

„Drága Tanyáné!”

„Drága Tanárnő!”

„Drága Tanárnő!”

„Drága Tanárnő!”

Irodalom- és művelődéstörténeti források
Tüskés Tiborné hagyatékából (1949–1997)
Emlékezések (2019, 2021)

Válogatta, sajtó alá rendezte, szerkesztette

TÜSKÉS ANNA – TÜSKÉS GÁBOR

Reciti
Budapest
2021

Készült a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében
(ELKH)

A kiadvány megjelenését támogatta
ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Irodalomtudományi
Intézet

Lektorálta
Dr. NAGY IMRE

A borítón Diskay Lenke: *Legenda*, 1969, fametszet, 5/15, részlet, magántulajdon

© Tüskés Anna

© Tüskés Gábor

ISBN 978 963 416 295 7

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

Kiadja a reciti, a BTK Irodalomtudományi Intézetének tartalomszolgáltató portálja
www.reciti.hu

Tördelés, borító: Szilágyi N. Zsuzsa

Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

Tartalom

Előszó	11
I. DEDIKÁLT ÍRÁSOK	17
Németh László	
A Leőwey Klára Gimnázium magyar szakkörének (1969)	19
Koch Valéria	
Mindenségem harmada (1966)	22
Koch Valéria	
Annának hívták (1969)	24
Koch Valéria	
Anna nevére (1975)	25
Bárdosi Németh János	
Virágok sárga holdja (1982)	26
Khaled Nashwan	
Akarsz-e ismerni engem? (1990)	27
II. DOKUMENTUMOK	29
Tüskés Tiborné: Gyerekkoromról (1992)	31
Személyi iratok	44
Szemes János: Önéletrajz (1949)	44
Jellemzés és javaslat (1952)	46
Hospitálási igazolvány (1952)	47
Jellemzés (1953)	49
Tüskés Tiborné: Önéletrajz (1959)	51
Jellemzés (1960)	53
Jellemzés (1968)	55

Hivatalos jelentések, jegyzőkönyvek, feljegyzések, bírálatok, értékelések, beszéddek	57
Tüskés Tiborné: Jelentés a II. E. osztály egész évi munkájáról az 1957/58-as tanévben	57
Kovácsnay Rezső–Dr. Görcs László–Tüskés Tiborné–Arató Lászlóné– Erdőhelyi Kálmán–Takáts Ágostonné–Sipos Márta–Vértesi Jolán: Jegyzőkönyv (1960)	64
Tüskés Tiborné: Jelentés a magyar nyelv és irodalom írásbeli érettségi dolgozatok eredményéről. Leőwey Klára Gimnázium és Szakközépiskola Pécs, IV. C osztály (1971)	69
Tüskés Tiborné: Jelentés a Leőwey Klára Gimnázium IV. A (általános) osztályának négy évi munkájáról (1974)	72
Tüskés Tiborné (?): [Válasz egy érettségi elnöknek, 1975 körül]	76
Tüskés Tiborné: A szabadidő kitöltésének vizsgálata a III. A osztályban (1977)	77
Tüskés Tiborné: Szalagavató beszéd (1978)	82
Tüskés Tiborné: Szaktanári bírálatok OKTV 1980	85
Tüskés Tiborné: Összegezés a pécsi Leőwey Klára Gimnázium IV. A osztályának tanulóiról, a négy évben végzett munkájukról (1978–82)	87
Tüskés Tiborné: Beszéd egy huszonöt éves érettségi találkozón (1985?)	95
Tüskés Tiborné: Jelentés a Pécsi Orvostudományi Egyetem II. éves külföldi ösztöndíjas hallgatóinak magyar nyelvi oktatásáról (1985)	98
Tüskés Tiborné: Elnöki bevezető és értékelés a mohácsi Kisfaludy Károly Gimnázium IV. B osztályának 1987. évi érettségi vizsgájáról	101
Tüskés Tiborné: Ballagási beszéd (1988)	106
A Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakkörének forrásai	109
Tüskés Tiborné: Az értéket továbbadni. A magyar irodalmi szakkör munkájáról (1982)	109
Kiállítások, megemlékezések	119
Kovács Sándor: Közelebb az élő irodalomhoz. Huszonöt év magyar irodalma (1970)	119
Kovács Judit: 25 év magyar irodalma. (Beszámoló egy kiállításról) (1970) ...	120
Petőfi örökösei. Kiállítás a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban 1973. március 1-től 15-ig. Válogatás a vendégkönyvi bejegyzésekből	122
Diskay Lenke kisgrafikai művei. Kamarakiállítás a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban 1976. április 20-tól 30-ig. Válogatás a vendégkönyvi bejegyzésekből	124
Tüskés Tiborné: Beköszöntő (1976)	126
A Németh László kiállítás levelezéséből (1976)	128
Valeria Koch: Gymnasiasten gedachten László Németh (1976)	135

Földessy Dénes: 75 éve született. Emlékezés Németh Lászlóra.	
Emléktáblaleplezés (1976)	138
Gergely Jánosné – Ár Zsuzsa – Tüskés Tiborné: A Németh László irodalmi pályázat értékelése (1976)	140
Cziglányi Zsolt III. a: Mit mond nekem az Irgalom főhőse? (1976)	142
Mit adott nekem Németh László? Válogatás a III. A osztály tanulóinak írásaiból (1976)	144
Wolfart Jánosné Stang Mária: Mit köszönhetek Németh Lászlónak? Az iskola volt tanulói írják (1976)	147
Németh László. Kiállítás a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban 1976. november 22-től december 4-ig.	
Válogatás a vendégkönyvi bejegyzésekből	148
Varga Hajdú István: Az írás és a vonal című kiállítása (1977)	151
G[állos]. O[rsolya].: Emléktábla-avató és kiállítás a Leőwey Gimnáziumban: Kodály Zoltán élete képekben (1982)	153
Szakköri és osztálykirándulások naplói (Részletek)	154
Útinapló (1967)	154
Szakköri kirándulásunk 1968. április 21–24-ig	158
A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakköre: Jugoszláviai útinapló (1968)	159
Véghelyi Erzsébet – Balázs Ilona: Napló az irodalmi szakkör 1968–1969-es tanévben megtett kirándulásáról	162
Tüskés Tiborné: [Osztályfőnöki bevezető] (1982)	167
Antal Emília: [A Leőwey Klára Gimnázium 1974-ben érettségizett IV. A osztályának diákjaival készített interjúk] (Részletek)	168
Három forrás 1984-ből	181
Róna Géza – Dr. Bernáth Józsefné – Bencs Éva: Feljegyzés	181
Tüskés Tiborné: [Feljegyzés a Feljegyzéshez]	189
Koch Valéria: Rendhagyó köszöntés. Tanárnőmnek, 1984 pedagógusnapján	211
A Baranya Megyei Pedagógiai Intézetben végzett munka forrásai	212
Kiállítások	212
Gállos Orsolya: Emlékkiállítás a Fürdő utcában. Negyven év magyar irodalma. A társművészetek is bemutatkoznak (1985)	212
Válogatás a Tiszteletadás a 70 éves Csorba Győző Kossuth-díjas költőnek című kiállítás dokumentumaiból (1986)	215
XII. Baranyai Irodalomtanítási Napok	221
Válogatás a levelezésből (1986–1987)	221
Tüskés Tiborné: Köszöntő a XII. Baranyai Irodalomtanítási Napok megnyitóján (1987)	240
Kiadványok	244
Gállos Orsolya: A hetedik: Egy kiadvány három évfolyamáról (1988)	244

Tüskés Tiborné: Elköszönő beszéd (1988)	246
„ha nem találkozunk, talán sosem lesz belőlem magyar költő”. Koch Valéria, Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné levelezéséből (1966–1997)	248
Levelek és kisebb írások tanítványoknak, tanítványoktól, kollégáknak és kollégáktól (1971–1994)	350
Dedikált könyvek Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné könyvtárából (1959–1993)	361
III. EMLÉKEZÉSEK	377
Antal Emília	
Emlékeim Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőről	379
Dr. Bányai Lászlóné Katona Zsuzsanna – Ónodi Ildikó	
Diákjait az irodalom és a művészetek szeretetére nevelte	381
Berthold (Kovács) Erzsébet	
Tüskés Tiborné tanárnő emlékező-könyvébe	382
Böhm György	
A Tanárnő	384
Csékeiné Korda Klára	
Tanárnő	386
Dévényi Márta	
Kedves Anna, kedves Tanárnő!	388
Fodor Andrásné	
Emlékezések találkozásainkra, régi nyarakra	390
Gállos Orsolya	
Tüskés Tiborné Szemes Anna	392
Dr. Horváth Istvánné Kakas Tünde	
Mit köszönhetek volt osztályfőnökömnek?	395
Horváth Lóránt	
Megkésett tisztelgés	398
Hőnig Klára	
Tüskés Tibornéről	400
Márkusné Vörös Ibolya	
Hitt bennünk	402
Márta Anette	
„Egészet adni”. Egy sorsformáló pedagógus a volt diák szemével	404
Meláth Ferenc	
Magam előtt látom a mosolyát	407
Mendöl Zsuzsanna	
Gondolatok Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőről	410
Nagy Imre	
Egy Tanárnőről	412

Német Nemzetiségi Tagozat, D osztály (1967–1971)	
A Tanárnő	414
Nyitray Kornélia	
„Az életet már megjártam”	418
Nyúlné Révfalvi Ildikó	
Emlékeim A TANÁRNŐről	423
Saáry Katalin	
Titkok és emlékek. Négy év Osztival	427
Schubert Magdolna	
Emlékeim Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőről	430
Somfai Magdolna	
Anna emlékére	433
Szántó Mariann	
Emlékeim Tüskés Tiborné Szemes Anna magyartanáromról	435
Szederkényi Ervinné	
Drága Baba	438
Tarr Ágnes	
„Drága angyalom”	439
Tóth Ilona	
Drága Osztályfőnököm!	441
Tüskés Tünde	
Fáradhatatlanul szolgált... ..	443
Wolfart-Stang Mária	
TANÁRNŐ	446
Képek jegyzéke	453
Névmutató	457

Előszó

Tüskés Tiborné Szemes Anna 1930. augusztus 11-én született Nagykanizsán. Középiszkolai tanulmányait a város Notre Dame Leánygimnáziumában kezdte, majd a Piarista Gimnáziumban érettségizett 1948-ban. Itt ismerkedett meg későbbi férjével, Tüskés Tiborral. 1952-ben magyar–történelem szakos tanári diplomát szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Egyetemi leckekönyve szerint tanárai között volt – többek között – Bisztray Gyula, Pais Dezső, Waldapfel József, Deme László, Turóczi-Trostler József, Lőrincze Lajos, Gyergyai Albert, Komlós Aladár, Barta János, Király István. 1952 júliusától a pécsi Cséti Ottó Bányaipari Technikumban tanított magyart és történelmet. A következő év májusában polgári, augusztusban egyházi házasságot kötött Tüskés Tiborral. 1956. szeptember 1-jétől 1984. július 31-ig a pécsi Leőwey Klára Gimnázium magyar nyelv és irodalom tanára, a magyar irodalmi szakkör vezetője volt. 1984. augusztus 1-jétől nyugdíjazásáig, 1988. december 31-ig a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet pedagógiai munkatársaként, 1987-től az intézet vezető pedagógiai szaktanácsadójaként dolgozott. 1986-ban a művelődési miniszter a „Kiváló Munkáért” kitüntetést adományozta részére. 1982-1993 között magyar nyelvet tanított a Pécsi Orvostudományi Egyetem külföldi hallgatóinak. 1986-tól megbízási szerződés keretében néhány évig a pécsi Apáczai Csere János Nevelési Központ Gimnáziumában is tanított. Ebben az időszakban kapcsolata Tüskés Tiborral fokozatosan megromlott; 1989 júniusában a Pécsi Városi Bíróság a házasságot felbontotta. 1991 szeptemberétől 1994 júniusáig a pécsi Hittudományi Főiskolán tanított magyar nyelv- és beszédművelést a papnövendékeknek és a hittanár szakos hallgatóknak óraadóként. A tanítás mellett ellátta a tanulmányi iroda ügyintézési feladatait is. A 90-es években magántanítványok sorát készített fel az érettségire és az egyetemi felvételire. Nyugdíjas éveiben számos egykori tanítványával tartott fenn kapcsolatot, rendszeresen részt vett érettségi találkozókön, figyelemmel követte az irodalom érettségik tételeit és az egyetemi felvételik feladatsorait. Nem sokkal kilencvenedik életévének betöltése után, 2020. augusztus 23-án hunyt el Pécsen.

Mintegy öt évtizedes szakmai pályafutása során Tüskés Tiborné nagyon sok, a munkájával kapcsolatos iratot készített és őrzött meg. Pedagógiai tárgyú hagyatékát, mely mintegy tizenöt dobozt tesz ki, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára őrzi. A dokumentumok tartalma, formája, műfaja és funkciója egyaránt rendkívül változatos: a személyi iratokon kívül nagy számban találhatók köztük a tanári munka során keletkezett hivatalos iratok, az irodalmi szakköri tevékenység – azon belül a kiállítások, megemlékezések és kirándulások – forrásai, továbbá oktatásmódszertani iratok, alkalmi beszédek, korabeli újságcikkek, levelek. A levelek közül kiemelkedik a Koch Valériával mintegy harminc éven át, a költő haláláig folytatott levelezés. Tanári és hivatali munkája során több levelet váltott írókkal, költőkkel, kritikusokkal és irodalomtörténészekkel, köztük például Takáts Gyulával, Fodor Andrással, Bertók Lászlóval, Szécsi Margittal, Bertha Bulcsuval, Vekerdi Lászlóval, Vargha Balázssal, Görömbei Andrással, Domokos Mátyással, Bókay Antallal és Jánosi Zoltánnal. A Tüskés Tiborral közösen létrehozott könyvtár egy része, benne számos, részben mindkettőjüknek dedikált kötet, a válást követően nála maradt, s ezeket a könyveket is gondosan megőrizte. A felsorolt forrásokat kiegészíti egykori tanítványa, Antal Emília összeállítása a Leőwey Klára Gimnáziumban 1974-ben érettségizett IV. osztály diákjaival készített interjúból, az 1984-es munkahelyváltással kapcsolatos három dokumentum és az 1992-ben írt önéletrajzi visszaemlékezés.

Tüskés Tiborné halála előtt másfél évvel Tüskés Annával és Tüskés Tündével közösen összeállítottunk egy kéziratos gyűjteményt Tüskés Tiborné egykori tanítványainak, pályatársainak és barátainak emlékezéseiből, melyeket kiegészítettünk a neki dedikált írásokkal, továbbá néhány, a család tulajdonában megőrzött és közgyűjteményekben található dokumentummal. A jelen összeállítás ennek a gyűjteménynek az új alapokra helyezett, jelentősen továbbfejlesztett és kibővített, nagyszámú közöletlen forrást tartalmazó, a kritikai szövegkiadás elveit alkalmazó, az irodalom- és művelődéstörténeti kutatások szempontjait figyelembe vevő változata.

A válogatásban törekedtünk arra, hogy a gyűjtemény mintegy kicsiben tükrözze a hagyaték egészét, keresztmetszetet adjon a különböző forrástípusokról, azok eltérő reflexiós szintjéről, nyújtson áttekintést a tanári és hivatali munka fő területeiről, érzékeltesse annak korabeli fogadtatását és utólagos megítélését. A forrásokat teljes terjedelmükben közöljük, néhány esetben vállalva az ismétlés kockázatát is, a szakköri és osztálykirándulások útinaplóinak, valamint Antal Emília interjúgyűjteményének kivételével, melyekből néhány részletet választottunk. A közölt források egy része szeriális jellegű, ami azt jelenti, hogy a közreadottakon kívül még számos további, hasonló típusú dokumentum található a hagyatékban. Meggyőződésem, hogy a gyűjtemény – a maga szükségképpen töredékes voltában is – hozzájárulhat a 20. század második fele magyarországi oktatás-, nevelés-, irodalom- és művelődéstörténetének jobb megértéséhez, forrásbázisának bővítéséhez, ösztönözheti a középiskolai irodalomoktatás megújításával kapcsolatos törekvéseket, és serkentheti a hagyaték módszeres feldolgozását. A gyűjtemény tartalmaz néhány, az oktatás és az irodalom világán egyaránt túl-

mutató, kortörténeti érdekű, az írott mellett az íratlan történelem mélyrétegeire is rávilágító dokumentumot.

A forrásokból kirajzolódó kép tanúsága szerint Tüskés Tiborné kezdettől fogva törekedett a reális tapasztalatból származó, megalapozott, életszerű és magas minőségű tudás átadására, miközben az élményekkel hitelesített tudást igyekezett következetesen összekapcsolni az érzelmi neveléssel. A tanítást – mai kifejezéssel – a „gondolkodás tanterve” köré szervezte, miközben az önálló vélemény kialakításának és a képességfejlesztésnek számos, nem hagyományos formáját alkalmazta. Felhasználta a tanítványokban mutatkozó lehetőségeket önmaguk alakítására, értékelte és méltányolta a tudásvágyat, az elkalandozásokat, az ellenvetéseket, az eltérő gondolkodást. Törekedett az ismeretanyagok és a készségek fejlesztésének egyensúlyban tartására. Az értékelésben mindig figyelembe vette a tanulók egyéni temperamentumát, tehetségét és képességeit. Igyekezett kihasználni a Pécs által biztosított tudásgazdag tanulási környezet lehetőségeit, s módszeresen fejlesztette a tanulók egymás közti érintkezésének és a diák–tanár kapcsolatnak a formáit. A formális oktatás keretein túlmutató, önálló munkára ösztönzésben, a gondolkodási képességek fejlesztésében és az egész életen át tartó tanulásra való felkészítésben évtizedekkel megelőzte a Bologna-folyamat elvárásait. Munkájának tudományos háttérrel adott azzal, hogy figyelemmel kísérte a régi és a modern magyar irodalommal kapcsolatos szakmunkákat, az irodalmi folyóiratokat, és felhasználta ezek eredményeit a napi feladatok megoldásában. Folyamatosan felhívta a diákok figyelmét a kortárs magyar irodalom fejleményeire. A gyűjtemény tanúsítja a személyre szabott tanári gondoskodásnak a középiskolai szinten elvárhatón messze túlmutató megnyilvánulásait. Azt, hogy hány diákjának a hivatása kezdődött a magyaróráin vagy a szakköri munka során, nem lehet megállapítani, az azonban látható a tanítványi levelekből és emlékezésekből, hogy hatott sokuk életére, befolyásolta személyiségük alakulását.

Tanári munkájának fontos ösztönzője volt a Tüskés Tiborral kialakított munkakapcsolat; kettejük pedagógiai tevékenysége szinte kezdettől kölcsönhatásban állt egymással. Az 1967-es útinapló hagyatékban megőrzött példányának borítóján a T. T. monogram olvasható, a borító belső tábláján Tüskés Tibor exlibrise látható, az ebbe és két további útinapló példányba beragasztott fényképek aláírásait Tüskés Tibor készítette. A közreadott forrásokban nyomon követhetők Tüskés Tibor *Irodalmi nevelés a tanórán kívül* (A tanítás problémái 4.) (Budapest, Tankönyvkiadó, 1969, ²1970, ³1977) című tanári kézikönyvének szempontjai, az irodalmi kirándulásoktól, a helyi irodalmi hagyományok gyűjtésétől, ápolásától kezdve az iskolai kiállításokon, az élő irodalommal való találkozásokon és a társművészetekkel fennálló kapcsolatokon át az irodalmi pályázatokig és az irodalmi szakkör elkötelezett működtetéséig. A kortárs magyar irodalom több képviselőjét – köztük a pécsi írók mellett Németh Lászlót, Bertha Bulcsut, Weöres Sándort, Takáts Gyulát, Veres Pétert, Fodor Andrást – Tüskés Tibor révén személyesen ismerte. Gyakran volt Tüskés Tibor kéziratának első olvasója. Tüskés Tibor másik oktatásmódszertani könyvébe – *Kortárs irodalom a középiskolában*.

Az élő magyar irodalom tanításának módszertani kérdései (A tanítás problémái) (Budapest, Tankönyvkiadó, 1970) – az ő tapasztalatai is beépültek. Egyikük sem fogadta el a művészeti nevelés irodalomközpontúságát: mindketten komplex esztétikai nevelésre törekedtek, és szorgalmazták a nem irodalmi tudati megnyilvánulások, köztük elsősorban a képzőművészet minél nagyobb arányú bevonását az irodalom oktatásába.

A források tanúsítják, Tüskés Tiborné felismerte a komplex ítéletalkotási készség, az értékes és az értéktelen közti megkülönböztető képesség fejlesztésének jelentőségét. Fontosnak tartotta a kortárs és a mai ember szemével egyszerre látni és láttatni a múlt és a jelen alkotásait. Az elvont elméletekkel szemben előnyben részesítette a szövegközeli műértelmezést és a művek „számunkra való” jelentésének kibontását. Hangsúlyt helyezett az irodalmi alkotásokhoz leginkább illeszkedő megközelítési mód kiválasztására, s törekedett belehelyezni a szerzőket és műveket a történeti folyamatokba, az élet egészébe. Feladatának tekintette, hogy olyan történeti tudatosságra neveljen az irodalommal, amely segíthet a jelen átélésében és lehetőség szerinti alakításában. Igyekezett egyaránt bemutatni a tág értelemben vett népi, nemzeti és az urbánus elkötelezettségű irodalom örökségét, társadalmi problémák iránti érzékenységet, etikai értékeit, önismeretre serkentő lehetőségeit.

Az oktatás, a nevelés és általában a művelődés elmaradottsága a magyar történelem több évszázados, ma is aktuális problémája. Az oktatás- és művelődésügy felelősei csak ritkán ismerték fel a kérdés valódi jelentőségét, és még ritkábban tudtak érdemben tenni az elmaradottság felszámolásáért. Tüskés Tiborné tanári munkássága szembement és több ponton ütközött azzal az átfogó oktatástörténeti folyamattal, melynek során az 1940-es évek végétől a magyar középiskolák elé kitűzött nevelési cél a társadalom szempontjából hasznosnak ítélt erkölcsi, politikai és egyéb értékek elfogadtatását várta az irodalom tanításától. Ez a felfogás egyfajta szocialista „eszménytár”-ként kezelte az irodalmat, nem igényelte az önálló gondolkodást, s az irodalom eszköz-szemponthú befogadását szorgalmazta. A tanári munka hivatalos értékelése is rendszerint ezt a koncepciót részesítette előnyben. Az évtizedek során az elképzelés keretei sokat lazultak, az ideológiai meghatározottság azonban továbbra is érvényben maradt. Ettől eltérni, ezzel szembemenni kockázatos vállalkozásnak számított, s esetenként szankciókat vont maga után.

Az 1980-as évektől végbement átalakítások következtében napjaink középiskolai és egyetemi irodalomoktatása gyakran kimerül az irodalomértés módszereinek és elméleteinek megismertetésében. Felerősödött az irodalom formalista szemlélete, míg az olvasás öröme, a beszélgetés az irodalomról és a művekben megjelenített gondolatok, érzések összekapcsolása az olvasói tapasztalattal sokszor a háttérbe szorult. Van olyan felfogás, mely szerint az irodalmi tanulmányok öncélúvá válása közvetlenül felelős az újabb nemzedékek irodalomtól és olvasástól történt elidegenedéséért. A műveltség, azon belül a humán műveltség és az irodalom társadalmi presztízse jelentősen csökkent; egyre nagyobb teret nyert a gazdasági fejlődés szolgálatába állítható szemlélet, gondolkodásmód és elvárásrendszer kialakítása az iskolában.

Az infokommunikációs technológiák iskolai célú alkalmazásának időszakában a közép fokú oktatásnak egészen más kihívásokkal kell szembenéznie, mint harminc-négyven évvel ezelőtt. Gyökeresen átalakult a klasszikus értékeket közvetítő iskolarendszer viszonya a tanulás világához, miközben a mai középiskolás virtuális hálózatokban él, a tekintélyelvű pedagógia a múlté. A középiskolai magyartanár jól teszi, ha felkészül az olvasás nélküli irodalomoktatás lehetőségeire. A tanári foglalkozással kapcsolatos elvárások és követelmények egészen mások; az előző generációk tapasztalata a korábbinál jóval gyorsabban érvényét veszti. Végbement az oktatásirányítás tudományos alapokra helyezése, egymást érik az oktatási reformprogramok, s számos intézkedés történt a közoktatás, azon belül a középiskolai oktatás megújításáért. Az oktatásirányítás az iskolát ma szolgáltató intézménynek tekinti elsősorban, melyben a „fogyasztók” elvárásainak kell megfelelni. Az értékközvetítést és az embereszményt szolgáló nevelést túlhaladott pedagógiai felfogásnak tartja, a tanárok kultúráközvetítő, erkölcsi nevelő szerepét lényegtelennek ítéli. Ugyanakkor világossá vált: az innovációs retorika önmagában nem sokat ér, a digitális technika nem ad megoldást a minőségi oktatás, nevelés és művelődés problémáira. A középiskola nevelő funkcióinak gyengeségei egyre komolyabb feszültségeket okoznak, s elengedhetetlen az érzelmi szféra fejlesztése. A tanári tudás és személyiség – ideális esetben – továbbra is kulcsszerepet játszik az oktatási rendszer minőségi szempontok szerinti alakításában. Terjed a felismerés, hogy a színvonalas közoktatásnak elemi feltétele a kellően motivált, rátermett, munkáját hivatásnak tekintő, társadalmilag magas szinten megbecsült, kiváló tanáregyéniségek megléte.

Egy ilyen típusú forrásgyűjtemény kiadását az Irodalomtudományi Intézet gondozásában elsősorban az indokolja, hogy az Intézet munkatársai közül többen, hosszú időn át komoly részt vállaltak középiskolai irodalom-tankönyvek, szöveggyűjtemények és más segédkönyvek összeállításában, s elméleti szinten is foglalkoztak a középiskolai irodalomtanítási gyakorlattal, annak problémáival. Másfelől az irodalom- és művelődéstörténet kutatóinak ismételten szembesülniük kell azzal, hogy míg az egyetemi oktatás forrásai viszonylag nagy számban állnak rendelkezésre, a közép fokú oktatás dokumentumai jóval nagyobb arányban voltak és vannak kitéve a pusztulásnak, ezért az ilyen típusú kutatások gyakran leküzdhetetlen forráshiánnyal kénytelenek számolni. A gimnáziumi évkönyvek ma már sok mindent dokumentálnak az olyan forrásokból, amelyeket az 1950-es, 60-as, 70-es és 80-as években a lehető legrövidebb időn belül irattárba tettek, majd többnyire selejtezték.

A jelen összeállítás három részre tagolódik. Az első rész tartalmazza a Tüskés Tibornénak és az általa vezetett irodalmi szakkörnek dedikált írásokat, első helyen Németh László levelét, amely itt jelenik meg először az író eredeti kézírata alapján kritikai kiadásban. A második rész a hagyatékban megőrzött dokumentumokból ad válogatást, kiegészítve több, közgyűjteményekből és magántulajdonból származó forrással. Ebben a részben tíz tematikus csoportot alakítottunk ki, ezeken belül a források időrendben találhatók. A szöveges forrásokat fényképes dokumentumok egészítik ki, melyek többségét ugyancsak Tüskés Tiborné hagyatékából válogattuk. A harmadik rész-

ben kaptak helyet a 2019-ben, illetőleg 2021-ben felkérésre írt emlékezések. Az itt közölt huszonnyolc emlékező írás közül Somfai Magdolnának az egyetlen, amely már „post mortem” készült.

Köszönetet mondok mindazoknak, akik írásukkal, levelükkel, fényképekkel és más, általuk megőrzött forrásokkal elősegítették a forráskiadvány létrehozását. A hagyatékon kívüli dokumentumok felkutatásáért, rendelkezésre bocsátásáért és tanácsaikért köszönet illeti dr. Sárkányt Lényel Máriát, a pécsi Leőwey Klára Gimnázium nyugalmazott igazgatóhelyettesét, Lényel Ferencet, a Leőwey Klára Gimnázium iskola-titkárát, Bősz Attilát, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárának levéltárosát, Ritter Bettyt, a Pécsi Pedagógiai Oktatási Központ főosztályvezetőjét, Szűcsné dr. Jávör Anna ügyvédet, dr. B. Stenge Csabát, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárának igazgatóját, Wolfart-Stang Máriát és dr. Erb Mariát, Koch Valéria hagyatékának gondozóit, továbbá Komáromi Csabát, a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának vezetőjét. Külön köszönöm Buda Attila, Geibl József és Knapp Éva segítségét, valamint a levélírók és jogutódok hozzájárulását a levelek közléséhez.

*

A különböző típusú források részben eltérő szöveggondozói eljárást és filológiai munkát igényeltek. A szövegek átírásában az értelemzavaró hibákat, elütéseket javítottuk, a hiányzó ékezeteket pótoltuk. A műcímeket és az idézeteket ellenőriztük, szükség esetén pontosítottuk. Az értelmező betoldásokat []-be tettük, a szerzői javításokat <>-kel, a kihagyásokat [...] -kel jelöltük. A tárgyi magyarázatokat és a szövegfilológiai megjegyzéseket a jegyzetek tartalmazzák.

Tüskés Gábor

I. DEDIKÁLT ÍRÁSOK

A Leőwey Klára Gimnázium magyar szakkörének¹

Aki egy<etlen nagy>² célra szánta az életét, pályája végeztével szétnéz, merre vannak az emberek, akikben az, amiért ő élt, tovább él valahogy. A természetes az lenne, hogy egy öreg író a fiatalabb írók közt találjon ilyen örökség-átvevő társaságot. Tőlem ezt a szívmengető kört (különböző, messze vezető okokból) a sors megtagadta. Így fedeztem föl öregkorom vigaszául a tanárokat, a magyar tanárság egy töredékét, amelyet az, amit mi magyar irodalomnak tartottunk, úgy átjárt, hogy nem tudják megállni, nem tudnak lemondani róla, hogy tanítványaikon át a nemzetnek tovább ne³ adják.

Én már keveset járom az országot, de az idén kétszer is tapasztaltam, hogy vannak ilyen tanárok. Debrecenben, ahova egy zártkörű⁴ módszertani értekezletre hívtak meg, a tömegűkről kaptam fogalmat; háromszázan gyűltek össze, hogy amit a magyar-tanító⁵ tanárok hivatásáról mondtam, meghallgassák.⁶ Hódmezővásárhelyen régi ked-

1 Forrás: Németh László eredeti kézírata. Tüskés Tiborné hagyatéka. A kézirat egy borítékban maradt fenn Németh László Tarr Ágneshez, a Leőwey Klára Gimnázium diákjához írt kísérőlevelének és a levél borítékjának fénymásolatával, a kísérőlevél írógéppel átirat másolati példányával, a *Németh László Emlékére. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása* (szerk. A szakkör vezetősége, felelős szerk. Tüskés Tiborné) című, 1976 novemberében az író 75. születésnapja alkalmából a Leőwey Klára Gimnáziumban rendezett megemlékezés kapcsán megjelent, nyolc lapos kiadvány eredeti példányával és az ez alkalomból a gimnázium kis dísztermének falán elhelyezett emléktábla fényképével. Az írás közlése az életmű-sorozatban: NÉMETH László, *Megmentett gondolatok*, (Budapest: Magvető – Szépirodalmi, 1975), 603–604. A szöveg újrara megjelent a *Németh László Emlékére* c., említett összeállítás 8. lapján. Németh László kísérőlevelének szövege: Kedves Tarr Ágnes! / Bocsássanak meg, hogy elég nagy késéssel küldöm a kért sorokat. Az Apáczai bemutatója s a falumbeli zárszámadás utassá tett, az influenza ágyban fekvő betegé – csak most másolhattam le az első pillanatban elgondoltakat. / Kéziratban küldöm – nemcsak mert rossz gépelő vagyok s a gépeltetés újabb időt venne igénybe: – így, bár az elnyűtt írás kibetűzése okoz némi gondot, – emléknek közvetlenebb lesz. Ha elkéstem vagy más okból nem lenne alkalmas, kérem tegyék el maguknak. Szeretettel / Németh László. A boríték címzése: Tarr Ágnes tanuló, Pécs, Leőwey Gimnázium, Szent István tér 8–10. Tarr Ágnes osztályfőnöke és a magyar irodalmi szakkör vezetője Tüskés Tiborné volt. Az írás közvetlen előzménye, hogy Tarr Ágnes a Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakköre nevében levélben megkereste Németh Lászlót, és írást kért tőle a róla tervezett szakköri foglalkozáshoz. A magyar irodalmi szakkör munkáját Németh László már korábban megismerte: 1964. februári pécsi látogatásakor részt vett a szakkör Shakespeare-műsorán. Tüskés Tibor, *A város és írója. Negyvenhat íróportré a 20. század irodalmi múltjából*, (Pécs: Pro Pannónia, 2015), 166. Az emléktábláról és az emléktábla leleplezésének közönségéről készült két fényképfelvételt közli: Tüskés Tibor, *Az exponált idő*, (Pécs: Pro Pannónia, 2000), 98.

2 Sorközi betoldás törölve: nagy.

3 Javított szó.

4 A szó első betűje javított.

5 Sorközi betoldás: -tanító.

6 A mondat végi pont pontosvesszőből javítva.

ves iskolámban⁷ a magam hitrelobbanásán a minőséget mérhettem fel, mely két fiatal tanárban szegődött mellém vezetőül. Az ő tanítványaik lesznek, vigasztalom magam, a sárkányfogvetés, amelyből nemcsak új, ránkhangolt olvasók kelnek ki, de <írók is, akik át tudják venni> talán még⁸ a stafétabotot átvevő írók is.

Azt hogy Pécsen is vannak ilyen tanárok, van a Leőwey Klára Gimnáziumban is, nem felszólításukból, szakkörük műsortervéből kell megtudnom. Számos jelet kaptam erről egy évtizede már, a legmeglepőbbet tán el is mondom mindjárt. A nagy magyar zeneszerzővel⁹ együtt kellett Bécsben egy nemzetközi díjat átvennem.¹⁰ Némi aggodalommal gondoltam találkozásunkra. Harminc éve voltunk együtt először s utoljára. Egyik könyvemért, amely ifjúkori barátjáról, a nagy történetíróról¹¹ szólt, azt hallottam, haragszik rám. Író ismerőseitől sem sok jót hallhatott felőlem. Nem fogja-e neheztelését<, kicsinylését> éreztetni? Ehelyett mi történt? A mellette álló fiatal asszonyhoz, feleségéhez¹² fordult. „Egyik nagy olvasód, tisztelőd, aki előtted áll.” S a fiatal asszony élete egy nevezetes <epizódjával> emlékével¹³ erősítette meg az ajánlást. Az érettségim engem kapott <meg> tételül – s a vizsgáztatók ámulására tizenöt sornyi próza-részletet idézett egyik tanulmányomból. Egy pillanatig habozott, hogy neki vágjon-e; az elfogódottság állította meg. – A díjkiosztás fényes külsőségek közt ment végbe, de az egyetlen igazi öröm, s kitüntetés, amit magammal hoztam, ez az epizód volt. Hogy mégis akadt valaki, aki a legnagyobb élő magyarban más benyomást keltett felőlem, mint ami kottái közé addig beszivárgott!

Mondjam-e, hogy a belőlem érettségiző lány a Leőwey-Gimnázium tanulója volt s a tanár, aki engem adott föl¹⁴ tételül, ugyanaz,¹⁵ aki Magukat az én, s nálam bizonyára érdemesebb magyar írók szeretetére <tanította>¹⁶ nevelte¹⁷. Kérem, fogják fel szerencsájukat hivatásnak; tartsanak ki a divatok szelében is amellet, aminek a szépségéről, igazságáról meggyőződtek s azt a gyertyányi fényességet, amely tetszésükben

7 Sorközi betoldás: régi kedves iskolámban.

8 Sorközi javítás: talán még.

9 Kodály Zoltán (1882–1967).

10 Az 1963-ban alapított, a Bécsi Egyetem által odaítélt Herder-díjat 1965-ben Kodály Zoltán és Németh László kapta meg. (VÁRKONYI Endre, „Herder-díj. Ősztönző jóslat”, *Magyarország* 17. sz. (1983): 23.) A díjátadó 1965 tavaszán volt az Osztrák Tudományos Akadémián.

11 NÉMETH László: *Szekfü Gyula*. Budapest, Bolyai Akadémia, 1940 (Bolyai Könyvek).

12 Kodály Zoltánné Péczely Sarolta (*1940), énekművész, egyetemi docens, 1959-től Kodály Zoltán felesége.

13 Sorközi javítás: emlékével.

14 Bizonytalan olvasat: fel.

15 A tényálláshoz ld. Tüskés Tiborné Grezsa Ferenchez 1971. szeptember 10-én írt levelét, melynek szövegét a Tüskés Tiborné hagyatékában található gépiratos másolat alapján teljes terjedelemben, külön közöljük (ld. 350–351. o.).

16 A szó átírva: tanítja.

17 Sorközi javítás: nevelte.

gyúlt, adják hozzá az imbolygó világossághoz, amelyre szegény népünknek olyan¹⁸
nagy szüksége van.¹⁹

Budapest, 1969. január 28-án.²⁰

Németh László

18 Sorközi betoldás: an.

19 Részlet Németh Lászlónak az írás keltezésével azonos napon, 1969. január 28-án Tüskés Tiborhoz írt leveléből: „Feleséged szakköre néhány bevezető szót kért tőlem a rólam szóló ülésükhöz. A tanároknak s elsősorban az ő tanárnőjüknek állítottam ki diplomát benne. Tán nem árt, ha megnézi, nem csinállok-e bajt vele; főleg az utolsó mondatban nem kell-e elhagyni, amennyiben hatóság is van jelen az 'imbolygó' és 'szegény' jelzőket.” *Tükrök között. Tüskés Tibor levelesládájából*, vál., szerk., jegyz. Tüskés Tibor, s. a. r., a válogatást és a jegyzeteket kiegészítette SIMON Zsuzsa, (Budapest: Universitas – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014), 212.

20 Az írás sorsa Németh Lászlót később is foglalkoztatta. Részlet 1969. április 24-én Tüskés Tibornak írt leveléből: „A Leőwey gimnázium szakkörének küldtem még a télen egy kis bevezetőt. Nem tudom, felhasználták, elmondták-e. Én azt gondoltam, feleséged a rólam szóló szakköri ülés segítője [?] s ahhoz képest fogalmaztam meg. Most esetleg leadnám egy pedagógiai mozaikba [?] s tudnom kellene, mi lett a sorsa.” *Tükrök között*, i. m. 214. Tüskés Tiborné hagyatékában fennmaradt *A Hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium Évkönyve*, Az iskola 250 éves évfordulóján közzéteszi DR. GREZSA Ferenc igazgató (Hódmezővásárhely, 1972) c. kiadvány Németh László által neki dedikált példánya. A dedikáció szövege a címlapon: „Tüskés Tibornénak, / megbecsült tanár-kollégámnak / szeretettel, / Németh László / 1972 dec 15”.

KOCH VALÉRIA

Mindenségem harmada²¹

Tüskés Tibornénak

Halk sugárként szálkás álmaimról
lesiklik és bennem él tova,
lassan megeresednek éveim,
de fényét nem törik meg soha.

Átrajongott élet után józan,
szép szürkeségre hullt hitem,
écre, mely nem villant át még így
egy magamalkotta szíven.

*

Hajába ezüsttel épített
komfortot a megszépült gond,
lelkének áram a súlyos élet,
mit fény-szeme színekre bont.

Álmain s ébren elkísérik
rímillatú szonett-mezők,
konok, szent akarások, hitek:
meg nem hajló nagy szenvedők.

*

Tudata a legszebb ékszer,
s én a tudatában vagyok,
amíg láng-arcom átvetítve
fénylő szíve fölött ragyog.

21 Forrás: Koch Valéria Requiem c., autográf kéziratot kiadatlan versgyűjteményének második, „háromharmados mindenség” c. része. Az írólapokra írt verseket tartalmazó borítékon Koch Valéria kézírásával: „Tüskés tanárnő”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Nekem értelem, minden, mi kell,
fény, mi vall és átmelegít,
arc, min visszatükrözni látom
gyógyult lelkem új hiteit.

*

Bennem él, míg szeretni tudok,
míg éhen nem halnak sejtjeim,
amíg az anyag vallani tud
a Találkozók lelkein.

(A megáradt fény zúdul, ragyog,
akár bűn, végzet, merészség,
az enyém, fénylőn magammá vált
egy darab tüskés Mindenség.)

(1966)

KOCH VALÉRIA

Annának hívták²²

T-nének

Annának hívták a dús egek
nyílt szemében nyíló derűt
mosolygó fényét a nyárnak
Anna ha nem volt velük.

Annának hívták a téli fák
ágai között a csendet
az éjt havat ha érezték
Anna most nagyon szenved.

Annának hívták a hűs vizek
szép mélytitkú kék aranyát
ha látták kiszínesedni
Anna szelíd mosolyát.

Annának hívták a hűséges
arcok néma költészetét
mert akit azok idéztek
Anna volt a drága szép.

Annának hívták a pillanat
teljében fogant végtelent
a tiszta öröm idején
Anna mikor megjelent.

Annának hívták a hitüket
a rontások perceiben
s Anna nevével győztek mert
Anna volt a kegyelem.

(1969)

22 Forrás: a vers gépirata. Koch Valéria hagyatéka. Kötetben nem jelent meg. Betűhív átírás az írógépen hiányzó hosszú ékezetek pótlásával.

KOCH VALÉRIA

Anna nevére²³

T. T.-nének

Vízszagú szelek elülnek
Kezdődik az Anna-ünnep

Anna szava imádságszép
Fényesedik tőle az ég

Mosolyától zsondul a kert
Felcsendül a virágkoncert

Bíbor dáliák altja bűg
Rózsakórus zümmög és zúg

Fenyő alatt ciklámenek
Félénk gyermekhangja remeg

Hűs vázában kardvirághad
Győzelmi dal-ráadást ad

És a boldog harmóniát
Tovább zengik füvek és fák

Majd álomba ring az ének
Óvják szelíd esti fények

(1975)

23 Forrás: KOCH Valéria, *Zuversicht / Bizalom*, (Budapest: Tankönyvkiadó, 1982), 119.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

Virágok sárga holdja²⁴

Tüskés Tiboréknak

Itt áll az asztalunkon
egy hete ragyog, vírít
virágok sárga holdja,
emlék egy kedves kertből,
pazar színében itt ég,
szívünkre hull a fénye,
ködök meleg párája,
varázs a Balatonról,
virágok sárga holdja
maradatok még hosszan,
segítsetek az őszben
sírni és mosolyogni.

24 Forrás: BÁRDOSI NÉMETH János, *Magyar múzsa*, (Budapest: Szépirodalmi, 1982), 84.

KHALED NASHWAN²⁵

Akarsz-e ismerni engem?²⁶

[Sok szeretettel Szemes Anna Tanárnóm-nek
Khaled Nashwan]²⁷

Akarsz-e ismerni engem?
Ne kérdezz engem ki és mi vagyok.
Ne kérdezz engem mert megszűnt a hangom.
Néma nyelvem messzi mélységében.
Akarsz-e ismerni engem?

Kérdezd meg az éneklő madarakat.
Kérdezd meg a lágyan fújó szelet.
Kérdezd meg a nyugodt éji csendet.
Kérdezd meg a tavasszal mosolygó virágokat.
Ezek titokzatos nyelven beszélnek.
Az én nyelvemen.

Akarsz-e ismerni engem?
Én vagyok az a hegy
amelynek mélységében minden szeretettel folyó vízesések folynak.

Én vagyok az a hegy
amelynek ölén mindenfajta virág szerelmes dalt dalol.
Én vagyok az a hegy
amelynek szélén támaszkodik a Nap
ami megvilágítja a többiek sötétségét.
Én vagyok az a hegy
akinek sírni jobban sikerült.

25 Dr. Khaled Nashwan, jemeni származású, a Pécsi Orvostudományi Egyetemen végzett, hosszabb ideig Magyarországon dolgozó, nemzetközileg elismert érsebész, feltaláló. 2021. április 2-án ötven éves korában elhunyt. <https://www.en.ypagency.net/216518/> Letöltés: 2021. 06. 05. – A vers megjelenésének évében Tüskés Tiborné magyar nyelvet tanított a POTE külföldi hallgatóinak. A vers kötetben: Dr. KHALED Nashwan, *Sába királynő országából jöttem*, (Pécs: Alexandra, 2001), 8–9.

26 Forrás: *Új Dunántúli Napló*, 1. évf., 199. sz., 1990. október 21., 8. A teljes lappéldány Tüskés Tiborné hagyatékában.

27 Az ajánlás kézzel, tollal jobboldalt függőlegesen a vers mellé írva.

Akarsz-e ismerni engem?
Én vagyok a néma nyelvű ember
aki csak a természet nyelvén képes beszélni.
Én vagyok én
aki egy értelmetlen pillanatban
örökre eltemette önmagát.

II. DOKUMENTUMOK

Gyerekkoromról

Tüskés Tiborné hagyatékából közreadja Tüskés Gábor

Az alábbi írás 1992-ben készült Tüskés Tiborné¹ akkor tizenegy éves unokája, Tüskés Anna kérésére. A kérésen kívül az írást bizonyára motiválta az addig csupán szóban, töredékesen terjedő családi hagyomány átadásának igénye az újabb generációnak. Élménytartalma Tüskés Tiborné gyerekkorára, elemi iskolás és gimnáziumi éveire nyúlik vissza, rövid kitekintéssel az egyetemi évekre. A levél formájú visszaemlékezés elsősorban kordokumentum: az egyén élettapasztalatán és emlékezetén átszűrve éles fényt vet az 1930-as évektől az 1950-es évek elejéig terjedő időszak társadalmi, gazdasági, politikai és oktatási viszonyainak egy szeletére. Emellett irodalmi értéke is van, mindenekelőtt az eredeti, közvetlen hang, a szemléletes ábrázolás, egy délnyugat-dunántúli kisváros, Nagykanizsa mindennapjaiból merített miniatűr életképek, a tömör, jelzésszerű eseményleírások, a rejtett vagy közvetlen módon megfogalmazott tanulságok révén. Az egyes szám elsőszemélyű előadás személyessége mintegy bevonja az olvasót az elbeszélésbe. Az emlékezés perspektívája a szerény anyagi viszonyok közé született, első generációs tanár értelmiségie, aki egész életét a hivatásának és a családjának szentelte, s nyugdíjas éveiben is szenvedéllyel folytatta munkáját az adott lehetőségek között. Tüskés Tiborné nem egyszerűen emlékezik, hanem romlatlanul őrzi, egyéni módon újraformálja és továbbépíti a gyerekkor világát. Nem csupán az unokához szól, hanem a felnőtthez is, de mindvégig úgy, hogy a gyermek is megértse. A párbeszéd az elsődleges címmel egyben dialógust kezdeményez az olvasóval.

Az írás jelentőségét növeli, hogy a negyven, ötven év távlatából felidézett, itt elbeszélt élményanyag beépült Tüskés Tiborné több évtizedes középiskolai magyartanári munkájába.² Tanári, nevelői, majd később magyartanárokat továbbképző tevékenységében³ a kor átlagát messze meghaladó színvonalat képviselt; a reális tapasztalatból

1 Nagykanizsa, 1930. aug. 11. – Pécs, 2020. aug. 23. – A jegyzetek pontosításában nyújtott segítségért Kardos Ferencnek, a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár igazgatóhelyettesének mondok köszönetet.

2 *Rendhagyó köszöntés Tüskés Tibornénak. Dedikált írások, emlékezések, dokumentumok*, összeáll., szerk. Tüskés Anna, Tüskés Tünde, Tüskés Gábor, Budapest, [kézirat gyanánt], 2019.

3 Munkahelyei: 1952. júl. 31./aug. 1. – 1956. szept. 1.: Cséti Ottó Bányaipari Technikum, Pécs; 1956. szept. 1. – 1984. júl. 31.: Leőwey Klára Gimnázium, Pécs; 1984. aug. 1. – 1988. dec. 31.: Baranya

származó, megalapozott, magas minőségű tárgyi tudás átadására és a tudás érzelmi neveléssel történő következetes összekapcsolására törekedett.⁴ Tanári tapasztalatai beépültek férje, Tüskés Tibor két, az 1960-as évek végén kiadott könyvébe, melyek elméleti szinten összegzik a középiskolai irodalomtanítás lehetőségeiről, feladatairól és módszereiről született felismeréseket.⁵ A pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban Tüskés Tiborné által vezetett irodalmi szakkör különleges programjai gyakran Tüskés Tibor irodalmi kapcsolatainak segítségével valósultak meg.⁶

Az eredeti szöveg írógéppel íródott, a közlés az erről készült, Tüskés Tiborné hagyatékában fennmaradt fénymásolaton alapul. Az írás általam adott címe azonos a fénymásolatot tartalmazó borítékra Tüskés Tiborné által kézzel ráírt szóval. A szövegközlés betűhív, csak a nyilvánvaló elütéseket, betűhibákat és az írógépen hiányzó hosszú ékezeteket javítottam. A szöveg tagolásán nem változtattam; a néhány bekezdés elé illesztett gondolatjelek egy részét töröltem. A helyesírás, az aláhúzások és bizonyos szavak kiemelése nagy kezdőbetűvel az eredeti írásmódot követik.

Annám,⁷

arra kértél, írjak Neked a gyerekkoromról. A nem könnyű feladat mellett öröm is számomra, hogy tudni szeretnél az őseid életéről, hiszen ez hozzásegít önmagad jobb megismeréséhez, s a Te életedben megvalósulhatott lehetőségek nagyobb megbecsüléséhez is.

megyei Pedagógiai Intézet, Pécs. Nyugdíjazását követően óraadóként magyar irodalmat tanított a pécsi Apáczai Csere János Gimnáziumban, a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán és a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán; magántanítványokat készített fel az érettségire és az egyetemi felvételre. A Leőwey Klára Gimnáziumból a Baranya megyei Pedagógiai Intézetbe történt áthelyezés kontextusához vö. KOCH Valéria, „Rendhagyó köszöntés. Tanárnőmnek, 1984 pedagógusnapján”, *Új Ember*, 1995. május 28., 9. Tüskés Tiborné és Koch Valéria kapcsolatához ld. *In memoriam Valéria Koch, die es hätte geben können*, Hg. von Maria ERB, Maria WOLFART, (Budapest: Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler, 2019), 109, 282–287.

- 4 Ld. pl. Tüskés Tiborné, „Az értéket továbbadni. A magyar irodalmi szakkör munkájáról”, in *A pécsi Leőwey Klára Gimnázium 75 éve*, szerk. DR. NAGY Gyuláné, (Pécs: Leőwey Klára Gimnázium, 1982), 70–74. A Baranya megyei Pedagógiai Intézetben végzett munkájának egyik 1000 példányban sokszorosított dokumentuma: *Baranya megyei Pedagógiai Híradó. A Baranya megyei Pedagógiai Intézet kiadványa*, 2 (1988), 3 (október), szerk. Tüskés Tiborné, Pécs, 1988.
- 5 Tüskés Tibor, *Irodalmi nevelés a tanórán kívül*, A tanítás problémái (Budapest: Tankönyvkiadó, 1969); Uő., *Kortárs irodalom a középiskolában*, A tanítás problémái (Budapest: Tankönyvkiadó, 1970).
- 6 Ld. pl. NÉMETH László, „A Leőwey [így!] Klára Gimnázium magyar szakkörének”, in Uő., *Megmentett gondolatok*, (Budapest: Magvető – Szépirodalmi, 1975), 603–604; *Németh László emlékére. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása*, 1976. november, szerk. A szakkör vezetősége.
- 7 Tüskés Anna (Budapest, 1981. január 16. –), Tüskés Gábor és Knapp Éva gyermeke, irodalomtörténész, művészettörténész.

1. Szemes János és Horváth Rozália esküvői képe, Nagykanizsa, 1928.
Fotó: Halász S. Modern fényképészete, Nagykanizsa

Kik is voltak az engem közvetlenül körülvevő családom tagjai? Édesapám, Szemes János, 1902-ben született nyolcadik gyereknek.⁸ Éppen ez évben lenne 90 éves, ha megéri, de fiatalon, alig 56 évesen meghalt. Egyszerű, kétkezi munkás-család gyereke volt, aki a hat elemi osztály elvégzése után édesapja mesterségét, a szíjgyártóságot tanulta ki. A szakmájában azonban csak a nagy gazdasági válságig (az 1930-as évek) dolgozott, nem tudta beszerezni a bőanyagot, így kénytelen volt közalkalmazottként elhelyezkedni, ami mindenképpen lecsúszást jelentett neki és leendő családjának is. Talán Édesapád emlékeinek mélyén még él az ő alacsony, vékony alakja, ahogy vezetgette a Teleki utca, az Eötvös tér környékén, ahogy betoppant egy-egy disznóöléses csomaggal a József utcai lakásba,⁹ ahogy meglepte az áhított vadász-ruhával, amiről kép is készült, ha keresed, megleled. Egyetlen ünnepi öltönye volt, amiben Édesanyámmal meg-

8 Szemes (eredeti nevén Szélig) János (Nagykanizsa, 1902. febr. 16.– Nagykanizsa, 1961) szíjgyártósegéd, nyilvántartási lapja (ny. sz. 1189) szerint 1927-től „áll. elemi iskolai napibéres szolga”, 1929-től „áll. el. isk. kisegítő altiszt”, 1943. júl. 31-től aug. 16-ig „áll. el. isk. ideigl. min. II. o. altiszt”, 1943. aug. 16-tól „áll. el. isk. II. oszt. altiszt”, 1946-tól „ált. isk. altiszt” a Nagykanizsa, I., majd III. körzeti (Petőfi-u.) iskolánál. Szemes Anna 1948. ápr. 2-án kiállított, 2786,30,0390 azonossági számú születési anyakönyvi kivonata szerint a névváltoztatás 1934. máj. 18-án történt.

9 Pécs, József u. 13., I. emeleti társbérleti lakás.

esküdött 1928-ban, s néhány munkásruhája, legalább két számmal nagyobb bakancsa. Most is látom a mozdulatot, ahogy a sok kapcát a lábára tekerte, hogy kitöltse a lábbelit. – Édesanyám szép fiatalasszony volt.¹⁰ Csendes, visszafogott, rendkívül tiszta, ügyesen varrt, ezzel tudott valamit segíteni Édesapám kevés fix fizetése mellé. Meg azzal, hogy vesződött egy disznó meghízolásával, ami biztosította az egész évi hús- és zsírszükségletet, néhány baromfival, hogy a tojás is meglegyen, meg a nagyobb ünnepekre egy kis jobb falat. Azt hiszem, benne élt a vágy, hogy engem mindenképpen taníttatni kell, ami nem kis ellenállásba ütközött:

– Ugyanis ennek a társadalmi rétegnek a legmagasabb elérhető álom a polgári iskola megcélózása lehetett, a líceum, gimnázium lehetetlennek tűnt, de Édesanyám ez utóbbiakra gondolt.

– A családon belül pedig a többletkiadás előteremtése: a tandíj, az igényesebb külső megjelenés miatt.

De Ő szívósan kitartott elhatározása mellett, vállalva a gúnyos megjegyzéseket, melyeket ennyi idő után is hallok: „Hova adjuk akkor mi a gyerekeinket?!!” Nyilvánvaló erre is visszavezethető, ez is oka lehet annak, hogy egyetemmel a hátam mögött is mindig az egyszerű emberekhez vonzódtam, igazán soha nem tudtam feloldódni magasabb körökben.

Nekem nem volt testvérem, ez azonban nem azt jelenti, hogy egykeként nevelődtem. Édesanyámnak három testvére volt. Károly: az én keresztapám, Mária: a kanizsai Ródlér Magdi néni¹¹ édesanyja, Anna: az én keresztanyám. Keresztanyám korán özvegyen maradt egy nyolc és egy két éves gyerekkel: Illés István asztalosmester lett, három gyerek édesapja volt, aki egy mozielőadás alatt szívinfarktusban meghalt;¹² Illés Károly villanyszerelőnek tanult, ő Budapesten él, Szüleid ismerik. Abban az időben keresztanyám számára nem volt más lehetőség, mint Pestre menni, ott vezette majdnem két évtizeden át egy – a feleségétől elhagyott – zsidó gyáros háztartását, ahol egy kisfiúnak is gondját viselte. Ide nem vihette a saját gyerekeit, ezért nálunk, velem együtt nevelkedett a két fiú. Édesanyám édesanyja¹³ is hosszú ideig nálunk lakott.

Milyen volt az otthon, melyben felnőttem? Lakásunk¹⁴ mindössze egy szobából és konyhából állt, fürdőszoba nem volt, a WC az udvaron, a kamra is külön. A konyhában egy nagy sparhelt=tűzhely¹⁵ (a kezdeti időszakban ezen főztem, amikor felépült a

10 Szemes Jánosné Horváth Rozália (Nagykanizsa, 1905. szept. 29. – Nagykanizsa, 1970. aug. 1.), a nagykanizsai Ideál kötő-szövőgyárban dolgozott, később háztartásbeli. „Édesatyja alkalmi munkával kereste heted magára a kenyeret. Édesanyja pedig mosással segített a nagyszámú család eltartásában.” Szemes János altiszt önéletrajza, 1949. júl. 22. Munkakönyve szerint Szemes Jánosné 1954–1958 között takarító, helyettesítő hivatalsegéd és gyermekfelügyelő munkakörökben dolgozott a nagykanizsai Fegyveres Erők Klubjában és a Petőfi Sándor Általános Iskolában.

11 Ródlér Józsefné Móger Mária (Nagykanizsa [?], 1932. júl. 20. – Nagykanizsa, 2013. márc. 2.).

12 Életének 42. évében Budapesten, 1963. márc. 12-én.

13 Horváth Jánosné Nagy Anna.

14 A Teleki utca 14. sz. alatti általános iskola udvarán.

15 Fa tüzelésű, öntött vas főzőlapot és sütőhelyet magában foglaló, lábakon álló tűzhely

fenyvesi ház¹⁶), a szobában vaskályha, melyekben kizárólag fával tüzeltünk. A tűznek mindig égni kellett a hideg, földszintes lakásban. Jóval később lett cserépkályha, majd gázfűtés. – Hatalmas udvar és kert volt, nem a Szüleim tulajdona, csak a munka volt az övéké meg részesedés a gyümölcsből, veteményből. Emlékszem, rengeteget dolgoztak a kertben, mert a tulajdonos igazgató nem tűrt meg egy szál füvet sem. Az udvar sok élményt juttat eszembe:

Télen – a terület egy részét – Karcsi felöntötte korcsolyapályának, mely olyan hullámos volt, mint a Balaton, ha szélben fagyott be, tehát amikor ennek a jegén korcsolyáztam Tündével,¹⁷ a Teleki utcai udvarban éreztem magamat.

Gyerekkoromban hatalmas telek voltak. Rengeteg hó esett. Hajnali 3–4 órakor nemegyszer arra ébredtem, hogy szüleim készülődnek az utcai hólapátoláshoz, mert szigorúan büntették azokat, akiknek a háza előtt nem volt eltakarítva az égi áldás.

Mi, gyerekek, nagyon vártuk a havat. Egymástól 15–20 méterre két komoly, másfél méter magas erődtítményt építettünk, bele golyókat, s folyt a nagy csatározás. Ahogy visszagondolok, nem is volt ez veszélytelen, amikor a jól összefagyott lövedékekkel támadtuk egymást.

Mivel Édesapámnak nagyon sokat kellett talpalni, addig takarékoskodtak, míg egyszer csak vásárolhattak részére egy használt kerékpárt. Vázás férfigép volt. Ezen tanított Pista és Karcsi a biciklizés tudományára. Saját kerékpárom soha nem volt. De nagyokat lehetett esni egy ilyen, nem kislánynak való bringával!

Az udvaron volt karácsony előtt a disznóölés. Ezekre a hajnalokra most is borzongva gondolok. Az összes dunnát a fejemre húztam, hogy ne halljam az állat sivítását. Szegény Édesanyámnak sem volt könnyű, mert bárhogy riadozott, a vért neki kellett keverni, tehát egész közel lenni a böllérhez, az állathoz. Külön nehezítette a helyzetét, hogy egész évben ő gondozta a cocát. A csirke vagy a kacsza nyakát se vágta el soha, nagyanyám vagy egyik szomszédasszony könyörült meg rajta. Karcsi viszont nagy élvezettel lábatlankodott körülöttük. Egyszer hatalmas hahotával jött be, s mondta: „Na, Nacababa (így hívott), nézd meg, hogy húzza apádat a disznó az udvar jegén!” Ugyanis vérmes, erős állat volt, amikor kinyitották az ól ajtaját, megiramodott, Édesapám utána, de csak a farkát tudta elkapni, annál fogva rohant vele a disznó, amíg a hentes mégiscsak lebökte.

Amilyen nagy telek voltak, olyan igazi nyarak is. Ilyenkor a kamrából az udvarra került a fürdőkád – a heti családi fürdészek is nagy szertartások voltak –, ez volt az én Balatonom. Látom Édesanyám mozdulatát, ahogy a rózsza- és ananászbarackfáról levette a mindig legszebb gyümölcsöt, s hozta oda nekem.

16 A Balatonfenyves, Tavasz u. 28. szám alatti nyaraló 1963-ban készült el.

17 Tüskés Tünde (Pécs, 1959. okt. 4. –), Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné második gyermeke, középiskolai tanár.

Az udvaron volt a hatalmas faskamra. Tele gyönyörű, egyformára vágott fával. Kajdi Bözsi barátnőmmel nagy szakszerűséggel felmáztunk egy hosszú létrán, kiraktunk annyi fát, hogy egy kétszer két méteres kis szobánk legyen, azt rendeztük be magunknak, ahol nagy babázások voltak, nem divathölgy barbi-val, hanem a pólyázható, valódi gyerekzsabású babákkal. Mennyit varrtunk nekik! Bözsi rokonságában élt valaki, aki szalonban dolgozott, ő biztosította nekünk a szép anyagokat. A legforróbb nyár hosszú óráit önfeledten töltöttük itt a többszörösen fullasztó melegben. Aztán minden játszás azzal végződött, hogy Bözsi nálunk evett nagy karéj disznózsíros kenyeret hagymával, én pedig náluk a szilvalekvárosat, mert ugye a gyerek azt szereti, ami máshol van.

Óvodás koromból éles emlék bennem az utolsó évfáráó ünnepély. Én mondtam a meg- és elköszönő verset. Már fél órája otthon lehettünk, amikor megjelent nálunk az óvónéni velem egyidős fia, később a gimnáziumban osztálytársam, nagy csokor gyönyörű virággal és sok-sok édességgel. Ez volt az első bók, amit kaptam. – Szerettem az óvodát a játékok miatt is, csak a rajztól féltam, mert ez a versmondásnál sokkal gyengébb oldalam volt.

Annám, amikor több évvel ezelőtt Te ajándékoztál meg egy ceruzahegyezővel, ez hozta fel bennem az elemi iskolai vágyamat. Lehoczky Mária tanítónénimnek nagyon sok, mindenféle ceruzája, színe volt gyönyörűre faragva.¹⁸ Mivel az én ceruzáim vége mindig bunkós volt, ilyen szépen hegyezett ceruzákra vágytam, amikkel hajszálvékonyan lehetett beírni a jegyeket, javítani a füzeteket. (Nekem is volt noteszom, amibe társaimat osztályoztam.) Látod, ennyi év után Te teljesítetted az akkori óhajomat. – Szerettem az első hittanáromat, ő is engem. Sokáig őriztem a tőle kapott Szűz Mária szentképet. Sajnálom, hogy egyszer csak nyoma veszett. – Mindig vártam a nagy szünetet, mert akkor lehetett meginni a formás, kétdecis üvegből a pasztörözött tejet. Ma sem lelem annak a zamatát.

Az én gyerekkoromban, aki nem akart megrekedni az elemi iskolai tanulmányoknál, az tíz éves korában került felsőbb iskolába. Így én a Notre Dame (Mi Asszonyunk) liceumba, tehát apácák által vezetett iskolába.¹⁹ Itt soha nem éreztem jól magam. Több-

18 Lehoczky Mária az 1929/30. tanévben a Nagyrác-utcai VI. leányosztály tanítónője. Működési éveinek száma ekkor Nagykanizsán 6, összesen 6. Az osztályban összesen 29 tanuló volt. *A Nagykanizsai Magyar Királyi Állami Elemi Népiskolák három igazgatósági körzetének értesítője az 1929-30. tanévről, XXXI. évfolyam*, közlik POLESINSZKY Emil, FILÓ Ferenc, KOVÁCS Illés igazgatók, (Nagykanizsa: Gutenberg Ny., 1930), 35. – Az 1941/42. tanévben Lehoczky Mária a Vécsey Zsigmond-utcai iskolában a tantestület tagja, a II. vegyes osztály tanítónője. Működési éveinek száma Nagykanizsán 18, összesen 18. Ugyanebben a tanévben a Teleki-úti II. vegyesosztály osztályvezetője. *A nagykanizsai m. kir. állami el. népiskolák három igazgatósági körzetének értesítője az 1941-42. tanévről, XLIII. évfolyam*, közlik: a körzeti igazgatók, (Nagykanizsa: Kiadták az áll. elemi népiskolák igazgatóságai Nagykanizsán, 1942), 7, 11. Népiskolai Értesítője szerint Lehoczky Mária a II. osztálytól (1937/38. tanév) a IV. osztályig (1939/40. tanév) volt Szemes Anna tanítója.

19 A nagykanizsai Notre Dame Leánygimnázium, majd Leányliceum 1934 és 1948 között működött a Notre Dame Női Kanonok és Tanítórend fenntartásában a mai Batthyány Lajos Gimnázium Sugár úton lévő szárnyépületében. Vö. MIHA Tamásné, *A nagykanizsai Notre Dame Leányliceum története, 1934-1948*, (Nagykanizsa: Miha Tamásné, 2015). Szemes Anna az 1940/41. tanévben az I. gimnázium

2. Szemes Jánosné Horváth Rozália és Szemes Anna, Nagykanizsa, 1938. március.

Fotó: Halász fotó műterme, Nagykanizsa

szörösen kellett teljesítenem ahhoz, hogy megkapjam a megérdemelt jegyet, nem találtam barátnőre sem, hiszen ezek az osztálytársaim mind olyanok voltak, akiknek az orvos, mérnök, ügyvéd, tanár szülei és a gyerekek is régről ismerték egymást. Kisváros volt Kanizsa.²⁰ Nem fogadtak be. Talán egyszer tudtam kiváltani magyartanárom

ziumi osztály (osztályfőnök Havas Ilona), az 1941/42. tanévben a II. osztály (osztályfőnök Endrey Klára), az 1942/43. tanévben a III. osztály (osztályfőnök Kugler Sándorné), az 1944/45. tanévben az I. liceumi osztály (osztályfőnök Kugler Sándorné Kovács Györgyi) tanulója volt. Az 1941/42. tanévben 120 pengő, az 1942/43. tanévben 160 pengő tandíjat fizetett. Neve az 1944/45. tanév diákjai között szerepel utoljára az intézmény évkönyveiben. *A nagykanizsai Notre Dame leánygimnázium évkönyve az 1940/41. iskolai évről*, közzéteszi az igazgatóság, (Nagykanizsa: Közgazdasági R.-T. ny. 1941), 34; *A nagykanizsai Notre Dame leánygimnázium évkönyve az 1941/42. iskolai évről*, közzéteszi az igazgatóság, (Nagykanizsa: Közgazdasági R.-T. ny., 1942), 19; *A nagykanizsai Notre Dame leánygimnázium évkönyve az 1942/43. iskolai évről*, szerk. MOLNÁR Antal, (Nagykanizsa, Közgazdasági R.-T. ny., 1943), 20; *A Notre Dame női kanonok- és tanítórend nagykanizsai nőnevelő intézetének és általános iskolájának évkönyve az 1944/45. iskolai évről. Az 1945/46. és 1946/47. tanév érdemjegyeivel*, szerk. MOLNÁR Antal, BIZTOS M. Margit, (Nagykanizsa: Közgazdasági R.-T. ny., 1947), 7; *A Notre Dame Női Kanonok- és Tanítórend nagykanizsai nőnevelő intézetének és általános iskolájának évkönyve az 1946-47. iskolai évről. Az 1944-45. és 1945-46. tanév érdemjegyeivel*, szerk. MOLNÁR Antal – BIZTOS M. Margit, (Nagykanizsa: Az Iskola Igazgatósága, 1947), 7.

20 A harmincezer lélekszámú Nagykanizsa volt Zala megye legnagyobb, rendezett tanácsú városa, erős polgársággal.

őszinte elismerését, amikor – senki nem tudta Vörösmarty Mihály: Az úri hölgyhöz című versét – s én elmondtam hibátlanul. – A formaságra is sokat adtak ebben az iskolában. Hányszor térdepeltük végig a hosszú folyosót, hogy megmérjék, a szoknya hossza megüti-e a kötelező mértéket. Szegény Édesanyám mennyit vesződött a rafinált fazonú égszínkék tornanadrág elkészítésével!

Ebből az iskolából főiskolán lehetett továbbtanulni. Közben vége lett a háborúnak, a kialakult új rendszer megnyitotta a piarista atyákkal az addig csak fiúkat tanító gimnáziumot a lányok számára is.²¹ Innen nyílt lehetőség az egyetemi tanulmányokra. Ez volt a vágyam, így kerültem át ide a felső osztályok végzésére. Ebben az iskolában egészen más szellem volt, mint az előzőben. Itt – amennyire egyáltalán lehet – mindenkinek a tudása alapján mértek. Szigorú iskola volt, némely jegyem gyengébb lett, mint a líceumban, mégis jól éreztem magam. – Ekkor kaptam rá egy új tanulási módszerre: úgy éreztem, csak akkor tudok másnap nyugodtan, felkészülten elmenni az iskolába, ha reggel átismétlem az egész az napi anyagot. S mivel az is előfordult, hogy még új lecke megtanulása is várt rám, ezért bizony hajnali négy fél öt felé kellett kelnem. Szegény Édesanyám volt az ébresztő. Most tudom csak, milyen nyugtalanul alhatott addig is, nehogy késve keltsen. Tehát valójában végigjárta velem a gimnáziumot, mert nagy élvezettel szokta hallgatni is, amikor próbából elmondtam Neki a tudományomat. A két ablak közé mindig odakészített valami finomat a számomra, hogy legyen energia. – Sok gondot okoztunk mi lányok ebben az iskolában. Minden évfolyamot számba véve kb. huszonöten voltunk, akik mellé külön nőrszót=kisasszonyt fogadott az igazgató úr, akinek az volt a feladata, hogy a szünetben bekísérjen és vigyázzon ránk egy – a fiúktól

21 A Batthyány Lajos nádor által 1765-ben alapított nagykanizsai Piarista Gimnázium előbb a Deák téren állt, 1923-tól a megüresedett Sugár úti Frigyes-laktanya épületében működött. A Notre Dame Leányliceum 1933-ban költözött ugyanebbe az épületegyüttesbe, s 1935-től átalakult egységes Leánygimnáziummá. A Piarista Gimnáziumba lányokat 1945-től vettek föl állami kívánságra. 1948-ban államosították, és összevonták a Notre Dame Leánygimnáziummal. KOTNYEK István, „A nagykanizsai piarista gimnázium története 1920-tól 1948-ig”, in *Emlékkönyv a nagykanizsai Batthyány Lajos Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola fennállásának 225. évfordulójára (1765–1990)*, szerk. ÖRDÖG Ferenc–SZEBÉNYI Mária, (Nagykanizsa, 1990), 20–43; TARNÓCZKY Attila, *Hol, mi? Kanizsai házak és lakói*, adatbázis: holmi.nagykar.hu. Sugár utca. Tanulmányi Értesítője szerint Szemes Anna a gimnázium 5. osztályától, az 1944/45. iskolai évtől járt a nagykanizsai Piarista Gimnáziumba, ahol Tüskés Tibor is tanult, tagja volt a Szent Imre pártfogása alatt álló nagyobb Kongregációnak, a cserkészcsapatban ifjúsági rajvezető volt. *A nagykanizsai kegyesrendi római kat. gimnázium és általános iskola évkönyve az 1946/1947-es iskolai évről (az 1944/45. és 1945/46. tanévek ismertetésével)*, szerk. LUKÁCS József – BOJTÁR Csaba, (Nagykanizsa, 1947), 8–9, 24, X, XV, XVII. Itt ismerkedtek meg, s mindketten itt érettségiztek 1948-ban. Ez volt az utolsó évfolyam, mely az államosítás előtt a piaristáknál érettségizett. Vö. Tüskés Tibor, „Szomolányi tanár úr”, in Tüskés Tibor, *Zalamente, Somogyország*, (Budapest: Móra, 1979), 88–91; *Zalai Hírlap*, 1990. június 9., 5. Egy másik piarista tanáráról, Juhász Miklósról Tüskés Tibor egy 2005-ben készült interjúbán és önálló írásban is megemlékezett: ÁGOSTON Zoltán, „Irodalom és politika: Beszélgetés Tüskés Tiborral”, *Jelenkor* 48, 11. sz. (2005): 1053–1065; Tüskés Tibor, „Egy piarista tanár emléke – Dr. Juhász Miklós (1917–1981)”, *Vigília* 70, 1. sz. (2005): 27–32. Szemes Anna és Tüskés Tibor 1953. máj. 4-én kötöttek polgári házasságot, az ezt felbontó bírósági ítélet 1989. jún. 28-án kelt.

3. Szemes Anna és Tüskés Tibor érettségi tablóképe, a nagykanizsai Kegyesrendi r. k. Gimnázium VIII. osztálya, 1947/48, Szemes Anna felülül az ötödik sorban jobbról a negyedik, Tüskés Tibor felülül a negyedik sorban balról a második

elkülönített – teremben vagy szép időben az udvaron. Persze, a természetes vonzódást lányok és fiúk között így se lehetett megakadályozni, szerelmek szövődtek, házasságok lettek ezekből az ismeretségekből elég szép számmal. – A szigorúság mögött nagy megértés is volt az atyákban, hiszen évente kétszer, farsangban és májusban, másorral összekötött bált is engedélyeztek a nagy tornateremben. Ez színpaddal kiképzett volt. Mekkora izgalommal készültünk a János vitéz előadására! Engem választottak ki Iluska szerepére, akkor még valamivel jobb hanggal. Látom Édesanyámat az ötödik sorban. Úgy izgulta végig velem az előadást, mint én sokkal később Tündével Győrben a Szép magyar beszéd versenyt. Nagyon szerettem táncolni. Nem jártam tánciskolába, de jól táncoltam. Persze nem a ma ismerteket. A keringőhöz külön jó partner kellett, a legügyesebb nem is a fiúk közül került ki, hanem az iskola könyvtárosa volt. – Felszabadultan, szép délutánokat töltöttünk a város korszolypályáján sudarazva, bógizva. – Magyar irodalomból gyönyörűen érettségiztem. Reviczky Gyula költészete volt a tételem. Még haza se értem, valaki megvitte Szüleimnek az örömteli hírt, mekkora dicséretet kaptam a világi elnöktől a versbetétekért külön.

4. Szemes Anna fényképe az egyetemi leckekönyvben, 1949

Nehéz évek voltak az egyetem esztendői.²² Elsősorban nem a tanulás, hanem a honvágy miatt. Hatalmas erő ez. Azt hiszem, ebből az időből maradt meg bennem az, hogy a legszebb külföldi utakon is kínzott ez az érzés, s akkor voltam boldog, ha egy-egy nappal előbb hazakerültünk a tervezettnél. – Volt gimnáziumi barátnőmmel egy poloskás albérletben laktam a mi, szegénységünkben is, patyolattiszta otthonom után. Rettegtem az éjszakáktól. De hiába lett volna a változtatás, minden lakás elhanyagolt volt, melybe albérliért fogadtak, s legtöbbször a konyhából nyíló cselédszobába. Otthonról – a legnagyobb erőfeszítés mellett is – kevés pénzt tudtak kiszorítani²³ az 50 forint havi ösztöndíj mellé, tehát havonta csak egyszer ülhettem személyvonatra – hat óra volt egy út ideje – s alig értem haza, már vissza is kellett fordulni. Az utazások szépek voltak a Balaton partján. Hányszor csodálkoztam rá az érdekes, sokszor nevetséges villa-nevekre, a vonat ablakán előttűnő távoli északi partra! – Nehezek voltak ezek az évek (1948–1952) a politikai helyzet miatt is. Évfolyamtársaim nagy része a rendszer besúgója lett, párttagok voltak egyetemistaként (bent is fogták őket az egyetemen tanársegédnek), állandó figyelőállásba, ki jár templomba, ki szól egy félremagyarázható szót, ki mit mond a szemináriumokon, s bizony nemegy tehetséges évfolyamtársamat kizárták az egyetemről ezek spiclikedése miatt. – A pénz szűke kö-

22 Pázmány Péter Tudományegyetem, majd Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1948–1952, magyar-történelem szak.

23 Szemes János havi keresete az 1952. nov. 4-én kelt önéletrajza szerint havi 450,- Ft volt.

vetkeztében alig tudtam megnézni egy-egy színházi előadást, vagy hangversenyt meghallgatni. – Az első év végén, 49-ben, majdnem meghaltam. Felnőttként diftériát kapni és átvészelni nem volt egyszerű. Mégis megmaradtam, de vizsgázni csak ősszel tudtam minden tárgyból, mert hosszan kórházban voltam. Felejthetetlen a hazafelé megtett utazás: Édesapám jött fel értem Pestre, hozta a nagypárnát, amivel megtámogatott az ülésben. Kétszer hét órának tűnt ez az út. Talán az egyetemi évek alatt átéltek miatt nem tudtam mostanáig sem megbarátkozni Budapesttel.

Gyerekkorom karácsonyai bensőségesek, titokzatosak voltak, pedig jobbára csak a szükséges ruha, cipő került ajándékként a fa alá. Ezért olyan emlékezetes számomra az a karácsony, talán 12 éves lehettem, amikor ott függött a fán egy kis karóra, amire már oly régóta áhítoztam. – Egy másik karácsonyi emlékkép már nem ilyen szép: A fára a cukrot keresztanyám szokta küldeni, hiszen nálunk voltak az ő fiai is. Azt hiszem, ekkor már csak Karcsi. Ő – Pistával ellentétben – indulatos gyerek volt. Édesanyám nagyon szerette, ő is viszont, felnőttként is mondta: „a Rozika néni az én édesanyám, nem a muter.” Édesapámmal nehezebben fértek meg. Szóval, Karcsi valami miatt dühös lett, amiért másnap reggelre leette az összes cukrot a fáról. Csak az üres papírok lógtak rajta.

18 éves korom előtt hányszor utaztam, léptem át Kanizsa határát?

Édesanyámat szerény, halk, megbízható voltáért sokan szerették. Élt Nagykanizsán egy gazdag mérnök-család²⁴ három gyerekkel és a nagymamával. Balatonfenyvesen volt villájuk. A háztartási alkalmazottjuk mellé hívták segíteni két hétre Édesanyámat, engem is vihetett magával. Feledhetetlen látvány volt a tó! Partvédelem még nem létezett, kristálytiszt a vize. Talán ez egyszer láttam Anyámat önfeledten boldognak, ahogy megmártózott a vízben, rásimult egy-egy kis hullámra, ahogy hancúrozott velem. Nem tartott soká a fenyvesi nyaralás. Mindössze három nap. Jött a távirat, Édesapámat vakbélgyulladással kórházba vitték. Hazautaztunk.

Édesapámat is besorozták katonának.²⁵ Egy évig lehetett a fronton, amikor értesítés jött Budapestről, hogy Apámat sebesülten szállították kórházba. Másnap vonatra ültünk.

A háború befejezése után a keszthelyi Mariska néni²⁶ hívott meg egy kis falusi tejkúrára. (Akkor Zalaapátiban lakott, az ő apja édesanyám anyjának testvére volt, juhász.) Persze az elutazás nem volt egyszerű ügy. Ugyanis a nagy infláció miatt utazásom előtti este még megvolt a szükséges pénz a jegyváltásra, reggelre már nem. Azért, ha késve is, eljutottam hozzájuk.

Voltak nagyon szomorú emlékeim, melyek ma is élesek bennem.

24 Nagykanizsa a Magyar–Amerikai Olajipari Rt. dunántúli központja volt, képzett amerikai és magyar mérnökök éltek a városban.

25 Egy 1949. júl. 18-án kelt kérdőív szerint Szemes János 1942. ápr. 9-től 1942. okt. 13-ig teljesített katonai szolgálatot a volt m. kir. 17. gy. e. ezredtörzsében, 1942. ápr. 29-től aug. 26-ig a harctéren szolgált (Starioszkol, Don kanyar). Légnyomás következtében mindkét fülén kialakult nagyothallása alapján hadirokkantnak nyilvánították.

26 Pál Józsefné.

5. Szemes János sebesülten a Horthy Miklós Kórházban, Budapest, 1942

Egy szombati nap délutánján üstökös jelent meg az égen. Gyönyörű látvány volt.²⁷ Kísértetiesen olyan, ahogy később Vajda János versében olvastam.²⁸ Ekkor hallottam először a háboru szót, melynek – a néphit szerint – előhírnöke az égi csoda. Beteljesedett. Borzalmasabban, mint amit – az első világháborút megértek – ezen és a következő napokban elmondtak róla.

Félelmetes földrengés repesztette meg a kanizsai házak falait, az edények táncoltak a kredencben, az állatok rendkívüli hangot adtak.²⁹ Nagyon sokáig álltunk dermedten az udvaron.

A szomszédunkban lakott egy zsidó férfi a velem egykorú lányával és fiával. A gyerekek édesanyja meghalt. Át szoktak jönni hozzám játszani, de a játékban is szomorúak voltak. Láttam elvinni őket.³⁰ Egyik sem jött vissza.

Kanizsa főterén két katonaszökevényt – a többi ember megfélemlítésére – nyilvánosan kivégeztek. A munkahelyekről az embereket kötelezően kivezényelték.

27 A leíráshoz az 1939. évi Jurlof–Achmarof–Hassel-üstökös illeszkedik a legjobban. 1939. április 16-án (vasárnap) fedezték fel, május végéig volt látható. A pályája az Andromeda-Perseus-Auriga-Gemini csillagképeken át vezetett, ezek Magyarországról jól láthatóak. 1939 tavaszán már lehetett sejteni, hogy háború lesz. Az adatot Zsoldos Endrének és Mizser Attilának köszönöm.

28 VAJDA János: *Az üstökös* (1882).

29 1930–1948 között a városban és közvetlen közelében ember által is érezhető földrengés nem volt. Az egyetlen szóba jöhető esemény a szlovéniai Moravcin (Alsómaróc, Maróc, ma Moravska Toplice) 1943. nov. 29-én kipattant ötös magnitúdójú rengés volt. A település kb. 50 km-re van Nagykanizsától, de hatását ott is érezhették. Köszönöm Varga Péter szeizmológus 2020. dec. 9-ei levelében adott szíves tájékoztatását.

30 Nagykanizsáról 1944. ápr. 28. és máj. 18. között összesen mintegy kétezer személyt deportáltak.

Szönyegbombázás volt Kanizsán.³¹ Amikor megszólaltak a szirénák, Édesanyám küldött, menjek a kertben ásott bunkerba, ő is azonnal jön. De már nem ért oda, mert csattogott, robbant minden. Iszonyú félelem volt egyedül lenni, hiszen tőlem 50 méteres körzetben zuhantak a bombák: a kertünk végében levő kórházra, a szegényházra. Ekkor érte találat a temetőbe vezető vasúti hidat, amit azóta se állítottak helyre az eredeti formában. Csoda volt a megmaradásom.

Volt év, amikor nem Szüleim hizlalták a disznót, hanem készen vették. Ilyenkor el kellett hajtani az állatot a mázsára. Út közben egy sarkig tárt kapun beszaladt a jószág, Édesanyám utána, hogy kihajtsa, s maga után be akarta csukni az ajtót, de az rázuhant. Hetekig feküdt. Ekkor tanultam valamit főzni. Azóta ahányszor almáspitét sütöttem, mindig e baj kísérte gondolatban munkámat, mert ez időben készítettem először e tésztát.

Nagy tél volt, Édesapám a fronton. Egyszer éjjel arra ébredtünk, hogy valaki kopogtatta az ablakot. Két órán át. Egyszer egyiket, másszor a másikat. Nem felelt a kérdésre: kicsoda.

Annám, hiszem, hogy a leírt gyerekkori morzsákból – a jókból és kevésbé azokból – is megérezed: lelke volt az otthonomnak, s benne velem az öröm lakott, mert tartoztam valakikhez s szeretetet kaptam.

Pécs, 1992 karácsonyára

Mamika

31 1944. okt. 14-én délelőtt tíz órakor amerikai gépek a nagykanizsai pályaudvart bombázták, 1944. okt. 17-én újabb amerikai bombatámadás érte a várost. Az első alkalommal tíz, a második alkalommal tizenegy polgári halott volt. Ekkor érte támadás a temetőbe vezető vasúti hidat és a temető néhány sírhelyét. Vö. MOHAI V. Lajos, „A betemetett bombatölcser”, in *Szülőföldem, Kanizsa. Antológia*, összeáll. TÜSKÉS Tibor, (Nagykanizsa: Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2000), 56–57; KARDOS Ferenc, *A nagykanizsai Központi Temető Kulturális Kalauza*, (Nagykanizsa: Nagykanizsai Városvédő Egyesület, 2017), 24.

Személyi iratok

SZEMES JÁNOS

Önéletrajz (1949)³²

A nagykanizsai Petőfi-utcai általános iskolában szolgálatot teljesítő
Szemes János II. o. altiszt önéletrajza

1902. február 12-én³³ Nagykanizsán születtem.³⁴ Édesapám³⁵ foglalkozása szíjgyártó-mester volt, édesanyám³⁶ pedig a háztartást vezette és felügyelt 11 testvéremre. Közülük 3 meghalt. A többinek a foglalkozása: péksegéd, kéményseprősegéd, szíjgyártósegéd, napszámos „kf” (: foglalkozásból kifolyólag rokkant:); 3 nővérem férjezett, foglalkozásuk htb., férjük foglalkozása ipari segédmunkás. Én elvégeztem az elemi iskola hat osztályá[t,]³⁷ utána

32 Gépirat első példánya és indigóval készült másodpéldánya, mindkét példányon eredeti aláírással. Az első példányon az utolsó bekezdésben ceruzás aláhúzások. Mindkét példányon a lap bal felső sarkában pecsét, a pecsétnyomón az első sor elejét kitörölték. Az olvasható rész szövege: „[...] (Petőfi-u.) áll. ált iskola / Nagykanizsa”. Átírás az eredeti helyesírás megtartásával. Tüskés Tibor hagyatéka. Szemes Jánossal kapcsolatos dokumentumok. A dosszié fedőlapján áthúzott „1189.” nyilvántartási szám, gerincén „K/56.” jelzés, átragasztva 947-es szám. A dosszié tartalma: káderlap (Petőfi u. áll. ált iskola, Nagykanizsa, dátum nélkül), esküokmány 1950. január 5., nyilvántartási lap (Petőfi u. áll. ált. iskola, Nagykanizsa, dátum nélkül), kérdőív 1949. július 18., önéletrajz 1949. április 7., önéletrajz 1949. július 22. (3 példány), önéletrajz 1952. november 14., önéletrajz keltezés nélkül.

33 A személyi dosszié többi dokumentumán 1902. február 16. olvasható születési dátumként.

34 A személyi dosszié nyilvántartási lapja és kérdőíve szerint Szélig János néven. A családi név magyarosítása Szemes Anna 1948. ápr. 2-án Nagykanizsán kiállított, 390. sz. születési anyakönyvi kivonatán tett bejegyzés szerint 1934. május 18-ai dátummal történt: „A gyermek családi neve az atyáéval együtt 'Szemes'-re változtatott. (:5777/1934. III. B. M. sz.) 1934. máj. 18. Dr. Pálfi Gyula sk. aktóh.”

35 A személyi dosszié nyilvántartási lapja és kérdőíve szerint Szélig János (†1923). A káderlap szerint az apai nagyapa Szélig Antal volt.

36 A személyi dosszié nyilvántartási lapja szerint Horváth Teréz (†1916). A káderlap bejegyzése neve mellett: „vagyontalan”.

37 A személyi dosszié nyilvántartási lapja szerint 1914-ben Nagykanizsán az Arany János utcai áll. el. iskolában. A hiányzó szóvégződés és az írásjel a lapszámon kívül.

szíjgyártó tanonc lettem, majd két és fél év után, mint segéd dolgoztam szakmámban.³⁸ Mivel szakmámban nagy volt a munkanélküliség, és mert 28 éves létemre családot akartam alapítani, szegődményes altiszt lettem. 1927. nov. 1. óta végzem itt Nagykanizsán az altiszti teendőket.³⁹ Feleségem⁴⁰ édesapja, édesanyja napszámosok voltak. Apósom alkalmi napszámos volt, anyósom pedig mosónő. Egy leánygyermekem van,⁴¹ aki elvégezte a gimnázium nyolc osztályát, majd érettségi után a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karára iratkozott be, ahol kolokviumait jeles eredménnyel végzi. Sem feleségemnek, sem nekem vagyonom nincs. Abból a fizetésből élünk mind a hárman, amit kapok.

A felszabadulás előtt politikával nem foglalkoztam, semmiféle pártnak tagja nem voltam. Nem vettem részt zsidóüldözésben, nem szereztem zsidóvagyonot, sőt segítettem őket, tehetségemhez mérten.

1942. ápr. 11–szept. 3-ig, mint tartalékos honvéd a volt m. kir. 17. gy. e. törzsben szíjgyártóként bevonultattak és így kerültem ki a keleti hadműveleti területre,⁴² ahonnan légnyomás okozta nagyothallás miatt, mint 50 %-os hadirokkant kerültem vissza.⁴³ Mindig Nagykanizsán tartózkodtam, 1945. júniusában politikai megbízhatóságomat igazolták,⁴⁴ majd a létszámcökkentő bizottság állásomban meghagyott.⁴⁵ A SZDP-nek tagja voltam,⁴⁶ majd a fúzió után a MKP-nak. A MDP-ja felülvizsgálat során előjegyzett a tagfelvételre. Tagja vagyok a Pedagógusok Szabad Szakszervezetének.⁴⁷ Dolgozók az iskoláért mozgalomba már állásomnál fogva is bekapcsolódtam és fokozottabb ellenőrzés gyakorlásával, a tisztítóeszközökkel való takarékos bánásmóddal szolgáltam a mozgalom célkitűzéseit. A Szülői Munkaközösség munkáját elősegítettem a szülők és érdeklődők meghívásával. Támogatom és résztveszek iskolánk csinosításában.

Nagykanizsa, 1949. évi április hó 7-én.

Szemes János II. o. altiszt

38 A személyi dosszié kérdőíve szerint szakképzettségét 1920. október 4-én Nagykanizsán szerezte, az oklevél száma 89/1920.

39 A személyi dosszié nyilvántartási lapja szerint a nagykanizsai áll. el. iskolában napibéres szolga 1927. XI. 1.–1928. XII. 31.; kiegészítő altiszt 1929. I. 1.–1943. VII. 31.; ideigl. min. II. o. altiszt 1943. VII. 31.–1943. VIII. 16.; II. oszt. altiszt 1943. VIII. 16.–.

40 Horváth Rozália. A káderlap bejegyzése neve mellett: „háztartásbeli”.

41 A személyi dosszié nyilvántartási lapja szerint Anna-Piroska, szül. 1930. aug. 11.

42 A személyi dosszié nyilvántartási lapja szerint katonai szolgálatot teljesített 1942. IV. 9.–1942. X. 13. között. A kérdőív szerint 1942. ápr. 29.–1942. aug. 26. között teljesített harctéri szolgálatot Starioszkolnál a Don kanyarban.

43 A személyi dosszié nyilvántartási lapja szerint katonai rendfokozata tart. honvéd.

44 A személyi dosszié nyilvántartási lapja szerint az igazolás kelte 1945. VI. 14., száma 502-1/1945.

45 A személyi dosszié kérdőíve szerint a 81. sz. létszámcökkentő bizottság a közszolgálatban meghagyta 1947. márc. 24.

46 A személyi dosszié nyilvántartási lapja szerint 1945. V. 1.–1946. XII. 31. között.

47 A személyi dosszié nyilvántartási lapja szerint 1945-től 1948-ig, majd 1949. június 1-től.

Jellemzés és javaslat (1952)⁴⁸

SZEMES ANNA IV. éves magyar–történelem szakos hallgató.

1930. aug. 11-én született Nagykanizsán. Apja iskolai altiszt volt, jelenleg is az. Apja neve: Szemes János, anyja neve: Horváth Rozália.

Nehéz anyagi körülmények között végezte iskoláit. Az iskolában erősen klerikális nevelésben részesült, de szerinte szemben állt az iskola szellemével, mert lenézték.

Az egyetemen azonban nem olyan munkát végzett, mint amelyet osztályhelyezte révén vártunk tőle. Az I. évtől kezdve közismerten klerikális elemekkel tartott barátságot. Az évfolyam haladó részétől kezdettől fogva tudatosan elzárkózott. Sokszor kapott kritikát, de ezt érzékenyen fogadta, komolyabb változás a mai napig nem látszik nála. Kisebb mozgalmi munkát elvégzett, de nem lelkesen. Az I. éven szakmailag a gyengébbek közé tartozott. Ezen a területen munkájában javulás mutatkozott.

Apolitikus magatartásán azonban nem változtatott.

Középiskolai tanárnak javasoljuk.⁴⁹

Budapest, 1952. február 18.

(Bolgár Elek)
dékán

(Kékes Andor)
a Tanulmányi Oszt. vezetője

(Polányi Imre)
káderes

⁴⁸ Írógéppel írt, kézzel aláírt lap, a „Tüskés Tiborné nevelő” feliratú személyi dosszié 46. sz. dokumentuma. A bal felső sarokban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Tanulmányi osztálya pecsétje, a jobb felső sarokban a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Személyzeti Nyilvántartó, a három aláírás alatt az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Tanulmányi osztálya körpecsétje. Tüskés Tiborné hagyatéka.

⁴⁹ Kék színű írógépszalaggal írva.

6. Szemes Anna IV. éves magyar–történelem szakos tanárjelölt, ELTE, 1952

7. Szemes Anna, 1959 körül. Fotó: család

Hospitálási igazolvány (1952)⁵⁰

Sz-34711-952⁵¹

Budapesti IX. ker. Apáczai Csere János ált. Gimnázium Igazgatósága
22.⁵² szám

IGAZOLVÁNY

Alulírott igazolom, hogy Szemes Anna IV. éves magyar–történelem szakos tanárjelölt 1952. február hónapban hospitálási kötelezettségének eleget tett.

Tanítási gyakorlatot végzett az I.a oszt-ban magyarból összesen 6 órában jeles (5) eredménnyel.

Budapest, 1952. február 29.

Ébner [?]⁵³

igazgató

Dr. Szabó Mihály
vezetőtanár

50 Írógéppel kitöltött, kézzel aláírt stencilezett formanyomtatvány, a „Tüskés Tiborné nevelő” felíratú személyi dosszié 47. sz. dokumentuma. A jobb felső sarokban a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Személyzeti Nyilvántartó, a két aláírás között a Budapesti VIII. Ker. Apáczai Csere János Általános Gimnázium körpecsétje. Tüskés Tiborné hagyatéka.

51 Kézzel írva.

52 Kézzel írva.

53 Bizonytalan olvasat.

Jellemzés (a tanárjelölt gyakorlati munkájának, szaktárgyi és pedagógiai felkészültségének, magatartásának értékelése):

Szemes Anna⁵⁴ a magyar nyelvet és irodalmat tanította a gimnázium I.a osztályában.

József Attila tárgyalása került sorra ebben az osztályban. Különös gonddal készítette elő az anyagot a nagyobb részét vidéki általános iskolákból felkerült tanulók számára. A módszeres feldolgozás és megértetés teljes mértékben sikerült, s éppen ezért tartom munkáját jeles minősítésre érdemesnek. A cél elérése, az eszmei politikai mondanivaló, a jól megválasztott anyag és módszer biztosította órái sikerét. Megnyerő nevelői magatartásával, érdeklődést keltő előadásmódjával felkeltette a tanulók érdeklődését, akik nagyon megszerették az egy hetes tanítási idő alatt. Ügyes volt a közös munka megszervezésében, a rendelkezésére álló idő⁵⁵ kihasználásában. Jól bírálta el a tanulókat. Helyesen ítélte meg a tanulók munkáját is. Önbírálata is helytálló volt. Ki kell emelnem, hogy nagyon alapos, részletes óratervet készített minden egyes órájára. Az iskolai élet minden vonatkozásban érdekelte. Kár, hogy mindenről nem részletezi véleményét beszámolójában, amely nagyon értékesen foglalja össze a gyakorlati tanítás módszeres követelményeit.

8. Szemes Anna tanári oklevele, előoldal, 1953

54 Piros színnel, ritkított betűkkel gépelve.

55 A szó sorközi betoldás.

Jellemzés (1953)⁵⁶

2363./ Sz-34711-1953.

Szemes Anna

Óráira gondosan felkészül, óravázlatokat készít, az új anyagot gondosan kidolgozza és előadására annyi időt fordít, hogy ez az I. félévben a számonkérés idejének rovására ment.

Mint kezdő nevelő éppen a tanulók munkájának ellenőrzésében mutatkozott meg a kellő tapasztalat hiánya. Keveset és általában rendszertelenül feleltetett és emiatt tárgyaiban sok volt a gyenge előmenetelű tanuló.

A félévi osztályozó értekezleten teljes egészében kitűnt ez a hibás eljárása, ezt be is látta, s azóta igyekszik egyenletesen és rendszeresen feleltetni.

Mint gyakorlóéves tanár komoly rátermettséggel fejt ki nevelő hatást, mint osztályvezető jól irányítja tanulóit, s ez a jótékony hatás a tanulók magatartásán is megmutatik.

Munkája kezdetén, kellő tapasztalatok hiányában túlzott szigorral igyekezett fegyelmet tartani, később az igazgató figyelmeztetése nyomán rátért a helyes útra.

A nevelőtestület értekezleteinek jegyzőkönyvvezetője, s mint ilyen jól és lelkiismeretesen dolgozik.

Osztályának rendje és fegyelme, valamint a jó tanulók népszerűsítése érdekében vezetett be olyan gyakorlatot, mely irányításával és ellenőrzésével jól bevált.

Világnézeti tárgyakat tanít (magyar és történelem), ahol bőséges alkalom nyílik a materialista világnézetre és a kommunista erkölcsre való nevelésre. Ehhez az elméleti felkészültsége megvan és szándéka is arra, hogy ezt a tanítás gyakorlatában érvényre juttassa.

A kezdeti nehézségeken túl jutva, most már fegyelmező munkája is meg[felel].⁵⁷ Osztályvezetői munkakörében is állandóan fejlődik és aktívan részt vesz az osztályvezetői munkaközösség munkájában.

1953. II. 25.

Dr. Maress Zoltán
igazgató

56 Fél ív papír mindkét oldalára írógéppel írva, kézzel írt iktatószámmal, keltezéssel és kézi aláírással. A jobb felső sarokban a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Személyzeti Nyilvántartó két körpecsétje. A „Tüskés Tiborné nevelő” feliratú személyi dosszié 48. sz. dokumentuma. A „8”-as számjeggy „9”-esből javítva. Tüskés Tiborné hagyatéka.

57 A szó vége a papír ragasztószalaggal történt megerősítése miatt olvashatatlan.

9. A pécsi Bányaiipari Mélyfúró Technikum végzett technikusai, IV. B osztály, tablókép, 1951–1955

10. A pécsi Cséti Ottó Bányaiipari Technikum IV. B osztálya, tablókép, 1952–1956

Önéletrajz (1959)⁵⁸

Nagykanizsán születtem 1930. augusztus 11-én. Édesapám hivatalsegéd volt, aki kis fizetéséből sok nélkülözéssel gimnáziumba íratott. Nagy szó volt ez akkor. Nem egyszer hallottam a tanító urak véleményét erről: „Ha ez gimnáziumba adja, akkor mi hová írássuk a gyerekeinket?” Nem voltak könnyű évek. Mindig egyedül éreztem magam, nem voltak társaim. Iskolai költségeim egy részét magántanítással kerestem meg. A tanítás már ekkor öröm volt számomra, előgyakorlatnak gondoltam ahhoz, amikor igazi katedráról, igazi tanárnőként magyarázhatok.

Álmom beteljesedését láttam, amikor érettségi után felvettek a Budapesti Eötvös Loránd Tud. Egyetemre magyar–történelem szakra. Igyekeztem mindkét tárgyból alapos tudást szerezni, bár az irodalmat mindig jobban kedveltem, abból írtam szakdolgozatomat is.

Az egyetem elvégzése után a pécsi Bányaiipari Technikumba helyeztek gyakorló tanárnak. Itt a tanítás mellett a szakkört vezettem, szavalóversenyt, iskolai ünnepségeket szerveztem, így a tanulókkal többen foglalkozva megláttam, hogy a munkás gyerekekben milyen értékek vannak, csak felszínre kell hozni. A dolgozók iskolájában is tanítottam, ami életem legszebb, leghatásosabb nevelője volt. Itt tanultam meg igazán becsülni a kétkezi munkásembert, szívós akaratukkal, áldozatkészségükkel, amikor sokszor 12 órai munka után is beültek a padba, mert tanulni akartak, és itt döbbenem rá igazán a tanári hivatás szépségére is.

1953-ban férjhez mentem. Férjem a pécsi Janus Pannonius Gimnáziumban tanít.

1955-ben született kisfiunk, Gábor és 1959 októberében kislányunk, Tünde.

A Bányaiipari Technikumban 1952. augusztus 1-től 1956. szept.1-ig dolgoztam. Ezután a Leőwey Klára Leánygimnáziumba nyertem áthelyezést, ahol irodalmat tanítok. Munkahelyemet szeretem.

Pécs, 1959. december 6.

Tüskés Tiborné
tanár

58 Írógéppel írt, írógéppel és kézzel aláírt A4-es lap. A cím ritkított verzál betűkkel írva. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium Archívuma.

A tall, slender, silver-colored metal lantern. It features a curved handle at the top, a series of vertical support bars, and a small circular vent near the base. The lantern is shown against a dark, textured background.

52

13. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, Ballagás, 1956 (?)

Jellemzés (1960)⁵⁹

Tüskés Tiborné⁶⁰ Szemes Anna

születési adatai: Nagykanizsa, 1930. VIII. 11.

anyja neve: Horváth Rozália

lakása: Pécs, József u. 13.

szaktárgyai: magyar–történelem

oklevelének kelte: 1952

családi állapota: férjezett, 2 gyermeke van

édesapja foglalkozása 1945 előtt: hivatalsegéd

1945 után: hivatalsegéd

pártonkívüli

59 Írógéppel írt, kézzel aláírt A4-es lap. Az aláírások alatt a beosztások megnevezése írógéppel írva.

Az aláírások között a Leőwey Klára Gimnázium és Szakközépiskola Pécs elmosódott körpecsétje.

A pécsi Leőwey Klára Gimnázium Archívuma.

60 A férjezett név ritkított betűvel gépelve.

1956 szeptember óta tanít iskolánkban. Előző munkahelye a Bányaiipari Technikum volt, ahol 1952–1956-ig működött.

Jó felkészültségű, az irodalmat igen szerető és szívósan dolgozó nevelő. Szaktárgyai közül a magyar nyelv- és irodalmat tanította a jelen tanévben. Magyarázata tartalmas, értékes, színes. A tanulókkal sikerült megszerettetnie az irodalmat. Igényes volt a növendékekkel szemben, néha az iskolai anyagon túlmenően is foglalkozott az egyes anyagrészekkel a tanuló érdeklődési körének megfelelően. Nehéz dolga volt az idén, mert anyasági szabadságából visszatérván, negyedik osztályt kellett előkészítenie az érettségi vizsgára. A szaktanár minden tőle telhetőt megtett a munka jó megszervezésére, az anyag beosztására, a tételek ismételtesére vonatkozóan. Az érettségien a jobb tanulók feleletei meg is mutatták a kellő előkészítő munkát mind az irodalom, mind a nyelvtan terén. Az írásbeli dolgozatok javítási és értékelési munkáját egyrészt a rendelkezésre álló rövid idő, másrészt a dolgozatok nagy száma miatt nem tudta teljes körültekintéssel és alapossággal elvégezni. A tanulókkal való kapcsolata kissé zárkózott. A szülőkkel szemben udvarias.

Ideológiai továbbképzésben – tekintettel arra, hogy 1959 októberében második gyermeke megszületett és így szabadságon volt – nem vett részt, de jövőre jelentkezett „A munkásmozgalom története” tanfolyam I. évfolyamára. A sajtóban, a rádióban az aktuális politikai eseményeket figyelemmel kísérte, de hozzászólni, véleményt nyilvánítani ritkán, alig szokott. Az ellenforradalmi időszakban – egyéniségének megfelelően – passzív volt. Csendes, halk szavú, zárkózott, visszahúzódó egyéniség. Kisgyermekai miatt csak a legszorosabb iskolai munkát végezte el. A kritikát szívesen fogadja és igyekszik aszerint dolgozni. Kartársaival való kapcsolata jó. Családi élete rendezett. Pécs, 1960. június hó

Tüskés Tiborné
szaktanár

Dr. Görcs László
igazgató⁶¹

61 Dr. Görcs László (?–1985), földrajz–történelem szakos tanár, 1948-tól tanított a Leőwey Klára Gimnáziumban, 1948–1976 között igazgató. Vö. *A pécsi állami Leőwey Klára Általános Leánygimnázium (Pécs, István tér 10. szám) Évkönyve hazánk felszabadulásának 10., az iskola fennállásának 48. évében 1954-55.*, szerk. Dr. GÖRCS László (Pécs, 1955), 47.

Jellemzés (1968)⁶²

Tüskés Tiborné Szemes Anna⁶³

1930. augusztus 11. Nagykanizsa.

Anyja neve: Horváth Rozália

Lakás: Pécs, Surányi Miklós u. 25. II. 15.

Szak: magyar–történelem középiskolai tanár

Oklevél: 11973/1953 VII. 6. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Budapest

Pártonkívüli.

Munkahelyei: 1952–1956 Bányaiipari Technikum

1957⁶⁴ – Leőwey Klára Gimnázium Pécs

Politikai és eszmei álláspontját a magyar haza iránti hűség és szeretet jellemzi. Ez a szocializmust építő társadalomban is érvényes. Tetteiben az utóbbi megállapítás tükröződik. Megválaszolatlan kérdéseire igyekszik a szocialista haza szemszögéből választ kapni. Kizárólag a magyar nyelv és irodalmat tanítja. Ismereteinek gazdag tárházából bőséges tényanyagot bocsát a tanulók rendelkezésére. Ezen ismereteket áthatja a haza, a szülőföld, a nép ismeretének motívuma. Ezzel a tanulókat az irodalom megszerettetésére neveli. Magyarázatai tartalmasak, értékesek, színesek s azt szívesen jegyzi le, mert kifejezőképességük is ezáltal bővül ízes magyar kifejezésekkel, mondásokkal. A szemléltetésben igyekszik a maximálist nyújtani. Minden osztályában tároló van, amelyben az időszzerű szerző egykori munkái eredetiben, kéziratban szerepel[nek] egyéb emlékek kíséretében. A tárolón kívül a fal képeket is e célra állítja, ahol nemcsak Pécs irodalmi vonatkozásai, de egy-egy író-költőről készült reprodukciók is szerepelnek. Az értelmi nevelésen kívül az érzelmi ráhatások nagyobb arányban jutnak szerephez az órákon. Értékelése reális.

Számos költő-író-diák találkozót rendezett, ahol személyes élményekhez juttatta a tanulókat. Irodalmi szakköri foglalkozások[on] nemcsak az írók műveit elemzik, de felkészülnek a nyári irodalmi kirándulásra, ahol a helyszínen köszöntik jeles művészüket saját verseivel. Az Adriai tengerpartra is elvitte tanulóit.

Nyelvtan órái már nem olyan színesek, bár e vonatkozásban is törekszik a helyes nyelvtani fogalmak és biztos helyesírási ismeretek tudását biztosítani. Mióta iskolánkban tanít – osztályfőnök. Osztálya tanulóit igyekszik rendszeres munkára nevelni. Az

62 Írógéppel írt, kézzel aláírt A4-es lap. Dr. Görcs László aláírása alatt a név és a beosztás megnevezése írógéppel írva, Tüskés Tiborné aláírása pontsor fölött. A jobb felső sarokban a Leőwey Klára Gimnázium Pécs pecsétje, az aláírások között a Leőwey Klára Gimnázium Pécs körpecsétje. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium Archívuma.

63 A férjezett név ritkított verzál betűvel gépelve, aláhúzva, a lánykori vezetéknev ritkított betűvel gépelve.

64 A munkakönyvi bejegyzés szerint 1956. szeptember 1-től tanított a Leőwey Gimnáziumban.

egységes nevelési eljárásokban következetes. Osztálya fegyelmezett osztály képét mutatja. Közvetlenebbé tehetné a kapcsolatot a leány tanulókkal, ha tegezné őket, így viszont felnőtt számba veszi őket, ami nem lebecsülendő.

Ideológiai továbbképzésekben részt vett, ismeretei e vonatkozásban az átlagot megüti. Az önképzés fontos szempont nála: a legújabb műveket is ismeri, részben megvásárolja és tanulóival is igyekszik ismertetni. A házi olvasmányok elolvasását megköveteli, nem elégszik meg csak a tartalmi vonatkozásokkal.

A tantestületen belül kissé tartózkodó, igyekszik az iskolában adódó feladatokat teljesíteni csekély kivétellel (társadalmi munkában való aktív részvétel). Ezzel szemben több olyan munkát is végez, ami nem kötelező (gyűjti a néprajzi értékeket), amellyel ismét felhívja a figyelmet kallódó értékeinkre.

Családi élete rendezett. Két gyermeke: Gábor és Tünde nevelésével sokat foglalkozik. Igyekszik mindent megteremteni fáradságot nem kímélve a család részére. Pénzjutalomban négy alkalommal részesült.

Pécs, 1968. december 31.

Tüskés Tiborné
igazgató

Dr. Görcs László

Hivatalos jelentések, jegyzőkönyvek, feljegyzések, bírálatok, értékelések, beszédek

TÜSKÉS TIBORNÉ

Jelentés a II. E. osztály egész évi munkájáról az 1957/58-as tanévben¹

1.) Létszámalakulás:

Beiratkozott:	30 tanuló
Kimaradt:	3
Félév óta kimaradt:	Papp Teréz, M, Tanulmányi ok. 1958. febr. 22.

2.) Szociális megoszlás:

Munkás	2
Paraszt	8
Ért.	4
Egyéb	6
Alk.	7
X	–
Összes:	27

3.) Értelmi nevelés:

27 tanulót osztályoztunk. Osztályozatlan nem maradt.

Ált. tanulmányi eredmény:

kitűnő	1
jeles	–
jó	11
közepes	10
elégs.	3
elégtelen egy tárgyból:	1
elégtelen több tárgyból:	1

¹ Öt lapból álló gépirat első példánya, lapszámozás nélkül. A keltezés és az aláírás kézzel írva. Magyar Országos Levéltár, Baranya Megyei Levéltár, VIII. 53. Leőwey Klára Gimnázium iratai. Osztályfőnöki jelentések (1957–1958).

Elégtelenek név szerint:

Fischer Irén: történelem, orosz, matematika, földrajz

Krakóczy Ibolya: földrajz

Osztályátlagok:

rendűség alapján: 3,22

középérték alapján: 3,57

Összehasonlítás az első félévvel:

eredményét megtartotta: 24 tanuló

javított 2 tanuló: Horváth Éva jelesről kitűnőre

Sashalmi Erika elégtelenről elégségesre

rontott: 1 tanuló: Lukács Ilona közepesről elégségesre

Tantárgyak átlaga:

magyar 3,11

történelem 3,66

orosz 3,44

német 3,66

matem. 3,07

fizika 3,33

biol. 3,88

kémia 3,81

földr. 3,74

testnev. 4,08

Angol nyelvet tanult egy tanuló (Szőke). A latin nyelvet tanulta Győry Klári, de hosszas betegsége miatt abba kellett hagynia.

[4.]) A tanulmányi helyzet és eredmény elemzése, részben az órák látogatásakor tapasztaltak alapján:

Magyar nyelv és irodalom: igen komoly munkát jelent a tanulóknak a tárgyból a felkészülés, mert egyik tárgynál sem kell annyi szempontot érvényesítenie a tanulónak feleléskor és az írásbeli feladata elkészítésekor, mint a magyar nyelv és irodalomnál: irod. tört.-i tárgyi tudás, amely állandóan kapcsolódik a történelemmel és világirodalommal, irodalomelmélet, verstan, stílus, a nyelvtan elméleti és gyakorlati oldala. Reál osztályban az érdeklődés is nagyobb a term.tudományos tárgyak iránt. – Ennek ellenére három tanuló egészen kiváló eredményt mutat, nemcsak a már a szaktanár által is kibővített anyagot sajátították el, hanem önképzéssel, sok olvasással a jeles tanulótól megkívánt tudás fölé emelték [tudásukat]. (Horváth, Szőke, Győry) Az osztályban több olyan tanuló van, akik nagyobb szorgalommal a jó-nál jobb eredményt tudtak volna elérni, ha szorgalmuk nem ingadozik. Az osztály átlagképe közepes tudást mutat. Az irodalomtörténet és elmélet, nyelvtan elméleti tudása és a helyesírás a biztosabb oldaluk, a stílusbeli fogyatékosabb a szembeűnőbb. A szaktanár tudja, hogy ezen milyen módszerrel lehetne segíteni, de eddig azért alkalmazta csak nagyon elvétve, mert attól

14. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. E osztály, tablókép, 1955–1959

félt, hogy a még több írásbeli feladat sok megterhelést jelentene a tanulóknak. A jövő tanévben azonban ennek bevezetése feltétlenül szükségessé válik.

A szaktanár arra szoktatta a tanulókat, hogy feleletüket a felépített vázlatelmondással kezdjék, összefüggő feleletet adjanak, a prózában elmondottakat az író szavaival is illusztrálják, így a tanulók már most hozzászoknak ahhoz a felelési módhoz, amit majd érettségien kell mutatniok.

A szaktanár a tanulók munkáját úgy segítette elő, hogy új anyagot alapos magyarázat nélkül nem adott fel, a tanulók belekóstoltak a jegyzetelésbe is, de emellett mindig készítettünk táblai vázlatot, s az óra végi összefoglalás soha nem maradt el, mert hiszen csak ezen lehet lemérni, mennyire értették meg a tanulók az új anyagot.

A nyelvtanórákat úgy igyekezett a szaktanár színesebbé tenni, hogy az elméleti anyag rész és a helyesírás gyakorlása mellett megadott címre vázlatot készítettett a tanulókkal (ez ált.-ban minden tanuló gyengéje), a stílusgyakorlásra rövid fogalmazványokat készítettek, és sok szó és mondattani elemzést végeztek.

Történelem: a tanulók érdeklődése és tudása kielégítő. A magyar történelmi részek mellett szívesen tanulták a világtörténelmi részeket is. A térképen való tájékozottságuk mindig biztosabbá válik.

A szaktanár a sok adatot és fontos összefüggéseket az új anyag melletti állandó ismétléssel igyekszik a tanulók biztos tudásává tenni.

Egy-két tanuló a szakkörben is szép eredményt mutatott.

Orosz: a tanulók zöme ált. iskolában nem tanult orosz nyelvet, ezért az egész osztály kezdő fokon tanulja a nyelvet. A kartársnő véleménye szerint annak ellenére, hogy ez az osztály a többi kezdő oroszos osztályoktól eltérően nem 5, hanem csak 3 órában tanulja az orosz, szép fejlődést mutat az éveleji tudáshoz mérten. Egy-két igen gyenge tanuló kivételével (Somlai, Sashalmi) az osztály tudása jó. Igen szép segítő szellem alakult ki az osztályban, különösen Horváth Éva önfeláldozó segítő munkája érdemel dicséretet.

Német: Az osztály tanulói megfelelő szorgalommal tanulták a nyelvet egész évben. Egy-két egészen kiváló tanulót kell kiemelni (Bokor, Györy, Kovács).

Az előírt anyagot a tanulók elvégezték, sőt már a harmadik[os] könyvbe is beleolvastak. Társalgásban is elég jó készséget mutatnak.

A szaktanár a jól bevált modern nyelvtanítási módszert alkalmazta tanításában, amely a beszéd és fordítási készség elsajátítására helyezi a fősúlyt a megfelelő nyelvtanilag alapok megadásával.

Matematika: az osztály általános képe közepes eredményt mutat. Lenne egy tanuló (Almásy), aki a szaktanár véleménye szerint igen tehetséges matematikában, de szorgalmának hiánya és egész magatartása eredményezte azt, hogy csak jó eredményt kapott. Viszont Horváth Éva kisebb tehetséggel, de vasszorgalommal igen szép eredményt mutat. A tankönyv példáin túl is szorgalmasan dolgozik feladatok megoldásán.

A szaktanár úgy segítette a tanulók munkáját, hogy a szétfolyó tankönyvet összefogta, átkorrigálta. Külön is foglalkozott azokkal a tanulókkal, akik a matematika iránt nagyobb érdeklődést mutattak.

Fizika: az osztály első évben tanul fizikát. Az első negyedévben sok tapasztalattal rendelkező tanár tanította a tárgyat, aki biztos tudással rakta le a tanulóknak az alapokat. Erre aztán később könnyebb volt építeni. Egy-két nehezebb anyagrészt csak többszöri magyarázat után sajátítottak el a tanulók, de nagyobb hiba, hiányosság nem mutatkozik a tanulók tudásában.

Kémia: Király kartársnő első éve tanít. Ő is jó felkészültségű, de igen szép eredményét az is elősegítette, hogy tapasztalt kartársnőtől vette át az osztályt, s így igen jó alapra építhetett. Nem kifogástalan az osztály tudása, de az öt második osztály közül a legjobb. Érdeklődőek, [a] kísérleteket szeretik, egyedül is kifogástalanul elvégzik. A kartársnő új, érdekes feleltetési módszerrel tartotta ébren állandóan az egész osztály figyelmét. Még a dolgozatjavítást is felhasználta felelésnek számító jegyek adására. Iskolán kívül is foglalkozott a tanulókkal (kollégisták). Többször vitte gyárlátogatásra is őket, ahol elmélyíthették az elmélet és gyakorlat egységét.

A tanulók füzeté felér egy jó könyvvel és nagyon szépen kiállítottak is a füzetek.

Biológia: a tárgy tanításában szépen megvalósult az elmélet és gyakorlat egysége. A sok szemléltetés eredményeként semmi nehézség nem mutatkozott a tárgy tanulásában.

Földrajz: a tanulók érdeklődése kielégítő. A tanulók eredménye egy-két kivétellel jó. Az iskolai anyagon kívül is foglalkozik a földrajzzal: Horváth, Pehr, Nagy, Kovács.

A tanításban a hangsúlyt a fontos gazdasági rész kapja, hogy így a tanulók áttekin-
tést nyerjenek a világ országainak gazdasági életéről aszerint, hogy azokban milyen társ.
forma uralkodik. Biztos topográfiai ismeretet követel a kartársnő.

Testnevelés: lsd. sporteredményeknél.

Magartási átlag: 4,51

Minden kartársnak az a véleménye az osztály magatartásáról, hogy örömmel gon-
doltak arra, hogy a II. E osztályban lesz órájuk. Mert oda menni felüdülés volt, mivel
nem kellett energiát pazarolni a fegyelmezésre.

Az osztály egységének kialakításában és a gyenge tanulók megsegítésében Horváth
Évának volt nagy érdeme.

Sajnos azonban a teljes egységes kollektíva nem jött létre, mert

Almásy-Kőröshegyi

Szőke-Pehr

Egyed Mária teljesen elszakadt az osztálytól. Őt többször kértem, hogy jóindu-
lattal próbálja meggyőzni társait, ha valami vitás kérdés felmerül, de ezirányban nem
történt semmi, sőt egyes előttem² sem világos dologban látom Egyed Mária részvéte-
lét. Így társai benne csalódva nem kapcsolódtak szorosabban bele a KISZ munkába,
mint úgy, hogy az általuk szervezett mozielőadásokon teljes létszámban, kérdezz-fele-
lek délutánokon is szép számmal résztvettek.

KISZ: az osztálynak két KISZ tagja van:

Egyed Mária: ő végzi a KISZ munka irányítását az iskolában és a kollégiumban is.

Szőke Gabriella: az iskola és a KISZ kultúrfelelőse. Minden mozi- és színházlátó-
gatást ő bonyolít le. Bálok, klubdélutánok megrendezésében is ő a felelős.

Mulasztások:

1-30 órát 9 tanuló

30-60 órát 8 tanuló

61-120 órát 5 tanuló

121-től: 5 tanuló

Egyed Mária: 131 órát. Téli járványos megbetegedés + vérmérgezésből
adódó kezelés.

Győry Klára: 247 órát. Téli járványos megbetegedés. Operáció. Utána
4 hetes pihenés.

Lábadi Rózsa: 132 órát. Saját és szülei betegsége miatt.

Lőrinczi Mária: 125 órát. Izületi gyulladás.

Somlai Gyöngyi: 134 órát. Állandóan visszatérő torokgyulladás.

Igazolatlan óra nincs.

Összes mulasztott órák száma: 1686

Egy tanulóra eső mulasztási átlag: 62,44

5.) Tanulószoba:

3 tanuló:

Hernádi Erzsébet jó 4,44

Pehr Edit jó 4,5

Szőke Gabriella jó 4,6

össz. átlag: 4,5

6.) Diákotthon:

8 tanuló:

Almási Mária jó 4

Bokor Vera jó 4

Egyed Mária jó 4

Győry Klára jó 4,33

Kőröshegyi Rózsa 4 4,4

Mészöly Judit 4 3,8

Lőrinczi Mária 3 3,44

Somlai Gyöngyi 2 2,5

össz. átlag: 3,62

7.) Szálláson levők:

Lukács Iлона

8.) Bejáró tanulók:

8 tanuló

Balatoni Irén Szentlőrinc

Gattyán Anna Újpetre

Gyürke Katalin Gerde

Halas Margit Szentlőrinc

Krakóczky Ibolya Magyarbóly

Krupics Katalin Pécsudvard

Légrádi Anna Pécsudvard

Nagy Mária Kovácsszénája

9.) Sporteredmények

Az osztály három tanulója ért el kimagasló eredményt:

Lukács Iлона: távolugrásban megyei bajnokságon első helyezett
 súlydobásban megyei bajnokságon második helyezett
 futásban megyei bajnokságban harmadik helyezett

Egyed Mária: diszkosz, gerely, súly, távolugrás, futásban harmadik ill.
 negyedik helyezést ért el a megyei versenyen.

Mindketten tagjai voltak a 4×100-as váltófutásban (megyei atlétikai bajnokság), amelyet megnyertek

Kőröshegyi Rózsa: pingpong versenyen első ill. második helyezést ért el.

10.) Tanulmányi verseny:

A gyengébb eredményt felmutató tanulók segítésére tanulópárok ill. csoportok alakultak. Ebből a munkából dicséretet érdemlően Horváth Éva, Keszthelyi Hanna és Egyed Mária vette ki a részét.

11.) Szakkörök:

A történelmi szakkörben az osztály három tanulója járt rendszeresen. Keszthelyi Hanna szép előadásáért dicséretet kapott.

A foto-szakkörben Pehr Edit szorgalmaskodott.

12. Esztétikai nevelés:

A tanulók az alagsori barátságtalan osztályt ízléses függönnyel és terítővel igyekeztek otthonosabbá tenni. Az idén tanult írók arcképeit is elhelyezték a falon, hogy ezáltal is közelebb kerüljenek hozzájuk.

A tisztasági verseny kezdetétől senki nem jött fehér galléros köpeny nélkül. Az osztály ablakait, padjait is fokozottabban rendben tartották. (Helyezést is kaptak.)

13. Kirándulás:

Az osztály a jövő tanév elején megy kirándulni a Dunántúlra. A pénz $\frac{3}{4}$ részét már év közben behozták, és azt beváltották takarékbélyegbe.

Egyéb eredmények:

A farsangi műsoron elmondott szavalatáért Keszthelyi Hanna dicséretet és pénzjutalmat kapott.

A tisztasági hónap végén meghirdetett és beküldött pályadolgozataért (megyei vonalon) jutalmazták Szőke Gabriellát.

Tervek, javaslatok:

Az osztályfőnök igyekszik nyáron kidolgozni a következő évi oszt. fői órák anyagát, mert úgy látja, hogy ezeken adhat legtöbbet, és a tanulókhoz is sokkal közelebb lehet kerülni (erre bizonyíték egy-két jól sikerült ilyen óra). Jó lenne, ha nemcsak egy-kettő, de minden oszt. fői óra élményt jelentene a tanulóknak.

Pécs, '58. jún. 19.

Tüskés Tiborné

KOVÁSZNAY REZSŐ–DR. GÖRC S LÁSZLÓ–TÜSKÉS TIBORNÉ–
ARATÓ LÁSZLÓNÉ–ERDŐHELYI KÁLMÁN–TAKÁTS ÁGOSTONNÉ–
SIPOS MÁRTA–VÉRTESI JOLÁN

Jegyzőkönyv (1960)

Jegyzőkönyv³

Készült a Pécsi Állami Leőwey Klára Általános Leánygimnáziumban 1960. június hó 22-én megtartott, a IV. A. osztály érettségi szóbeli vizsgálatát követő záróértekezleten.

Jelen vannak: Kovásznay Rezső, az érettségi vizsgáló bizottság elnöke, dr. Görcs László igazgató, Tüskés Tiborné a magyar nyelv és irodalom, Arató Lászlóné a történelem, Erdőhelyi Kálmán az orosz és a latin nyelv és irodalom, Takáts Ágostonné a matematika, Sipos Márta⁴ a fizika, Vértesi Jolán a német nyelv és irodalom tanára, az érettségi vizsgáló bizottság tagjai. Jegyző: Erdőhelyi Kálmán.

Az érettségi vizsgák eredményének megállapítása. A vizsgabizottság tagjai az elnök vezetésével eldöntik az érettségi vizsga valamennyi tantárgyából minden tanuló végleges érdemjegyét és az érettség általános fokát. Az elnök megállapítja, hogy a tanulók jól kihasználták az írásbeli és a szóbeli vizsgák között rendelkezésükre állt időt; ezért a szóbeli feladatok sokkal jobban sikerültek, mint az írásbeli dolgozatok. Két tanuló lett kitűnő, kettő jeles, 15 jó, 9 közepes és 11 megfelelt. Javító vizsgálatra egy jelöltet sem kellett utasítani. Középerédemjegyük a rendűség (az érettség foka) szerint: 3,30.

Ezután az elnök elmondja megjegyzéseit a vizsgákról általában és az egyes tantárgyakkal kapcsolatban.

Magyar nyelv és irodalom. A tanulók tárgyi tudása jó, irodalmi érdeklődésük dicséretes. Sok verset ismernek és sokat tudnak idézni. A prózai művek ismerete már nem olyan mély. A tanulóknál kialakult a készség, hogy az irodalmi alkotásokat marxista módon elemezzék. Az irodalom társadalmi alapjait és szerepét az osztályharcban fel tudják ismerni. Kifejezőkészségük megfelelő. Az elnök ajánlja a szaktanárnak, hogy kevesebb anyagot tanítson, de még mélyebben. Így jobban jut idő az alapvető műfajismeretek megszilárdítására, valamint a politikai, antiklerikális, ateista nevelési lehetőségek kiaknázására. Az érzelmi nevelés fontosságára itt is felhívja minden szaktanár figyelmét.

3 Három lap terjedelmű gépirat indigós másodpéldánya, írógéppel lapszámozva, írógéppel és kézzel aláírva. Az első lap tetején az Állami Leőwey Klára Általános Leánygimnázium, Pécs pecsétje, a harmadik lap alján az intézmény körpecsétje. Magyar Nemzeti Levéltár, Baranya Megyei Levéltár, VIII. 53. Leőwey Klára Gimnázium iratai. Érettségi iratok (1960–1961).

4 Sipos Márta matematika–fizika szakos tanár, 1949-től tanított a Leőwey Klára Gimnáziumban. *A pécsi állami Leőwey Klára Általános Leánygimnázium*, i. m., 49.

Történelem. A tanulók tárgyi ismeretei megfelelőek, meglátják az összefüggéseket is a történelmi események mögött. Gondolataikat értelmesen igyekeznek kifejezni. Bizonyos hiányosság mutatkozott az alapvető fogalmak értelmezése terén (pl. osztályharc, termelő erő, termelési viszonyok, proletárdiktatúra). Az igaz hazafiságra, proletár nemzetköziségre való nevelés meglátszik, de ezt még fokozni kell. Hasonlóképpen az ateista nevelést is erőteljesebbé kell tenni. Az elnök az érzelmi nevelés fontosságát itt is hangsúlyozza. Emlékezzünk rá, hogy a régi tanárok között sokan milyen szenvedélyességgel, vak elfogultsággal igyekeztek nacionalizmusra nevelni. Ezt a szenvedélyességet mi átvehetjük tőlük, hiszen mi az igazságra, az igaz hazafiságra, az ellenség gyűlöletére akarjuk nevelni tanítványainkat. Tanulhatunk nagy íróinktól is, akik mindig nagyon szenvedélyesen megmondták, hogy kit és mit gyűlölnék. (Pl. Zrínyi, Petőfi, József Attila stb.) Használjunk mi is bátran ilyen erőteljes, szenvedélyes jelzőket (pl. az a csirkefogó Windisch-Graetz stb.). Nem fogadhatjuk el a Szekfű-féle „objektivitást”.

Matematika. A tanulók tárgyi tudása jó, munkatempójuk megfelelő; látszik, hogy gondolkodnak. Példamegoldási készségük jó, de ezt még lehet fokozni. Hozzuk közelebb a matematikát is az élethez, a gyakorlathoz! Tudják a tanulók, hogy mit, miért tanulnak a matematikából!

Fizika. A feleletek a tanulók megfelelő tárgyi tudásáról tanúskodtak. Az elmélet, a fizikai alapfogalmakkal tisztában vannak, érdeklődőek. Dicsérendő, hogy sok esetben az elmélet igazolására kísérleteket is bemutatnak. A fizikával kapcsolatban két probléma vetődik fel. A példamegoldókészség és képesség gyenge; ennek okát meg kell vizsgálni, hogy a jövőben segíthessünk rajta. Rá kell nevelnünk a tanulókat arra, hogy pontosan és gondosan végezzék a számításokat. Hívjuk fel a figyelmüket arra, hogy a pontatlanság az életben milyen komoly bajokat okozhat. Többször kell felvetnünk a mit? miért? kérdést. Legyenek tisztában a tanulók, hogy miért kellene ezek a fizikai ismeretek, és hogyan használjuk fel azokat a gyakorlati életben. A világnézeti nevelés terén még tovább kell haladnia a kartársnak oktató munkájában.

Orosz nyelv és irodalom. A szóbelin csak a leggyengébb tanulók feleltek. A mindennapi élet nyelvét nem tudják és így nem is használhatják. Meg kell reformálni az orosz és általában a nyelvoktatást, hogy a gyakorlati élethez közelebb hozzuk a tanult nyelveket, azaz tudjanak a tanulók a legszükségesebb helyzetekben beszélni idegen nyelven.

Összefoglalóan az elnök hangsúlyozza, hogy tovább kell fokoznunk a gondolkodásra nevelést és az érzelmi nevelést, amely szorosan összefügg a politikai-világnézeti neveléssel. A világnézeti nevelés keretén belül még erőteljesebben ki kell domborodnia az antiklerikális és ateista állásfoglalásnak. A tananyagra vonatkozóan tartsuk szem előtt, hogy kevesebbet tanítsunk, de mélyebben, jobban! Az új iskolareformok alapétele is ez lesz.

A tanulók magatartása a vizsgák alatt kifogástalan volt, fegyelmezetten, (de feszélyezettség nélkül), nyugodtan feleltek. Ez azt mutatja, hogy a tanári kollektíva az igaz-

15. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. B osztály, tablókép, 1956–1960

gató és az osztályfőnök vezetésével helyes kapcsolatot tudott teremteni a tanulókkal. Köszöni a bizottság tagjainak közreműködését abban, hogy a vizsgákön szükséges nyugodt légkör biztosításához hozzájárultak. Elnézést kér a vizsgák alatt elhangzott kérdegetéseiért, de ezt szükségesnek tartotta, hogy a tanulókat és azok tudását több oldalról megismerhesse. Megköszöni a szaktanárok eredményes munkáját, és további sikereket kíván oktatói-nevelői működésükhöz.

Hozzászólások.

Arató Lászlóné, a történelem tanára (és mint osztályfőnök) megköszöni az elnöknek jóindulatú közvetlenségét, megértését és türelmét. Külön köszönetet mond azért, hogy a történelmi feleletek közben többször tett fel kérdéseket a tanulóknak, melyekből – ő is mint szaktanár – sokat tanult. A levont tanulságokat a jövőben fel fogja használni.

Erdőhelyi Kálmán, az orosz nyelv tanára megjegyzi, hogy a mindennapi témájú beszélgetés nem volt anyaga az érettségi vizsgának. Reméli, hogy jövőre már mind a tananyag, mind az érettségi követelmény jobban igazodik a gyakorlati élethez. Visszatérve az írásbeli dolgozatokra, hangsúlyozza, hogy a tételek és fordítások megcserélése a Műv. Osztály által szerinte sem volt szerencsés, de így is elfogadható feladatot kaptak a tanulók, melyből meg lehetett állapítani felkészültségüket. A 14 sor Anyegin-részlet terjedelmében megfelelt volna az Érettségi Vizsgaszabályzat kívánalmainak („10–15 nyomtatott sor”, 13.§,3.), mert egy Anyegin-verssort 3/4 prózai sornak véve, a 14 vers-sor épp 10,5 prózai sorral egyenértékű.

16. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, Ballagás, 1962. május

Takáts Ágostonné, a matematika tanára megköszöni az elnöknek a vizsga alatt tanúsított megértését és türelmét. A leánytanulók általában nem érzik magukhoz közel a matematikát. A szaktanár reméli, hogy ezen a téren gyökeres javulás fog történni, ha a politechnikai oktatás általánossá válik. Már az idén is azt tapasztalta, hogy pl. a mezőgazdasági politechnikai osztályba járó leányok a gyakorlatban örömmel látták a matematikai tanulmányaik alkalmazási lehetőségeit és hasznát.

Dr. Görcs László igazgató hozzászólásában elmondja, hogy ebben a tanévben a kitűzött fő cél volt a világnézeti egység megteremtése mind a tanulók, mind pedig a nevelők között. A különböző felmérések, ellenőrző látogatások, beszélgetések, vizsgák, az elnök elvtárs megjegyzései azt mutatják, hogy ezen a téren az iskola nagy lépést tett előre. De ez még nem elegendő. A jövőben tovább folytatják ez irányú tevékenységüket. Erősíteniük kell a világnézeti nevelő munkát, elsősorban – ahogy az elnök elvtárs tanácsolja – érzelmi alapon. Nagyon köszönjük az elnök elvtársnak a kritikáját, ez ösztönzően hat minden nevelőre. Munkájukat bizony sokszor megnehezíti a szülői ház ellentétes nevelő hatása, az iskolának ezt is ellensúlyoznia kell. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy kisebb eredményt értek el, mint kellene és mint szerettek volna. Végül köszöni az elnök értékes és hasznos észrevételeit, kritikáját, a tanulók iránt tanúsított magatartását, mert ez is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a tanulók jó eredménnyel vizsgáztak.

Több tárgy nem lévén az elnök az értekezletet bezárja.

K.m.f.

Kovácsnay Rezső
elnök

dr. Görcs László
igazgató

Tüskés Tiborné
a magyar nyelv és irodalom tanára

Arató Lászlóné
a történelem tanára

Erdőhelyi Kálmán
az orosz és a latin nyelv és irodalom
tanára, jegyző

Takáts Ágostonné
a matematika tanára

Sipos Márta
a fizika tanára

Vértesi Jolán
a német nyelv és irodalom tanára

P.h.

TÜSKÉS TIBORNÉ

Jelentés a magyar nyelv és irodalom írásbeli érettségi dolgozatok eredményéről⁵

Leőwey Klára Gimnázium és Szakközépiskola Pécs

IV. C osztály⁶

Az osztály általános jellemzése: A szaktanár négy éven át tanította az osztályban a magyar nyelv- és irodalmat. Tisztán látja az utat, amit ez idő alatt a tanulók megtettek. Már első osztályban kitűnt, hogy az osztálynak van egy erősen humán érdeklődésű magja. A szaktanár irányítását, igényét kérték és elfogadták. Az osztály többségének olvasottsága messze meghaladja a háziolvasmányaik körét. Nem lehetett úgy az osztályban egy könyv címét, egy író nevét említeni, hogy pár nap múlva már többen ne számoltak volna be arról, hogy megvették, olvassák. Az osztály 8 tanulója az irodalmi szakkör állandó tagja volt, ahol egyéni feladatokat igényesen oldottak meg. Az országos tanulmányi versenyre több tanuló készített pályamunkát. Az irodalmi vetélkedők résztvevői többnyire az iskolának ebből az osztályából kerültek ki. Állandóan figyelemmel kísérték az irodalmi folyóiratokat, az igényes színházi és TV előadásokat, filmeket, kultúrpolitikai kérdéseket, amelyekről szívesen beszélgettek, vitáztak. Az osztály 12 tanulója a Helikoni versenyre teljesen önálló munkával egy szatirikus komédia bemutatásával készült. A vállalkozás mutatja, hogyan tudta a kultúra összefogni a tanulókat. A tanulók fogalmazási és helyesírási készsége már az első osztályban jó volt, csak csiszolni kellett mindkettőn. Talán valamivel halványabb a nyelvtan, mint az irodalom iránti érdeklődésük. A szaktanár reméli, hogy sikerült kialakítania a tanulók többségében a tudás utáni vágyat, reméli, hogy a művészetek iránti fogékonyságuk érettségi után is megmarad, nő, elmélyül.

Az írásbeli érettségi tételei: Alkalmasak voltak arra, hogy a tanulók irodalmi tudását, jártasságát és elemzőképességét mérjék. Mindkét téma lírai művekhez kapcsolódott, s kézzelfogható művek elemzését kívánta. A költőutódokkal kapcsolatos kérdés ugyan megkötötte az elemzésre kijelölt két verset, de a másik témánál a tanuló szabadon választhatott, hogy a táj és ember kapcsolatát mely három vers elemzése, illetőleg összehasonlítása alapján közelíti meg. Mindkét téma időben közeleső, zömmel XX. századi, tehát frissen tanult-olvasott anyagot érintett. Az első kérdés látszik igényesebbnek, bonyolultabbnak. Dicséretére váljék a tanulóknak, hogy 14-en ezt a témát választották és dolgozták ki nem is rosszul. A legigényesebb dolgozatot Böhm György írta.

5 Írógéppel írt, öt számozott lap terjedelmű, aláírás nélküli eredeti példány. Közlés a tanulók év végi és az írásbeli érettségi dolgozatok jegyeit összehasonlító, valamint a jegyeket összesítő két táblázat (4–5. lap) elhagyásával. Az eredetiben az 1. lapon az intézmény neve áll legfelül, ezt követi a cím és az osztály megnevezése. Tüskés Tiborné hagyatéka.

6 Piros színű tollal, Tüskés Tiborné kezével a sor mellé írva: „Böhm”.

17. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. C osztály, tablókép, 1967–1971

A második téma megírásához a szöveggyűjtemény használata felesleges volt, mert a tanulók nagyrésze betéve ismeri e verseket. Így memoriter-tudásukat nem lehetett értékelni. E témát 6 tanuló választotta kidolgozásra. Általában Petőfi, Vajda, Ady, Juhász Gyula, József Attila neve bukkan fel a dolgozatokban. A kérdést kapcsolatba hozzák az előzményekkel (Janus, Balassi), különbségeket állapítanak meg, egyezésekre mutatnak rá. A dolgozatok vonalvezetése világos: hogyan jutott el tájlránk Petőfi realisztikus tájleírásától Vajda filozófiai problémát bogozó tájköltészetén át, Ady szimbolikus verséig, melyben társadalmi mondanivaló rejlik, majd Juhász és József Attila költészetéig, melyben a táj forradalmi gondolat hordozója. Megtalálják a közös és eltérő költői mondanivalót, keresik a miért szép-re a választ. A mondanivaló érvényre jutását mindig esztétikai eszközök vizsgálatával, a művészi megformálás elemzésével kötik össze. A dolgozatokat kivétel nélkül – jobb, rosszabb – vázlat előzi meg. Ezek inkább egy szóban elmondható vázlatra emlékeztetnek, ezért nem annyira felbontottak, mint az írásbeli munka előtt elvárhatnánk. Az idővel jól gazdálkodtak: bemásolatlan rész nincs a kidolgozásokban. A dolgozatok terjedelme kielégítő. Szerkezetük tagolt, többnyire arányos, a tárgyalást bevezetés előzi meg, a befejezésben csomóra fogják korábbi megállapításaikat.

A dolgozatok nyelvhasználata jó. Gondolataikat szabatosan, igényesen formálják meg. Általában tartózkodnak attól, hogy hosszú, terjengős mondatokba bonyolódjanak. Itt-ott egyéni szín, íz is megcsillan. Ismétlődő nyelvhelyességi hiba a „hogy” felesleges használata.

18. Tüskés Tiborné diákjaival az érettségi bizonyítvány kézhezvétele után, Pécs, a székesegyház előtt, 1971. Fotó: Böhm György

A tanulók helyesírása megnyugtató. Két tanuló kivételével (Csiszár, Takács) súlyos helyesírási hiba nem fordul elő, egy-két ékezet hiba és központosítási figyelmetlenség akad.

A dolgozatok kiállítása dicséretre méltó. Esztétikai igényességüket bizonyítja.

A dolgozatok nyelvi jegyének értékeléséhez kiadott minisztériumi útmutató igen helyesen ráirányítja a figyelmet a nyelvi követelmények összetettségére, sokoldalúságára. Az értékeléshez jó megközelítési pontokat ad, fölhívja a figyelmet a szerkesztés, a helyes nyelvhasználat és a helyesírás kérdéseire. A követelmények emelését és egyöntetűvé tegye az ismeretek írásbeli megformálását.⁷ Tartalom és forma, gondolat és nyelvi burok, tudás és stílus az iskolai érettségi dolgozatban éppúgy elválaszthatatlan összefüggésben és kölcsönhatásban van, mint – mondjuk – Petőfi valamely versében. Mint az értékelést és az alapkövetelményeket egységesítő „útmutató” azonban föltétlenül segítséget nyújt.

[...]

Pécs, 1971. máj. 25.⁸

7 A mondat értelme nem világos, egy-két szó kimaradhatott a másolás során.

8 Az írógéppel írt keltezés az érdemjegyeket összesítő második táblázat alatt, a lap alján található.

TÜSKÉS TIBORNÉ

Jelentés a Leőwey Klára Gimnázium IV. A (általános) osztályának
négy évi munkájáról⁹

Az osztály létszámának alakulása: az osztály létszáma az első évfolyamban 47 fő volt. Ebből a létszámból a 3. osztály év végéig kibukott 18 tanuló. Az osztály szellemi szintje azonban nem javult, mert a más iskolákból a bukás elől menekült vagy iskolánkban megbukott 9 tanulóval növekedett ismét az osztály létszáma. A negyedik évben két tanuló maradt ki ill. lett magántanuló (Kőszegi, Sánta) súlyos betegség miatt. Mindketten tettek osztályvizsgát, s jelentkeztek érettségire. Az osztály létszáma, a két magántanulót kivéve, 35.

Az osztály tanulóinak származás szerinti megoszlása:

F:14

É:11

A: 9

E: 1

A fizikai dolgozók gyermekeinek szellemi fejlődésével különösen sokat törődött az iskola vezetősége és az osztályban tanító tanárok:

az iskola magyar szakos munkaközössége vezetőjének irányításával ingyenes helyesírási korrepetálásra jártak a sok hibával író tanulók (Bodai, Fitt, Heizler, Nagy, Zsifkó)

az iskola vezetősége figyelemmel kísérte a felsőoktatási intézmények által hirdetett előkészítő tanfolyamokat, és a szaktanárok odairányították a tanulókat (Kis, Zámbo)

az osztályfőnök a továbbtanulásra alkalmas munkás származású tanulók szüleit meggyőzte, engedjék leányukat felsőfokú oktatási intézménybe tanulásra jelentkezni (Vörös)

Az osztály tanulóinak szellemi munkája: rendkívül gyenge szellemi képességű tanulókból tevődött össze az osztály. Amikor pl. első évben egyszer az osztályfőnök írásban válaszoltak arra a kérdésére: ha egy tündér három kívánságukat teljesítené, mi lenne az?, legtöbben még kívánni is csak egy félét tudtak, s ilyeneket:

Egy takszi (nem x-szel!)

Egy Fiu (nagy kezdőbetűvel)

Egy Kutya (ragok nélkül)

Az osztály tanulói nagy részének nem volt komoly célja a gimnázium elvégzésével. Általános iskola után nem a tudás igényéért jöttek ebbe az iskolába, inkább sikkból, szülői unszolásra: „ha már én nem tanulhattam, legalább te...”. Akiben pedig sem az általános iskola 8 éve[.] sem a szülői ház nem alakította ki 14 éves korig a tudásigényt, azal nagyon nehéz valamit is kezdeni. Ezek az iskolát melegegőnek, a fizikai munka elől búvóhelynek, szórakozásnak tekintik. Ilyen szintről csak rendkívül nehéz és követke-

9 Írógéppel írt és aláírt, öt lap terjedelmű, indigóval készült másolat. Tüskés Tiborné hagyatéka.

19. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, Ballagás, 1974. május

zetes munkával lehetett eljutni oda, hogy az osztályból 19 tanuló jelentkezett továbbtanulásra, és zömének a jelentkezését megalapozottan lehetett támogatni. (Különösen a megváltozott érettségi szabályzat alapján, mely az átlagot eltörölte, képességükből és szorgalmukból pedig két tárgy alaposabb tudására futja.)

A tanulók a következő arányban jelentkeztek továbbtanulásra:¹⁰

Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem:	1
Pécsi Orvostudományi Egyetem:	2
Tanárképző Főiskola:	6
Jogtudományi Egyetem:	2
Marx Károly Közgazdasági Egyetem:	1
Veszprémi Vegyipari Egyetem:	1
Szombathelyi Főiskola:	1
Nagykanizsai Mezőgazd. Főisk.::	1
Óvó- és tanítónőképzők:	4

A továbbtanulásra jelentkezők közül heten munkás származásúak. Az osztály lényegében gyenge képességű, mégis tanáraik viszonylag nyugodtan köszönhetnek el tőlük. Ennek oka:

1. a tanulók többségével sikerült megértetni a negyedik év végére, hogy akkor nyithatnak tágabb horizontot az életük fölé, ha a tudásukat állandóan gyarapít-

10 A szó utólag tollal aláhúзва.

ják. A hét KISZ vezetőségi tag az osztály legkitűnőbb embere. Mindig készek voltak arra, hogy az iskola vezetősége vagy az osztályfő által hirdetett előadói estekre, író-olvasó találkozókra, a filmklub előadásaira, filmankétokra, színházi rendezőikkel tartott vitákra, tárlatokra elmenjenek, gyűjtő munkát vállaljanak az irodalmi szakkör kiállításának anyagához, pályázatokra készítsenek dolgozatot. S a hallott, látott, tapasztalt ismeretek megbeszélésére „áldozott” irodalom órán olyan lelkesen tudtak beszélni, kérdezni, hogy passzív társaik érdeklődését is felkeltették, s így állandóan gyarapodott azok száma, akik csatlakoztak a kultúrára igényt tartókhoz.

2. Sajnos, ebben az osztályban is vannak olyanok, akik erkölcsi, emberi magatartás terén nem érték el az osztály normáját. Azonban velük is sikerült elérni, hogy fogadják el, amit az osztály jó szelleme képvisel.

Úgy érzem – valamennyi, az osztályban tanító kartársammal együtt –[.] hogy ezek a tanulók is megértették az első évben kapott programot: az iskola nem egy folyó partján húzódó futóárok, melynek partjairól az ellenség tüzel egymásra. Az iskola és a tanítás legtisztább modellje csak összefogásból, vállalt, elfogadott, viselt kapcsolatból, tanár és diák munkatársi szövetségéből jöhet létre.

Az érettségire jelentkező tanulóknak két kötelező és két választható tárgyból kell tudásukat megmutatni. A választható tárgyak közül

fizikából:¹¹

kémiából:

biológiából:

nyelvekből:

földrajzból:

tanuló kíván érettségi vizsgát tenni. Viszonylag sok a földrajzból érettségizni kívánó tanulók száma. Ennek okát a szaktanár és a diákok a következőben látják:

1) A fizikát, a kémiát, a biológiát és a nyelveket rendkívül nehéznek érezték a tanulók. Szorgalmuk viszont – elgondolásuk szerint – lehetővé teszi földrajzból a sikeresebb érettségit. A tanulókat idézem: „A három évig szigorral és szeretettel adott és megkövetelt tudást talán ebben a tárgyan tudjuk leginkább kamatoztatni.”

A földrajzot érettségire választott tanulók

	tanulmányi	tantárgyi átlaga
I. osztály:	3,04	3,09
II. osztály	2,89	2,77
III. osztály	2,91	2,54

[2.] Mivel a gyenge tanulók választották a földrajzot negyedik tárgyként, valószínű, hogy e tárgy érettségi eredménye sem lesz kiemelkedő. Ugyanakkor azt is meg kell ál-

11 A szaktárgyak megnevezése mögött hiányzik a tanulók számának megadása.

lapítani, hogy a szaktanár munkája értékelésében a jeles tanulók munkáját is figyelembe kell venni, akik viszont nem fognak földrajzból érettségizni.

Az osztály tanulóinak emberi magatartása: amikor némelyek sokszor elkeseredetten azt mondják, egyre rosszabb, nevelhetetlenebb az ifjúság, akkor én ellenpéldaként mindig erre az osztályra fogok gondolni. 21 év alatt nagyon sok diákot, osztályt megismertem, de ennyi fogékonysággal a jóra, a humánusra, a mások önzetlen segítségére, a másoknak önzetlenül örömet szerezni tudással nem találkoztam, mint körükben. Több tanuló rendszeresen vállalta elhagyott öregek segítségét (lakásukat is tataroztatták). Ha valaki hiányzott az osztályból, már első nap felelősséggel utána jártak az okának, a hosszabb ideig mulasztóknak naponta eljuttatták a tananyagot. A gyenge tanulókkal rendszeresen foglalkoztak reggel 7-től vagy tanítás után, szintén tudtak örülni társaik irodalmi vagy sporteredményének, értékelték a tanári és osztálytársi őszinteséget, azzal vissza soha nem éltek. A tanulók családjában történt nagyobb ünnepekkor (lakodalom, disznóölés) minden osztálytársuknak kóstolót hoztak. Kialakult bennük az igény, hogy osztályukat tisztán tartsák, a katedrán virág legyen. Osztálytitkárunknak, aki négy évig jóban-rosszban kiállt értük, megköszönték a munkáját. Apróságok ezek, de ilyenekből épül egy ember, egy közösség, ezek teszik feledhetetlenné az együtt töltött négy évet. Megértették, hogy tanáraikat sem a szüleik pénzén vett dolgokkal kell megajándékozni. Rá lehetett kaphatni őket arra, hogy karácsonyra, nőnapra, pedagógusnapra komoly szellemi munkával összeállítsanak 45 percet kitevő műsort, melyek – az osztályban tanító tanárok véleménye szerint – pályájuk maradandó emlékei közé tartoznak.

Az osztály tanulóinak KISZ munkája: jó volt. Az iskola összes osztálya közül innen került ki a legtöbb ifi-vezető (15). Munkájukat – az általános iskolából jött írásos dicséretekből tudjuk – kifogástalanul végezték. A nyári építő-tábori munkákban szívesen részt vettek, volt olyan tanuló (Várkonyi), aki mindhárom nyáron, sőt egy nyáron kétszer is dolgozott táborban. Az őszi társadalmi munkákban is jól helyt álltak. A románkori kőtár udvarának parkosításánál is dolgoztak társadalmi munkában. A vídámpark tavaszi felújítási munkálatait is segítették egy-egy vasárnap. Az iskola tavalyi április 4.-i ünnepélyét önálló műsorral ők rendezték. A városi VIT-[,] valamint vöröskeresztes vetélkedőn is eredménnyel szerepeltek. Talán a politikai oktatások voltak szürkék, de ennek nem annyira a tanulók, mint az alkalmi vezetők voltak az okai, akik felkészületlenül jöttek a vitakörök megtartására.

Bár az egyes tantárgyak tanárai évek során gyakran változtak, az utolsó évben tanító kartársak lelkiismeretes munkával készítették fel a tanulókat az érettségire. A vizgabizottság és a tanulók reménykedve néznek a vizsga sikere elé.

Pécs, 1974. jún. 1.

Tüskés Tiborné
osztályfőnök

TÜSKÉS TIBORNÉ (?)

[Válasz egy érettségi elnöknek, 1975 körül]¹²

Köszönöm az elnök elvtársnak a magyar nyelvi és irodalmi írásbeli érettségi dolgozatok-kal kapcsolatos véleményét.¹³ 41 dolgozatot javítottam ki, és négy és fél oldalas szaktanári jelentést készítettem.¹⁴ Az elnök elvtárs véleményéből sajnos csak azt tudtam megállapítani, hogy szaktanári jelentésem első bekezdését, azaz 17 és fél sorát olvasta el. Elnöki véleménye ugyanis a magyar nyelvi és irodalmi írásbeli érettségi dolgozatokkal valamint szaktanári jelentéssel kapcsolatban csak ezzel foglalkozik. Kifogásolta, hogy a tanulók év végi érdemjegyének megállapításakor figyelembe vettem a tanulónak a tantárgy iránti érdeklődését és szorgalmát. Véleményét tiszteletben tartom, vele nem kívánok vitatkozni, ugyanakkor változatlanul fönntartom álláspontomat, hogy nem jártam el helytelenül, amikor a tanulók év végi érdemjegyének megállapításakor az irodalom és a művészet kérdései iránti érdeklődésüket és szorgalmukat is figyelembe vettem. Nagyon jól tudom, hogy ún. szorgalmi jegy is van, de ezt a konferencia együttesen adja. Mit tehet a tanár akkor, ha a tanuló csupán egyetlen tantárgy iránt mutat – talán gyengébb képessége mellett is – fokozott érdeklődést? A továbbiakban elnök elvtárs ellentmondást vélt fölfedezni aközött, hogy szaktanári jelentésemben megállapítottam, az osztály tanulói általában érdeklődést mutattak az irodalom és a művészet kérdései iránt, ugyanakkor nagyobb mérvű olvasottság nem alakult ki körükben. Az olvasottság kétségtelen az irodalmi érdeklődés fontos területe, ugyanakkor szeretném megjegyezni, hogy az irodalmi érdeklődés sok minden másban is megmutatkozhat. Mint ahogy a tanulók körében meg is mutatkozott. Például többen különféle irodalmi pályázatokon vettek részt, szívesen jártak színházba, a látott filmek fölött gyakran vitatkoztunk, a város irodalmi-kulturális eseményein nagy számban vettek részt, a televízió műsora élénk vitákat váltott ki közöttük. Hát amikor irodalmi érdeklődésükről beszéltem, minderre gondoltam, s mindemellett igaz, hogy viszont az igényeimhez mért nagyobb fokú olvasottsággal nem rendelkeztek. Így hát ezen megállapításomban sem látok semmiféle ellentmondást. Örültem volna viszont, ha elnök elvtárs érdemben foglalkozott volna az írásbeli dolgozatokkal, valamint szaktanári jelentésem egészével, összefüggésükből kiragadott mondatok közötti látszólagos ellentmondások keresése helyett.

12 Írógéppel írt, cím, keltezés és aláírás nélkül, ceruzás javításokkal. A javítások Tüskés Tibor kézírásával. Betűhív átírás a javítások figyelembevételével. Tüskés Tiborné hagyatéka.

13 A hivatkozott érettségi elnöki vélemény nem maradt fenn a hagyatékban.

14 A megadott adatokkal azonosítható szaktanári jelentés nem található a hagyatékban.

TÜSKÉS TIBORNÉ

A szabadidő kitöltésének vizsgálata a III. A osztályban¹⁵

Néhány héttel ezelőtt Ár Zsuzsa igazgatóhelyettes megkért, hogy a *Diákélet Budapesten*¹⁶ c. könyv a középiskolás diákok szabadidő tevékenységét vizsgáló fejezetét olvasam el, s számoljak be róla. Erről is érdekes lett volna szólni. Mégis úgy gondoltam, közelebb áll hozzánk, ha a LKG¹⁷ tanulói körében végzett vizsgálatok alapján beszélek a kérdésről. Első tervem az volt, hogy az általam tanított négy osztályban készítem el a felmérést, de az idő rövideje miatt csak a III. A (saját) osztályomban végeztem el. Ha az itt kapott eredményből nem is lehet levonni iskolánk egészére vonatkozó általánosítást, mégis bizonyára tartalmaz olyan tipikus jelenségeket is, amelyekre jó odafigyelni. Célom az volt, hogy a művelődésnek az életmód egészében betöltött helyét tárjam föl, s bepillantást nyerjünk a tanulók értékorientációjába, ízlésvilágába.

A következő jelenségeket vizsgáltam: az olvasás rendszeressége, gyakorisága, tematikája;

a moziba és színházba járás igénye, a megtekintett filmek, színdarabok műfajok szerinti megoszlása;

a zenei rendezvények látogatottsága, és a zenei érdeklődés némely vonása;

a képzőművészet iránti érdeklődés;

a kirándulás, a sport, a szakkörök, a tanulmányi versenyek, valaminek a gyűjtése, tánc stb. milyen szerepet játszanak a szabadidő értékes kitöltésében.

Az irodalom szerepének vizsgálata a III. A osztály szabadidő tevékenységében:

A középiskola elvégzése után a III. A osztály egyetlen tanulója sem kísérli meg a magyar nyelv- és irodalommal való továbbtanulást. Néhányan szívesen jelentkeznének e szakra, de a reális lehetőségeket ismerve a szaktanár úgy látja, jobb, ha más felé orientálódnak. Felvételi tárgya lesz azoknak (8 tanuló), akik óvónő és tanítónő képzőbe jelentkeznek. Ilyen esetben a szaktanár feladatának az látszik, hogy úgy irányítsa a tanulók ízlését, gondolkodását, hogy megmaradjanak az értékes irodalom olvasóinak. A felmérés adatai szerint minden tanuló olvasónak tekinthető. A tanulók heti átlagban 5 órát fordítanak szépirodalmi művek olvasására. Az osztály 19 tanulója legkedveltebb időtöltésének is a szépirodalmi művek olvasását mondja. (Másodiknak a színházat, harmadiknak a beszélgetést, negyediknek a kirándulást nevezték meg. Szívesen leveleznek más országban élő diákokkal. Kézimunkázni mindössze két tanuló szokott.)

15 Írógéppel írt, nyolc számozott lap terjedelmű, indigóval készült, tollal javított másolat, aláírás és keltezés nélkül. Datálás a szövegben említett 1977-es évszám alapján. Tüskés Tiborné hagyatéka. Az osztály nevének jelölésében az „a” betűt „A” betűre javítottam.

16 GAZSÓ Ferenc – PATAKI Ferenc – VÁRHEGYI György, *Diákéletmód Budapesten*, (Budapest, Gondolat, 1971).

17 Leőwey Klára Gimnázium.

A rendszeres olvasás kritériumának havi egy könyv elolvasását tekinthetjük. Eszerint az osztály 18 tanulója rendszeres olvasó. Az olvasás intenzitásának mérésére 3 kategóriát alkalmaztam:

- 1.) alacsony – havi egy könyvet olvas
- 2.) közepes – havi két könyvet olvas
- 3.) magas – havi három vagy több könyvet olvas.

E szerint az osztály 12 tanulója az alacsony, 6 a közepes, 4 a magas kategóriába tartozik. (A felmérésnél természetesen nem elégedtem meg a könyv írójának a megnevezésével, hanem az olvasott műveket is fel kellett sorolni.)

Tehát az egyik póluson ott találjuk azt a diákot, aki évente 10 könyvet olvas el, a másikon pedig azt, aki évi átlagban 25–30-at. Ha a tanulók társadalmi helyzete szerint vizsgáljuk az olvasás mennyiségét, arra a megállapításra jutunk, hogy nem a könyvvél bélelt lakásban élők olvasnak a legtöbbet, sőt nem is az értelmiségi családból származók. Az osztályban az öt legtöbbet olvasó tanuló közül egy értelmiségi (Cziglányi), négy munkás származású (Végh, Krapecz, Tóth, Kovács Katalin).

Még egy nem várt adat: egyáltalán nem az úgynevezett jó tanulók olvasnak a legtöbbet. A felmérés után értettem meg, miért hallgatnak a jó tanulók osztályfőei vagy irodalom órán, ha nem megtanult anyagról kell véleményt mondani, ha önálló látásmódról kell tanúbizonyságot tenni, ha szellemi világuk nyitottságát bizonyíthatták volna.

Hogyan áll a kérdés, ha nemek szerinti megoszlásban vizsgáljuk? Ehhez biztos képet persze az adna, ha egyenlő számban lennének az osztályban a fiúk és a lányok. Az osztályban levő 4 fiú közül három a legtöbbet olvasók között van, pedig kettőjüket családja gondja, baja a házimunkában is nagyon igénybe vesz. Míg a lányok, akik csak néha segítenek a háztartási munkában, kevesebbet olvasnak. Meglepő, hogy az egyik legtöbbet olvasó tanuló az (Végh), aki naponta két és fél óra időt kénytelen az utazással tölteni.

A kapott zsebpénzt is inkább az olyan tanuló fordítja könyvvásárlásra (Haász, Langó), akinek családjában nincs könyv, s most alapozza meg a maga kis könyvtárát (mindkettő munkás származású) mint az, aki könyvek között nőtt fel. (Cziglányi havi 400 forintot költ nassolásra.)

Mit olvasnak a III. a osztály tanulói?:

Míg a költőktől kizárólag az iskolai tananyaghoz kötődnek olvasmányaik, addig a prózai művek iránti érdeklődésük tágabb. A 19. sz.-i magyar regényirodalom két kedvelt alakja: Jókai és Mikszáth. Tőlük a háziolvasmányokon kívül 3–4 könyvet is olvastak fejenként. A 20. sz. írói közül a vezető helyen Németh László és Kodolányi János művei állnak. Ez érthető, hiszen a magyar irodalmi szakkörben e két író munkásságával olyan behatóan foglalkoztak, ami megkívánta a művek alapos ismeretét. Az osztály 8 tanulója tagja az irodalmi szakkörnek, de a két évvel ezelőtti Kodolányi és az idei Németh László szakköri foglalkozásokra több olyan tanuló rendszeresen eljárt, aki nem tagja a szakkörnek. Nincs egyetlen tanulója az osztálynak, aki a két írótól egy művet ne olvasott volna.

Szép számban olvasták még Sánta F., Szántó T., Fejes Endre, Szerb A., Szabó M., Illyés Gy., és Babits műveit. Öröndetes, hogy Rejtő Jenő és az ún. szórakoztató irodalom szerzőinek neve elenyészően kis számban szerepel. Nem részletezem a krimi olvasását, mert ezek szeretete csak néhány tanulóra jellemző (Papp, Udvaros). A nyugat-európai irodalomból főként azoktól a szerzőktől olvastak, akik házi olvasmányként szerepelnek. Ezen kívül Salinger, Jack London és Romain Rolland művei olvastak.

A szomszédos szocialista országos irodalmát eléggé hiányosan ismerik. Az orosz irodalomból legkedveltebb Tolsztoj, akitől 2–3 könyvet olvastak, Csehov és Puskin olvasásában se rekedtek meg az iskolában megkívánt művek ismereténél.

A szovjet irodalomból Solohov nevét említik.

A szaktanár észrevétele, hogy főként az olyan írók olvasására lehet rákapatni a tanulókat, akiknek műveiben a tanár meg tudja éreztetni a tanulókat közvetlenül érintő erkölcsi és társadalmi problémákat (Tolsztoj, Szántó).

A tanulók újság- és folyóirat olvasását is vizsgáltam. Minden tanuló családja járatta a DN-öt,¹⁸ és nagyon sokféle képesújságot. A DN-öt 14 tanuló olvassa rendszeresen. Tömeges érdeklődést kielégítő folyóiratnak csupán az IM¹⁹ tekinthető. A Magyar Ifúságnak²⁰ és a Magyarországnak kevés olvasója van. Az Élet és Irodalom[,] valamint az irodalmi folyóiratok iránt gyér az érdeklődés. Középiskolai tanulótól viszont szokatlan a Köznevelés rendszeres forgatása (Végh). A műszaki-technikai, a természettudományos folyóiratok olvasása teljesen kívül esik a tanulók érdeklődésén. Ezt egyébként a pályairányulásuk is mutatja. Ennek egyik magyarázata talán az lehet, hogy a középiskolai természettudományos oktatásban a mai kor emberét igazában érdeklő természettudományos problémák kevéssé kapnak helyet. A tanulók társadalomtudományi és ideológiai folyóiratokat nem igen olvasnak, a többség még a címüket sem tudja.

Moziba járás, filmnézés:

Köztudott, hogy a középiskolások életében, művelődésében, szórakozásában a film jelentős helyet foglal el. Ha a TV-ban megtekintett filmeket is beleszámítjuk, akkor a filmnézésre fordított idő heti átlaga meghaladja a könyvolvasásra fordított idő mennyiségét. Ha a TV-ben megnézett filmeket nem számítjuk ide, jelentősen csökken a filmnézésre fordított idő. A teljesebb kép érdekében kértem, hogy a tanulók az 1977 januárjában látott valamennyi film címét is sorolják fel. A gyakorisági és érdeklődési skálát ezek alapján állítottam össze. Az osztály tanulói átlagban havonta egyszer járnak moziba, kivételes esetben, ha valamelyik tanáruk felhívja a figyelmüket egy-egy értékes filmre, azt külön megnézik. Ilyenkor azonban feltétlen igénylik a film megbeszélését a tanárral. Kimutatható, hogy a fiúk inkább előnyben részesítik a filmet, mint a lányok; továbbá az is, hogy a kedvezőtlenebb kulturális környezetben nevelkedők számára nagyobb vonzerőt jelent a moziba járás. Kérdés: vajon a gyakori mozilátogatás

18 Dunántúli Naplót.

19 Ifúsági Magazin, 1965–2015 között fiatalok számára megjelent havi folyóirat.

20 A Magyar Kommunista Ifúsági Szövetség 1957–1989 között megjelent folyóirata.

hátterbe szorít-e egyéb kulturális tevékenységet? A felmérés szerint a legtöbbet olvasók járnak a legtöbbet moziba, az alacsony könyvigény párosul alacsony filmigénnyel is.

Milyen filmeket kedvelnek? Milyen információkat kaptam a diákok filmízléséről? Öröndötes, hogy a tanulók fele – 11-en – a művészi filmeket helyezi előnybe. A lányokat ezen kívül a szórakoztató vígjátékok, a fiúkat a kaland- és a krimifilmek érdeklik.

A színház:

Megdöbrentő adat: az osztály 18 tanulója csak az iskola által szervezett színházi előadásokat látogatja. Ebből azonban nem vonható le az a tanulság, hogy nem szeretik a színházat, hiszen arra a kérdésre: mi tenné tartalmasabbá a középiskolai diákok szabadidejét, egyöntetűen azt válaszolták: szervezzenek több színházi előadást! (Az osztály többsége értelmiségi szülők gyereke, a szülőkkel se mennek színházba?) A tanulók nagy többsége a tragédiát és a vígjátékot jelölte meg, amikor afelől érdeklődtem, milyen műfajú darabokat néznek szívesen. Tehát a színház elsősorban a mélyebb, a katarikusabb hatású művészettel való ismerkedés forrása a számukra.

Négy tanuló jár színházba az iskolai előadásokon kívül. Kettő a balett kedvéért, kettő pedig az operettért.

Hangverseny:

Elégge megdöbrentő adat: a 22 tanulóból az iskolai hangversenyen kívül még egyetlen egy sem volt hangversenyen (japán karmester!²¹). 11-en írták ugyan, hogy szeretik a szimfonikus zenét, de mikor hallgatnak ilyet, amikor a családoknak lemezeik nincsenek, s a rádió és a TV műsorban a tánczenei adásokat jelölték meg, amit szívesen hallgatnak. Ebből megállapíthatjuk, hogy az osztály jelentős részének zenei érdeklődése és igénye megreked a tánczene és a beat szintjén. Csupán a tanulók töredéke jut el a művészi zene élvezetéig.

A képzőművészetek iránti érdeklődés:

E téren kedvezőbb a helyzet. Az osztály minden tanulója látta a Vasarely, a Csontváry, a Zsolnay és a néprajzi múzeum kiállítását. Szívesen nézik az alkalmanként megrendezett népművészeti, kispasztikai és fotó kiállításokat is. Adatszerűen és pontosan fel tudták sorolni, melyeket látták.

A televízió jelentős szerepet tölt be az osztály tanulóinak életében, annak ellenére, hogy a legvonzóbb időtöltés rangsorában csupán a 6. helyre került, s a hétvégek eltöltésével szembeni igény listáján még hátrább szorult. A szépirodalom olvasása pl. az igények listáját abszolút fölénytel uralja, a gyakorlatban azonban legalább annyi időt fordítanak TV nézésre, mint olvasásra. Ebből arra következtethetünk, hogy a tanulók egy részénél kialakult a passzív-befogadó-fogyasztói magatartás. Főként ezzel magyarázható, hogy a TV a művelődés más formáit képes háttérbe szorítani.

Milyen fajta szükségletek kielégítését várják az osztály tanulói a TV-től? Erről a legkedveltebb és a leggyakrabban nézett műsorokra vonatkozó adatok tájékoztatnak bennünket: a kedveltségi rangsor első helyén a film szerepel (elvértve a kisfilm is). Ez

21 Utalás Kobajasi Kenicsiró (*1940) japán karmester magyarországi működésére.

nem lep meg, mert tudjuk, hogy tanulóink érdeklődését a kalandos és a szórakoztató filmek kötik le, s ezeket a TV bőségesen ontja. Javukra írandó azonban, hogy többen szóvá tették: a TV az értékes filmeket miért csak 22 órakor kezdi vetíteni? Megnéznék, de akkor másnap nem tudnak helyt állni az iskolában. Szívesen nézik a színházi közvetítéseket és a különböző vetélkedőket. Meglepően nagy azok száma, akik az idegen nyelvi műsorokat figyelemmel kísérik. A politikai adások iránti érdeklődés alacsony.

A másik vizsgált tömegkommunikációs eszköz a rádió. A 22 tanulóból 7-en hallgatnak rendszeresen, 15-en alkalmanként rádiót. A TV-vel ellentétben fontos eszköze lehetne a mélyebb zenei élmények elérésének, de ezzel nem élnek. Főként a tánczenei műsorokat hallgatják. Minden gyerek megnevezte a járatott lapok között a R[ádió] és TV újságot. Mégsem lehetett eddig még rákapatni a tanulókat, hogy a hét elején előre kiválasszák az értékes műsorokat, azokat valóban meg is hallgassák. Bizonyára a szülők gátló magatartása is szerepet játszik ebben, mert többüknek az az álláspontja: a színház, a mozi, a hangverseny, de még az olvasás is a tanulástól vonja el a gyerekeket. A szülők e megrögzött véleményén nagyon nehéz változtatni.

Végül még néhány számszerű adat:

- 8 tanuló nem gyűjt semmit, 14-en bélyeget, képeslapot gyűjtenek.
- Kirándulni rendszeresen 11 tanuló szokott. 11 nagyon ritkán.
- Táncolni 11-en járnak rendszeresen.

Tanulmányi versenyen 4 tanuló vesz részt. Hárman franciából, egy tanuló angolból.

- 13 tanuló szakköri tag: 8-an az irodalmi szakkörben dolgoznak

1 könyvtárszakkörbe jár

2 a biológiai

1 a fizikai

1 a sportszakkörbe. Két aktív sportolója van az osztálynak. Ezek heti 8-10 órában edzenek (Balogh, Krapecz).

- unatkozni „néha” 8 tanuló szokott

– a közlekedésre 1 tanulónak napi másfél, két tanulónak napi két és fél órát kell fordítania, 19-nek csak fél órát.

- 7 órát minden tanuló alszik. 10-en 8-at, 5-en 9 órát.

- a tanulásra fordított idő:

napi 1 órát tanul 1 diák (Krapecz)

napi 2 órát tanul 6 diák

napi 3 órát tanul 7 diák

napi 4 órát tanul 3 diák (Ábrahám, Haász, Hőnig)

napi 6 órát tanul 2 diák (Langó, Kovács Éva)

(1977)

TÜSKÉS TIBORNÉ

Szalagavató beszéd (1978)²²

Régi és nemes hagyománya a diákéletnek, hogy az utolsó középiskolai évben, az első félév végén – de szerencsére még a félévi osztályozás és értesítő osztás előtt – kis ünnepséget rendeznek az iskolák. Szalagavató ünnepélynek nevezik, mivel a negyedik diákok ruhájára a harmadikas társak kis szalagot tűznek. Rajta az iskola neve és két évszám látszik: a középiskola megkezdésének és befejezésének éve. Aki látja a ruhán a szalagot, tudja, hogy viselője az idei tanévben, 1978 májusában–júniusában érettségizni fog. Igen[,] ez a szalag viseletének az egyik jelentése: a kifelé szóló, a figyelmet keltő fölhívás, a figyelmeztetés, a külvilágnak adott jelzés. „Nézzétek, utolsó éves diák vagyok... Számomra lassan vége a középiskolai tanulásnak... Az idén érettségizni fogok.” És mi volna a szalag föltűzésének és viseletének a jelentése befelé, mit mond a szalag annak, aki viseli, milyen tartalmat hordoz ez a kis selyemdarab annak, aki kapja?

Tulajdonképpen egyetlen szót kapcsolok ehhez a szép diákhagyományhoz. Egyetlen fogalomra emlékeztetem azokat, akik mától kezdve a kis szalagot viselik. Egyetlen gondolatomat osztom meg azok nevében, akik a szalagot adják, illetve azok nevében, akik a szalagot hajdan maguk is viselték.

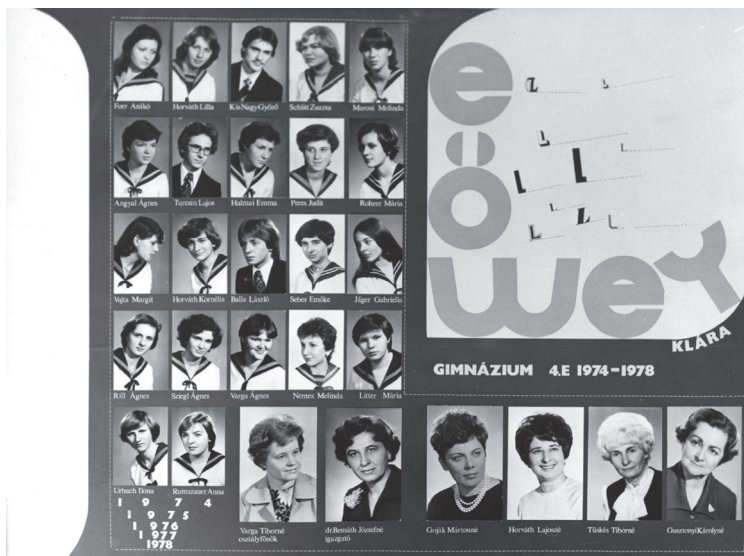
Ez a szó, ez a fogalom: a készüllet, a készülődés.

Akár az egyes ember életét, akár az emberiség történetét nézzük, tele van a készülődés alkalmával. Az ősi, természeti népek beavatási szertartásokkal, kemény testi próbák letétele után vették föl a fiatalt a törzs tagjai sorába. A néphagyományban külön fejezetet alkotnak a különféle legény- és leányavató szokások. A vallások is ismerik az ünnep előestéjét, a várakozás csöndjét, a vigiliát. Az egyes ember életében is minden jelesebb sorsfordulót megelőzi valami más: az iskolát az óvoda, a házasságot a jegyeség, a katonai szolgálatot a sorozás, a munkahely elfoglalását a próbaidő...

Ne tagadjuk, van az emberek között egy másfajta szemlélet is. Tetszetős, divatos és oly jótékony, mint a fájdalomcsillapító. Hívei valahogy így fogalmaznak: „Csak a mában és a jelennek élek. Nem a készülődés, a holnap a fontos, hanem az éppen most megragadható. Nem akarok a holnapra gondolni, a lehetőségekre készülni. Vakon, behunyok szemmel lépek az időbe. Jöjjön akármi, csak gyorsan legyünk túl rajta. Vagy túléltem a dolgokat, vagy belebukok, ha nem sikerül. Egy nagy lutri az élet. Ki vagyok szolgáltatva a sorsnak. Nem tőlem függ, hogy mi lesz holnap.” A váratlanul, a készülletlenül bekövetkezőt hívják ők, az élettől a váratlan meglepetéseket várják, s a remélt jó halált is a hirtelen bekövetkező tragédiától remélik.

22 Forrás: írógéppel írt három A4-es lap, első példány, aláírás nélkül. A gépirat eredeti címe: „Szalagavató – 1978”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

20. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. E osztály, tablókép, 1974–1978

Pedig a gondolat és a szellem legkiválóbbjai az ellenkezőt vallják. Ady perc-ember-kéknak nevezte a holnaptól félé, csak a mának élő embereket. Az emberiség története is a készülődés, a várakozás fontosságát bizonyítja.

De ne tekintélyekre, ne az emberiség történeti tapasztalatára hivatkozzunk. Hadd osszam meg a magam életének tapasztalatát. Viseltem valaha én is a szalagot, mert érettségire készültem. S nagyon örültem a sikeres érettségimnek. Négy éven át készültem az egyetemen, hogy tanár lehessenek. S megelégedett vagyok, hogy a kenyérkereső munkám, a tanítás – nem meló és nem robot – az lehetett, amire készültem. És tíz éven keresztül társbérletben készültem, hogy megismerjem az önálló otthon örömét. És készültem arra, hogy gyerekeimet fölneveljem, önálló útra indítsam... És készültem a veszteségekre és vereségekre is. A gyászra és szomorúságra, arra, hogy ne kényszerüljek elveim föladására, a beletörődésre, a rossz elfogadására.

De még a másik ember tapasztalata is könnyen látszik üres szónak, rábeszélésnek, iskolaszagú ígének.

A saját tapasztalatuknak higgyenek. Arra a kirándulásra gondoljanak, ami nem zsákbamacska-utazás volt, hanem indulás előtt térképet terítettek az asztalra, tanulmányozták az útvonalat, előre elolvastak valamit az idegen tájról. Vagy képzeletben éljék át annak az embernek az élményét, aki nehéz kaptatón, fáradtan, izzadva, de szemét folytonosan a célon tartva jut föl a hegytetőre. És képzeljék magukat annak a másik embernek a helyébe, akit az ajándékba kapott helikopter repít a csúcsra. Vajon melyik lát „többet”? A táj, a panoráma, a kilátás ugyanaz. De az élmény, az élet, a tapasztalat nagyon is különböző.

21. Az 1974–78-ban járt angol–francia tagozatos osztály ballagási napja, Pécs, Leőwey Klára Gimnázium, 1978. május eleje. Fotó: Hőnig Klára

Mától kezdve egy kis szalaggal lesz több a ruhájukon, ami a készületre, a közelgő érettségire figyelmeztet. De gondolkoztasson el afölött is, hogy az egész emberi életben szükség van az állandó készülődésre, a készenlétre. A teljes emberi lét nem valósítható meg a véletlenek sorozatából, az ahogy esik úgy puffan elv alapján. Teljesebbé válik az öröm, a szép, a jó, ha készülünk rá. Könnyebben elviselhető a baj, a rossz, a veszteség, ha nem készületlenül éri az embert.

Olyan sikeres érettségit kívánok mindnyájuknak, hogy nyugodtan mondhassák: Igen, tudom, készültem... Olyan életet kívánok mindnyájuknak, amelyet a tartalmas készület tesz széppé, gazdaggá, értékessé.

TÜSKÉS TIBORNÉ

Szaktanári bírálatok OKTV 1980

1.

A szaktanár bírálat²³

Szántó Mariann, a pécsi Leőwey Klára Gimnázium III. B osztályos tanulója, dolgozatát az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny magyar nyelvi pályázatára készítette. A dolgozat témája: „Így beszélünk mi” (A mai ifjúsági nyelv értékelő bemutatása)

A tanuló a pályamunka elkészítéséhez az Édes Anyanyelvünk című lap II. évfolyam 3. számában feltüntetett szakirodalmat elolvasta. A témában részletesen tájékozódott, a feladat nagyságát helyesen mérte fel. A megadott irodalom áttanulmányozása mellett húsz kérdésből álló tesztlapot állított össze, azt iskolája kétszáz tanulójaival kitöltette, és a válaszokat feldolgozta. A tanuló már korábban is foglalkozott a kérdéssel, egy régebbi adatgyűjtése rendelkezésére állt, amikor dolgozatát elkészítette.

A kidolgozást világosan áttekinthető vázlat előzi meg. Az Édes Anyanyelvünk útmutató cikkének minden szempontját figyelembe vette, s minden jelenségre bőséges példát sorakoztatott fel. Nem maradt el egyéni állásfoglalása sem az ifjúsági nyelvről. Külön erénye a dolgozatnak, hogy a témát eleven, friss megközelítésben dolgozta föl. Figyelt arra is, hogy az írógép hiányos írásjeleit pótolja.

A dolgozat terjedelme kézírással nem haladta meg a pályázatban előírt keretet, annak, hogy gépelve mégis több oldalt tesz ki[,] az az oka, hogy a példák nagy részét – a könnyebb áttekinthetőség kedvéért – külön sorokba gépelte.

A tanuló dolgozata a nyelvészeti kérdések iránti jó érzékenységet, alapos felkészülést és önálló munkát bizonyít. Mindenképp érdemes arra, hogy a bíráló bizottság a pályamunkát megvizsgálja, és lehetőséget adjon a tanulónak a versenyen való továbbjutásra és a személyes meghallgatásra.

Pécs, 1980. nov. 14.

Tüskés Tiborné
tanár

23 Írógéppel írt, írógéppel és kézzel aláírt lap indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

2.

A szaktanár bírálata²⁴

Gázsity Emília, a pécsi Leőwey Klára Gimnázium III. a osztályos tanulója, dolgozatát az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny magyar irodalmi pályázatára készítette. A dolgozat témája: A népköltészet hatása József Attilára.

A dolgozatot jól áttekinthető, világosan felépített vázlat vezeti be. Áttekinthetőség, biztos előadásmód jellemzi a téma kidolgozását is. A tanuló szépen, magyarosan, gördülékenyen fogalmaz. A pályamunkából kitűnik, hogy a tanuló a feldolgozandó anyag teljes birtokában van, jól ismeri József Attila költészetét, és ismeri az alapfogalmakat is (népdal, népballada stb.). A tanuló a téma megközelítésében irodalomtörténeti szempontokat érvényesít: végigtekint József Attila pályáján és sorra veszi azokat a költeményeket, amelyekben a népköltészet hatását felfedezni véli. Kétségtelen[,] ezáltal a vizsgálódás horizontálisan csaknem teljesnek mondható, ugyanakkor csak néhány költemény részletesebb elemzésére van módja. A tanuló jól ismeri a költővel foglalkozó irodalmat, s a József Attila-kutatás eredményeit igyekszik saját véleményével, meglátásaival, eredeti megfigyeléseivel kiegészíteni. Annak ellenére, hogy a tanuló még csak a harmadik osztályba jár, érett irodalmi látásmóddal, a modern költészet iránti érzékenységgel és alapos tárgyi tudással rendelkezik.

A pályamű mindenképpen fokozott figyelemre érdemes, a szaktanári vélemény szerint a tanulónak lehetővé kell tenni, hogy a tanulmányi verseny további fordulóján is részt vehessen.

Pécs, 1980. nov. 14.

Tüskés Tiborné
tanár

24 Írógéppel írt, írógéppel és kézzel aláírt lap indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

TÜSKÉS TIBORNÉ

Összegezés a pécsi Leőwey Klára Gimnázium IV. A osztályának tanulóiról, a négy évben végzett munkájukról (1978–82)²⁵

I. Az osztály közösségi életének fejlődése, neveltségi szintje:

1978-ban az I. A osztályba 36 tanuló iratkozott be. Ebből az első évben kimaradt hét tanuló. Okai: tanulási nehézség, más érdeklődés, honvágy. A második év végén egy tanuló vált meg az osztálytól elégtelen bizonyítványa[,] illetve az iskola fegyelmét sértő magatartása miatt. A harmadik év elején az addig Líbiában élő Tatai Tamás került az osztályba. Tehát jelenlegi létszám 29. Ebből lány 22, fiú 7.

Az osztály tanulói angol tagozatosként kezdték tanulmányikat iskolánkban. A második év végén azonban az angol nyelvből mutatott elégtelen eredmény miatt az iskola vezetősége úgy döntött, hogy 13 tanuló – bár az osztályban marad – angol nyelvet nem tanulhat, helyette gyakorlati foglalkozáson vesz részt. Ezt az elképzelést az is indokolta, mivel katonai behívás miatt az angol nyelvet tanító tanárban hiány volt. A szülők azonban önértékükben érezték megbántva magukat, ezért támadták az iskola vezetőségének az intézkedését. A megbeszélések eredménye az lett, hogy a 13 tanuló heti két órában angolt tanul, de év végén magánvizsgát kell tenniük az évi anyagból. A negyedik év végén ezt több tanuló nem tette le.

Amikor az osztályfőnök leírja: a tanulók az elmúlt négy év alatt nem fejlődtek közösséggé, maga fölött is ítéletet fogalmaz meg. Ennek tudatában mégis megteszi. – Az osztályfőnök mögött éppen harminc tanítási év van, s ezalatt mindig osztályfőnök is volt. Egyik osztályát könnyebben, a másikat nehezebben tudta irányítani az érték felé. De hogy munkája nem volt egészen hiábavaló, tükrözik a sűrűn kapott levelek, a személyes találkozások keresése, amikor a volt tanítványok megosztják életük örömeit, nehézségeit, tanácsot várnak. – A jelenlegi tanulókkal a számvetést az osztályfőnök – nagy szomorúságára – negatívan zárhatja. Miért?:

– mert nem sikerült tudatosítania tanulóiban, hogy az iskola őértük van, s nem a tanárokért. Hogy a tanítás és tanulás szép modellje csak összefogásból, diák és tanár munkatársi kapcsolatból jöhet létre. Ők az iskolát folyónak tekintették, amelynek partjáról az ellenség tüzel egymásra;

– mert egyéni döntéseikre, választásaikra, amelyből megszületik majd a személyiségük, nem a realitás, a megfontoltság a jellemző;

– mert igényességük nem az igazság, a tisztaság és tisztesség, az őszinteség iránt alakult ki, hanem túlfellett, ferde mások irányában a kritikai érzékenységük;

– mert nem igényük a tudás, az ismeretben gazdagodni akarás.

Az osztályfőnök szeretné igazolni a leírtakat néhány példával:

25 Írógéppel írt, kézzel javított és aláírt, tizennégy lap terjedelmű, indigóval készült másolat. Közlés a „Statiztika az év végi tantárgyi átlagokról” c. rész (8. lap) elhagyásával. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Az osztályban tanító kollégák nagy részével az előző osztályaiban is együtt dolgozott. Ismeri emberségüket, türelmüket az érték felszínre hozásában, megértésüket abban, hogy gyenge képességű tanulók is vannak, igyekezetüket, hogy ők is teljesíteni tudják legalább az elégséges szintet. A tanulók és a szüleik viszont az állandó támadásaikkal mindebből semmit nem érzekeltek, állították, egyetlen olyan tanáruk sem volt a gyerekeknek, akiktől tudásban és érzelemben gazdagodhattak volna. Az a néhány szülő és tanuló, aki másként gondolta, a támadások hatására, melyek őket is érték, már nem mertek megszólalni, így inkább a szülői fogadókon[,] illetve magánlevelekben írták le gondolataikat. Ezek valamelyest visszaadtak az elveszített önbizalomból.

– A reális alapot nélkülöző döntésüket elsődlegesen pályaválasztásuk igazolja. A 29 tanulóból mindössze néhány van, aki tudása, rátermettsége okán olyan felsőoktatási intézménybe jelentkezett, ahová való. A tantestület jóindulatú tanácsát minősíthetetlen támadásokkal viszonyozták a szülők. – A négy év számtalan esete villan az osztályfőnök emlékezetébe, amikor egymást, szüleiket, tanáraikat próbálták félrevezetni. – Az osztályfőnök feljegyzése szerint az elmúlt négy évben az iskola, a szaktanárok – ha csak a legszínvonalasabb lehetőségeket veszi számba – 50 rendezvénybe igyekezett bevonni a tanulókat, az értékre irányítani a figyelmüket. (Balczó–Kósa találkozó, a film-klub vetítései, vitái, az irodalmi szakkör kirándulása, az ormánsági kirándulás, az Irodalom és a zene kapcsolatáról összeállított műsor, betlehemezés, az IH,²⁶ a Dozsó,²⁷ a DS amatőr csoportjainak bemutatói, népdalversenyek, a MK²⁸ író-olvasó találkozói, beszélgetési lehetőségek volt tanítványokkal, akik jelenleg járnak egyetemekre, főiskolákra, a 75 éves jubileumi rendezvények²⁹ stb.) A legtöbb esetben a huzavona, az érdektelenség, hogy lehet kibújni keresése jellemezte az osztály tanulóinak nagy részét. Ezért aztán a kérdésre: milyen rendezvényre emlékszel szívesen, amit az iskola adott – a válasz siralmas: egy tanuló említett nyolcat, a többség egyet, kettőt vagy semmit.

Mi lehet az oka ennek a negatív képnek?:

bizonyára az is, hogy az osztályfőnök 30 év alatt belefáradt az osztályfőnöki munkába. Emellett a következők is:

Az osztályközösség kialakulását gátolta, hogy ugyanazokhoz a fiúkhoz vonzódott több lány. Ez a fiúkból beképzeltséget, felsőbbrendűségi tudatot váltott ki, a lányokból pedig féltékenységet, egymás marását, igénytelenséget.

12 tanuló csonka családban él. 10-en válás, ketten az édesapa halála miatt.

Az anyagi jólét mindenütt túlzottan biztosított. Nemegy tanulónak saját televíziója, autója, lakása van. A tanulók ezt a legtermészetesebbnek tartják. Azt is, hogy ők a munkájukat, a tanulást nem kötelesek elvégezni, az mindig a hangulatuk függvénye lehet. Azt is, hogy a szülő – minden kapcsolatát felhasználva – zöld utat nyisson

26 Ifjúsági Ház, Pécs.

27 Doktor Sándor – Zsolnay Művelődési Központ: a pécsi Dr. Doktor Sándor Művelődési Ház és a Zsolnay Gyár kultúrházának egyesítésével 1981-ben létrejött, 1996-ig működő kulturális intézmény.

28 Művelődési Központ.

29 A Leőwey Klára Gimnázium 1982-ben ünnepelte fennállásának 75. évfordulóját.

nekik az érettségi utáni elképzeléseikhez. A tanulók szülei 45 után születtek, nőttek fel. Más világban, más értékrendben, mint az osztályfőnök s a tanárok egy része. Bizonyára ebből is adódott az a sok nézetbeli különbség, amire fény derült a négy évben. Mintha nem egy, másfél, de öt generáció választaná el a szülőket és az osztályfőnököket. Az még külön aggodalomra ad okot, hogy be nem vallottan a szülők maguk is érzik, hogy gyerekeik kicsúsztak az otthonból, még abból az alacsonyabb normából is, amit ők állítottak, mégis takargatják a hibákat, s tehetetlenségükben zúdítták vádjukat az iskolára, a tanárookra.

A szülők tudják, a tanár nem tartozik a megbecsülendő emberek közé. S ezért csak elvárásaik vannak az iskolával, a tanárokkal szemben. Tudják, abból semmi baj nem lesz, nem lehet, ha pedagógust bírálnak, igaztalanul vádolnak.

Az osztályban mindenki KISZ-tag. Tevékenységük kimerült abban, hogy részt vettek a kötelező őszi és nyári munkákban. A többség teljesítménye nem volt kielégítő. – Az természetes, hogy 14–18 éves fiatalok nem tudnak olyan szintű politikai előadásokat tartani, vitákat vezetni, aminek a színvonala lekötne a társak figyelmét. Ezért érezték a kedd délutáni visszajöveleteket hiábavalónak. – Ha a KISZ tevékenységébe beletartoztak azok a programok, melyekről már szó volt, néhány tanuló gazdagodott belőlük.

Erkölc: tulajdonképpen ma már – ha hallgatólágosan is – de nem illik a tanulók magánéletéről tudni. A fő, hogy nagyobb botrány ne legyen: galeribe ne keveredjen, ne csövezzen, ne kábítózzon, gyerek ne szülessen. De ha a szülő tudtával a tanuló rövid időközönként változtatja a „barátját”, mit tehet az osztályfőnök? S mit tehet, ha a mama jár elől „jó példával”? Azért az osztály tanulóinak egy része rendezett családban él. Többségükre azonban jellemző, hogy a szülők nagy szabadságot biztosítanak – főleg a nyári szünidőre – gyerekeiknek, amikor egy-egy „baráti kör” hetekre víkendezésre indul a Balatonhoz természetesen felnőtt kísérete nélkül.

Politikai neveltség: -üket a történelmet és a világnézetet tanító szaktanárok tudják leginkább véleményezni. Az osztály nagy részét e kérdésben is a passzivitás, az érdektelenség jellemzi. Csöndben, legszívesebben láthatatlanná válva ülték végig az órákat. Kiselőadások vállalását a többségük visszautasította, ezért jobbára ugyanazon tanulók dolgoztak intenzívebben. A néhány tanuló és a tanár között megindult eszmecserebe inkább csak főlészólításra kapcsolódott be a többség. Ez nem jelenti azt, hogy szomszédok egymás között egy-egy gondolatot nem váltottak, de ha a tanár véleményük hangos elmondását kérte, „semmi” volt a válasz. Világnézetből a jó jegyek nem az aktivitásukból, hanem az írásban számon kért anyagból keletkeztek.

Fegyelem: Amit a IV. A osztály tanulóinak osztályfőnöke a fegyelemről ír, nemcsak saját osztályára érzi érvényesek. Kb. 6–8 éve tapasztalja a magatartási fegyelem zuhanásszerű romlását. Néhány konkrétum:

- nem tudják a tanulók, hogy az ajtón – adott esetben – bemenés előtt kopogni illik, és köszönni, ha beléptek, s ott találják tanárukat, társukat

- még az őket tanító tanárok mellett is szívesen elmennek – az iskola épületén belül – köszönés nélkül, ha az nap először látják is

– órák közötti szünetekben életveszélyes a folyosókon menni, nem annak szűk volta miatt, hanem mert magabiztosan, fölényel, másra tekintet nélkül közlekednek
 – látják, hogy tanáruk cipeli órára a lemezjátszót, a könyveket, a segédeszközöket, segítésüket nem ajánlják fel

– minden alkalommal tanítás ideje alatt igyekszik egy rész orvoshoz menni
 – ha tudták a tanulók, hogy beteg valamelyik tanáruk, hiába jelezte nekik az iroda, hogy szakszerű helyettesítés lesz, sokan nem hozták el az órához szükséges munkaeszközöket

– a szöveggyűjteményt – mivel testes könyv – otthon tárolták, legfeljebb három tanuló nézhetett egy könyvből

– a IV.A osztály fiú tanulói nem jöttek el vagy hazamentek a nulladik[,] illetve 7–8. órában tartott testnevelési órákra. Az osztályfőnök kérte ennek megszüntetésében a szülők segítségét, akik azonban csak szépen, gyereküket megértve mosolyogtak, s maradt legtöbbször minden a régi ben.

A fegyelem és a szorgalom összefüggő fogalmak. A szorgalom nem volt jellemző az osztály tanulóinak többségére sem a fizikai[,] sem a szellemi munkában. Humán tárgyakból egy kiváló képességű tanuló (Gázsity) járt az osztályba. Szorgalommal a reál tárgyakat is képes lett volna jó eredménnyel tanulni, ahogy azt még tette az első osztályban. Aztán később szinte sportot űzött abból, hogy csak a kiválasztott tárgyakra fordított energiát, a negyedik év utolsó hónapjaiban már azokra sem, s nevetve íratatta be rossz osztályzatait. – Az osztály tanulói nem végeztek egyenletes munkát. A várható dolgozatírás vagy témazáró előtt próbálták pótolni az elmulasztottakat, ami kis részben sikerült. – E fegyelem és szorgalom mögött az osztályfőnök mindig ott érezte a szülői háttérrel: az iskolai munka megkövetelése helyett az óriási számú különórákat fizették nagy pénzért. Ha a tanulók a kollégiumot okolták eredménytelenségükért, ki-mehettek alóról, természetesen nem javultak az eredmények. – Az eredménytelenségnek az is oka, a követelmények nőnek, a szellemiek iránti érdeklődés erősen csökken, de egy jó szakma megtanulására gondolni sem akarnak a tanulók. Ezt a szülők is szégyellnék, így mindent megtesznek, hogy az érettségi bizonyítvány kézbe[n] legyen, s mivel ma már az érettségi megszerzése elég alacsony követelmény, természetesen felsőoktatási intézményben kell továbbtanulni. A gyerekek bíznak is szüleikben, akik mindent elintéznek helyettük, az érdekükben.

Az osztály életének kiemelkedőbb eseményei mindazok lehettek volna, amikről már szólt az osztályfőnök. De ő legalább magát nem akarja becsapni. Ezért mindössze négy eseményt említhet, amelyek akkor kis időre összefogták az osztály tanulóinak háromnegyedét:

– elsősök voltak, amikor pályázatukkal megnyerték az ápr. 4-i ünnepélyre meghirdetett versenyt. Az egész iskola ifjúsága előtt ők mutatták be műsorukat

– második osztályban első helyezettjei lettek a népdaléneklési versenynek
 – karácsonyra megtanultak egy eredeti betlehemes-játékot, s azzal örvendeztették meg tanáraikat

– a Leőwey-napokon Az irodalom és zene kapcsolata címmel hatvan perces műsorral szerepeltek az iskola tanulói előtt.

II. Tanulmányi munka:

A szaktanárok minden évben visszatértek a helyes tanulási módszerek megbeszélésére. Nem sok eredménnyel. Többségüknél maradt a tananyag értelem nélküli, felületes átfutása. [...]

A magyar irodalmi szakkörnek első osztálytól kezdve tagja volt nyolc tanuló. Kettő-három intenzíven dolgozott (Gázsity, Keréc, Márta), a többi a nem kívánt, mégis vállalt és elkészített munkát közepes szinten oldotta meg. A szakkör tagjainak élményt az előbb már említett tanulók előadása és vitavezetése jelentett. – Az orosz nyelvi szakkör munkájába rendszeresen Krémer Éva kapcsolódott be, bár állandó kisebbségi érzése gátolta a munkában. – A matematika szakkörnek indult foglalkozásokból inkább korrepetálás lett az előbukkant sok-sok hiányosság miatt. – AZ OKTV-én magyar irodalomból vett részt Gázsity Emília kétszer. Budapestre egyik alkalommal sem hívták be. Iskolai[,] illetve megyei szintű orosz és angol nyelvi versenyben eredményt ért el Krémer Éva és Knip Erika. – A különórák nagyon magas számot mutattak. Egyetlen tanuló járt francia nyelvi órákra nem korrepetálási szándékkal (Gázsity), a többieknél a különóra mind azt pótolta, amit a tanórai figyelemmel, a munkába történő bekapcsolódással el lehetett volna kerülniük. Kivétel János Zsuzsa – ő első félévben 6 tárgyból bukott, azóta is egy-kettőből mindig – [,] aki valóban csak úgy juthatott el a negyedik osztályig, hogy szinte minden tárgyból korrepetáltatták a szülők.

Nincs legjobb tanulója az osztálynak, mert Gázsity, aki valóban jeles tanuló lehetett volna, a második évtől elhanyagolta az iskolai munkáját. Néhányan a harmadik osztálytól kezdve intenzívebben tanulták a két felvételi tárgyat, sokszor a többi szaktárgy hátrányára. Az osztály leggyengébb tanulója János Zsuzsa. Néhányan – a közepes[,] illetve jó képességűeknek megfelelően – állandó, rendszeres munkával tartották a tőlük megszokott színvonalat: Keréc, Krémer, Márta.

Passzív, közömbös tanulók alkotják az osztály többségét azon tárgyak iránt, melyeket az iskolában tanulnak. Ötlet, találékonyság, egyéni kezdeményezés dolgában – Mizsey és Várady kivételével – nagyon szegényesek. A fiúkat a motorozás, az autó, a lányokat a fiúk és a rock-koncertek érdeklik. Néhányat – Bosnyák, Márta – a tanítási időben, de még a nyári szünetben is kizárólag a tananyag elsajátítása izgat, minden idejüket arra fordítják. A sportban Kövesi Enikő ért el kiváló eredményt. Az idejét a tanuláson kívül az edzések töltötték ki.

Magyar nyelv- és irodalomból négy éven át nem volt tanárváltozás. Tíz tanuló felvételizik e tárgyból. Gázsity minden bizonnyal eléri a felvételi követelmény szintjét, biztos tudását a sok olvasmányélmény, ami az ésszel feldolgozott anyag mögött van, segíti. Szinte minden többi tanuló felvételének sikere kétséges. Irodalomból nem könnyű a tanulók helyzete, mert a tankönyvük irodalomtörténeti szempontú, nekik pedig a műelemzést is meg kell tanulni, amelyre kevés jó példa van a tankönyvben. Ebből adódik, hogy jegyzeteltek is, ami önmagában nem baj, hiszen a felsőfokú intézményekben

is szükség van, lesz ebbeli készségre. Mégis sokukat hátráltatta, hogy bekapcsolódjon az órai munkába, mert féltek, valami lényegeset nem írnak le, idegenkedtek az otthoni önálló fogalmazástól, ezért nem vezérszavakat, hanem összefüggő szöveget igyekeztek jegyzetelni. Ez nem jó, ezt nem akarták megérteni. Egy-egy pályaképi óra megtartására szívesen vállalkoztak, sajnos azonban ezek színvonala nem volt egyenletesen jó még akkor sem, ha a tanuló igyekezett tanára kéréseit szem előtt tartani. Ezek az órák jó lehetőséget adtak a bújárkodásra, olvasásra, a képesség megszerzését arra, hogy a lényegeset el tudják választani a lényegtelenről. A szaktanár keserve, hogy ezek a nyugtalan, a rohanást kedvelő, a TV előtt üldögélő tanulók nem szeretnek olvasni. – Az eléggé száraz nyelvtani anyagot nyelvi játékokkal igyekezett a szaktanár megkedveltetni, kiegészíteni. Helyesírása Bosnyák Magdolnának megbízhatatlan. Sok kisebb pontatlansággal ír több tanuló.

A történelemből négy éven át Oroszlán Józsefné volt a szaktanár. Véleménye szerint a tanulók többsége az összefüggéseket kevésbé látja – kivétel: Gázsity, Pilláry, Márta –[,] de a történelmet szívesen és szorgalommal tanulta az osztály egy része, ebből születtek a jobb jegyek. A történelem szaknyelvével könnyebben bántak a tanulók, mint az irodalomnál elengedhetetlen irodalmi nyelvvel.

A matematikát Gusztonyi Károlyné tanította négy éven át. Véleménye szerint az osztály tanulóinak zöme közepes vagy annál gyengébb képességű matematikából. Szulimán, Iványi, Horváth, Mizsey emelkedik képességével az átlag fölé. A IV. A osztály tanulói nem rendelkeznek kellő önismerettel és önkritikával. Ezek hiánya okozza az irreális pályaválasztási elképzeléseket, terveket. Önmagukkal elégedettek, elnézőek, meg vannak arról győződve, hogy ők mindent megtesznek, ami elvárható tőlük. Hajlamosak arra, hogy a problémáik eredetét rajtuk kívül álló okokban keressék. Ezzel szüleiket is gyakran félrevezetik. A nehézségek előtt meghátrálnak. Egy-egy igényesebb, gondolkodtatóbb feladat megoldásával már nem is kísérleteznek. Szinte egyedülálló az iskolában az osztály tanulóinak az a rendszeres szokása, hogy házi feladatot – ha kis fejtörést okoz – nem oldanak meg. Próbálkozás, kísérletezés, szívós akarat, kitartás nem jellemző az osztály tanulóira.

Orosz nyelvből az egyik csoportnak kettő, a másiknak három tanára volt a négy év alatt. Az osztályban kitűnik nyelvtani tudásával, szóbőségével, jó nyelvkészségével Krémer Éva. Munkája mind a négy évben egyenletes volt, csupán az önbizalom hiányzik a tanulóból. Fel tudott volna mellé zárkózni Zsirmon és Pucsenics, ha felkészülésüket nem a rendszertelenség jellemzi. A többiek felületesen tanulták a nyelvet, ismétléssel nem rögzítették se a tanult szókészletet, se a nyelvtani anyag gyakorlati alkalmazására nem törekedtek.

Angolból alakult a legszerencsétlenebbül a tanulók helyzete, ugyanis a négy év alatt hat tanárunk volt. Bizonyára nem kis mértékben hozzájárult ez a tény ahhoz, hogy az eredmény azon tanulóknál sem kielégítő, akik angol tagozatos szinten tanulták a nyelvet, bár mindegyik külön tanárhoz is jár.

Fizikából második osztályban iskolánk kitűnő tanára, Simai Margit tanította a tárgyat. A tanulók érdektelensége miatt azonban, amikor lehetősége nyílt a tanárnőnek választani két osztály között, lemondott a IV. A-sok tanításáról. A harmadik és negyedik osztályban Papp László tanította a fizikát. Az ő véleményét idézi az osztályfőnök: meglepett, hogy mennyire csak az alapfogalmakkal vannak tisztában a tanulók. Sokszor a legegyszerűbb feladatok megoldása is nehézséget okozott. Néhányan, bár tanulják a tárgyat, s próbálják értelemmel az összefüggéseket is keresni, az eredmény nem sok. Többségük munkája az elégséges szintet is alig éri el. Szulimán Sándor tudása sem elégséges a Műszaki Egyetemre, nem szólva Horváth Ivánról, akinek az orvoskaron lesz felvételi tárgya a fizika.

A kémiát Naupor Ivánné tanította három évig a tanulóknak. Véleménye szerint a tanulók képesek lennének arra, hogy közepes szinten elsajátítsák a törzsanyagot. Azonban se érdeklődésük, se szorgalmuk nem akkora, hogy az anyagban megbízható közepes tudást szerezzenek. Ha kétes jegyre áll egy tanuló, lemond a jobb érdemjegyről, csak hogy felelni ne kelljen érte.

Varga Tiborné tanította három évig a földrajzot. Jól dolgozó tanulói is voltak, de nem azok jelentkeztek e tárgyból érettségire.

Az osztályfőnök azt hiszi, minden szaktanár izgalommal néz a IV. A osztály érettségje elé.

A pályaválasztás képe:

Babocsay András	Keszthelyi Agrártudományi Egyetem
Bengernő Péter	JPTE Közgazdaságtudományi Kar
Bosnyák Magdolna	JPTE biológia-földrajz
Buják Zoltán	ELTE filozófia-történelem
Buru Éva	Gyógypedagógia Tanárképző Főiskola
Fodor Rita	JPTE népművelés-ének
Gázsity Emília	ELTE magyar-angol
Horváth Iván	POTE
Iványi Csilla	Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola
János Zsuzsa	Gyógyszertári Asszisztensképző Intézet
Kerécz Zita	JPTE Állam- és Jogtudományi Kar
Kleisz Erika	Külkereskedelmi Főiskola
Knipl Erika	Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola
Kóhalmi Klára	Kecskeméti Óvónőképző Intézet
Kövesi Enikő	JPTE biológia-testnevelés
Krémer Éva	Külkereskedelmi Főiskola
Ludézer Sándor	JPTE Állam- és Jogtudományi Kar
Márta Anette	JATE magyar-angol
Mizsey Gabriella	Kaposvári Tanítóképző Főiskola
Ormos Anikó	Gyógyszertári Asszisztensképző [Intézet]
Pillár Zsófia	JPTE népművelés-ének

Poppe Judit
Pucsenics Teréz
Szulimán Sándor
Tatai Tamás
Tóth Ilona
Török Ildikó
Várady Csilla
Zsirmon Györgyi

Kaposvári Tanítóképző Főiskola
Kecskeméti Óvónőképző Intézet
Műszaki Egyetem
ELTE francia–angol
JPTE magyar–történelem
JPTE biológia–rajz
Ofotért Vállalat – optikus
JPTE magyar–orosz

Tüskés Tiborné

TÜSKÉS TIBORNÉ

Beszéd egy huszonöt éves érettségi találkozón (1985?)³⁰

Kedves volt Tanítványaink!

Köszönöm, köszönjük, hogy megtiszteltetek bennünket <meg>hívásukkal a 25 éves érettségi találkozójukra. Ez alkalomból a volt osztályfőnök, a volt magyartanárunk³¹ szeretné elmondani néhány gondolatát.

Kodolányi János, a kiváló író – aki 1919-ben érettségizett Székesfehérvárott – beszéli el önéletrajzában: „Amikor a nagy obsitot kiosztják, megkönnyebbülten rohanok ki az iskolából. Társaim még fényképeket szednek össze az érettségi tabló számára. Nincs képem, nem adhatok, nem is akarok adni, torkig vagyok mindennel. Lelkemre kötik, hogy azért a tízéves találkozóra föltétlenül jöjjenek el. Jó, jó – mondom – talán eljövök. De tudom, hogy nem jövök el soha többé”.³² – Fájdalmas, szomorú sorok. Mert Kodolányi valóban nem ment el a találkozóra, mégis megrendítően szép <sorokat szentel> a vallomása könyvében a fehérvári iskolá<nak>ról. – S Babitsról is tudjuk, hogy egyetlen érettségi találkozóra sem jött el Pécsre, hajdani diákvárosába, de megindító verset küldött a még életben maradt osztálytársainak, amikor azok a harmincéves találkozóra összejöttek.³³

Először talán mi is azokra gondoljunk, akik ma nincsenek itt, és ne haragudjunk rájuk. Nem tudjuk, mért <nincsenek itt> nem jöttek el. Reméljük, hogy távolmaradásuk ellenére bennük is él még melegen az osztály, az iskola, a diáktársak képe és emléke. S ha egy kicsit magunk is okai lennénk hiányuknak, – hiszen a régi sérelmek, amit tanárok vagy osztálytársak okozni tudnak, igen soká sajnognak,³⁴ – sajnáljuk és bánjuk az okozott fájdalmat.

25 év nagy idő, s talán a 18. utáni 25 a³⁵ legjelentősebb az ember életében: elhagyták az iskola közösségét – az első család, szüleik közösségét is – <pályát> hivatást választottak – munkába álltak – <élet>társat kerestek – családot alapítottak. Az elhatározásnak és a választásnak ezekben a nagy pillanataiban bizonyára mérlegre került az is, amit az iskola, amit tanáraik tudtak adni. Az idő mérlegére kerültek a hajdani

30 Forrás: írógéppel írt, tollal és ceruzával javított két A4-es lap, aláírás nélkül, első példány. Mivel Tüskés Tiborné 1960-ban érettségiztetett osztályfőnökként először a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban, az írás 1985-ben vagy az azt követő években készülhetett. Tüskés Tiborné hagyatéka.

31 Ceruzával javítva ebből: „tanár”.

32 KODOLÁNYI János, *Süllyedő világ*, (Budapest, 1940).

33 BABITS Mihály: *Harmincéves pécsi érettségi találkozóra* (1931).

34 Tollal javítva ebből: „sajog”.

35 Tollal írt sorközi betoldás: „18. utáni 25 a”.

22. Tüskés Tiborné első osztálya a pécsi Cséti Ottó Bányaipari Technikumban (1952–1956),
30 éves érettségi találkozó, 1986

emlékek és élmények, magyarázatok és tanácsok. Megmérték a szavak súlyát. Az idő fénytörésében látják egymást és önmagukat.

Egy ilyen találkozón talán ez lenne a legfontosabb: szembenézni önmagunkkal. Örülünk egymásnak, örülünk az egészségnek, örülünk az elért teljesítménynek, a megszerzett diplomának, a feleségnek, a férjnek, a gyerekeknek, a lakásnak, – de a kérdést először is önmagunk felé fordítsuk: magunk hova jutottunk?

25 évvel ezelőtt terveik, eszményeik voltak. Lenni akartak valakik. Nos, mit adott az elmúlt negyedszázad?: csalódást, illúzióvesztést, kiábrándulást – vagy megtalált örömet, viszonzott szeretetet, a másokért végzett munka örömét? Kérdezzék meg magukat: hol vannak a régi céljaik, reményeik, hitük? Mi az, amit beváltottak, mi az, amivel adósak még az újabb találkozóiig. Mi az, ami érték és eredmény, s ami még <csak beváltatlan> megvalósításra váró ígért.³⁶

Az érettségi óta eltelt 25 év alatt az ember arca felnőtté komolyodik. A gyerekes vonásokat ráncok hálózák be. Megismerték az életet. Ez szükségszerű, elkerülhetetlen. A fontos[,] hogy minden körülmények között Emberek tudjanak, tudjunk maradni.³⁷ Ha úgy tudnánk dolgozni, mintha örökké élnénk, és úgy élnénk, hogy soha ne érjen

36 Ezt követi két, ceruzával zárójelbe tett mondat: „Nyilván a körülmények is alakítják az embert bizonyos mértékig, de önmagunkat is formálhatjuk. Talán még a sorsunkat is befolyásolhatjuk.”

37 Lapszélre ceruzával tett x jel, a szöveg alatt ceruzás x után megjegyzés: „ide Keresztury versét”. Utalás KERESZTURY Dezső: *Emberként élni* c. versére, melynek kartonlapra gépelt szövege egy 1998-as érettségi találkozón elmondott beszéd jegyzetei között maradt fenn.

bennünket váratlanul a halál. Amikor születtünk, mindenki örült, csak mi sírtunk. Jó lenne úgy élni, hogy amikor elkövetkezik a halálunk órája, mindenki sírjon, de mi tudjunk mosolyogni.³⁸

Köszönöm, hogy eljöttek és nekünk is lehetővé tették a részvételt a találkozón. Gondoljanak a távollévőkre, s örüljenek egymásnak, akik itt vannak. Bízzanak abban, <hogyan> megismétlődhetnek még ezek az alkalmak. Közösségünket, mint a fát a föld alól táplálékot szívó hajszálerék, a jövőendő ismeretlen évek ereje és élménye éltesse.

38 Kínai bölcs mondás parafrázisa.

TÜSKÉS TIBORNÉ

Jelentés a Pécsi Orvostudományi Egyetem II. éves külföldi ösztöndíjas
hallgatóinak magyar nyelvi oktatásáról³⁹1984–85. tanév II. félév – szigorlat⁴⁰

A tanár neve: Tüskés Tiborné

A hallgatók száma: 6

A heti órák száma: 3

A hallgatók egyéni értékelése

<u>A hallgatók neve</u>	<u>országa</u>	<u>mulasztása</u>	<u>osztályzata</u>
-------------------------	----------------	-------------------	--------------------

<u>Wesarg Cösta</u>	NDK	nem hiányzott	
---------------------	-----	---------------	--

Értelmes, törekvő, érdeklődő, szorgalmas fiú, csendes, jó modorú. Szókincse fejlesztésére, a magyar nyelvi fordulatok elsajátítására sok időt fordított. Kiejtésében megvan a német anyanyelvűekre jellemző sajátosság. Írásában nehézség a rövid ill. a hosszú magánhangzók jelölésében mutatkozik. A nehezebb orvosi szöveget megérti első olvasásra, a lényegét képes visszaadni a saját szavaival. A magyar szépirodalmi művek feldolgozásakor is ügyesen dolgozott a hallgató. A hazánkban megszerezhető kulturális élményeket tudatosan keresi, beépíti eddigi ismereteibe, ezért az orvosi tanulmányok befejezése után a szellemiekben sokirányúan gazdagodva tér haza.

<u>Matthias Sylke</u>	NDK	nem hiányzott	
-----------------------	-----	---------------	--

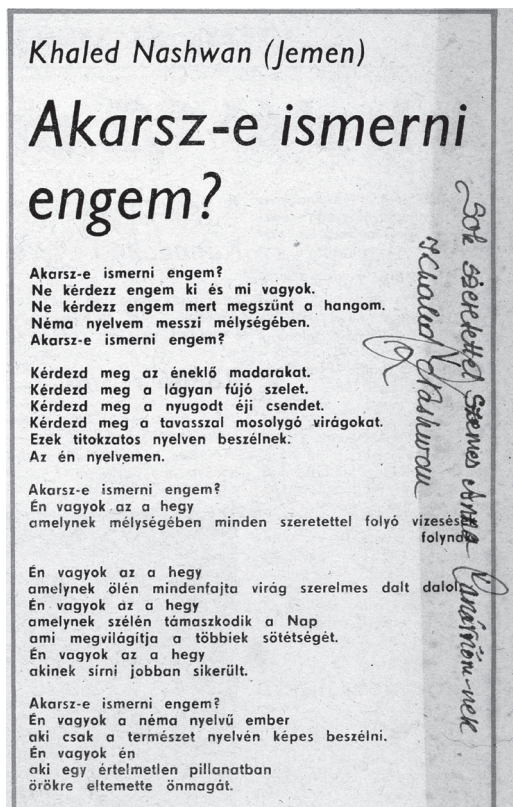
Kedves, mozgékony eszű hallgató. Szívesen, gátlás nélkül beszél nyelvünkön, hibáját legtöbbször maga javítja figyelmeztetés nélkül. Írásban, amikor több ideje van a gondolkodásra, kevesebbet vét. Ilyenkor többszörösen összetett mondatokat is alkot magyarul, szabatosan. Kiejtésén természetesen érződik a németes akcentus. Helyesírása megbízható. Az egyetemen a professzorok előadásainak megértésében egyre biztosabb.

<u>Ahmad Hargel</u>	Szíria	nem hiányzott	
---------------------	--------	---------------	--

Igen jó nyelvrékű hallgató, kár, hogy a második félévben kicsit csökkent a szorgalma, munkakedve, teherbírása. Ez inkább a magyar órákon volt tapasztalható, kevésbé a szigorlat írásbeli munkájának elkészítésében. Helyesírásában a mássalhangzók hosszúságának jelölésében, az egybe- és különírásban vét.

39 Írógéppel írt dokumentum indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

40 Ez a sor az eredeti dokumentum első lapján a cím fölött, a jobb felső sarokban található.

23. Khaled Nashwan Akarsz-e ismerni engem? című verse a szerző Szemes Annának szóló kéziratos dedikációjával, 1990, Forrás: Új Dunántúli Napló 1, 199. sz. (1990. október 21.): 8.

Adel Al-Shammari

Kuwait

nem hiányzott

Végtelenül jószándékú fiatalember. Társaihoz viszonyítva lényegesen lassabban dolgozik, időigényes, amíg a kapott feladatot akár szóban, akár írásban elvégzi. Túlbonyolítja a kérdést, legtöbbször ebből adódik a hibás megoldás. Bántja, hogy a befektetett munkával nincs arányban a tudása.

Ahmad Al-Banna

Palesztina

nem hiányzott

Az első félévben mutatott hanyagság, figyelmetlenség, feledékenység, a munkaeszközök otthon hagyása nem volt jellemző a hallgatóra a II. félévben, s az elkészített írásbeli munkája a bizonyíték, ha másfél évig nem félvállról kezeli a magyar nyelv tanulását, nagyobb eredményességgel zárhatná a szigorlati évet.

Fariy Karayanni

Izrael

nem hiányzott

Dadogás miatt rendkívül nehéz a hallgató beszédének a megértése. Pedig értelmes, gyors felfogóképességű fiú, aki a bonyolultabb nyelvtani szerkezeteket is azonnal megértette, s írásban jól alkalmazta. Hadarása miatt gátlása is van, még jobban nekiiramodik, s sokszor többszöri ismétlés volt szükséges ahhoz, hogy megértsük, amit mondott.

24. Tüskés Tiborné Szemes Anna a Pécsi Orvostudományi Egyetem szigorlatozó orvostanhallgatóival, 1991

TÜSKÉS TIBORNÉ

Elnöki bevezető⁴¹ és értékelés⁴² a mohácsi Kisfaludy Károly Gimnázium
IV. B osztályának 1987. évi érettségi vizsgájáról⁴³

Kedves Igazgató Úr, kedves kollégák!

Megtiszteltetés a számomra, hogy ebben az országosan is jóhírű iskolában lehetek érettségi elnök. Alig múlik el nap, hogy valamilyen szellemi értékkel kapcsolatban ne hallanánk a KKG⁴⁴ nevét. Hogy csak a három legutóbbit említsem:

– az idei győri versenyen⁴⁵ Kövesi Józsefné tanítványa: Kovács Éva Kazinczy-emlékérmet kapott

– iskolájuk két volt tanítványa hivatalos elismerése:

Venczel Vera: Kövesi Józsefné volt tanítványa Kazinczy-díjas lett

Bakóné Aradi Éva: Kövesi Józsefné tanítványaként és felkészítő tanárként is
Kazinczy-díjas – emlékérmes

Gratulálok e szép eredményekhez, és további eredményes munkát s az abból adódó megbecsülést kívánok.

+

Azt hiszem, mindannyiunk óhaját fogalmazom meg, amikor azt mondom: szeretném, ha olyan légkörben adhatnának számot a tanulók tudásukról, ami nem azt firtatja, mit nem tudnak (annak nem az érettségén van az ideje!), hanem azt segítsük elő, hogy mindenki a képességének megfelelően felelhessen.

Magam 32 évig köztanárként évente érettségiztettem. Tudom, milyen izgalom ez a tanárnak is. Átéltém, milyen szorongató érzés az a tudat, hogy nemcsak a jeles, de az elégséges tanulók feleleteiben is benne vagyok valahol. Nyilvánvaló, minden iskolának vannak jobb és gyengébb osztályai. A IV. B inkább az utóbbihoz tartozik. Nem

41 Gépirat Tüskés Tiborné néhány kéziratoss javításával és kiegészítésével. Két A/4-es lapra gépelve. Az első lap jobb felső sarkában Tüskés Tiborné kézírásával: „Mohács”. Tüskés Tiborné hagyatéka. Az értékelés szövegét a * utáni rész tartalmazza.

42 Gépirat Tüskés Tiborné számos kéziratoss javításával és kiegészítésével. Fél íves lapokra gépelve. A lapok hátoldalán a Kisfaludy Károly Gimnázium pecsétje, Tüskés Tiborné kéziratoss feljegyzései a tanulókról és néhány kiegészítés, illetőleg fogalmazvány az értékelés gépelt szövegéhez. Átirás a javítások és kiegészítések figyelembevételével. Tüskés Tiborné hagyatéka.

43 Az érettségi elnöki feladatokat Tüskés Tiborné a Baranya Megyei Tanács VB Művelődési Osztálya 1987. május 28-án kelt, I. 262-5/1987. sz. megbízó levele alapján látta el 1987. június 10-től 12-ig. Sokszorosított formanyomtatvány, a megfelelő adatok írógéppel kitöltve, eredeti aláírással, borítékban. Címzés: Tüskés Tiborné vezető pedagógiai szaktanácsadó, Pécs, Bm Pedagógiai Intézet. Tüskés Tiborné hagyatéka.

44 Kisfaludy Károly Gimnázium.

45 Kazinczy Szépkiejtési Verseny.

tudom, a képesség vagy a szorgalom vagy mindkettő okán. Nem lehetett könnyű a kollégák munkája.

+

A GÉV⁴⁶ legutóbb megjelent rendelkezése lehetővé teszi, hogy a szaktanárok összegző jelentése elmaradjon. A nyitó értekezleten is csak a következő feladatok vannak:

- az iratokat rendben megkaptam, hogy a századik percben, az nem Önökön múlt
- az írásbeli dolgozatok jegyein nem kívánok változtatni, bár magyar nyelv- és irodalomból nem érzem jelesnek a két – arra minősített – munka tartalmi jegyét (Erdei Annamária, Németh Hajnalka), s kicsit irreálisnak tűnik, hogy az elégséges tartalmi jegy mellett jeles vagy jó nyelvi minősítés áll, hiszen az ennyire gyengén megoldott tartalmi rész maga után vonja a megszerkesztettség hiányát, a nyelvi vizsgalódás elmáradását, a primitívebb fogalmazást. Nagy a különbség az év végi és az érettségi dolgozatok jegyei között. Az utóbbi tűnik reálisnak.⁴⁷ A nyelvi jegyben elégtelen osztályzat nincs, így minden tanuló megkezdheti az érettségi vizsgáját.

- A matematika tanára élt a +/- 3 pont lehetőségével, pontosabban csak a pluszsal, 5 esetben.⁴⁸ Horváth Andrea dolgozatát elégtelenre minősítette a szaktanár, rajta nem tudott segíteni, mert csak 14 pontot kaphatott, s ha hármat hozzász, az is csak 17=elégtelen. Tehát ő matematikából szóban is vizsgázik. Nyilván tudja ezt a tanuló.

- orosz nyelvből 4 elégtelen dolgozat van:

Berger Tamásé
 Forray Zsolté
 Hegedüs Rozáliáé
 Szabó Attiláé

- felidézem, hogy az elégtelen dolgozatot írt tanuló póttételt nem húzhat, közepesnél jobb osztályzatot nem kaphat.

- javaslom, hogy a dolgozatok jegyeit csak a szóbeli vizsga után tudják meg a tanulók.

+

Igazgató Úr bizonyára összeállította a szóbeli érettségi időbeosztását, figyelembe véve a választott tárgyak heterogén voltát. Nyilván nem célszerű, hogy a két vizsgázóért kétszer jöjjön be a kolléga, bár arra ügynünk kell, hogy a feleletek alatt háromnál kevesebben ne legyünk

Meg kell állapodni a vizsgázók és a vizsgatárgyak sorrendjében.

A délutáni csoport hány órára jöjjön.

Ebédszünetet nem tartunk, tehát folyamatosan vizsgáznak a tanulók.

Mikor hirdetünk eredményt.

⁴⁶ Gimnáziumi Érettségi Vizsgaszabályzat.

⁴⁷ Az utolsó két mondat a lap alján utólag tollal betoldva.

⁴⁸ A lapszálon utólag tollal beírva: „4 elégtelen: Bede Gabriella, Bense Gabriella, Fazekas Veronika, Mózes Tímea”.

Kedves igazgató úr, kedves kollégák

Köszönöm a 2 és fél napi szíves együttműködést. Remélem, jó partnerei voltunk egymásnak a munkában, megvalósítottuk a nyitóértekezleten elhatározott elképzelésünket a szóbeli érettségi vizsga nyugodt légkörének megteremtésében – abban, hogy a tanulók érezhették tanáraik maximális segítőkészségét, amire a jobb képességű, jobb felkészültségű tanulóknak is szükségük volt, nem beszélve azokról, akiknek az elégséges jegy megkapásához elengedhetetlen feltétel volt ez.

Minden érettségizető kartárs türelme, kérdezési kultúrája példamutató volt, olyan szakemberek képe rajzolódott ki előttem, akik nemcsak szaktárgyuk kitűnő ismerői, hanem akik gondolkodtatva tanítottak, nem elszigetelt jelenségeket, alkotókat, történelmi eseményeket, tételeket mutattak meg tanulóiknak, hanem az összefüggéseket, a rálátást a folyamatokra, az egészre. Akik pontosan ismerik a vizsgázók lélektanát, tudták, mikor kell a feszültséget oldani egy-egy pillanatnyi humorral. Biztosan, határozottan kérdeztek annak tudatában, hogy részükről a tanítási órákon nem történt mulasztás.

Az osztály tanulóiról bennem az írásbeli munkák és a szóbeli feleletek alapján a következő kép alakult ki: szerény képességűek, megnyerő emberi tartásúak. Aktivitásuk szintje alacsony lehetett a tanítási órákon. Sémákban gondolkodók, probléma meglátó képességük nincs. Önálló munkára kevésbé alkalmasak. A megtanult ismereteket nehézkesen tudják csak alkalmazni. Olyan tanuló nincs az osztályban, aki tehetsége és szorgalma okán jeles tanulmányi eredményt el tudott volna érni. Zömében gyenge közepes, illetve elégséges képességű diákok, akik úgy ahogy megbirkóztak a napi kisebb adag leckékkel, de az a mennyiségi és minőségi követelmény, mely a négy év öt tárgyából rájuk nehezedett, igen komoly erőpróba elé állította őket. A kollégáknak végtelesen nagy szeretetre, türelemre volt szükségük a tanulókkal való foglalkozásban, kevés sikerélményük lehetett, de ha csak kis lépésekben tudtak is előrehaladni, észrevették az igyekezetet, örültek a szorgalomnak, nem fukarkodtak a biztatással, ezért még nagyobbra becsülendő a munkájuk. – Szerencsére nem gondoltak sokan a továbbtanulásra, legalábbis nem közvetlenül az érettségi után. A kevés jelentkező közül nem hiszem, hogy reális esélye van Simon Mariannak, Mózes Tímeának, Repity Hajnalkának (Kiss Gyöngyi, Krumpek Csilla, Szűcs Tibor?).⁴⁹ Úgy gondolom, egy év rátanulás még szükséges a sikeres felvételiükhöz.

A továbbiakban azon tárgyak eredményeiről szeretnék néhány gondolatot elmondani, amelyből 5-nél több tanuló vizsgázott:

Magyar nyelv és irodalom: a szaktanár négy éven át tanította a tárgyat az osztályban.

Az írásbeli dolgozatok javítása kifogástalan. A rájuk írt bírálatok alaposak, elemzőek, elfogulatlanok, reálisak.

⁴⁹ A zárójel és a kérdőjel kézzel írva.

Három kérdés közül választhattak a tanulók egyet részletes kidolgozásra. Az első hiba ott történt, hogy a gyenge osztály 13 tanulója a legigényesebb feladatot akarta megoldani. Cím [A romantika korának életérzései és sajátos stílusjegyei néhány szabadon választott mű alapján].⁵⁰ Olyan kérdés ez, aminek kielégítő megválaszolásához egy jó magyartanárnak is kellett volna négy óra. Mert itt elengedhetetlen a romantika kialakulása társadalmi háttérének pontos ismertetése. Ezen belül: a romantika műfaji sajátossága mennyire volt oka annak, hogy Anglia és N[émet]o[rszág] vált a rom[antika]. kiindulópontjává. Határozott ismeretnek kell lenni az aktív és passzív romantikáról. A romantikának a klasszicizmushoz és a szentimentalizmushoz való viszonyáról. Tisztaban kell lenni a romantikus művész életérzésével, a romantika sajátos stílusjegyeivel, a különböző műfajokban megmutatkozó egyediségével, s csak ez után jöhetett volna a választás: a nemzeti és a világirodalom néhány kiemelkedő alkotójának munkásságában bemutatni a kérdést. Zárni a társművészetek néhány kiemelkedő alakjának felvillantásával lehetett volna.

Ehelyett nagy terjedelemben, a romantikát időben is rosszul elhelyezve, a szöveggyűjteményből válogatás nélkül, nem idetartozó művek felszínéről írtak.

Részletkérdésben egy-egy jobb dolgozat született.

A 2. téma: Cím [Értelmezze Arany János Mindvégig című költeményét].

Vajon miért nem választotta kidolgozásra egyetlen tanuló sem? Pedig bizonyos, hogy eredményesebben dolgoztak volna egyetlen vers elemzésével. A Mindvégig c. vers törzsanyag. Igen, de a 2. osztály irodalomanyaga a legzsúfoltabb, Arany művészetének a tanítására a megszabott óraszámnál jóval több elmegy, mégis mire a szaktanár Arany öregkori lírájához ér, sietni kezd, mert úgy érzi, ezek a gondolatok oly távol vannak a gyerekektől, meg még hátra van Madách és Jókai. Kár, hogy nem éreztek rá a tanulók, ha nem fogják fel másnak a verset[,] mint a költő ars poeticájának, akkor is jól indulnak el, s annyi verset elemeztek a négy év alatt, hogy feltétlen sikeresebb lett volna az előzőnél a megoldása.

De még a harmadik témánál is: Cím [Értelmezze Karinthy Frigyes Találkozás egy fiatalemberrel című novelláját]

mert bár igaz, novella elemzésére könnyebb megtanítani a gyerekeket, mint bármely más műfajban írt alkotás boncolgatására, de, ha nincs meg az a határozott 8-10 szempont fogódzónak, cselekmény mesélésébe[n] merül ki a dolgozat, mint a másik 13 tanulónál is történt. Többen nem ismerték fel az írás alaphelyzetét; félreértették a két én szerepét; apa-fia találkozásáról, illetve nemzedéki problémáról írtak.

Így történt, hogy sok tanuló érettségi dolgozatának tartalmi jegye két-hárommal alacsonyabb lett az év végénél.

50 Mindhárom tételcím hiányzik a gépiratban. A „Cím” szó mindhárom helyen kézzel beírva. A három tételcím forrása: „Megkezdődtek az érettségi vizsgák”, *Kelet-Magyarország* 44, 110. sz. (1987. május 12.): 1.

A dolgozatok nyelvi jegye lényegesen jobb, mert írásban valamivel igényesebben fogalmaznak, mint szóban, s különösebb baj a helyesírásukkal sincs.

A szaktanár igényes tételeket állított össze irodalomból és nyelvtanból is. Néhány tanuló felelete tükrözte azt a minőségi munkát, mely az órákat jellemezhetette. Legtöbb felelő – szükségtelenül – nagyon messziről indított, ez elvette a felkészülés idejének jelentős részét, s mire az érdemi anyagról, amit a tétalcím pontosan megjelölt, kellett volna beszélnie, elfáradt. Többen nem mutattak olvasottságot, a műel[em]zésben való jártasságot a tartalom és forma egységében, vers itt-ott elhangzott, de az elemzés helyett, nem az elemző szövegbe beépítve.

Sajnos, ebben a humán értékeket nem sokra becsülő világban az irodalom értéke, szeretete nem sikk, elég reménytelen munkát folytat a tanár, mert ez a nagy civilizáció már arról is gondoskodott, hogy kazettán megkapják a tanulók a nagy klasszikus könyvek kivonatát, nehogy fárasza magát azok elolvasásával.

Tudom, nem kötelező a dolgozatok előtt vázlatot írni, nem kötelező a szóbeli feleletek előtt sem elmondani. Mégis, ha megteszik,⁵¹ bizonyára jobban érezhető lett volna a dolgozatok szerkezeti felépítése – a feleletek előtt pedig azért lett volna szükséges, hogy még időben elejét vegyünk a messziről indításnak, s azonnal a lényegre irányíthassuk a figyelmet.

Persze a használható vázlatkészítés nem kis mesterség. Komoly időmennyiséget kellene a megtanítására fordítani. De mikor, miként? Kezdetben nyilván lassítaná a munkát, mégis meg kellene próbálni, később bizonyára megtérülne.

Zárjuk ezt a gondolatsort mégis abban a reményben, hogy rendelkeznek ezek a tanulók az általános műveltség olyan elemeivel, mely alkalmassá teszi őket a további önművelésre, aminek ízére talán akkor jönnek rá, amikor nem az iskolában kötelező.⁵²

51 A mondat befejezése és a következő bekezdés kéziratosa formában, külön lapon maradt fenn, a betoldás helyére utaló „ad 6.” jelzéssel.

52 Az értékelés szövegének további, a történelem érettségire vonatkozó része csak címszavakban maradt fenn, más színű tollal írva, egy fél íves lap két oldalán.

TÜSKÉS TIBORNÉ

Ballagási beszéd (1988)⁵³

Kedves ballagó Tanítványaim!⁵⁴

Rendkívüli a pillanat. Valaki elindul, valakik elmennek ma innen, akik ugyanígy, diákként már nem térhetnek ide vissza soha többé. A padba karcolt üzenet: itt szenvedtem, lassan elhalványul, kisimul, átadja helyét⁵⁵ egy másik üzenetnek, de amit már csak az emlékezés vetít ki: jó volt itt.

Tulajdonképpen nem szeretem a búcsúzást, nem szeretek búcsúzni. Ha valaki útra indul tőlem,⁵⁶ szívesebben válok el tőle az otthonom⁵⁷ ajtajában kézfogással, mint az állomáson kendőt lobogtatva. Mert higgyék el, mindig nehezebb az ittmaradóknak, mint az elmenőknek. Nehezebb annak, aki az állomás peronjának szélén áll földbegyökerezve, míg a vonat távolodik, ponttá zsugorodik, beleolvad a végtelenbe.

Az idei év tavaszán⁵⁸ jártam abban az iskolában, amelynek udvarán⁵⁹ 40 évvel ezelőtt ugyanígy álltam, mint most Önök. 40 év éppen elegendő idő ahhoz, hogy pontosan felidézhessem azt a pillanatot. Teszem ezt ezért, hogy hitelesen szólhassak ne csak az ittmaradók, de az elmenők nevében is.

Azt hiszem, nem is búcsúzni kellene most Önöktől, hanem köszönni. Nincs iskola diák nélkül, az iskola a tanulóért van, nem a tanárért. Hiszem, hogy az iskola nem egy folyó partján húzódó futóárok, ahonnan az ellenség tüzel egymásra. Az iskola, a tanítás legtisztább modellje csak összefogásból, vállalt vagy kényszerűségből elfogadott, hol kellemes, hol kellemetlen szövetségből, mindenképpen diák és tanár munkatársi kapcsolatából jöhet csak létre. Köszönöm, hogy vállalták és viselték négy évig ezt a szövetséget.

Mielőtt végleg becsukódik mögöttük a kapu, szeretnék néhány feladatot az emlékezetükbe idézni:

1. Most fogják majd megérezni és megérteni, hogy az iskola mennyire gondtalan, kényelmes, nyugodt intézmény volt. Itt mindent megmondtak előre: rendtartás szabályozta az életüket, az órarend beosztotta a délelőttiüket, a másnapi órarend meg-

53 Forrás: írógéppel írt három A4-es lap, indigós másodpéldány, tollal és ceruzával javítva. Datálás a szövegbeli utalás alapján. 1988-ban Tüskés Tiborné a pécsi Apáczai Csere János Nevelési Központ Gimnáziumban tanított óraadóként. Tüskés Tiborné hagyatéka.

54 Ezt a címet utólag gépelték az indigós másodpéldányon alatta olvasható, ceruzával zárójelbe tett korábbi cím fölé: „Kedves érettségizett Fiatalok!”.

55 A szó tollal írt lapszéli betoldás.

56 Az „m” betű ceruzával betoldva.

57 Tollal javítva ebből: „a lakásom”.

58 Tollal javítva ebből: „júniusában”.

59 Tollal javítva a lapszélen ebből: „egyik tantermében”.

szabta, mit csináljanak délután. Az iskola előírta az olvasmányokat, a film- és színházlátogatást. Tulajdonképpen nem kellett mást csinálni, mint diáknak, ilyen vagy olyan diáknak lenni. Most egyszerre megváltozik körülöttük minden. A döntés, az egyéni elhatározás szükségessége a pályaválasztással megkezdődött. Most a hozzá fűződő remények vagy csalódások időszaka következik. – Ezen a nyáron dönteniük kell jövőendő munkahelyük dolgában. – A közeli jövőben megváltozik egyéni sorsuk, családi állapotuk. Élettársat választanak. Tudniuk kell, hogy ezek a választások meghatározóak, ezekben születik meg igazán egyéniségük.

2. Némi pátosszal azt szokták mondani: érettségi után a fiatalok előtt megnyílik az élet kapuja. Nem szeretem az efféle pátoszos fogalmazást. Mondjuk inkább szerényen és szerénységre intően így:

– Az iskola jobbra a tanulás, a befogadás, az elfogadás színhelye, ezután a tapasztalás ideje következik.

– A diákkor a készenkapott ítéletek megismerése, a szó, a beszéd korszaka. Ami most következik[,] az a tettekkel történő szembesítés. Ezután vetik össze az elméletet a gyakorlattal, az iskola kollektív bölcsességét a maguk egyéni véleményével. Elmosódik a tanár alakja, előtérbe kerül a személyes tapasztalat. Megszűnik az osztályzatok korlátai közé szorított minősítés, s előtérbe kerül a kiküzdött, az egyéni módon megszerzett bölcsesség.

3. Mire volna leginkább szükségük az eljövendő 60–80 évben, amit mindannyiuknak szívből kívánok?⁶⁰

Amikor diákként olvasták Nyilas Misi és a kis Nemecsek Ernő történetét, tudom, a tiszta ügy, a védtelen ember, a kiszolgáltatott sors oldalán álltak, s elítélték az erőszakot, a durvaságot, az igazságtalanságot, a személyiséget sértő gonosztságot és ravaszságot. Kívánom, őrizték meg igényességüket és érzékenységüket az igazság, a tisztesség és tisztaság, az őszinteség iránt.

Legyenek céljaik, vágyaik, álmaik. Nyissanak tág horizontot életük fölé.

Ne a gerinctelen meghunyászkodás, de ne is az oktalan ellentmondás vezérelje cselekedeteiket.

Őrizték meg ezután is a kritikai érzékenységet és igazságérzetet, ami mindig éberen ugrott fel bennük, ha egy fél jegynyi vélt vagy valóságos sérelem érte Önöket.

4. Végül még egy dologra hadd emlékeztessenek. A tudás nem egy köbtartalommal mérhető fazék, mely tele van, félig van valamivel vagy üres. A tudás az, amit folyton gyarapítani kell. A tudás állandó készenlét a befogadásra. Abból, amit itt az iskolában tanultak, sok mindent elfelejtenek. Ez jól is van. Csak az igényt nem szabad föladniuk, hogy nőjenek ismeretben, gyarapodjanak tudásban. Megnyugvással csak akkor köszönhet el az iskola, ha ezt sikerült fölébreszteni Önökben.

Persze a tudás is csak akkor ér valamit, ha annak birtokában úgy dolgozunk, mintha örökké élnénk, s úgy élünk, hogy soha ne érjen váratlanul bennünket a halál.

60 Javítva tollal ebből: „kívánunk?”.

Amikor születtünk, mindenki örült, csak mi sírtunk. Jó lenne úgy élni, hogy amikor bekövetkezik a halálunk órája, mindenki sírjon, de mi tudjunk mosolyogni.

A búcsúzásban – akár bevalljuk, akár nem – mindig van valami meghatódottság, szomorúság, nosztalgia. S most mégis mosolyogva kell ott állnom a képzeletbeli keramitkockás pályaudvaron, s mosolyogva meglengetni a kendőm a ponttá zsugorodó vonatjuk után. Mert hiszem, szebbé teszik az életet, mint a 40 évvel előttük érettségizők, hiszem, könnyebbé teszik a maguk egyéni sorsát is, mint a nemzedékekkel előttük járók. Jó utazást, boldog megérkezést.

A Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakkörének forrásai

TÜSKÉS TIBORNÉ

Az értéket továbbadni

A magyar irodalmi szakkör munkájáról¹

A legkiválóbb magyar iskolákban, a híres kollégiumokban mindig élt a törekvés, hogy az irodalom értékei iránt érzékeny és fogékony tanulók számára az önművelés és az ismeretszerzés alkalmait biztosítsák. Ezt adták meg hajdan az önképzőkörök, s erre teremtenek ma lehetőséget az iskolai szakkörök. De míg az önképzőkörökben az egyéni alkotómunka, a versszerzés és a novellaírás, a különféle pályázatokra készített pályamunka jelentette a diák tevékenységének fő területét, napjainkban az irodalmi szakkör elsősorban az olvasói érzékenység sokoldalú fölkeltését, a művészi értékek megismerését, megértését és megbecsülését, az esztétikai fogékonyság elmélyítését kívánja szolgálni. Ez a munka részben kapcsolódik a mindenkori tantervi feladatokhoz, részben túl is mutat azokon: fő célja az irodalom iránt érdeklődő tanulók kísérletező kedvének ébrentartása, egyéni hajlamainak, öntevékenységének támogatása, szellemi kibontakozásuk segítése.

A szakköri munka az iskolai tananyag mennyiségi keretein túl többletet kíván adni, s – ami talán még fontosabb – az azonos érdeklődésű tanulók kis közössége az iskolai óránál elmélyültebb, igényesebb, önállóbb munkát tesz lehetővé. A szakköri munka tapasztalatait és tanulságait bizonyára a jövő iskolája is hasznosítani fogja, s eredményei beépülnek abba az oktatási rendszerbe, ahol a diákok hajlama és egyéni érdeklődése a tantárgyválasztásban a jelenleginél nagyobb helyet kap.

1 Forrás: *A pécsi Leőwey Klára Gimnázium 75 éve*, szerk. DR. NAGY Gyuláné, (Pécs: Leőwey Klára Gimnázium, 1982), 70–74. Példány: Tüskés Tiborné hagyatéka. Az írás végén Tüskés Tiborné neve alatt: „szakkörvezető tanár”. Magyar szakkör már 1955-ben működött a Leőwey Klára Gimnáziumban, dr. Tárkány Ernőné Bánfalvi Júlia magyar–német–orosz szakos tanár vezetésével. *A pécsi állami Leőwey Klára Általános Leánygimnázium*, i. m., 38, 49.

25. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs,
Az Ormánság népművészete és irodalmi hagyományai című kiállítás, 1969. február

Iskolánk irodalmi szakkörének vezetésében, a munka irányításában és megtervezésében huszonöt éve azonos elgondolások érvényesülnek. A szakkörnek az iskola bármely tanulója tagja lehet, de természetesen elsősorban az irodalom és a művészetek iránt érzékeny, főként a magyartanári pályára készülő tanulók jelentkeznek. Évente mintegy huszonöt-harminc tanuló vesz részt a szakköri munkában. A munka folyamatosságát és tervezhetőségét biztosítja, hogy aki elsős korában jelentkezik, általában négy éven át megőrzi szakköri tagságát, s csak az érettségizettek helyébe lépnek új jelentkezők. Az is természetes, hogy a szakkör tagjai főként az osztályokból kerülnek ki, amelyekben a vezető tanár tanítja az irodalmat. A szakköri foglalkozásokra kéthetente két-két órában kerül sor. A szakkör éves – valamint távlati: négy-négy évre szóló – munkatervre a tanulók véleményének meghallgatása és javaslataik alapján készül el, ezt már az előző év végén megismerik, s a részfeladatot vállalók jó előre és megterhelés nélkül fölkészülhetnek.

A szakköri munka előterében az elméleti előadások és viták állnak. Az előző tanév végén ismertté vált terv alapján vállalják a tanulók az előadásokat, megfelelő útbaigazítás alapján a választott kérdésben elmélyednek, az előadásra fölkészülnek. A dolgozatot még felolvasás előtt a vezetőtanárnak bemutatják, a szükséges javításokat, kiegészítéseket megbeszélik. Így viszonylag jó, kiértelt munka kerül a szakkör tagjai elé. A legkiválóbbak – főként felsős korukban – eljutnak az előadás szabad, önálló megtartásáig. Az előadást hozzászólás, megbeszélés, vita követi. Az egyéni véleményalko-

26. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs,
Az Ormánság népművészete és irodalmi hagyományai című kiállítás, 1969. február

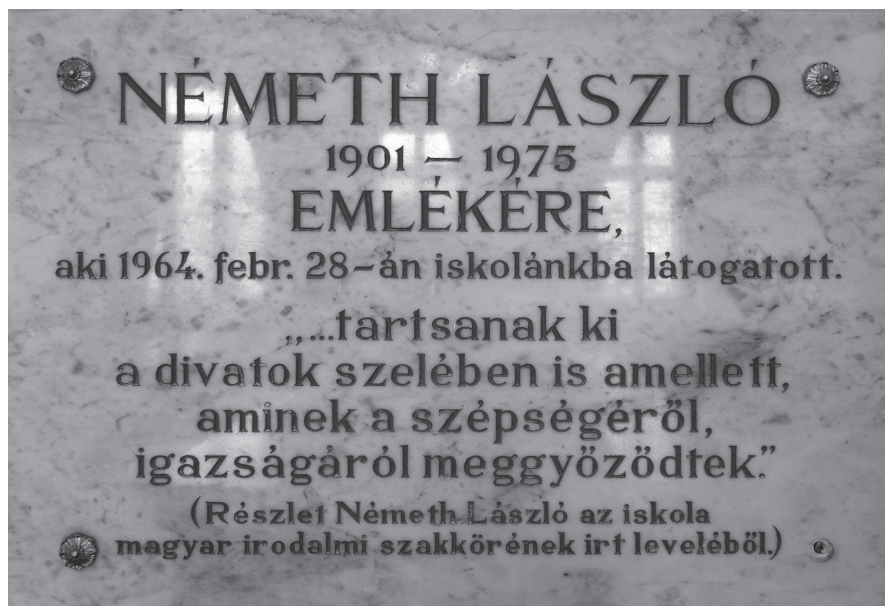
tásra és az önálló szellemi munkára történő fölkészülés alkalmai ezek a foglalkozások. Az előadások minden évben egyetlen gondolat köré épülnek – időszerűségüket alkalmankint egy-egy irodalmi évforduló biztosítja – s egymásutániségük a kérdések többoldali és elmélyült megközelítését teszi lehetővé. Egy-egy év elméleti szakköri munkájában például a következő témák szerepeltek: a folyóirat jelentősége az irodalomban, a magyar irodalmi folyóiratok, – Kodolányi János munkássága, baranyai kapcsolatai, – Shakespeare színháza: drámái és azoknak magyarországi előadása, – Németh László művei, – az irodalom és társzművészetek kapcsolata, – az Ormánság az irodalomban, – A szép könyv: a könyvművészet és az illusztráció, – Magyarország felfedezése: a hazai szociográfiai irodalom a két háború között és ma. Az olyan években, amikor a szakkör irodalmi kirándulást vagy kiállítást tervezett, az előadás-sorozat a kirándulások előkészítéséhez kapcsolódott, azok elméleti megalapozását szolgálta.

A könyv tárgya, a vers kézirat, az író arcát festmény és fénykép örökíti meg, vagyis az irodalomnak van egy vizuálisan is érzékelhető megjelenési módja. Ennek bemutatását, érzékelhetővé tételét szolgálták a szakkör által rendezett iskolai irodalmi kiállítások. Amíg más, gazdag irodalmi hagyományokkal rendelkező városokban önálló irodalmi múzeumok találhatók, Pécs nem rendelkezik ilyennel. Részben ezt a hiányt pótolták a szakkör kiállításai. A kiállítás előkészítése, a bemutatott anyag összegyűjtése és elrendezése során a gyakorlati munkából is kivették részüket a tanulók. A több

27. Németh László levele a Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakkörének,
Budapest, 1969. január 28.

Emlékezetes irodalmi kiállítások: Irodalmi ritkaságok (1957), Az Ormánság népművészete és irodalmi hagyományai (1969), Az új magyar irodalom huszonöt éve (1970), Petőfi költészetének tárgyi világa (1973), Diskay Lenke ex librisei (1976), Varga Hajdu István irodalmi illusztrációi (1977). A kiállítások megrendezése elsősorban a gyűjtőmunkában és a rendezésben részt vevő tanulóknak jelentett élményt, gyarapította tudásukat, növelte a művészi érték iránti megbecsülésüket, ezenkívül az irodalom vizuális megjelenítése a látogatókra is maradandó hatással volt.

28. Németh László emléktáblája, Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, 1976

A szakkör életében megkülönböztetett fontosságú Németh László munkásságának ismerete és Pécshez fűződő kapcsolatainak ápolása. Az előzmények 1964-be nyúlnak vissza. Ekkor történt, hogy a Pécssett pihenő író feleségével együtt megtekintette Shakespeare-ről rendezett nyilvános ünnepélyünket, majd hosszan elbeszélgetett a tanulókkal. 1969. január 28-án kelt az a kéziratot levél, melyet Németh László az iskola magyar irodalmi szakkörének küldött. A levél nyomtatásban Németh László „Megmentett gondolatok” című kötetében jelent meg először (Magvető-Szépirodalmi, 1975. 603–604. p.). Németh László többek között a következőket írta: „Kérem, fogják föl szerencsénket hivatásnak, tartsanak ki a divatok szelében is amellet, aminek a szépségéről, igazságáról meggyőződtek, s azt a gyertyányi fényességet, amely tetszésükből gyúlt, adják hozzá az imbolgó világosságához, amelyre szegény népünknek oly nagy szüksége van.”

Németh László 1975-ben meghalt. Születésének hetvenötödik évfordulóján, 1976 novemberében – az országos megemlékezésekhez kapcsolódóan – több napos ünnepség-sorozatot rendezett a szakkör. November 22-én az iskola kis dísztermében került sor a Németh László tiszteletére elhelyezett emléktábla leleplezésére, valamint az író munkásságát bemutató kiállítás megnyitására. Megemlékezést Vekerdi László tudománytörténész mondott. Az ünnepségen részt vett az író özvegye, Németh Ella, Fodor András költő (aki elmondta „A szem hatalma” című versét), több pécsi író, Grezsa Ferenc irodalomtörténész és sokan mások. A szakkört az emlékműsor alkalmából Ortutay Gyula levélben köszöntötte.

29. A Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakköre Lipták Gábornál, Balatonfüred, 1967. április

A délutáni nyilvános szakköri ülésen kiosztották a „Németh László irodalmi pályázat” díjait, előadások hangzottak el „Németh László és Pécs” címmel, valamint Németh Ella, Vekerdi László és Fodor András válaszolt a tanulók kérdéseire. Az ünnepségsorozat keretében sor került a „Szülőföldem Mezőszilas” című tévéfilm, valamint az „Iszony” című regény filmváltozatának vetítésére. Az évforduló alkalmából a szakkör „Németh László emlékére” címmel – ma már sajtótörténeti érdekességi – nyolcoldalas nyomtatott újságot adott ki. (Egyik cikkére például Grezsa Ferenc nagy Németh László-monográfiájában forrásként hivatkozik.)

A szakkör kezdeményezésére az iskola falán elhelyezett emléktábla bizonyára a jövő diáknemzedékeket is figyelmezteti Németh László és iskolánk kapcsolatára, valamint azokra a maradandó értékekre, amelyek az író nevéhez és műveihez fűződnek. A szakkör tagjai közül voltak, akik személyesen találkozhattak az íróval. Voltak, akik az emlékére rendezett ünnepségen szerepeltek. S elgondolkodtató és az értékre intő jellet láthatnak majd azok is, akik csak az emléktábla előtt állhatnak meg egy pillanatra...

A szakkör az élő irodalommal való kapcsolatot és az irodalmi múlt, a hagyományok megismerését egyaránt fontos feladatának tekinti. E kettős cél összekapcsolását szolgálták az irodalmi kirándulások. A szakkör tagjai az évközi munka során könyvekből tájékozódtak, és fölkészültek a várható látnivalókra. Forrásokat tanulmányoztak, leveleket írtak, műsort állítottak össze. A helyszínen, az irodalmi emlékhelyeken aztán a közvetlen tapasztalat, az élmény egészítette ki az ismeretet: rövid ismertetés hangzott

30. Tüskés Tiborné, Tüskés Tibor és mások a borjádi Petőfi-méhes előtt a Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakkörének kirándulásán, 1967. április

el, a versmondók ajkán fölcsendültek a költő szavai, s az is előfordult, hogy a helyi vezetőt vagy a tájékozatlan múzeumőrt a diákok világosították föl az irodalomtörténeti kutatás legújabb eredményeiről. Az irodalmi múlt emlékeinek megismerését – ahol erre mód nyílt – igyekeztünk összekötni a tájon ma élő író műveinek elolvasásával, az író személyes megismerésével. Így az utakon nemcsak emlékeket látogattunk meg, hanem sikerült személyes kapcsolatot létesíteni néhány jeles emberrel is. Például Kaposváron Takáts Gyula költővel, Niklán a Berzsenyi-utódokkal, Székesfehérváron Takács Imre költővel, Balatonszárszón Kiss Ernővel, aki részt vett József Attila első eltemetésén, Balatonfüreden Lipták Gábor íróval, Sopronban Czuczor Ernő idegenvezetővel. A negyedszázad alatt egy-egy irodalmi autóbusszirándulást – más-más résztvevőkkel – többször is megrendezett a szakkör. A több napos kirándulások a tartalmas országismeretnek, az irodalmi ismeretek gyarapításának, a közösségi élet formálásának jó alkalmai voltak. A kirándulásokon természetesen nemcsak az irodalmi emlékek (szülőház, sírhely, múzeum, stb.) megtekintésére, hanem a történeti, művészeti, művelődéstörténeti és a mai kulturális értékek megismerésére is alkalom nyílt.

Kelet-dunántúli út: Pécs – Bonyhád – Szekszárd – Borjád – Sárszentlőrinc – Cécse – Simontornya – Székesfehérvár – Agárd – Nyék – Vál – Balatonfüred – Balatonszárszó – Kaposvár – Pécs.

31. A Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakkörének tagjai a cecei Csók István Múzeum előtt, 1967

Nyugat-dunántúli út: Pécs – Nikla – Keszthely – Tapolca – Sümeg – Egyházashetye – Sárvár – Szombathely – Ják – Kőszeg – Sopron – Nagycenk – Fertőd – Győr – Abda – Pannonhalma – Zirc – Tihany – Pécs.

Duna–Tisza köze: Pécs – Dunaföldvár – Dunavecse – Szalkszentmárton – Szabadszállás – Kecskemét – Nagykőrös – Szeged – Kiszombor – Makó – Hódmezővásárhely – Kiskunfélegyháza – Kiskőrös – Kiskunhalas – Baja – Pécs.

Tiszántúl: Pécs – Budapest – Szolnok – Debrecen – Sárospatak – Nyíregyháza – Széphalom – Nyírbátor – Debrecen – Budapest – Pécs.

Egynapos baranyai kirándulás: Pécs – Szigetvár – Kákics – Sellye – Drávaiványi – Vajszló – Kémes – Harkány – Siklós – Villány – Pécs.

Ahogy egy-egy kirándulás nem az autóbuszba való beszállással kezdődött, úgy nem is ért véget azzal, hogy visszaérkeztünk Pécsre. A kirándulásokról – pályázati főlhívrásra – beszámolók készültek, s a legjobban sikerült munkák egybeolvasztásából sokszorosított útinapló született. Ezeket a fényképekkel ellátott, személyes hangú írásokat a kirándulás minden résztvevője emlékül kézhez kapta. A kirándulások alkalmával kötött személyes kapcsolatokat mind a szakkör új tagjai, mind a kirándulások alkalmával megismert emberek a későbbi években is megőrizték, tovább ápolták.

A szakkör nem tekintette saját feladatának az előadóművészet támogatását, a versmondó és színjátszó képességekkel rendelkező tanulók szerepeltetését, tehetségük mű-

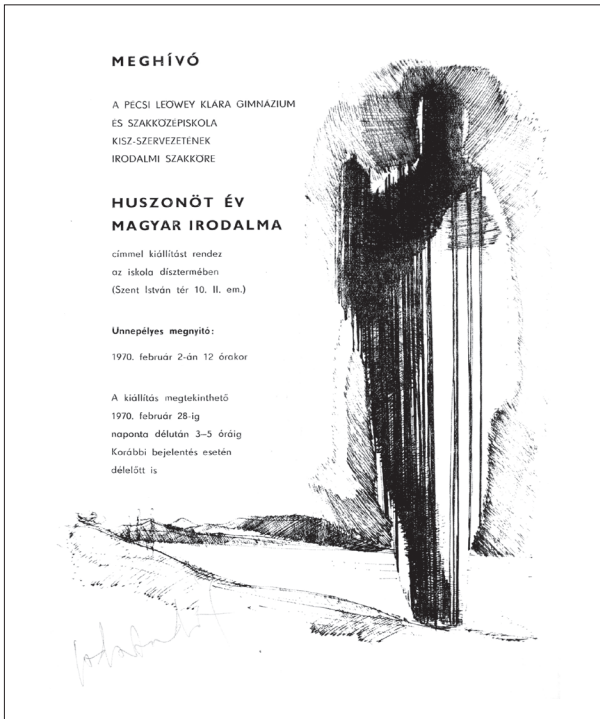
32. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium irodalmi szakkörének kirándulása, Nyugat-Dunántúl, 1970-es évek

velését. Egy-egy alkalommal azonban – főként a nyilvános üléseken, a műsoros ünnepélyeken és az irodalmi kirándulásokon – arra is mód nyílt, hogy előadóként, versmondóként szerepeljenek a szakkör tagjai. Sőt két esetben – kivételesen – arra is vállalkozott a szakkör, hogy önálló színpadi produkcióval álljon elő. A szakkör tagjai 1969-ben bemutatták Fernando Arrabal „Tábori piknik” című darabját, 1981-ben pedig Déry Tibor „A talpsimogató” című egyfelvonásosának előadására vállalkoztunk.

A szakköri munka visszatérő része a város minden jelentős kulturális eseményének a figyelemmel kísérése, látogatása, majd az élmények megbeszélése, megvitatása. A tanulók rendszeresen látogatják a színházi bemutatókat, a művelődési házak irodalmi előadásait, a bábfesztiválok estjeit, megtekintik az irodalmi művek filmfeldolgozását. Ugyanígy a könyvkiadás egy-egy kiemelkedő, friss helyi termését, a „Jelenkor” című folyóirat legújabb közlécseit is szemmel tartják és megbeszélik a szakkör tagjai.

Huszonöt év nem sok idő egy nagymúltú iskola életében, huszonöt év alatt azonban hatszor cserélődött ki az irodalmi szakkör összetétele. Aki a hetvenes évek végén bekapcsolódott a szakkör munkájába, annak az édesanyja az ötvenes években talán ugyanennek az iskolának a tanulója, ugyanennek a szakkörnek a tagja volt. Huszonöt év nem sok idő egy nagymúltú iskola életében, s nem is volna könnyű lemérni az irodalmi szakkör negyedszázados munkájának minden hasznát és eredményét. Csak jelzése lehet a végzett munkának, hogy abból a kétszáz-kétszázötven diákból, aki ez idő

alatt az irodalmi szakkörben munkát végzett, került ki műfordító és újságíró, színházi rendező és költő, jogász és könyvtáros, sok kiváló magyartanár és igen sok édesanya, aki birtokba vett értékeket. Huszonöt év nem sok idő egy nagymúltú iskola történetében, de éppen elegendőnek látszik egy ember életében. S talán éppen az teszi ezt a negyedszázados múltat is sajátossá és rendhagyóvá az iskola irodalmi szakkörének történetében, hogy e huszonöt év alatt – 1956-tól mind mostanáig – a szakkör munkájában ugyanaz a magyartanár vállalhatott részt.

33. A *Huszonöt év magyar irodalma* című kiállítás meghívója Martyn Ferenc rajzával, 1970. február, Fodor András aláírásával

Kiállítások, megemlékezések

KOVÁCS SÁNDOR

Közelebb az élő irodalomhoz: Huszonöt év magyar irodalma (1970)²

Amikor elolvastam a kiállításra szóló meghívót, azt gondoltam, könyveket fogok látni gondos elrendezésben, legfeljebb néhány folyóiratot, egy-két fényképet. Emlékszem sok ilyen jellegű irodalmi kiállításra, ezért is élt a gyanú bennem mindaddig, míg át nem léptem a Leőwey Klára Gimnázium és Szakközépiskola dísztermének küszöbét.

Szólt a lemezjátszó, egyik kiváló szavalóművésziünk Kassák Lajos gyönyörű költeményét mondta, tisztán, értelmet adva külön minden szónak. Az ötlet eredeti, kellesebb fogadtatást kívánhat-e egy irodalomszerető ember? A szem először csak megragadja a látványt, utána kezdi részekre bontani, elemezni. Tablók, vitrinek, könyvek, borítók, rajzok, fotók. Színek, képek, betűk, melyekből összeáll egy érdekes világ, egy irodalmi kiállítás negyedszázad magyar irodalmából.

A kiállításnak láthatóan nem az a célja, hogy irodalomtörténeti precizitással keresztmetszetét adja az elmúlt huszonöt év alatt keletkezett magyar irodalomnak. A bemutatott anyag elsősorban az értékekre kíván rámutatni, a figyelmet szeretné fölkelteni új irodalmunk kiváló alkotói és az ő műveik iránt. Sokszor hallunk ironikus megjegyzéseket e korszak irodalmával kapcsolatban. Ez a kiállítás nem érvel ellenük, hanem tények, dokumentumok sokaságával bizonyítja az értékek jelenlétét. Fiatalok rendezték ezt a kiállítást, gondolom, elsősorban a korosztályukhoz tartozóknak. Nekik nagy szükségük van modern irodalmunk ilyen színes bemutatására, hiszen a tankönyvben olvasott, számukra gyakran egyhangú irodalomtörténeti áttekintést élményszerű anyaggal egészíti ki. Az irodalmat kedvelő diák izgalommal fedezi fel élő klasszikusaink egy-egy kéziratát a tablókön, közvetlenebbé teszik a tollal rótt sorok az ismerkedést. Ugyancsak az élményszerű találkozást segítik elő a nagyméretű művészi fotók. A szemlélő eltűnődik a képek előtt, melyekről Kassák Lajos, Németh László, Weöres Sándor vagy éppen Pilinszky János néz vele farkasszemet komoran, szomorkásan, játszi jókedvvel. A gondos rendezés azonban mindenütt ügyelt arra, hogy a látvány ne maradjon pusztán látvány, színes borítójú könyvek sorakoznak a tablók között, negyedszázad legjobb lírai, prózai, drámai terméséből, gyakran írójuk kézjegyével.

Természetesen külön helyet kap a Pécssett született irodalom. Folyóiratok – Sor-sunk, Dunántúl, Jelenkor –[,] írók, költők – Csorba Győző, Pákolitz István, Bertha Bulcsu, Lázár Ervin – művei mutatják a gazdagodást, mely mindinkább szerves részévé válik modern irodalmunk nagy egészének.

2 Forrás: *Dunántúli Napló* 27, 34. sz. (1970. február 8.): 5. Cikk-kivágás Tüskés Tiborné hagyatékában.

Külön szólnunk kell arról az ötletes megoldásról, mely a napjainkban megjelenő folyóiratokat mutatja be. A látogató azt gondolhatná, mindjárt vásárolhat is, hiszen Kortárs Új Írás, Jelenkor stb. sorakoznak egy utcai lapárus állványán. Elvégre vitrinbe is be lehetett volna mutatni ezeket a folyóiratokat, de így mennyivel természetesebb, mennyivel jobban illeszkedik a színes, sokoldalú kiállítás egészébe!

Némi gyanakvással indultam a kiállításra az írásom elején említett okok miatt. Gyanakvásom az első percekben eltűnt, s egyre inkább nőtt bennem a friss, új láttán támadó öröm. Gondolom, többnyire így vannak ezzel azok, akik végignézték ezt a kiállítást. Köszönet érte a létrehozóknak, az irodalmi szakkör diákjainak, vezetőjüknek, Tüskés Tibornénak, akik nemcsak szeretik és értik e negyedszázad irodalmát, de másokkal is meg tudják szerettetni.

KOVÁCS JUDIT
(IV. d. Leőwey Gimn. Pécs)

25 év magyar irodalma: (Beszámoló egy kiállításról) (1970)³

„A pécsi Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakköre és KISZ-szervezete kiállítást rendez 25 év magyar irodalma” címmel, olvasom a csinos meghívón, melyet Martyn Ferenc Berzsényi-sorozatának egy részlete díszít.

A kiállítás 1970. február 2-án nyílt meg déli 12 órakor az iskola dísztermében. A megnyitón jelen volt Pécs irodalmi életének számos képviselője, többek között Pákolitz István, Fodor András, Tüskés Tibor, Arató Károly. Fodor András ünnepélyes megnyitó beszédében méltatta a kiállítás úttörő jelentőségét.

„Mint a cím is mutatja, az elmúlt 25 év irodalmi értékeire kívánjuk felhívni a figyelmet” – mondta aztán rövid kiállítás-ismertetésében a magyar szakkör titkára.

A felszabadulás élménye számos költőt, író megihletett, erre int a kiállítás bejárata melletti falrész, és az itt elhelyezett két, Lantos Ferenc-kép, mely a háború borzalmait idézve még jobban kiemeli, mit jelentett számukra a felszabadulás.

Vele szemben a mai magyar irodalom megismerésének néhány forrása látható, irodalomtörténeti munkák, lexikonok, antológiák és irodalmi tanulmányok. Felette Diskay Lenke ex librisei találhatóak. Az ő munkáival a kiállítás más részein is találkozunk. A 10 alkotás egy-egy ma élő író számára készült.

Külön érdemes felhívni a figyelmet a „Költők, írók kiránduláson” című részre, mely irodalmárok a festészet, grafika területeire tett „kirándulásait” illusztrálja.

A továbbiakban a mai magyar líra és a mai magyar széppróza kiváló alkotásaira és alkotóira hívjuk fel a figyelmet, könyvek, rajzok, irodalmi hanglemezek, dedikált példányok és könyvburkolók segítségével. Nagyon érdekes a Déry Tibor, Tamási Áron,

3 Forrás: *Baranya Ifjúsága* 11, 2. sz. (1970. február): 3. Cikkivágás: Tüskés Tiborné hagyatéka.

34. A *Huszonöt év magyar irodalma* című kiállítás részlete, 1970. február

Lengyel József, Tersánszky J. Jenő, Németh László, Áprily Lajos és más kiemelkedő jelentőségű mai magyar írók és költők kinagyított portréjából készült arcképcsarnok.

Az irodalom, a film, színház és a televízió kapcsolatára találunk néhány dokumentumot. Önálló részben foglalkozik a kiállítás a Pécsett élő irodalmárokkal, valamint Pécs és az irodalom kapcsolatával. Itt találhatók Illyés Gyula, Tamási Áron levelei, Kodolányi János, Weöres Sándor, Kassák Lajos kéziratai, valamint Németh László levele iskolánk irodalmi szakkörének.

Értékes darabja a kiállításnak az első 1945 után megjelent folyóirat eredeti példánya.

Mellette a mai irodalom külföldi elterjedésének néhány könyvét látjuk. A hirdetőoszlop a mai magyar irodalom propagálására figyelmeztet. Az újságárusstandon a mai magyar irodalmi folyóiratok kaphatók. S végül a mai magyar ifjúsági irodalom bemutatását kínálja egy valóságos lakószoba. A szoba falát Bálint Endre és Borsos Miklós eredeti illusztrációi díszítik.

A beszámoló Fodor András, a kiállítás emlékkönyvébe írt soraival zárnam: „Büszke lehet az iskola erre az országos figyelmet érdemlő kiállításra. 25 év irodalma képviseletében szívből gratulálok a szakkör vállalkozásához.”

Petőfi örökösei

Kiállítás a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban 1973. március 1-től 15-ig

Válogatás a vendégkönyvi bejegyzésekből⁴

Meleg szeretettel gratulálok a nagyszerű kiállítás minden munkásának.

'973. márc. 1.

Gábrriel József

Nagyon szép és eredeti! Gratulálok.

73. márc. 1.

Bertók László

Köszöntöm Petőfi örökségének őrzőit, a lelkes Leőwey Klára Gimnázium tanulóit.

1973. III. 1.

Bárdosi Németh János

Pákolitz István

Köszönjük, mindenkinek, aki dolgozott.

Leőwey, III. c o.

73. III. 2.

„Mondhatjátok az édesanyának, hogy fia valahol messze meghalt ... nem hiszi el[.]”⁵
(Illyés)

... s ha ezt a kiállítást megnézné Hrúz Mária, még jobban meggyőződhetne róla, hogy
Petőfi él, a szó legszebb értelmében.

Balázs Ilona

a szegedi József Attila egyetem

hallgatója

1973. márc. 3.

Úgy vélem, hogy a Petőfi évforduló eddigi legszebb, lélekmelegítőbb rendezvényét –
ezt a szeretettel és szakértelemmel összeállított tárlatot sokáig megőrzöm magamban.

Várady Géza

népműv. csop. vez.

Újvári Jenőné

e.a.

⁴ A Leőwey Klára Gimnázium hivatalos vendégkönyvének a Petőfi kiállítással kapcsolatos részéből néhány fénymásolt oldal található Tüskés Tiborné hagyatékában. A bejegyzéseket ezek alapján közöljük. A kiállítást a meghívó szerint Dr. Vargha Balázs irodalomtörténész nyitotta meg.

⁵ Idézet ILLYÉS Gyula *Petőfi* (1936) c. könyvéből. A pontos szöveg: „Mondhatjátok az édesanyának, hogy legkedvesebb fia valahol messze meghalt. Nem hiszi el.”

MEGHÍVÓ

A PÉCSI LEŐWEY KLÁRA GIMNÁZIUM
KISZ-SZERVEZETÉNEK
IRODALMI SZAKKÖRE

PETŐFI ÖRÖKÖSEI

címmel kiállítást rendez az iskola dísztermében (Szent István tér 10. III. em.)

Ünnepélyes megnyitó: 1973. március 1-én 12 órakor. Megnyitót mond: **Dr. Vargha Balázs** irodalomtörténész.

A kiállítás megtekinthető 1973. március 15-ig, naponta délután 3—5 óráig.

Előzetes bejelentés esetén délelőtt is. (Telefon: 15-688)

35. A *Petőfi örökösei* című kiállítás meghívója Martyn Ferenc rajzával, 1973. március

Magunkkal visszük Petőfi üzenetét:

„Hazát kell nektek is teremteni!”⁶

Pécs, 1973. III. 9.

IV. e osztály (Leőwey)

A kiállítás anyagát megtekintettük.

Pécsváradi postahivatal „Petőfi” brigádja.

Pécs, 1973. márc. 10.

A kiállítást nagyon színvonalasnak találtam. Dicséret minden tanulónak, aki segédkezett abban, hogy ez a kiállítás létrejöhessen és főleg a kiállítás rendezőjének. Bármely eddig látott kiállítással is felvehetné a versenyt. Biztos vagyok benne, hogy az első között lenne.

Nagy Katalin

Pécs, 1973. III. 10.

6 Idézet PETŐFI Sándor *A nemzetgyűléshez* c. verséből.

Diskay Lenke⁷ kisgrafikai művei
Kamarakiállítás a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban
1976. április 20-tól 30-ig
Válogatás a vendégkönyvi bejegyzésekből⁸

Régi-régi, tíz év előtti szép szakköreink emléke, és a mai diákok, a Ti lelkesedések, a Szép iránti örök rajongás fonódott ma egybe ezen az ünnepi délutánon. Köszönet Nektek – és Tanárnőnek!

Wolfartné, akit Stang Máriának
szólítottak az irodalmi szakkörön. Ma ő szólít fel itt
diákokat. Ugye Ti is felelték neki?

Jó volt itt lenni mint régi szakköri tag. Köszönöm a szép délutánt Nektek és a Tanárnőnek.
Fülöp Éva

Az élet szürke és állandóan rohanunk. Jó az ünnep, mikor levetjük a hétköznapiságot és a lélek megtisztul egy kicsit a művészetben. Jók az ünnepélyek és műsorok, ahol ember az ember.

I. c osztály (37 tanuló)
1976. ápr. 23.
Tóth Tiborné

Gratulálok, további sikeres munkát kívánok, és ilyen csodálatos munkákat. Nagyon tetszett a grafikai finom megoldások harmóniája.

Hetlis Józsefné

Nagyon köszönöm a lehetőséget[,] hogy ezeket a kis munkákat bemutatthattam.

Diskay Len[ke]
Pécs, 1976 ápr 26.

Az irodalmi szakkör folyamatos, rendszeres, nagyon értékes munkájának újabb bizonyítéka ez a mostani kiállítás.

Diskay Lenke népművészeti ihletésű grafikai a tiszta forrásból táplálkozó művészet szeretetére nevelik a tanulókat, igazán mély esztétikai élményt adnak. Többé, igazab-bá teszik a fiatalokat.

⁷ Diskay Lenke (1924–1980), grafikus.

⁸ A Leőwey Klára Gimnázium hivatalos vendégkönyvének Diskay Lenke kiállításával kapcsolatos részéből néhány fénymásolt oldal található Tüskés Tiborné hagyatékában. A bejegyzéseket ezek alapján közöljük, a fénymásolat hiányait []-ben kiegészítettük. A kiállítást a meghívó szerint Bizse János festőművész nyitotta meg.

Teljessé teszi ezt az élményt, hogy a kiállított művek mellett a kisgrafika készítésének eszközeit is láthatják a látogatók, a művészről és a műfajról hallhatnak magnetofonszalagról. A kiállítással egybekapcsolt rendezvénysorozat⁹ is jól szolgálja a tanulók komplex esztétikai nevelését, elmélyült, sokoldalú munkára szoktatását.

Köszönet és dicséret a szakkör lelkes tagjainak – és elsősorban fáradhatatlan, igényes szakkörvezető tanáruknak.

Pécs, 1976. ápr. 29.

Pirisi Jánosné¹⁰

Rónaky Edit¹¹

Baranya megyei Pedagógiai Továbbképzési Intézet

INVENCIÓ ÉS }
FEGYELEM }

ritka, hogy együtt van a kettő!

Nagy érték – amit szeretettel köszönt:

Kelle Sándor

A beteg Martyn Ferenc meleg üdvözlété[vel] is szeretettel és tisztelettel hódolok a Szépség, Diskay Lenke művészete előtt és köszöntöm a kiállító, művészet-szerető iskolát.

Pécs, 1976. április 30.

Bárdosi Németh János

9 A meghívó szerint a kiállítással kapcsolatos nyilvános szakköri foglalkozások a következők voltak: ápr. 22-én 15 órakor: Ünnepi szakköri ülés Végh Mária II. A: Diskay Lenke művészete, Tüskés Tünde II. C: Mi az ex libris? Lantos Kornélia és Szigeti Emese: A könyvillusztrációról c. előadásaival; ápr. 26-án 15 órakor: Hogyan készül a kisgrafika? Diskay Lenke gyakorlati bemutatót tart; ápr. 28-án 15 órakor: Csoportos látogatás a Pécsi Grafikai Műhelyben.

10 Pirisi Jánosné, a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet igazgatója (1973–1987).

11 Tasnádiné Rónaky Edit (1938–2010), a Löwey Klára Gimnázium magyar–történelem–kommunikáció szakos Apáczai Csere János-díjas tanára, a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet igazgatóhelyettese (1974–1985).

TÜSKÉS TIBORNÉ

Beköszöntő (1976)¹²

Iskolánk magyar irodalmi szakköre a maga sajátos eszközeivel szeretné szolgálni az irodalmi és az esztétikai nevelés ügyét. A szakköri munkában azok a tanulók vesznek részt, akik az irodalom és a társzművészetek iránt fokozott mértékben érdeklődnek, s a szakköri munkát irodalmi műveltségük fejlesztésére kívánják fordítani. A magyar irodalmi szakkör a tanulókkal közösen kialakított s a munkát hosszabb időre meghatározó terv alapján, mintegy húsz éve azonos tanár vezetésével működik.

A szakköri tevékenység része az iskolai munkának, ugyanakkor vissza is hat az egész iskola életére. A szakköri munkát az évközi elméleti és gyakorlati foglalkozások, valamint a nagyobb nyilvánosság elé szánt ülések és kiállítások alkotják. Ez utóbbiak mindig egy-egy év elméleti munkájához kapcsolódnak, azt zárják. A kiállítások föl hívják a figyelmet az irodalom és a művészetek közösségi szerepére. Ahogy az iskolai órát kiegészíti a szemléltetés, a szakköri kiállítások hasonlóképpen a látvány erejével kívánják a néző figyelmét fölkelteni a szép, a művészileg értékes befogadására.

A magyar irodalmi szakkör az elmúlt években az alábbi témákból tartott elméleti foglalkozásokat és rendezett kiállítást:

Irodalmi ritkaságok, irodalmi emléktárgyak (1960).

Ormánság népművészete; Ormánság az irodalomban (1965).

A felszabadulás utáni magyar irodalom értékei (1970).

Petőfi költészetének tárgyi világa (1973).

Az irodalom és a képzőművészet kapcsolata (1975).

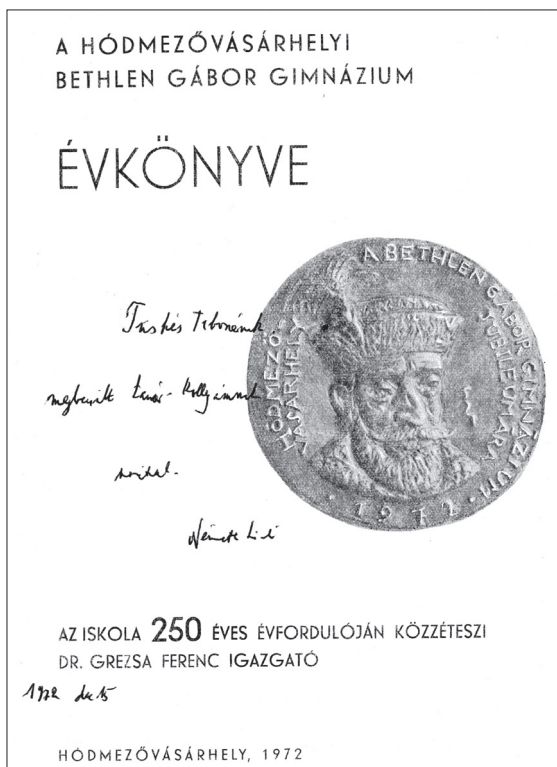
Németh László, a huszadik századi magyar irodalom egyik legjelentősebb alakja 75 éve született. Ismeretes, hogy az író több szál fűzte Pécshez, s nevezetesen iskolánkhoz is.

Az évforduló és Németh László iskolánkhoz fűződő kapcsolata egyaránt indokolja, hogy szakkörünk kiemelten és méltó formában emlékezzék meg a nagy író munkásságáról.

A tanulók a szakköri foglalkozások keretében megismerkednek Németh László műveivel, az előadásokat megbeszélés, vita követi.

A szakkör az iskola tanulói számára pályázatot hirdetett az alábbi témák kidolgozására: 1. Németh László és Pécs. 2. Mit mond nekem az Irgalom főhőse? 3. Egy Németh László-mű stilisztikai vizsgálata.

12 Forrás: *Németh László emlékére: A pécsi Leöwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása*, szerk. A szakkör vezetősége, felelős szerk. Tüskés Tiborné, 1976. november, 1. Az írás a szerzőség feltüntetése nélkül jelent meg. Példány: Tüskés Tiborné hagyatéka.

36. Németh László dedikációja Tüskés Tibornak *A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium Jubileumi Évkönyvében*, 1972. december 15.

1976. november 22-én délben kerül sor a Németh László tiszteletére iskolánkban elhelyezett emléktábla avatására, valamint az író munkásságát bemutató szakköri kiállítás megnyitására.

Délután nyilvános szakköri ülés kezdődik. A foglalkozás keretében történik a Németh László-pályázat eredményének ismertetése, ugyanakkor részletek hangzanak el a díjnyertes pályaművekből. A szakköri ülésen a diákokkal találkozik Németh Ella, Fodor András költő és Vekerdi László író, tudománytörténész.

A Németh László születésének 75. évfordulója alkalmából rendezett emlékműsorhoz kapcsolódik november 23-án a Szülőföldem Mezőszilas című tévéfilm, valamint az író Iszony című regénye alapján készült film megtekintése.

Németh László munkásságának megismerését és emlékének ébrentartását kívánjuk szolgálni a mellékelt összeállítással is, melyet tisztelettel és szeretettel az olvasó figyelmébe ajánlunk.

A Németh László kiállítás levelezéséből (1976)

1.

Tüskés Tiborné – Vekerdi Lászlónak¹³Pécs, 1976. szeptember 14.¹⁴

Kedves Laci,

kéréssel keresem meg. Az idei Németh László évforduló és Laci bácsi kapcsolata a pécsi Leöwey Klára gimnázium [így!] magyar irodalmi szakkörével adta a gondolatot, hogy ne múljon el az 1976-os év anélkül, hogy a szakkör tagjai, az iskola tanulói figyelmét ne irányítsuk fokozottan Németh László életművének megismerésére. Célom, hogy mostani tanítványaim is megismerkedjenek munkásságával, regényeivel, tanulmányaival, drámaival. A szakkör tagjai elolvassák műveit, előadásokat tartanak, gondolatot cserélnek.

Az iskola tanulói részére pályázatot hirdettünk a következő témákból: Németh László és Pécs; Az Iszony stilisztikai elemzése; Mit mond nekem az Irgalom főhőse? A legjobb pályamunkákat az iskolai újságban közöljük.

A magyar irodalmi szakkör tanulóival kiállítást rendezünk Németh László munkásságáról, születésének 75. évfordulója tiszteletére. Ebből az alkalomból emléktáblát helyezünk el az iskolában.

A tanulók megnézik az Iszony c. filmet és a Németh László Mezőszilason¹⁵ c. tévéfilmet.

A kiállítást 1976. november 22-én, hétfőn déli 12 órakor nyitjuk. Ugyanekkor kerül sor az emléktábla leleplezésére.

Miért írom mindezt? Azért, hogy tisztelettel megkérjem, vállalja el a kiállítás megnyitását, illetve az emléktábla leleplezése alkalmával rendezendő ünnepségen a megemlékezést Németh Lászlóra.

Ugyanaznap délután nyilvános szakköri ülést rendezünk, kötetlen találkozással, beszélgetéssel, erre is szeretettel hívjuk. Németh Ellának külön írtam, hogy jöjjön el az ünnepségre. Fodor András is megígérte, hogy itt lesz; tőle A szem hatalma hangzik majd el a műsorban.

Hogy a „piszkos anyagiakról” is szó essék: az iskola 500 forint tiszteletdíjat tud biztosítani, valamint kifizeti az útiköltséget, és gondoskodik szállásról is. Emellett még a mi vendégünk is lesz.

Nagyon bízom, hogy kérésünket nem utasítja vissza.

Kérem, mielőbb válaszoljon, számíthatunk-e jelenlétére, előadására?

1976. szept. 14.

Szeretettel köszöntöm:

13 Vekerdi László (1924–2009), tudománytörténész, irodalomtörténész, könyvtáros.

14 Írógéppel írt levél indigós másodpéldánya. Aláírás nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

15 A Németh László portréfilm pontos címe: *Szülőföldem, Mezőszilas*.

2.

Tüskés Tiborné – Németh Lászlónénak¹⁶

Pécs, 1976. szeptember 14.¹⁷

Kedves Ella,

Laci bácsi iránti tiszteletünk és szeretetünk ma is elevenen él bennünk. Úgy érezzük, nem múlhat el az 1976-os év anélkül, hogy iskolánk, a pécsi Leőwey Klára gimnázium magyar irodalmi szakköre ne emlékezne meg Róla méltó formában.

Az a célom, hogy jelenlegi tanítványaim is megismerkedjenek Németh László műveivel, regényeivel, tanulmányaival, drámaival. A szakkör tagjai ezért külön gonddal olvassák műveit, róluk előadást tartanak, véleményt, gondolatot cserélnek.

Az iskola tanulói részére irodalmi pályázatot hirdettünk a következő témakörökben: Németh László és Pécs; Az Iszony stilisztikai vizsgálata; Mit mond nekem az Irgalom főhőse?

Az iskolai újság, a Leőwey Híradó Németh László különszámot jelentet meg, ebben a legjobb pályamunkákból részleteket közlünk.

Az irodalmi szakkör tanulóival kiállítást rendezünk Németh László munkásságáról, születésének 75. évfordulójára emlékezve. Ugyanebből az alkalomból emléktáblát helyezünk el az iskolában.

Az iskola tanulói megtekintik az Iszony c. filmet. A tévé segítségével a Németh László Mezőszilason c. tévé-filmet is levetítjük iskolánkban.

Szeretném mindehhez szíves beleegyezéset és segítségedet kérni. Ha van rá mód, légy szíves a kiállítás időtartamára (kb. két hétre) Laci bácsi néhány kedves személyes tárgyát (írótollát, szemüvegét, kéziratát stb.) bocsásd rendelkezésünkre. Hogy a csomagolással ne legyen gond, én vagy Gábor¹⁸ az általad jelzett időben szívesen elmennénk értük. Kérlek, írd meg azt is, hogy Laci bácsi kinek a zenéjét hallgatta szívesen, hogy az emléktábla leleplezésekor és a kiállítás megnyitásakor tőle mutassunk be valamit.

A kiállítás megnyitására Vekerdi Lászlót kértük meg.

A kiállítást 1976. november 22-én, hétfőn 12 órakor nyitjuk meg. Szeretettel kérünk, tiszeld meg jelenléteddel az ünnepséget és iskolánkat, ahol az emléktábla állításával illetve elhelyezésével külön is maradandóvá szeretnénk tenni 1964-es, február végi látogatásotokat.

Szállásra, vendégségbe hozzánk várunk szeretettel.

Kérem szíves válaszodat, hozzájárulsz-e elgondolásainkhoz, a szakkör programjához. Ismétlem, nagyon szeretném, ha Németh László ünnepségünkön személyesen részt vennél. Előre is köszönöm megértéset, segítségedet. Nagyon sok tisztelettel és szeretettel köszöntelek:

1976. szept. 14.

16 Németh Lászlóné Démusz Ella (1905–1989), 1925-től Németh László író felesége.

17 Írógéppel írt levél indigós másodpéldánya. Aláírás nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

18 Tüskés Gábor (*1955), a levél írásának idején az ELTE II. éves hallgatója.

3.

Vekerdi László – Tüskés Tibornénak

Budapest, 1976. szeptember 20.¹⁹

Kedves Anna!

Szívesen és nagyon nagy örömmel vállalom a kedves meghívását; az ügy miatt is, s aztán hogy így találkozhatok s beszélgethetek Magukkal! Hisz tavalyi látogatásom s a peripatetikus forgolódás-morgolódás Tiborral²⁰ a kedves pécsi utcákon s az őszi sétautakon annyiszor merült fel bennem vigasztaló emlékként ebben a nékem megint csak nem éppen könnyű esztendőben!

Szóval megyek, hogyne mennék, de éppen mert olyan igen szép az, amit a Németh-ügyért tesz, nehogy azzal veszélyeztessük, hogy az emléktábla leleplezésén én emlékezsek megfele! Még mindig nem „bocsájtottak” ugyanis „meg” a könyvért²¹ (vagy valami egyébért? Ki érti az ürügyeiket!); egy itteni iskola például²² tavasszal megkért N.L. előadásra, s valahonnét „felülről” lemondatták. Vannak még egyéb konkrét jelek is, de nem akarom velük untatni; nem hinném különben, hogy az egész veszélyes, de a legcsekélyebb bajt se szeretném a fejükre hozni! Tehát nem lenne okosabb, ha az emléktáblánál Bandi²³ vagy Tibor beszélne; vagy – ha meghívnák, biztos vállalná – Király István?²⁴ Én aztán a délutáni szakköri ülésen beszállhatnék, akár megnyitóval is, „kötetlenül”. Ha gondolja s elküldi, a pályamunkákból is megnézhetek előre néhányat, hogy ahhoz kapcsolódhassak? Ebben az esetben persze a „piszkos anyagiakból” az 500 forintot Királynak utalják ki (ő úgy is minden tekintetben közelebbi nexusban áll az „Ady-ikonográfiával” nálam). Ő aztán a szakköri ülésen már nem kell ott legyen, úgyhogy szállásról elég ha nékem gondoskodik az iskola. Nem tudom, de az az érzésem, hogy ez lenne valahogy jobb a szakkörnek, az iskolának, s Királyt megnyerve végül a Németh-ügynek is? Ott lennék persze a leleplezésen is, a filmet is szívesen megnézem a tanulókkal együtt, hogy a szakköri beszélgetésben hivatkozhassek rá; de az emlékbeszéd, minden protokolláris aggálytól eltekintve is, valahogy nem az én „műfajom”, biztos sültmarhaságokat mondanék anélkül, hogy meg lenne hozzá a rangom! Dehát a döntést teljesen Magára bízom, gondolja meg alaposan és értesítsen. S még egyszer szívből köszönöm a meghívást,

szeretettel üdvözlöm:

Laci

19 Írógéppel írt, kézzel aláírt, levél borítékban, keltezés nélkül. Darálás a postabélyegző alapján. A boríték címezése: Tüskés Tiborné Tanárnő Elvt.nak, 7625 Pécs, Surányi út 25. Feladó: Vekerdi L., 1122 Bp., Határőr u. 27/a. A postabélyegző kelte: Budapest, 1976 sze[pt.] 20. Tüskés Tiborné hagyatéka.

20 Tüskés Tibor (1930–2009), tanár, író, irodalomkritikus, irodalomtörténész, szerkesztő.

21 VEKERDI László, *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében*, Arcok és vallomások (Budapest, Szépirodalmi, 1970).

22 A szó tollal írt sorközi betoldás.

23 Fodor András (1929–1997), író, költő, műfordító, könyvtáros.

24 Király István (1921–1989), irodalomtörténész.

4.

Tüskés Tiborné – Vekerdi Lászlónak

Pécs, 1976. szeptember 25.²⁵

Kedves Laci,

annyi[ra] megörültem levele első mondatának, hogy további okos érvei már nem tudtak meggyőzni, és nem tudták elfogadtatni velem aggályait. Ezt az ünnepség-sorozatot sem Király István, sem más nem nyithatja meg, csak Vekerdi László. Egyébként is Pécsen, az iskolánkban, a városban mindig szívesen fogadják, nevének tekintélye és súlya van, meghívásába eddig se, ezután se szól bele senki. Nagyon köszönöm, hogy vállalta a pécsi utat. Hogy tisztán és világosan lássa elképzeléseinket, megpróbálom körvonalazni.

November 22-én 12 órakor lesz a kiállítás megnyitása és az emléktábla avatása. Ekkor hangzik el Németh László Szerettem az igazságot c. írása, Fodor András és Jánosy István²⁶ egy-egy verse (ezeket tanulók mondanák el),²⁷ némi zene, valamint Fodor András fölolvassná a Forrás-ban megjelent Németh László-versét.²⁸ Ezután kerülne sor arra, amit Lacitól kérünk: 20–25 perces előadásra Németh Lászlóról. Nem protokolláris emlékbeszédre, évfordulós szónoklatra, „ünnepi beszédre” gondolunk, hanem annak elmondására, amit a mai fiataloknak leginkább tudni kellene Németh Lászlóról. Csak szavai végén szője mondandójába, hogy az emléktábla milyen alkalomból (N. L. születésének évfordulója és az iskolánkhoz fűződő kapcsolata okán) került az iskola falára. Aztán következne a virágok, illetve koszorúk elhelyezése.

Ugyanez nap délután 4 órakor találkozna Laci, Ella és Fodor Bandi a tanulókkal a nyilvános szakköri foglalkozáson, ahol kihirdetnénk az irodalmi pályázat eredményét, a legjobb pályaművekből részletek hangzanának el, majd elbeszélgetnénk a tanulókkal.

Másnap, 23-án tervezzük, du. 3 órakor a N. L. Mezőberényben²⁹ c. tévéfilm megtekintését. 25-én pedig az Iszony c. filmet néznék meg a tanulók.

Tibor már megbeszélte a dolgot Fodor Bandival, még Ella levelét várom. Indulásukat majd egyeztessék, de addig még úgyis jelentkezni fogok a meghívóval.³⁰

Még egyszer szívből köszönöm, hogy számíthatunk közreműködésére, segítségére.

76. szept. 25.

Szeretettel üdvözl:

25 Írógéppel írt levél indigós másodpéldánya. Aláírás nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

26 Jánosy István (1919–2006), író, költő, műfordító, pedagógus.

27 Tüskés Tiborné hagyatékában fennmaradt JÁNOSY István *A fészek-tervező* és FODOR András *Homloka égőve alatt* c. Németh László emlékkerseinek autográfkézirata.

28 A szem hatalma.

29 Helyesen: Szülőföldem, Mezőszilas.

30 A nyomtatott meghívó kisebb eltérésekkel a levélben leírtaknak megfelelően tartalmazza a rendezvény programját. Németh László említett írása helyett ILLYÉS Gyula *Összegezés Németh Lászlóról* c. írása hangzott el, FODOR András *A szem hatalma* c. verse után. Illyés írása, melynek gépiratos másolati példánya megtalálható a hagyatékban, megjelent a *Jelenkor* 1976. decemberi számában. Tüskés Tiborné hagyatéka.

5.

Németh Lászlóné – Tüskés Tibornénak
Budapest, 1976. október 25.³¹

Kedves Anna

nekem teljesen mindegy mi történik az ezer forinttal. Így feladok címedre ezer forint értékű könyvet,³² csak előbb néhány könyvkereskedésbe be kell telefonálnom és megszereznem. Egy két könyve kapható csak Lacinak, de megpróbálják vidékről összeszedni nekem. Iparkodom jövő héten feladni.

Ez a hét vége teljesen fekvésben telt el. Az időváltozás nagyon megviselt, alig tudtam mozogni, úgy fájt a csípőm forgója. Remélem amikor le kell mennem, nem fog hasonló dolog érní.

Azóta megnéztem a Széchenyit. Nagyon eltérő vélemények voltak róla. Teljesen megnyugodtam. Diferenciált, [így!] művészi rendezés, Feri igazán teljes erejéből küzd az 56os légkörért, amit persze nincs olyan csoda, ami megteremteni tudná. Se Timárt, se azt a feszültséget.

Remélve, hogy menni tudok Vekerdivel, Fodorral, mindnyájatok szeretettel ölel
Ella

1976 okt 25-én

6.

Vargha Balázs³³ – Tüskés Tibornénak és Tüskés Tibornak³⁴
Budapest, 1986. november³⁵

Kedves Anna és Tibor!

Meghatóan szép a Németh László emléküjság és a kiállítás ötlete. Nagyon sajnálom, hogy a zárásig nem tudok lejutni. Ha előbb hallok róla, tudtam volna előkeresni levelet és ritka kiadványokat. De nyilván bővebben el vagytok látva leveleivel.

Tibornak a verselemző könyvet³⁶ régóta itt tartom az íróasztalomon, hogy megköszönjem, de mindig mást kellett csinálni. Bátor könyv, nemcsak azzal, hogy az új költészetbe vág bele, hanem azzal is, hogy más mer lenni, mint Makay Gusztie³⁷ óta min-

31 Kézzel írt és aláírt levél borítékban. Címzés: Tüskés Tiborné tanárnőnek, Pécs, Surányi u 25. Feladó: Németh Ella, 1026 Bp Orsó u 15. Tüskés Tiborné hagyatéka. Átírás az eredeti központosítás szerint.

32 Az ajándékkönyveket a díjnyertes pályázók kapták.

33 Vargha Balázs (1921–1996), író, irodalomtörténész, könyvtáros, pedagógus.

34 Kézzel írt és aláírt levél borítékban. Címzés: Tüskés Tiborné, Pécs, Surányi u. 25. Feladó nincs a borítékon. Tüskés Tiborné hagyatéka.

35 A keltezetlen levél datálása a postabélyegző alapján: Budapest 978 nov, a nap jelölése olvashatatlan.

36 Tüskés Tibor, *Versről versre. Az újabb magyar líra megközelítése*, (Budapest: Tankönyvkiadó, 1976).

37 MAKAY Gusztáv, „Édes hazám, fogadj szívedbe!...” *Versértelmezések*, (Budapest: Szépirodalmi, 1959).

den ilyen iskolaszagú verselemző könyv. Azt hiszem így kell a gyerekeket rákapatni az irodalmi műveltség igényére, hogy kapcsolódásokra hívjuk fel a figyelmüket.

Fránya dolog az az analógia. Kisgyerek koromtól kezdve hallunk és gyártunk analógiákat, többnyire hamisakat. De végülis ezekből a félig igaz, félig hamis analógiákból épül fel a nyelvi kultúránk, a felismerő képességünk meg – íme – az irodalmi-művészeti műveltségünk.

Sokszor megdöbbenek, hogy a gyerekek, még az irodalom-szakos hallgatók is mennyire beavatatlanok az irodalomba. Amit ti párhuzamosan csináltok, az hatékony beavatási szertartás. Ezt bizonyítják a volt löveysták³⁸ vallomásai is.

Ha legközelebb lejutok, legalább fényképeit szeretném megnézni a kiállításnak.

Kézcsók és minden

Balázs

7.

Ortutay Gyula³⁹ – Tüskés Tibornénak⁴⁰
Budapest, 1976. november 22.

Tüskés Tiborné Szerkesztő
Leöwey Klára Gimnázium
Pécs

Igen tisztelt Asszonyom!

Németh László emlékére rendezett meghívást és az emlékező füzetet megkaptam, de csak szombaton, november 20-án. Ezért nem válaszolhattam előbb, s ezért nem lehettem jelen az ünnepségen, amelyet a nagy magyar író, Németh László emlékének szenteltek. Őszintén sajnálom, hogy nem lehettem ott.

További jó munkát kíván, szívélyes üdvözlőit küldi
tisztelő híve

(Ortutay Gyula)

38 A szókezdő „l” nagy „L” betűből javítva.

39 Ortutay Gyula (1910–1978), néprajzkutató, politikus.

40 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél az MTA Néprajzi Kutató Csoport fejlődés papírján és borítékjában. Címzés: Tüskés Tiborné szerkesztő, Leöwey [így!] Klára Gimnázium, 7621 Pécs, István tér 10. Tüskés Tiborné hagyatéka.

8.

Németh Lászlóné – Tüskés Tibornénak⁴¹

Budapest, 1976. november 25.

Kedves Annám,

még egyszer megköszönöm a Tanári karnak, a Gyerekeknek és Nektek a felejtethetetlenül emberi Németh László megemlékezést. Kérlek az iskolának is továbbítsd [így!] üzene[te]met.

Mire hazaértem jött az időváltozás, a hideg és bizony alig van erőm hajolni és ezt a levelet is megírni.

Megismétlem, ha Tündén⁴² nem jól néz ki a pulóver hozzátok vissza amikor jöttök és itt nálam választ ő magának valamit a „készletből”.

Most már akkor lenne értelme jönnötök, amikor a dolgokat visszahozod, mert gondolom személyesen akarod ezt is csinálni.

Várom értesítésed mikor érkeztek, gondolom Tündét is hozod magaddal, ha előre tudom, tudnék valami színházjegyet is talán kapni.

Szeretettel ölelem az egész családot

Ella

1976. nov. 25.

41 Kézzel írt és aláírt levél borítékban. Címzés: Tüskés Tiborné, Pécs, Surányi u 25. Feladó: Németh Ella, Bpest Orsó u 25. Tüskés Tiborné hagyatéka.

42 Tüskés Tünde (*1959), Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné lánya, középiskolai tanár.

VALERIA KOCH

Gymnasiasten gedachten László Németh (1976)⁴³

Zu Ehren des 75. Geburtstages des im vorigen Jahr verstorbenen grossen ungarischen Schriftstellers László Németh organisierte der Fachzirkel für Literatur des „Klara-Leőwey-Gymnasiums“ in Pécs/Fünfkirchen eine mehrtägige Gedenkfeier. Im Rahmen des grossangelegten, innigen Gedächtnisfestes wurde am 22. November die Gedenktafel des Schriftstellers enthüllt, eine Ausstellung eröffnet sowie eine öffentliche Sitzung des ungarischen Fachzirkels abgehalten. Am 23. November wurde der Fernsehfilm „Mein Geburtsort, Mezőszilas“ (Szülőföldem, Mezőszilas), am 25. November der Spielfilm „Abscheu“ (Iszony), die Verfilmung des gleichbetitelten Romans von László Németh gespielt. An der Feier nahmen unter den zahlreichen Gästen die Witwe des Schriftstellers, Frau Ella Németh, der Dichter András Fodor sowie der Schriftsteller und Historiker László Vekerdi teil.

Ausstellung über Némeths Leben und Werk

Mitglieder des Fachzirkels für ungarische Literatur, ehemalige Schüler des Gymnasiums und die unermüdliche Leiterin des Zirkels, Lehrerin Frau Anna Tüskés, haben mit der Sammelarbeit, mit der Organisation der vielfältigen, schöngestalteten Ausstellung schon vor Monaten begonnen. Die Werke von László Németh, mehrere auch in verschiedenen Übersetzungen, Plakate und Photos über seine aufgeführten Dramen, Porträts, zahlreiche Bilder über ihn und die Familie, über Freunde, Facsimiles einiger Manuskripte, aber auch im Original, die verschiedensten persönlichen Gebrauchsgegenstände, des weiteren der Herder- und der Kossuth-Preis, Ehrenurkunden, bekommen und abgesandte Briefe von Freunden und an Freunde – das alles wurde für Literaturliebhaber, für Verehrer des Schriftstellers im kleinen Festsaal des Gymnasiums zur Schau gestellt.

Diese Ausstellung wurde am 22. November von der Direktorin des Gymnasiums, Frau Elisabeth Bernáth, feierlich eröffnet. Nach der Gedenkrede von László Vekerdi und dem literarischen Programm wurde die Gedenktafel des Schriftstellers enthüllt und von den Schülern des Gymnasiums sowie von der südtransdanubischen Gruppe des Ungarischen Schriftstellerverbandes bekränzt. Die Gedenktafel erinnert an den Schulbesuch von László Németh im Jahre 1964 und enthält ein Zitat aus seinem an den ungarischen Fachzirkel gerichteten Brief: „... beharren Sie auch im Winde der Moden darauf, von dessen Schönheit, Wahrheit Sie überzeugt sind.“

43 Forrás: *Neue Zeitung. Wochenblatt des Demokratischen Verbandes der Deutschen in Ungarn* 20, Nr. 50 (10. Dezember 1976): 6. Hollódy Elemér három fényképfelvételével. A lapszám egy példánya Tüskés Tiborné hagyatékában. Az átírásban az eredeti szöveg dőlt betűs kiemeléseit elhagytuk.

Öffentliche Fachzirkelsitzung

An demselben Nachmittag veranstaltete das Gymnasium eine feierliche, öffentliche Fachzirkelsitzung, die mit den Worten des Schriftstellers an die Jugend, vorgetragen von Mitgliedern des Zirkels, eingeleitet wurde. Die stellvertretende Direktorin, Frau Zsuzsa Ár, übergab anschliessend die Urkunden und Geldpreise jenen sieben Schülern des Gymnasiums, deren Preisarbeiten über László Németh am besten gelungen sind. Drittklässlerin Klara Hönig wurde mit ihrer äusserst präzisen und interessanten Arbeit „László Németh und Pécs“ mit einem herausgehobenen ersten Preis (400 Ft) bedacht. Sechs weitere Gymnasiasten – Magdolna Balogh, Brigitta Bükk, Zsolt Czeglányi, Judit László, Gabriella Oroszlán und Eszter Vaszilov – erhielten für ihre Preisarbeiten je 150 Ft. In ihren Arbeiten beschäftigen sie sich mit der Analyse und Interpretation der Németh-Werke „Abscheu“ und „Erbarmen“ (Irgalom). Die ehemalige Leőwey-Gymnasiastin Emilia Antal (heute Medizinstudentin), die eine Ermessung darüber anstellte, in welchem Masse Németh-Werke an der Medizinischen Universität in Pécs gelesen werden, wurde mit Büchern des Schriftstellers und Schallplatten belohnt. Auch Frau Ella Németh beschenkte die Verfasser der preisgekrönten Arbeiten mit Büchern von László Németh im Werte von 1000 Forint.

Anschliessend lasen Klara Hönig, Gabriella Oroszlán und Eszter Vaszilov Absätze aus ihrer Preisarbeit vor. Damit schloss der „offizielle“ Teil der Sitzung. Des weiteren kam es zu einem regen und spannenden Gespräch zwischen den Gymnasiasten und den Gästen: Frau Németh, András Fodor und László Vekerdí. Die Schüler interessierten sich besonders für die in Lehrbüchern nicht erwähnten Details aus dem Leben und Werk des Schriftstellers. Aus den Erzählungen und Antworten der Gattin und der Freunde bekamen die Schüler ein lebensnahes Gesamtbild über László Németh, des Menschen und Schriftstellers.

Bekenntnis und Nachklang

Frau Maria Wolfart, Deutschlehrerin: „Ich gehöre zu jenen Menschen, die László Németh nicht nur verehren und aus seinen Werken kennen. Noch als Leőwey-Gymnasiastin gelang es mir, wenn auch halb zufällig, ihm zu begegnen, mit ihm über Literatur und Pädagogenberuf zu sprechen – dieser Begegnung gedachte ich auch in dem Blatt des Gymnasiums, das zu Ehren des Schriftstellers vor kurzem erschienen ist. Ich wurde Lehrerin. Zu einem verpflichteten Leben erzogen mich auch die Worte und Werke von László Németh.“

Helene Ulrich, Magdalena Mózsi, Schülerinnen des deutschen Klassenzuges, Mitglieder des Fachzirkels: „László Németh gehört zu unseren Lieblingsschriftstellern. Auf die Gedenkfeier bereiteten wir uns mit viel Liebe und als aktive Teilnehmer der Programmgestaltung vor. Der Fernsehfilm über den Schriftsteller, den wir mit Hilfe der Technik zum erstenmal sprechend, scherzend, erzählend sahen, war für uns und alle unsere Mitschüler ein grosses Erlebnis.“

Frau Anna Tüskés, Leiterin des Fachzirkels: „Mit dieser Veranstaltungsserie beabsichtigten wir, der menschlichen, pädagogischen und schriftstellerischen Tätigkeit und Grösse von László Németh ein würdiges Denkmal zu setzen.”

Frau Ella Németh: „Schöner und würdiger hätte man László Németh nicht gedenken können, als es die Pécs-er Schüler und Lehrer getan haben. Was mich am meisten beeindruckt hat, ist jene ergreifend schöne Tatsache, dass diese Verehrung eben von denen kommt, die er sein Leben lang am meisten geliebt hatte: von den Schülern und den Pädagogen...”

FÖLDESSY DÉNES⁴⁴75 éve született. Emlékezés Németh Lászlóra
Emléktáblaleleplezés (1976)⁴⁵

Történetek Németh Lászlóról:

Halk derűvel jön a Sétatérren, be a Leőwey Gimnáziumba. Mert a gyerekek meghívták az irodalmi szakkörbe.

Mecseki sétán leszakad a gombja, senki udvarias ismerősnek fel nem engedi varrni. De a Leőwey két kislánya is felajánlja, tőlük elfogadja az alkalmi munkát, megköszöni. Szerette a gyerekeket, iskolaorvos volt.

Aztán a levél. Ide küldte a Séta tér alján magasló gimnáziumba, az irodalmi szakkör tagjainak „...tartsanak ki a divatok szelében is amellet, aminek a szépségéről, igazságaról meggyőződtek.”

Magnószalag őrzi az egykori látogatást, a levél útravalónak szánt mondatát pedig márványba vésték, s a táblát, amelyen áll, tegnap felavatták a gimnáziumban.

Csendes gimnáziumi délelőtt volt, félezer diák hajolt a könyvek fölé a tantermi hangulatban. Csak néhányan öltöttek ünnepi ruhát és fogadták a megye, a város közéleti embereit, írókat, Németh László özvegyét és méltó módon, versekkel ülték [meg] a csendes gimnázium⁴⁶ ünnepségét. A díszterembe így is sokan eljöttek, a vendégek felének szék sem jutott már. Dr. Bernáth Józsefné, igazgatónő⁴⁷ mondott megnyitót, Fodor András költő olvasta fel versét, majd Vekerdi László író, tudománytörténész emlékezett meg a hatalmas műveltségű, korszakos jelentőségű Németh Lászlóról. Végül dr. Bernáth Józsefné, az iskola, majd Bertók László, a Magyar Írók Szövetségének Dél-dunántúli Csoportja és a Jelenkor Szerkesztősége koszorúját helyezte el a díszterem falán lévő emléktáblán.

A csendes ünnepség mégis több volt, mint egy emléktábla felavatása egy nagy író születésének 75. évfordulóján. Benne volt a jeles irodalmi szakkör kiváló munkája is. A figyelemre méltó kiállítások – évek alatt sok ilyen rendeztek, például Petőfi születésének 150. évfordulóján, aztán a magyar (és benne a pécsi) irodalom huszonöt évéről. Szinte minden, négy évente [egymást] váltó diáknemzedéknek jutott egy-egy ilyen életre szóló emlék. Így rendezte azokat a szakkör és annak huszonöt éve köztiszteletben álló, remek szervező vezetője: Tüskés Tiborné. Kár, hogy ezek a kiállítások, s így

44 Jogi doktor, újságíró, ügynök. Vö. GERVAI András, *Fedőneve: „szocializmus”. Művészek, ügynökök, titkosszolgák* (Pécs: Jelenkor, 2010), 269–296, 374–382; SZÖNYEI Tamás, *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990, I–II.* (Budapest: Noran, 2012), számos említéssel.

45 Forrás: *Dunántúli Napló* 33, 324. sz. (1976. november 23.): 2. Példány: Tüskés Tiborné hagyatéka. Átirás a személynevek kurziválásának mellőzésével.

46 Javítva ebből: „gimnáziumi”.

47 Dr. Bernáth Józsefné, a Leőwey Klára Gimnázium igazgatója (1976–1991).

37. Németh Lászlóné és Tüskés Tiborné Németh László emléktáblájának avatásán és kiállításának megnyitóján, Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, 1976. november 22.

a tegnap megnyílt Németh László tárlat is, kényszerű mód kérészetűek, iskolai falak közé szorultak.

De a tegnapi ünnepségnek folytatása is volt: délután kiosztották az iskola irodalmi pályázatának díjait. A gimnazisták három témát dolgoztak fel: „Németh László és Pécs”, „Az Iszony stilisztikai elemzése” és „Mit mond nekem az Irgalom főhőse?”. A fődíjat Hőnig Klára nyerte, s az iskola különdíjat is adott, mégpedig három évvel ezelőtt volt diákjának, Antal Emília bölcsészhallgatónak. Mindketten az első témát választották.

Ezen kívül tíz díjat osztottak ki: Bükk Brigittának, Bana Enikőnek, Czigliányi Zsoltnak, Kálócz Vilmának, Szabó Júliának, Kis Tamásnak, Oroszlán Gabriellának, Vaszilov Eszternek, Balogh Magdolnának és László Júliannának.⁴⁸ Németh László özvegye minden díjat nyert diáknak még az író két-két könyvét is átadta.

De folytatódik a megemlékezés a Szülőföldem[,] Mezőszilas című film vetítésével, – ezt a budapesti televízió kiszistái vállalták – csütörtökön délben az Iszony bemutatójával a Petőfi moziban, meg a Pesti Színházban, ahová nemsokára felutazik háromszáz diák, hogy megnézze a Széchenyi című drámát. Az irodalmi szakkör jó munkájának eredményeként is, talán az Iszony utolsó mondatához hasonlóan alakul a Leőwey Gimnázium diákjainak emberszemlélete: „Egy darab rájuk bízott, szegény emberiségért” élnek majd.

⁴⁸ Helyesen: László Juditnak.

GERGELY JÁNOSNÉ – ÁR ZSUZSA – TÜSKÉS TIBORNÉ

A Németh László irodalmi pályázat értékelése (1976)⁴⁹

Iskolánk KISZ-szervezetének magyar irodalmi szakköre az elmúlt tanév végén, 1976 júniusában a gimnázium tanuló ifjúsága számára „Németh László irodalmi pályázatot” hirdetett. Az író születésének 75. évfordulója alkalmával hirdetett pályázatnak az volt a célja, hogy iskolánk tanulóinak figyelmét fokozott mértékben fölhívjuk Németh László munkásságára, s módot adjunk arra, hogy a pályázók egyéni, olvasói véleményüket kifejezhessék. A mintegy 3–5 ívoldal terjedelmű pályaműveket 1976. szeptember 30-ig kellett beadni, a dolgozatok elkészítése tehát a nyárra esett, s a szünet tartalmasabbá tételét is szolgálta. A pályázók három téma kidolgozása között választhattak: 1. Németh László és Pécs. 2. Mit mond nekem az Irgalom főhőse? 3. Egy Németh László-mű stilisztikai vizsgálata.

A pályázaton iskolánk 11 tanulója vett részt. Rajtuk kívül pályamunkát készített a gimnázium egyik volt növendéke, az irodalmi szakkör korábbi tagja is. Az első témát 2, a második témát 9, a harmadik témát 1 pályázó dolgozta ki.

A pályaműveket az iskola magyar szakos tanári munkaközössége bírálta el.

A bírálóbizottság megállapította, hogy a pályázat eredményes volt. A dolgozatok száma az iskola tanulóinak létszámához viszonyítva az első pillanatban talán kevésnek látszik, de ha arra gondolunk, hogy a hajdani önképzőköri pályázatokra egy teljes tanév leforgása alatt is legfőljebb egy-két pályamű született, azt hiszem, megelégedhetünk a résztvevők számával és aktivitásával. A pályázat értékét – a számokon túl – egyébként is a dolgozatok minősége adja. A legjobb pályaművek terjedelme nem érte be a megjelölt 3-5 gépelt oldallal; ennél többre vállalkozott. A pályázat sikerét mindenekelőtt abban látjuk, hogy a résztvevők többsége egyéni véleményét fejtette ki a választott témában, illetve önálló kutatómunkát végzett. Mondanivalójuk szabatos, igényes kifejtésére törekedtek, Németh László emberi példájának, műveinek napjainkhoz szóló üzenetét keresték.

A dolgozatok közül mind alaposságával, mind önállóságával kiemelkedik Hőnig Klára III. a. osztályos tanuló munkája, aki Németh László és Pécs kapcsolatát tárta föl. Élő szemtanúkat keresett meg, múzeumi és levéltári kutatást végzett, folyóiratcikkeit tanulmányozott át. Adatait időrendbe állítva vizsgálja. Az idézetekben gazdag, több mint 20 oldalas tanulmány pontos és szabatos stílusban adja elő az ismereteket. Kiemelt, 400 forintos díjban részesül.

Hat pályázót 150-150 forintos díjban részesítünk. Balogh Magdolna IV. e. osztályos tanuló az Iszony c. regény stilisztikai elemzésére vállalkozott. A nehéz feladatot jól oldotta meg. A regényre és a stílusra vonatkozó általános megállapítások után áttér a tulajdonképpeni kérdésre és találó megfigyeléseket tesz Németh László stílusának drámaiságáról, mondatszerkesztéséről, szókincséről.

⁴⁹ Forrás: írógéppel írt, írógéppel és kézzel aláírt négy lap, cím nélkül, javításokkal. Első példány. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Öt jutalmazott dolgozat arra a kérdésre keresi a feleletet: Mit mond nekem az Irgalom főhőse? Jutalmat éppen azért érdemelnek, mert mindegyik pályázó más módon, egyéniségének megfelelő formában, személyes véleményét kifejtve válaszolt.

Bükk Brigitta II. a. osztályos tanuló dolgozata tulajdonképpen két részből áll. Az első rész szellemes, friss hangú, igazi diákos megoldás: párbeszédes formában ütköztet össze két véleményt. A második rész leíró formában közli a pályázó személyes mondanivalóját.

Cziglányi Zsolt III. a. osztályos tanuló a regény általános ismertetése után tér át olvasói benyomásainak közlésére. Ez a dolgozat értékesebb fele. Még az idegen költőtől választott idézetet is személyes érzésein átszűrve, jól illeszti dolgozatába. Még vitatható gondolatai is megállítanak, töprengésre késztetnek.

László Judit IV. e. osztályos tanuló dolgozata mindenekelőtt gondos stílusával, igényes megformálásával tűnik ki. Pályamunkája a regény főhősének, Kertész Ágnesnek részletesen kifejtett, egyéni szempontokban gazdag jellemzése.

Oroszlán Gabriella III. a. osztályos tanuló személyes, szinte vallomásos hangú munkája meggyőző példája annak az igénynek, hogy olvasmányainkban az irodalomtörténet és a kritika által föltárt értékek mellett mindig a hozzánk szóló, a bennünket gazdagító értékeket is keressük.

Vaszilov Eszter III. a. osztályos tanuló egyenesen önmaga számára teszi föl a kérdést: Mire tanít engem Kertész Ágnes? Tömör és szépen megformált dolgozatában Kertész Ágnes hivatás-szeretetét elemzi, példa-emberségét keresi.

Antal Emília, a szakkör volt tagja, jelenleg egyetemi hallgató – eléggé nem dicsérhető módon – ugyancsak dolgozatot készített a pályázatra. Résztvétele szépen példázza azt a törekvést – amit egyébként a Németh László emlékezete című kiadvány is bizonyít –, hogy az iskola volt tanulói kapcsolatot tartsanak a mai növendékekkel, a mai iskolával. Dolgozata alapos, a legfontosabb adatokra kiterjedő vizsgálata Németh László és Pécs kapcsolatának. Könyv- és hanglemez-jutalomban részesül.

A pályázat minden résztvevőjének – tehát a már említetteken kívül: Bana Enikő II. a., Kálóczi Vilma II. c., Kiss Tamás II. a. és Szabó Júlia II. c. osztályos tanulónak – oklevelet adunk át, és az iskola KISZ-szervezete nevében megköszönöm munkáját.

Elmondom még, hogy a pályázati felhívásra született dolgozatok közül Hőnig Klára munkáját rövidítve, Bükk Brigitta és Cziglányi Zsolt munkájából részletet, László Judit munkáját teljes terjedelemben a Németh László emlékezete című kiadvány közölte. Itt, a nyilvános szakköri ülésen Hőnig Klára, Oroszlán Gabriella és Vaszilov Eszter pályamunkája hangzik el.

Pécs, 1976. nov. 16.

(Gergely Jánosné)

a magyar szakmai munkaközösség vezetője

(Ár Zsuzsa)

párt-összekötő tanár

(Tüskés Tiborné)

szakkörvezető tanár

CZIGLÁNYI ZSOLT⁵⁰ III. AMit mond nekem az Irgalom főhőse? (1976)⁵¹

Amennyit tudsz magadból adni annak, akit szeretsz, annyit érsz. Ez a legfőbb gondolat, amit Németh László megerősített bennem; az adás boldogságot okozó öröme. Az élet értelme törekvés a tökéletességre, az önmagában teljesen megtisztulni tudóéra, aki saját bűnei és hibái fölébe tud kerekedni a szeretettel és a jósággal.

A tökélyt elérni úgyszólván lehetetlen. Ennek mégsem szabad meggátolnia senkit abban, hogy törekedjen, mert az eleve lemondó ember nem ismeri meg sohasem azokat a szépségeket, amelyek mindig tovább csábítanak a küzdésre.

Ugyanezen a gondolatsoron juttatott el Németh László annak a felfedezésére, hogy ki a nagy ember. Az előbbieik alapján egyszerű lenne a válasz: aki a tökéletesség felé vezető úton a legtovább jut el. Ez még sincsen egészen így, illetve ez csak a nagy ember meghatározásának a fele.

Hiszen hiába ad sokat valaki, és hiába jut el a szeretet magas fokára, ha szeretete csak egyetlen, vagy nagyon szűk emberkörre terjed ki. Nagy ember tehát az, aki minél több embert, egy népet vagy az egész világot megtanítja valamire, olyanra, amit egyéni boldogsága elérésében fel tud használni, s talán olyan is volt már a történelemben, aki közvetlenül boldoggá tudta tenni őket.

Ezért áll Kertész Ágnes magasan felette a környezetének. Hiszen Mária is, anyja, apja is csak nagyon szűk környezetet igyekezett boldoggá tenni, ugyanakkor ezért talált méltó társra Halmi Feriben, aki már egy társadalmi osztályért élt. Kertész Ágnes birtokába jutott egy olyan érzésnek, amely lehetővé tette számára, hogy senki eltévelyedőt, senki ellene vétkezőt ne zárjon ki többé a lehetőségéből, hogy boldog legyen, ez az érzés pedig az irgalom.

Ismét nagyon elgondolkodtató kérdés annak vizsgálása, hogy mivé teheti a szenvedély az embereket, és elítélhetők-e ezért. A könyvben találunk egy kitűnő „vizsgálati alanyt”, Ágnes anyját. Az ő szűrő-védekező magatartása a környezetével szemben, amely elítélte a házasságtörést, a meg-nem-értettsége, a kitaszítoottsága megkérdőjelezi előttünk, vajon érdemes-e mindezt vállalni a kapcsolatot, ami – mint utóbb kiderült – nagyon egyoldalú volt. Ha nem vállalta volna, valóban megszabadult volna mindenfajta ezzel járó bujkálástól, szűrő szemtől és megvetéstől. De talán sohasem lehetett volna az életében még egyszer annyira boldog, mint amikor boldog volt Lackovicsal. Aki örülten szeret, annak egyetlen perc megér egy életet. Aki nem meri vállalni a keresztekért azért az egy percért, az üressé teszi önmagát és sablonossá, megszokássá az életét.

50 1976-ban a pécsi Leőwey Klára Gimnázium III. A osztályos tanulója. Osztályfőnöke Tüskés Tiborné volt. Katolikus pap, a pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola korábbi rektora, plébános.

51 Forrás: *Németh László emlékére: A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása*, szerk. A szakkör vezetősége, felelős szerk. Tüskés Tiborné, 1976. november, 5. Példány: Tüskés Tiborné hagyatéka.

A kérdés másik része, hogy elítélhetők-e ezért? Ennek megválaszolásánál vissza kell térnünk az irgalomra. Az, aki el tud jutni a magasabb rendű életfelfogásba, aki ismeri a szeretet erejét, nem ítéli el a szenvedélyes embert, még akkor sem, ha botlásai megbotránkoztatóak, ha ő is felszisszen néha a kétségbeesett szűrő-védekezéstől, mert tudja, hogy alapjában véve minden ember jó, és minden ember vágyik a szeretetre.

Ezt a gondolatot és az Irgalom tanulságának egy részét nálam sokkal szebben mondja el a költő, Umberto Saba: Majdnem tanmese című verse.

*A verebek nem félnek tőlem. Egyre
jönnek-mennek az ablakban, s nem úzi
el őket nyugalmas szöszmötölésem,
kölest, morzsát találnak: bőkezűen
szórta ki egy rokon, én megtetéztem,
és most csendesdeden figyelem őket,
(cseppet se félnek) s úgy tűnik, szemükben
(mindegy, képzelgés vagy való) sötétlő
tekintetükben, hogyha rám figyelnek,
valamiféle hála van.
Fiacskám,
vagy bárki légy, ki hallasz, s élj nyomorban,
vagy boldogságban (sőt: nyomorban inkább),
tanuld meg tőlem, ki sok kint kiálltam:
hogy van jószág, s mindenkinek e földön
– MINDENKINEK – szüksége van baráttra.*

Mit adott nekem Németh László?
Válogatás a III. A osztály tanulóinak írásaiból (1976)⁵²

Vaszilov Eszter

Az idei év szakkörének témája Németh László élete és művészete volt. (Inkább az utóbbi.)

A szakkör feladata – úgy érzem az –[,] hogy bővítse irodalmi ismereteinket, meg-
tanítson gondolkozva olvasni, szélesítse látókörünket. A Németh László műveit elem-
ző előadássorozat azt hiszem eleget tett ezeknek a követelményeknek.

Mit tudtam Németh Lászlóról a szakkör előtt? Hallottam, hogy van egy ilyen ne-
vű nagy, magyar írónk, ismertem néhány alkotásának címét.

Néhány évvel ezelőtt a televízióban bemutatták egy-két alkotását. Miután ezek fel-
keltették érdeklődésemet, elolvastam első kezembe került regényét, az Égető Esztert.
Aztán sokáig megint nem foglalkoztam könyveivel. S ha nincs a magyar szakkör, talán
megrekedtem volna az Égető Eszternél és sohasem kerül sor az Irgalom és az Iszony el-
olvasására, (történelmi drámáinak,⁵³ regényeinek), társadalmi drámáinak megismeré-
sére, s azokéra, amelyek a jövőben kezembe kerülnek.

A szakkör segítségével tehát közelebből megismertem Németh László műveit, s
rajtuk keresztül magát Németh Lászlót is. De tudom azt is, hogy bárki, bárhol ejti ki
Németh László nevét, számomra az első, ami e névhez kapcsolódik, az Irgalom lesz. Ta-
lán azért, mert ezzel foglalkoztam mélyrehatóan, részletesebben. Kertész Ágnes alak-
ján keresztül tanított, s adott nekem legtöbbet Németh László. Mert Ágnestől lehet
megtanulni az emberszeretetet, őszinteséget, segítőkészséget, önzetlenséget, s mind-
azt, ami az „emberi” tulajdonságok közé sorolható.

Oroszlán Gabriella

Németh László műveinek olvasása nagyon sok szempontból újat jelentett számomra.
Ha azt próbálnám megfogalmazni, hogy mit is adott nekem Németh László, először is
azt mondanám, hogy könyveinek olvasása előtt még soha sem állt ilyen tisztán előttem

52 Írólapokra és füzetlapokra kézzel írt hat írás a következő tanulóktól: Vaszilov Eszter, Cziglányi Zsolt,
Oroszlán Gabriella, Hőnig Klára, Végh Mária, Irimi Zsuzsa. Az írások készítői a magyar szakkör
tagjai és közülük négyen, Hőnig Klára, Cziglányi Zsolt, Oroszlán Gabriella és Vaszilov Eszter, a
Németh László pályázat hét díjnyertese között voltak. Az írások részben cím nélküliek, a címmel
ellátottak a fenti címet variálják (pl. „Mit adott nekem Németh László munkáival való ismerkedés?”).

A III. A osztály osztályfőnöke Tüskés Tiborné volt. Tüskés Tiborné hagyatéka.

53 A „drámáinak” sorközi betoldás.

a tökéletes ember alakja. A könyveivel való megismerkedés előtt, még nem tudtam megfogalmazni magamnak, hogy minden embernek – nekem is – milyenné kellene válnia.

Könyvei olvasása után már tudom, milyennek kellene lennem, de azt hiszem, soha nem leszek olyan[,] mint az ő alakjai. Bár az ő hősnői, hősei sem rögtön tökéletes jellemként jelennek meg, de önmaguk javításával, akaraterővel végül is sikerül elérniük azt, amit az életben nagyon kevés embernek sikerül.

Németh Lászlótól tanultam azt is, hogy embertársainkkal szemben nagyobb megértéssel kell viseltetnünk.

Igyekeznünk kell minden embert szeretni, s nem szabad elhamarkodott ítéletet mondani egy emberről csak a külső alapján.

Ha megismerjük embertársainkat, lehet, hogy megszeretjük azt, aki kezdetben unszimpatikus⁵⁴ volt, s nem kedveljük azt, aki pedig külsőre szimpatikus⁵⁵.

Németh László fogalmazta meg a legtisztábban a szeretet fogalmát is.

Nagyon sok ember esik abba a hibába, hogy azt hiszi[,] szeretetét hízélgéssel, kedves szavakkal tudja legjobban bizonyítani. Pedig, ha csöndben megkönnyítjük szeretteink munkáját, ha úgy szeretjük, hogy ő azt tulajdonképpen észre sem veszi, ez az igazi szeretet.

Tőle tanultam azt is, hogy az életet el kell fogadnunk, vállalnunk kell, de a saját életünket nekünk kell irányítanunk, nem hagyhatjuk el magunkat soha.

Németh László az olvasóinak nagyon sokat ad. Ha sok ember olvasná műveit, éreznék azt, hogy milyenné kellene alakítaniuk jellemüket.

Nemcsak Németh László alakjai lehetnek példaképek számunkra, hanem Németh László élete, embersége, jelleme is példa, követendő út lehet.

Irimi Zsuzsanna⁵⁶

Németh László nevével a középiskolában találkoztam először. Aztán találomra megvettem egy művét, az *Iszonyt*. Elolvastam és hetekig a hatása alatt tartott. Van úgy, hogy fogom egy könyvét[,] belelapozok, elkezdem olvasni valahol és csak órák múlva ébredek belőle. Jelenetek állnak össze a szemem előtt, így őrzöm meg őket. Most úgy gondolom, hogy ezeket a jeleneteket nem fogom elfelejteni egy ideig, de ha megtörténne, hát újra elolvasom.

Mit adott nekem Németh László művészete? Talán nem a legfontosabb és nem első helyre való, de segített a magam jobb megismerésében. Ez talán furcsán hangzik, de így van. Könyveit olvasva szereplői is rögtön ismerősök lesznek és annyira közel állnak

⁵⁴ Az eredetiben: „unszimpatikus”.

⁵⁵ Az eredetiben: „szimpatikus”.

⁵⁶ Az írás fölött „Irimi Zsuzsa” névalak áll.

hozzám az egyes helyzetek, annyira az enyémnek is érzem őket, hogy néha szinte magamnak mondom: Igen, így van. Igaza van.

Könyveit olvasva eltűnődöm: én mit tennék pl. ebben a helyzetben. A mások életéről⁵⁷ a magaméra irányítja a figyelmemet, és mivel a problémáink emberiek, tehát közösek[,] néha a megoldás is azonos lehet. Ez a gondolkodásra készítés is egyik nagy értéke művészetének.

Megfigyeltem műveiben azt a törekvést, hogy minden helyzetben a lehető legigazabb, legemberibb és másoknak is legjobban megfelelő megoldást keresi. Ezt a kutatást, keresést hittel és hivatásaként csinálja, önzetlenül, értünk is. Ez a fajta őszinteség⁵⁸ néha már fáj, de engem is arra ösztönöz, hogy a teljes egyenességre törekedjek.

57 Az „életéről” sorközi javítás, alatta áthúzva: „(problémájából)”.

58 A szó után zárójelbe téve: „már m”.

WOLFART JÁNOSNÉ STANG MÁRIA⁵⁹

Mit köszönhetek Németh Lászlónak? Az iskola volt tanulói írják (1976)⁶⁰

„Szerettem az igazságot” – méltó címe lehetne ez Németh László egész életművének. Ezt érezte-sejtette bennem már a tizenhat éves gimnazista, amikor először olvastam könyvét. Az *Iszony* volt az; fájt, szinte mart könyörtelen szigorúsága, megbabonázott léleklátó ereje, s a serdülőkor zűrzavaraiból alig ébredezőn erkölcsi igényességre nevelt.

Nagy volt örömöm, amikor alig egy év múlva felfedeztem az antikváriumban drámakötetét. Ritkaságnak számított – s ráadásul futotta zsebpénzemből! Már aznap este újra olvastam a drámát, amely téli nagy színházi élményem volt. *Az árulót*. Óriási volt a szakadék egysíkú ismereteim és a valóságos, a dráma sugallta, differenciált történelmi igazság között. Ugrani kellett! Gondolkodni, „keresni az igazságot”, hogy erről az útról már soha le ne térhessek. Hogy érthessem, kövessem az *Irgalom* emberségét, *Égető Eszter* sugárzását, felelősségérzetre a *Bűn* neveljen, áldozatvállalásra a *Nagy család* Kátája. Hosszan sorolhatnám még a hősök, alakok nevét és jellemformáló, nevelő hatását.

Befejezésül hadd idézzek föl egy szeles, havas téli napot 1967 februárjából. Érettségire készültünk, hétfő volt. Fél óra múltán Vali barátnőmmel⁶¹ az Üdülő szálló társalgójában ültünk, szemben Németh Lászlóval. Térdemen télikabátja, amelyről a vasárnapi mecseki sétán egy ág leszakította a felső gombot. Míg az izgalomtól – megvallom – remegő kézzel fűztem be a cernát, és felvarrtam, természetesen túl szorosra, a gombot, hallhattuk őt, kérdezhettük, sőt úgy éreztük, arra a fél órára beszélgető társai voltunk. Németh László örült, helyeselte, hogy tanárnak készülünk, mi több, irigyelt bennünket. Megdöbbenve hallottuk ezt tőle, korunk egyik legnagyobb írójától, de aztán igazat adtunk neki. Vásárhelyi éveire emlékezvén mondta: Gondolják el, hány ezer emberre hat pályája során, s micsoda közvetlenséggel egy tanár; gondolatai, tudása, erkölcsisége hány lelket formál, és mennyivel mérhetőbb, az egyén, a tanár számára boldogítóbb munkájának társadalmi, mozgósító hatása, mint az íróé! Gondoljuk csak el – érdemes!

Tanár lettem. Elkötelezett életre Németh László szavai és munkái is neveltek.

59 1967-ben érettségizett a pécsi Leőwey Klára Gimnázium német nemzetiségi tagozatán a IV. D. osztályban. Az ELTE Germanisztikai Intézetének ny. tud. munkatársa, pedagógus, nemzetiségpolitikus.

60 Forrás: *Németh László emlékére: A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása*, szerk. A szakkör vezetősége, felelős szerk. Tüskés Tiborné, 1976. november, 7. Példány: Tüskés Tiborné hagyatéka.

61 Koch Valéria (1949–1998), költő, író, műfordító, újságíró.

Németh László

Kiállítás a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban 1976. november 22-től december 4-ig
Válogatás a vendégkönyvi bejegyzésekből⁶²

1976. nov. 22.

„Az ifjúságnak joga, hogy életét eszméi és igényei szerint újrafogalmazza. A halál ott kezdődik, ahol erről a jogáról, tudatlanságból vagy a könnyebbet keresve, lemond.”

Németh László: A vásárhelyi kútra.⁶³

(Ideírta: Vekerdi László)

„Világító tekintet udvarában,
emberi bővületben élni!
Amennyit mások fényében láttam,
annyit tudok....”⁶⁴

Kívánom a Leőwey Gimnázium
ifjúságának
tanulják meg ezt az
igazságot
Németh Lászlótól
méltó rá –

Fodor András

Boldog vagyok, hogy részt vehettem ezen a lelket melengető ünnepségen. Köszönet érte mindazoknak, akik ezt létrehozták.

Katona Ádám

Boldog az az iskola, amelyik az irodalomban Németh László lélek lángjai után igazodik. Köszönet az irányítóknak.

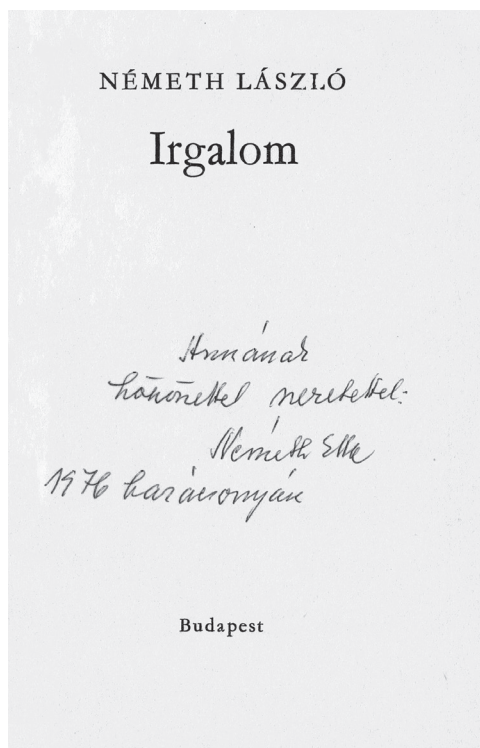
Pécs, 1976 november 22

Bárdosi Németh János

62 A Leőwey Klára Gimnázium hivatalos vendégkönyvének Németh László kiállításával kapcsolatos részéből néhány fénymásolt oldal található Tüskés Tiborné hagyatékában. A meghívó szerint a kiállítás megnyitását megelőzte a Németh László tiszteletére elhelyezett emléktábla leleplezése. Megemlékezést mondott Vekerdi László író, tudománytörténész. *A szem hatalma* c. versét elmondta FODOR András költő. Elhangzott ILLYÉS Gyula *Összegezés Németh Lászlóról* c. írása.

63 Idézet NÉMETH László *A vásárhelyi kútra* c., 1967-ben keletkezett írásából. Ez az idézet volt Vekerdi László megemlékezésének záró mondata. A megemlékezés gépiratos szövege két másolati példányban Tüskés Tiborné hagyatékában található. A pontos idézet a következő: „15. Az ifjúságnak joga, hogy az életet igényei és eszméi szerint újrafogalmazza. A halál ott kezdődik, ahol erről a jogáról, tudatlanságból vagy a könnyebbet keresve, lemond.”

64 Idézet FODOR András *A szem hatalma* c., Németh Lászlónak ajánlott verséből, a 4. rész második strófájának első négy sora.

38. Németh Lászlóné dedikációja Tüskés Tibornénak
Németh László *Irgalom* című kötetében, 1976 karácsonyán

Gratulálok és köszönöm!

Galambsi László

Szívből gratulálok, s kívánom, hogy Németh László szellemében sok sikert érjen az iskola tanári kara és ifjúsága.

Pécs, 1976. nov. 22.

Bertók László

Köszönettel: Németh Lászlóné

1976. nov. 23.

Büszkék vagyunk, hogy valamikor mi is ennek az irodalmi szakkörnek a munkájában részt vehettünk:

Kincses Mária

EGYKORI rajztermemben Németh Lászlóval találkozni nagy –, nagyon nagy megtiszteltetés!

KÖSZÖNET ÉRTE!

76. XI. 22.

Kelle Sándor

A kiállítást létrehozó szakkör tagjai és a látogatók újra igazabbak, többek, jobbak lettek Németh László örökségének közreadásával.

Dicséret, elismerés és nagy-nagy köszönet érte mindazoknak, akik ezen munkálkodtak, elsősorban a szakkört vezető tanárnak:

1976. nov. 27.

a Baranya megyei Pedagógus Továbbképzési Intézet munkatársai:

Rónaky Edit

Burgert Róbertné⁶⁵

Csirke Borbála

Újra láttuk és köszönjük a szolgálatot Németh László művéért és tiszta emberségéért.
Pécs, 1976 december 1.

Bárdosi Németh János

„Közösségek összetartásához emberek szíve-vére kell, egy-egy beépített Kőműves Kelemenné.”⁶⁶ (Németh)

Köszönjük:

III. c osztály

Örülök, hogy ez a szép kiállítás létrejött és azt megtekinthettem. Szeretettel kívánom régi kedves iskolám nevelői és diákjai számára továbbra is a szép és jó iránti lelkesedést, annak továbbadására a munkakedvet és sok szép eredményt.

Sipos Márta

az iskola ny. tanára

65 Burgert Róbertné, a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet munkatársa (1974–1988).

66 Idézet NÉMETH László *A Nagy család története* c. írásából. A teljes mondat a következő: „Amit a két dráma együtt mond: hogy közösségek összetartásához emberek szíve-vére kell – egy-egy beépített Kőműves Kelemenné, s hogy az, amit mi kohéziónak érzünk, voltaképp észrevétlenné vált önfeláldozás; azt a két dráma együtt, úgy hiszem, elmondja.”

39. Takáts Gyula és Tüskés Tiborné, Balatonfenyves, 1965 körül. Fotó: család

Varga Hajdú István: Az írás és a vonal című kiállítása (1977)

Takáts Gyula – Tüskés Tibornénak⁶⁷
Kaposvár, 1977. november 10.

977. 11. 10.

Kedves Anni,
köszönöm a figyelmét. Örülök, hogy H. U. Pista⁶⁸ készít a versekhez rajzokat.⁶⁹
Mikor lesz a kiállítás?⁷⁰ Már úgys jó lenne lemenni egy-két napra Pécsre. De Lon-

67 Kézzel írt levél boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka

68 Varga Hajdú István (1920–1981), festőművész, grafikus, pedagógus.

69 A levél előzménye Tüskés Tiborné 1977. október 26-án kelt levele Takáts Gyulához, melyben jelzi az irodalmi szakkör kiállítási tervét Varga Hajdú István irodalmi kísérőrajzaiból. Jelzi továbbá, kérte a művészt, készítsen kísérőrajzot Takáts Gyula „Tán ép azért” és „Hogylásd” c. verseihez. Kéri Takáts Gyulát, írja le a két verset egy-egy ív papírra, és küldje el, hogy kitehessék a rajz mellé. *Takáts Gyula és Tüskés Tibor levelezése 1959–2008*, s. a. r. FEHÉR Zoltán József, (Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2021), 351. sz. levél.

70 Az írás és a vonal címmel Varga Hajdú István irodalmi kísérőrajzaiból a pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezetének irodalmi szakköre kamarakiállítást rendezett az iskola klubjában, mely 1977. november 28-tól december 10-ig volt látható. A kiállítást a sokszorosított meghívó szerint Kelle Sándor festőművész nyitotta meg, a kiállítással kapcsolatban november 28-án és 30-án nyilvános szakköri foglalkozásokat tartottak. A meghívó egy példánya és a megnyitó gépelt szövege Tüskés Tiborné hagyatékában. – Az „artportal” Varga Hajdú István szócikke az 1977-es pécsi kiállítást nem tartja számon a művész egyéni kiállításai között. A kaposvári Ripp-

cika⁷¹ halála óta rengeteg mellékes munka is szakad rám. Nehezen élek, de élek...
Mi újság Tibor ügyei körül?... Írjon valamit. Mindnyájukat nagy szeretettel köszön-
töm, kézcsók-ölelés

Gyula

40. Varga Hajdu István és Tüskés Tiborné, Pécs, 1967 körül. Fotó: család

41. A *Kodály Zoltán élete képekben* című kiállítás és emléktábla avató meghívója
Reich Károly rajzával, 1982. október 27.

Rónai Múzeum, melynek igazgatója Takáts Gyula volt, 1968 májusában rendezett kiállítást Varga Hajdú István munkáiból. Ld. *Takáts Gyula és Tüskés Tibor levelezése 1959-2008*, i. m., 209.

71 Szabó Ilona (1909–1977), Takáts Gyula első felesége.

G[ÁLLOS]. O[RSOLYA].

Emléktábla-avató és kiállítás a Leőwey Gimnáziumban:

Kodály Zoltán élete képekben (1982)⁷²

„A pécsi Leőwey Klára Gimnázium irodalmi szakköre – olvashatjuk a meghívón – Kodály Zoltán születésének 100. évfordulója alkalmából kiállítást rendez és emléktáblát avat arra emlékezve, hogy a zeneszerző 1945. október 27-én iskolánk épületében mondta el először a „Magyar zenei nevelés” című előadását.”⁷³

Ezen bensőséges ünnepség színhelye volt tehát tegnap délután a patinás pécsi gimnázium, melynek dísztermében a Németh László 1964. évi itteni látogatását megörökítő emléktábla mellé most Kodályé is idekerült. Agócsy László,⁷⁴ a Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskola nyugalmazott tanára emlékezett vissza ez alkalomból a zenei nevelési terv meghirdetésének eseményére: Kodály, akinek az ostrom alatt megrongálódott a lakása, 1945 őszén több hónapot töltött Pécsen, és felkereste a zenekonzervatóriumot. A tanári karral elbeszélgetve kiderült, hogy a Mester régi célkitűzését, az iskolai zene- és énektanításnak a gyermekekkel való megszerettetését szeretné kidolgozni és megvalósítani. A pécsi konzervatórium tanári kara vállalkozott erre, és Kodály Zoltán irányításával 8-9 éves gyermekekkel megkezdtek az előképzős munkákat, sok-sok teret engedve a játékra, improvizációra. Ezen első próbálkozások eredményét mutatták be egy szombat délutánon, 1945. október 27-én a mostani Leőwey Gimnázium nagytermében.

Ez a módszer azóta bejárta a világot, hiszen Kodály elképzelése úgy bevezetni a gyermeket a zene birodalmába, hogy közben etikai, esztétikai és technikai műveltség, nyelvi, irodalmi, történelmi ismeretei is gyarapodjanak.

Kodály Zoltán életútját gazdagon illusztrált kiállítási anyaggal mutatja be a gimnázium irodalmi szakköre, amely összegyűjtötte a Mester kedves tárgyait, a kalotaszegi párnákat, megjelent műveit, Pécshez, az itteni kórusélethez fűződő más emlékeket.

A kiállításmegnyitó és az emléktábla-avató után az iskola dísztermében Tüskés Tibor előadása hangzott el Kodály és a magyar irodalom kapcsolatáról, hiszen szó és dallam, vers és zene kapcsolata talán senki másnál jobban nem szervesült, mint éppen Kodálynál, akiben nemcsak nagy magyar versek megzenésítőjét ismerhetjük, hanem a magyar beszéddallam első igazi felfedezőjét is.

72 Forrás: *Dunántúli Napló* 39, 296. sz. (1982. október 28.): 1. A lappéldány első lapja Tüskés Tiborné hagyatékában. Átírás a személynevek kurziválásának mellőzésével.

73 Az előadás 1945. november 19-én ismét elhangzott a Pécsi Nemzeti Színházban tartott hangverseny keretében.

74 Agócsy László (1906–1993), zenepedagógus, karnagy.

Szakköri és osztálykirándulások naplói (Részletek)

Útinapló (1967)⁷⁵

Mintha önmagát tagadná a tavasz, hűvös szél fogadott 1967.⁷⁶ ápr. 24-én reggel benünket, a Leőwey Gimnázium magyar irodalom szakkörének tagjait, és vezetőnket, Tüskés Tiborné tanárnőt. A hideg azonban nem bizonyult elég hatásos ellenszerül jókedvünknek. Vidámak voltunk – és nem ok nélkül. Egész évi munkánk jutalma, mintegy betetőzése volt a rákövetkező három nap, amikor a valóságban is eljutottunk a Dunántúlra azokra az irodalmi nevezetességű helyekre, ahová évközben, a szakköri foglalkozásokon csak elméletben utazhattunk el.

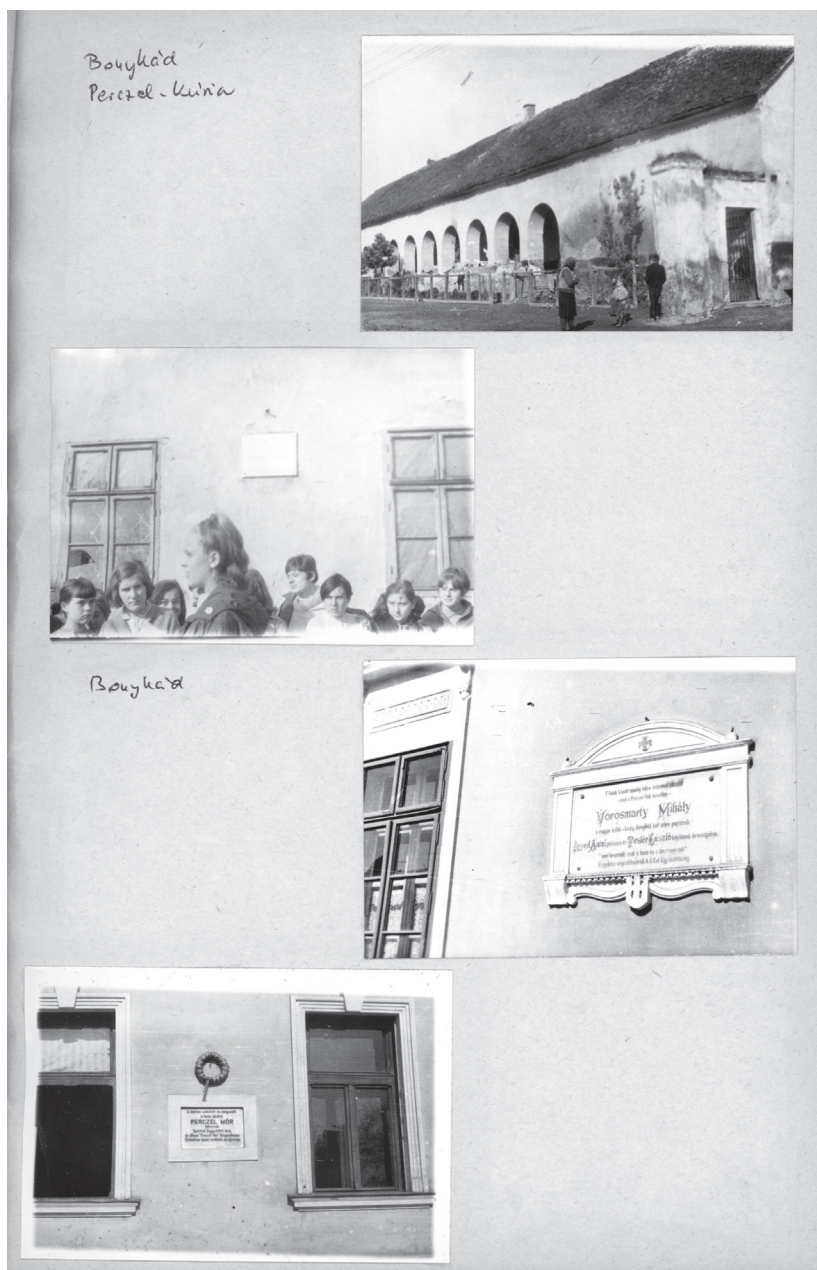
Utunk az ébredező, újra friss, harsogó zöld ruhát öltő Mecseken keresztül vezetett Bonyhádra ill. a szomszédos Börzsönybe.⁷⁷ E két helység irodalomtörténetünkben Vörösmarty nevével kapcsolódik össze. 1817-ben, amikor apja meghalt, s az a kevéske ott-honról kapott segítség is megszűnik, kerül a költő Perczelékhez, a gazdag Tolna megyei nagybirtokos családjához, nevelőnek. 1820 végén, amikor beköltözik Perczelék börzsönyi birtokukra, Vörösmarty is velük megy. Éppen azt találta meg itt, amit Pesten hiába keresett: könyveket és írótársakat. Perczel Sándornak több ezres kötettségű könyvtára volt, amelyben kedvére böngészhetett. Költőtársaként 3 nevet említhetünk: Egyed Antal plébánost, aki Tassót, Zrínyit adja kezébe, a fiatal Teslér László Shakespeare-rel, Schillerrel, Goethével ismerteti meg, s a dráma iránti érdeklődését kelti fel. Kissé távolabb élt a harmadik barát Klivényi Jakab, aki szintén verselgetett. „A három pap lón – ahogy Gyulai Pál írja – Vörösmarty társasága, közönsége, barátja, bírálója és versenytársa. Körükben találta magát legjobban, könyvtárukból tanulta ismerni a régibb és újabb magyar irodalmat, általok ismerkedett meg a külföldi költőkkel, tőlük vett ösztönt pályája folytatására, mert nevezetes költőt jósltak belőle, önbizalomra ébredt félénk génusza.” A fiatal Vörösmarty költészete, írói tevékenysége, legalábbis ami vállalkozásainak mennyiségét illeti: valóságos életmű.

A Perczel fiúk mellett töltött éveiről Vörösmarty hűséges barátjának[,] Sakay Imrénének vázlatai és növendéke, Perczel Mór emlékiratai tájékoztatnak. Sakay mondja a költőről: „A fiatal Vörösmarty életmódjában került minden bohémséget, vagy romantikus szertelenséget. Nyáron 5-kor, télen 6-kor kelt rendszeresen. Szorgalmasan járt az egyetemre, vizsgákra készülve már hajnali 3-kor talpon volt, hogy el ne szenderedjék,

75 Forrás: Kék műbőrbe kötött, 31 lap terjedelmű stencilezett gépirat, a hiányzó betűk kézi kiegészítésével, javításokkal, részben külön lapokra beragasztott, 6x9 cm-es fekete-fehér fényképekkel, címlap nélkül. Az első borító jobb alsó sarkában arany színű betűkkel préselve : « UTINAPLÓ / T T. » A belső borítóra ragasztva Tüskés Tibor Diskay Lenke által készített ex librise. A fényképek tárgyának megnevezése Tüskés Tibor kézírásával. A közölt részlet az 1–4. lapon. Tüskés Tiborné hagyatéka. A dokumentum további példánya Dr. Horváth Istvánné Kakas Tünde tulajdonában.

76 Az évszám kézzel írt betoldás Tüskés Tibor kézírásával.

77 Javítva ebből: „Börzsönbe”.

42. A Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakköre útinaplójának egy oldala bonyhádi fényképekkel, Tüskés Tibor képaláírásaival, 1967. április

a földre tett paplanára hevert, köpenyével takaródzott. Azt az időt, ami növendékeinek oktatása mellett fennmaradt, írással, olvasással töltötte. Sokat beszélt tanítványai-val olvasmányairól, bennük hazaszeretetet és szabadelvű hajlamokat keltegetve.”⁷⁸ Ennek legfőbb bizonyítéka egy kedves kis epizód. A bécsi kormányzat 1823-i törvénytelen rendeletei ellen támadt nemzeti mozgalom Vörösmarty nemzeti érzése fejlődésére is nagy hatással volt. S a felnőttek izgalma a gyerekekre is áterjedt. 12 éves tanítványa – a későbbi író és szabadsághős Perczel Mór [–] Rákóczi arcképe előtt térden állva megesküszik arra, hogy élete nagy feladatának tekintí nemzete felemelését. Vörösmarty az eskü alatt a gyermek mellett állt. Mikor az felkelt, könnyes szemmel tekintett rá és megölelte. A kamaszodó fiú kérlelhetetlen tisztelője és bírálója nevelőjének. Emlékiratában egy helyen azt mondja: „Testileg, lelkileg tisztább és hibátlanabb lény nem létezett nála soha. Sok éven át együtt voltam, egy szobában háltam, folytonosan együtt éltem vele, de soha szájából egy tisztátalan szót, egy szemtelen hangot nem hallottam. Soha egy aljas tettét, egy rossz érzését, vagy gyanús eredetű, vagy gonosz szándékú cselekedetét nem láttam.”⁷⁹ Minden érzése, szava, tette, tiszta és nemes volt. Ha ebben a véleménynyilvánításban van is egy kis túlzás, gyermekies rajongás, de Vörösmartyt, mint nevelőt, így kell elképzelnünk. A Perczel fiúk környezetében sokat látta a legidősebb Perczel leányt, Adélt. A költő szíve szerelemre lobban a leány iránt. Igen, Etelka volt az, akinek neve és egész lénye bearanyozta és mégis oly boldogtalanná tette ifjúsága napjait. De e szerelem emlékéből táplálkozott költészete meglelt férfi éveiben is. Lehet, hogy e szerelem eleinte csak költői ábránd volt, de a magány és a szeretett leány lenyűgöző szépsége szenvedéllyé érlelték. Titkos, néma viszony lehetett közöttük, amelyet egyik fél sem szegett meg soha. A költő gondolatban már nagyon sokszor szét tépte, de szenvedélye mindannyiszor visszavonta. Végül is legyőzte önmagát. Lemond akarata ellenére Etelkáról csak azért, hogy a lány boldog lehessen, s az általa oly igen tisztelt család belső nyugalma megmaradjon. Most pedig hallgassuk meg az Etelka ciklus utolsó versét, amelyben már az érett költő szól hozzánk s bölcsen mondja „nevetni tilt az ész letűnt remény után” (Késő vágy). Utoljára 1827 őszén járt itt Tolnában a költő, hogy végbúcsút mondjon ifjúsága tündérhonában.⁸⁰

Következő állomáshelyünk Szekszárd volt, ahol a Babits Mihály életéhez, munkásságához kapcsolódó emlékeket kerestünk fel. Babits neve utunk két állomását köti össze: Szekszárdot és Pécsét. Egy évszázaddal ezelőtt építette a László utcában azt a nagy fehér házat egy Schmidt nevű építész, s tőle vette meg néhány esztendővel később Kelemen József, a költő anyai nagyapja. Ebben a hideg külsejű házban látta meg a napvilágot 1883. november 26-án Babits Mihály, s mindjárt az első napon ijesztő kalandban vett részt. Az örvendező apa, az alig megfürösztött gyermeket fölkapta és szaladt vele föl az emeletre, hogy megmutassa anyósának, Cenci nagymamának. Visszafe-

78 Az idézet vége jelöletlen.

79 Az idézet vége jelöletlen.

80 A „ban” ceruzával áthúzva és javítva „tól”-ra

lé a lépcsőn megbotlott és leejtette újszülött fiát. Szerencsére semmi baja sem történt, a pólya megvédte a zúzódásoktól. A tipegő, majd hancúrozó kisfiú nemigen léphette át a nagyház udvarának kapuját. Persze földeríteni való a kerten belül is akadt bőven. A gyermek szórakozhatott itt kedvére, a költő pedig szívesen járt ide pihenni, s nem egy művében emlékszik meg erről a házról és udvarról. A kerítésen túl titokzatosabb a világ. A ház emeleti ablakából rá lehet látni a Sédre, ahol vidám gyerekek hancúroznak naphosszat. Bizonyosan volt olyan pillanata, amikor vágyott közéjük. De gyorsan elhessegette a kísértést, talán ilyenkor keresett abban kárpótlást, hogy a szomszéd háznak nádfödéléről kihúz felve egy-egy szálát, nyílnak valót, a magános indiánosdihoz.

A gyerek Babits szinte csak Kelemenek között nevelődik, négy asszony pátyolgatja, a szellőtől is óvja. A férfiaknak alig volt szavuk ebben a házban. Itt Cenci néni volt a családfő, szigorú nagyasszonyként trónolt a László utcai nagy ház egyik emeleti szobájában és uralkodott a családon.

Amikor Babits felnőtt, elhagyta a szülői házat. Később többször utazott Szekszárdra. Feleségével együtt 1921 januárjában látogatott a László utcába. Felesége – Török Sophie⁸¹ – színes élménybeszámolót készített erről az utazásról. Szeretettel emlékezik Babits kedves, őszhajú édesanyjáról és nénjéről. A szőlőhegyen tett sétájuknak emlékei elevenednek meg előttünk írásaiban.

A világháború második felében megint Szekszárdon találjuk. Itt írja Szekszárd, 1915 nyarán c. versét. Nemcsak családjával, hanem barátaival is meglátogatja öreg édesanyját. 1937. március 25-én Illyés Gyula társaságában utazik Szekszárdra.

Életének tizenegy esztendejét, egész ifjúságát töltötte Pécsen. Második elemista volt, amikor a család Pécsre költözött. Az apa a mai bíróság épületében hozta ítéleteit. A kis Mihály pedig abba az iskolába járt, ahol azóta is a belvárosi fiúiskola működik. Először a Xavér templomhoz közel, a hegynek futó szűk Klimó – ma Landler Jenő [-] utca 8. szám alá költöztek. 1898-ben meghalt Babits édesapja. Az árván maradt kisfiút a nagybácsi, Kelemen Mihály honvédorvos fogadta magához, a mai Mátyás király utcai házába. A Zrínyi és [a] Váradi utca sarkán ma is áll az a számozatlan házrész, melynek délre néző ablaka mögött élt és tanult a diák Babits. A házat ma emléktábla jelöli. Itt történhetett az a félszeg diákcsinny, hogy a reggeli kávéhoz kapott zsemlet, mivel a péksüteményt nem szerette, hónapokig a szekrényben rejtette, míg a szigorú nagybácsi egyszer meg nem találta a száraz zsemlehegyet. A felső lakásban állt a hatalmas Kelemen könyvtár, itt szerezte első nagy olvasmányélményeit. Az értékes könyvtár – benne több dedikált Babits kötet, amellyel már a neves író ajándékozta meg jótevőit – ma a Megyei Könyvtár féltve őrzött kincse.

Tizenegy év élményei kitörölhetetlenül éltek Babitsban akkor is, amikor már nem volt e város polgára. Két regényének színhelyét is Pécsre tette, sőt névvel, verset ír a Balokány fürdőről – a 30 éves érettségi találkozóra – s szeretettel rajzolja a pécsi lámpagyűjtőgató alakját.

1931-ben, amikor a Janus Pannonius Irodalmi Társaság tiszteletbeli tagjává választotta, feleségével Pécsre utazott, s nagy kedvvel járta be egykori diákéveinek színhelyét. [...]

81 Javítva ebből: „Sophia”.

Szakköri kirándulásunk 1968. április 21–24-ig⁸²

Ragyogó napsütéses reggelre ébredtünk április 21-én. Tele voltunk izgalommal, várakozással, hiszen egész évi megfeszített munkánk jutalma következett az előttünk álló négy napban. Irodalmi szakkörünkkel nyugat-dunántúli kirándulásra indulunk. Írók, költők egy-egy városhoz, kis faluhoz fűződő munkásságát év közben feldolgoztuk, előadásokat tartottunk, s most ezeket a helyeket szándékoztuk felkeresni. Utunkon elkísért bennünket a Janus Pannonius Gimnázium irodalmi szakköre és vezető tanára⁸³ is.

Reggel 7 órakor robogott ki farmotoros autóbuszunk az iskolánk előtti felszállással, két óra múlva Kaposvár érintésével rátértünk a balatonboglári műútra. Csak buszunk ablakából láthattuk Somogyvár romjait. Öreglakon át érkeztünk első állomásunkra, Niklára, ahol Berzsenyi töltötte utolsó éveit. Mielőtt elmondanám, hogy mit is látunk, hadd említsem meg, hogy kirándulásunk alkalmával három Berzsenyi életállomáson voltunk, csak időrendben visszafelé. Így adódott, hogy a niklai házban a magányosságába belefáradt remete Berzsenyit kerestük. Külsőre még ma is tetszetős ez a kúria, melynek lehúzott redőnyei mögött a mokány Berzsenyi fogyasztotta a papírt és a viaszt. A házban a költő ma is élő dédunokája[,] Piroska néni⁸⁴ fogadott bennünket, valamint férje kalauzolt végig a múzeum má átalakított szobákban. A különben kevés igazán nagy értéket magába foglaló kis kiállítást a bácsi kedvessége, szenvedélyes magyarázata és figyelmessége – tiszteletünkre befűtöttek az ősi kandallóba – tette mégis maradandóvá. Utunk még a niklai temetőbe vezetett el egy hatalmas gyümölcsösön keresztül, ahol láthattuk a költő még ma is élő és hajtó hatalmas fáját. A temetőben az obeliszket – mint kalauzunktól megtudtuk – a hagyomány szerint az a betyárvezér hordta össze, akivel Berzsenyi emberségesen bánt.⁸⁵ A síremlék előtt kegyeletünk lerovása jeléül kis megemlékezést tartottunk.

Nikla: Láttuk a szépen berendezett emlékszobákat, de szívünk összeszorult. Miért? Nem azért, mert nagy költőink emlékei felett álltunk, hiszen az élet örök, megváltozhatatlan folyamata a születés és elmúlás. Szívünk összeszorult, mert városunkra, Pécsre gondoltunk, és Babits Mihályra. Mi is tartoznánk annyival e nagy költőnk emlékének,

82 Forrás: Világoskék műbőrbe kötött, 23 lap terjedelmű stencilezett gépirat, nagyobbbrészt külön lapokra beragasztott fekete-fehér fényképekkel, címlap nélkül. A fényképek tárgyának megnevezése Tüskés Tibor kézírásával. A közölt részlet az 1–2. lapon. Az utolsó lapon a kézirat végén a következő megjegyzés: „A kirándulásról a tanulók élménybeszámolót készítettek. Közülük a legjobbat – Sebők Tünde munkáját – teljes terjedelmében tartalmazza e napló, a többiekéből részleteket közöltünk.” Tüskés Tiborné hagyatéka.

83 Tüskés Tibor.

84 Ungár Károlyné Berzsenyi Piroska.

85 Az emlékművet 1860. június 14-én avatták fel. Vö. HÁRSHÁZI István, *Niklai hagyományok*, 2. átdolg. kiad., [Nikla, Nikla Község Önkormányzata], 1996; G. JÁGER Márta, „A derék nem fél. Emlékmű Berzsenyi Dánielnek Niklán 1860-ban”, *Somogyi Honsímeret* 31, 2. sz. (2001): 16–3; KNAPP Éva, „Niklai Hamvak (1860)”, *Doromb* 4 (2015): 375–386.

hogyan a Mátyás király⁸⁶ úti házon ne csak⁸⁷ emléktábla legyen, hanem a kis szobában, melyben egykor Babits lakott[,] találkozhatnánk hagyatékával. (Kamarás–Witzl–Puch)⁸⁸

A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakköre

Jugoszláviai útinapló (1968)⁸⁹ (Részletek)

Szeptember 3. Azt hiszem mindenki számára a 2 évi várakozás beteljesülését jelenti. Sokan életükben először lépik át az országhatárt, hogy új tájakkal, emberekkel ismerkedjenek meg. Mielőtt jugoszláviai utazásunkra sor kerülne, szeretném, ha képzeletben végigjárnánk az országot. Először földrajzi helyzetével, majd történelmével, gazdasági életével, utána irodalmának fejlődésével és végül azokkal a városokkal ismerkedünk meg, melyeket utunk során érinteni fogunk. [...]

A jugoszláv irodalom 4 nép, három nyelven kifejlődött irodalmát öleli fel. Történetük Cirill és Metód szláv apostolok ómakedoszláv nyelvű munkásságáig nyúlik vissza. Ezen az óegyházi szláv nyelven indul fejlődésük, a középkor folyamán teljesen az egyház befolyása alatt, elzárva a népnyelv behatolása elől. Külön foglalkozunk a szerb, a horvát, a szlovén és a macedón irodalom fejlődésével.

A szerb cirillbetűs irodalom a középkori szerb állam megerősödésével kezd kibontakozni. Legjelentősebb művelője a 13. sz. elején I. Sava érsek. A világirodalom termékei a középkor ismert témáit feldolgozó Nagy Sándor és Trója-regény, valamint az uralkodók életrajzai. A 15. sz. végére teljessé vált török hódítás és elnyomás hosszú évszázadokra megszakította az irodalom fejlődését, mely ettől kezdve a kolostorokban a szent könyvek másolására szorítkozott. A 18. században hirtelen lendülettel fejlődésnek indult. Obradović⁹⁰ műveiben kapott hangot először a népnyelv.

A 19. században új fejezetet nyitott a szerb irodalomban Vuk Karadžić⁹¹ nyelvrohmánya és a népnyelv uralomra jutása. A 20. században számos kiemelkedő író alkotott értékesnél értékesebb műveket. [...]

86 Javítva ebből: „Király”.

87 Javítva ebből: „necsak”.

88 A szövegrész író tanulók vezetéknéve. A Leőwey Klára Gimnázium 1968-ban érettségizett IV. D osztályának tanulói: Kamarás Júlia, Witzl Éva, Puch János. – A szövegrész alatt beragasztva a niklai Berzsenyi-kúria fényképe.

89 Világoskék műbőrbe kötött, 21 lap terjedelmű stencilezett gépirat, címlap nélkül, 26 db 6x9 cm-es beragasztott fekete-fehér fényképpel. A fényképek tárgyának megnevezése Tüskés Tibor kézírásával. Az [1]. lapon a „Jugoszlávia” cím előtt Tüskés Tibor ceruzás bejegyzése: „1967?”. A közölt részletek az 1., 5., 8–15., 17., 19–21. lapokon találhatók. Tüskés Tiborné hagyatéka. Átirás a rövidítések feloldásával, az aláhúzott részek dőlt betűs kiemelésével, a bekezdések egy részének összevonásával. Az összeállítás egy további példányát Dr. Horváth Istvánné Kakas Tünde bocsátotta rendelkezésre.

90 Dimitrije (Dositej) Obradović (1740–1811), író, pedagógus, politikus.

91 Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864), népköltészeti szövegek gyűjtője, kiadója.

Elérkezett a nagy nap, az indulás napja. Reggel jóval 5 óra előtt izgatott kis csapat várta a buszt, ami majd repít bennünket hegyen-völgyön keresztül, egészen le az Adriáig. Az indulást megelőző percek igen gyorsan teltek. Néhány kókadt leányfej már az Adriáról álmodott, pedig mi még csak Nagykanizsa házait látjuk feltűnni. Itt elvégeztük a formaságot, kitöltöttünk egy ívet, s azután kiadtuk a jelszót: irány az országhatár. Izgatottan vártuk, mikor tűnik fel az útjelző táblán a bűvös szó: Letenye. Az országhatár átlépése után valóságos hősöknek éreztük magunkat. Olyan hősöknek, akik már az egyik próbát megállták, vagyis átengedik őket egy idegen országba. Pedig az igazi próba csak ezután következett. Több mint 500 km-t kell megtennünk kisebb-nagyobb megszorításokkal, hogy elérjük Abáziát, vagy ahogy ott hívják, Opátiját. Közben igen sok érdekes, tájjellegű megállapítást teszünk. Érdekesekek a szénaboglyák. Egy hosszú fadarab – mely a földben elég szilárdan áll – apró tüskékre ágazik el (persze messziről minden kicsinek látszik), és erre „tűzik” fel a szénát száradni. Így az egész boglya egy érdekes kúp alakot kap és az odavetődő idegen, aki esetleg nem ismeri elkészítési módját, igen könnyen megjárhatja, ha ezt választja éjszakai pihenőhelyéül. Amit legelőször nézhettünk, az 4 lábon jár, és úgy hívják: ökör. Nagyon sok van belőlük, talán ezért annyi a zöld fűvű legelő.

Letenyénél a határ átlépése után 25 km-t megtéve máris olyan helyre érkeztünk, ahol a történelmi kegyelet rövid megállásra kényszerített bennünket, amikor a 8 ezer lakosú Csáktornához, a Zrínyiek családi fészékéhez értünk.

Csáktornyát erős várrá építették ki, s innen vezeti Zrínyi a költő és hadvezér diadalmas harcait a török ellen. Ez a vár egyben a tudomány hajléka is: a Zrínyiek csáktornyai nyomdájában könyvet nyomnak. Ma is látható az eléggé épen maradt vár és kastély.

Csáktornyát elhagyva folytattuk utunkat a dimbes-dombos tájon. Kisebb-nagyobb településeken haladtunk keresztül, amíg fel nem tűnt Zágráb.

Mielőtt beértünk volna a városba, kísérőnk elmondta a város történetét és jelentőségét. [...]

Autóbuszunk egy barokk városrész központjában állt meg. Nagy zsivajjal szálltunk ki és elindultunk fölfedező körutunkra. Az első meglepetés: valódi hippiket láttunk. A mellettük elhaladók csodálkozó szemekkel nézték őket. Egyikük a lépcsőn végigdülve, mezítláb (hiányos piszkos ruhában) jóízűen aludt. Talán még álmában se gondolta volna, hogy pécsi lányok egymást törve-zúzva kapják lencsevégre. Még csodálatosabb látvány volt a piac. Igazi keleties hangulat, ahol a töktől kezdve a pipáig minden megtalálható.

Még szerencse, hogy pénzünket nem kaptuk meg, mert azt hiszem rögtön elköltöttük volna.

A piacot elhagyva a dóm felé vezetett utunk.

A székesegyház 1241-ben készült el és egy év múlva a tatárok pusztításának esett áldozatul. Ezután századokon át húzódott a balsorsú templom építése. A XVI. században a török veszély jelentkezésével várfallal vették körül. A katedrális főkapuján belépve glagolita írás emlékezik meg Horvátország megalakulásának 1300. évfordulójáról.

A templom belső kiképzése részben barokk stílű, de a gót stílus az uralkodó. A templom nevezetességei közé tartozik a sírbolt.

Itt nyugszik az összeesküvésükről ismert Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc. Hamvait 1920-ban szállították ide bécsújhelyi sírjukból. A székesegyház gazdag kincstárában több magyar vonatkozású relikvia és kegytárgy között őrzik Szt. László palástját.

Végül kuriózumként megemlítendő, hogy a székesegyház tornyába lift visz fel, s szép panoráma képben mutatja be Zágráb ó- és újvárosának körngetegét.

Az óvárosban is találkoztunk magyar vonatkozású emlékekkel. Az egyik ház falán legnagyobb meglepetésünkre ez a tábla állt: Ady Kör.

A rövid zágrábi tartózkodás után folytattuk utunkat a tengerpart felé. [...] S végül megláttuk! Igaz csak az öble csillant meg egy pillanatra, de amikor rákanyarodtunk a rijekai országuóra, ott hömpölygött, csapdosta hullámaival a partot az Adria. [...]

A csodálatos látvány annyira lekötötte figyelmünket, hogy észre sem vettük: Opátijába érkeztünk. [...] Utunk során magyar irodalmi emlékekkel, irodalmunk kiemelkedő alakjainak nevével találkoztunk.

Opátija is ilyen meglepetést tartogatott számunkra. József Attila és testvére Etus is itt nyaralt a Károly király nyaraltatási akció „jóvoltából”. József Jolán hangulatos leírásából tudhatjuk meg a sok csíny – pókok betelepítése a szállodába, háztetőn közlekedés – amiből József Attila is kivette részét. [...]

Másnap reggel már 6 órakor talpon voltunk, kiültünk az erkélyre és néztük a reggeli életet. [...]

Bebarangoltuk a tengerpartot, bementünk minden üzletbe, szedtünk vadon termő bokrokról füget, babérendőben járva elkészítettük majdani koszorúinkat. Leültünk a mólóra és csodálattal néztük a tenger kékes-zöld színét. A délelőtti köszöletünknek az ebéd vetett véget. [...] A nap hátralévő részét hatalmas lubickolással töltöttük el. Már alig vártuk, hogy megfürödhessünk a tengerben. [...] Nagyon nehezen tudtunk a fürdészel betelni, mégis abba kellett hagyni, hiszen délután Lovránba vitt buszunk. [...] Másnap egész napos kirándulásra indultunk Pulába. [...]

A Kvarner-öböl. Északi sarkában találjuk Jugoszlávia és az Adria legnagyobb kikötőjét, a 110.000 lakosú Rijekát, vagy magyar nevéen Fiumét. [...] A Habsburg birodalom számára fontos kikötő. [...] A XVIII. században Magyarországhoz csatolják. [...] Városnéző sétánk során megnézhetjük az egykori városkaput és itt találkozhatunk az egyik legbecselebb kultúrtörténeti emlékekkel is. Itt működött 1850-ben az első horvát olvasókör, melynek kiemelkedő szerepe volt a horvát szellemiség terjesztésében. [...] Fiumei kastélyában látta vendégül József főherceg Jókait több hétre, krónikázó vendégül. [...]

Másnap reggel fájó szívvel vettünk búcsút a tengertől, Opátijától és indultunk hazafelé. Hogy más tájat is lássunk Ljubljana felé jöttünk haza az érdekes szerpentines autózstrádan. Csodálatos szép volt ez az 5 napi bolyongás Odüsszeusz nyomában, de nagyon irigyeltük is őt hosszú vakációjáért.

VÉGHELYI ERZSÉBET – BALÁZS ILONA

Napló az irodalmi szakkör 1968–1969-es tanévben megtett kirándulásáról⁹²

Még a kakas sem kukorékolt pénteken reggel, talpon voltunk. Ezúttal kivételesen – fürgén ugrottunk ki az ágyból, hiszen már egész éjjel az a gondolat járt fejünkben, hogy végre utazunk! Az álom egykettőre kirepült a szemünkből, amikor azon a kissé hűvös április 18-i reggelen elkezdődött irodalmi szakkörünk legkellemesebb „foglalkozása”: elindulunk autóbuszunkkal az alföldi városokba, hogy nagy költőink, íróink emlékeit megnézzük, de ne csak nézzük, hanem lássuk is azok értékeit és gyarapítsuk velük tudásunkat.

Örömteli várakozással foglalta el mindenki a helyét a buszban, két fiúnak azonban nem jutott ülés, és ezért széken kellett nekik kuporogni. No, de nem sokáig, mert indulás után nem sokkal már kaptak helyet ők úgy, hogy a lányokkal hárman ültek két ülésen. A busz néha olyan kanyarokat vett, hogy bizony erősen kellett kapaszkodni a szélsőknek, le ne repüljenek helyükről. Sima úton viszont élveztük a kétoldalt elsuhanó dombos-dombos dunántúli tájat. Hogy az időt valamivel ellüssük, kitaláltuk, hogy társasjátékozzunk. Valaki mondott egy szót, a következőnek pedig az volt a feladata, hogy amilyen szótaggal a szó végződött, neki azzal kezdődő szót kellett mondani. Nemcsak időtöltő volt ez a játék, hanem gondolkodtató is. Közben az idő haladt, és közeledtünk utunk első állomásához, Dunaföldvárhoz. [...]

Dunavecse

Ebben a helységben Petőfi-emlékeket kerestünk, és találtunk is. Az általános iskola udvarán szerényen húzódik meg egy kis fehérfalú ház, ahol valamikor a költő barátával mulatozott. Az ifjú Petőfi dunavecsei tartózkodásáról Géza bácsi mesélt nekünk. Megmutatta azt a helyet, ahol a „kis lak” állt a nagy Duna mentében, és olyan gyönyörű szép vers írására ihlette a költőt, mint a Távoból című bánatos, könnyes költemény, melyet Petőfi Pozsonyban írt. Géza bácsi elvezetett bennünket a költő apjának volt mézarszékebe, ahol ma már tájmúzeum van. Ott, a szűk kis szobákban, régi használati eszközök, kéziratok között az ő elbeszéléséből ismerkedhettünk meg az ifjú költővel, és szinte magunk előtt láttuk, amint a falu végén ácsorog rongyos ruhájában, mert fél olyan állapotban beállítani apjához. A szigorú apa bizony nem jó szemmel nézte, hogy fia vándorszínészként járja az országot. „Szemében mesterségem most is nagy szálla még” – írja a költő Egy estém otthon című versében, amelyet szintén egy dunavecsei

92 Forrás: Zöld műbőrbe kötött, 22 lap terjedelmű stencilezett gépirat, külön lapokra beragasztott fekete-fehér fényképekkel. Az első borító jobb alsó sarkában arany színű betűkkel préselve: „T. Tné”. A címlapon a cím fölött Tüskés Tibor ceruzás megjegyzése: „1969 ápr.” A címlapon a cím alatt: „VÉGHELYI ERZSÉBET ÉS / Balázs Ilona munkája.” Az első személynevet a kötőszóval együtt utólag pecsételték be. Az 1. számozott lapon a szöveg fölött újabb cím: „4 nap története”. A közölt szövegrész az 1, 3–5. lapokon található. Tüskés Tiborné hagyatéka

43. Tüskés Tiborné szüreten a pécsi Leőwey Klára Gimnázium egyik osztályával, Villány, 1960-as évek második fele

látogatás ihletett. A faluban az emberek azonban szerették az ifút, mint költőt és mint embert. Egy emlékezetes dunai kirándulás után pedig úgy emlegették, hogy bátor és életmentő. Az eset egy csónakázás alkalmával történt. Az egyik fiatalember nagyon a csónak orrában állt, olyannyira, hogy megcsúszott és hanyatt beleesett a vízbe. Szegény már háromszor is alámerült, amikor Petőfi utánaugrott és valahogy sikerült kicipelni a partra a fuldoklót.

Géza bácsi egy másik nagyon kedves kis történetet is elmesélt. Arról vall ez a kis eset, hogy mennyire szerették itt Dunavécsén a költőt! Az itteni lányok elhatározták: valamilyen emléket adnak neki, ugyanis Petőfi 1844-ben újra elővette „két szép csikóját”, vagyis gyalog vágott neki az ismeretlen útnak. A lányok ajándéka egy vászoning volt, amelyet teljes egészében ők maguk készítettek. A gallérjára még apró kéknefelejcseket is hímeztek! Az inget egy küldöttség adta át a költőnek, aki azt később is szinte ereklyeként őrizte és csak nagy bajban vette elő, mint segítő talizmánt. Nem véletlen, hogy a lány küldöttség vezetője Zsuzsika volt, Petőfi itteni szerelme és műzsája, akihez a költő sok szép verset is írt, például a Zsuzsikához címűt. Ennek a költeménynek a kéziratát láthattuk ott a múzeumban. Láttuk azonkívül Petrovics Istvánnak a hús-vágó bárdját, amellyel – ugyanabban a szobában, ahol mi álltunk – mérte a húst a falubelieknek. A tárlókban Petőfi szép hosszúkás betűivel írt kéziratok, régi kiadású verseskötetek és családi fényképek váltogatták egymást. Géza bácsi még azt is elmondta, hogy a falu határban áll egy nagyon öreg, ágas-bogas nyárfa. Az alá a fa alá járt a köl-

44. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. F osztály, tablókép, 1966–1970

tő barátaival kirándulni, és ott írta nem egy versét, így a Zsuzsikához címzettet is. Ezt a régi fát eddig egy emléktábla különböztette meg a többi közönséges fától, de sajnos az irodalmi emlékeket nem tisztelő vandál pusztítók ezt a táblát megsemmisítették. A busz ablakából kitekintve visszaneézünk Dunavécsére, de gondolatban már követjük Petőfit és Szalkszentmártonban jártunk.

Szalkszentmárton

Nemsokára a valóságban is megérkeztünk a faluba és rögtön szemünkbe ötlött egy emléktábla az iskola melletti ház falán. Amint kiszálltunk a buszból, kíváncsiságunk a ház elé vitt bennünket. A táblán a szöveg azt hirdette, hogy itt élt a „szabadságharc lánglelkű költője, Petőfi Sándor 1844–45-ben”. Szalkszentmártoni vezetőnk Majnai Károly bácsi volt, aki igen érdekes jeleket mutatott nekünk a hajdani kocsmá falán. Valószínűleg a cégér maradványai lehettek, és ott láthattuk még a címeres ökor jelképét is. Károly bácsi bevezetett bennünket abba a szobába, ahol a „jó öreg kocsmáros[?]” mérte a bort. A falon a költő egyik legszebb megzenésített verse függött, a „Fa leszek, ha fának vagy virága” kezdetű dal. Megtudtuk, hogy Petőfi itt Szalkszentmártonban írta a Felhők ciklus elkeseredett hangú bánatos költeményeit. Károly bácsi elvezetett bennünket a régi kocsmá vendégszobájába, ahol most a költő műveiből és kézírataiból rendezett kiállítás van. A sarokban még most is szerényen húzódik meg a búboskemence, amelyet érdekes módon a folyosóról fűtöttek. A vendégszobából meghatottan léptünk rá arra a megkopott kőpadlóra, amelyen valaha a jó édesanya

járt csoszszanó óvatos lépéseivel, ment, hogy fiát felébressze. A kis szobában, ahol a költő lakott, minden úgy van, mintha most is ott élne és írná szebbnél szebb verseit. Sajnos azonban itt Szalkszentmártonban is voltak olyan barbárok, akik nem tisztelve Petőfi emlékét, zsírbegyűjtőhelynek használták a szobát, az uborkaszezonban pedig uborkarakar volt. Csak az itt lakó emberek irodalomszeretetének és áldozatkészségének köszönhető, hogy a nép egyszerű fiából lett halhatatlan költő lakószobáját, használati tárgyait és kéziratait megbecsülik. A kis szobában áll egy nagyon kedves bútordarab, a „fekete kenyér” szekrénye. Mellette a vers, melyben a költő olyan őszintén vallja: „Itthon sokkal jobb ízű énnekem a fekete, mint máshol a fehér.” Az ablak előtt most is ott van az íróasztal, faragott támlájú székkal. Ebben a székben ülve írta Petőfi Falun című költeményében: „A szomszéd tőből a vadludakat / Látom csapatban messzeszállani”.

A ház mögötti tavat mi is láttuk, és Károly bácsi mondta, hogy néha még mostanában is lehet látni a nád és sás között egy-egy csapat vadludat. Az udvarról egy másik bejáraton át bejutottunk a kocsmába egyik eldugottabb szobájába, ahol gyönyörű mázas és mázatlan korsók, régen használt „lábás lábasok”, díszes számlapu órák, kenderitölőkhöz szükséges eszközök és a nádfedeles parasztházak mestergerendájából megmaradt fafaragások sorakoztak egymás mellett a polcokon, vagy éppenséggel a földön. Károly bácsitól tudtuk meg, hogy ez a helyiség volt régen a mészárszék. A „jó öreg kocsmáros” egyben hentes is volt, és az ablak fölé jegyezte fel apró rovásokkal, hogy ki mennyi pénzzel tartozik neki. Nagyon érdekes tárgy volt még ugyanabban a szobában: egy agyagból készült zöldrefestett mázas vajköpülő. Igaz, hogy már előtte is láttunk ilyen edényt, de azt fából faragták, nem pedig a fazekas korongján kapta meg végleges formáját.

Ebből a kis néprajzi múzeumból a kármentő vaskos ajtaján belépve meredek lépcsőn jutottunk le a kocsmáépület pincéjébe. Látszólag olyan volt, mint bármely parasztház pincéje, de ha jobban megvizsgáltuk, keskeny nyílásokat vettünk észre, amelyek valahová fölfelé vezettek. Kíváncsian nézegettük, majd Károly bácsitól megtudtuk, hogy ezek az úgynevezett „betyárszöktetők”. A vendégszobába vezettek és a pincéből a tó felé eső oldalon volt a kijáratuk. Ha csendőrök jöttek a kocsmába, az ott tartózkodó betyároknak menekülniük kellett. Nosza, lecsúsztak a „betyárszöktetőn”, kijutottak a tó partjára és aztán, „illa berek, nádak ereik!” – bottal üthették a nyomukat. A pince most még elég puszta, de azt tervezik a szalkszentmártoniak, hogy korabeli bútorokkal berendezett Petőfi-pincét alakítanak itt ki, ahol a látogató alföldi borok kóstolójával fejezheti be ehhez a faluhoz fűződő emlékeinek sorozatát.

Mi azonban kimaradtunk ebből az élményből, mégis sok új ismerettel megakodva ültünk vissza az autóbuszba, amely tovább folytatta útját az Alföld végtelen országútján. Kétoldalt, amerre csak a szemünk ellátott, síkság, síkság és újra síkság. Alig egy-két magányos fa, vagy tanya emelkedett ki, a zöldellő vetések és barna szántások közül. Nekünk egy kicsit hiányoztak a baranyai dombok, szokatlan és kellemesen izgatónak volt, hogy olyan messze ellátunk. Az idő azonban be akarta bizonyítani, hogy ápri-

lisban igenis szeszélyes, ezért a korábbi napsütés helyébe futó esőt léptetett. Akkor is esett, amikor Szabadszállásra értünk.

Kis megemlékezésünket József Attiláról a buszban tartottuk meg. Ibi elmondta, hogy a költőt itt érte az a fájdalmas hír: meghalt a mama. Nagyon megrendült és fájó szívvel írta meg édesanyja emlékére a Kései sirató című versét. A költeménynek Szabadszállásra vonatkozó részleteit idéztük, és utána – kicsit elszomorodva – indultunk tovább. Egyhangúan kopogtak az esőcseppek az ablaküvegen, mi pedig újra társasjátékkal töltöttük ki azokat a percek, amíg megérkeztünk Kecskemétre, az „alföldi híros városba”.

TÜSKÉS TIBORNÉ

[Osztályfőnöki bevezető] (1982)⁹³

A pécsi Leőwey Klára Gimnázium II. A osztályának tanulói kétnapos baranyai kirándulásra indultak 1980 tavaszán. Az utazásnak a célja az volt, hogy akik bejárták már a külföld országok egy részét, szűkebb hazájukkal is megismerkedjenek.

Az útvonal állomáshelyei: Pécs – Cserkút – Ormányság; Kákics – Sellye – Drávaiványi – Csányoszló – Vajszló – Kórós – Kovácshida; Máriagyűd – Harkány – Siklós – Nagyharsány – Pécs.

Hat tanuló⁹⁴ vállalkozott arra, hogy előadást tartanak az indulás előtt a helységek nevezetességeiről. Jó munkát végeztek. A kirándulásról tervezett élménybeszámolók sajnos nem készültek el. Ezért csonka ez a kis füzet. Az osztályfőnök mégis abban a reményben ajándékozza meg ballagó negyedikeseit e „könyvecskével”, hogy ha kézbe veszik, újra látják Prokop Péter⁹⁵ képeit, hallják zengő hangjukat, ahogy a gregorián dallamokat, a zsoltárokat, az Ómagyar Mária siralmat énekelték, emlékezetükbe idézik a festett kazettás templomok mennyezetének mesevilágát, az öreg tiszteletes urak szavait a magyarság sorsáról, s helytállásukat akkor is, ha az Úrvacsora bemutatásakor már csak egyedül vannak a templomban.

Szeretettel

Tüskés Tiborné⁹⁶

Pécs, 1982. május hó

93 Forrás: *Baranyai barangolások* (Pécs, 1982), 45 lap terjedelmű, negyedréti alakú stencilezett füzet, a borítón a címmel és Baranya megye térképének részletével. A füzet Tüskés Tiborné ballagási ajándéka volt a Leőwey Klára Gimnázium 1982-ben érettségizett IV. A osztálya tanulóinak, ahol utoljára volt osztályfőnök. Írása a füzet első számozatlan lapján, cím nélkül található. Tüskés Tiborné hagyatéka.

94 A füzet Márta Anette, Krémer Éva, Gázsity Emília, Buru Éva, Zsirmon Györgyi és Kerécz Zita előadásait tartalmazza.

95 Prokop Péter (1919–2003), festő, író, katolikus pap. 1980-ban a cserkúti műemlék templomban volt időszaki kiállítása.

96 A tanulók példányait Tüskés Tiborné kézzel aláírta, a hagyatéki példányban nincs aláírás.

[A Leőwey Klára Gimnázium
1974-ben érettségizett IV. A osztályának diákjaival
készített interjúk]
(Részletek)¹

„S ő verset olvas, hangja hogy árad!
a huszonhat copfos, csitri lánynak
a szerelemről, a szabadságról,
amit Júliának mondott egykor Sándor.

S lángban a terem, tavaszi lángban,
méhektől koppan az ablaktábla.
Már nem is ő, egy fáklya áll ott,
lobogni jövőt, ifjúságot.”²
(Juhász Ferenc)

A tanárnőnek nagyon sok szeretettel az osztályról, hogy ne felejtse el, milyenek is voltunk 1974-ben. Ezzel is szeretném megköszönni azt a sok segítséget, beszélgetést, élményt adó órákat, amiket a tanárnőtől kaptam:

Antal Emília
1974. március – Pécs

- 1 Forrás: ANTAL Emília: [Interjúk a Leőwey Klára Gimnázium 1974-ben érettségizett IV. A osztályának diákjaival. Pécs, 1974]. Cím nélküli bekötött gépirat, lapszámozás nélkül. Első példány. A mottó és az ajánlás egymás alatt az [1] oldalon. Az ajánlás kézzel aláírva. A gyűjtemény az interjúkat, melyek közül ötöt választottunk ki közlésre, a diákok nevének betűrendjében tartalmazza. Az átírásban a válaszok elé is kitéttük a hiányzó gondolatjelet. Tüskés Tiborné hagyatéka.
- 2 JUHÁSZ Ferenc *Fáklya* c. versének utolsó két strófája.

Antal Emília

(Önmagammal is elkészítettem ezt az interjút, hogy ne csak másokat lássak, hanem a saját tükrömbe is benézzek.)

– Mit jelent neked az osztály?

– Most, hogy közeledünk az érettségihez sokat gondolkodom, hogy a már csak néhány hónap, egyre kevesebb és felbomlik, megszűnik az osztály, nem leszünk többet így együtt, legfeljebb, ha néhány órára. És nem lesz az ember életében ilyen közösség sem többet, az is biztos, nem lesz akkor sem, ha tovább tanul, akkor sem, ha dolgozni fog. Nekem a közösen eltöltött idő, ez a 4 év gondtalanul eltöltött, még azt is ki mondom, hogy boldog időszakot jelentett. Voltak nehézségeink, voltak problémáim, de ezek kellettek is, és ezek ma már oly halványok, az emlékezetben 4 felejthetetlen év, amit itt morzszoltam le. Jó volt azért is, mert nem kellett a megélhetésre gondolnom, nem voltam teljesen önálló, álltak mellettem, segítettek, ha kellett. Az volt a dolgom, amit amúgy is szívesen csinállok, a tanulás. Az elmúlt időszakban sok embert ismertem meg, olyanokat, akiktől rengeteget tanultam, és ezalatt a 4 év alatt kezdtem el látni.

– Véleményed szerint van nálunk közösség?

– Az előbb emlegettem a közösséget, ez nem véletlen volt. Szerintem feltétlen van. Ennyi idő alatt, amennyit mi együtt voltunk-vagyunk kell is, hogy kialakuljon valami. Én azonban most jó értelemben beszélek közösségről, úgy érzem, nálunk az osztályban olyan légkör van, olyasmiket csináltunk, amit más osztályok nem, és ez nagyon jó. A közösség élén az osztályfőnök áll, s hogy nálunk ilyen légkör van, hogy közösségről beszélhetünk, ez nagyban az ő érdeme, mert sok mindent sugallt, vagy nyíltan kifejtett. Az osztály pedig hallgatott rá, ez volt a mi dolgunk, „s ez nem is kevés”, megfogadtuk a tanácsait. Elég, ha a közös éneklésekre gondolunk, vagy a lakodalmi, szüreti kóstolókra, az osztályműsorokra... Persze volt széthúzás is, nem mindenben egységes a véleményünk, de 35 különböző ember természetes, hogy nem érthet mindig egyet mindenben. Elsőben, másodikban még voltak klikkek, ma már nincsenek – szerintem. A közösség harmadikban volt a legjobb, most már a pályaválasztás közelsége mindenkit fokozottabb tanulásra serkent, s ez némiképpen érződik.

– Mire emlékszel vissza szívesen a 4 év élményei közül?

– Hű, ez aztán a fogas kérdés. Én ugyanis mindenre emlékszem, ami élmény volt, s rengeteg az élmény. Még elsőben kell kezdeni, az akkori klubfoglalkozások, a Tábori piknik, a Darida Babits estje, a közös előadói estek, a Molière darabok előadása... és még sorolhatnám oldalakon keresztül. De, ha az élmények közül ki kell emelni egyet, én az országjárást választom, mert az akkora élmény volt, hogy még beszélni sem lehet róla, csak azt tudom, csodálatos volt, s azt sajnálom, hogy nem holnap indulunk még csak. De tulajdonképpen nekem ez a 4 év teljességében volt élmény.

– Változtatott-e, alakított-e rajtad az osztály, a közösség?

– Rengeteget változtam, s csak arra mondom ezt, amit magam is érzek, de a környezetem tudna erről igazán szólni. Nemcsak azért változtam, mert itt lettünk a serdülő lányokból önállóan gondolkodó, véleménnyel bíró – megkockáztatom, hogy – felnőttekké, hanem másért is. Megpróbálom összefoglalni, hogy mikben is változtam én meg: itt tanultam meg, hogy mit jelent egy közösség tagjának lenni, és hogy érdemes dolgozni ezért a közösségért. Önálló véleményem lett, tudok gondolkodni, s néha önállóan cselekedni is – mielőtt idekerültem volna, határozatlan, félnék valaki voltam, tele gátlással –, mióta ide járok, igyekszem meglátni a szépet, megpróbálok ember lenni. Itt kezdtem érdeklődni millió dolog iránt, ami addig hidegen hagyott – a néprajztól egészen a tudatos virág szeretetig –, itt kezdtem el érezni, hogy mit is jelent az, hogy magyar vagyok. Itt fokozódott az irodalom és a művészetek iránti rajongásom. Tanáraimtól sokat kaptam, szeretem őket, s rájöttem, hogy ők is csak emberek, nem földöntúli lények, némelyik igazi ember, főleg ezeknek köszönhetek sokat – Sipos Márta néni, Felicia néni, Gusztonyi tanárnő. De a legtöbbet vitathatatlanul az osztályfőnökömnek köszönhetek. Amit az előbb felsoroltam, hogy miben változtam[,] az az ő hatása, ő ébresztett rá sok mindenre, ő nem engedte, hogy csukott szemmel éljünk, s ennél többet egy tanár nem adhat. Örök hálával tartozom neki, igyekszem tovább vinni a gondolatait én is. Az osztálytársaimtól is sokat tanultam, főleg mint közösség úgy formáltak rajtam.

– A kapcsolatot érettségi után fenn akarod tartani valakivel?

– Ez még a jövő titka, sok mindentől függ. Az osztálytársaimat nagyon szeretem, érdekel a sorsuk, ezért szeretnék mindenkiről tudni, még az 5 éves találkozó előtt. Remélem, mindegyikünk megtalálja a számítását. Mivel úgynevezett barátnőm nincsen, ezért olyan szoros kapcsolatba nem hiszem, hogy maradok bárkivel is.

– A jövődről beszélj!

– Az ember a 18. évének a küszöbén sokat gondol a jövőjére, nem tudjuk, mit hoz. Elképzelései persze mindenkinek vannak, nekem is. Felvételizek az ELTE-re magyar-könyvtár szakra. Ha nem vesznek föl, ami megeshet, akkor dolgozni megyek. Nem mindegy az sem, hogy mit csinállok, mert szeretnék tovább tanulni, levelezőn megszerezni a diplomát, nem magáért a diplomáért, hanem mert tanulni jó, illetve talán inkább tudni jó. Szóval olyan helyre akarok menni, ahol támogatják a tovább tanulásmat. Nappalin többször nem próbálkozom. Úgy gondoltam, hogy kultúrosnak megyek el SZOT üdülőbe. Ehhez igen nagy kedvem van, nekem való, tudom, hogy mit is kell csinálni, sokrétű, mindenféle szempontból nekem való, és emellett tanulhatok is. Persze nem akarom nyugdíjig csinálni, mert ez nem is olyan hivatás, amit addig lehet csinálni, de ha meglesz a diplomám, akkor elmehetek vele könyvtárosnak is akár, vagy majd meglátjuk. Szeretnék franciából, és angolból többet tudni, tehát a nyelveket nem hagyom el, sőt ha lehet[,] még egyet megpróbálnék. Ez azért is jó lenne, ha sikerül, mert emberekkel szeretnék foglalkozni, s itt aztán van rá lehetőség. Egyébként úgy néz ki, hogy sikerülhet ez a dolog. Nagyon erősen él bennem az utazási vágy, erre fogok gyűjteni, minél több helyre szeretnék eljutni. Az első persze szép hazánk, de ez már talán a nyáron megvalósul. Aztán Erdély, Salzburg, Olaszország, Párizs... és még

sorolhatom. A lakásomat is elképzeltem, ill. a szobámat, sok könyv, lemez, virág, egy hintaszék, sok kerámia, faliszőttes... mi kell még?

– Férjről nem esett szó eddig?

– Igen, mert ez nincs is bekalkulálva. Butaság lenne így kimondani, hogy nem megyek férjhez, mert csak 18 leszek a tavasszal, s még annyi minden történhet, de... Én a további életemet remekül el tudom képzelni férj nélkül, annak ellenére, hogy tudom a dolog hátrányait is. Nem vonz engem a családanyai szerep, nem dédelgetek ilyen ábrándokat, egész más érdekel, elképzelni sem tudnám, hogy érettségi után, gyakorlatilag már férjhez mehetnék, egy férj ingeit mossam, és azon töprengjek, mit adjak vacsorára. Ez nem az én műfajom. Én olyan hivatásról beszéltem, akár tanár, akár kultúros, ami igencsak kitölti az ember életét. A művelődéshez, utazáshoz is jobb a függetlenség. Ez az egyik, a másik meg az, hogy az igényeim elég magasak, s ebből nem is szeretnék leszállítani, mert csak azért, hogy asszony legyek, biztos nem megyek férjhez, szóval nem tudom, van-e olyan, aki az igényeimnek megfelelne, s ha van, nem valószínű, hogy az rólam álmodozik.

– Melyek ezek az igények?

– A külső csak annyiban lényeg, hogy tisztességes kinézetű, ápolt külsejű egyén legyen, hisz a belső fontosabb. Legyen művelt, hasonló érdeklődésű hozzám – persze az nem baj, ha én Bachért rajongok, ő pedig Wagnerért lelkesedik –, jellemes legyen, vagy inkább úgy mondanám, hogy ember. Ezt nem részletezem, én tudom, mit értek alatta. A természete lehet jobb, mint az enyém. Legyen szellemi és lelki partner, vagyis megértés legyen közöttünk. Tudjon élni, vagyis ne a pénz rabja legyen, általában jó, ha a káros szenvedélyektől mentes, tudom, hogy pénz kell az utazáshoz, meg a szép lakáshoz, de csak azért élni, azt nem. Legyen jómodorú, kölcsönösen becsüljük meg egymást. Jó lenne, ha tudna rám hatni, pozitív irányban. Azt hiszem ez maximális. Nem tudom, hogy él-e ebben az országban ilyen férfiú, ja azt elfelejtettem, hogy csak magyar lehet.

– A szerelemről nem volt szó.

– Igen a szerelem. Ez fontos, fontos, hogy szeressük egymást, de kizárólag szerelemre nem akarom építeni a házasságomat. És még arról nem szóltam, hogy magamnak is kitűztem követelményeket, amelyek legalább ilyen magasak, azt meg kell valósítani, s addig is eltelik néhány év. Úgyhogy a férjjelölt egyelőre nincs látható közelségben.

– A szabad időd hogy töltöd?

– Ismét fogas kérdés. Annyi minden idetartozik, az irodalmi előadás, a séta, a baráti látogatás, egy jóízű beszélgetés, egy koncert, egy könyv. Szeretek olvasni, számomra a könyv létfontosságú már, szerencsére. Ha „felnőtt” leszek, rengeteg könyvet szeretnék, faltól-falig könyvszekrényben. A műfajok között nem teszek megkülönböztetést, de tudom mikor mire és kire van szükségem. Kedvencem? Nem is tudom, ha a magyar irodalmon belül maradok is, sok van, nagyon szeretem a népköltészetet, de örömmel olvasok Csokonait, Berzsenyit, Kölcseyt vagy Vörösmartyt. Kedvelem Adyt és József Attilát, és főleg a Nyugat köré csoportosuló költőket. Ha neveket mondok mégis, Arany Jánost említem, Juhász Gyulát, Babitsot, Kosztolányit. Kosztolányi költészetét most ízelegetem komolyabban, s nem tudok betelni vele, de mint prózaíró is igen szeretem, s a magyar nyelvről szóló ta-

nulmányait is. A zene szintén része életemnek. Jóformán minden műfajt szeretek, a szon-
zont, a dzsesszt, a népzénét, a spirituálét, a szimfonikus és kamarazenét is. Az operával
van még némi adósságom, főleg Wagnerrel. Pillanatnyilag Bach a kedvenc, de Beethoven,
Mozart, Vivaldi, Csajkovszkij, Ravel, Haydn... mind-mind olyan kedvesek. A kortárs ze-
nénél azonban lenne mit pótolni. A képzőművészet is közel áll hozzám. Szeretem Borsos
Miklós szobrait, érmeit, Gorka Livia, Kovács Margit kerámiáit, Martyn Ferenc műveit.

– Kit tartasz Te felnőttnek?

– Azt, aki tud önállóan gondolkodni, cselekedni, tetteiért, szavaiért vállalja a felelős-
séget, tud kezdeményezni, anyagilag is függetlenné tudja magát tenni, erkölcsi példát ad.

– Magadat annak tartod?

– Sok tekintetben nem, mégis úgy vettem észre, hogy az utóbbi időben, egyre többen
kezelnek felnőttként, és ez már kötelez, úgy viselkedem, ahogyan viselkedni kell, úgy
cselekszem, érzem, hogy egyre önállóbb leszek. De hol vagyok még én a felnőttiségtől.

– Melyik emberi tulajdonságok vonzóak a számodra?

– A becsület, a jóság, a műveltség.

– Mit kívánnál egy tündértől?

– Mindenek előtt békét az egész világon, és egészséget, hosszú életet a szüleimnek.

Magamnak erőt, kitartást. Ez éppen három.

– Mit szeretnél elérni?

– Furcsán hangzik, de szeretnék segíteni az embereken, örömet okozni nekik, ez a
fő programom, igaz, hogy én csak egy pirinyó ember vagyok a nagy világba[n], melyet
ésszel föl sem érek, de amit tehetek, szeretném megtenni.

– Biztos van olyan gondolat, amit fontosnak érzel?

– Igen több is. Nem is tudom, melyiket válasszam. Talán egyet Berzsenyi Dániel-
től, s a másik kettőt Babitstól:

„Ne kérj az égtől többet, mint amit adott,
van annyi mennyi kell, s ha ez kevés, kevés lesz
a föld minden kincse.”³

„Az él igazán, aki másért él.”⁴

„Többet, örökké többet, amíg élünk.”⁵

S talán még egy Arany János-idézet:

„A legnagyobb cél itt e földi létben,
ember lenni mindig, minden körülményben.”⁶

3 BERZSENYI Dániel: *Vitkovics Mihályhoz*. A pontos idézet: „S ne kérj az égtől többet, mint adott. / Van annyi, mennyi kell, s ha ez kevés, / Kevés lesz a föld minden kincse is.”

4 BABITS Mihály: *Timár Virgil'fa*. Iskolai történet három részben. Az idézet a második részből való, szövegkörnyezettel együtt: „Timárban földerengett az élet titkos igazsága: hogy csak az él igazán, aki másért él. A szeretet az Isten grádicsa.”

5 BABITS Mihály: *A sziget nem elég magas*. A vers befejező sorai: „A jelen kincs / mint a jó levegő, nem elég soha! Többet, örökké / többet, amíg élünk! A sziget nem elég magas...”

6 ARANY János: *Domokos napra*. Az idézet az ötödik strófából való: „Legnagyobb cél pedig, itt, e földi létben, / Ember lenni mindig, minden körülményben.”

Fülöp Éva

– Éva, beszélj az osztályról, a közösségről, arról hogyan érzed magad az osztályban?

– Amikor elsőben ide kerültünk, nagyon nehezen indult az osztály, de amilyen nehezen indult, olyan jó lett. Tudod jól, hogy amikor mi idejöttünk, milyen pezsgő élet volt az iskolában. Azt hiszem, hogy az akkori negyedikeseknek nagyon sokat köszönhetünk, annak, hogy pártfogásba vettek bennünket. Közben aztán ránk ragadt a jó, amit tőlük láttunk, sok mindent átvettünk. A „Tábori piknik”⁷ kapcsán nagyon aktívan bekapcsolódtunk az itt folyó életbe. Természetesen ez az osztályfőnök érdeme is. Azt hiszem, ez az indulás meghatározó jelentőségű volt. Az osztály életében nagy fejlődés látható. Bármennyire mondják, hogy nincsen közösség, szerintem van. Olyanokban megmutatkozik ez, ha valaki bajban van, mellé állunk, igyekszünk segíteni neki. Amikor reggel az iskolába jövök, érzem, hogy jövök valahová, ahol általában szeretnek, ahol segítenének nekem, ha arra lenne szükség. Az osztályfőnök is meghatározta, hogy milyen irányba halad az osztály. Szerintem nincs olyan ember, aki lényegesen ne változott volna meg az osztályfőnök hatására. Aki biztatásra szorult, azt biztatta, aki nem látta a célt, annak célt, utat mutatott. És mindig őszintén megmondta a véleményét. Sokszor akkor rosszul esett, de ezt biztosan elfelejtem, és csak az marad meg, amit adott. És még lehet, hogy meg fogom köszönni neki, hogy akkor megmondta azt, amit fontosnak tartott. Megtanultam ebből azt is, hogy nem a pillanatnyi dologra kell figyelni, hanem a célra, amit el akarunk érni.

– A jövődet hogyan képzeled el?

– Ezen már nagyon sokat gondolkodtam, szeretném, ha felvonnék, mert így többet tudnék használni. Szeretnék olyan munkakörbe kerülni, amit jól el tudnék látni. A munkámat maradéktalanul el akarom végezni mindig. Döntőnek tartom, hogy az ember milyen helyen dolgozik, mert az életének nagy részét a munkahelyen tölti, és éppen ezért nem mindegy, hogy milyen ez a munkahely. Természetesen szeretnék férjhez menni, mert a magánéleti boldogságot is nagyon lényegesnek tartom. A jól végzett munka öröme, és a harmonikus családi élet adja a boldogságot. Szeretnék gyerekeket. A gyereknevelésen is sokat töprengtem. Úgy akarom a gyerekeimet nevelni, hogy teljes szabadságot kapjanak, illetve úgy, hogy ők ne is érezzék azt, hogy nevelem őket. Így szeretném.

– Még egy kicsit visszatérnék az osztályra. Milyen élményt viszel magaddal tovább, mire emlékszel vissza szívesen?

– Több olyan momentum van, amelyet nem tudok konkrétan megnevezni, nem tudom naphoz, órához kötni. Amikor elbeszélgettünk őszintén sok mindenről. De ez

7 Fernando ARRABAL *Tábori piknik* c. darabjának Böhm György által rendezett előadása a magyar szakkör tagjaival. A színjátszó tevékenységnek voltak előzményei a Leőwey Klára Gimnáziumban: az 1953/54-es tanévben Jókai Mór: *A köszívű ember fiai* c. regényének dramatizált részleteit, az 1954/55-ös tanévben Csiky Gergely: *Nagymama* c. három felvonásos vígjátékát adták elő. *A pécsi állami Leőwey Klára Általános Leánygimnázium*, i. m., 40–41, 6–7. kép.

olyan érzés, amit nem lehet elmondani. Ezt akkor kell érezni. A kirándulás. Ott nagyon jól meg lehetett ismerni a másikat. Ott igazán bensőséges hangulat volt az osztály és az osztályfőnök között. Úgy érzem, sok szállal kötődök az osztályhoz. Ebből következik, hogy érettségi után is szeretném fenntartani a kapcsolatot mindazzal, akivel tudom. Akkor még jobban fogjuk érezni, hogy összetartozunk. Még azokkal is, akikkel most nem vagyok különösebben jóba.

– Milyen emberi tulajdonságokat tartasz fontosnak?

– A kitartást, mert nélkül senki nem érhet el eredményt. Az őszinteséget. És hogy ne legyenek közönyösek egymással. És a szeretetet. Ha mindenki csak annyi szeretetet adna a másiknak, amennyit magának elvár, már nagyon sokat javulna a helyzet.

– Kíváncsi lennék arra, hogy Te kit tartasz felnőttnek. Én ugyanis Téged már a felnőttek társadalmába sorollak.

– Szerintem az a felnőtt, aki vállalja a cselekedeteiért a felelősséget. Azt, aki meg tudja gondolni a tettét, és kicsit előre is tekint. Vannak, akik a komor, morc embereket tartják annak, hát szerintem ez egyáltalán nem ismerv. Nem szabad azt elfelejtetni később sem, hogy ők is voltak gyerekek, fiatalok.

– Mivel foglalkozol szívesen?

– Általában legszívesebben olvasok. Hogy van-e kedvencem? Úgy érzem, néha ha olvasok valamit, hogy ez a legjobb, de aztán rájövök arra, hogy a másik is jó és a harmadik is. Tehát minden jó művet szeretek.

– Milyen gondolatot érzel egy életre is talán megszívlelendőnek?

– Arany János mondta:

„Előtted a küzdés, előtted a pálya

Az erőtlen csügged, az erős megállja.”⁸

Gyurisics Tünde

– Megkérlek, hogy beszélj az osztályról, arról hogy érzed itt magad?

– Tudod, hogy én jóval később jöttem hozzátok. Amikor eljöttem, abban az osztályban széthulló közösség volt. Talán soha nem éreztem ott azt a bensőséges kapcsolatot, amit itt. Bár úgy érzem, hogy van itt olyan, aki nem szeret, de azért jó ide járni. Persze van olyan, aki nekem is kevésbé szimpatikus. Elsősorban az ragadott meg, hogy itt milyen bensőséges kapcsolat van az osztály és az osztályfőnök között. Lehet, hogy az egész iskolában nincs több ilyen. Mindenben segítségünkre van, főleg az ízlésünk kialakításában. És nagyon nyílt. Ez nekem tetszik.

– Tehát az osztályfőnök volt rád a legnagyobb hatással?

– Igen.

8 ARANY János: *Domokos napra*. A harmadik strófa részlete: „Előtted a küzdés, előtted a pálya, / Az erőtlen csügged, az erős megállja.”

- A te meglátásod szerint van nálunk osztályközösség?
- Szerintem van. Csak egyesek túlságosan hangosak... szóval szeretnek mások fölé emelkedni.
- Mondj egy olyan élményt, ami megmaradt benned az osztállyal kapcsolatban?
- Hát a kirándulás. Az nagyon jól sikerült, és ott ismerte az ember igazán meg a másikat, ahogy a közmondás is tartja, lakva.
- Van olyan, akivel érettségi után is tartani akarod a kapcsolatot?
- Igen, úgy érzem több is. De igazán jóba csak eggyel vagyok.
- Híszel a barátságban?
- Természetesen. Bár a barátsághoz sok idő kell, én úgy érzem, az Erika barátom, de most kezd csak igazán, több mint egy év után, kifejlődni ez a kapcsolat. Hogy mennyire tartós, ezt majd a jövő igazolja.
- És ezt te, hogy képzeled el – mármint a jövőt?
- Több elképzelésem is van. Az Agrárra szeretnék menni. Ha nem sikerül, úgy gondoltam elmegyek dolgozni, és még egyszer megpróbálom, és még egyszer.
- A magánéletedbe mit terveztél?
- Természetesen szeretnék férjhez menni. Éppen most állítottak döntés elé, de én úgy érzem, hogy nem vagyok még elég érett. De amikor eljön az ideje persze, hogy férjhez megyek. És szeretnék 3 vagy 4 gyereket.
- Mivel szeretsz foglalkozni?
- Nagyon szeretek olvasni, főleg életrajzi regényeket, a zenét, és a sportot. Bár kicsit talán furcsa, hogy meccsre járok.
- A zenében mégis mit kedvelsz?
- Az oratóriumokat, és a régi barokk zenét.
- Úgy tudom, énekeltél a Liszt Kórusba[n]. Ennek a Kórusnak ez a specialitása, hogy csak oratóriumokat ad elő. Innen van az a vonzódás az oratóriumokhoz?
- Igen. Nagyon szerettem itt énekelni, és ha nem vesznek föl, akkor továbbra is énekelnék, de most a tanulás miatt abba kellett hagynom. Fárasztó, de nagyon-nagyon kellemes dolog, élményt adó. És itt igazán szövődnek barátságok.
- Mondj egy-két olyan oratóriumot, amelyet szívesen énekeltél!
- A *Messiást* Händeltől, Honeggertől a *Dávid király[t]*, Kodálytól a *Missa Brevist*, és a *Magyar Zsoltárt*.
- Kit tartasz Te felnőttnek?
- Lehet, hogy felnőtt 16 évesen, és lehet, hogy 22 éves korában sem az. A gondolkodás határozza meg. Már komolyan gondolja végig a dolgokat. És szerintem a környezetétől is függ. Például, hogy a szülei mennyire kezelik felnőttként.
- Mi a legfontosabb most Neked?
- Az érettségi, bár még annál is jobban foglalkoztat a felvételi.
- Nem tudom van-e olyan gondolat, amit Te fontosnak tartasz, ami gyakran eszedbe jut?

– Igen. Már elég régen bukkantam rá, József Attila versére, az *Ars Poeticára*. Ennek az utolsó szakasza:

„Én mondom: Még nem nagy az ember
De képzei, hát szertelen.
Kísérje két szülője szemmel:
a szellem és a szerelem.”⁹

Láng Klára

– Arra kérlek, beszélj az osztályról, arról hogyan érzed itt magad, van-e szerinted közösség nálunk?

– Tulajdonképpen nagyon kíváncsian vártam, hogy milyen is lesz ez az osztály, mennyiben más, mint az általános. Ha visszagondolok az eltelt évekre, talán úgy is mondhatnám, hogy elsőben még csak induló közösség volt, másodikban már volt valami, amit közösségnek nevezhetünk, harmadik évre lett igazi. És most negyedikben? Úgy érzem már mindenki rendes lett. Én szeretek elbeszélgetni másokkal, és azt hiszem, mindenkivel el is tudok beszélgetni. Persze mindenkivel a saját érdeklődési körének megfelelően. Talán nem hangzik ez nagyképűen. Szeretem az embereket, és igyekszem segíteni rajtuk, de ez nem is ide tartozik.

– Alakított, formált-e rajtad az osztály?

– Teljesen biztos, hogy igen. Nagyrészt az osztályfőnök. Abban, hogy sokat változtam, amióta ide járok, neki van a legnagyobb része. Ezzel sok mindent megmondtam. Az osztály is alakított, de ez nem annyira lényeges. Az osztály nagyon jó magyartanár, de embernek is kitűnő, nagyszerű, s én ezt még fontosabbnak tartom.

– Biztosan van valamilyen élményed az osztállyal kapcsolatban, amelyre szívesen emlékszel vissza. Melyik ez?

– Nagy élmény volt a kirándulás, sok mindent megismertünk, nagyon jól éreztük magunkat. Szívesen gondolok vissza az osztályműsorokra, de már az is nagyon jó volt, ha néha összeültünk és beszélgettünk, vagy éppen vitatkoztunk. Így vagyok azokkal a rendkívüli órákkal is, amikor nem tananyaggal foglalkoztunk, hanem beszélgettünk. Élmény már maga az, hogy együtt dolgoztunk, együtt csináltunk sok mindent.

– Van itt barátod?

– Van. Nem hiszem... A barátságot nehéz szavakban megfogalmazni, nehéz definiálni, ki is a barát. Szerintem nem az a lényeg, hogy rendszeresen találkozzanak, hanem inkább az, hogy én is elmondhassam a problémáimat őszintén neki, és ő is nekem.

– Nem tudom gondolkodtál-e azon, hogy érettségi után szívesen fenntartanád-e valakivel a kapcsolatot.

9 A pontos idézet: „Én mondom: Még nem nagy az ember. / De képzei, hát szertelen. / Kísérje két szülője szemmel: / a szellem és a szerelem!”

– Nem hiszem, hogy érettségi után valakivel is rendszeresen összejárok. Más környezetbe kerülünk. De szeretnék tudni mindenkiről, remélem lesz alkalom arra, hogy találkozzam az osztálytársaimmal. Ez mindenkire vonatkozik.

– A jövőt illető elképzeléseidről lenne jó, ha beszélnél?

– Szeretnék bekerülni az Orvosira. Ha nem sikerül megpróbálom újra, de közben persze dolgozom. Lehetőleg egészségügyi pályán szeretnék elhelyezkedni. Hát erről ennyit. Ami a magánéletet illeti, szeretnék élettársat. Tulajdonképpen mi erről már sokat beszéltünk, én is irtó sokat gondolkodtam rajta. Régen úgy képzeltem el, hogy amíg az Egyetemet nem végeztem el, addig nem megyek férjhez, mert nem lehet a kétőt együtt rendesen csinálni. Ha azonban kivárom, hogy kész ember legyek, akkor addigra betöltöm a 27-t. Akkor leszek kezdő orvos, ez pedig azt jelenti, hogy egy darabig nem szülhetek. Ez pedig nemcsak azért fontos, mert a férjhez menés velejárója, hanem én is nagyon szeretnék gyereket. 30 éves koron túl pedig már nemcsak egészségi szempontból sem túlságosan jó gyereket szülni, de én fiatal édesanya szeretnék lenni. Bár ez nem csupán a koron múlik, de azon is.

– A házasságban mit tartasz fontosnak?

– Azt, hogy a gondolkodásunk a fő dolgokban azonos legyen. És az is lényeges, hogy szeressük egymást, sőt legalább az elején legyen mély a szerelem. Nem tudom, hogy sikerül megvalósítani a jó családi légkört, de ezt nagyon fontosnak tartom. És hogy a gyerekeket megfelelően tudjuk nevelni. Legalább 2 gyereket szeretnék, egyet semmiképpen nem, de ha az anyagi szociális és egyéb körülmények úgy engedik, még többet is. A gyerekeimnek szeretnék nyugodt, harmonikus családi légkört teremteni, de ezek nemcsak nagy szavak. Az életemet úgy képezem el, hogy tudjak mindig időt teremteni magamnak, ne legyek a háztartás rabja. Például elmehessek akkor is egy moziba, ha úgy adódik, ha aznapra éppen mosás volt beütemezve.

– Kit tartasz te felnőttnek?

– Semmiképpen nem kötöm korhoz. Azt, aki megfelelő időben és helyen tudja, hogyan kell gondolkodni, cselekedni, meg tudja választani a helyes viselkedési módot. Azt nem lehet mondani, hogy az, aki meg tudja oldani a problémáit, mert ez nemcsak rajta áll.

– Magadat annak tartod?

– Félig.

– Ha van szabad időd, mivel töltöd a legszívesebben?

– Nagyon szeretek olvasni.

– Miket?

– Minden félélt. Regényt, verset, életrajzokat, meséket.

– Van kedvenced?

– Kedvencem nincsen, de ha mégis meg kell említeni valakit, Maupassant mondom. Az ő novelláit nagyon szeretem. Egyrészt, mert magát az író is szívesen olvasom, másrészt, mert a novella, az elbeszélés hosszúságánál fogva is közelebb áll hozzám,

teljesebb olvasmány élményt ad. Nagyon szeretem Illyést és Németh Lászlót, de őket nem tudom akármikor olvasni. A költők közül Petőfit, Babitsot szeretem a leginkább.

– Mit olvasol most?

– Nemrégén fejeztem be Aragon *Bázeli harangok*¹⁰ című könyvét. Arra visszatérve, hogy mivel töltöm szívesen az időmet, még mondanám, hogy a zenét is nagyon szeretem. Minden ágát. Talán csak a nótákat nem. De a legközelebb mégis a komolyzene áll hozzám. A kedvencem? Legjobban talán Mozartot és Beethovent szeretem, de persze Ravel vagy Haydn vagy... még nagyon sokáig sorolhatnám, kiket hallgatok örömmel mindig. De Beethoven szimfóniái, vagy Bach orgonaművei, Verdi operái olyan művek, amelyek mindig nagy hatással vannak rám.

– Mi a legfontosabb számodra most?

– Természetesen az érettségi és a felvételi. És az egészség. A családban, édesapám számára.

– Milyen emberi tulajdonságok a legvonzóbbak számodra?

– Az akaraterő, a szorgalom, a kitartás. És az ember fogalom maga. Mint a humánus jelképe. Az emberekkel való kapcsolattartás, és segítség, főleg gondolatilag.

– Melyik a kedvenc évszako?

– A tavasz.

– Van olyan étel, amit nagyon szeretsz?

– Nem is tudom. Mindent megeszek. Szeretem a húsokat, zöldségfélét, és nagyon a gyümölcsöket.

– Van biztos valamilyen gondolat, amit fontosnak, megszívlelendőnek tartasz.

– Igen. Tulajdonképpen mind a kettő ugyan azt a fő gondolatot hordozza. Az egyik *Az ember tragédiájából*: „Mondottam ember: küzdj és bízza bízzál”. A másik pedig Babits hitvallásából ez a mondat: „Hiszek abban, hogy élni érdemes.”¹¹

Szántó Katalin

– Szeretnék megkérni, hogy beszélj az osztályról, arról hogyan érzed itt magad, van-e véleményed szerint közösség nálunk, van-e barátod?

– Az osztályban jól érzem magam. Bár rajtam a közösség nem alakított, de úgy érzem, hogy ettől függetlenül van nálunk közösség. Azt mondtam, hogy az osztály nem alakított, ez így is van, de az osztályfőnök nagy hatással volt rám. Hogy van közösség, az már abban is megnyilvánul, hogy minden ünnepi alkalomra műsort állítunk össze. Mindenkit mindenre meg lehet kérni.

– Biztos van valamilyen kedves emléked?

10 LOUIS ARAGON, *A bázeli harangok* (Budapest: Európa, 1962).

11 BABITS Mihály: *Örökké ég a felhők mögött (Vallomás helyett hitvallás)*. A második bekezdés első mondata.

– (Jóízűen nevet) Hogyne, persze hogy van. Általában a szüretekre szívesen gondolkok vissza. Ott mindig jó volt. És nagyon kedves emlékem az egyik karácsonyi műsor, ha jól emlékszem vissza, a tavalyi. Ez valahogy olyan jól sikerült, hogy még ma is elevenen él bennem. Maga a műsor is, és az a hangulat. Élmény maradt az is, amikor az osztítól először hallottam azt, hogy gyerekek. Bár a napra, a körülményre már nem tudok visszaemlékezni, de ez mégis nagyon emlékezetes.

– A barátságról még nem beszéltünk. Hiszel a barátságba[n], van itt barátod?

– Persze, hogy hiszek. Az osztályban több barátom van, de olyan igazi csak egy, a Bubu.

– Kit tartasz te barátnőnek?

– Akivel együtt van az ember, nemcsak az iskolában találkozni.

– Érettségi után kivel szeretnéd fenntartani a kapcsolatot?

– Mint mondtam a Bubu a barátnőm, de hogy érettségi után ez a barátság mennyire marad meg, azt még nem tudom. Ilyen gyakran biztos nem találkozunk, mint most, de azért a kapcsolatot fenn akarjuk tartani.

– A jövődről milyen elképzeléseid vannak?

– Ha azt kérdezted volna, hogy mi szeretnék lenni, akkor azt is válaszolhattam volna, hogy tolmács szeretnék lenni, nyelveket tudni és tanulni, sokat utazni. Persze ez csak ábránd. De az utazás az megvalósítható. Először utazni szeretnék, és csak aztán férjhez menni, de addigra már leszek vagy 50 éves, és nem vesz el senki. Szeretnék minél többet foglalkozni a festéssel, és ezeket a festményeket eredetiben is megnézni.

– A férjhez menésben mit tartasz lényegesnek?

– A leendő férjem egy kicsit legyen okosabb, mint én, de ne sokkal, mert ez már probléma. Ha viszont sokkal okosabb, mint én, akkor nekem kell hozzá felérnem, mert nem akarok lemaradni tőle. A pénz nem boldogít, de jó, ha van, mert az utazáshoz pénz is kell. Ezen kívül fontos, hogy azonos legyen az életfelfogásunk, az érdeklődésünk. És persze azért legyen szerelem is. És még valami, hogy ő tudjon irányítani. De ne úgy irányítson, hogy én ezt észrevegyem.

– Mi a legfontosabb most neked?

– Az, hogy sikerüljön leérettségiznem, és az elhelyezkedés.

– Szerinted ki a felnőtt?

– A 18 éveseket még nem tartom annak.

– Korhoz kötöd?

– Nem csak. Az értelem, a felfogás is meghatározza. Ne gyerekesen gondolkodjon, és legyen önálló. Én magamat például többek között azért nem tartom felnőttnek, mert az önállóságom kicsi. Persze ebbe az otthoni környezetnek is szerepe van, talán kicsit elkényeztetnek.

– Ha van szabad időd, akkor mivel töltöd ezt?

– Nézegetem az Ermitázsról szóló könyvet, és általában a festéssel foglalkozó könyveket nagyon szeretem. Ki a kedvencem? Az első számú Munkácsy Mihály. És

mostanában Csontváry. Amíg ez a kiállítás¹² nem volt, nem rajongtam különösebben Csontváryért, de ezek a képek akkora hatással voltak rám, hogy már Csontváryt is a kedvencek közé emeltem. Szeretek zenét hallgatni is. A zenében talán Bach áll legközelebb hozzám. De itt nem tudnék olyan zenedarabot megnevezni, ami a legkedvesebb. És az irodalom? Az életrajzi regényeket szeretem, főleg azokat az életrajzi írásokat, amelyek a zenészek életével foglalkoznak. És nagyon szeretek táncolni.

– Arra próbálj válaszolni, hogy kit tartasz ideális embernek, illetve milyen emberi tulajdonságok vonzóak számodra?

– Tudjon alkalmazkodni, de legyen önálló véleménye. Ne legyen befolyásolható, ha kimond valamit, tartson ki mellette.

– Akkor is, ha később két nap múlva, vagy egy félév múlva rájön, hogy nem neki volt igaza?

– Nem így gondoltam. Akkor merje beismerni, hogy tévedett.

– Melyek azok a tulajdonságok, amelyeket ki akarsz magadban alakítani?

– Szeretnék kitartóbb, szorgalmasabb lenni és szerényebb. És jó lenne, ha kedvesebb tudnék lenni az emberekkel.

– Milyen gondolatot tartasz megszívlelendőnek?

– Azt, ami a Babits-előadásnál fenn volt a táblán. Babits hitvallásának egyik mondata: „Hiszek abban, hogy élni érdemes.”

12 Csontváry Kosztka Tivadar állandó kiállítása 1973. október 10-én nyílt meg Pécsen az egykori TIT Színház nagytermében.

Három forrás 1984-ből

RÓNA GÉZA – DR. BERNÁTH JÓZSEFNÉ – BENCSE ÉVA

Feljegyzés¹³

Készült 1984. február 29-én a pécsi Leőwey Klára Gimnázium igazgatói irodájában.

Jelen voltak: Pécs Városi Tanács V. B. Művelődési Osztálya részéről Róna Géza
ált. tan. felügyelő,
Leőwey Klára Gimnázium részéről:
Dr. Bernáth Józsefné igazgató,
Dr. Litkei József párttitkár,
Ványi Terézia igazgatóhelyettes,
Koch Józsefné tanár, az iskolai SzB tagja,¹⁴
külön alkalommal meghallgatást nyert Ferenczi Erzsébet, a III. C
osztály osztályfőnöke

A jegyzőkönyvet Bencs Éva vezette.

13 Írógéppel írt, az eredetiben három személy által kézzel aláírt, nyolc számozott lap terjedelmű dokumentum egykorú fénymásolata. Tüskés Tiborné hagyatéka. Az, hogy a fénymásolat mikor, kitől és hogyan jutott el Tüskés Tibornéhoz, nem állapítható meg. A fénymásolat bal oldali margóján 1-től 26-ig terjedő, Tüskés Tiborné kezétől származó, ceruzával írt sorszámok találhatók. A sorszámok a Tüskés Tiborné által írt [Önéletrajzi feljegyzés 1984-ből] második részében a Feljegyzésből hivatkozott szöveghelyek azonosítását teszik lehetővé. Ezeket a lapszéli sorszámokat []-be téve beillesztettem a Feljegyzés szövegébe. A forrás jelentőségét növeli, hogy dr. Sárkányiné Lengyel Mária, 1980-tól a pécsi Leőwey Klára Gimnázium tanárának, 1991-től igazgatóhelyettesének 2018. december 3-án kelt levélbeli tájékoztatása szerint az intézmény irattárában Tüskés Tiborné személyi dossziéjának csak egy töredéke található, dr. Görcs László igazgatósága idejéből. Az áthelyezéssel kapcsolatos dokumentumok ott eszerint hiányoznak. Az átírás betűhív, az eredeti tagolás és helyesírás megtartásával, az írógépben hiányzó hosszú ékezetek pótlásával.

14 A második funkció megnevezése utólag kézzel beírva az eredeti dokumentumban.

Róna Géza kérte az iskolavezetést, elsősorban az igazgatót, mondja el Tüskés Tiborné tanárnő táppénzes állománya előtti eseményeket.

Dr. Bernáth Józsefné a következőket mondta el: 1984. február 7-én osztály szülői értekezleten a III. C osztályban a szülők néhány kérdéssel, problémával fordultak az osztályfőnökhöz, elsősorban a magyartanárnő és a magyartanítással kapcsolatos kérdések voltak ezek. Az osztályfőnök nem tudott megnyugtató választ adni, s mivel ebben az időpontban az igazgató táppénzen volt, az igazgatóhelyettest, Ványi Teréziát megkeresték, aki azt tanácsolta, hogy egy későbbi időpontban az iskola igazgatójával beszéljenek. [1.] Február 13-án erre sor került, a III. C osztály osztályfőnöke és a szülők küldöttsége megkereste, jó másfél órás beszélgetésre került sor. A szülők a következő gondokat fogalmazták meg: nem tudnak egyetérteni a tanárnő némely megnyilatkozásával, amelyek az egyébként is zavaros fejű gyerekek világnézeti tisztánlátását nehezítik. [2.] Elsősorban vallásos jellegű megjegyzéseit észrevételezték, de más jellegű megjegyzéseket is tettek. Másodszorban a magyarórai diktálás ellen szóltak, [3.] az ún. nagyalakú spirálfüzetekben összegyűjtött érettségi tételekről szóltak, amelyet szinte szó szerint meg kell tanulni a gyerekeknek. Szóvá tették, hogy rossz a gyerekek közérzete, [4.] félnek a magyarórától, úgy érzik, hogy nem tudnak a tanárnő követelményeinek eleget tenni. Kisebb észrevételeket is tettek, pl. előfordult nem egyszer, hogy egyetlen órán egy tanuló több egyest is kapott; [5.] nyelvtanórára készültek, s irodalom-dolgozatot írtak, amelyek rosszul sikerültek. [6.] Néhányan megpróbálkoztak már szülői fogadóórán beszélni a tanárnővel, de nem sikerült közös megegyezésre jutni. [7.] Szerették volna kérni az iskola igazgatóját, hogy a tanárnő ne tanítson tovább ebben az osztályban, valamint szóba került az is, hogy tud-e valami garanciát adni az igazgató arra nézve, hogy a tanárnő nem fog bosszút állni a gyerekeken az elhangzottak miatt. Ezért is kérték a tanárcserét. Megjegyezték, amennyiben az iskola vezetése nem tud intézkedni, akkor ők elmennek a Megyei Pártbizottságra, és a Pártbizottságtól kérnek segítséget. [8.]

A beszélgetés során a szülők elfogadták az igazgatónak azt a javaslatát, hogy az iskola vezetése beszél a tanárnővel, tanárváltozást nem tud ígérni. Ezt is tudomásul vették, s azt is, hogy garantálta az igazgató – amennyire lehetett –, hogy a gyerekeket nem fogja a tanárnő terrorizálni. Megállapodtak abban, hogy március 5-én ismét eljön ez a szülői küldöttség, és beszámol az iskolavezetés, hogy valóban megnyugtatóan rendeződtek a dolgok.

Február 14-én, kedden 12.30 órára az igazgatói irodába[n] rövid megbeszélésre megjelent az iskola párttitkára, a tanulmányi igazgatóhelyettes, a magyar-munkaközösség vezetője, a III. C osztály osztályfőnöke, az iskola igazgatója és Tüskés Tiborné tanárnő. Elmondta ezeket az észrevételeket hasonló sorrendben a tanárnőnek, s utalt arra, hogy nem érthette váratlanul, mert hasonló jellegű gondok már addig is felmerültek, négy szemközti beszélgetések előzték ezt meg. [9.] Kérte, az elmondottak felett ne nyissanak vitát, hiszen arról van szó, hogy a kolléganő eljusson odáig, hogy va-

lamit változtatni kell a módszerein. Megemlítette azt is, a szülők félnek, hogy esetleg retorzióval él, s ezért a szülők megnyugtatóására egy újabb találkozásra kerül sor. Fél órát tartott ez a tájékoztatás. A magyar-munkaközösségvezető szólt hozzá, nem értett egyet az igazgató által elmondottakkal, majd Tüskés tanárnő szólt. A megbeszélést be kellett fejezni, mivel hivatalos ügyben jöttek hozzá. Megállapodtak abban, [10.]) hogy ne kerüljön „ki” az itt elhangzott dolog, ne legyen felkavaró beszédtema sehol, intézkék el egészen szűk körben. Másnap, szerda reggel tanítás előtt Tüskés Tiborné közölte az igazgatóval, embertelennek tartotta azt a hangnemet, amit vele szemben az előző napi megbeszélésen használt, s azt az eljárást is, hogy ott egy „vizsgáló-bizottság” elé idézte. [11.]) Megkérdezte, hogy be kell-e neki menni a III. C osztályba vagy sem. Az igazgató azt válaszolta, erre nem tud választ adni; előző nap is javasolta, hogy a magyar-munkaközösségvezető oldja meg egy tanárcserevel, nem akarnak ebbe beleavatkozni. [12.]) Tüskésné válasza az volt, jó, akkor ebben az esetben ő elmegy táppénzre és kiveszi a munkakönyvét.

15-én délelőtt folyamán Ványi igazgatóhelyettes megtudta a magyar-munkaközösségvezetőtől, hogy ő előző este telefonon beszélt Tüskésnével, felajánlotta neki, hogy a III. C osztályt átveszi tőle, csak nyugodjon meg, s akkor megoldódik a probléma. Ezt szerda délelőtt közölték Tüskésnével, egy megbeszélésen[.] Ványi igazgatóhelyettes elmondta, hogy az igazgatónő reggel nem tudhatta, amikor az elutasító választ adta, hogy a magyar-munkaközösségvezető megegyezett az óracserében. Mind ezt elmondta neki, hogy az I. D osztályban Tüskésné tanít. Utólag derült ki, hogy ezt a megbeszélést megelőzően már a tanárnő elbúcsúzott a II. C osztálytól, majd ismét órára ment, azoktól is elbúcsúzott, [13.]) s a tanáriban is néhány kollégának a tudomására hozta, hogy ő elmegy, illetve neki innen el kell menni. A gyerekek is így tudhatták meg. Február 16-tól, csütörtöktől táppénzen van. Sem az iskolából telefonon érdeklődő tanárokkal, sem az oda érkező látogató gyerekekkel nem tárgyal, nem fogadja őket. Róla mást nem tudunk.

Február 17-én, csütörtökön a III. C osztályban tanító tanárkollegákkal megbeszélést tartott a hogyan továbbról; itt jelentette be a magyar-munkaközösségvezető, hogy mégsem vállalja a III. C osztályban a tanítást, azt valaki másnak adják át. [14.])

Február 21-én az iskola párttitkára pártcsoporthétkeztetet tartott ugyanebben az ügyben, amelynek legfőbb mondandója az volt, hogy a párttagoknak ebben a kérdésben egységesnek kell lenniük, elég baj, hogy az ügy folyamán nem mindig voltak egységes állásponton, s nem szabad Tüskésnéből mártírt csinálni. Közben két alkalommal az iskola igazgatója informálta a tantestületet is. Első alkalommal mindjárt szerdán, spontánul, majd február 17-én újabb alkalommal.

24-én, pénteken az iskola igazgatója beszélt Durucz István elvtárssal, aki figyelmeztette arra, hogy jelentési kötelezettsége van, tehát jelentenie kell a Városi Tanács Művelődési Osztályának. Durucz elvtárs Komlódi elvtárstól szerzett tudomást minderről, tehát nem valósult az meg, hogy „ne legyen belőle ügy”.

Február 27-én megkereste Csorba elvtársat, s mindezt Durucz elvtárs jelenlétében elmondta.

Róna Géza megkérdezte, hogy korábban, ezt megelőző esztendőben, más osztályokban voltak-e hasonló problémák, érkeztek-e jelzések Tüskésné oktatási módszereivel kapcsolatban, s ha igen, akkor kb. mikor és milyen gyakorisággal?

Dr. Bernáth Józsefné elmondta, általában minden évben előfordult ilyen. Volt olyan eset, amikor a szülők ugyanígy küldöttséggel jöttek a vele kapcsolatos gondok megbeszélésére. [15.]) Az általános az volt, hogy az osztályfőnökök szóltak egy-egy szülői értekezlet után. A gyakorlat az az iskolában, hogy minden szülői értekezlet után az igazgató vagy az igazgatóhelyettes megkérdezi az osztályfőnököket. Előfordult az is, hogy szülők jöttek be.

Róna Géza kérdése, ha ezeket az információkat nem veszik figyelembe, Tüskésné munkájával kapcsolatosan egyéb problémák merültek-e fel, milyen a munkafegyelme?

Ványi Terézia adott választ a kérdésre és elmondta, hogy minden év végén a negyedikesszel íratnak az iskolával kapcsolatban egy név nélküli feljegyzést, ez az oktatásra vonatkozik. Az elmúlt évben bejöttek ilyen információk a gyerekektől, amelyben negatív megvilágításban tértek ki Tüskés tanárnő módszereire. [16.]) Ekkor négyszemközi beszélgetésre került sor az igazgató és Tüskés tanárnő között.

Tanuló észrevétele: „A magyarórai gyorsírással igazán sohasem voltam kibékülve. A tudáson kívül még egy ’bütyköt’ is szereztem a középső ujjamra a heves tollforgatástól.”

Másik: „Magyarórán megtanultam a ’gyorsírás’ művészetét, látókörom szélesedett, belátásom és emberismeretem javult. Nem érttem egyet azzal, hogy egy nem vallásos ember miért ne élhetne teljes emberi értékkel teli életet?!”

Dr. Koch Józsefné hozzáfűzte, a kollégák mindegyike a gyerekek panasaiból ismerte ezt a módszert, de tapintatból nem szóltak neki. Orosz tagozatos osztályban a magyar irodalom szinte fő tantárggyá vált. [17.])

Róna Géza érdeklődött, milyen szakfelügyelői vélemény alakult ki Tüskés tanárnő munkájáról?

Bernáth Józsefné közölte, éppen február 13-án járt nála szakfelügyelő, látogatott az I. C osztályban is, ez ugyanaznap volt, mint amikor bent jártak a szülők. [18.]) A jegyzőkönyvet megmutatta, mely alapján a következő megállapítások szerepeltek: a tanulók ismeretei alaposak, megbízhatóak, precíz szóhasználatot, gördülékenyen fogalmazott szöveget követel meg, „elsőben el tudom fogadni ezt, de később kérem, fokozottabb tanulói önállóságot biztosítson a felelőknek, alakítsák ki saját stílusukat.”

Róna Géza érdeklődött, összegző értékelés mikor készült magyar nyelv és irodalom-ból? Érettségien, felvételin milyen szinten produkáltak Tüskésné tanítványai?

Dr. Bernáth Józsefné válaszában elmondta, összegző értékelés már régen készült. [19.]] Érettségien nagyon szép feleletek hangzottak el, nagyon szépen készültek a magyar-érettségire, sajnos más tárgyak rovására. <Nagyon> Kevesen¹⁵ választották a magyart felvételi tárgyként, azok, akik ezt választották, sikeresen felvételiztek. Ők a tárgyat megszerették, s elfogadták a tanítási módszert is.

Róna Géza következő kérdése Tüskés Tiborné anyagi és erkölcsi elismerésére vonatkozott.

Bernáth Józsefné átnyújtotta Tüskés Tiborné személyi anyagát, amelyből megállapítható, hogy 1956–1976-ig a 2.100,- Ft-os kezdő fizetéstől 3.390,- Ft-os fizetésig jutott el, míg 1977–1984 között 3.390,- Ft-ról 6.450,- Ft-ra emelkedett az alapbére. [20.]] A vele egykorú, várhatóan azonos évben nyugdíjba vonuló kollegák bére valóban magasabb, mint Tüskés Tibornéé, de az iskola érdekében, a tanulókért végzett munka alapján, szociális helyzetüket is figyelembe véve ez indokolt is volt. A szakkörvezetésért és az iskolában rendezett kiállításokért 1970-ben, 1977-ben és 1978-ban az Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetésre lett felterjesztve.

Róna Géza megjegyezte, elhangzott, hogy a munkaközösségvezető nem értett egyet azzal, amit az igazgatónő Tüskésné munkájával kapcsolatban elmondott. Miért és mi-ben nem értett egyet?

Dr. Bernáth Józsefné elmondta, Szederkényiné szerette volna megkapni azokat a füzeteket, amelyeket a szülők behoztak bizonyítékként, hogy azokat elemezze. [21.]] A szülők nem hagyták itt a füzetet, mert azon szerepel a gyerekek neve. Abban nem értett egyet vele a munkaközösségvezető, hogy egy vagy több szülő, ha felmutat egy füzetet, az alapján ő behívja a tanárnőt. Megfogalmazott egy félelmet, hogy mindenki lesz tulajdonképpen nyugdíj előtt, ő is, s <belekerülhet> előfordulhat,¹⁶ hogy nyugdíj előtti zaklatásoknak lesz kitéve; ezt embertelennek tartja.

Róna Géza kérdezte, történt-e az iskolavezetés jelenlévő tagjai vagy az igazgatónő részéről olyan kijelentés ezen a beszélgetésen, hogy a munkájában történő nem-változtatás miatt valamilyen szankciókat fognak alkalmazni? Milyen volt a beszélgetés hangneme?

Dr. Bernáth Józsefné válasza egyértelműen nemleges volt. [22.]] Véleménye szerint két dolog esett rosszul Tüskésnének: nem négy szemközt beszélt vele, s ez azért történt, mert

15 A szó kis kezdőbetűje nagybetűre javítva az eredeti dokumentumban.

16 A kézzel áthúzott szó fölé kézzel beírva az eredeti dokumentumban.

ügy érezte, hogy ez az eset túlmegy azon, hogy csak a tanár és egy osztály konfliktusa, hanem az iskolát érte elmarasztalás a szülők részéről. Másrészt úgy érezte, hogy „vizsgálobizottság” ült össze vele szemben.

Róna Géza megjegyezte, többször történt utalás a tanulók által vezetett, a tanárnő által diktált érettségi témakörökre. Javasolta, ezek közül néhányat kérjenek be a tanulóktól és nézessék meg a magyar nyelv és irodalom szakfelügyelőjével, hogy az ott leírtak a tanterv és utasítás követelményeivel szintben vannak-e.

Az elmondás szerint az osztályoktól és a tantestület néhány tagjától is elbúcsúzott. Hogyan állította be ő ezt a tantestületnek;[?]

Dr. Bernáth Józsefné közölte, egy osztályfőnök jött hozzá azzal, hogy a gyerekek teljesen feldúltak a II. C osztályban, mert tőlük úgy köszönt el a tanárnő, hogy nem jön vissza többet. A tantestület egészétől nem köszönt el, csak pár embertől, akikkel közelebbi kapcsolatban van. Nekik mondta, hogy kiveszi a munkakönyvét és itthagya az iskolát. Egy szülő, aki az iskolában dolgozik, szünetben már úgy kérdezte, hogy miért „rúgták ki” Tüskésné.

Dr. Litkei József párttitkár a beszélgetésbe kapcsolódva elmondta, a tantestületben tulajdonképpen amiatt, hogy a társaság nagy része csak a látványos dolgoknak volt tanúja, kialakult az első pillanatban egy olyan közvélemény, hogy mi történt, nyugdíj előtt másfél évvel milyen dolog, hogy a gyerekek kósza bejelentései alapján ilyen retorzió következik. Szerencsére ezt időben észrevették, s még aznap az egész dolgot nem tartották az iskolavezetés szintjén, hanem az igazgatónő ismertette a tantestülettel az eseményeket.

A teljes előzményt feltárta, s ez már megnyugtatóan hatott a kedélyekre. [23.] Főként azokra az emberekre, akik nem tudták, hogy mi az oka, s majdnem hajlamossá váltak arra, hogy személyi összeférhetlenségnek tulajdonítsák az egészet. A beszélgetés után és az azt követő nap beszélgetése alapján úgy érezte, hogy a társaságban helyzetették az eseményeket. A tantestület is jól ismerte Tüskésné pedagógiai kifogásolható módszereit. Nem okozott gondot az, hogy most egy ilyen változás történt, nem tekintették többé egyszerű személyi összeférhetlenségnek, a vezetés bosszújának, mert első pillanatban egyértelműen ez volt az alapállás. Tulajdonképpen ahogy a napok múltak, úgy erre az ügyre pont került, nem idegeskedtek az emberek tovább, miután látták, hogy mi történt, hogy „építkeztek” ezek az események egymás után. Végző pont az volt, hogy a pártalapszervezeti ülésen megbeszélték az eseményeket még részletesebben, mint ahogy a testülettel, s ott azok az emberek is, akik valamilyen módon ellenvéleménnyel bírtak, belátták, hogy nem jól ismerték fel a helyzetet, nem voltak elég informáltak ahhoz, hogy nyilatkozzanak, s ott, a nyilvánosság előtt a pártcsoporthoz érkező értekezleten módosították a véleményüket. A két beszélgetésen és a pártcsoporthoz érkező értekezleten sikerült kialakítani olyan hangulatot, amelyben észérvekre támaszkodóan megértették az emberek, hogy ez így történhetett.

Róna Géza megjegyezte, Litkei József is részt vett azon a beszélgetésen, amikor az igazgatónő elmondta Tüskésnének a vele szembeni kifogásokat. Tőle is megkérdezi: milyen hangnemben történt ez?

Dr. Litkei József elmondta, az igazgatónő már ezt a beszélgetést megelőzően beszélgetett Tüskésnével a tanítással összefüggő problémákról. Úgy döntött, hogy most már legyenek többen jelen, olyanok is, akik a korábbi beszélgetéseit nem hallották, s így került ide a munkaközösségvezető, az igazgatóhelyettes és ő. A beszélgetés hangulata nem volt izgatott. [24.] Az igazgatónő elmondta, hogy milyen panasszal érkeztek a szülők, mit kértek, mindezt tényszerűen, sem vádlón, sem szemrehányóan. Közölte, a szülők mire várnak orvoslást. A beszélgetés során Tüskésné elmondta a saját elképzeléseit, emberi hangon vitáztak, mindegyiküknek volt véleménye. Tulajdonképpen nem történt itt semmi olyan, ami ne segíthette volna, hogy ebből egy normális együttműködéssel meg lehet találni a kibontakozás lehetőségét. Senki senkivel nem veszett össze, nem kiabált, nem volt felborzolt, izgatott hangulat. Kényszerű elválás volt, néhányan ittmaradtak, meghallgatták Tüskésné elképzeléseit, elmondta, hogy ő mennyire tekinti tételnek, mennyire témakörnek. Mindegyiküknek órája lett, s elmentek azzal a szándékkal, hogy térjenek vissza erre. Erre azonban nem került sor, mert Tüskésné nem vállalkozott rá.

Dr. Koch Józsefné elmondta, 8 éve van itt a tantestületben, talán Tüskésné az, akivel a legkevesebbet beszélt. [25.] Úgy vette észre, eléggé zárkózott, a szűkebb körével volt jó kapcsolatban. Minimális kritikát úgy fogott fel, hogy a személye ellen irányul. Mikor utoljára volt osztályfőnök, nem fogadták el az osztályfőnöki tanmenetét, s azt rendkívüli módon sérelmezte. Furcsa egyéniség. Az utóbbi két hétben erről az esetről nem esik szó a tanáriban. Aznap, amikor délután az igazgatónő tájékoztatta a tantestületet, délelőtt valóban nagy zavart okozott az eset. Utána viszont, aki akart, az megnyugodott ebben a témában. Mindenki tudatosult az, hogy ő tett olyan lépést, amiből fakadt ez a reakció.

Dr. Litkei József megjegyezte, Tüskésnéhez közel álló rétegen azokat kell érteni, akik korban hasonlóak, s akik átélik azt, hogy ők is néhány év múlva nyugdíjba mennek, s emiatt voltak inkább mellette, nem pedig a baráti kapcsolat sugallta reakció volt. A tanítással kapcsolatos problémákat pedig ismerték is. Nem volt olyan, aki a dolgokat teljesen ellentétes alapállásból kezelte.

Róna Géza elmondta, megerősítették és világossá tették számára ezt az esetet az elmondottak alapján. Kérdezte, célszerűnek tartanák-e azt, ha beszélne a magyar munkaközösség vezetőjével, vagy pedig a tantestület olyan tagjával, akiket említett dr. Litkei. Véleménye szerint a szülők megnyilatkozásaira figyelni kell. Szeretné, ha megnyugtató kép alakulna ki.

A jelenlévők egyetértettek abban, hogy az említett beszélgetésekre sor kerülhet. Amellett döntöttek viszont, hogy inkább a III. C osztály osztályfőnökével veszi fel a kapcsolatot Róna elvtárs.

Az 1984. február 29-i beszélgetés befejezve; folytatódott 1984. március 1-én Róna Géza és Ferenczi Erzsébet osztályfőnök között.

Ferenczi Erzsébet osztályfőnök elmondta, hogy az osztály és a tanárnő közötti viszony év elején vált először igen feszültté, amikor a tanárnő az általa lediktált első és második anyagot az első órán számonkérte. [26.]) Minek eredményeként a harmadik óra után több mint 100 osztályzat volt a naplóban, melyek zöme elégtelen. Ezt követően kérte a szaktanárt, hogy kevesebb anyagot kérjen számon a tanulóktól, s ha lehet, akkor a diktálásokat mellőzze, mérsékelje. Ezt követően a kolleganő nem diktált, viszont nem is engedett a gyerekeknek jegyzetelni; számonkéréskor viszont az ő általa elmondottak szerint kérte az anyagot. Ez kb. egy hónapig ment így, aztán visszaállt a régi rend, a diktálás. Elmondta az osztályfőnök továbbá azt, hogy rendszertelen volt a nyelvtani és az irodalmi órák megtartása, rendszerint nyelvtanórán is irodalmat vettek, nyelvtanból kevés osztályzatuk volt a tanulóknak, és félévkor olyan jegyek is bekerültek a naplóba, amiről a gyerekeknek nem volt tudomásuk. Elmondta még, hogy félév után a gyerekek úgy tudták, hogy nyelvtanórájuk lesz, arra készültek, a tanárnő viszont irodalomból dolgozatot íratott velük, mely dolgozatot mindössze egy tanuló írta meg, aki előre készült, a többiek egy része leírta a nyelvtanból az órára feladott anyagot. Ezek a tanulók és azok is, akik semmit nem írtak, irodalomból elégtelent kaptak, akik a nyelvtani dolgozatokat írták, azok az elégtelen mellé többségükben egy elégségest is kaptak. Ezen előzmények után került sor a félév¹⁷ utáni első szülői értekezletre, ahol a szülők kérték az osztályfőnök segítségét az irányban, hogy a tanárnő az eddigi módszerein változtasson. Az osztályfőnök elmondta, hogy az osztálynak több mint 67 %-a fizikai dolgozó gyermeke, akik otthonról keveset hoztak magukkal, így a tanárnő követelményrendszere nekik nagyobb gondot okozott, mint az eddigi években a többi osztályok esetében.

Jegyzőkönyv lezárva 1984. március 1-én.

Róna Géza
ált. tan. felügyelő

Dr. Bernáth Józsefné
igazgató

Bencs Éva
jkkv. vezető

¹⁷ A szó kezdőbetűje v-ből f-re kézzel javítva az eredeti dokumentumban.

TÜSKÉS TIBORNÉ

[Feljegyzés a Feljegyzéshez]¹⁸

Édesapám 1945 előtt és utána is fizikai dolgozó volt.

Magam 1930-ban születtem.

Középiskolába először a nagykanizsai Notre Dame líceumba, majd a piarista gimnáziumba jártam, ott is érettségiztem 1948-ban.

1948-ban a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–történelem szakán folytattam tanulmányaimat, melyet 52-ben fejeztem be az Eötvös Loránd Tudományegyetemen.

Ebben az időben a végzett tanárok nem pályázat útján tölthettek be tanári állást, hanem az egyetem elosztó bizottsága határozta meg, hogy Pécsre kerülök tanárnak a Bányaiipari Technikumban. 1952[.] aug. 1-től 1956[.] aug. 1-ig tanítottam ebben az iskolában mindkét szakomat. Az iskolában rajtam kívül egy nő-tanár volt (Krénsz Józsefné). Mivel a jelzett évben átszervezték az intézményt, a felettesek úgy döntöttek, hogy a továbbiakban csak férfi-tanárokat foglalkoztatnak az iskolában. Ezért kerültem 1956. aug. 1-vel a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumba. (Tehát nem politikai priusz miatt, ahogy azt Ványi Terézia, a LKG¹⁹ igazgatóhelyettese megfogalmazta 1984-ben egyik pártgyűlésen, ahol ismét szóba került a személyem.) Ebben az iskolában – mivel odakerülésemkor történelem szakos tanárra nem volt szükség, – 28 éven át – 1956–1984-ig – csak magyar nyelv- és irodalmat tanítottam.

25 éven át vezettem az iskola magyar irodalmi szakkörét, a végzett munkáról áttekintést írtam 1982-ben, mely az iskola 75 éves jubileumi évkönyvében jelent meg.²⁰ Az 1982–83-as tanévtől megszűnt az irodalmi szakkör a fakultáció bevezetése miatt.

18 Írógéppel írt, kézzel sűrűn javított, 1-től 25-ig írógéppel és részben kézzel számozott lapokból álló, eredeti fogalmazvány. A 8/a és a 17/a lap betoldás, a 14-es és a 23-as lapszám ismétlődik, az összterjedelem 29 lap. A 3. lapot három, az 5. lapot két részből ragasztották össze. Cím, keltezés és aláírás nélkül. Az autográf javítások több fázisban, többnyire kék, ritkábban fekete tollal, elvértve ceruzával készültek. A lapok hátoldalán írógéppel sokszorosított, nyolc számozott kérdésből álló iskolai kérdőív, a tanulók által kézzel beírt válaszokkal. A feljegyzés a szövegbeli időutalások alapján 1984. június 15. és augusztus 15. között keletkezhetett. A két rövid utólagos betoldás közül az egyik 1990 után készült. A feljegyzés első 16 lapján Tüskés Tiborné röviden visszatekint szakmai pályafutására, majd részletesen ismerteti az 1984-ben vele történt események előzményeit és lefolyását. A 17-től a 25-lapig terjedő második részben az 1984. február 29-én kelt hivatalos Feljegyzés megállapításaira reflektál. Végig egyes szám első személyt használ, a második részben azonban többször egyes szám harmadik személyben ír önmagáról. A két dokumentum számos ponton kiegészíti egymást, s csak együtt, további dokumentumok bevonásával és összehasonlító elemzésével értelmezhető helyesen. A szöveg átírása betűhív, a javítások, törlések, sorközi és más betoldások figyelembevételével, az itt-ott hiányzó központozás kiegészítésével, a nem közkeletű rövidítések feloldásával és néhány értelemzavaró elírás javításával [.] -ben, valamint az írógépen hiányzó hosszú ékezetek pótlásával. A gimnáziumi osztályok kisbetűvel írt betűjelét egységesen nagybetűre változtattam. Az egyetlen kihagyást [...] jelzi.

19 Leőwey Klára Gimnázium.

20 Tüskés Tiborné, „Az értéket továbbadni. A magyar irodalmi szakkör munkájáról”, in *A pécsi Leőwey Klára Gimnázium 75 éve*, szerk. DR. NAGY Gyuláné, (Pécs: Leőwey Klára Gimnázium, 1982), 70–74.

Az 1964-es év három esemény miatt fontos:

- 1) Országsszerte B-listázások folytak a nem kívánt tanárok ellen. (Pl. a kiváló történelem–művészettörténet szakos tanárt, Dévényi Ivánt²¹ (Esztergom) ekkor mentették fel további tanári munkája végzése alól.)
- 2) Tüskés Tibor ekkor vált meg a Jelenkor c. folyóirat főszerkesztői állásától.²² Mielőtt elfogadta e megbízást, ragaszkodott egy olyan, írásban is megfogalmazott ígérethez: bármilyen körülmények miatt hagyja abba a folyóirat szerkesztését, előző munkahelyére, a pécsi Janus Pannonius Gimnáziumba visszakerül tanárnak.
- 3) Az 1964–65-ös tanévben dr. Görcs László igazgatósága alatt, (Gábel József a városi Művelődési Osztály vezetője, Gelencsér Géza tanulmányi felügyelő, Dancsó Klára²³ szakfelügyelő) előttem ismeretlen, tehát névtelen feljelentés alapján egy évig tartó fegyelmi vizsgálat folyt ellenem. Emlékezetem szerint a vád: maximalizmus, a házi olvasmányokról megadott szempontok alapján megkövetelt háziolvasmányos napló vezetése, a folyóiratok rendszeres figyeltetése, illetve anyagi megterhelés a szülőknek, mert az állítás szerint kötelezővé tettem bizonyos folyóiratok megvételét, az előírt tanmenet megszegése, mert Aranyt, Vörösmartyt stb. több óraszámban tanítottam a megengedettnél, illetve az orosz és szovjet irodalmat nem tanítottam meg. Megterhelő a tanulóknak, hogy a szaktanár nem elégszik meg a tankönyvi anyaggal, hanem jegyzetelniük kell az irodalom órákon, a tanítási órákon nem készítenek vázlatot stb. – Az ügy kivizsgálása azzal kezdődött, hogy két héten át hordták le az irattárból a 8 évre visszamenő naplókat, azokat vizsgálták át. Hogy milyen eredményre jutottak, nem tudom. Aztán rendszeresen látogatta az óráimat az igazgató és helyettese, a szakfelügyelő és a Műv. Osztály képviselője. Sokszor előfordult, hogy a látogató szakfelügyelő nem a szaktanárral ment be az osztályba, hanem előbb, már a szünetben. A látogatás módszeréhez hozzátartozott, hogy a szakfelügyelő nem az osztályban, hanem az ajtón kívülről hallgatta végig a tanítási órát, amikor kiscsengettek, azonnal bejött és összeszedte a füzeteket, nyilvánvaló elképzeléssel, hogy én másféle órákat tartok, ha látogató van, és másfélet, ha nincs. Mindenképpen tanulni szerettem volna szakfelügyelő óráiból, aki szintén a LGK-ban tanított. Ezért kértem engedélyt óráinak a látogatására, melyről vélemény nélküli, csak tényyszerű bejegyzést tettem az iskola hospitálási naplójába. Egy idő után a 10 oldal feljegyzést kivágták (?) a naplóból. Egy példa a bejegyzések

21 Dévényi Iván (1929–1977), művészettörténész, középiskolai tanár, művészeti író, műgyűjtő. Vö. NÉMETH Lajos, „Egy rövid élet a képzőművészet szolgálatában (Dévényi Ivánról)”, *Új Forrás*, 1982/3, 36–39.

22 A kényszerű megválás körülményeiről ld. Tüskés Tibor, *A Jelenkor indulása (1958–1964)*, (Tatabánya: Komárom–Esztergom Megye Önkormányzata – JAMK – Új Forrás Szerkesztősége, 1995), 84–94.

23 Dancsó Klára magyar–történelem szakos tanár, 1950-től tanított a Leőwey Klára Gimnáziumban. *A pécsi állami Leőwey Klára Általános Leánygimnázium*, i. m., 48.

milyenségéről: A szaktanár becsöngetés után 5 perccel ment be az osztályba. Az óra első 30 percében feleltetett. Majd felolvasta JA Óda c. versét. Közben már kicsöngettek. Az elemzés elmaradt. A szünetben előkészítette az ismétlésre feladott tananyagot Petőfi népiessége címmel: „Tudjátok kislányok miről van szó: hármasszám, szűrnagyságú falevelek, boszorkányok.” – E tanítási év április hónapjában hivatott Gábor József. Tőle tudtam meg, hogy volt tanítványaim keresték meg, vitték a valamikori jegyzeteiket[,] füzeteket, otthagyták betekintésre, melyből kiderül, miket tanultunk, s amelyekből nem hiányzott sem az orosz[,] sem a szovjet irodalmi anyag. Kért Gábor József, felejtsem el a dolgot, ne haragudjak Dancsó Klárára, nehogy egy tantestületen belül feszült helyzet legyen a történetek miatt stb. Ez év pedagógusnapján pénzbeli jutalmat kaptam. Nagyon szégyenlem, hogy elfogadtam.

1972: Ismét nevezetes dátum: Petőfi születésének 150 éves évfordulójára a magyar irodalmi szakkör is megrendezte az immár hagyományos kiállítását. A budapesti televízió felvétel készített róla, Vargha Balázs²⁴ kétszer beszélt a kiállítás értékeiről, ötletességéről a Kossuth Rádióban. Az iskola igazgatója, dr. Görcs László – nem először – felterjesztett kiváló tanári kitüntetésre. A kiállításokat egy hónapig tartottuk nyitva. Két hét eltelte után megjelent az iskolában Kis Elemér tanulmányi felügyelő. Az igazgató magunkra hagyott bennünket az irodában. Kis Elemér – rám nem nézve – elmondta, mennyire örül, hogy az igazgató végre felterjesztett e nagyon megérdemelt kitüntetésre. De az utolsó pillanatban baj történt: valaki (ismét a névtelenek, akik nem is voltak) feljelentett, hogy én templomba járok. Hát járok tovább – mondta ő –[,] csak neki mondom, hogy nem járok. Azt hiszem, beosztottjától nem kapott még három olyan mondatot, amit megfogalmaztam, s otthagytam az irodában. Alig értem haza, szólt a telefon, az igazgató hangja: azonnal bontsam le a kiállítást. Még szegény Petőfin is elverték a port miattam.

1972-ben²⁵ a Kis Elemérnek adott megfontolt válaszzal azt is vállalnom kellett, hogy a tanításon kívül elvégezhetem a mérhetetlen munkával járó szakköri, kirándulási és kiállítási munkákat úgy, hogy azért erkölcsi elismerést nem kapok. Ennek tudatában újra és újra megtettem tanítványaim miatt azt a munkát, mely messze meghaladta egy legjobban működő irodalmi szakkör követelményszintjét, mely országosan is egyedülálló volt amiatt, mert pótolta a hiányt e nagymúltú és kultúrájú városban: a hiányzó irodalmi múzeumot.

1978:²⁶ Németh László²⁷ születésének 75 éves évfordulójára egy hetes programmal készült a szakkör. A városi Műv. Osztály részéről senki nem vett részt a nov. 29-én,²⁸ hétfőn 12 órakor megnyílt nagy kiállításon, ünnepségen. A rendezvénysorozat harma-

24 Vargha Balázs (1921–1996), író, irodalomtörténész, tanár, könyvtáros.

25 Ez a bekezdés + jellel jelzett, a 3. lapra alul ráragasztott két papírszeletre írógéppel írt betoldás.

26 A helyes évszám: 1976.

27 Németh László (1901–1975), író, műfordító, gimnáziumi tanár.

28 Helyesen: november 22-én.

45. Aranykoszorús Leőwey jelvény Tüskés Tiborné hagyatékából,
tervezte Soltra Elemér (1976?)

dik napján, szerdán délután három órára vártuk Budapestről a MTV KISZ-fiataljait, akik minden ellenszolgáltatás nélkül vállalták a Németh László Mezőszilason²⁹ c. film levetítését az iskola egész tanulóifjúságának. Fél háromkor szólalt meg az iskola irodájában a telefon, dr. Bernáth Józsefné igazgató vette fel, majd hivatott engem, s átadta a kagylót. Szokolszky Oszkár tan. f. közölte velem, fegyelmi büntetést kapok, mivel engedély nélkül tettem föl az iskola belső falára a Németh László-emléktáblát.³⁰

Nevetséges lenne bizonygatnom ennek valótlanságát. Nagy önfegyelemmel minden programot végigcsináltam a gyerekekkel. Fegyelmi büntetést nem kaptam. De azt igen, hogy a városi Műv. Oszt. vezetői még a vonaton utazva is olyan ordinári hangon beszéltek arról, hogy a magam reklámozása érdekében micsoda költségbe vertem az iskolát az ünnepséggel, hogy idegenek telefonáltak, hogy tudjak a vádról. Az iskola csupán egy szerény vendéglátást adott az iskola KISZ-klubjában, valamint a meghívók árát fizette ki. Az újságot³¹ az Uránbánya vezérigazgatója engedélyével ingyen készítették el. Az emléktáblát a kőfaragó ingyen készítette el. A már említett filmet és az Iszonyt³² fizetés nélkül nézték meg a tanulók. A MÁV térítés nélkül bocsátotta rendel-

29 *Szülőföldem, Mezőszilas*, 1970, szerk. MAJOR Sándor.

30 A Leőwey Klára Gimnázium kis dísztermében elhelyezett emléktáblát 1976. november 22-én leplezték le. Az emléktábla szövege: Németh László / 1901–1975 / emlékére, aki 1964. febr. 28-án iskolánkba látogatott. / „...tartsanak ki / a divatok szelében is amellet, / aminek a szépségéről, / igazságáról meggyőződtek.” / (Részlet Németh László az iskola / magyar irodalmi szakkörének írt leveléből.)

31 *Németh László Emlékeire. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása*, 1976 november, szerk. A szakkör vezetősége, felelős szerk. Tüskés Tiborné. Készült 500 példányban a Mecseki Ércbányászati Vállalat nyomdájában.

32 *NÉMETH László Iszony* (1947) c. regényéből készült, azonos című film (1965), rendezte: HINTSCH György.

kezésünkre azt a műszaki berendezést, melynek segítségével minden osztályban egyenes adásban hallgathatták a tanulók a díszteremben levő ünnepi műsort. Az elkészült pályamunkák jutalmazására Németh Lászlóné³³ küldött 1000 forint értékű könyvet.

1982: az iskola fennállásának 75 éves évfordulóján az iskolatörténeti kiállítás mellett az irodalmi szakkör összegző kiállításban mutatta meg 25 éves munkáját. (Új anyagként ennek része lett volna – közeledvén a Kodály-évforduló³⁴ – Kodály és az irodalom. A megyei Műv. Oszt. vezetése arra kért, vegyem ki ezt az anyagot, s ezt kiegészítve a következő évben rendezzem meg a Kodály-kiállítást.)³⁵ A kiállítás után a pénzjutalmat:³⁶ 1000 forint volt, ugyanakkor, a csak tanítási munkájukat végző kollégák sokszorosan többet kaptak[,] nem vettem át. Levelet írtam az iskola igazgatónőjének, melyben leírtam, bízom megértésében, nem tehetek mást, munkámat továbbra is teljes tehetséggel és lelkiismerettel végzem el. Hogy ez nem szólam volt csak, igazolja, hogy a következő évben – bár már iskolánkban volt státuszban a közművelődési tanár, akinek munkaköri leírásába tartozott a kiállítások rendezése is – megrendeztem a Kodály-kiállítást.

Amikor úgy döntöttem, hogy nem fogadhatom el a pénzjutalmat, mert a végzett tanítási munkám, 30 évi állandó osztályfőnökségem, szakköri tevékenységem pénzzel nem fizethető meg, egy pillanatig sem gondoltam arra, hogy ezzel az igazgatónőt sértem meg, hiszen ő korábban úgy tájékoztatott, hogy kétszer terjesztett fel kiváló tanári kitüntetésre, mért kételkedtem volna ebben, hiszen nem győződtem meg az ellenkezőjéről, hanem valamiképpen az akkori és mostani városi Műv. Oszt. vezetőjének, Csorba Tivadarnak szántam, aki minden alkalommal áthúzta a nevemet, anélkül, hogy munkámról bármikor meggyőződött volna. (Csorba Tivadar Tüskés Tibor főszerkesztősége alatt költőként jelentkezett a Jelenkornál. Nem tartotta tehetségesnek, nem közölte a versét.³⁷ Tüskés Tibornak a Nagyváros születik³⁸, illetve a Kritika c. folyóiratban Pécs kulturális gondoljai c. írása³⁹ miatt kellett megválni a várostól, és a megye irányítása alatt lévő intézménynél állást vállalni.)

Ahogy azonban később kiderült az igazgatónő szavaiból, ő csakis a személye elleni sértésnek tudta látni elhatározásomat. Ez után először burkoltan, később nyíltan támadott konferencián, az igazgatói irodában négy szemközti gondolatcseréken, a tanári szobában végzett nyomozással, majd egy 5 tagú „ítélőszék” elé citálva. Csak néhány adat részletesebben felvillantva az előbb felsoroltakból:

33 Németh Lászlóné Démusz Ella (1905–1989), 1925-től Németh László felesége.

34 Kodály Zoltán (1882–1967), zeneszerző, népzenekutató, zenepedagógus születésének 100. évfordulója.

35 Az utólag zárójelbe tett részt két ferde vonallal áthúzták.

36 A kettőspont és az utána következő mondatrész a „többet kaptak”-ig piros karikával jelzett betoldás.

37 „Hol művelődjünk, hol szórakozzunk?”, *Dunántúli Napló*, 1958. január 9., 6. Tüskés Tibor vitaindítót tartott a Hazafias Népfront pécsi írócsoportja Csorba Tivadar verseit megvitató estjén.

38 Tüskés Tibor, *Nagyváros születik*, Magyarország felfedezése, (Budapest, Szépirodalmi, 1975).

39 Tüskés Tibor, „A kultúra »helyi« gondoljai”, *Kritika* 6, 3. sz. (1977): 7–8.

– Fiamnak, Tüskés Gábornak írásai jelentek meg a Múzsák c. folyóiratban,⁴⁰ illetve előadása hangzott el a Magyar Rádióban.⁴¹ Ezek valamelyikéből átvett egy írást a Szabad-Európa Rádiója.⁴² Magam nem is hallottam. Ekkor történt, hogy kartársaknál érdeklődött az igazgatónő, kinek dicsekedtem az előbb leírttal.

– Az igazgatónő vezetői gyakorlatába belefér, hogy negyedikes tanulókkal név nélkül különböző kérdésekre választ vár, aminek alapján ő minősíti tanárai munkáját. A 82–83-as tanév végi konferencián olvasott fel ezekből. Az olyan tanárról, akit pl. leendő első fia osztályfőnökének szemelt ki, csupa elismerést olvasott, (az igazsághoz hozzátartozik, becsületes, jól felkészült tanárnőről van szó) míg a IV. B osztályban a magyarról írtakból csak annyit: „Mit viszek el? Egy nagy bütyköt az ujjamon.” A gyerekek szellemességnek szánta a mondatot. Hogy mit vittek el éppen ezek a tanulók, azt a szaktanár tudja legjobban, hiszen ballagási ajándékként⁴³ maguk írták le külön-külön dolgozatfüzetbe. Szederkényi Ervinné tanárnő, a magyar munkaközösség vezetője azonnal kérte az igazgatónőt, úgy becsületes a dolog, ha megszívlelés céljából a tanárok is betekintést nyerhetnek ezen írásokba, amit természetesen visszaütött az igazgatónő, mondván, majd a következő évben. (Idén sem adta át ezeket a felméréseket[.])

– Összevetette az iskola legalacsonyabb[.] 3,3 (egy osztályban) és a legmagasabb[.] 4,7 tizedes magyar irodalmi átlagát, elmarasztalva az előzőt, (az én voltam) s természetesnek tartva az utóbbit. Ehhez nem kell kommentár. (Az említett osztályt elsőben nem én tanítottam, hanem az a tanárnő aki 4,7-es átlagot produkált általában. A második és a harmadik osztályban tanítottam őket febr. 15-ig, az ő szüleiktől származik a feljelentés.)

– Az 1983–84-es tanév első félévében konferenciát hívott össze az igazgatónő, melyen az orosz tagozaton tanító tanároknak kellett megjelenni. Látszólagos ok az volt, mivel az előző évben érettségizett IV. C, orosz tagozatos osztályból (mindenki jelentkezett tovább tanulásra,) mindössze három tanulót vettek fel felsőfokú intézménybe. De ha valóban ennek megbeszélése volt a cél, miért nem hívták meg az osztály volt osztályfőnökét, Oroszlán Józsefné tanárnőt, aki jelenleg valóban nem tanított orosz tagozaton. Magam a konferencián ennek lehetetlenségéről nyíltan szoltam is, valamint arról az eléggé el nem marasztalható munkafegyelemről, ami a III. C osztályban van, aminek érettségi után még súlyosabb következménye lehet a felvételiket illetően. Az igazgatónő ez után felsorolt 4 jelenséget, amikről az osztályfőnököktől, illetve a tanu-

40 Tüskés Gábor 1978–1983 között összesen tizenkét néprajzi tárgyú írást közölt a *Múzsák* c. folyóiratban.

41 Tüskés Gábor 1981–1982-ben összesen tizennyolc előadást tartott a Kossuth Rádió *Kis Magyar Néprajz* c. sorozatában.

42 A Szabad Európa Rádió Magyar Osztályának Archívuma az Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tárában található. Lukács Bea osztályvezető 2021. márc. 18-ai levele szerint a SZER Magyar Osztályának nem volt rendszeres archiválási gyakorlata, a fennmaradt hanganyag rendkívül hiányos. Tüskés Gábor neve a tájékoztatás szerint a feltárt anyagok adatbázisában nem szerepel, a hanganyag valószínűleg nincs meg. A napi rövid összefoglalók (ún. DBA-anyagok) gépelt anyaga feldolgozás alatt.

43 Utólag kézzel aláhúzva.

lőktől tud, s amikért még ez egyszer utoljára négy szemközti beszélgetésre fogja behívni az illetékes tanárokat: maximalizmus – hülyézik, marházzák a tanulókat – az orosz tagozatos osztályok elleni kijelentések – bizonyos tanárnak, (átváltott többes számra) tanároknak hamis, meg nem érdemelt nimbusza van, s majd ő tesz arról, hogy ez lerombolódjék. Én voltam az első s egyben az utolsó is, akit behívatott, rajtam kívül senkit. Pedig rákérdeztem, hogy a maximalizmuson – s az akkor hallott először – klerikalizmuson kívül illet-e engem más is a nyílt konferencián elhangzottakból. Azt válaszolta: nem. Tanításomba a klerikális beütést azzal igazolta, hogy eléem dobott egyetlen lapot azokból az év végén készítettett tájékoztató felmérésekből, melyekről már írtam, s miután nem nyúltam a papírért – semmiképpen nem olvastam volna el, s szemüveg sem volt nálam – ő olvasta fel a tanuló által írt mondatot: ..... (a kipontozott helyen dicséret volt) „de nem értettem egyet, hogy a nem hívó ember nem élhet teljes emberi életet.” Még harmadik osztályban beszélgettünk Tolsztojjal kapcsolatban sok mindenről. Akkor hangzott el hasonló gondolat az egyik fiú szájából (egyébként a tanuló sem írta, hogy a tanárnő mondta, de természetesen egyet értek a fiúval). Az igazgatónőt azonban nem világosítottam fel a régi beszélgetésről, inkább arról szóltam, mindenki hisz, hívó, aki nem nihilista, a párttag ugyanúgy, ahogy a vallásos ember. Egyébként amikor egy-egy irodalmi anyaghoz kapcsolódva gondolatokat cseréltünk, soha senki nem jegyzetelt, hol a biztosíték arra, hogy másfél évvel az elhangzottak után, pontosan idézett a tanuló?

– Egy másik alkalommal hangzott el a legnagyobb megdöbbenésemre: olyan rossz osztályfőnöki munkát végeztem, hogy ha előző évben nem negyedikes osztályfő vagyok, el is veszi tőlem az osztályt. Nagyon szívesen voltam osztályfőnök, de soha nem kértem, hogy az lehessenek. Miért bízott meg, ha a munkám nem volt kielégítő? Az osztályaimban tanító kartársak mindig a legnagyobb dicsérettel szóltak tanulóim magatartásáról, megnyilatkozásairól, fegyelmiükről és kedvességükről[,] egy-egy gesztusukról, a nekik megrendezett ünnepi órákról (karácsony, húsvét, nőnap, pedagógusnap)[,] melyek az alkalomhoz illőek voltak[,] nemegy kartársam köszönte meg négy év után azt a nevelő munkát, amit az ő osztályaikban is végeztem, hiszen ez természetesen adódott az irodalmi anyagból. Osztályfőnökségem alatt kizárólag azoknak a szülőknek volt velem gondjuk, s nekem is velük, akik az igencsak közepes képességű és teljesítményű gyerekeiket egyetemre kívánták érettségi után beiskoláztatni, s én ahelyett, hogy hagytam volna, majd rájönnek a maguk kudarcain helytelen elképzelésükre, próbáltam irányítani a realitás felé a terveiket.

– Volt eset, amikor magam kértem beszélgetési lehetőséget. Erre az készítetett, hogy a három velem egykorú tanárnő közül (Gergely Jánosné, Tóth Aladárné, Varga Tiborné) nekem volt a legkevesebb a fizetésem (az első kettőnél 700, a harmadiknál 250 forinttal). Hivatkoztam a közeli nyugdíjazásomra, a 25 évig végzett szakköri (tehát az órán kívüli plusz) munkákra, a törvény biztosította differenciált bérezésre. Kérésemet visszautasította a következőkkel: ha két évvel ezelőtt elkövettem ellene a merényletet, hogy nem fogadtam el a pénzjutalmat, most ne kerüljek ellentmondásba önmagam-

mal, illetve az én munkámat nem lehet Tóth Aladárné és Gergely Jánosné munkája mellé állítani, hiszen ők országos kísérletben vesznek részt, az én munkám pedig csak alkalmoszerű volt. (Gergely Jánosné magyar nyelvi irányított kísérletet végez, a Pedagógus Szakszervezet titkára, kitűnő hírforrás – Tóth Aladárné országosan irányított fizika-kísérletben vesz részt, az igazgatónő igen gyenge képességű lányának volt osztályfőnöke – Varga Tiborné fizetése az előzőekben mindig alacsonyabb volt az enyémnél, a tanítási órán kívül más iskolai munkát nem végzett, csak az utóbbi időben emelte meg az igazgatónő a fizetését az osztáddal és uralkodó elv alapján.) Erre nem tudtam mást mondani: olvassa el figyelmesen a jubileumi évkönyvben levő írásomat, s akkor egy kis töredékét érzékelheti a végzett munkámnak, mert pl. egy-egy kiállítást több hónapos gyűjtő és szervező munka előzött meg, amikhez a tanulóimon kívül az iskolából senki segítségét nem kaptam. Nekem maradt a kemény fizikai és szellemi munka, az iskolának a reprezentálás.

Az 1982–83-as tanévben az I. C osztály tanulóinak szülei egy szülői értekezleten arra kérték az igazgatónőt, hosszabbítson nekem egy évet, mert nagyon szeretnek a gyerekek, a szülők elégedettek a munkával, ne más tanár vegye át őket negyedik osztályban és vigye őket érettségire. Az igazgatónő ígéretet tett a szülőknek. Természetesen velem nem beszélt e kérdésről, véletlenül szólt el magát egy szülő a szülői fogadón. Magam tehát ekkor értesültem tanulóim és szüleik kéréséről. Az 1983–84-es tanév első félévében a szülők újabb kéréssel álltak elő: az osztályból kb. tízen szeretnének majd magyar–orosszal továbbtanulni, ezért kérték az osztályfőnököt, közvetítse kérésüket az igazgatónőnek: a szaktanárnak, Tüskés Tibornénak adja az osztály fakultációs foglalkozásait is. (Az előzőekben Tüskés Tiborné tanítványait Gergely Jánosné fakultációs foglalkozásaira osztották be és fordítva!) Ekkor gyorsultak fel az események. Az osztályfőnök, Kovács Lászlóné tanárnő – Tüskés Tiborné kérése ellenére – bement az igazgatónőhöz, s elmondta a szülők óhaját. Amikor kijött az irodából, már nem jött megmondani az igazgatónő válaszát. Ez az esemény február legelején volt. Az igazgatónő sem hosszabbítani, sem a fakultációs csoportot nekem adni nem akarta. Bizonyítani kellett azonban a szülőknek, hogy miért nem! (1983. dec. 21-én, a szünet előtt a tantestület előtt közölte az igazgatónő, hogy 85-ben négy kartársnak kellene nyugdíjba menni. Tóth Aladárnénak hosszabbít három évet, Gergelyné, Vargáné és Tüskésné nyugdíjba megy. A szünetben – vagy már előtte! – úgy döntött, hogy az iskola magyar nyelv- és irodalom tanításának színvonala nagyot esik, ha egyszerre két idős, tapasztalt kolléga megy el az iskolától, ezért hosszabbít Gergely Jánosnénak is. Igen ám, de ezt a tény és indokot a tantestület előtt mondani nem merte – de minden kiszivárog a belső berkekből –, hiszen akik annyi éve dolgoznak együtt, nagyon ismerik a másikat munkáját.) Kapóra jött a III. C osztályból valakik elégedetlensége a magyar tanár személyével, tanításával (ez én voltam) kapcsolatban, tehát meg lehetett rendezni febr. 14-én a látványos tárgyalást:

1984[.] febr. 14-én délelőtt a tanári szobában szólt az igazgatónő, hogy az óráim megtartása után menjek be az irodába. Váratlanul ért, hiszen éppen előző nap volt szak-

felügyelői látogatás, s az azt követő megbeszélésen Szende Béláné szakfelügyelő dicsérte az órát, a gyerekek aktivitását, szép stílusát, jó kifejezőkészségét, amin ugyan még érződik a tanári fogalmazási fordulatok hatása, de ez természetes, hiszen első osztályról van szó. (Egy osztályban még negyedik év végéig is csak néhány tanulónak alakul ki egyéni irodalmi stílusa. S ha már a tankönyv megszövegezése érthetetlen elsőtől negyedikig a tanulónak, sokszor a tanárnak is, olyan nagy bűn, ha a maga fogalmazását tanáráéhoz, az olvasott esszéírókéhoz hasonítja?) – Amikor bementem az irodába, ott ült az igazgatónő, Ványi Terézia igh., Litkei József párttitkár, Ferenczi Erzsébet, a III. C osztály osztályfőnöke. Az igazgatónő idegesen kereste Szederkényi Ervinné tanárnőt, a magyar munkaközösség vezetőjét. Ványi Terézia ment el érte. A pedagógusok érdekvédelmi szerve, a Szakszervezet nem volt képviselve. (Gergely Jánosné)

Az igazgatónő kemény, határozott hangon a következőket mondta el: Előző nap délután (hétfőn, febr. 13-án) még a szakfelügyelő is az iskolában tartózkodott, amikor egyszerű falusi emberekből álló szülői küldöttség kereste meg. (Szederkényiné tanárnő később beszélt Szende Bélánéval, aki mindössze egy férfit látott, pedig a küldöttség egyszerre szokott megjelenni, s többekből áll.)

Mindazon kifogásokat elmondták, melyekre az elmúlt időben már többször figyelmeztetett:

- 1) A hozott nagy, kék spirál füzetekben a)⁴⁴ Az ember tragédiáját tartalmazó jegyzetrészen (már csak otthon döbrentem meg ezen, hiszen a III. C osztály tanulói nem jegyzeteltek ilyen füzetekbe, tehát nyilvánvalóan kölcsönkért, már néhány éve érettségizett tanulóim füzeteit hozták, hozta el) oldalt meghúzva olyan mondatok voltak, melyekkel bizonyított a klerikalizmusom beszűrődése a tanításomba, valamint b) államellenes kijelentésem is, hiszen azt mondtam, a falanszter egyenlő a szocializmussal. c) Kifogásolták az órákon történő rengeteg írást, diktálást. (Első osztályban a kezdeti hónapokban a megmagyarázott, a közös beszélgetésben tisztázott kérdések után vázlatot írtak a tanulók a füzetekbe, később már a magyarázat, eszmecsere közbe[n] is megpróbáltak jegyzetelni, aminek módszerét megtanítottam, hasznát is elmondtam a későbbi tanulmányaikkor. Második osztálytól remekül jegyzeteltek a tanulók, persze így fárasztóbb volt az óra számukra, mintha ölbetett kézzel ülnek, vagy elmondják ugyan a gondolataikat, de hol lesz az már akkor, amikor a magyar óra után még van néhány órájuk, másnap nincs irodalom óra, tehát nincs mire támaszkodniuk a készüléskor. Éppen a III. C osztályban az osztályfőnök kérésére néhány hétre abbamaradt a jegyzetelés, s a tanulók kérték⁴⁵ továbbra is ennek lehetőségét. – Hány hálálkodó levelet kaptam egyetemre került tanítványaimtól a jegyzetelés tudományáért!) d) Áthágom a tanügyi fegyelmet azzal is, hogy érettségi tételeket tanítok a tanulónak. (Tételeket soha nem tanítottam. Témaköröket,

44 Az a), b), c), d) tagolás fekete filctollal utólag, kézzel írt sorközi betoldás a bekezdésben.

45 Fekete tollal utólag aláhúzva.

amiken belül felhívtam a figyelmet a nagyobb odafigyelésre. Illetve minden év elején két hétig ismételtük az előző év summázott anyagát. Így kerültettem el azt a mérhetetlen megterhelést, amivel az érettségi előtt álló többség nem is tud megbirkózni a rég feledésbe ment 4-5 tárgy összes anyagából. Hogy milyen értékelést kapott érettségiim voltak, a jegyzőkönyvek igazolják. Nekem nem kellett ahhoz a valóban elítélendő és meg nem engedett eszközhöz folyamodnom, hogy az érettségizők tudtával pl. a különböző korok történelméből fogalmazott tételek más-más színű kutyanyelven feküdtek a tanulók előtt, de még így is sorba, tehát nem volt nehéz húzni, csak egy-egy tételt kellett megtanulni.)

Elmondta az igazgatónő, hogy a szülők három hetet adnak nekem a megváltozásra, de ha a legkisebb mértékig azt észlelik, hogy megbosszultam az igazgatónő tájékoztatás gyerekeiken, feljelentenek a pártbizottságon. –

Ezek után kérte a jelenlévők hozzászólását. Szederkényiné tanárnő kivételével senkinek nem volt mondanivalója. Ő viszont nagy hangerővel, rettenetesen feldúltan, izgottan mondta el gondolatait: mint egyszerű parasztemberek gyereke lehetetlennek tartotta, hogy ilyen följelentgető aljasságra képes legyen az a népfajta, akit ismer. Tudja népünk vele született intelligenciáját, de azt mégsem tudják, mi a falanszter. Ha megtépzódott is falun a vallásosság, vallásosság ellen nem jönnek be az iskolába protestálni. Mint a magyar munkaközösség vezetője, kérte a lehetőséget, hogy a behozott és megjelölt füzeteket tüzetesen megnézhesse. – Választ a legutolsó mondatára kapott a tanárnő: a füzeteket nem lehet megnézni, vissza is vitték a szülők, ez természetes, hiszen akkor kiderülne, kiknek a szülei voltak bent az igazgatónőnél. (Tehát névtelenségben maradható feljelentésről van szó, amihez az egész iskolavezetés asszisztál olyan tanár ellen, aki 32 évig tanított, aki védett korban van, hiszen másfél évvel áll a nyugdíj előtt, aki volt és jelenlegi tanítványai révén köztisztviselőben áll a városban. Ha visszavitték a szülők a füzeteket, akkor mit tartott a kezében, amiből felolvasta a jelzett kifogást?)⁴⁶

Ez után magam igen halkán, visszafogottan mondtam el gondolataimat: Mint azonos szakosnak próbáltam megmagyarázni Madách Az ember tragédiája c. művön, – mivel ez szerepelt a szülői bizonyításban is – mennyivel mást jelent egy mondat szövegkörnyezetben és abból kiszakítva (klerikalizmus, államellenesség). A megtanított Arany János anyagon próbáltam megértetni, mit jelent témakörökben gondolkodva tanítani, ami lényegesen több, mint amit majd tételben megfogalmazva lát a tanuló, de a rendszerezett és az ismétlések miatt biztos tudásanyagból megalapozott ismerettel válaszol az érettségin. Természetesen könyvből is tanultak, részben azokat az anyagrészeket, melyekből az órán történt együttes feldolgozás után órai jegyzetelés nélkül is fel tudtak készülni. – Kértem ezek után az igazgatónőt, tegye lehetővé, hogy a III. C osztály helyett másikban taníthassak, mert bár magam nem ismerem a gyűlölet gyakorlatát, a panaszra jött szülők nyilvánvalóan három hét után bizonyítani fogják az én ellenséges viselkedésemet. Az igazgatónő azt válaszolta, nem tudja megoldani a ké-

⁴⁶ Az utolsó mondat világosabb írógépszalaggal írt, utólag készült betoldás.

résemet, egyébként is más tárgyalása van, nem ér rá tovább foglalkozni az ügygel. Erre én csattantam fel: ha nem ér rá megnyugtatóan keresni a megoldást, mért kellett összehívni az ítélszéket. Ezt ő már állva hallgatta, és gyorsan kiment az irodából. 4-en maradtunk, indulni készültünk, mikor Ferenczi Erzsébet tanárnő mentegette magát, hogy ő nem tehet semmiről semmit, ő nem biztogatott senkit. Erre nem volt szükség, hiszen ezzel őt senki nem vádolta.

Hazamentem. Telefonon felhívtam Takács Gyulát, a Megyei Tanács elnökhelyettesét, s kértem, fogadjon. Ez nap délután 5 órától negyed hétig voltam az irodájában. Dióhéjban elmondtam neki pedagóguspályám jelentősebb megpróbáltatásait, hangsúlyozva, ha egy munkáltató és a munkavállaló között ennyire megromlik a viszony, ahogy jelenleg történt, nyilván mindkét fél hibás, amiből az enyim a nagyobb rész a hosszú évek mellőzöttsége szülte görcsök miatt. Arra kértem, segítsen abban, hogy a megye fennhatósága alatt álló bármilyen intézményben helyezkedhessem el a hátralevő másfél évre, mert Pécsen semmilyen iskolába nem mehetek el tanítani, hiszen mindenütt főnök Csorba Tivadar, aki hátulról mozgatója volt sorsom alakulásának, s aki igazgató akar maradni, az mind Bernáth Józsefnéhez hasonlóan jár el velem szemben. Takács Gyula azt javasolta, másnap ne menjek tanítani, írassam ki magam táppénzre, ő pedig csütörtökön (ez volt kedden, szerdán Pestre utazott) hívatni fogja Bernáthnét. Magam másnapra arra a megfontolásra jutottam, nem megyek el táppénzre, megpróbálok újra beszélni az igazgatónővel. A tanítás megkezdése előtt került sor erre a pár pillanatra. Nem ültünk le. A következőket mondtam neki: A tegnapi megszégyenítő tárgyalás, a megértésem teljes hiánya annyira tönkretett lelkileg és idegileg, hogy ha most nem itt állnék, hanem az orvos előtt, hogy vegyen táppénzre, sem lennék táppénzcsaló. De ez nekem nem stílusom, hiszen inszakadás miatt sem hiányoztam egyetlen napot sem (ne vesszen kárba a gyerekek egész évi munkája, örömük lehessen a Helikonon⁴⁷). Kérve kérek, vedd el az osztályt, s ha nem akarsz másikat adni, tudok gépelni, a könyvtárban is hasznomat láthatják heti négy órában.

– Igen gyors, határozott: „nem tudom megoldani” – volt kérésemre a felelet. Ekkor mondtam: Nem tudod megoldani, akkor most még megtartom az óráimat, s holnaptól elmegyek táppénzre. (Előző este nekem telefonált Szederkényiné tanárnő, aki felajánlotta, hogy csak miattam átvesszi a III. C osztály tanítását, s helyette átadja az első D-t. Ezt én nyilván nem mondtam az igazgatónőnek, mert akkor az összejátszás vádja érte volna a tanárnőt, s úgy véltem, a kérdés megoldása mindenképpen az igazgatónő feladata.) Az óráimat megtartottam. Fél 11-kor szokásom ellenére bezártam a fiókjaimat és indulni akartam az orvoshoz, amikor Ványi Terézia igh. jött be a tanáriba s mondta, hívat az igazgatónő. Bementem az irodába. A legnagyobb kedvességgel kínált helylyel, elmondta, nincs semmi probléma, meg van oldva minden, Szederkényiné tanárnő átvesszi az osztály tanítását. Erre a 180 fokos fordulatra fizikailag valóban rosszul

47 A Helikoni Ünnepek a dunántúli középiskolások 1958-tól kétévente Keszthelyen megrendezett tanulmányi vetélkedője.

lettem. Nem tudtam magamon uralkodni, s Ványi Teréz jelenlétében igen keményen fogalmazva minden tőle elszenvedett megaláztatásomat elmondtam. Nem hallgattam el azt sem, hogy előző nap jártam Takács Gyulánál, legyen 24 órája gondolkodni, mit mond rólam. Indultam kifelé, Ványi Teréz mondta igen mázasan, menjek el orvoshoz, pihenjem ki magam, a LKG mindig nagy szeretettel vár engem vissza.

(A történetek után egy hónappal mentem be az iskolába este nyolc órakor, amikor már csak a takarítószemélyzet volt ott, s minden holmimat hazavittem. Az iskolavezetés ezt úgy kommentálta a kartársaknak: a Tüskésné kilopta a dolgait!)

Tehát 1984. febr. 15-e óta vagyok illetve voltam táppénzen. Az orvosok csak annyit tudtak, hogy munkahelyi problémám van. Készségesen akartak segíteni rajtam, hogy az iskola zárókonferenciá[j]áig táppénzen maradhassak. Azonban az iskola feljelentett az orvos felülvizsgáló bizottságnál, hogy táppénzcsaló vagyok, hiszen a főiskolai óráimat megtartottam, s a táppénz ideje alatt készülök Spanyolországba utazni. Így jún. 15-ével megszűnt a táppénzem. Viszont azonnal levelet írtam a LKG igazgatójának, melyben kértem nyári rendes szabadságom engedélyezését jún. 15-től aug. 1-ig. Engedélyezte.

– Miután úgy döntöttem, hogy a LKG-ba nem megyek vissza, az otthon sűrűn szóló telefont magam nem vettem fel – kartársaim és tanítványaim hívtak –[,] Tibor nyugtatta őket szavaival. Azért nem mentem magam telefonhoz, nehogy az iskolából a történetekről a városba kijutó szóbeszédért engem tegyen felelőssé az iskola. Tőlem senki semmit nem tudott meg, Tibortól sem, de 650 gyerek hazament az iskolából, s a saját elképzeléseik, az iskola hivatalos tájékoztatása illetve az órákra bemenő tanáraik szavaiból, viselkedéséből így vagy úgy értékelték, kommentálták.

Szederkényi Ervinné tanárnő kérésem nélkül hetente eljött hozzám, nem kérdeztem tőle semmit, de ő tájékoztatott a távozásom után történetekről. Csak néhány adat: egy hónapon keresztül állandóan konferenciák voltak, mert izgatott volt a tantestület. Volt értekezlet, amikor három olyan kolléga szólt arról, mit jelentettem nekik a rövid L[eőweys]-ta tanári pályájukon, akik két éve vagy 6 hónapja ismertek (Szabó Szabolcs, Kunos István, Frang Gábor). (Naivak voltak, nem gondoltak a következményekre.) Viszont Simai Margit kollégám, akivel több mint 10 éve tanítok, kikelt ellenem. Általában az igazgatónő félretájékoztatta a tanárokat, a párttagoknak többszöri rendkívüli gyűlést hívott össze az egység szorgalmazása érdekében. – Szederkényiné tanárnő visszautasította a III. C osztály tanítását, mondván, csak arra az esetre vállalta volna a tanításukat, ha én az iskolánál maradok.

Közben febr. 29-én elkészítettek az iskola igazgatói irodájában egy nyolc oldalas Feljegyzést, amiről majd később szólok.

A szakfelügyelő, Szende Béláné tanárnő három napig írt egy másik jegyzőkönyvet, ezt nem ismerem. (Nem lehetett könnyű dolga, hiszen nemrég volt olyan féléves látogatás, melyen dr. Nagy Imre,⁴⁸ majd Szende Béláné értékelték a magyar nyelv- és irodalom szakos tanárok munkáját. Mindkét esetben elismerő jegyzőkönyv készült mun-

48 Nagy Imre (*1940), irodalomtörténész, főiskolai, majd egyetemi tanár.

kámról.) Az iskolavezetés mindenképpen szükségesnek tartotta, hogy Takács Gyulának is személyesen vigye el a szakfelügyelő, pedig ő nem kérte, hiszen nem is tudta[,] hogy ilyen készül. (T. Gy. információja)

Amikor 1984. febr. 14-én Takács Gyulánál jártam, ígérte, pár nap múlva visszahív telefonon. Ez nem történt meg. Amikor két hét eltelt, levelet írtam Takács Gyulának: tájékoztattam őt az 1984. febr. 15-i iskolai eseményekről. Megerősítettem a szóban elmondott elhatározásomat: se a LKG-ba, se más iskolába tanítani nem megyek, kérem továbbra is a segítségét. Hogy lássa, magam is gondolkodtam az esetleges elhelyezkedési lehetőségen, négy elképzelést írtam: a Pedagógiai Intézetet (erről volt szó személyes találkozásunkkor is), a Megyei Bíróságon pedagógusok által ellátott munkakört, börtönből kikerültek utógondozását, a GYIVI⁴⁹ nevű intézményt, s ami álmom lett volna, de a legvalószínűtlenebb: a Tanárképző Főiskolán szemináriumokat vezetni. (Sok évvel ezelőtt egy évig Kolta Ferenc⁵⁰ tanszékvezető kérésére tanítottam az intézetben, munkámmal elégedett volt, ezért ajánlotta fel, menjek át tanítani a Főiskolára. Gyerekeink kicsinyek voltak, hosszú távon nagy munkát jelentett volna a lelkiismeretem megkívánta színvonalat tartani, ezért köszöntem és nem vállaltam el. Most pedig Bécsy Tamás⁵¹ miatt tudtam előre ennek irreális voltát. Lsd. Nagyváros születik.⁵²) Levelem elküldése után négy nappal telefonon jelentkezett Takács Gyula, igen csodálkozva levelemen és mindenem, hiszen, ahogy mondta, ők Erzsikével megbeszélték, hogy az iskola tesz lépéseket, én pedig visszamegyek tanítani. Az iskola nem tett semmi közeledést, de ha tett volna, sem vállalom tovább városi intézményben a munkát. Kemény beszélgetés volt közöttünk. Néhány mondat:

T.: Tudja, milyen helyeket említett levelében, ott bicskát nyitnak magára!

T'Tné: Tudom, de ott legalább előlről és nem hátulról teszik.

T.: Szederkényinének sincs rózsás helyzete az iskolában, mégsem hagyja ott a munkahelyét.

T'Tné: Nincs, de mivel nem vagyunk egyenlő állampolgárok – ugyanis ő párttag – neki mégiscsak más a helyzete, mint az enyém.

T.: Szóval mártír akar lenni! ([U]tólag tudom, amikor ezt mondta, már ismerte az említett 8 oldalas jegyzőkönyvet[.])

T'Tné: Mártír senki nem akar lenni, a mártírokat csinálják, de belőlem nem, mert amíg van két kezem, tudok dolgozni. Nekem Tüskés Tibor mellett sem volt háztartási alkalmazottam, minden fizikai munkát magam végeztem. Nem szégyelltem és nem is fogom.

T.: Azért annyit tegyen meg, bármilyen kemény asszony, (szintén az igazgatónőtől kölcsönzött szó!), hogy elmegy Komlódinéhoz, (a Városi Műv. Oszt. vezetője) és be-

49 Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Intézmények.

50 Kolta Ferenc (1915–1973), irodalomtörténész, főiskolai tanár.

51 Bécsy Tamás (1928–2006), irodalom- és színháztörténész, esztéta, kritikus, egyetemi tanár. 1954-től Pécsen élt, évekig tanított a Pécsi Tanárképző Főiskolán.

52 Vö. BÉCSY Tamás, „Tüskés Tibor: Nagyváros születik”, *Kritika* 5, 1. sz. (1976): 22.

szelget vele a visszamenés kényszere nélkül. (Ők állapodtak meg egy csütörtöki időpontban.) Elmentem. Bicskát nyitogató volt a félretájékoztatása, a tájékoztatlansága. Pl. szerint megkaptam az erkölcsi elismerést is: a kiváló tanári címet. Ilyen felületesen olvasta el a 8 oldalas jegyzőkönyvet, amiben az igazgatónő csak azt mondta, többször felterjesztettek. Tehát már előbb eltűntette Csorba Tivadar a nevemet, még Komlódi-néig sem jutottam el! A másfél órás beszélgetés végén nagyon sajnálkozott, hogy nem megyek vissza a LKG-ba, mert a nyolcadikas fia L[eőweys]-ta lesz, s a hírem után arra akarta kérni az igazgatónőt, én tanítsam neki a magyart. Felvilágosítottam, ha ott lennék se én tanítanám, megvan ennek már a jól bejáratott gyakorlata az iskolában: Gergely Jánosné.

Májusban Takács Gyula közvetett úton tudatta velem, hogy a Baranya megyei Pedagógiai Intézetben lesz állás számomra. Még e hónapban beszéltem Pirisi Jánosné igazgatónővel, aki vállalta, hogy hivatalosan kikéri a munkakönyvemet a LKG-ból, s aug. elsejétől a fent jelzett intézmény állományba vesz, munkámat aug. 15-ével kell megkezdenem.

Lehetőségem lett volna arra, hogy a velem történtek nyílt publikációt kapjanak:

A Köznevelés szerkesztője⁵³ keresett meg levélben kb. márc. elején, engedélyemet kérte tanítványaim levelének közlésére.

Deme Tamás⁵⁴ 3-szor keresett meg levélben illetve személyesen ez ügyben. Agárdi Péter⁵⁵ is felajánlotta segítségét.

Köszönettel elhárítottam a lehetőségeket, különféle meggondolásból.

Volt tanítványom, Koch Valéria Rendhagyó köszöntés címmel általánosítva, tipikus esetként bemutatva megírta a történeteket, a Magyar Nemzetnek szánta pedagógus-napra. Az írás közlését a lap nem vállalta.⁵⁶ Másolatát megkaptam.

1990-ben,⁵⁷ a rendszerváltás után megkeresett levélben Demes Tamás, újra kérve, hadd írhasa meg az egész ügyet, amit velem csináltak.⁵⁸ Elhárítottam. Ért engem azóta annyi tragédia, nem akarom újra átélni, ami méltatlanul fejeztette be velem a tanári pályámat.

Néhány általános és konkrét megjegyzés az 1984. febr.[.] 29-én készült Feljegyzés-hez: (mely később [a] Jegyzőkönyv nevet viseli).

53 Az 1945–2013 között kiadott oktatáspolitikai hetilap főszerkesztője 1984-ben Tóth László, a szerkesztő bizottság elnöke Gázsó Ferenc volt.

54 Deme Tamás (*1946), tanár, művelődéskutató, egyetemi docens.

55 Agárdi Péter (*1946), irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár.

56 Koch Valéria, „Rendhagyó köszöntés. Tanárnőmnek, 1984 pedagógusnapján”, *Új Ember*, 1995. május 28., 9.

57 Ez a bekezdés világosabb színű írógépszalaggal írt, utólag készült betoldás. Jelzi, hogy Tüskés Tiborné évekkel az események után is foglalkoztatta az ügy.

58 Részlet Deme Tamás 1991 karácsonyán Tüskés Tibornénak írt leveléből: „Vajon a kényszerű nyugdíj történetét megírná-e nekem, visszaemlékezés formájában, ha kérem? Most már lehet. És érdekes – a tanultság miatt!” Kézzel írt levél, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Fontos mozzanatok hiányoznak a visszaporgetett események leírásából. Személyem és a történetek rosszindulatú értelmezése elárulja, mire lettek volna képesek az illetékesek, ha nyilvánosságot engedek az események megírásának.

A pedagógus-védelem, a Szakszervezet képviselője nagy előrelátással mindenünnen távol marad, pedig ha betöltené azt a hivatást, amit neki tulajdonítanak, a védelmet vállalnia kellett volna. Helyette a feljegyzés idején olyan tanár van jelen, aki semmiféle előző beszélgetésen, kihallgatáson nem volt, Koch Józsefné, pedig már két éve nem is voltam osztályfőnök.

Az egész Feljegyzés igen primitív, hevenyészett fogalmazású, nem dicsőség az ilyenek az aláírása, a közrebocsátása egy irodalom szakos igazgatótól.

Világos a Feljegyzésből, mit nem volt sikk pillanatnyilag meglovagolni az ellenem elhangzott kifogásokból: a vallásosság beszűrődését a tanításomba.

A névtelen feljelentő védelmet kap, minden kívánsága teljesül, a 32 évig eredményesen dolgozó tanár (szakfelügyelői jegyzőkönyvek[,] érettségi jegyzőkönyvek, az egyetemre került és nem került tanulók százainak a levelei, a tanítványok igénye a személyes kapcsolat megtartására hosszú évekkel az érettségi után is) megalázva nem tehetett mást, mint otthagytta a hivatását. Ez a jelenség nem egy iskolát, nem egy igazgatót, nem egy Műv. Oszt.....[,] hanem egy rendszert jellemez.

Ha a feljegyzés számára minden meghallgatottnak volt véleménye, mért hallgatták el ezt akkor, amikor [19]84. febr. 14-én magam is jelen voltam a tárgyaláson, s az igazgató fő felszólított mindenkit véleménye elmondására. Persze hát mögött mindig könnyebb!!

A feljegyzés és a jegyzőkönyv készítői nem ismerik a két műfaj követelményeit.

Hol maradt azoknak az aláírása a jegyzőkönyvről, akik jegyzőkönyvbe mondták véleményüket?

- 1 30 évig voltam osztályfőnök.⁵⁹ Igen sok viharos szülői értekezletet megértem a szülőknek a kartársaim elleni kifogásaik miatt. Mindig kerestem és megtaláltam a módját a megnyugtatasuknak, soha nem került sor arra, hogy az igazgatót kelljen békebírónak hívni.
- 2 Miért zavaros fejűek a gyerekek? Azért, mert őszinte szót se[m] az otthonban, sem az iskolában, sem a KISZ-szervezetben nem hallanak. Nem is tudnak, nem is mernek kérdezni. Magyar órákon kényes és fontos kérdéseket fogalmaztak meg. A bizalommal nem lehet visszaélni, ezért a problémáikat sokoldalról körbejárva, meditálva, beszélgetve őszinte választ kaptak. Lehet, hogy egyesek feje ettől pillanatnyilag még jobban összekuszálódott, de feltétlen továbbgondolkodott, tehát gondolkodni tanult.

59 Innen kezdve az [Önéletrajzi feljegyzés 1984-ből] írója az 1984. febr. 29-én kelt hivatalos Feljegyzés állításaira reflektál, a számok a fénymásolat margójára utólag ceruzával beírt számoknak felelnek meg.

- 3 A diktálással, az érettségi tételekkel kapcsolatban már másutt szoltam. Igaz, ez az osztály (III. C) kicsit késve kaphatott rá a jegyzetelésre, hiszen csak második osztálytól tanítottam őket. A magyarázat, a közösen végzett elemzés mellé igyekeztem még irodalom-jegyzéket is adni a tanulóknak. Meg azért ott volt a tankönyv is. Valahonnan tanulni kell. Ha néhányan szó szerint akarták megtanulni, amit leírtak, ez csak abból adódott, hogy nekik ez és így volt a legkönnyebb.
- 4 Rossz a gyerekek közérzete? Minden tanulóban van egy egészséges drukk az olyan óráktól, melyeket nem lehet ellinkelni. A rossz közérzet jelei lettek volna a szinte hétről hétre ismétlődő kedvességeik, találékonyságuk az örömszerzésben? Pedig a mai tizenévesek nem szerepjátszók, fájoan, nyersen őszinték. Persze egy-egy örökké elégedetlen tanuló minden osztályban akad. S hogy ezek mikor veszik át a szólamot? Amikor az illetékesektől erre biztatást kapnak. S ebben az osztályban ezt a harmadik év elején megkapták e tanulók.
- 5 Igen sok esetben kaphat egyetlen órán két, három jegyet egy tanuló. Csak néhány lehetőség erre:
- Kiosztja a tanár a témazárókat. Két jeggyel osztályozta. Egy tartalmi és egy nyelvi értékeléssel. Ugyanez órán még felelés is lehetséges.
  - Nagy-dolgozatot javított a tanár. Erre eleve két jegyet kap a tanuló. Ilyennek az értékelése 45 percet vesz igénybe. De ha ugyanez alkalomra kijavította a tanár a témazárókat is, a tanulók azok kézbeadását csongetés után is kikönyörörik. Így egy órán négy jegye is születhet egy tanulóknak.
- Az azonban 32 évi tanári munkámban egyetlen egyszer sem fordult elő, hogy egy tanulót kétszer szólítottam felelésre, s így két jegyet kapott.
- 6 A dolgozatok íratását és javíttatását a nyelvtan órára terveztem az irodalomórák gyér száma miatt. A dolgozatírást mindig alapos előkészítés előzte meg. Tehát a tanulók tudták az írás időpontját. Néhány esetben előfordult, hogy nem a megbeszélt időben írhattuk:
- váratlan iskolai program miatt
  - ha a tanulók közvetlenül óra előtt kérték is a halasztást, arra hivatkozva, hogy más tárgyból sokat kellett készülni, nem maradt elég idejük az irodalom-dolgozat[ra], a következő órára halasztottam
  - olyan is előfordult, hogy a tanulók többségükben a témazáróra ismételtelen teljesen készületlenül jöttek, rossz jegyek születtek. Javítási lehetőségként, a szaktanár előre jelezve, a témazáró gondolatkörét néhány nap múlva nagydolgozatként íratva meg.
- 7 Mindössze négy szülő keresett meg fogadóórákon, bár mindegyiken jelen voltam: Hoyk Zsófia (jeles) édesanyja
Gölcz Piroska (jó–jeles) édesanyja
Nagy Judit (jó) édesanyja
Kovács Tamás (közepes) édesapja
Semmiféle negatív észrevétele nem volt e szülőknek.

- A szülőknek nyílt napon is lehetőségük lett volna minden óra látogatására, egyetlen szülő sem jött el megnézni, milyen munka folyik az irodalom és a nyelvtan órákon.
- 8 Ősi magyar betegség a névtelen jelentgetés, fenyegetés. Ebben mindig szégyenletesen elsők voltunk. S abban is, hogy a pozíció-féltés miatt a vezetés is vádlóként lépett fel.
  - 9 Ha az első félévben ismétlődő négyszemközti beszélgetések valóban azért voltak, mert az igazgatónő jelzést kapott ebből az osztályból a fent elmondottakról, miért beszélt mindig általánosságokban, miért nem jött be ebbe az osztályba órát látogatni? Egyetlen egyszer sem volt az óráimon az 1983–84-es tanévben.
  - 10 Semmiféle megállapodás nem történt.
  - 11 Hibás és hiányos feljegyzés, másutt leírtam pontosan, mi történt febr. 15-én reggel a tanítás előtti néhány percben. A III. C osztályban az nap nem is volt órám.
  - 12 Olyan kicsi ügy volt ez az egész, hogy megoldhatta volna a magyar munkaközösség vezetője? Akkor miért volt ez a nagy fölhajtás? Szederkényiné tanárnő biztosan úgy oldotta volna meg, hogy nekem se kellett volna e kényszermegoldást választanom, illetve egyszerre „két legyet üthetett volna” az iskolavezetés. Ugyanis ő is vörös posztó volt a szemükben.⁶⁰
  - 13 Az óráimat megtartottam, senkitől nem búcsúztam el. A tanulóknak azt mondtam, ha a következő órákra nem én megyek be, akkor is becsületesen tanuljanak tovább. A tanári szobában azért sem köszönhettem el (egyébként sem tettem volna), mert amikor 11 óra után kijöttem az igazgatói irodából, kartársaim már órán voltak. Ketten-hárman ültek a tanári szobában, tőlem távol, senkivel nem beszéltem. Az igazgatónő febr. 15-én maga informálta (félre) a kartársakat.
  - 14 Szederkényiné tanárnő nem azt jelentette be, hogy mégsem vállalja a III. C osztály tanítását, hanem azt, hogy ő csak abban az esetben vállalta volna, értem, ha nem úgy alakul a helyzetem, hogy elmegyek az iskolától. Nagyon ésszerű volt a javaslata: adják vissza annak a kolléganőnek az osztályt, aki elsőben tanította őket, s kitűnő eredményt: 4,7 tizedes átlagot ért el.
  - 15 Az igazgatónő ezen állításáról korábban nem volt tudomásom. Minden kifogást a védett korra kellett tartogatni bunkónak? Nem új eljárás. Egyre többen mennek megkeseredve nyugdíjba.
  - 16 Róna Géza a munkafegyelmem iránt érdeklődött. Az igazgatóhelyettes nem tudja a szó jelentését? Mert a kérdésre adott válaszból ez derül ki.
  - 17 Minden valamire való országban fő tantárgy (ha már így rangsorolnak) az illető nemzet irodalma és történelme. Hogy e kérdésben is hogy vizsgáztunk, igazolják: a magyar nyelv- és irodalom tanítására fordítható minimális óraszám a történelem évekig nem volt érettségi tantárgy.

60 Az utolsó mondat kézzel utólag írt betoldás.

Nagyon árulkodó, amit a kartársnő mond: többek között ezért álltam én kívül a LKG tantestületén, mert én nem abból éltem, nem azon csemegéztem, mit mondanak a tanulók a másik tanárra, esetleg csak óraelhúzás kedvéért. Mert a tanulók igen jó emberismerők ám! S milyen tapintatosak tudnak lenni a kollégák? Tapintatból nem szóltak! (lásd: érdemtelen nimbusz!)⁶¹

- 18 A szakfelügyelő egyetlen szülőről beszélt, aki bent volt az igazgatónőnél, ugyanis még az iskolában tartózkodott Szende Béláné, amikor egy édesapa megjelent az irodában. A küldöttség egyszerre szokott érkezni, tehát feltehetően egy szülőről volt szó. Ezt az információt Szederkényi Ervinné tanárnőtől tudom, aki beszélt a szakfelügyelővel.

Saját irodalmi stílusa érettségiig is csak a legfogékonyabb tanulóknak fejlődik ki, a többségnek nem árt a jó példa.

- 19 Szende Béláné és Dr. Nagy Imre szakfelügyelete alatt is készült összegző értékelés. Milyen kár, hogy ezekből csak irattári anyag lesz, többet használna, ha az illető szaktanárok is kézbe kapnák. Az iskola irattárában azonban megvannak a jegyzőkönyvek, amik átfogó pozitív értékelést adtak munkámról, amit nem lehet az igazgatói fél mondatban összegezni. Úgy vélem, a tematikus látogatások óta eltelt két-három év alatt nem romlott annyit a tanítási színvonalam, hogy tartalmában és formájában elégtelennek bizonyuljon a ma iskolájában. Mivel örökké tanuló ember vagyok, minden újabb ismeretemet rendszeresen beépítettem tanításomba.

Jó takaró: „más tárgyak rovására”. Négy évig egyforma színvonalon, következetes követeléssel kell tanítani, s akkor mindjárt más tárgyakból is meg lett volna az eredmény.

Valótlan állítás, hogy a magyart felvételi tárgyként kevesen választották. Ez a vád elhangzott a négyesemközti beszélgetésekkor is, kértem az igazgatónőt, a rendelkezésükre álló jelentkezések alapján állíttassa össze, melyik magyar szakos tanárnak hány tanítványa jelentkezett a tárgyból felvételre, s kinek hány tanítványát vették fel, akkor reális képet fog kapni. Amíg hosszú évekig csak általános tantervi osztályokban tanítottam Görcs László igazgatása alatt kb. 8–10 évig, (ugyanis ő mindig azt mondta, „maga tud tanítani, ezekkel is jó eredményt ér el, a tagozatos osztályokban viszont a tanulóknak kell a magyar órákat a tanár helyett megtartani”; ez Gergely Jánosnéra vonatkozott.)⁶² [E]kkor is sokan jelentkeztek felvételre a tárgyból, de nyilván tanító[-] és óvónőképzőbe. Amikor kaptam tagozatos osztályokat, szép számmal jelentkeztek tanulóim és felvételt is nyertek bölcsészkarra és a jogi egyetemre.

61 A zárójeles megjegyzés kézzel utólag írt betoldás.

62 A pontosvessző utáni mondatrész kézzel írt utólagos betoldás.

- 20 Nevetséges az összehasonlítás! Hiszen Bernáth Józsefné igazgatósága alatt csak a nagyobb mértékű infláció következtében lett több nemcsak az én, de mindenki fizetése.

Bernáth Józsefné megállapítása nem a szaktanárt, őt magát mutatja be, amikor Tüskés Tiborné szakköri munkáját úgy minősíti, hogy az nem az iskola, nem a tanulók érdekeit szolgálta. A már említett és mellékelt Jubileumi Évkönyvbe megírt tanulmány mellé álljon itt még egy apró adat: Tüskés Tiborné mindig ragaszkodott ahhoz, hogy a neve sem a meghívókon, sem a megjelent újságcikkekben ne szerepeljen. A LKG KISZ-Szervezetének irodalmi szakköre név alatt történt minden munka bemutatása. –

Szociális helyzet: eddig azt hittem, hogy Magyarországon mindenkit a saját munkája és nem a férje – a másik által tévesen hitt – jövedelme alapján béreznek. Igen, felterjesztettek, de soha semmilyen erkölcsi elismerést nem kaptam. (Itt kívánom megjegyezni, hogy akik emberek felett „élet-halál” urai, annyi fáradtságot nem vettek, hogy ezt a jegyzőkönyvet figyelmesen olvassák, ugyanis amikor Komlódi Jánosné tan. osztály vezetőjéhez mentem el meghívásra beszélgetésre, csodálkozott, miért hiányoltam az erkölcsi elismerést, amikor kiváló tanári címem van. Nyilván a „lett felterjesztve” alapján mondta. Hogy megkapta-e Tüskés Tiborné, az sem őt, sem az igazgatónőt nem érdekelte, egyébként B[ernáth] J[ózsef]-né vette volna a fáradtságot, hogy Csorba Tivadarhoz elmenjen, s tájékozódjon, miért történik mindez Tüskés Tibornéval. Az természetes volt az igazgatónőnek, hogy még a testnevelő tanárai is megkapják a Szocialista Kultúráért kitüntetést, s az is természetes, hogy Tüskés Tiborné neve mellett mindössze ennyi álljon a J[ubileumi] É[vkönyv]-ben: szakkörvezető tanár.

- 21 Szederkényi Ervinné tanárnő több mindent kifogásolt és kért: hihetetlennek tartotta, hogy egyszerű parasztemberek arra vetemednek, hogy bejöjjenek névtelenül jelentgetni. Ismeri a falusi emberek szellemi színvonalát, ezért kételkedett abban, hogy a jegyzetben oldalt meghúzták a kitélt: a falanszter jelenetben Madách a szocializmust rajzolta meg. Honnan tudnák[,] mi a falanszter. Tapasztalata szerint a falusi emberek ma is vannak olyan vallások, hogy a „tanításba beszűrődő vallásosság” miatt nem jelentik föl a tanárt. A füzeteket nem azért kérte, hogy a tanulók neve felől tájékozódjon, hanem kötelességének tartotta mint a magyar munkaközösség vezetője, hogy tüzetesen tanulmányozza a jegyzeteket, s ez alapján állapítsa meg, hitelt lehet-e adni a szülők vádjának. Fölháborítónak tartotta ép erkölcsi érzékével, hogy egy 32 éve a pályán levő, a munkáját tisztességesen elvégző tanárt nyugdíjazása előtt, a védett korban ilyen megszegyenítő tortúrának ki lehet tenni névtelen följelentők miatt!

Szeretném megjegyezni, hogy az említett osztály tanulói nem füzetbe jegyzeteltek. Az igazgatónő nagy kék spirálfüzetekről beszélt. A szaktanár feltétele-

zése szerint, a szülő nem is a saját gyereke füzetét hozta el, hanem rég érettségizett, s attól kölcsönkért tanulóét, mert a régebbi években jegyzeteltek a tanulók az említett kiállítású füzetekbe. Annak kevésbé jól kezelhetősége miatt adta a tanácsot Tüskés Tiborné, ívpapírra, s annak is csak az egyik oldalára írjanak.

- 22 Itt a jegyzőkönyv ellentmond önmagának. Természetesen történt fenyegető kijelentés: a szülők három hét múlva újra bejönnek, s akkor jelentik, megbosszul-ta-e a tanárnő a gyerekeken az ő bejövetelüket, s ha igen, elmennek feljelenteni a pártbizottságra. Az igazgatónő a tanára védelme helyett, a helyzet megoldására törekvés helyett csatlakozott a szülőkhöz: „tehát 3 hét múlva állj oda a szülők elé.” Nem ez esett rosszul Tüskés Tibornénak. Azt érezte meg, általános jelenséggé vált az országban: nem a csöndben, kitartással végzett becsületes munka az érték, hanem a nagypipájú kevés dohányúság, a dörgölözés, a besúgás. Egy pillanat alatt felvillant előtte, hogy intézte volna el az iskolavezetés akkor az ügyet, ha X tanárnőt jönnek feljelenteni a szülők. Akinek párttagkönyv van a zsebében v[agy]. a besúgóí +: pl. [...].⁶³

- 23 Közel sem tárta fel az igazgatónő az eseményeket, ahogy azok történtek. (Szederkényiné tanárnő közlése).

Hogy mennyire nem hatottak az elmondottak sem megnyugtatóan, igazolja[,] hosszú hetekig számtalan konferencia foglalkozott a kérdéssel. Az sem hallgatható el – természetesen –[,] hogy a Tüskés Tiborné mellett a konferencia előtt véleményüket elmondók mind fiatal kartársak voltak, akik egy-két éve tanítottak a LKG-ban, nem tudván, milyen következménye lesz még ennek további sorsukban.

Milyen érdekes, Tüskés Tiborné hitt abban, hogy kartársai a maguk szaktárgyában azt a módszert alkalmazzák, amivel a legnagyobb eredményt tudják kihozni tanulóikból. Nyilvánvalóan igen különbözőek voltak ezek, hiszen ahány tanár, annyi módszer. Az eredmény fontosabb a módszernél.

Tüskés Tiborné nem beszélt egyetlen kartársával sem. Vajon mire alapozták mégis egyesek az események alakulását személyi összeférhetetlenségnek, a vezetés bosszújának?

- 24 Szederkényi tanárnő hozzászólása igen izgatott volt. A többi jelen lévő kartárs egyetlen szót sem szólt, nyilván nehezebb szembe elmondani a véleményüket, mint a Tüskés Tiborné nélkül készült jegyzőkönyvbe.

Tüskés Tiborné éppen normális együttműködéssel szeretne volna megoldani a problémát, amikor igen csöndesen, nyugodtan magyarázta el véleményét az igazgatónő által elmondott kérdésekről, kérve őt, tegye lehetővé, hogy másik osztályban taníthasson, mert ezek a szülők három hét múlva is bizonyítani fogják, hogy megbosszul-ta a gyerekeken, hogy szüleik orvoslást kértek az iskola igazgatójától. Bernáth Józsefné más elfoglaltságára hivatkozva hirtelen felugrott, és a

63 Az utolsó mondat kézzel utólag írt betoldás.

gondok megoldása nélkül távozott. Tüskés Tiborné ezután nem mondott már semmit, Ferenczi Erzsébet osztályfőnök védekezett, hogy ő nem tehet semmiről, ő nem adott lovat a gyerekek alá. Hogy a szándék mi volt, nem tudni, mert ezzel kapcsolatban semmi el nem hangzott.

- 25 Vajon hogy került Koch Józsefné: o[sztály]f[őnök]-i munkaköz[össég]. vezető-je⁶⁴ a jegyzőkönyv elkészítését vállalók közé, amikor nem volt ott a febr. 14-i gondolatcserén?

Elég baj, hogy az osztályfőnöki munkaközösség vezetője keveset beszélt Tüskés Tibornéval, egyetlen óráját se látogatta meg, pedig hivatalból is kötelessége lett volna. Tüskés Tiborné nem tudja, miről beszél Koch Józsefné tanárnő. Ugyanis még Ványi Teréz osztályfőnöki munkaközösségi vezető alatt valóban előfordult a következő, de Koch Józsefné vezetése mellett semmi: a negyedik osztályfőnöknek igen rövid határidő alatt be kellett adni az osztályfőnöki tanmenetet. ([E]zt tudtuk régről, de elmaradt az elkészítése). Tüskés Tiborné vállalta az elkészítését, s mivel géppel írta le 3 példányban, egyet maga adott be a m[unka]k[özösség]v[ezető]-nek, a másikat odaadta két kartársának, akik azt kérték. A vezetés nem fogadta el a tanmeneteket, mondván, teljesen egyformák. Ekkor derült ki, hogy én készítettem, tőlem elfogadták, a másik két kartárs ezután minimális változtatással, kézírással újra beadta. Jót neveltünk, semmi konfliktus nem volt soha Koch Józsefné és Tüskés Tiborné között.

- 26 Mivel a tanulók minden fontos elsős anyagról azt állították, nem tanulták, nem hallottak róla, Tüskés Tiborné a második osztályban pótolta az anyagrészeket. A tanulók tudták, hogy a harmadik osztály első két hetében előre megbeszélt anyagrészekből ismétlés lesz, amire nyáron készülni lehetett azoknak, akik nem voltak biztosak a tudásukban. Év elején három ismétlő óra után a szaktanár nem kérésre, hanem önszántából hagyta abba az ismétlést, mivel a tanulók nagy része készületlenül jött az órákra, s nem akarta szaporítani az elégtelen osztályzatokat. A tanulók egy része ez után az új anyagból is készületlenül jött az órákra. Ez után szólt a szaktanárnak az osztályfőnök, hogy terhes a jegyzetelés (mivel diktálás nem volt!) a tanulóknak, ezért a továbbiakban a szaktanár kizárólag a tankönyv anyagát tanította és kérte volna számon, de abból sem készültek. Egy idő után a tanulók maguk kérték a szaktanárt a jegyzetelés lehetőségére.

Rágalom, hogy rendszertelen volt a nyelvtan órák tartása. A tanulók nyelvtanfüzetei mutatják, minden órán vázlatot is készítettünk. Természetesen nyelvtanból kevesebb jegy volt, hiszen egy ciklusban lényegesen alacsonyabb órában tanított a szaktanár nyelvtant, mint amennyiben irodalmat.

Rágalom az olyan jegyek bekerülése a naplóba, amiről a tanulóknak nem volt tudomásuk.

64 A beosztás megnevezése a kettősponttal együtt utólag kézzel írt betoldás.

A nyelvtanórás és irodalomdolgozatos problémára máshol már kitértem. Annyit teszek hozzá: a tanár segíteni akarását igazolja, hogy bár irodalomból kellett dolgozatot írniuk, akik elengedték a fülük mellett ennek előzetes megbeszélését, s leírták az órára tanult nyelvtananyagot, azt is értékelte a tanárnő, hogy ne csak elégtelen osztályzatot kapjanak. De hogy ők mennyire nem készültek nyelvtanra sem, igazolja, hogy zömében elégséges jegyek születhettek csak.

KOCH VALÉRIA

Rendhagyó köszöntés Tanárnőmnek, 1984 pedagógusnapján⁶⁵

Ismerek egy tanárt. Tizenkét osztályban tanított. Tizenegy osztály szerette, rajongott érte. Most siratja, mert a tizenkettedik elárulta. Mindez pedagóguspályája harmincharmadik évében történt.

A Bibliából tudjuk, hogy a jó pásztor életét adja juhaiért. Ez a küldetése, a feladata, a rendeltetése. Tudjuk továbbá, hogy a jó pásztort elárulták. Az árulás belülről történt, a tizenkét tanítvány egyike volt, aki átjátszotta őt a külső ellenségnek. A jó pástornak vérért vették. Véres áldozata szimbólummá szelídült-nőtt, példázattá.

És bevett gyakorlattá. Mindennapi valósággá. Csak éppen a föltámadás csodálatos elégtétele marad el. Mert valójában mi is történt harminchárom éven át a pályáján krisztusi csodákat művelő, majd (vagy tán éppen ezért) megalázott, megszorított, agyongyötört tanárunkkal? A munkáját végezte – lelkiismeretesen, belső hévvel, példamutató tartással. Gondolkodni tanított, kérdezni és érvelni. Saját véleménye volt a mindenkori tananyagról, és azt bizony nem hallgatta el. Vesztére. Mert jaj annak, aki a pállottan jeges levegőjű termék ajtaját sarkig kitárja! A katedráról nem mondunk magánvéleményt. Sőt, nincs is magánvéleményünk. A tanár szócső diák és tananyag között, szenttelen és személytelen. Csak semmi rajongás, semmi eszményítés! Dolgozni kell és reprezentálni szabad – az iskola nagyobb dicsőségére!

Az iskola dicsőségével nem is volt baj, mert tanárunk dolgozott és reprezentált. Hogy közben diákok százai mítosszá emelték alakját? Ez bizony megесik – bár egyre ritkábban – *tanáremberrel* is. Mert hitele volt a szavának, mert hitele volt életének. Tanárként volt ember, hitte, amit mond.

A harmincharmadik-évbeli tizenkét osztályban is önmagához híven tanított. Tizenegy osztályban rajongtak érte. A tizenkettedik följelentette. A vád – lényegét tekintve – kísértetiesen hasonlított a Szókratész ellenihez: tanaival megrontja az ifúságot. Ellenségei elérkezettnek látták az időt a hajtóvadászat beindítására. Füzetbeszedés, kihallgatás, feljegyzés, szembesítés, tanúskodás, megrovás, rábeszélés, visszavonulás – a lelki inkvizíció összes variánsa fölvonultatott. Tanárunk ismerte a felsőbbség szándékát, indítékait, hisz nem először került velük összeütközésbe. Mint annyiszor, most is kész volt fölvenni a harcot, megvívni a maga igazáért. Aztán megtudta, tanítványai közül is vallottak ellene. Ebbe az ütésbe rokkant bele.

Nyugdíjazták. Most fát ültet, rózskákat nevel. S ha sétálni viszi unokáit, az iskolát nagy ívben elkerüli. Egyesek úgy tudják, emlékiratain dolgozik. A minap *csókolom*-mal üdvözölte egyik volt tanítványa: a tizenkettedik osztályból. Tanárunk elsápadt, majd halkan, inkább csak magának mormolva viszonzta a köszönést: „Szervusz, Júdás, szervusz.”

⁶⁵ Az írás megjelent: *Új Ember*, 1995. május 28., 9. Ld. még Tüskés Tiborné Koch Valériának 1995. május 25-én írt levelét és a levelezés függelékében a 11. sz. egyéb dokumentumot.

A Baranya Megyei Pedagógiai Intézetben végzett munka forrásai

Kiállítások

GÁLLOS ORSOLYA

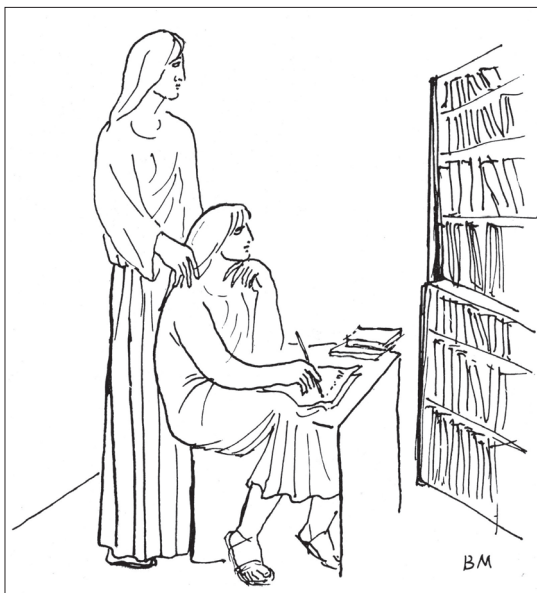
Emlékkiállítás a Fürdő utcában: Negyven év magyar irodalma:
A társművészetek is bemutatkoznak (1985)¹

Remélhetően sok diák látja majd a Negyven év magyar irodalma című emlékkiállítást, amely a Baranya megyei Pedagógiai Intézet² szervezésében nyílt meg tegnap délelőtt a pécsi horvát-szerb kollégium dísztermében. A megnyitón magyar költők verseit mondta el Nemes Melinda, megzenésített verseket énekelt Tóth Zoltán gitárkíséretével Szlezák Ildikó. Szederkényi Ervin, a Jelenkor című folyóirat főszerkesztője nyitotta meg a kiállítást. Emlékeztetett arra, hogy noha az irodalom lényege szerint nyelvhez kötött művészet, és mint ilyen elsősorban olvasmányul szolgál, megismerését az ilyenfajta találkozások is nagyban segíthetik.

A kiállítást Tüskés Tiborné rendezte, aki majd harminc éven át oltotta tanítványaiba az irodalom szeretetét. Ismerve a feladat lehetőségeit és buktatóit arra vállalkozott, hogy ízelítőt adjon mindabból, ami hazánk elmúlt 40 esztendejének irodalmában történt. Így kapunk történeti áttekintést, másrészt pedig képet az irodalmi élet tagozódásából. Találkozunk a 40 év hazai folyóirataival; a felszabadulásról szóló irodalmi alko-

1 Forrás: *Dunántúli Napló* 42, 62. sz. (1985. március 5.): 5. Cikkivágás: Tüskés Tiborné hagyatéka.

2 A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet és elődintézményeinek rendezvényein 1977-ben Bertha Bulcsu, 1983-ban Czine Mihály tartott előadást; a meghívott előadók között volt Sánta Ferenc, Hankiss Elemér, Szabolcsi Miklós, Poszler György, Szegedy-Maszák Mihály, Németh G. Béla, Tüskés Tibor. *Hagyomány és megújulás. A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet negyedszázada*, szerk. RÓNAKY Edit (Pécs: Baranya Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézete, 1998), 59, 171–173. 1984. november 1-jén Vörösmarton Tüskés Tiborné a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet köldöttiségének tagjaként a zene és az irodalom kapcsolatáról tartott előadást. Az eszéki Magyar Képes Újság (1984/4. sz.) híradását idézi: *Hagyomány és megújulás*, i. m., 212.

46. A *Negyven év magyar irodalma* című kiállítás meghívója Borsos Miklós rajzával, Pécs, 1985. március

47. A *Negyven év magyar irodalma* című kiállítás részlete, Forrás: Dunántúli Napló 42, 62. sz. (1985. március 5.): 5.

tásokkal éppúgy, mint a határainkon kívül születő irodalom különböző kiadványaival. Egész paravánt borítanak be az irodalmi hanglemek vagy könyvkiadóink emblémái.

Külön teret kap az ifjúsági irodalom, és a nagy egészben megjelenik Pécs irodalma is. Ott szerepelnek a kiállításon a társzművészetek, az illusztráció, a könyvborító terve, valamint az ex libris, például Martyn Ferenc és Keserű Ilona alkotásai.

És ott a Pécsi Nemzeti Színház, amely évtizedeken át vállalta mai magyar szerzők, elsősorban Illyés Gyula drámáinak bemutatását, hogy végül 12 gyönyörű portré zárja a sort, az elmúlt 40 év legkiemelkedőbb íróinak, költőinek fotója – minél több diáknak és érdeklődőnek szolgálva tájékoztatóul, figyelemfelkeltőül.

Válogatás a *Tiszteletadás a 70 éves Csorba Győző Kossuth-díjas költőnek* című kiállítás dokumentumaiból (1986)³

1.

[Forgatókönyv vázlat]⁴

Tiszteletadás Csorba Győzőnek (8 centis betűk)

Önálló könyvei⁵ (5 centis betűk)⁶

Fordításkötetei⁷

Kötetben megjelent versfordításai⁸

Cikkeiből, kritikáiból, tanulmányaiból

Vallomásai életéről, munkájáról – válogatás

Versei idegen nyelven⁹

Irodalom Csorba Győzőről – válogatás

Interjúiból, nyilatkozataiból¹⁰

Kitüntetései¹¹

A költőnek ajánlott művek

Kapcsolata a színházzal¹²

Megzenésített versei¹³

Íróbarátaival¹⁴

Élete képekben, dokumentumok tükrében

3 A kiállítás címe a sokszorosított meghívó alapján. A kiállítást a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet és Tüskés Tiborné rendezte a pécsi Apáczai Csere János Gimnáziumban. A megnyitót és köszöntőt 1986. szeptember 19-én 17 órakor tartották író-olvasó találkozóval egybekötve. A meghívó egy példánya Tüskés Tiborné hagyatékában. Csorba Győző Tüskés Tibornénak szóló, a kiállításra reflektáló dedikációját ld. a „Dedikált könyvek Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné könyvtárából (1959–1993)” c. fejezet 28. sz. tételénél.

4 Tüskés Tiborné által ceruzával javított és tollal kiegészített gépirat. Tüskés Tiborné hagyatéka.

5 A kézzel írt szó sorközi javítás a „művei”-ből.

6 A sor elején ceruzával áthúzza: „Önálló művek vagy”; a sor végén ceruzával áthúzza: „(vagy könyvei)”. A további sorok végén – az utolsó négy, fekete tollal írt sor kivételével – mindenütt az „(5 centis betűk)” technikai utasítás áll, ezeket az átírásban elhagytuk. Az összes sor – az „Idegen nyelven” kézzel írt és áthúzott sor kivételével – a sor elején fekete tollal „kipipálva”. A ceruzával vagy tollal áthúzott szövegrészeket a jegyzetekben közöljük. A vázlatpontok által jelzett kiállítási egységek tartalmának részletezése kézzel írt jegyzékek formájában megtalálható a hagyatékban.

7 A sor elején ceruzával áthúzza: „Fordításkötetek vagy”.

8 A sor elején ceruzával áthúzza: „Kötetben megjelent versfordításokból v.”.

9 A sor elején ceruzával áthúzza: „Versek idegen nyelven vagy”.

10 A sor elején ceruzával áthúzza: „Interjúkból, nyilatkozatokból vagy”.

11 A sor elején ceruzával áthúzza: „Kitüntetések vagy”.

12 A sor elején ceruzával áthúzza: „Kapcsolat a színházzal vagy”. A következő sor ceruzával végig áthúzza: „Illusztrált kötetek vagy Illusztrált kötetek”.

13 A sor elején ceruzával áthúzza: „Megzenésített versek vagy”.

14 A sor elején ceruzával áthúzza: „Íróbarátokkal vagy”.

Kapcsolata a képzőművészettel¹⁵

Rádió

Képzőművészet¹⁶

Tiszteletadás

48. Látogatás Csorba Győzőéknél. Álló sor: Tüskés Tiborné, Tüskés Tünde;
ülő sor: Csorba Győzőné, Csorba Győző, Fodor Andrásné, Tüskés Tibor,
Révfülöp, 1972. Fotó: család

15 A sor elején ceruzával áthúzva: „Kapcsolat a képzőművészettel vagy”. A további sorok tollal írt kiegészítések.

16 A következő tollal írt sor – „Idegen nyelven” – tollal áthúzva.

2.

[Felkérő levél fogalmazványa]¹⁷

Csorba Győző születésének 70. évfordulója tiszteletére kiállítást rendez a BMPI.¹⁸
Tisztelettel kérjü[k,] küldje el nekünk erre a célra¹⁹ ..... versét²⁰
írásának néhány sorát kézírással,
összehajtás nélkül, a mellékelt dossziéba[n].
Munkáját köszönjük és mielőbb várjuk[.]

3.

[A felkért írók, költők és az általuk leírandó művek jegyzéke]²¹

Tiszteletadás Cs[orba] Gy[őző]-nek²²

Galsai P[ongrác]:	Egy régi Szilveszter	próza 2 oldal
Fodor A[ndrás]:	Az első találkozás <u>Gyász</u>	próza 1 oldal <u>vers</u>
Weöres S[ándor]:	Cs[orba] Gy[őző]-nek Cs. Gy. hatvanéves ²³	vers (4 szakasz)
Károlyi Amy:	Győzőnek	vers
Bertha Bulcsu:	Piros elefántok	2 oldal próza
Kalász Márton:	Fichte-olvasmány Köszöntő távirat, Cs. Gy.-nek	4 sz. vers
Kiss Dénes: ²⁴		
Bertók L[ászló]:	Triptichon	(1 darabját) ²⁵

17 A4-es lap közepére írógéppel írt fogalmazvány, keltezés, megszólítás és aláírás nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

18 Baranya Megyei Pedagógiai Intézet.

19 Javítva ebből: „célja”.

20 A kipontozott részre a megfelelő műcímet írták be az ezeket tartalmazó jegyzék alapján. Ld. 3. sz. dokumentum

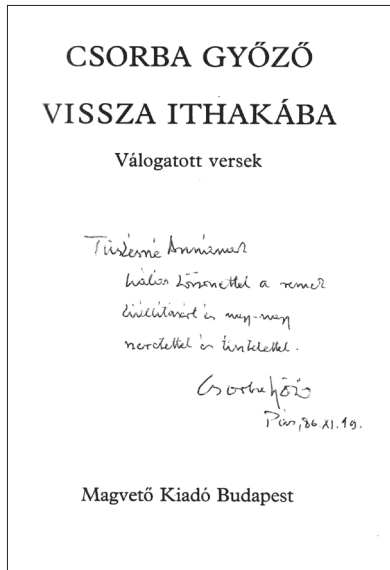
21 Tüskés Tiborné fekete tollal írt kézírata, javításokkal és áthúzásokkal. A nevek egy része tollal vagy ceruzával „kipipálva”. Tüskés Tiborné hagyatéka. – Csorba Győző 70. születésnapja alkalmából jelent meg a következő összeállítás: *Tiszteletadás Csorba Győzőnek*, vál., szerk. Tüskés Tibor, Pannónia Könyvek (Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, 1986). A kötet nyomdai szemléi: Tüskés Tiborné hagyatéka. A költőről szóló, neki ajánlott és költészetét méltató írásoknak ebben a kronologikus gyűjteményében megtalálhatók – sok más mellett – mindazok, amelyek szerepelnek Tüskés Tiborné jegyzékén.

22 A lap jobb felső sarkában: „Martyn F. Journal 1950 c. sorozatából”. – A Tüskés Tibor által összeállított köszöntő kötetben közölt rajzok MARTYN Ferenc *Journal 1950 c. sorozatából* valók.

23 A sor áthúzva.

24 A név áthúzva.

25 Három számozott részből álló vers.

49. Csorba Győző dedikációja Tüskés Tibornénak *Vissza Ithakába* című kötetében,
1986. nov. 19.

Takáts Gyula:	Csontváry emlékére, Cs. Gy.-nek
Kopányi György: ²⁶	Halászember köszönti így, Cs. Gy.-nek ²⁷
Szepesi Attila:	Makacs Orfeusz, Cs. Gy.-nek
Bisztray Ádám: ²⁸	Preludium, Cs. Gy.-nek
W[eöres] S[ándor]:	Amikor Cs[orba] Gy[őző]vel hatvanévesek lettünk
Takács Imre:	Töredék Csorba Győzőnek
Albert Zsuzsa:	„Márvány a lélek”, Cs. Gy.-nek
Pákolitz I[stván]:	Gyémántragyogású, Cs. Gy.-nek
Galambosi L[ászló]:	Szirtől szirtre
Makay Ida:	Ércet túlélő, Cs. Gy.-nek
Pál József:	Ki mondta ezt ki mondta ezt, A hatvanéves Cs. Gy.-nek ²⁹

²⁶ A vezetéknév két „p”-vel írva.

²⁷ Az egész sor áthúzva.

²⁸ A vezetéknév „i”-vel írva.

²⁹ Ez a sor a lap hátoldalán található. – A lap hátoldalán vegyes jegyzetek Tüskés Tiborné és ismeretlen személy kézírásával. – A jegyzéket külön lapon kiegészíti a felsorolt tizenhat szerző címlistája, a lap tetején „elküldtem” kézíratos megjegyzéssel. A lista alatt kézíratos megjegyzés: „Összes pécsi közép fok igazgatók / magyar munkaközösség vezetőinek”.

4.

Makay Ida³⁰ – Tüskés Tibornénak³¹

1986. szeptember 24.³²

Kedves Anna,

mellékelem a kézírással írt, Győzőt köszöntő versemet. Igyekeztem a „szebbik” írást gyakorolni, nem tudom, milyen sikerrel.

Köszönöm megtisztelő figyelmedet és kérésedet, örülök, ha az én írásomat is fel tudod használni a kiállításon. Leginkább annak örülnék persze, ha Győző visszanyerné régi egészségét és kedélyét; azt hiszem, mindannyian így szeretnénk. Én azonban – őszintén szólva – meglehetősen pesszimista vagyok. Bár cáfolna meg a jövő!

Sok-sok szeretettel köszöntlek:

Ida

5.

Bertók László – Tüskés Tibornénak³³

Pécs, 1986. szeptember 25.

Kedves Anna,

küldöm a kért, Triptichon című verset. Leírtam az egészet, mert csak így van értelme. Munkájához jó kedvet és sok sikert kívánok!

Kézcsókkal, üdvözlettel:

Pécs, 1986. szept. 25.

Bertók László

6.

Takáts Gyula – Tüskés Tibornénak³⁴

Szigliget, 1986. október 6.

Kedves Anna,

dossziéja először Kaposba,³⁵ onnan Becére³⁶ és azután érkezett az Alkotóházba, Szigligetre.

Tehát köszönöm a figyelmét és azonnal küldöm, kézcsókkal

T. Gyula

30 Makay Ida (1933–2011), költő, pedagógus.

31 Kézrel írt és aláírt levél, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

32 A keltezés helye hiányzik.

33 Kézrel írt és aláírt levél, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

34 Kézrel írt és aláírt levél, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

35 Kaposvárra.

36 Takáts Gyula Bece-hegyi házába.

7.

Bertha Bulcsu³⁷ – Tüskés Tibornénak³⁸

Budapest, 1986. október 15.

Kedves Anna,
mellékelten küldöm az elefántokat. Címet nem írtam, mivel nem kérte. Talán jó lesz így.

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm:

Bulcsu

Bp. 1986. X. 15.

8.

Takács Imre³⁹ – Tüskés Tibornénak⁴⁰

Székesfehérvár, 1986. október 16.

Kedves Tüskésné,
elnézését kérem a késedelmesség miatt.
Üdvözli

Takács Imre

Szfvár, 86. okt. 16.

u.i.: A könyvet megkaptam és köszönöm.

T. I.

u. i. (2):

Szebb az írásom, ha nem gátlásos.

TI

37 Bertha Bulcsu (1935–1997), író, publicista.

38 Kézzel írt és aláírt levél, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

39 Takács Imre (1926–2000), költő, műfordító.

40 Kézzel írt és aláírt levél, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

XII. Baranyai Irodalomtanítási Napok

Válogatás a levelezésből (1986–1987)

1.

Fodor András – Tüskés Tibornénak⁴¹
Budapest, 1986. november 7.

Budapest, 1986. XI. 7

Édes Anna,

Csorba Győzőnek⁴² telefonon jeleztem, teljesen valószínűtlen, hogy 29-edikén este ott lehetek a Várbeli estjén, mivel éjszakákon át írtam gépeltem a másnap elmondandó debreceni egy-órás referátumomat irodalom és vidék tárgyában.

Egyébként eközben is október végén folyton Csorba Győzővel foglalkoztam, mert egy nyolc-szereplős FÉSZEK ester⁴³ jóval nehezebb szervezni, mint egy fél estét az Erdődy palotában egy előadóval.

A versmondók nevét és sorrendjét Győző kívánsága szerint terjesztettem elő. Jancsó⁴⁴ rontotta el Nemes Melinda⁴⁵ esélyeit a távolabbi jövőre nézve is, mert saját fellépését ahhoz kötötte, hogy N. L. szerepel-e. Nekem nincs szükségem volt tanítványod jó képességéről meggyőződni, mert két estén át hallottam már öt Bertók⁴⁶ verseket mondani. A FÉSZEK-nek mint házigazdának és a művészeti szövetségek klubjának annyiban igaza van, hogy inkább Kubik Anna⁴⁷ teljesítményére kíváncsi házon belül. (Azt sem vették jó néven, hogy Jancsóék a november 14-ediki dátum ismeretében korábban rendezték Győző estjét mint a tervezett központi eseményt mi. Engem az ilyen kicsinyes huzakodások nem érdekelnek; csak azt lásd be, hogy a fenti ügyekben nem egyedül én döntök Jancsó A. erőszakos föllépésével pedig torkig vagyok. De ez más téma.)

41 Kézrel írt és aláírt levél, a Magyar Írók Szövetsége fejlődés levélpapírjain és borítékjában. Címzés: Tüskés Tibornénak, Baranya megyei Pedagógiai Intézet, Pécs, Széchenyi tér 9, 7621. Tüskés Tiborné hagyatéka.

42 Csorba Győző (1916–1995) költő, műfordító.

43 A levél melléklete a Fészek Művészklub meghívója Csorba Győző 70. születésnapja alkalmából 1986. november 14-én rendezett estre, melyen köszöntőt mondott Kalász Márton, a házigazda Fodor András volt.

44 Jancsó Adrienne (1921–2006), színész, előadóművész.

45 Nemes Melinda, Tüskés Tiborné 1978-ban a IV. E osztályban érettségizett tanítványa.

46 Bertók László (1935–2020), író, költő.

47 Kubik Anna (*1957), színművész.

Bertók Lacitól hallottam a pécsi Cs. Gy. programokról; nagyon jó híre van az Általad animált vállalkozásnak is.⁴⁸ –

Nagy Lászlóval⁴⁹ kapcsolatban túl sokat kérsz⁵⁰ s láthatólag tájékozatlan vagy az ügygondozásának hierarchiája felől. Szécsi Margit,⁵¹ mint nemzet özvegye mozgat ebben a témakörben mindent, s Kiss Ferenc⁵² tehetetlenné válása után az hiszem Csoóri⁵³ és Görömbei⁵⁴ a helytartók.

Értem persze, miért hozzám fordultál, ezért ideírok néhány nevet és címet. Azt hogy milyen aspektusból beszéljenek Nagy Lászlóról, ráérsz akkor eldönteni, ha egyáltalán vállalták a szereplést.

Alföldy Jenő⁵⁵ 1093 Bp. Bakáts út 1–3

Czine Mihály⁵⁶ 1015 Bp. Szabó Ilonka út 31

Domokos Mátyás⁵⁷ 1085 Bp. Somogyi B. út 24

Juhász Péter⁵⁸ 1137 Szent István park 5

(Nagy László és Bulgária)

Görömbei András Debrecen Poroszlai út 110

(4032)

(úgy tudom könyvet készül róla írni)⁵⁹

Pomogáts Béla⁶⁰ Bp. 1114 Villányi út 8

Még egy nevet mondhatnék, de az ő címét ismered, tekintve hogy egy tető alatt laktok. Én mindenestre Őt nem hagynám ki.⁶¹

A föntiek közül az aláhúzottakat ajánlom első sorban. Koczás⁶² húsz éve ígér könyvet N. L.-ről semmi sincs belőle.

48 Tiszteletadás a 70 éves Csorba Győző Kossuth-díjas költőnek címmel a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet kiállítást rendezett a pécsi Apáczai Csere János Gimnáziumban, melynek megnyitóját 1986. szeptember 19-én tartották a meghívó szerint. Tüskés Tiborné hagyatéka. A kiállítás előkészítő munkáját Tüskés Tiborné irányította. Vö. *Tiszteletadás Csorba Győzőnek*, vál., szerk. Tüskés Tibor, (Pécs: Pannónia Könyvek, 1986).

49 Nagy László (1925–1978), költő, műfordító, grafikus.

50 A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet által rendezett XII. Baranyai Irodalomtanítási Napok középpontjába Nagy László munkásságát állították. A rendezvény előkészítését Tüskés Tiborné munkaköri feladatként végezte. A XIII., egyben utolsó Baranyai Irodalomtanítási Napokat 1989 júniusában tartották. *Hagyomány és megújulás*, i. m., 53.

51 Szécsi Margit (1928–1990), költő, 1952-től Nagy László felesége.

52 Kiss Ferenc (1928–1999), irodalomtörténész, kritikus, tanár.

53 Csoóri Sándor (1930–2016), író, költő, politikus.

54 Görömbei András (1945–2013), irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár.

55 Alföldy Jenő (*1939), irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő.

56 Czine Mihály (1929–1999), irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár.

57 Domokos Mátyás (1928–2006), kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, könyvtáros.

58 Juhász Péter (*1930), irodalomtörténész, műfordító, kritikus.

59 GÖRÖMBEI András, *Nagy László költészete* (Budapest: Magvető, 1992).

60 Pomogáts Béla (*1934), irodalomtörténész, kritikus, tanár.

61 Vö. Tüskés Tibor, *Nagy László* (Budapest: Szépirodalmi, 1983); Uő., *Nagy László pályaképe*, (Pécs: Pannónia Könyvek, 2006).

62 Koczás Sándor (1924–2000), irodalomtörténész, kritikus.

50. Fodor Andrásné, Tüskés Tiborné, Fodor András, Fonyód (?), 1960. nyár

Kiállításra művészettörténészt nem ajánlok, mert a szakértők nem veszik igazán komolyan Laci műveit. Talán volt kollegista társa Würtz Ádám⁶³ érdekesebben szólna róla (ő láthatta rajzolni is) mint a műtészek.

Kalauzt pedig a veszprémiektől kellene kérni, Kiss Feri kihullása után Csoórin kívül senki sincs aki személye körüli miniszterként ismerné N. L. dolgait.

A tematikátokban gondolni kéne egyébként Nagy László műfordítói tevékenységének fölmérésére. Nem tudom ezt vállalná-e (legendő-e hozzá) Juhász Péter.

Ajánlom sürgősen szerezz be egy bibliográfiát:

„Égi s földi virágzás tükre”

a címe

Veszprémbe jelent meg az ottani Horizont Kis könyvtár 11. köteteként (1984-ben).⁶⁴ Ebből nagyon sok mindent megtudsz.

Én magam témát nem kérek. Nem lehetek jelen – mert az esemény beleesik szokásos alkotói szabadságom idejébe.

Sok szerencsét a szervezéshez.

Sárikával⁶⁵ együtt csókollak: Bandi

63 Würtz Ádám (1927–1994), grafikus.

64 ILLYÉS Gyula – KISS Ferenc – JUHÁSZ Ferenc, *Égi s földi virágzás tükre. Kortársak Nagy Lászlóról*, szerk. Varga Béla, Balogh Ferencné, Horizont Közművelődési Kiskönyvtár (Veszprém: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete, 1984).

65 Fodor Andrásné Mátis Sarolta (*1933).

2.

Bernáth József⁶⁶ – Görömbei Andrásnak⁶⁷

Pécs, 1986. november 19.

Felkérés előadás tartására

Kedves Görömbei András!

Szíves türelmét kérjük e levél elolvasásához, és kérésünk vállalását.

A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet 1965 óta két évente megrendezi az országos érdeklődésre számot tartó Baranyai Irodalomtanítási Napokat, melyen a legkiválóbb magyartanárok vesznek részt. A XII. találkozóra 1987.⁶⁸ június 30-án, július 1-én és 2-án kerül sor.

Az előző évek gyakorlatától eltérően irodalmunk egy jeles képviselőjére, költő munkásságára szeretnénk a figyelmet irányítani: Nagy Lászlóra. Célszerű lenne, ha első előadásként keresztmetszetet kaphatnának a kartársak az egész költői életútáról, kitekintéssel Nagy László tehetséges nemzedékének sorsára is.

Tisztelettel kérjük Professzor Urat, vállalja el a téma előadását egy, másfél óra időtartamban.

Ez után a legváltozatosabb részlettanulmányok következnek majd. Előadás tartására még Koczkás Sándort, Jánosi Zoltánt és Domokos Mátyást kértük.⁶⁹

A Jelenkor főszerkesztője, Szederkényi Ervin⁷⁰ és dr. Nagy Imre,⁷¹ a Janus Pannoniusz Tudományegyetem docense verselemzésekre vállalkoztak.

Nagy László rajzaiból kiállítást rendezünk, melyhez előadói est kapcsolódik Berek Kati⁷² vagy Hegedűs D. Géza⁷³ közreműködésével.

A Nagy Lászlóról készült dia-sorozatot⁷⁴ is levetítjük a résztvevőknek, mely előtt Szécsi Margit mond bevezetőt.

A harmadik nap zárandó lesz – ha nem is gyalog – Iszkázra, a szülőházba,⁷⁵ Devecserre és a Somlóra.

66 Dr. Bernáth József (*1933), kandidátus, egyetemi docens, pedagógus, közoktatás-kutató, a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet igazgatója (1986–1993).

67 Írógéppel írt és aláírt levél indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

68 A másolaton tollal javítva „1986.”-ból.

69 A közel azonos szövegű, azonos keltezésű és azonos aláírású további felkérő levelek címzettjei a hagyatékban található másodpéldányokon: Domokos Mátyás, Jánosi Zoltán, Koczkás Sándor.

70 Szederkényi Ervin (1934–1987), író, szerkesztő, pedagógus, 1964–1987 között a *Jelenkor* főszerkesztője.

71 Nagy Imre (*1940), irodalomtörténész, egyetemi tanár.

72 Berek Kati, Berek Katalin (1930–2017), színésznő.

73 Hegedűs D. Géza (*1953), színművész, rendező, egyetemi docens.

74 *Versben bujdosó – 80 kép diafilmen* (1983).

75 Az 1984-ben megnyílt Nagy László Emlékházhoz.

Minden észrevételt, tanácsot köszönünk, kérjük is erre, hogy minél több szellemi értékkel töltkezve kezdhessék meg a kollégák a rendezvény után nyári szabadságukat.

Köszönjük, hogy telefonbeszélgetésünkkor még megnyugtatót bennünket az előadás vállalásával.

Kérjük, tegye lehetővé[,] ha rendezvényünkkel kapcsolatban még tanácsára lesz szükségünk, megkereshessük.

Pécs, 1986. november 19.

Tisztelettel és nagyrabecsüléssel:

Dr. Bernáth József
igazgató

3.

Tüskés Tiborné – Berek Katalinnak⁷⁶

Pécs, 1986. november 25.

Kedves Berek Katalin!

E sorok megfogalmazásához Szécsi Margit adta a biztatást.

Szíves türelmét kérjük e levél elolvasásához, és kérésünk vállalását.

A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet 1965 óta két évente megrendezi az országos érdeklődésre számot tartó Baranyai Irodalomtanítási Napokat, melyen a legkiválóbb magyartanárok vesznek részt. A XII. találkozóra 1987. június 30-án, július 1-én és 2-án kerül sor.

Az előző évek gyakorlatától eltérően irodalmunk egy jeles képviselőjére, költői munkásságára szeretnénk a figyelmet irányítani: Nagy Lászlóra.

Előadások tartására Görömbei Andrást, Koczás Sándort, Jánosi Zoltánt, Domo-kos Mátyást kértük.

A Nagy Lászlóról készült dia-sorozatot is levetítjük a résztvevőknek, mely előtt Szécsi Margit mond bevezetőt.

Nagy László ötven rajzából kiállítást rendezünk.

Ehhez kapcsoljuk kérésünket – hiszen feledhetetlen ma is az élmény, amit sok évvel ezelőtt kaptunk Öntől Nagy László rajzai kiállításának⁷⁷ megnyitóján –, melyet Margitka is támogat.

⁷⁶ Írógéppel írt levél indigóval készült másolati példánya, aláírás nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

⁷⁷ Nagy László „[r]ajzaiból, festményeiből, vázlataiból, tollpróbáiból, képi és verses ötleteiből, kézírásos és rajzos naplójának lapjaiból a hetvenes évek végén előbb Budapesten rendeznek kiállítást, majd a reprodukciós anyag országjáró körútra indul, és Kecskeméten, Nagykanizsán, Debrecenben, Pécsen és más városokban is bemutatják.” Tüskés Tibor, *Nagy László*, (Budapest: Szépirodalmi, 1983),

Tisztelettel kérjük, jöjjön el közénk június 30-án vagy július 1-én, hogy hallhassuk a Menyegzőt és azokat a Nagy László verseket, melyeket legszívesebben mond.⁷⁸ Egy órás szereplésre kérjük.

Szívesen hívjuk július 2-án iszkázi „zarándoklatunkra” is.

Tudjuk, korán jelentkeztünk kérésünkkel, talán még nem is körvonalazódtak az 1987-es évi elfoglaltságai, de a szervezés sok időt emészt, s a meghívók készíttatése miatt is tudnunk kell a pontos programot.

Reménykedve várjuk mielőbbi válaszát.⁷⁹

Pécs, 1986. november 25.

Tüskés Tiborné

4.

Tüskés Tiborné – Nagy Imrénék⁸⁰

Pécs, 1987. november 27.

Kedves Imre!

Szíves türelmét kérjük e levél elolvasásához, s megértését kérésünk teljesítéséhez.

Ismét elérkezik az az év, amikor gazdája kell lennünk a Baranyai Irodalomtani Napoknak. 1987. jún. 30-tól júl. 2-ig tart a rendezvényünk. Szeretnénk tanároknak kérését teljesíteni, amikor irodalmunk egy jeles képviselőjére, Nagy László költő munkásságára irányítjuk a figyelmet. Imrét szívünk szerint nagy-előadás tartására kérnénk, de tudjuk, nem ez a téma, amivel teljes mélységben foglalkozik. Azt viszont tudjuk, olyan szinten tud verset, bárki írja is azt, megközelíteni, ami miatt nem tudunk másban, mint Imrében gondolkodni. Tisztelettel kérjük, jelölje meg a felsorolt négy vers közül azt a kettőt, melyeken megmutatja, miért szépek ezek a versek. Másfél óra áll rendelkezésére.

Menyegző
József Attila
Seb a cédruson
Csodafiú szarvas

196. Pécsen az ötven lapból álló vándorkiállítás 1980. május 20–26. között volt látható a Pécsi Galériában. Nagy László rajzai. *Dunántúli Napló*, 1980. május 18., DN Hétféje, 10.

78 BEREK Kati, *Nagy László*, SLPX 13842, Hungaroton, 1979, rendező: Zolnay Pál.

79 A válasz nemleges lehetett, mert a rendezvény nyomtatott programjában Berek Kati fellépése helyett Hegedűs D. Géza *Arccal a tengernek* c., önálló előadói estje szerepel. Ehhez ld. még Tüskés Tiborné 1987. január 23-án Hegedűs D. Gézának és Hegedűs D. Géza 1987. március 2-án Tüskés Tibornénak írt leveleit.

80 Írógéppel írt és aláírt levél indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Egész rendezvényünkre szeretettel várjuk, az iszkázi kirándulásra (júl. 2.) is hívjuk. Mielőbbi válaszát kérjük, nagyrabecsüléssel

Pécs, 87. nov. 27.

Tüskés Tiborné

5.

Tüskés Tiborné –Szécsi Margitnak⁸¹

Pécs, 1986. november 28.

Drága Margitka!⁸²

Tegnap adta rá az áldását az egész rendezvényre a városi és megyei vezetés. Ezért fűztem papírt a gépbe, hogy elmondjam még a múzeum igazgatójának⁸³ a kérését. A rajzokat egy hónappal a találkozó előtt meg kellene kapnunk, ugyanis: neki ismerkedni kell velük, mert ő

nyitja meg a kiállítást

ha bármi sérülés van a képeken, a paszpartun, ő rendbeteteti, ez is időt igényel lehet, hogy a feliratok már gyűröttek, azt is újra csináltatja

Szeretnénk, ha a rendezvény után még két-három hétig nyitva lehetne a kiállítás, mert Pécs idegenforgalma óriási, azonkívül a rendezvény épületében zenei tábor működik, így sok értékes ember megnézhetné. Ezért [a] múzeum külön meghívót is nyomtatna, amire tisztelettel kérünk egy Nagy László-rajz fotóját, illetve az igazgató jobb szeretné, ha itt, az ő fotosai készíthetnék a felvételt, de ehhez a rajznak kellene Pécsre jutni. De fotoval is megelégszünk.

Felvetődött a kérdés, szeretnénk látni a kollégák azt a TV-ben vetített fi[l]met, ami Nagy Lászlóról készült.⁸⁴ Vajon ez ügyben kihez kellene fordulnom?

Szederkényi Julika⁸⁵ jóvoltából megnézhettem a dia-sorozatot, gyönyörű. Arra kérünk tisztelettel, vállald el, hogy előtte néhány gondolatot mondasz a kollégáknak.

Tervünk, hogy a kapható Szécsi Margit és Nagy László könyveket a rendezvény színhelyén, az előadások közötti szünetekben árusítjuk, kérünk szeretettel a dedikálásra.

A nagy-előadóknak megírtuk a hivatalos felkérést:

81 Írógéppel írt levél indigós másodpéldánya, aláírás nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

82 Az eredetiben „Magritka!”.

83 A pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatója 1986-ban dr. Ujvári Jenő történelem-földrajz szakos tanár volt. <https://www.jpm.hu/rolunk/a-muzeum-tortenete/> Letöltés: 2021. 05. 29.

84 *A költő nem tévedhet – Nagy László portréfilm*. Kormos István beszélgetése Nagy Lászlóval, Budapest, MTV, 1975, rend. Zolnay Pál.

85 Szederkényi Ervinné Kopasz Júlia, Tüskés Tiborné volt tanártársa a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban.

Görömbei Andrásnak

Koczkás Sándornak

Jánosi Zoltánnak⁸⁶

Domokos Mátyásnak

Tudom, Neked könnyebb lenne a telefonálás, mégis arra kérlek, írásban válaszolj kérdéseimre, kéréseinkre, mert sokat vagyok távol az intézetből, óriási a zaj is itt, ne-hogy félre halljak valamit.

Meleg szeretettel köszöntlek

Pécs, 86. nov. 28.

6.

Görömbei András – Tüskés Tibornénak⁸⁷

Debrecen, 1986. december 2.

Kedves Tüskés Tiborné!

Köszönöm levelét, s természetesen vállalom az előadást, melyet telefonbeszélgetésünkkel megígértem.

Bizonyára megkapták már Jánosi Zoltán visszaigazolását is, ő is vállalja az előadást.

A saját áttekintő gondolataimnak leginkább a „Nagy László költői világképe” címet ajánlom. Gondolom, ez elfogadható. De ha valami miatt nem jó, akkor a hasonló tartalmú „Nagy László jelképrendszere” lehetne a cím.

Megjegyzem még, hogy szükség esetén egy verselemzést is szívesen vállalom. Ezt természetesen nem akarom, hanem csak arra az esetre jelzem, ha valaki visszalép vagy nem érkezik meg.

Bizalmát köszönöm, s remélem, hogy együttműködésünk hasznos lesz.

Tisztelettel üdvözl:

Debrecen, 1986. dec. 2.

(Görömbei András
docens)

86 Jánosi Zoltán (*1954), irodalomtörténész, szerkesztő.

87 Írógéppel írt, kézzel és írógéppel aláírt levél a Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Tanszék bélyegzőjével ellátott borítékban. Címzés: Tüskés Tiborné, saját kezű felbontásra, Pécs, Baranya Megyei Pedagógiai Intézet, Széchenyi tér 9., 7621. A borítékon Tüskés Tiborné kéziratos megjegyzéseivel: „Görömbei A – docens”; „Idő?!”; „+”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

7.

Jánosi Zoltán – Tüskés Tibornénak⁸⁸

Nyíregyháza, 1986. december 3.

Kedves Tüskés Tiborné!

Megtisztelő levelüket, amelyben Nagy László-előadásra kérnek föl, megkaptam, s az előadás megtartását természetesen elvállalom.

Az előadás címe: „Közelítések a Rege a tűzről és jácintról egyetemességéhez” lesz.

Az 1956-ban írott hosszúverset kiemelkedő, szintézis értékű nagy műremeknek tartom, s az előadásban azokat az erővonalatokat kísérlem meg föltárni, amelyek – főképp a képi világban kimutathatóan – a Rege... világképi egyetemességéhez vezettek – a megelőző költői periódusokból –. A centrumban természetesen a Rege... áll majd, mégsem egyedi verselemzést kívánok adni, hanem az egyetemesség kibomlási folyamatát.

A késlekedésért elnézésüket kérem, a téma pontosabb körülhatárolásához volt szükségem némi töprengési időre.

Bizalmukat megköszönve kívánok sok sikert a rendezéshez, s addig is boldog Karácsonyt, kellemes ünnepeket:

Nyíregyháza, 1986. dec. 3.

Jánosi Zoltán

8.

Domokos Máttyás – Tüskés Tibornénak⁸⁹

Budapest, 1986. december 6.

Budapest, 1986. december 6-án.

Kedves Anna,

nincsen bennem semmi vonakodás, ellenkezőleg! Nagyon jól esik, hogy hívnak, csak a három nap okozott gondot, de ha lehet rövidebb időre is menni, akkor szíves-örömmest részt vennék én is a pécsi Nagy László-napok valamelyikén. (Hogy kedden-e vagy szerdán? az már nekem mindegy; ahogy a rendezőségnek kellemesebb, s akkor egy éjszakát ott is kellene töltenem.)

---

88 Írógéppel írt, kézzel és írógéppel aláírt levél borítékban. Címzés: Baranya Megyei Pedagógiai Intézet, Tüskés Tiborné saját kezű felbontásra, Pécs, Széchenyi tér 9., 7621. Feladó: Jánosi Zoltán, Nyíregyháza, Vasvári Pál u. 35. II/8., 4400. Tüskés Tiborné hagyatéka.

89 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél borítékban. Címzés: Tüskés Tiborné részére, Baranya Megyei Pedagógiai Intézet, Pécs, Pf. 84, 7601. Feladó: Domokos Máttyás, Somogyi Béla u 24.V.14., 1085. Tüskés Tiborné hagyatéka.

De még valami gondot okoz: a nagyelőadás. Mit jelent ez? S nem lehetne-e nekem szerényebben szerepelni? S amit végképp nem tudok: előre címet adni. (Talán ezt: „Szépségmaximum – a líra elsvatagosodása korában”) De hát a másfél órát sokallom, mert az rengeteg idő, s amíg neki nem látok, nem tudom megítélni, hogy ki tudom-e tölteni ezt a keretet.

Egy szó, mint száz: elfogadom a meghívást, köszönettel, s ezekkel a kérésekkel megtűzdelve, ha ezzel nem okozok külön gondot, s ha mindez így törés nélkül beilleszthető volna a programba. (Egyébként egyedül mennék, de a család nevében is köszönöm a szíves meghívást!)

Kezét csókolja:

Domokos Mátyás

9.

Tüskés Tiborné – Szederkényi Ervinnek⁹⁰

Pécs, 1986. november vége/december⁹¹

Tudom, a legcsúnyább tulajdonság a beteget okolni bajáért, de ugye, ugye csak szót kellett volna fogadni az orvosoknak, s a Megyei Kórház utáni hat hetet nyugalomban eltölteni Sikondán. Bocsássa meg nekem ezt a kis dorgálást, csak az őszinte aggodalom íratta velem.

Kedves Ervin, sokkal könnyebb lett volna személyesen megbeszélni ezt a nem könnyű dolgot, amiről írok, de Klárika mondta, védik Ervint a látogatóktól. Ezért hát kénytelenségből fűztem papírt a gépbe.

Julikától⁹² tudom, Szécsi Margit milyen igaztalan váddal illette Ervint. Julika csak abban tévedett, hogy ezt valaki rossz tanácsadó felbujtására tette, aki félreinformálta. Azért tartom ezt kizártnak, mert Ervinen és rajtam kívül senki nem tudott a mi beszélgetésünkről, amikor tanácsért kerestem meg, s én kértem, mivel az egyetemen is témája napjaink irodalma, vállaljon [így!] el néhány Nagy László-vers elemzését. Amikor Szécsi Margit, akit a rendezvényről tájékoztatnom kellett és nem kevés dologban a segítséget kérnem, kérdezte, kik lesznek az előadók, én mondtam meg Ervin nevét is Görömbei András, Jánosi Zoltán, Domokos Mátyás, Nagy Imre, Bókay Antalé⁹³ mellett. Telefonban ugyan nekem nem szólt semmit, levelet pedig nem ír, a megbeszélte személyes találkozás az időjárás miatt elmaradt, de feltételezhető, hogy Ervin szerkesztési elveivel nincs kibékülve Csoóriékkal együtt, s innen fúj a szél.

90 Írógéppel írt, néhány helyen tollal javított, megszólítás, keltezés és aláírás nélküli levélfogalmazvány. A lap tetején Tüskés Tiborné kézírásával: „Sz. E.” Tüskés Tiborné hagyatéka. Betűhív átírás a javítások figyelembevételével.

91 Datálás a szövegbeli időutalás és a tervezett rendezvény időpontja alapján.

92 Szederkényi Ervinné Kopasz Julianna.

93 Bókay Antal (*1951), irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár.

Csak a köntörfalazás nélküli beszédnek van értelme. Magam mindig köszönettel és hálával gondolok Ervinre, hiszen nem tudtam olyat kérni, amiben azonnal ne segített volna, okos szavai, velem töprengése⁹⁴ az én gondomon mindig jó irányba igazított el.⁹⁵ Nyílt mellém állása a Negyven év magyar irodalma⁹⁶ megnyitóján, okos tanácsa, mit kell a megnyitó előtt változtatnom a kiállításon a jó, az érték érdekében, mind feledhetetlenek a számomra. Magam, Szécsi Margit ellenére is vállalom Ervin fölkérését az előadás megtartására, kérdés, Ervin Margit sértése után vállalja-e a szereplést.⁹⁷ Ervin bölcsességére bízom. Döntését elfogadom. Mivel januárban nyomdába kell adnunk a meghívót, pozitív válasz esetén kérem, jelölje meg az elemzésre szánt verseket.

Nagyon sajnálom, hogy ilyen keserves üggyel kell zavarnom.

Mielőbbi teljes gyógyulást kívánok szeretettel és nagyrabecsüléssel

10.

Tüskés Tiborné – Bókay Antalnak⁹⁸

Pécs, 1987. január 12.

Kedves Bókay Antal!

E levél megírása, a benne megfogalmazott kérés eljuttatása azért késett, mivel tudtuk, nem tartózkodik Magyarországon. A napokban intézetünk igazgatójától hallottam, újra itthon van, tehát befűzhetem a gépbe a papírt, elmondhatom terveinket, melyekhez reméljük támogatását.

A XII. Baranyai Irodalomtanítási Napok rendezvényünk 1987. június 30-án, július 1-én és 2-án lesz Pécsen. Az előző évek gyakorlatától eltérően irodalmunk egy jeles képviselőjére, költő munkásságára szeretnénk a figyelmet irányítani: Nagy Lászlóra. Tisztelettel kérjük, vegyen részt ünnepségünkön, s másfél óra időtartamban tartson előadást a résztvevőknek 87. jún. 30-án, kedden 11,30 órai kezdettel. Tájékoztatom előadóinkról és előadásuk címéről az esetleges fedés elkerülése érdekében:

Görömbei András: Nagy László költői világképe

Jánosi Zoltán: Közlétesek a Rege a tűzről és [a] jácintról egyetemességéhez

Domokos Mátyás: Szépségmaximum – a líra elsivatagosodása korában

94 Javítva ebből: töprendége.

95 A mondat utolsó öt szava kézzel írt betoldás a géppel írt szöveg alatt.

96 1985-ben a Baranya Megyei Pedagógiai Intézetben Tüskés Tiborné által rendezett kiállítás. – A *Tiszteletadás Csorba Győzőnek* c., a költő 70. születésnapja alkalmából Tüskés Tiborné által rendezett kiállítást Szederkényi Ervin nyitotta meg 1986. október 22-én.

97 A rendezvény nyomtatott programjában Szederkényi Ervin előadása nem szerepel; Szederkényi Ervinné „Mert csak a szíve gyalogolt” címmel tartott előadást. Ld. még Tüskés Tiborné 1987. február 3-án Görömbei Andrásnak írt levelét.

98 Írógéppel írt és aláírt levél indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Nagy Imre: Drámai jegyek Nagy László költészetében

Kiegészítő programjaink:

Nagy László rajzaiból kiállítást rendezünk

Önálló előadói est a költő verseiből

A versben bujdosó c. dia-sorozat bemutatása Szécsi Margit, Budai Ilona és Birinyi József közreműködésével

A Nagy László-portré című TV-film vetítése

A harmadik nap Iszkázra utazunk az emlékház megtekintése céljából.

Mivel e hónapban nyomdába kell adnunk a tervezett meghívót, kérjük mielőbbi választár előadása pontos címének megjelölésével.

Köszönjük figyelmét e levél elolvasásához, remélt segítségét rendezvényünkhöz.

Nagyrabecsüléssel:

Pécs, 87. jan. 12.

Tüskés Tiborné

11.

Görömbei András – Tüskés Tibornénak⁹⁹

Debrecen, 1987. január 13.

Kedves Anna,

(Fodor András könyvéből tudtam meg a keresztnévét) – köszönöm levelét, s a szíves jókívánságokat meg az invitálást családom számára is. A részleteket majd tisztázzuk még, egyelőre oly messze van az egész, hogy biztosat én sem tudok mondani.

A verselemzésekkel pedig úgy vagyok, hogy a bőség zavara miatt nehéz választanom. Azt hiszem, mégis az lenne a legjobb, ha legalábbis részben olyan versek szerepelnének, amelyek a középiskolában is elővehetők, esetleg tananyagként szerepelnek. Ezért én Magára bízva a választást a következő javaslatokat teszem:

1. Adjon az Isten – Köd konda támadt
2. Ki viszi át a Szerelmet – Himnusz minden időben
3. Medvezsoltár – Versben bujdosó
4. Balassi Bálint lázbeszéde – Gyászom a Színészkirályért¹⁰⁰

99 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél borítékban. Címzés: Baranya Megyei Pedagógiai Intézet, Tüskés Tiborné saját kezű felbontásra, Pécs, Széchenyi tér 9., 7621. Feladó nélkül. A borítékon Tüskés Tiborné kézíratos rájegyzése: „Görömbei verselemzés ügyben”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

100 A 4-es szám előtt kézzel, ceruzával írt felkiáltójel.

Amint látja, egészen különböző négy típust választottam. Maga látja át a programot, én tudok igazodni mások választásához.

Tisztelettel üdvözlí:

Debrecen, 1987. jan. 13.

Görömbei András

12.

Bókay Antal – Tüskés Tibornénak¹⁰¹

Pécs, 1987. január 19.

Kedves Tüskés Tiborné!

Nagyon köszönöm meghívását az Irodalomtanítási Napokra, szívesen vállalnám az előadást. Nem tudom azonban, hogy nem okozok-e csalódást, mert igazán sohasem foglalkoztam Nagy Lászlóval. A program témájához ezért csak általánosabb értelemben kapcsolódó előadást tudnák [így!] felajánlani. Címe a következő lehetne: Lélek és költészet

(Pszichológia és filozófia a költőről, a költészetről)

Az előadás a verssel, költészettel és a „hozzá tartozó” szubjektumokkal, a költővel és önmagunkkal a befogadóval foglalkozna. Azt próbálnám elmondani, hogy miért van szüksége a költőnek arra, hogy verset írjon, nekünk arra, hogy azt elolvassuk, és ebből a kétirányú igényből milyen jelenség teremődik. Mostanában elég sokat foglalkoztam pszichoanalízissel és a megértés problémájával, a hermeneutikával. Ezek lennének az elméleti háttér összetevői. Példáim a legmodernebb költői alkotások lennének.

Nagyon kérem, gondolja végig, beleillik-e mindez a programba, ha igen szívesen elmondom, talán bevezetőként a többi Nagy Lászlóról szóló előadáshoz.

Tisztelettel:

Pécs, 1987. január 19

Dr. Bókay Antal
egyetemi docens
dékánhelyettes

101 Írógéppel írt, kézzel és írógéppel aláírt levél a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar fejlődés papírján és borítékjában. Címzés: Baranya megyei Pedagógiai Intézet, Tüskés Tiborné elvtársnő, Pécs, Széchenyi tér 9., 7621. A címzésben eredetileg „Budapest” állt, ezt zöld tollal áthúzták, és „Pécs”-re javították. A borítékra Tüskés Tiborné ceruzával ráírta: „Bókay”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

13.

Tüskés Tiborné – Hegedűs D. Géának¹⁰²

Pécs, 1987. január 23.

Kedves Hegedűs D. Géza!

Szíves türelmét kérjük e levél elolvasásához, és kérésünk vállalását.

A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet 1965 óta két évente megrendezi az országos érdeklődésre számot tartó Baranyai Irodalomtanítási Napokat, melyen a legkiválóbb magyartanárok vesznek részt. A XII. találkozóra 1987. június 30-án, július 1-én és 2-án kerül sor.

Idei rendezvényünkön irodalmunk egy jeles képviselőjére, költői munkásságára szeretnénk a figyelmet irányítani: Nagy Lászlóra.

A téma legkiválóbb szakértőit kértük meg és nyertük meg előadóknak. Levetítjük a költőről készült portré-filmet, a Versben bujdosó dia-sorozatot, mely előtt Szécsi Margit mond bevezetőt. Nagy László rajzaiból kiállítást rendezünk. A harmadik nap „zarándoklat” lesz az iskai emlékházba.

Mire is kérjük Önt? Arra, hogy tegye feledhetlenné a részt vevő kétszáz tanárnak rendezvényünket azzal, hogy önálló előadói est megtartását vállalja a költő verseiből. Margitka nevében is kérjük erre. Tudjuk, hogy a művész élete nem olyan szabályozott, mint az egyszerű halandóé. Mennyi remek szereplési lehetőség kínálkozik az általunk jelzett napokra is! Mégis, nagyon kérjük, ne hárítsa el kérésünket. Az első két napból jelölje meg időponttal együtt az Önnek legmegfelelőbbet, s mi mindenben alkalmazkodunk.

Reménykedve várjuk válaszát, ahhoz, hogy a meghívók elkészüljenek időre, február elején nyomdába kell adnunk a megrendelést.

Köszönjük, hogy foglalkozik problémánk megoldásával.

Nagyrabecsüléssel

Pécs, 87. jan. 23.

Tüskés Tiborné

102 Írógéppel írt és aláírt levél indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

14.

Tüskés Tiborné – Görömbei Andrásnak¹⁰³

Pécs, 1987. február 3.

Kedves Professzor Úr!

Hálásan köszönjük a kétszeres munka vállalását. Nagy gondunkat oldja meg ezzel, hiszen szegény Szederkényi Ervinnek betegsége miatt le kellett mondania a szereplést. Izgalmasak a megjelölt témák, ha szabad kérnünk a Balassi Bálint lázbeszéde – Gyászom a Színészkirályért című verspáros elemzését kérjük. Sok gondot okoz az előadások időbeni elosztása. Ugye annyira fiatal Professzor Úr, hogy nem okoz gondot, ha az első nap nemcsak a nyitó előadás az Öné, hanem délután a verselemzés is.

Szívélyes üdvözlettel minden segítségét köszönve

Pécs, 87. febr. 3.

Tüskés Tiborné

15.

Tüskés Tiborné – Bókay Antalnak¹⁰⁴

Pécs, 1987. február 3.

Kedves Bókay Antal!

Örömmel olvastuk levelét, köszönjük az előadás vállalását. Szíves megértését kell azonban kérnem a következőkben: mivel a rendezvény Nagy László költői munkásságának elemzésére épül, úgy tartjuk természetesnek, hogy a konkrétan vele kapcsolatos előadásokkal kezdjünk, s mintegy összegzőként hangzik el az Ön témája. Erre a tervezés szerint 1987. július 1-én, szerdán, 14,30-kor kerül sor. Bár jelezte, hogy példáit a legmodernebb költészetből veszi, kérjük, ha lehet, hiszen Nagy László lírája is az, legyen utalás az ő néhány versére is.

Szíves üdvözlettel:

Pécs, 87. febr. 3.

Tüskés Tiborné

103 Írógéppel írt és aláírt levél indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

104 Írógéppel írt és aláírt levél indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

16.

Tüskés Tiborné – Nagy Andrásnak¹⁰⁵

Pécs, 1987. február 11.

Kedves Nagy András!

Édesanyjától bizonyára értesült már arról, hogy a Baranyai Irodalomtanítási Napok rendezvényünk központi alakja Nagy László lesz, az ő emberi és költői arcát mutatják meg a téma rangos értői. Tisztelettel és szeretettel kérjük és várjuk, vegyen részt ünnepségünkön 1987. jún. 30-án, július 1-én és 2-án. Mielőtt meghívónkat nyomdába adjuk, szíves beleegyezését várom, hogy a meghívóra rátetethessük az Ön munkáját, a *Versben bujdosó* c. Nagy László kötet¹⁰⁶ címlapján látható grafikát. Előre is köszönjük megértését.

Szíves üdvözléssel:

Pécs, 87. febr. 11.

Tüskés Tiborné

17.

Hegedűs D. Géza – Tüskés Tibornénak¹⁰⁷

Budapest, 1987. március 2.

Tisztelt Asszonyom!

Levelét örömmel vettem kézbe. Szívesen teszek eleget meghívásuknak.

Sajnos elfoglaltságom eddig késleltette válaszomat, de remélem, hogy mégsem akadályoztam a teendőikben Önöket.

Nagy László verseit szívesen mondom. Műsorom címe: ARCCAL A TENGERTNEK.

Ha aktuális még a július¹⁰⁸ elsejei¹⁰⁹ program, akkor várom válaszukat.

Addig is maradok tisztelő hívük: Hegedűs D. Géza

Budapest, 1987. III. 2.

105 Nagy András (1953–2018), grafikus, könyvművész. Írógéppel írt és aláírt levél indigós másodpéldánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

106 NAGY László, *Versben bujdosó*, (Budapest: Szépirodalmi, 1973). Borítóterv: Nagy András.

107 Kézzel írt és aláírt levél Hegedűs D. Géza nyomtatott borítékjában. Címzés: Baranya Megyei Pedagógiai I., Tüskés Tiborné, Pécs, Pf. 84., 7601. Tüskés Tiborné hagyatéka.

108 Az eredetiben javítva „júliusi”-ból.

109 A szó sorközi betoldás.

18.

Görömbei András – Tüskés Tibornénak¹¹⁰

Debrecen, 1987. május 16.

Kedves Anna,

köszönöm levelét s a szép meghívót. Sajnos, rengeteg gondom van: közvetlenül előtte van a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság választmányi ülése, s teljesen egybeesik a Nagy László előadásokkal az egyetemi felvételi, amelyiken – mint most kiderült – megint (mint minden évben) szóbeliztetnem kell. Természetesen én ezeket valamiképp megoldom, s megtartom Pécsen a két előadást a kért időpontban. De arra – egyelőre legalábbis – semmi reményem nincs, hogy mindhárom napon részt vegyek a programon. Egészen bizonyos, hogy hétfőn felvételiztetek, s csak délután indulhatok Pécsre. Pillanatnyilag úgy áll a dolog, hogy a feleségem elkísér, tehát autóval érkezünk hétfőn késő este. S gondolom, legkésőbb szerdán délután vissza kell jönnünk. Ha sikerül itt véglegesítenem „lehetőségeimet”, újra írok, de abban nyugodt lehet, hogy elvállalt előadásaimat megtartom. Köszönöm családra szóló kedves meghívását, de mi igen sokan vagyunk, s a legkisebb lányunk csak két éves, tehát az a legjobb, ha csak a feleségemmel ketten megyünk. Két gyerekünk éppen 1-én fog hazajönni a táborból, a harmadik pedig a kicsit őrzi majd a nagymamájánál. Ez a terv.

Csodálom minden részletre kiterjedő figyelmét. S azt is, hogy ilyen távlatosan tudja a bonyolult szervezési munkákat is végezni. Felüdítő kivétel a meghívó is: annyira megszoktuk már, hogy mindent az utolsó pillanatban kapunk meg, hogy egészen elcsodálkoztam ezen a gondosságon.

Tisztelettel üdvözlí:

1987. május 16.

Görömbei András

---

110 Kézzel írt és aláírt levél borítékban. Címzés írógéppel írva: Tüskés Tiborné saját kezű felbontásra, Pécs, Baranya Megyei Ped. Int., Széchenyi tér 9., 7621. Feladó kézzel írva: Görömbei András, 4032 Debrecen, Poroszlay 110.

19.

Domokos Mátyás – Tüskés Tibornénak¹¹¹

Budapest, 1987. szeptember 3.

Kedves Anna,

Galyatetőn nyaraltunk családotul, s itthon várt kedves levele; mellékelem is nyomban az előadás szövegét. A honoráriumról természetesen lemondok (kaptam egyébként az előadásért!); az ilyesmi nem lehet akadálya egy szép és – remélhetőleg – hasznos vállalkozásnak. Ennek az előadásnak a gondolatmenetére alapozva szeretnék viszont írni egy átfogó tanulmányt Nagy Lászlóról – remélem, ez nem összeferhetetlen!?

Egy tiszteletpéldányt viszont szeretnék kapni; nem annyira magam miatt, mint inkább azért, mert gyűjtöm a Nagy Lászlóra vonatkozó irodalmat. (Korrektúra lesz belőle?)¹¹²

Személyes kérdésére, őszintén megvallva, nemigen tudok válaszolni, mert nem ismervén a tanártársadalmat, elképzelni se tudom, hogy kinek az életműve érdekelné őket, vagy a jelenkori irodalomnak mely problémája, de azt hiszem, hogy ezt Maguk könnyebben és hitelesebben ki tudják szondázni.

Még egyszer nagyon köszönöm a kellemes pécsi napokat! Nemcsak hogy jól érzem magamat, de az volt a benyomásom (persze, lehet hogy csak illúzió, amit gondolkok), hogy érdemes volt vállalkozni erre az előadásra, s talán tudtam mondani valamit Nagy Lászlóról az összegyűlt kollégáknak, amit még abban a nagy kánikulában is fel lehetett fogni valahogy.

Kezét csókolja:

Domokos Mátyás

- 111 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél A4-es borítékban. Ajánlott küldemény. A levél melléklete DOMOKOS Mátyás *Táltos Babilonban avagy: szépségmaximummal a bánat ellen – a líra elsviatagosodása korában. Kísérlet Nagy Lászlóról* c., 38 gépelt lap terjedelmű előadaskéziratának fénymásolata. Címzés írógéppel írva: Baranya Megyei Pedagógiai Intézet – Tüskés Tibornénak, Pécs, Széchenyi tér 9., 7621. Feladó kézzel írva: Domokos Mátyás, Somogyi Béla u. 24. V. 14., 1085. A borítékon Tüskés Tiborné kézzel írt megjegyzései: „Előadás – NL”; „BIN” és egy olvashatatlan szó. Tüskés Tiborné hagyatéka. Domokos Mátyás írása azonos címen megjelent: *Tiszatáj* 44, 5. sz. (1990): 3–27.
- 112 A lapszálon a szövegrész mellett Tüskés Tiborné kezével két függőleges párhuzamos vonal és a megjegyzés: „ők csinálják”.

20.

Jánosi Zoltán – Tüskés Tibornénak¹¹³

Nyíregyháza, 1987. szeptember 7.

Kedves Anna!

Az előadás anyaga természetesen rendelkezésükre áll. Mivel egy kéziratomra a közeljövőben szükségem lesz, fénymásolatot küldök. Az írás elsődlegesen előadásra volt szánva, így utólagos javítások, átírások szerepelnek benne. Ezeket igyekeztem olvashatóvá, a szöveget tisztává tenni. Azt kérném, hogy az utólagosan hozzáágélt „Jegyzetek” se maradjon le, hisz nyomtatásban funkcionálissá válnak a hivatkozások is. Remélem, nem lesz semmi probléma, s ha honorárium fejében kaphatok majd néhány példányt, köszönettel veszem.

Sok sikert kívánok a kiadáshoz,¹¹⁴ üdvözlettel:

Jánosi Zoltán

Nyíregyháza, 1987. IX. 7.

113 Kézzel írt és aláírt levél A4-es borítékban. Ajánlott küldemény. A levél melléklete Jánosi Zoltán: Közelítések a *Rege a tűzről és jácintról egyetemeséhez* c., 36 gépelt lap terjedelmű előadáskéziratának fénymásolata. Címzés írógéppel írva: Baranya Megyei Pedagógiai Intézet – Tüskés Tibornénak, Pécs, Széchenyi tér 9., 7621. Feladó kézzel írva: Jánosi Zoltán, Nyíregyháza, Vasvári P. u. 35. II./8., 4400. A borítékon Tüskés Tiborné kézzel írt megjegyzései: „Nagy László – előadás”; „Viszszaküldeni: Domokos Jánosi”. Tüskés Tiborné hagyatéka. Az előadáskézirat rövidített változata: JÁNOS Zoltán, „Nagy László: Rege a tűzről és a jácintról. Egy remekmű természetéhez”, *Napjaink*, 1988/2, 10–13. Vö. Uő., *Nagy László költői világa – az egyetemes és a magyar irodalomtörténet koordinátáiban*, (Miskolc: Felsőmagyarország, 1996).

114 A tervezett kiadványnak nincs nyoma a hagyatékban.

TÜSKÉS TIBORNÉ

Köszöntő a XII. Baranyai Irodalomtanítási Napok megnyitóján (1987)¹¹⁵

Kedves Vendégeink!

Megtiszteltetés számomra, hogy a megyei pedagógiai intézet két éveként ismétlődő Baranyai Irodalomtanítási Napok országos rendezvényén köszönhetem Önöket. Öröm, hogy Nagy László családjának tagjai elfogadták meghívásunkat, s a költő művészetének kiváló értői – többen az utazás fáradalmait is vállalva – eljöttek közénk, hogy a Nagy Lászlóra emlékező három napot valóban ünneppé tegyék a magyartanárok számára. Az ő kérésük valósul meg e tanácskozáson: egyetlen író, Nagy László költői és emberi értékeinek megmutatásával.

Debrecen után Nagy László most két napon át, reggeltől estig, estétől reggelig, Pécsen vendégeskedik.¹¹⁶ A harangok, amelyek 9 esztendővel ezelőtt eljöttek érte, hogy átkísérjék az élet túloldalára, mellészegődtek újra, s ide kísérték. Utcáról utcára botozgat, végigjárja az ismerős helyeket: a szerkesztőségeket, a Nádor kávéházat, a főiskola kollégiumát, s míg ő járja a várost, addig irodalmárok, előadóművészek, énekesek, grafikáinak értői megmutatják az életét, az életművét. Harmadik nap pedig felül velünk az autóbuszra, hogy megnézze a szülőházat, édesanyját, az elhagyottakat.

Németh László írt egyik pedagógiai tanulmányában arról, mennyivel kiadósabban gyúrhatja a kezébe adott lelket egy tanár az írónál.¹¹⁷ S hogy erre legfőbb eszköze éppen a magyartanárnak van, ha úgy tud megmutatni egy alkotó személyiséget, kibontani egy művészi alkotást, hogy – ha tudat alatt is – de megérintse a fiataalt; az élmény, a gondolat – ha évek múltán is – alakító erővé váljon életében.

Németh László is tudta, mi is tudjuk: az irodalom művészet, nem pedagógia. Azáltal nevel, hogy szép. Pedagógiai haszna esztétikumában van. Hatása erejével jellemet, egyéniséget formál, megszabja sorsunkat, emberségünket, segít helyesen választani életünk kritikus időszakában.

Ahogy közeledett június 30-a, egyre többet olvastam Nagy László verseit, prózai vallomásait, míg egyszer csak megfogalmazódott bennem a gondolatsor: ha magyar-

115 Írógéppel írt három számozott A4-es oldal indigós másodpéldánya. Gemkapoccsal hozzátűzött külön cédulán Tüskés Tiborné írógéppel írt megjegyzése: „A Pedagógiai Intézetben rendeztem meg az országos, három napos irodalmi ünnepséget 200 tanár részvételével. A megnyitó beszédet nekem kellett megírni, Fischer János megyei tanácselnök mondta el.” A rendezvény meghívója szerint Fischer János a Baranya Megyei Tanács V. B. művelődési osztályának vezetője volt. Tüskés Tiborné hagyatéka.

116 Utalás CSOÓRI Sándor: *Nagy László újra Debrecenben* (1986) c. írásának bevezető részére.

117 Utalás NÉMETH László: *A jó tanár* (1960) c. írására. Tüskés Tiborné ezen írás alapján kartonlapokra tollal írt jegyzeteit beletette a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet előnyomott, írógéppel tévesen megcímezett, másodlagosan felhasznált borítékjába, melyre tollal ráírta: „A jó tanár”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

51. A XI. Baranyai Irodalomtanítási Napok meghívója Martyn Ferenc rajzával, Pécs, 1985. július

tanár lennék, mit mutatnék meg tanítványaimnak Nagy László költői és emberi arcából ahhoz, hogy az ő példájával felelősen tudják megformálni egyéniségüket, különb emberre nevelhessék magukat?:

- azt, hogy végig lehet élni az életet töretlen lélekkel, tündöklő tisztességgel, igaz emberként, igaz költőként;

- azt, hogy – komoran vagy játékosan – de rámutatott az embertelenre, pörlekedett a rosszal, elkészítette helyét az emberinek,

- azt, hogy szigorú tekintetében az árulás „ellehetetlenült”.

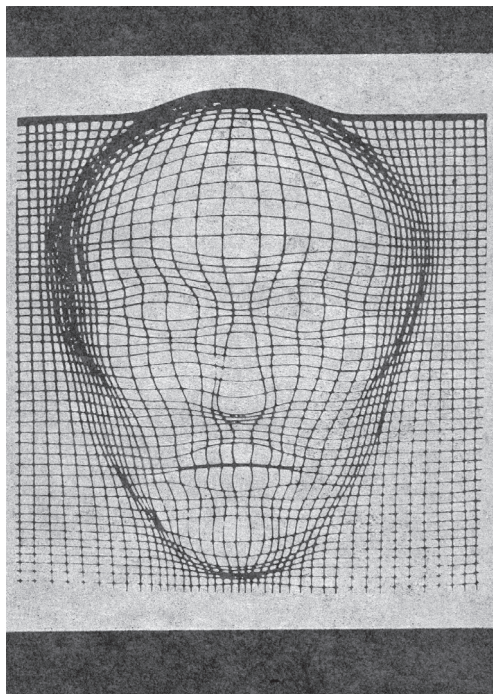
Nagy László a morális megszállottság költője volt. Míg mások sírtak, panaszkodtak, elégiákat könnyeztek az emberiség nevében, vagy az ürességet ragyogták körül dicsfénnel, „ő Szent Györgyként emelt dárdát a sárkányra.”¹¹⁸

Harcosnak hívott bennünket a jobb emberi sorsért.

Költészete, egész élete sugallta: az ember ne adja meg magát soha: „Vigye csak, akár egyedül is, akár térdig hóban, szívéig fagyban is a szívárványt a hegy magasában.”¹¹⁹

118 Parafrázis és szabad idézet CSÓÓRI Sándor: *Nagy László újra Debrecenben* (1986) c. írásából.

119 Parafrázis és idézet CZINE Mihály: *Nagy László: Jönnek a harangok értem* (Tiszatáj, 1978, 10, 115–116.) c. kritikájának befejező mondataiból.

52. A XII. Baranyai Irodalomtanítási Napok meghívója Nagy András grafikájával, Pécs, 1987. június – július

Kötelességünkké tette a szabad és tiszta látást, sarjasztotta bennünk a megszólalás felelősségét. Azt, hogy ne a gerinctelen meghunyászkodás, de ne is az oktan ellentmondás vezéreljen bennünket.

A törvényt dolgunkká egyszerűsítette: hazánkká kell tennünk a hazát.

Amikor Kormos István interjút készített vele, megkérdezte tőle: jutott-e eszedbe, hogy máshol élj? „Soha, a megtöretések idején se gondoltam arra, hogy máshol legyek költő” – felelte.

Tanácsolta a józan bizakodást. A reményt nem szabad föladni, hiszen a legnagyobb tragédiákból, a katasztrófákból csak a remény segít kilépni. Ugyanakkor erősítette: legyen jogunk a kételyre, ez is motorja az alkotó munkának.

Azt várta: nézzük kritikával saját munkánkat. Csináljuk egyre jobban. Ez a dolgunk. „Az emberre vall a munkája. A költőre rávall a nyelve. Ha van pártatlan ítélet a költőről: az a verse. Hiszek a szóban. Kötelességem figyelni a szóra. Vezet ahhoz, ami még nem létezik a világban. Vezet a szakadékok mentén. A verseket nem játékból írtam, hanem a kínlódások nehézségeiben. Felelősséggel.”

Verseiből, prózai írásaiából átsüt a kétkezi munka tisztelete, szeretete, a mesterségek ismerete. „Életemben még nem unatkoztam, mindig találtam tennivalót. A szeretet a mesterségek iránt már gyermekkoromban élt bennem. Ajándékkal ért fel, ha nézhet-

tem, hogyan dolgozik a kovács, a bognár, az asztalos vagy a szíjgyártó. A háború után öcsémnek új cipőt csináltam, a szekérbe kereket, anyámnak erős lemezből új sütőt”. Figyelmeztet bennünket, olvasókat: kötelességünk küzdeni a vers megértéséért: „Mert akik untalan egyszerűségről vizsgáztatják a művészt, ők azok, akik elhanyagolják a saját munkájukat, ők felejtik el ’egyszerűen’ a házról a kéményt, a szennyvízlevezetőt nem a kanálisba torkolltatják, hanem ’egyszerűen’ az anyaföldbe”.¹²⁰

Higgyük el a költőnek a mondatot, amit a Menyegző alcímének gondolt: „Írtam a romlás és a romboltatás ellen, minden visszavonó erő ellen, az ifjúságért”. – S ezt minden kor ifjúságának tudni kell.

Nagy László már nincs itt közöttünk emberi valójában. Verseit nem mondja többé az író–olvasó találkozón, szerzői estjein. Kilépett a mindennapi időből. A halál azonban csak a rossz költők művét fejezi be. A nagy költőké befejezetlen marad, s azokat az egész nemzet szellemében az utódoknak kell befejezniük.

Kérem, szeretettel és figyelemmel hallgassák a 3 nap programját, s úgy legyenek alkotó résztvevői a tanácskozásnak, hogy mindazt az értéket, amit itt hallanak, látnak, elvigyék irodalomóráikra, s kicsíráztassák tanítványaikban. Segítsék valóra váltani Ilyés Gyula versének szavait:

„Szólj: Te ne halj meg.

Végymberszámba valamennyiünket.

Légy vigasz is.

Beszélj örökké, mint mind a hű csillag.”¹²¹

120 Idézetek az említett interjúból.

121 ILYÉS Gyula: *Aki majd vigaszt ad. Nagy László temetésekor* c. verse utolsó sorainak kihagyásos idézése. A pontos idézet: „Szólj. Te ne halj meg. / Végymberszámba valamennyiünket. / Légy vigasz is – lám az is csak te lehetsz. / Még parttalanabb a nép nélküled. / Beszélsz örökké, mint mind a hű csillag.”

Kiadványok

GÁLLOS ORSOLYA

A hetedik: Egy kiadvány három évfolyamáról (1988)¹²²

Hét szám jelent meg eddig a Baranya Megyei Pedagógiai Híradóból, beleértve az 1989. évi 1. számot is.¹²³ A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet időszaki kiadványát évi három alkalommal, januárban, májusban és októberben kapják kézhez a pedagógusok. A számokat szerkesztőbizottság állítja össze, a lap motorja azonban eddig a szerkesztő, Tüskés Tiborné volt. A számok egyenkénti méltatására nem vállalkozhattunk, a hét példány azonban már lehetővé tesz bizonyos summázást, érzékelteti a törekvéseket, melyeket a Martyn Ferenc¹²⁴ grafikáját címdalán viselő, házi sokszorosítással készített Pedagógiai Híradó teljesíteni akar.

Az évi három megjelenés lehetővé tesz bizonyos aktualitást, képes kapcsolódni az iskolában, a pedagógiában, a közművelődésben történt eseményekhez, mint amilyen egy tanévkezdés vagy Csorba Győző jubileuma. Így jelentette meg a lap például az ifjúsági pedagógusparlament dokumentumait és tanulságait.

Kollégáink számára tehették közzé tapasztalataikat a megye pedagógusai, szaktanácsadói, oktatási irányítói. A számokat lapozgatva a közoktatás, a „mindennapi pedagógia” szinte valamennyi területével találkozhatunk. Az írásokat nagyobb témakörök, vagyis rovatok szerint rendezték el, hatásukat egy-egy tematikus összeállítás erősíti. Az induló, Nevelés és társadalom című rovatban a Híradó Baranya városainak közoktatását irányító művelődési osztályok, ezek vezető és beosztott dolgozói adták közre tapasztalataikat.

A pedagógiai rovat akkor lett igazán sikeres, amikor itt is témák szerinti gondolkodásra hívták a szerzőket: így született összeállítás a megye diákotthonairól, kollégiumairól, nevelőotthonainak életéről. Körkép készült egy még mindig újnak számító területről, amikor a kétnyelvű oktatás tapasztalatait adták közre azok, akik benne dolgoznak. A legutóbbi szám a műelemzésnek ad teret: gyakorló pedagógusok (Mihalik Zsolt,¹²⁵ Rózsás József, Szabó János) tapasztalatait teszi közzé elmélyült, értékes tanulmányokkal a lírai és epikai művek lehetséges megközelítéséről.

A hét szám szól gyermekkönyvtárról és iskolai testnevelésről, állami gondozottakról és tehetséges gyermekekről, oktatási törvényről és tanítói önképzésről, továbbképzésről és önművelésről, dobszai hagyományörzésről és Sátorhely megújult iskolájáról. A legmeggyőzőbben mindig akkor, amikor felkészültség és a továbbadás szándéka, vagyis igazi pedagógusi elhivatottság mozgatja a tollat.

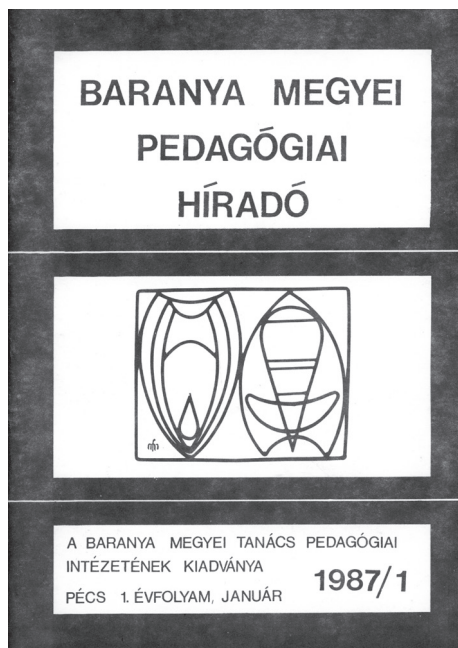
122 Forrás: *Dunántúli Napló* 45, 361. sz. (1988. december 29.): 3. Pélány: Tüskés Tiborné hagyatéka. Átirás a személynevek kurziválásának mellőzésével.

123 Az első szám az 1987/1-es szám volt, dr. Bernáth József intézetigazgató előszavával, szerkesztője Tüskés Tiborné.

124 Martyn Ferenc (1899–1986), festő, grafikus, szobrász.

125 Mihalik Zsolt (*1953), költő, tanár.

53. A Baranya Megyei Pedagógiai Híradó 1987/1. számának borítója
Martyn Ferenc grafikájával

Színvonalas írásokat olvashattunk mindig a Kitekintés című rovatban, külföldi szereplésekről, tanulmányútról hazatérő pedagógusok beszámolóit. Nemcsak szaktanácsadók, sőt kevésbé azok találhatók a szerzők között. A cikkek színvonala sem kötődik hivatalos címhez vagy ranghoz. A legmeggyőzőbb írásokat valódi pedagógusegyéniségektől olvashatjuk. Hadd álljon itt egy korántsem teljes névsor a legjobb írások szerzői közül: dr. Bárdi László,¹²⁶ Koltai Magdolna,¹²⁷ Kolbach János, Krebsz János, Magyarlaki Józsefné,¹²⁸ Mihalik Zsolt, Péterfia Gábor,¹²⁹ Rózsás József, Szabó János – és ugyan nem írás okán a szerkesztő, Tüskés Tiborné neve. Sok ezren, volt tanítványai a katedráról ismerjük őt, tanárként örizzük az emlékezetünkben. Értékeket pazarló körünkra jellemző, hogy utolsó aktív éveit nem tanítványai között töltötte, hanem szerkesztőként kell elköszönnünk tőle.

126 Ld. Bárdi László 1990. szeptember 6-án Tüskés Tibornéhez írt levelének megfelelő jegyzetét.

127 Koltai Magdolna tanár, 1987-ben a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet alap- és középfokú vezető szaktanácsadója rajz szakterületen (Komló, Kun Béla Gimnázium). *Baranya Megyei Pedagógiai Híradó* 1987/1, 39, 43.

128 Dr. Magyarlaki Józsefné tanár, a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet pedagógiai munkatársa (1981–1991), 1987-ben osztályvezetője. *Baranya Megyei Pedagógiai Híradó* 1987/1, 27.

129 Péterfia Gábor, 1987-ben a pécsi Széchenyi I. Gimnázium és szakközépiskola tanára. Vö. PÉTERFIA Gábor, „Brandenburg – avagy az intenzív német nyelvi továbbképzés hat hete”, *Baranya Megyei Pedagógiai Híradó* 1987/3, 51–54.

TÜSKÉS TIBORNÉ

Elköszönő beszéd (1988)¹³⁰

Kedves Kollégáim!

Bizonyára a megbecsülés, az együvé tartozás kifejezésének jeleként vagyunk most együtt e fájdalmasan ünnepi percek megélésekor. Amikor igazgató úr jelezte ezt a szándékot, hozzátette: „aztán nem ám, hogy én szervezkedem, Anna pedig nem jön el.” Eljöttem, hiszen a távolmaradás a legnagyobb udvariatságlanság lett volna, de be kell vallanom, nem szeretek búcsúzni, nem szeretem a búcsúzást. Ha útra indulok, szívesebben köszönök el az ajtóban kézfogással, mint a pályaudvaron kendőt lobogtatva. Hosszú évtizedekig – amíg tanítványaim ballagtak el mellőlem az iskolából – azt hittem, nehezebb a helyben maradónak, mint az elmenőnek. Nehezebb annak, aki az állomás peronjának szélén áll földbegyökerezve, míg a vonat távolodik, ponttá zsugorodik, beleolvad a végtelenbe. Most azonban érzem, tudom, féligazság ez, csak arra a helyzetre, abban az életkorban helytálló.

De azt hiszem, nem is búcsúzni kell most, hanem köszönni. Köszönni az emelkedett, figyelmes magatartást, ami megnyilvánult abban, hogy nem kérdeztek semmit, nem kíváncsiskodtak semmi után: honnan, miért jöttem, elfogadtak, befogadtak. S ez nekem, életemnek egyik legválságosabb idejében a legtöbbet jelentette.

Ezért köszönetként mit hagyhatnék magam után? Egy gondolatdarabot, ami nem csekély, az annyira befelé forduló, zárkózott embertől, amilyen én valójában vagyok:

Két döntő pillanatunk van:

a jelen feladatai, gondjai, nehézségei, keresztjei, megoldatlanságai, zavarai
és az élet lezárása, a halál órája[.]

A jelennek egy része, ebbe épül bele a munkahely, melynek légkörét nemcsak az itt töltött 8 órában érezzük, hanem magunkkal visszük, továbbgyűrűzik bennünk. – A labdajátékok nagy részében egymás ellen folyik a játék: ki hány gólt tud rúgni-dobni a másiknak. A tollaslabda az egyetlen kivétel, ha tét nélkül, csak az öröm kedvéért játsszák, s nem mérkőznek egymással a játékosok. Ilyenkor arra törekszenek mindketten, hogy minél tovább röpködhessen a labda kettejük között. Ha valamelyik elügyetlenkedi, a másik ezt nem használja ki ellene, hanem igyekszik korrigálni a hibát, hogy a labda mégse essék le a földre. Ez az a magatartás: hogy felelősnek tudjuk magunkat

130 Forrás: írógéppel írt két A4-es számozatlan oldal, tollal javított első példány. A második lapon a szöveg alatt később rágépet megjegyzés: „Pályazárás. Elköszönésem a Pedagógiai Intézet munkatársaitól, ahol a Leőwey Klára Gimnáziumból való eljövetelem után négy évig dolgoztam.”

a másikért. Az egyes tagok funkciózavarait a többiek igyekeznek korrigálni, hogy az egységet megőrizték.

Az elmondott fontos játékszabály a közösségnek mutat <példát> utat. S a közösség minden tagjának egyenként hogyan kell dolgozni? Erre nekem példát egy volt, már rég halott kolléganőm, Huszti Klára¹³¹ adott: aki úgy dolgozott, mintha örökké élne, s úgy élt, hogy soha ne érje váratlanul a halál.¹³²

Ez a gondolat már átvezet a másik döntő pillanatunkhoz: az élet lezárásához. E<b-ben>ffelé irányítóm egy kínai bölcs <volt>, aki a következőt mondta: Amikor megszülettünk, mindenki örült, csak mi sírtunk. Jó lenne úgy élni, ha elkövetkezik a halálunk órája, a többiek sírjanak, de mi tudjunk mosolyogni.

A búcsúzásban, akár bevalljuk, akár nem, mindig van valami meghatódottság, szomorúság, nosztalgia. S most mégis mosolyogva kell felszállnom az induló vonatra, s mosolyogva meglengetni a kendőm a ponttá zsugorodó keramitkockás pályaudvar felé[.] – Mert hinnem kell, a fiatalok szebbé tudják tenni az életet, mint az én nemzedékem, hinnem kell, egyéni életükben is boldogabbak lesznek, mint¹³³

Jókedvű maradást, s egyszer majd szép megérkezést.

131 Huszti Klára a pécsi Leőwey Klára Gimnázium 1960-ban érettségizett IV. B osztályának egyik osztályfőnöke volt Tüskés Tiborné mellett, akinek ez volt az első osztályfőnöksége a gimnáziumban.

132 Mahatma Gandhi kijelentésének parafrázisa: „Élj úgy, mintha ma lenne az utolsó napod. Tanulj úgy, mintha örökké élnél.”

133 A mondat befejezetlen.

„ha nem találkozunk, talán sosem lesz belőlem magyar költő”

Koch Valéria, Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné levelezéséből
(1966–1997)

„Elle voulait [...] former une sorte de chaîne mystérieuse de tendresse entre ceux-là morts autrefois, celle qui venait de disparaître à son tour, et elle-même restée encore sur la terre.”

Maupassant, *Une vie* (chap. IX)¹

Koch Valéria (1949–1998) korai halála miatt torzóban maradt életműve a tudatosan vállalt irodalmi kétnyelvűség egyedülálló kísérlete a 20. század utolsó harmadának késő modern magyarországi irodalmában. Alapja a két anyanyelv, a magyar és a német egymással párhuzamos használata, s ennek révén a kettős identitás tudatos megőrzése és kifejezése. Életében két kétnyelvű, egy német nyelvű és két magyar nyelvű verseskötete, valamint egy magyar nyelvű meseregénye jelent meg.² Német nyelvű verseinek és kisebb prózai írásainak saját maga által összeállított, válogatott gyűjteménye posztumusz látott napvilágot.³ Német nyelvű írásai túlmutatnak a kisebbségi vagy a nemzetiségi irodalom fogalmain; ezekkel messze az országhatáron túl is ismertté és elismertté vált. Magyar nyelvű munkásságának korabeli fogadtatása, kritikai visszhangja ennél jóval szerényebb, az életmű jelentőségéhez képest hiányos volt.⁴ Mindkét nyelven

- 1 „És most kezét akarta nyújtani feléjük, [...] a szeretet titkos láncával összekötni azokat, akik régen meghaltak, azzal, aki most távozik, s önmagával, aki még ittmaradt a földön.” Guy de MAUPASSANT: *Egy asszony élete*, 9. fejezet (Illés Endre fordítása).
- 2 *Zuversicht – Bizalom* (Budapest: Lehrbuchverlag/Tankönyvkiadó, 1982); *Sub rosa. Gedichte/Verse* (Pécs, 1989); *Wandlung. Gedichte* (Budapest: VUDAK, 1993); *Az időfa. Gyerekversek 1967–1996* (Budapest, 1996); *Kiolvashatatlan. Válogatott és új versek / 1997* (Budapest: Orpheusz Kiadó, 1997); *A herceg és a rózsza. Meseregény* (Budapest, 1994).
- 3 *Stiefkind der Sprache. Ausgewählte Werke*, Zweite Auflage, Veröffentlichungen des Verbandes Ungarndeutscher Autoren und Künstler, Reihe Literatur, Bd. 12, (Budapest: VUDAK, 2008).
- 4 A mértékadó irodalmi folyóiratokba verseivel Koch Valéria nem vagy csak nehezen tudott betörni. Az *Új Írás* c. folyóiratban például egyetlen alkalommal jelent meg három verse: „Szemed: szemem;

több műfajban alkotott; költészetét és prózai írásait szűkszavúságra törekvő, ugyanakkor gazdag jelentésrétegeket hordozó, gondosan kidolgozott eszköztár, egzisztencialista színezetű, filozofikus-spirituális világszemlélet és morális elkötelezettség jellemzi.

A két nyelv közti viszony alapvetően mellérendelő jellegű munkásságában, az önfordítás gyakorlatát következetesen kerülte. Szegedi egyetemi éveiben és azt követően is behatóan foglalkozott a 20. századi magyar és német költészeti, bölcséleti hagyományokkal, ami mély nyomot hagyott művein. Figyelemmel követte a kortárs német irodalmat,⁵ népszerűsítette egyetemi műfordító és műelemző óráin, tanítványait biztatta kortárs szerzők fordítására.⁶ Költészetét tematikus gazdagság, a tulajdonnevek tag asszociációs mezőket megnyitó, változatos identifikációs stratégiákat kínáló, kreatív használata, a kivételes intellektuális igény és a kisebbségi lét korlátozott feltételei közti feszültség jellemzi. Ehhez kapcsolódnak az idegenség, a magány, a hiány, az ott-hontalanság, a fenyegetettség és a pusztulás alapélményei, a család, a szeretet és a barátság utáni vágy motívumai, a nyelvvel kapcsolatos reflexiók sokasága, valamint a lírai énnnek az élet alapkérdéseire adott reflexiói. Költői eszköztárának sajátosságai közé tartozik a kötött és kötetlen formák egyéni kombinációja, a botanikai eredetű metaforika és a zenei inspiráció hangsúlyos jelenléte, a nyelv játékos használata, a gondolatritmus, a plasztikus képek, metaforák és szimbólumok kedvelése. Gondolatisága többnyire élmény alapú, melyhez időnként finom humor, irónia, melankolikus, rezignált, keserű, szarkasztikus vagy frivol hang társul. Korai halála miatt nem tudta kiteljesíteni a két nyelv együttes használata által kínált alkotói lehetőségeket, műve nagyrészt feldolgozatlan. Német nyelvű verseivel is kapcsolódik a magyar irodalmi párbeszédhez, részese a magyar irodalmi örökségnek, s alakítója a magyarországi irodalomtörténeti folyamatoknak.

Német nyelvű munkásságának utóélete többé-kevésbé folyamatosnak mondható. Az e nyelven írt verseinek és prózai írásainak saját maga által válogatott posztumusz gyűjteménye két kiadást ért meg.⁷ Születésének 70. évfordulóján megemlékezéseket tartottak róla, a Deutsche Bühne Ungarn *Valerias verdichtete Welten* címmel színpadi játékot adott elő, intézmények névadója lett, emléktáblákat kapott. Esszék, tanulmá-

Utópia; Holtversenyben”, *Új Írás* 27, 4. sz. (1987): 61.

5 Ld. pl. KOCH Valéria, „Ellenségek múlt időben. Max Walter Schulz: Der Soldat und die Frau. (A katona és az asszony). Mitteldeutscher Verlag, Halle–Leipzig”, *Nagyvilág* 26, 3. sz. (1981): 457.

6 Maria ERB, „Koch übersetzt, Koch – übersetzt”, in *In memoriam Valeria Koch, die es hätte geben können*, Hrsg. von Maria ERB – Maria WOLFART, (Budapest: Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler, 2019), 144–165.

7 *Stiefkind der Sprache. Ausgewählte Werke*, (Budapest: Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler, 1999, 2. kiadás: 2008). – Néhány német nyelvű versének magyar fordítása: „A gyermekkor üveggyöjtyója; Levél a világ nagy öreg uraihoz; Szomorú keringő; Szerelem a kávéházban; Szenvedély ellenállhatatlanul; Ki vagy; Elégia; Ungarndeutsch”, *Napút* 10, 5. (július) sz. (2008): 9–12, első borítóbelső. Ember Mária és Érdi Gabriella, továbbá Vincze Ferenc fordításai.

nyok és disszertáció-fejezetek tárgyalták költészetének különféle aspektusait.⁸ Halálának 15. évfordulója alkalmából hagyatékának gondozói, Erb Maria és Wolfart-Stang Mária, valamint Schuth János megemlékező előadásokat tartottak az ELTE Germanisztikai Intézetében a nemzetiségi német szakos hallgatók közreműködésével.⁹ Az est egyik résztvevője a szegedi Eötvös Kollégium folyóiratában megjelent tanulmányban sürgette az életmű feldolgozását.¹⁰ 2019-ben nagyszabású német nyelvű emlékkönyv és dokumentumgyűjtemény látott napvilágot.¹¹ Elemző tanulmányok és visszaemlékezések mellett ez a kötet számos kiadatlan verset, ismeretlen szövegváltozatot és fontos dokumentumot közöl, betekintést ad az alkotói folyamatokba, s kijelöli a további kutatás fő irányait. Fő tanulsága, hogy az életmű jóval tágasabb az eddig ismertnél, túl kell lépni a sommás besorolások és címkézések gyakorlatán, s tudományos eszközökkel fel kell dolgozni a hagyatékot.¹² Ki kell adni az ott található, részben befejezetlen kéziratok munkákat és töredékeket, össze kell állítani az életmű bibliográfiáját, s meg kell kezdeni a *teljes* életmű módszeres feltárását és kritikai összehasonlító elemzését, beleértve a fordítói, műfordítói és publicisztikai tevékenységet.

A kötet egyik szerkesztője, Wolfart-Stang Mária közreadott a kötetben néhány darabot Koch Valéria és gimnáziumi magyartanára, Tüskés Tiborné levelezéséből kivonatos német fordításban.¹³ Egy másik, Tüskés Tibornéra emlékező írásban ugyanő felhívta a figyelmet Koch Valéria és tanára több évtizedes kapcsolatának jelentőségére, s

- 8 Ld. pl. DRESCHER J. Attila, „Magyar–német időfa. Koch Valéria költészetéről”, *Napút* 1, 3. sz. (1999. április): 1.; TÖRNAI József, „A nádszáltól Johannáig (Koch Valéria: A kiolvashatatlan)”, in Uő., *Villámsújtotta kor. XX. századi próza és vers. Kisesszék*, (Budapest: Gondolat, 2005), 94–96; RITA PÁVEL, *Entwicklungsgeschichtliche Erwägungen zur ungarndeutschen Literatur – mit besonderer Rücksicht auf die zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts*, Dissz., ELTE BTK, Budapest, 2006; HEILMANN József, „Egy kétnyelvű költőnő dilemmái”, in Uő., *Sorsképek az irodalom tükrében. Tanulmányok, műelemzések a nemzetiségi-kisebbségi sorsról*, (Szekszárd: Garay János Gimnázium Centenárium Alapítványa, 2006), 87–114; ESZTER PROPSZT, *Zur interdiskursiven Konstruktion ungarndeutscher Identität in der ungarndeutschen Gegenwartsliteratur*, (Würzburg: Königshausen & Neumann, 2007); BECHTEL Helmut Herman, „A kitaszítottság artikulációja egy nyelvek közötti térben. Valeria Koch A nyelv mostohagyermek címmű versének értelmezési tartományai”, *PAD Irodalmi és Művészeti Szemle* 2010/1, 13–25; Uő., *Die Repräsentationen des Fremden in der ungarndeutschen Gegenwartsliteratur*, PhD-Diss. Universität Fünfkirchen Philosophische Fakultät, Pécs, 2017, 97–98. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium Koch Valériáról elnevezett regionális német nyelvű vermondó versenyt rendezett 2005. április 11-én. *A Leőwey Klára Gimnázium Évkönyve 2004/2005-ös tanév*, szerk. Dr. SÁRKÁNYNÉ LENGYEL Mária – LUKÁCS Katalin (Pécs: Leőwey Klára Gimnázium, 2005), 43–45.
- 9 Angela KORB, „Zu Hause im Wort”, *Neue Zeitung* 57, Nr. 10 (2013): 1, 6.
- 10 VARGA Zoltán, „»In memoriam / Valeria Koch, / die es hätte geben können.« Egy kétnyelvű költőnő életművének feldolgozása halálának 15. évfordulója alkalmából”, *Acta Szegediensia Collegii de Rolando Eötvös Nominati: Eötvözet* 2 (2013): 6–20.
- 11 *In memoriam Valeria Koch*, i. m. A kötet cím forrása Koch Valéria *In memoriam* c. verse. Ld. *Zuversicht – Bízalom*, i. m., 63.
- 12 A Magyarországi Németek Kulturális és Információs Központja és Könyvtára, Koch Valéria hagyatéka (a továbbiakban: Koch Valéria hagyatéka).
- 13 *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 282–287.

54. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, német nemzetiségi tagozat, IV. D osztály, tablókép, 1963–1967, Koch Valéria felülről a harmadik sorban jobbról a harmadik

megjelölte annak csomópontjait.¹⁴ Tüskés Tiborné 1964 szeptemberétől három évig tanította Koch Valériát a pécsi Leőwey Klára Gimnázium német nemzetiségi tagozatán. Tanítási módszerét a kor elvárásaival több ponton ütköző, autonóm pedagógiai gyakorlat és nonkonformista kreativitás jellemezte. Különleges viszony fűzte tanítványaihoz, melyet az érzelmi nevelés és a minőségi tudásközvetítés következetes összekapcsolása, komplex erkölcsi értékek tudatos megjelenítése, a diák szerepének messze-menő elismerése, a választott hivatással szembeni alázat és magas fokú felelősségtudat jellemeztek. Kezdetből támogatta kivételes tanítványa tehetségét, az irodalom-szakörben önálló munkára és a város irodalmi eseményein való részvételre ösztönözte. Wolfart-Stang Mária felidézi, hogy az 1966. december 3-án, József Attila halálának évfordulóján tartott irodalomórán Koch Valéria a tanári asztalra tette „Szárszó, december 3.” című versét, amit Tüskés Tiborné helyben elolvasott, és kedvező véleményt mondott róla.¹⁵

14 WOLFART-STANG Mária, „Tanárnő”, in *Rendbagyó köszöntés Tüskés Tibornénak. Dedikált írások, emlékezések, dokumentumok*, összeáll., szerk. TÜSKÉS Anna, TÜSKÉS Tünde, TÜSKÉS Gábor, Budapest, 2019 [kézirat gyanánt], 70–74.

15 A vers a következő évben megjelent a *Dunántúli Napló* Vasárnapi Napló c. mellékletének József Attila összeállításában (1967. december 3., [2. l.]), J. Koch Valéria név alatt, s a költő „Requiem”

55. Tüskés Tiborné Szemes Anna és Koch Valéria, Pécs, 1997. július 24.

Felvétel: Dorn Klára

Koch Valéria a gimnázium befejezését követően is szoros kapcsolatban állt egykori tanárával, egészen haláláig. Idővel kölcsönös bizalom, majd barátság alakult ki közöttük, rendszeresen leveleztek. Az egyetemi évek alatt elküldte tanárának a szegedi Móra Kollégium 1969–1972 között általa szerkesztett, „Magunk” c. lapjának számait, benne verseivel; a félévek közti szünetekben többször felkereste őt. Az egyetem után 1972–73-ban a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban tanított német nyelvet és irodalmat, s ezzel egy évre volt tanára kolléganője lett. „Anna nevére” c., 1975-ben írt versét „T. T.-nének” ajánlotta;¹⁶ „Emlékezés Pécsre” c. versében közvetve utal Tüskés Tibornéhoz fűződő kapcsolatára.¹⁷ Az 1976-ban Tüskés Tiborné által szervezett Németh

címmel a keletkezés után harmincegy évvel felvette azt gyűjteményes magyar nyelvű kötetébe. *Kiolvashatatlan*, i. m., 7–8. A „J.” betű lehetséges magyarázata, hogy Koch Valéria második keresztnéve *Johanna*, ill. *Janka* volt; Szent Johanna (Jeanne d’Arc) alakja később visszatérően foglalkoztatta, s önálló versciklus címadója lett. Maria ERB, „Name – nur „Schall und Rauch” oder Nomen est omen? Zu Vita und Werk von Valeria Koch”, in *In memoriam Valeria Koch*, i. m. 71–73, 76–77; *Kiolvashatatlan*, i. m., 77–84.

16 A vers első megjelenése nyomtatásban: *Vigilia* 45, 6. sz. (1980): 380. Kötetbeli megjelenése: *Zuversicht – Bizalom*, i. m., 119. Gépiratának képe közölve: Maria ERB, „Diese Stadt nimmt mich nicht auf”, in *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 109.

17 Ld. *Zuversicht – Bizalom*, i. m., 89.

László Emléknap alkalmából általa szerkesztett emlékjásban megjelent Koch Valéria „Portrévázlat Németh Lászlóról” c. verse.¹⁸ A tízéves érettségi találkozói élményét az egykori diáklány prózai írásban öröközte meg, melyben portrét rajzolt magyartanáráról is.¹⁹ Tüskés Tiborné többször meghívta Koch Valériát a család balatonfenyvesi nyaralójába, s figyelemmel kísérte pályájának és magánéletének alakulását. Gyakran volt verseinek első olvasója. Tanítványa egy kivétellel valamennyi kötetét elküldte neki, s a napi- és hetilapokban, folyóiratokban megjelent verseiből is többet eljuttatott hozzá. Legkésőbb a 80-as évek végétől kölcsönösen lelki támaszt jelentettek egymásnak. Összekötötte őket – többek között – a természet, a művészetek és a pontosság szeretete, a szűkebb lakókörnyezet igényes, a személyiséget is kifejező kialakítása, az élet általi többszörös sebzettség tapasztalata, a szeretetvágy és a hitbeli meggyőződés. A 2007-ben tartott negyvenéves érettségi találkozón Tüskés Tiborné felolvasta az akkor már kilenc éve halott Koch Valéria „Fivérem, Jézus” c. prózai írását a jelenlévőknek.²⁰

Tüskés Tiborné 2020 augusztusában elhunyt, s a hagyaték rendezése során megtaláltam Koch Valéria hozzá írt leveleinek jelentős részét és a kapcsolat további dokumentumait. Mindez arra ösztönzött, hogy összegyűjtssem Tüskés Tiborné és Tüskés Tibor Koch Valéria hagyatékában fennmaradt leveleit, s további levelekkel – köztük Koch Valéria Tüskés Tiborhoz írt leveleivel – és egyéb dokumentumokkal kiegészítve előkészítsem a levelezés kiadását.²¹

A levelezésből ismeretlen okból hiányzik a 70-es, 80-as évek anyagának egy része, de a fennmaradt levélegyüttes így is egy közel három évtizedes, különleges barátság dokumentuma. Ez a barátság mindkét félnek sokat jelentett, s teljes bizalommal fordultak egymáshoz. A fennmaradt levelek és dokumentumok Koch Valéria alkotói pályájának utolsó, különösen intenzív szakaszát világítják meg elsősorban, de számos új adalékkal szolgálnak a pályakezdő évekhez is. A levelek fele a kapcsolat utolsó két és fél évében keletkezett. Irodalomtörténeti jelentőségüket elsősorban az adja, hogy jel-

18 Ld. *Zuversicht – Bizalom*, i. m., 91.

19 vk (Valeria KOCH), „Wiedersehen nach zehn Jahren. Das Treffen einstiger Leöwey-Gymnasiasten”, *Neue Zeitung* 21, Nr. 25 (24. Juni 1977): 6.

20 Megjelent: *Új Ember*, 1992. ápr. 12. Az írás újságkivágásként az 1992. április 14-ei levél feltételezett melléklete, ld. a hozzá tartozó. jegyzetet. Kötetben: *Kioldashatatlan*, i. m., 89–90.

21 Édesanyám révén személyesen ismertem Koch Valériát, aki a 70-es évek végén, 80-as évek elején többször segített első német nyelvű szaktanulmányaim nyelvi, stílári hibáinak javításában. Három dedikált kötetet kaptam tőle: *Tiefe Wurzeln. Eine ungarndeutsche Anthologie*, Ausgewählt und zusammengestellt von Erika ÁTS, (Budapest: Literarische Sektion des Demokratischen Verbandes der Deutschen in Ungarn, 1974), dedikáció kartonlapon: A Tüskés-családnak, különös tekintettel a német nyelvet értő és szerető Gábornak sok-sok szeretettel Koch Vali Bp. 75. febr. 22., a könyvben újságkivágás Valeria KOCH, „Bekenntnisse eines Birkenbaumes” (*Neue Zeitung*, 2. Dezember 1977, 4.) c. elbeszéléssel; *Bekenntnisse – Erkenntnisse (Ungarndeutsche Anthologie)*, Ausgewählt und zusammengestellt von Béla SZENDE, (Budapest, Lehrbuchverlag, 1979), dedikáció a címlapon: Tüskés Gábornak barátsággal, szeretettel Koch Vali Bp. 1980. márc. 23.; Valeria KOCH / KOCH Valéria, *Zuversicht – Bizalom*, i. m., dedikáció a címlapon: Knapp Évának és Tüskés Gábornak baráti szeretettel Koch Valéria Bp., 82. aug. 5.

zik a pálya és a recepció eseményeit, felvillantják a költő kétségeit, csalódásait, betegségeit és külföldi utazásait, érzékeltetik kapcsolathálózatát, s utalnak a magánélet fordulataira, személyes találkozásokra. Bepillantást engednek a személyiség és az érzelmi élet alakulásába, adatokkal szolgálnak a művek keletkezéstörténetéhez, megvilágítják alkotójuk életének fájdalmait és örömeit, mutatják az irodalmi idézetek változatos alkalmazását.²² Tüskés Tibor Koch Valériához írt, jelenleg ismert egyetlen levele azért érdemel kiemélést, mert a költő első, kétnyelvű kötetének magyar nyelvű anyagát irodalomtörténeti távlatba helyezi, méltatja és értékeli, megjelöli a továbblépés lehetőségeit, s biztat a folytatásra. Tüskés Tiborné leveleinek visszatérő motívumai közé tartoznak a reflexiók levelezőtársa írásaira és ajándékaira, Koch Valéria könyvei kiadásának és terjesztésének kérdései, az életvezetési tanácsok, a megerősítés és biztatás, valamint az aggodás barátnőjének egészségi állapota, betegségei miatt. A levelezéshez kapcsolódó dokumentumok többek között tanúsítják Koch Valéria fényképezés iránti érzékenységet, s jelzik, aktívan művelte a grafika műfaját is.²³ A levelezés forrásul szolgálhat az értelmiségtörténet és a magánélet történetének kutatásához.

Az alábbi forrásközlés időrendben tartalmazza az általam jelenleg ismert százhuszonkét levél és azzal rokon forrástípus – képeslap, postai levelezőlap, üzenet – teljes szövegét. Az összeállítás Koch Valéria Tüskés Tibornak írt három és Tüskés Tibornéhoz írt negyven, továbbá Tüskés Tibor Koch Valériához írt egy és Tüskés Tiborné Koch Valériának írt hetvennyolc levelét, lapját és üzenetét tartalmazza. Koch Valéria és Tüskés Tiborné azonos időszakból fennmaradt leveleinek jelentősen eltérő száma elsősorban azzal magyarázható, hogy a kapcsolattartásnak fontos eszköze volt a telefon. Ezzel a lehetőséggel a levelek tanúsága szerint Koch Valéria gyakran élt, míg Tüskés Tiborné többnyire az írást választotta, részben egyre romló hallása miatt. A telefonbeszélgetésekre is többször írásban reflektált.

A levelezésből kirajzolódó képet tovább árnyalja Koch Valéria Tüskés Tibornénak szóló, saját könyveibe írt öt dedikációja, az együttlétek során készített hét fényképsorozat összesen harminckilenc felvétele és a kapcsolat huszonnég, nagyobbbrészt ugyancsak Tüskés Tiborné hagyatékában fennmaradt egyéb dokumentuma. Az utóbbiak közül kiemelkedik Koch Valéria Requiem c. autográf kézírata huszonnyolc 1963–1966

22 Koch Valéria egy 1980-ban ajándékba kapott öröknaptárba (Immerwährender Kalender) idézeteket gyűjtött, s az idézetek egy részét baráti köréhez tartozó személyek nevéhez kapcsolta. Az utolsó, bejegyzéseket tartalmazó oldalon „Tanárnő” megjegyzéssel a következő idézet olvasható: „In einem Lächeln kann ein Herz leuchten. (S. Sauerländer)”. [A szív egy mosolyban is ragyoghat.] Koch Valéria hagyatéka. Az idézet feltételezhető forrása: Siegfried SAUERLÄNDER, *Zum Innehalten. Sentenzen, Aphorismen, Gnomen, Maximen*, (Frankfurt (Main): R. G. Fischer, 1993). Az adatot Erb Mariának köszönöm.

23 Koch Valéria újságíróként sajátította el a fényképezés technikáját, a beállításokat néha maga rendezte, hagyatékában több száz felvétele található. A képfeliratok egy része irodalmi utalásokat tartalmaz. Az 1970-es évektől műkedvelő szinten festett és rajzolt, képverseket készített, *A herceg és a rózsza* c. kötetének illusztrációit részben maga készítette, néhány gyerekversét maga illusztrálta. A hagyatékban számos vázlatfüzete maradt fenn. *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 134–141.

között írt, közöletlen versével. A dedikált könyvek, a fényképek és az egyéb dokumentumok egy része postai küldeményként érkezett Pécsre, esetenként levél vagy néhány sornyi üzenet kíséretében. Ezeket célszerűnek látszott elkülöníteni a levelektől, s jegyzéküket a hozzájuk kapcsolódó üzenetek szövegével együtt, függelékben közreadni. A levelek és dedikált kötetek mellékleteként Tüskés Tiborné hagyatékában fennmaradt Gállos Orsolya Tüskés Tibornához írt egy levele, továbbá Tarján Tamás és Reisinger János Koch Valériához írt egy-egy levelének, illetőleg levelezőlapjának fénymásolata, melyek *A herceg és a rózsza* c. kötet (1994) korabeli fogadtatásának dokumentumai. Mindezeket a forrásokat a jegyzetekben és a függelékben közlöm.

A sajtó alá rendezés során betűhívsságra törekedtem. Az írásmód, a helyesírás és a központosítás egyéni sajátosságait, következetlenségeit megtartottam, a szokatlan írásmódra [!] hívja fel a figyelmet. Tüskés Tiborné írógéppel írt leveleiben az írógépen hiányzó hosszú ékezeteket pótoltam, az elütéseket javítottam. Az aláhúzásokat aláhúzással jelöltem. Az eredeti szövegben áthúzott szavakat < > közé, kiegészítéseimet []-be tettem. A személyes vonatkozású részeknél Koch Valéria családjának kérésére eszközölt kihagyásokat [...] jelzi. A lelőhelyekre vonatkozó adatokat, a levelek formai jellemzőit és a tárgyi magyarázatokat a lapalji jegyzetek tartalmazzák.

1.

Koch Valéria – Tüskés Tibornak²⁴
Szederkény,²⁵ 1966. június 23.

Tanár úr,

még aznap van, de hálsten már nem sokáig. Fél 12 múlt, s ez elég idő fél kilenctől, hogy egy kissé lehiggadjak. Már nem vagyok olyan ingerült, mint az este, de épp ez a furcsa józanság az oka annak, hogy a tárgyilagos realitás miatt valóban úgy tudjam látni az esti helyzetet, ahogy volt, tehát sötéten. Nagyon bánt a dolog, főként azért, mert annyira szívvel-lélekkel készültem rá, s mert tudtam, hogy KI az, akit hívunk. Már hetekkel ezelőtt örültem az ígért látogatásának, s még a legvadabb álmaimban sem mertem volna elképzelni, hogy ez ilyen szerencsétlenül végződik. „Völgy nélkül nincs hegy” mondta Tanár úr. Ez igaz, csak nem mindegy, hol és mikor. Ez a „völgy” például nagyon rosszul sikerült. Ha a Tanár úrban nem lenne annyi lelkierő és élettapasztalat, a történetek²⁶ – azaz a nem történetek – után már régen azt hihetné, hogy gonosz

24 Kézzel, tollal írt levél, négy számozott lapon, borítékban. Címzés: Tüskés Tibor. Petőfi Irodalmi Múzeum, Tüskés Tibor hagyatéka, Tüskés Tibornak írt levelek.

25 Koch Valéria szülőfaluja (Baranya megye).

26 A levél további részéből következtethetően Koch Valéria író-olvasó találkozóra hívta meg Tüskés Tibort Szederkénybe, de a várt érdeklődés elmaradt. Ebben közrejátszhatott az is, hogy június 23-

játék volt az egész. Higgye el, engem kegyetlenebbül és váratlanabban érintett ez a teljesen oktan passzivitás, hiszen itt élénk kulturális élet folyt elég neves előadókkal, az ifúság pedig rendszeresen végighallgatta őket. Lehet, hogy már túl műveltnek hiszik magukat a „dolgozók”. De nem akarok gúnyolódni, elég az, hogy egy kicsit kiábrándultam belőlük (nem először), s kezdem legalább olyan sötét színnel festeni a „népet”, mint Madách a Tragédiában²⁷ (s ahogy jelenleg meg is érdemlik).

Azért keserű dolog, hogy a 20. században is Csokonait és Szilvesztert játszatnak az emberrel.²⁸ De hát a csalódások edzik az embert, talán túl keményen is, míg végül közömbös lesz minden iránt. Ennek ellenére legyünk optimisták, hisz az ilyen műfajú szemlélet és emberlátás nagyon hálás dolog, főleg ha hasznos is. De ezt a szintézist elég nehéz elérni, és manapság legalább érettségi kell hozzá. Én meg csak most leszek negyedikes. – Elég fanyar a humorom, de éppen e fajta íze teszi, hogy hol szelídebben, hol lázadóbban, de valahogyan mindig el tudom viselni az életet. Jó ez a fanyarság, immúnissá tesz a „völgyekkel” szemben.

Szeptemberben ismét kihívom Tanár urat.²⁹ Addig is nyúzom, nyaggatom és nevelem a népet, hogy ilyen többé ne forduljon elő.

Ezért vállalom a felelősséget.

Remélem, Tanár úr nem utasít vissza. Az borzalmas lenne, s a bizonyíték, hogy nem hisz nekem. Ezt pedig csak lelkiileg hétrét görnyedve bírnám elviselni.

Ha lehet, próbálja könnyebben venni a történeteket, hisz merő félreértésből eredt valamennyi. S az ilyen keserű ízű emlék – a bemutatkozás – nem <lehet> szabad, hogy egész életében elkísérje.

Mindezt nagyon-nagyon remélve és teljes tisztelettel

Koch Valéria

Szederkény, 1966. június 23.

a csütörtökre esett, azaz munkanap volt. A *Dunántúli Napló* 1966. június 19–26. közti számaiban nincs híradás a rendezvényről. Egy több mint tíz évvel későbbi szederkényi író-olvasó találkozó élményét Fodor András így örökölte meg 1979. június 4-ei naplóbejegyzésében: „Megyünk tovább a nagy sváb faluba, Szederkénybe. Útközben szép tájak vigasztalják a szememet, s teszik feledhetővé a következő nyomorúságos órát. A könyvtárosnő mezítláb fogad. Mindjárt lehet látni, hogy itt közönség nem lesz. Nagy nehezen ’összegyűlnek’ öten. Közülük egy amatőr képzőművész mer kérdezgetni, ő se idevaló, Mohácsról jár át.” FODOR András: *A hetvenes évek (Napló, 1975–1979)*. (Budapest: Nap Kiadó, 1996), 574.

27 MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája* (1863).

28 Utalás Csokonai Vitéz Mihály műveinek korabeli fogadtatására és PETŐFI Sándor *Az apostol* (1848) c. elbeszélő költeményének hőisére.

29 A tervezett meghívásról adat nem áll rendelkezésre.

2.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak³⁰

Budapest, 1976. október 8.

Bp. 76. okt. 8.

Tanárnőm,

küldöm hát a kért és ígért sorokat.³¹ Versszerűség lett belőle, bár nem egészen ilyenek szántam. Ez tényleg csak vázlat, amit valamikor kerekké kell formálni.³² Talán sikerül is egyszer; elsősorban Németh László miatt lenne fontos.

Szeretettel várom szombaton, előtte pedig levélbeni vagy telefonos jelentkezését.

Hintsch most éppen az Égető Eszter tévéfilmre vitelén dolgozik.³³ Címe: Hintsch György, II. Bimbó út 22. Telefon: 155–364.

A viszontlátásig szeretettel köszöntöm

Koch Vali

Most tudtam meg: az Orsó utca³⁴ Pasaréten van, az pedig II. kerület. Szombatig meg is keresem, melyik az.

3.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak³⁵

Budapest, 1976. október 28.

Bp. 76. okt. 28.

Tanárnőm,

csodálkozom az MTI eljárásán, mert mi mindig adatokkal kapjuk a fotókat.³⁶ No nem baj, íme, nagyjából pontosan a tudnivalók:

30 Kézzel, tollal írt levél, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

31 A jelzett melléklet hiányzik, mely minden valószínűség szerint KOCH Valéria *Portrévázlat Németh Lászlóról* c. versének kézírata volt. A vers Tüskés Tiborné felkérésére készült, a Németh László születésének 75. évfordulója alkalmából 1976. november 22–23-én a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban tartott megemlékezésre. Első megjelenése: *Németh László emlékére. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása*, 1976. november, felelős szerk. Tüskés Tiborné, 7.

32 Az 1976-ban megjelent szöveg betűi szerint megegyezik a *Zuversicht / Bizalom* (1982) c. kötetben megjelent változattal, egy tördelési különbséggel: az első * utáni részt az 1976-os változatban három sorban (Mosolyában / koravén angyalok / zenélnek.), az 1982-es változatban egy sorban tördelték.

33 NÉMETH László: *Égető Eszter*, tévéfilm, a forgatókönyvet írta, rendezte Hintsch György, bemutató: 1989.

34 Németh Lászlóék, majd özv. Németh Lászlóné lakása az Orsó utcában volt.

35 Kézzel, tollal írt, expressz levél két lapon, borítékban. Feladó: Koch Valéria, 1115 Bp., Tétényi út 34/b. Címzés: Tüskés Tiborné tanár, 7625 Pécs, Surányi M. u. 25. Tüskés Tiborné hagyatéka.

36 A pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban 1976. november 22-én megnyílt Németh László emlékkiállításához az író drámáinak bemutatóiról az MTI-től kért fotók

- ÉV 66 1215/89 ← „Az áruló”,³⁷ Madách Színház,³⁸ 1966.
(Bessenyei + Béres Ilona)
- 66 1515/74 ← „Az áruló”, Madách Sz., 1966 (ugyanabból az előadásból színpadkép, látható szereplők: Bodor Tibor, Bessenyei, Horváth Ernő, Béres Ilona)
(Rendező: Ádám Ottó)
- 65 0210/40 ← „Mathiász panzió”, Madách Kamara Színház, rendezte Ádám Ottó
színpadkép (szereplők nincsenek feltüntetve)
- 65 0210/59 ← szintén a „Mathiász p.”, szereplők Tolnay Klári és Domján Edit, (ugyanaz az előadás)
- 76 0130/71 ← „Colbert”, Madách Kamara Sz., főszereplő: Bessenyei Ferenc
- 66 0927/17 ← „A³⁹ szörnyeteg”, Katona József Színház, rendező: Major Tamás
A képen: Töröcsik Mari és Básti Lajos
- 61 221/21 ← „Galilei”, Katona József Színház, 1961.
- 68 1114/34 ← „Széchenyi”, Katona József Színház, 1968.
főszereplő: Bessenyei F.
a képen: Bessenyei és Balázs Samu
- BN 76 0916/67 ← „Széchenyi”, Bessenyei Ferenc főszereplésével a Madách Színház idei évadnyitó darabja
- BN 76 0916/38 ← a fenti előadás színpadképe
- JÁSZ 75 1001/68 ← „Mathiász panzió”, Veszprém, Petőfi Színház előadása 75-ben,
rendező: Horvai István

Így ugye jó lesz?⁴⁰

Karsai Nándorral⁴¹ nem tudtam beszélni, szabadságon van, de egy Popovics nevű elvtárs a tévé archívumából nagyon kedvesen felvilágosított a „Szülőföldem, Mezőszilas” c. Németh László portréfilmről⁴² (remélem, ez a kért film, és nincs még több is!). Mérete: 16 mm. Tehát ehhez kéne most már csak vetítő, ugye? A KISZ-esek akciójára nem tudok, de biztos így van, ha ezt írták.

37 A darabcímek végig piros filctollal aláhúzva.

38 Aláhúzások kék tollal az eredetiben.

39 Az „A” betű ceruzával áthúzva.

40 A sor fölött tollal húzott vékony vonallal elválasztva.

41 Karsai Nándor (1925–2010), gyártásvezető.

42 A pécsi Leőwey Klára Gimnázium megemlékezéséhez kapcsolódott 1976. november 23-án a „Szülőföldem, Mezőszilas” (1970, szerk. Major Sándor) c. tévéfilm megtekintése.

Gábor⁴³ telefonált, amíg nem voltam itthon (iskolában és 3 napos riporton voltam eddig), azt hiszem, épp ma este hív fel újra.

Bármilyen lenne még, írjon vagy hívjon fel! És ne idegeskedjen annyit, ígérje meg! Elnézést a csúf írásért, de a gép épp foglalt.

Szeretettel – Koch Vali

4.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak⁴⁴
Budapest, 1979. július 21.

Bp., 79. július 21.

Tanárnőm, drága,

hogyan telnek napjai? Gondolatban naponta Fenyvesen⁴⁵ vagyok – olyan felüdítő, erőt adó volt az a kis idő, amit abban a – sajnos és hála Isten! – kandallómeleg, esőszagú, nyugodt házban töltöttem. Tanárnő és a környezet mindig jól hat rám. Hadd köszönjem meg újra!

Még táppénzen vagyok, de zsúfolt így is minden napom. Kétnaponként az injekció-járás, aztán hát a napi munkák – főzőgetek magamnak és az elég gyakori vendégeimnek – pl. itt volt a Húgom, az útleveleket intézte; átutazó régi barátaim telefonálnak, jönnek-mennek; Szántó Jutka⁴⁶ barátnőm gyakorta meglátogat stb. Olvasok, Heidegger⁴⁷ gépelek, Nyíri Tamásnak⁴⁸ a fordítást,⁴⁹ zenét hallgatok, sokat és mindenfélét. És egyre több dolgom van, nem is tudom, mi lesz, ha újra kezdődik számomra a szerkesztőségi robot,⁵⁰ sajnos, valószínűleg már a jövő héten. Jobban érzem magam, de nem híztam semmit. És fáradékony vagyok továbbra is.

Nyíri Kristóf⁵¹ elfogadta, sőt megdicsérte a Heidegger-szinopszist.⁵² [...] A jövő hétre újabb munkát adott – ami találkozót jelent. De csak egy presszóban.

43 Tüskés Gábor (*1955), irodalomtörténész, Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné Szemes Anna fia.

44 Írógéppel írt levél másolati példánya, boríték és aláírás nélkül, normál vastagságú papír két oldalán. Koch Valéria hagyatéka.

45 Balatonfenyves.

46 Szántó Judit (?–?), újságíró, műfordító, Koch Valéria szegedi egyetemi évfolyamtársa.

47 Martin Heidegger (1889–1976), filozófus.

48 Nyíri Tamás (1920–1994) katolikus teológus, filozófus, a budapesti Hittudományi Akadémia tanára.

49 Koch Valéria Heidegger-fordításainak egy része a *Vigilia* c. folyóiratban jelent meg.

50 1973–1981 között Koch Valéria a *Neue Zeitung* munkatársa volt.

51 Nyíri Kristóf (*1944), filozófus, egyetemi tanár.

52 Koch Valéria *Martin Heidegger és a létmegértés útjai* c. disszertációjával 1989-ben doktorált az Eötvös Loránd tudományegyetemen. Az értekezés opponensei Munkácsy Gyula és Nyíri Kristóf voltak.

Sz. Béla⁵³ egyedül, nélkülem repült az NDK-ba, 4 napra. Itt volt nálam előtte és utána is. Hozott egy gyönyörű Mozart-lemezt. Örültünk egymásnak. [...]

A napokban írok Gábornak.⁵⁴ Vajon Szentendrén van-e, ki tudja? Tőle semmi hír.

A Pilinszky-portréverset⁵⁵ még folytattam, most kész és így jó. (Szerintem.) Küldöm Tanárnőnek, szeretettel. Berkes Erzsinek⁵⁶ nagyon tetszett. Kíváncsian várom Kalász Márton⁵⁷ véleményét. (A múlt vasárnapi Népszabadságban egy csodálatos Anna Ahmatova portréverse jelent meg. 8 ragyogó sor.)⁵⁸

Még egy hétig egyedül leszek a lakásban. Jó a csend. Az a néni, akivel esetleg el-tartási szerződést köthetnék, a rokonaihoz utazott Kecskemétre. Még beszélni se tudtam vele. Nehéz ügy ez.

A júliusi Vigilia közli a Balczó-interjú első részét.⁵⁹ És Nyíri Tamásról is van szó, a levelező teológia-oktatás kapcsán.⁶⁰

Tündéről⁶¹ mi hír? Most már hamarosan itthon lesz, tele élményekkel, tapasztalatokkal.⁶²

Drága Tanárnő, közelgő névnapjára sok napfényt kívánok, képletesen és konkrétan is. Szeretettel köszöntöm, sok-sok szeretettel.

És kérem, írjon. Már régóta kiválóan meg tudom fejteni kedves hieroglifáit!

A régi szeretettel:

53 Dr. Szende Béla (1936–2011), gimnáziumi tanár, tanszékvezető docens, német nemzetiségi politikus. Vö. Béla SZENDE (Hg.), *Jahresringe. Ungarndeutsche Anthologie*, (Budapest: Tankönyvkiadó, 1984); Béla SZENDE, „Valeria Kochs Schaffen kritisch-analytisch verinnerlichen. Signale”, *Neue-Zeitung-Beilage für Literatur und Kunst*, 24. April 1999, 1–3. Újraközölve: *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 244–247.

54 Ld. 43. jegyzet.

55 KOCH Valéria, *Izzó angyal, menthetetlen* (P.J.) c. verse. Kötetben megjelent: *Zuversicht – Bizalom*, i. m., 120. Koch Valéria németre fordította Pilinszky több versét, 1974-ben két levelet írt a költőnek. ERB, *Koch übersetzt*, i. m., 148–149.

56 Berkes Erzsébet (1940–2002), újságíró, kritikus, dramaturg.

57 Kalász Márton (*1934), költő, író, műfordító. Kalász Márton magyarra fordította Koch Valéria néhány német nyelvű versét: „In memoriam Rilke; Gyerekkor (Kindheit); Téli nád (Winterrohr)”, *Magyar Nemzet*, 1983. augusztus 6. 13. „A magyarországi németek irodalmából” c. összeállításban. A három versfordítás kötetben: *Útban a csend felé. Magyarországi német költők, írók magyar nyelven*, vál., utószó SZENDE Béla, szerk. GYUROK János, (Pécs: Baranya Megyei Művelődési Központ, 1988), 56–58.

58 KALÁSZ Márton, „Anna Ahmatova”, *Népszabadság*, 1979. július 15., 13.

59 FODOR Ilona, „Négyszemközt Balczó Andrással (I.)”, *Vigilia*, 44 (1979), 476–486.

60 SÍKI Géza [RÓNAY György], „Levelezők a teológián”, *Vigilia*, 44 (1979), 459–466.

61 Tüskés Tünde (*1959), középiskolai tanár, Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné Szemes Anna lánya.

62 Tüskés Tünde 1979. augusztus 21-én tért vissza Angliából Budapestre. Fodor András és Tüskés Tibor levelezése III. 1977–1997, s. a. r., jegyz. TÜSKÉS Tibor, (Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2010), 98.

5.

Koch Valéria – Tüskés Tibornak⁶³

Budapest, 1980. augusztus 27.

Bp. 1980. aug. 27.

Kedves Tanár Úr,

személyesen szerettem volna köszönteni születésnapján,⁶⁴ és beszélgetni lett volna jó. Ám zűrös az élet, nehezen jönnek össze a dolgok.

Fogadja hát utólagos, de érvényes jókívánságaimat: kívánok újabb fél száz termékeny esztendőt!

Bízom azért egy közeli beszélgetés lehetőségében is. Tanárnővel küldtem néhány verset: elolvasásra s esetleges közlésre, ha megérdemlik. Ebben szeretném segítségét kérni: Jelenkorra, Dunántúli Naplóra⁶⁵ gondolok, Somogyra netán. Lehetne róla szó?

Örölnék véleményének. Én elfogult vagyok, szeretem ezeket a verseket: aszályos hónapok után csörgedeztek elő, rózsaszínű muszáj-cikkek kiábrándultsága után. Nem tehetem, mert éhen halnék, de szeretném: csak verseket írni, jókat, amikben hiszek.

Köszöntöm szeretettel

Koch Vali

6.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának⁶⁶

Pécs, 1981. november 6.

Valikám,

szerettem volna, ha a szép verse mielőbb az írójához ér, időm nem volt akkor levélírássra, ugye megbocsátja, hogy egy sor nélkül tettem postára.⁶⁷ Gratulálok hozzá. Mivel ugyanazon az oldalon volt Tibornak is egy írása,⁶⁸ nem tudtam az egész oldalt

63 Kézzel, tollal írt levél, borítékban. Feladó: Koch Valéria, Budapest, Tétényi út 34/b. 1115. Címzés: Tüskés Tibor írónak, Pécs, Surányi M. u. 25. 7625. Petőfi Irodalmi Múzeum, Tüskés Tibor hagyatéka, Tüskés Tibornak írt levelek. Koch Valéria 1973–1982 között lakott a Tétényi úti lakásban albérletben.

64 Tüskés Tibor 1980. augusztus 11-én ünnepelte 50. születésnapját.

65 Ld. KOCH Valéria, „Jó hír”, *Dunántúli Napló*, 1980. november 16., [9].

66 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, borítékban, az első oldalon Koch Valéria rájegyzéseivel és aláhúzásával. Feladó: Tüskés Tiborné, 7625 Pécs, Surányi 25. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Tétényi út 34/B, 1115. Koch Valéria hagyatéka.

67 KOCH Valéria, „Emlékezés Pécsre”, *Dunántúli Napló*, 1981. november 1., 9.

68 TÜSKÉS Tibor, „Kora őszi fények a Bácskában”, *Dunántúli Napló*, 1981. november 1., 9.

elküldeni, de megpróbálok szerezni, már szóltam gyerekeknek, s akkor egészében postára teszem.

Nem tudom, terhelhetem-e kéréssel? A 75 éves évforduló kapcsán az iskola-történeti kiállításba nekem is be kell mutatni, mit tett az irodalmi szakkör az elmúlt években.⁶⁹ Hogy ne csak ismételése legyen a múltnak, arra gondoltam, friss anyaggal is ki kellene egészíteni. Ezt kínálja, hogy Illyés⁷⁰ 82-ben lesz 80 éves, Babits⁷¹ pedig 40 éve halt meg. Ezt a két anyagot szeretném újnak bemutatni. A volt kiállításokhoz a pesti Irodalmi Múzeum mindig készségesen segített, ezért is fordultam most is igazgató-jához (változás történt a személyben, név szerint nem tudom ki ő)⁷² segítségéért már több mint egy hónapja, de semmi választ nem kaptam. Tudom, rossz emlékei vannak Németh László⁷³ ügyben (az ágy alatt tartott kép stb.), vajon mégis kérhetem-e Valit, hogy telefonon vagy személyesen ha arra jár, hivatkozna a feladott levelemre, s megkérdezné-e, e két anyagban miben tudnának segíteni.⁷⁴ Mindkettőjükről nagyméretű arcképre is feltétlen szükség lenne. Csak akkor kérem, ha nem okoz különösebb bonyodalmat. Persze telhetetlen vagyok, mint mindig. Illyés újabb drámáit a pécsi színház mutatta be, de minden anyagot szétszórtak, semmit nem tudtak adni. Tudom viszont, hogy a Madách Színház nagy sikerrel játssza a Sorsválasztókat.⁷⁵ Én feltétlen írok az igazgatójának,⁷⁶ kérem anyagban a segítséget, megtenné-e Vali, hogy – mondjuk egy hét múlva – telefonon érdeklődik, s elmenne érte, mivel nyilván ők a csomagolástól fáznak, s nekem sem mindegy, mennyire összehajtogatva ér ide. <Nyilván> Legcélszerűbb lenne egy dobozba beletéve küldeni, mert akkor a képek sarka nem sérül, a plakát se rongyolódik.

Valikám, ha nehézséget okoz, nem kértem semmit.

Nagyon sok szeretettel köszöntöm, s igen sajnálom, hogy soha nem tudunk öszszefutni.

Pécs, 81. nov. 6.

Tüskés Tiborné

69 Ld. Tüskés Tiborné, „Az értéket továbbadni. A magyar irodalmi szakkör munkájáról”, in *Apécsi Leőwey Klára Gimnázium 75 éve*, szerk. DR. NAGY Gyuláné, (Pécs: Leőwey Klára Gimnázium, 1981), 70–74.

70 Illyés Gyula (1902–1983), költő, író, műfordító.

71 Babits Mihály (1883–1941). költő, író, műfordító, irodalomtörténész.

72 A zárójeles megjegyzés fölé Koch Valéria kézzel beírta: „Raffai Sarolta főig.”.

73 Németh László (1901–1975), író, műfordító. Vö. 3. sz. levél.

74 A lap felső szélén Koch Valéria kézírásával: „P. Ir. Múz.: * 173-611 / 173-450 / 173-786”.

75 ILLYÉS Gyula: *Sorsválasztók* c. drámáját 1981. szeptember 20-án mutatta be a budapesti Madách Színház.

76 Koch Valéria kézírásával a lap felső szélén jobbra: „M. Sz.: 222-874 műv. titk.” áthúzva, alatta: „222-009 gazd. ig.” A lap felső szélén balra: „Dr. Lázár György / 222-009”, mellette áthúzva: „222-874 / ügyv. ig.”

7.

Tüskés Tibor – Koch Valériának⁷⁷

Pécs, 1982. július 3.

Kedves Vali,

szívből köszönöm, köszönjük a ránk gondolást, én bontottam föl a küldeményt, „T. T.-né” a Balatonon van, majd a jövő héten viszem le a könyvet⁷⁸ Fenyvesre, hová – tudtommal – Magát személyesen is várja, de ennek meg az ő véleményének megírása is másik levélbe való. Tehát: amit én mondhatok. Alighanem valóságos nyelvi és költészettörténeti „csoda” ez a kétnyelvűség. A világirodalom talán ismer más példákat, s tudtommal nálunk, a Duna-Tisza táján Vitkovics Mihály⁷⁹ írt két nyelven verseket,⁸⁰ de ez valami nagyon mai és újkori „jelenség” – minden szépségével és drámájával, gazdagságával és fájdalomával együtt. A német nyelvű verseket – hiába tanultam négy-öt évig a nyelvet – nem tudom, mint költészetet értékelni, de az a gyanúm, hogy abban a nyelvi anyagban talán még nagyobb „eredetiséggel” rendelkeznek, mint a magyar nyelvű szövegek a mai magyar lírához viszonyítva. Ezzel persze semmiféle (főként nem érték) különbséget nem akarok a versek között tenni. Főként a kötet második felét olvastam el figyelmesen, nagy élvezettel. A tíz év, ami a versek keletkezési idejét adja, nem látszik meg a szövegeken. A legkorábbiak is frissek, érettek, s a maiak is őrzik az ifjúság, a fiatal szem varázsát. Gazdag és változatos ez a líra: a félszáz vers az epe-grammáktól⁸¹ a gyerekdalokig meg tud szólaltatni egy sor hangszínt, változatot. Mintha a tömör, esszenciális, lényegi (s talán a kelleténél is fogalmibb!) <...> lírához állna közel ez a költészet: Pilinszky,⁸² Weöres,⁸³ a[z] impresszionista líra (pl. Anyóka a tavaszban) szellemujja egyaránt fölfedezhető, de ez természetesen nem baj. Mindenki tanul valakitől (s Koch Valéria éppenséggel a legjobbaktól), csak a dilettánsnak nincs apja – mondta valahol Borsos Miklós.⁸⁴ A legegységesebb talán a Szeretkező szavak ciklus,⁸⁵ de ez érthető is, itt a mag, az alap, a lírai „történet” – adott. A „hanyat[t] zuhant kövek”, a „zihálva felcsillognak”, a „kétségbeesés angyla” (mind egyetlen versben!)⁸⁶ féle kifejezéseknél gondolok szegény Jánosra.⁸⁷ Eredetiek, frissek, egyéniek viszont az efféle szóösszetételek[,] metaforák: szeretetaszály, türelemvirág, pernyemagány, s kü-

77 Írógéppel írt, kézzel javított és aláírt levél, borítékban. Feladó: Tüskés Tibor, 7625 Pécs, Surányi u. 25. Címzés: Koch Valéria költő, Budapest, Tétényi u. 34/b, 1115. Koch Valéria hagyatéka.

78 Utalás KOCH Valéria, *Zuversicht – Bízalom* c. első, kétnyelvű kötetére.

79 Vitkovics Mihály (1778–1829), költő, író, műfordító, mecénás.

80 Az 1920-as évek első felében Illyés Gyula kísérletezett francia nyelvű versek írásával Párizsban.

81 Utalás az Epe-grammák c., 1980-as datálású versre. *Zuversicht – Bízalom*, i. m., 76–77.

82 Pilinszky János (1921–1981), költő, író.

83 Weöres Sándor (1913–1989), költő, író, műfordító.

84 Borsos Miklós (1906–1990), szobrász, éremművész, grafikus.

85 *Zuversicht – Bízalom*, i. m., 95–106.

86 Utalás a Ma sincs c., 1971-es datálású versre. *Zuversicht – Bízalom*, i. m., 69.

87 Pilinszky Jánosra.

lön is megjelölném a kőbe vésendő Missa Solemnis-t.⁸⁸ <...> Meglepett (bár erre való hajlandóságát gyanítottam) néhány epigramma csípős, irónikus, telibetaláló élességű hangja: ez olyan egyéni szín, amit alighanem tovább kellene fejlesztenie. Szépségével, tömörségével, tiszta líraiságával tűnik ki a Torzók⁸⁹ és a kitűnő Chagall-portré,⁹⁰ s talán a kötet legszebb (egyik legszebb – legyünk szerények!) darabja, a Lábadozás.⁹¹

Mit mondhatnék még? Legyen ereje, elhivatottsága, kedve folytatni! Ez mindennek előtt belső készítés dolga, de azt is tudom, hogy a légkör, a fogadtatás se mindegy. A kiadó, a papír tábla stb. miatt ne legyen semmiféle aggodalma. Ez a kötet ugyanúgy a kritika figyelmére érdemes, mintha Párizsból érkezett volna. Éppen ezért most az újszülött miatti felelősség is ébredjen föl a költőben: kerüljön oda a könyv mindazon helyre, ahol érdemben foglalkoznak vele. Azt se mulassza el, hogy gyöngéden figyelmeztesse a szerkesztőket: írassanak róla kritikát. Akár rám hivatkozással juttasson példányt Fodor Andrásnak⁹² (1065 Bp. Bajcsy-Zsilinszky u. 15/E.) és Rónay Lászlónak⁹³ (1025 Bp. Mandula u. 36.); Szederkényi Ervinnek⁹⁴ úgy kellene küldeni, hogy mindjárt jelezze esetleg annak nevét is, hogy ki írna szívesen a kötetéről a Jelenkor-ban⁹⁵ (levéve ezzel a szerkesztőség gondját a „szervezés” ügyében).⁹⁶

Kedves Vali, még egyszer melegen köszönöm figyelmét, kedvességét. Szívből örülök a könyv megjelenésének. A gond, a felelősség, amit bizonyára most érez, erőt és kedvet adjon folytatásra, a szárnyalásra. A bizalom, amit kér, megvan bennem, hiszem, hogy arra az ösvényre lel, amely ha keskeny is, de messze visz. Mert a keskeny utak vezetnek a legmesszebbre...

Sok szeretettel, kézszorítással:

82. júl. 3.

Tüskés Tibor

88 *Zuversicht – Bizalom*, i. m., 81.

89 I. m., 83.

90 „Hommage à Chagall”, i. m., 90.

91 I. m., 92.

92 Fodor András (1929–1997), költő, író, műfordító. Tüskés Tibor 1982. szeptember 29-én Fodor Andrásnak írt levelében megemlíti Koch Valéria első, kétnyelvű kötetét. *Fodor András és Tüskés Tibor levelezése III.*, i. m., 175. A kötetre vonatkozó további utalások: uo., 179–180. 1983-ban Fodor András megkísérelt közbenjárni Koch Valéria Móricz Zsigmond Ösztöndíjának ügyében, eredménytelenül. Uo., 182, 184.

93 Rónay László (1937–2018), író, irodalomtörténész, szerkesztő, kritikus.

94 Szederkényi Ervin (1934–1987), szerkesztő, irodalomtörténész.

95 *Jelenkor* (1958–) c. irodalmi és művészeti folyóirat. Főszerkesztője 1960–1964 között Tüskés Tibor, 1964–1987 között Szederkényi Ervin.

96 A kötetről és a kötet kapcsán megjelent írások: ZELEI Miklós, „Zuversicht – Bizalom. Költő a kétnyelvűségről”, [Interjú] *Magyar Hírlap*, 1982. július 20. 6.; (R. L.), „Koch Valéria: Zuversicht – Bizalom”, *Új Ember*, 1982. szeptember 12. [4.]; TRIPOLSKY László, „Meríteni az örökségből és hozzátenni a magunkét. Beszélgetés Koch Valériával kétnyelvűségről, életéről, a hazai német nyelvű irodalomról”, *Népszabadság*, 1982. november 20. 15.

8.

Koch Valéria – Tüskés Tibornak⁹⁷

Budapest, 1985. június 21.

Bp., 1985. jún. 21.

Kedves Tanár Úr,

ígéretemhez híven küldöm a Magyar Hírlapban anno megjelent anyagot.⁹⁸ Egyelőre képtelen vagyok másra, mert nem érdemes és nem lehet bizonyos objektív dolgokat megírni (ráadásul talán nincs is igazam). Néhány adalékot azért engedjen meg, inkább magánközlésnek szánom, de Tanár Úrra bízom, kell-e, lehet-e erről beszélni nyilvánosan, magyarárn, publikus-e.

Szóval nem olyan rózsás ám a helyzet, 81-ben még én is optimistább voltam. 82-ben jelent meg első önálló kétnyelvű kötetecském.⁹⁹ Most 85-öt írunk. A Német Szövetség 90-ig terjedő munkatervébe nem vett bele, hogy újabb, második kötetet jelentessen meg tőlem. Itthon nincs más könyvpublikációs lehetőség németül. Kicsit keserű a szám íze, mert lenne anyagom, s most már szigorúan külön német ill. magyar nyelvű könyvhöz ragaszkodnék. Az értetlenség, az idegenkedés miatt. Senki se vállal igazán; a magyar irodalom számára német nemzetiségi költő vagyok, ami nem túl hízelgő, saját nemzetiségem meg renegátnak tart, aki a magyar irodalommal kokettál. A köztudat irtózik a nemszabályostól, a másság mindig kicsit idegesítő. Én mindig kétnyelvűnek vallottam magam; most, a berlini útam és estem alkalmából már így is propagáltak (mellékelek egy meghívót),¹⁰⁰ de nagyon csodálkozva és némi gyanakvó tisztelettel kezeltek. Mert kilógok a sorból. Osztrák és NSZK-beli író ismerőseim is kuriózumnak tartanak, inkább a szó jó értelmében, és biztogatnak, érdemes németül írnom, számukra is érdekes, amit és ahogy írok. Hát..., én mostanában leginkább két nyelven hallgatok. És gyerekeknek írok, magyarul. És fordítok. A regényemen kéne dolgozni, magyarul.¹⁰¹

97 Géppel írt, kézzel javított, aláírt levél, géppel címzett borítékban. Feladó: Koch Valéria, Budapest VI., Felsőerdősor 5. I. 9. 1068. Címzés: Tüskés Tibor, Pécs, Surányi M. u. 25. 7625. Petőfi Irodalmi Múzeum, Tüskés Tibor hagyatéka, Tüskés Tibornak írt levelek. Koch Valéria 1982-től lakott a felsőerdősori lakásban eltartási szerződéssel, 1987-től bérlőként, a 90-es évek közepétől tulajdonosként. Maria ERB, „Diese Stadt nimmt mich nicht auf”, in *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 80–143, itt: 86.

98 A levél egyik melléklete kivágott újságkikk: KOCH Valéria, „A kétnyelvű költészet kísérlete”, *Magyar Hírlap*, 1981. augusztus 30. 8. (A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem nyelvi intézetének tudományos konferenciáján elhangzott előadás rövidített változata.)

99 *Zuversicht / Bizalom*, i. m. (A Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének publikációja)

100 A levél másik melléklete a berlini Haus der Ungarischen Kultur nyomtatott meghívója: „Literaturabend mit der zweisprachigen Dichterin Valeria Koch am Mittwoch, dem 5. Juni 1985, 19 Uhr. Einleitende Worte und Gesprächsleitung: Dr. János Szabo, Dozent an der Eötvös-Loránd-Universität Budapest”.

101 Koch Valéria önéletrajzi elemekből is építkező, német nyelvű befejezetlen regénykézirata a hagyatékban: Und verletzt zuletz (1993). Maria ERB, „Name – »Nur Schall und Rauch« oder Nomen est omen?”, in *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 34–79, itt: 52–58. Az önéletrajzi ihletésű

Még nem adom fel, csak kicsit belefáradtam. Pedig vannak sikerek is, látszólag, csak engem a dolog siker-része nem érdekel.

Kedves Tanár Úr, beszélgetni volna jó talán e dolgokról, bár, tudj' Isten, érdemes-e. Bizalmát köszönve köszöntöm:

Koch Vali

9.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁰²

Pécs, 1988. június 12.

Valikám,

a két levél¹⁰³ útban keresztezte egymást, de tervekben, gondolatban egymásra találtak.

Örülök, hogy leírta: most már kezd otthonná válni a felsőerdősori lakás, hiszen ebből tudom, nem gondol a cserére, a változtatásra, amiről váltig állítom, szerencsétlen megoldás lenne. Hacsak nem az álomlovag karján lejtene el egy csodaéletbe, csodamegoldásba. De van ilyen egyáltalán?

Köszönöm a befogadást, előre örülök a találkozásnak, a beszélgetésnek. Konkrét időpontot most sem tudok írni. Én jún. 22-én ülök a Mecsekre,¹⁰⁴ onnan <(Déli)> kell eljutnom a Böszörményi útra (nem tudom hogyan) a Filmintézetbe. Mihelyt megkapom a részletes tájékoztatót, már éppen ideje lenne, készíték róla fénymásolatot: lássa, mikor mi van, s akkor ahhoz tudjuk igazítani a találkozást. Kérem, azt is írja meg, ha nem akar eljönni 22-én egy-egy film megnézésére, a Böszörményi útról hogyan jutok el Valihoz. A Népköztársaság útján¹⁰⁵ már tudok tájékozódni.

Pesti tartózkodásomról István¹⁰⁶ szülei nem tudnak, mert lehetetlen nekik megmagyarázni, mért nem megyek hozzájuk. Most pedig nem akarok, mert akkor Valival esik kútba a terv.

Én vagy 23-án a Mecsekkel, vagy 24-én reggel indulok vissza Pécsre azzal a vonattal, ami fél 11-kor Pécssett van. Akkor mindjárt a munkahelyemre megyek, így nem vész el egy nap szabadságom.

A viszont látásig sok szeretettel vagyok Valival

Pécs, 88. jún. 12.

Tüskés Tiborné

---

regényt Koch Valéria eredetileg magyar nyelven tervezte írni, a 90-es évek elején döntött a német mellett. A hagyatékban két bővebb szinopszis található. Wolfart-Stang Mária és Erb Maria szíves közlése.

102 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

103 Utalás Koch Valéria és Tüskés Tiborné jelenleg ismeretlen leveleire.

104 A Mecsek-expresszre.

105 Ma: Andrássy út.

106 Dr. Tóth István (*1953), mikrobiológus, Tüskés Tünde férje.

10.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁰⁷

Pécs, 1988. június 27.

Drága Valikám, köszönöm a szíves szavakat, a jól tartást mindenben. Sajnos, egy váratlan betoppánú miatt megghiúsult a találkozás, de Fenyvesen a jelzett időben sok szeretettel várom.

Nagyon vigyázzon magára, ki kellene kapcsolni a lelki traumákat. De hogyan? Ez a[z] én egyik bajom is.

Sok-sok szeretettel

Pécs, 88. jún. 27.

Tüskés Tiborné

11.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak, Tüskés Tündének,

Tóth Istvánnak és gyermekeiknek¹⁰⁸

Budapest, 1989. január 22.

Budapest, 89. jan. 22.

Kedves Tünde, István, Gyerekek,

remélem, odaért¹⁰⁹ valamikor a karácsonyi üdvözlőtem. Sokat gondolok Rátok, beszéltem Péterrel¹¹⁰ is, mit tud rólatok. Gondolom, már elkezdődött a visszaszámlálás: jól, okosan használjátok ki a hátralévő időt abban a derűs világban! Nagy lesz majd a kontraszt...

Drága Tanárnőm,¹¹¹ köszönöm a vidám, tavaszi hangulatú lapot; itt sötét van, hideg és köd, és egyre zavarosabb minden, Kívánom, érezze nagyon jól magát, lásson, élvezze a csendet, a mókusugrálást – olyan ez, mint egy tündérmese. Gondolom, Bush beiktatása¹¹² nagy céció volt, más dimenziók és szokások, hiába. Néhány szónak örülnék – és majd sokat mesél, ugye? Puszi, üdv, köszöntés szeretettel:

Koch Vali

[Utóirat keretben:] Csak a lap szegedi, Tündében némi nosztalgiát ébresztendő...¹¹³

107 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

108 Kézzel írt képeslap szegedi motívumokkal, egyik szélén sérült. Címzés: István Tóth – Tünde Tüskés, 1135 Arlington Parkway NE, USA – Atlanta, GA 30324, USA. Légiposta. Tüskés Tiborné hagyatéka.

109 Dr. Tóth István 1987–1989 között dolgozott egy atlantai kutatóintézetben, útjára felesége és gyermekei is elkísérték.

110 Tóth Péter, Dr. Tóth István öccse.

111 Tüskés Tiborné 1988. decembere és 1989. március 2. között tartózkodott Atlantában Tüskés Tündénél és családjánál.

112 George H. W. Bush, az Amerikai Egyesült Államok 41. elnökének (1989–1993) beiktatása 1989. január 20-án történt.

113 Egyetemi tanulmányait Tüskés Tünde a szegedi József Attila Tudományegyetemen végezte.

12.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹¹⁴

1989. május

Drága Tanárnőm,
teljes gyógyulást testben és lélekben a régi szeretettel

Koch Vali

1989. máj.

13.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹¹⁵

Pécs, 1990. augusztus eleje

Pécs, 1990. aug.

Drága Tanárnőm,

köszönöm, hogy ebben a sivatagban sem engedi föladni a reményt, hogy úgy csobog, akár a patak, mint éjben a csillag, úgy világol.

Reménység, patak, csillag: köszönöm, hogy ÉL, s hogy ennek az életnek, ennek az okos, páratlan gazdagságnak SZERETET-ben a részese lehettem. Kérem Istent, áldja meg életét

60. születésnapján¹¹⁶

az Ő végtelen kegyelmével.

Versben szerettem volna mindezt elmondani, de a sorok, szavak most kissé eltávolodtak tőlem.

Szomorú, beteg, boldog szeretettel köszöntöm

Koch Valéria¹¹⁷

114 Kézzel írt üzenet vízparti motívumot ábrázoló, 10,3×7,1 cm méretű papírlap felső részén, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

115 Kézzel írt üzenet zöld kartonlap egyik oldalán, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

116 Tüskés Tiborné 1990. augusztus 11-én ünnepelte 60. születésnapját.

117 Az aláírás mellett kétoldalt egy-egy virág rajza.

14.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹¹⁸

Szederkény, 1990. december 19.

Szederkény, 90. dec. 19.

Tanárnőm,

köszönöm a levelet¹¹⁹ és minden szíves segítségét. Sajnos igazán jól már nem leszek. Erről beszélni kéne. Meglátogatna mostanában? Szeretettel várjuk. Békés, derűs, áldott karácsonyt és jó új évet egészségben kívánok szeretettel a család nevében is

K. Vali

15.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹²⁰

Budapest, 1991. április 24.

Bp., 1991. ápr. 24.

Tanárnőm,

végre újra Pesten vagyok és lábadozóban, még betegállományban. Februárban jöttem föl, Máriáék¹²¹ hoztak el, utána rögtön kórházba kerültem, egy csodás doktornő kezébe, egy hónapig altatott, gyógyította a pécsek¹²² által félrekezelte egész szervezetemet: gyomorfekélyem volt, vérző; vészes vashiányom stb. Iszonyatos 10 hónap van mögöttem, csoda, hogy élek. Anyám¹²³ és Krisztina¹²⁴ váltják egymást nálam. Szombaton a barátaimnak (kb. 25 fő) ünnepi buli lesz. Levélben majd bővebben. Írjon! Köszönök mindent. Szeretettel:

K. Vali

118 Kézzel írt karácsonyi képeslap (Andrea Previtali: Mária a gyermekkel). Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka. – Az 1989-ben kimondott válást követően Tüskés Tiborné lánykori nevét használta.

119 Utalás Tüskés Tiborné jelenleg ismeretlen levelére.

120 Kézzel írt budapesti képeslap (Milleniumi emlékmű részlet). Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi u. 25, 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

121 Wolfart Jánosné Stang Mária, Koch Valéria osztálytársa a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban.

122 Koch Valériát több alkalommal kezelték kórházban ebben az évben Pécsen.

123 Koch Leóné Metzger Regina (1927–2010).

124 Koch Valéria édesapjának (Koch Leó [1923–1981]) húga, Valéria nagynénje: Koch Krisztina (1933–2018).

16.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹²⁵

Budapest, 1991. május 10.

Bp., 91. máj. 10. péntek

Tanárnőm,

köszönöm a névnap bi zta tó ro ka t és a Pestre írt szívből jött la po t.¹²⁶ Azért csak most vá la szo lok, mert ma vá lt bi zta tó sá, ho gy Má ri áé kkal nem uta zu nk Ba ra nyá ba Pün kös dko r, te hát Pes ten les zek. Az az: ké rem, jö jjön ki csit elő bb, sze re tet tel vá rom, Isten tud ja, mi ko r les zü nk ú jra eg ym á s kö zel é ben. Ha pro blé má s a ná lam al vás (ré szemről nem!), ké rem jö jjön a szom bat reg gel 9 kö rül in du ló von at tal, én vá rom a Dé liben (va gy ak ár Ke len földön, az 1-es busz di rekt oda visz), me ge bé del ünk és 17.20-ig el be szél get ünk, len ne mi ről! Tün dé ék nek nem is ké ne erről tu dni ok, ha ez kel le met len vo lna. Mi t szól ho zzá? Ké rem, fel tét len ül vá la szol jon, ex pressz, mert na gy ké sé ssel ka po k le ve le ket. Én ha za Be na de tt¹²⁷ bé rmá lá sa ko r, jún. 23-án me gyek elő rel átha tó la g. Köz ben ápr. vé gén volt eg y szü le té sna pi na gy „bu li” ná lam, 18 ven dé ggel, re me kű l si ke rű lt, a ba rá ti kö r vett ré szt. Itt volt Krisz ti na, sü tö tt, fő zött. Most él vezem az ön álló sá go t, per sze gond van bő ven, de erről csak szó ban. Nyí ri prof-fal már sze mé lye sen be szél get tem, el is jö n, ha már nem ta nít; ve le is csak még elmé ly ült a ka pcsol at, mint a tö bbi ekkel is, akik ig a zi ba rá to k. – Vá rom, ír jon és jö jjön. Sze re tet tel:

Vali

17.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹²⁸

Budapest, 1991. május 29.

Bp. 91. máj. 19. szerda

Tanárnőm,

kö szö nöm a la po t¹²⁹ és a Tün dé ék kez in vi tá lá st, re mé lem, ta lá lko zu nk, csak ki csit ké sőbb, le he tő leg 19-én v. 20-án dé lu tán. Ugya nis elő rel átha tó la g jún. 4–17-ig Szig li ge ten les zek az Al ko tó há zban, be utaló val, most be szél tek rá, van még hely, és jó a hí re. A ki-

125 Géppel írt, kézzel javított, befejezett és aláírt postai levelezőlap. Feladó: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5., 1068. Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

126 Utalás Tüskés Tiborné két, jelenleg ismeretlen levelére (levelezőlapjára).

127 Kratofil Bernadett, Koch Valéria húgának, Zugfil Jánosné Koch Gabriellának lánya.

128 Kézzel írt képeslap virágmotívummal. Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

129 Utalás Tüskés Tiborné jelenleg ismeretlen levelezőlapjára.

szolgálás, pihenés rám férne annyi rossz után. Csak szép idő is lenne végre! – Írjon nekem Pestre, melyik nap du. megfelelő (19. v. 20.). – 21-én Szederkénybe kell utaznom, Betti¹³⁰ bérmlására. – Isten éltesse és tartsa meg Pedagógusnap (és mindennap!) alkalmából Tanárnőmet! Szeretettel csókolom:

K. Vali

18.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹³¹
Szigliget, 1991, június 12.

Szigliget, 91. jún. 12.

Tanárnőm,

szeretettel üdvözlöm erről a gyönyörű helyről! Ideálisan jó és szép minden, a természet, a társaság, a kiszolgálás, ez a hatalmas zöld és madárdalos, virágos park, a levegő fűszeres és tiszta, jó a hangulat stb. Még 2 hét is kellene... – Pesten sok gond vár rám; 21-én le Szederkénybe; remélem, 19-én v. inkább 20-án (csüt.) röviden találkozunk a Futár utcában.¹³² A többi szóban.

Győzi Márton urat?¹³³ Jó fiú, reméljük.

Sok-sok Balaton-közei üdvözléssel szeretettel:

K. Vali

19.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹³⁴
Budapest, 1991. július 11.

Bp., 91. júl. 11. csüt.

Tanárnőm,

ez most nem jön össze, mert holnap utazom vonattal Szigetvárra, onnan Szederkénybe a gyerekekért, akiket bérelt kocsival hozok föl Pestre vasárnap, 1 hétre. A kö-

130 Kratofil Bernadett.

131 Kézzel írt képes levelezőlap (Szigliget). Címzés: Tóth – Tüskés címén Szemes Anna tanárnő, Budapest XIII., Futár u. 6. III. 9. Tüskés Tiborné hagyatéka.

132 Tüskés Tünde és családjának otthona.

133 Tóth Márton, Tüskés Tünde és Dr. Tóth István kisebbik fia, Tüskés Tiborné unokája.

134 Kézzel írt képes levelezőlap (Nő virágkosárral). Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi u. 25., 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

vetkező héten aztán Anna-Réka¹³⁵ jön Szegedről. 29-től 3 hetes intenzív német tanfolyamot vezetek. Szóval aug. 20-ig Pécs nem jöhet szóba, sajnós. Írjon, mi újság, hogy van – legyen jól, egyen, én is állandóan „zabálok”, csak a hőség megvisel. Sok jó hírem lesz majd (végre!) Írjon! Szeretettel:

K. Vali

20.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹³⁶
[Budapest,] 1991. július 23.

Tanárnőm,

most jött a lapja,¹³⁷ köszönöm. Jó pihenést a rokonoknál és egy kis balatoni miliót is! Itt van éppen Anna-Réka Szegedről e héten. – Jövő héttől intenzív német nyelvtanfolyamot vezetek naponta 4 órában. Nincs pénzem, muszáj. – Inkább mentem volna Pécsre Szigetvár után: [...] Írjon, kérem. Boldog NÉVNAPOT! Volkov¹³⁸ csak szeptembertől rendel újra, szabadságon van. Addig majd küldöm az információkat. [szív rajza]:

K. Vali

21.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹³⁹
Budapest, 1991. augusztus 7.

Bp., 91. aug. 7.

Drága Tanárnőm,

Isten éltesse és tartsa meg egészségben, derűben, szeretetben még legalább 30 évig, mindannyiunk – akik szeretjük és tiszteljük – épülésére és örömére. Fogalmam sincs, mikor találkozunk. Nagyon zsúfolt az életem, de így a jó, érzem, hogy élek és kellek.

135 Deák Anna-Réka, Dósa Zsuzsa lánya, Koch Valéria keresztlánya. Róla szól Koch Valéria Anna-Réka c. verse (szövegét ld. *Zuversicht – Bizalom*, i. m., 113.); a Das Land Nirgendwo c. versének ajánlása (Meiner Patin Anna-Réka) is neki szól (szövegét ld. *Zuversicht – Bizalom*, i. m., 42.).

136 Kézzel írt képes levelezőlap (Rózsacsokor). Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

137 Utalás Tüskés Tiborné jelenleg ismeretlen levelezőlapjára.

138 Dr. Jurij Volkov, orvos, természetgyógyász.

139 Kézzel írt kartonlap borítékban, a lap hátoldalára ragasztott sokszorosított virágos kép, alatta idézettel: „A nagy öröm, éppúgy, mint a nagy bánat, néma. Marmion.” Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Fes 5. Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi u. 25. 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Szederkénybe nem nagyon megyek mostanában [...]. Tele vagyok izgalmas munkával és emberekkel – Hamburgból jön hozzám a hó vége felé híres költőnő barátnőm, Ulla HAHN¹⁴⁰ – többek közt. Írjon! Vigyázzon magára, pihenjen, kérem. **BOLDOG SZÜLETÉSNAPOT!!!**¹⁴¹

Sok-sok szeretettel:

Koch Vali

22.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹⁴²

Zürich, 1991. október 22.

Zürich, 91. okt. 22. kedd

Tanárnőm,

szíves üdvözetemet küldöm ebből a gyönyörű, dúsgazdag → méregdrága, izgalmas országból – bár még egy hónapig maradhatnék! A Bodeni-tó Mainau virágszaggattal álomszerű, kicsit Balaton-nosztalgiaim lett. A barokk volt kartauzi kolostorban csodás csend honolt, csak birkák bégettek, tehenek kolompoltak, friss zöld volt minden, finom ételeket ettem. Zürich a pompa városa, a szellemi izgalomé. Még Bern, Luzern 1-1 napra, aztán 30-án irány Bp. Sajnos! Írjon Pestre! Ugye, jól van? Isten áldja. Szeretettel:

K. Vali

[Utóirat] Sok érdekes, tartalmas embert ismertem meg!¹⁴³

140 Ulla Hahn (*1945), német költő, prózaíró. Koch Valéria hagyatékában két dedikált kötet található Ulla Hahntól; az egyik, keltezetlen dedikáció magázó, a másik, 1987-ből származó tegező formában íródott. *In memoriam Valeria Koch*, i. m. 96.

141 Függőlegesen a lap szélén piros tintával írva.

142 Kézzel írt képes levelezőlap (Zürich). Címzés: T.c. Szemes Anna tanárnőnek, Surányi M. u. 25., H-7625 Pécs, Ungarn. Par avion/Luftpost. Tüskés Tiborné hagyatéka.

143 Függőlegesen a lap szélére írva.

23.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹⁴⁴

Budapest, 1992. április 14.

Bp., 92. ápr. 14.

Drága Tanárnőm,

derűs, virágos, békés, egészséges, föl-támadós (és nem lemondó) Húsvétot kívánok testben-lélekben, szeretettel. Németország most nagy élmény volt újra – majd szóban többet. Isten óvja. Írjon!

Szeretettel:

K. Vali

24.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹⁴⁵

Szigliget, 1992. június 3.

Szigliget, 92. jún. 3.

Drága Tanárnőm,

szíves, szeretetteljes üdvözetemet küldöm az éppen borús, párás, meleg, ugyanakkor derűs, jó társaságú Alkotóházból (jobbra lent a túloldalon). És a régi szeretettel és köszönettel csókolom életem nagy Tanárnőjét!

A vizlátig / -írásig:

Koch Vali

144 Kézzel írt képeslap (Töviskoronás Krisztus fej, idézettel: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyetlen Fiát adta. Jn 3,16”), boríték és bélyeg nélkül. Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi u. 25., 7625. A képeslap melléklete lehetett az újságkivágás Koch Valéria: Fivérem, Jézus c. prózai írásáról. A lap hátoldalára Koch Valéria kézzel ráírta a forrást: „Új Ember, '92. ápr. 12.” Ugyanezen képeslap melléklete lehetett egy egyiptomi szarkofágot (Ägyptisches Museum, Berlin) ábrázoló könyvjelző, hátoldalán Koch Valéria kézzel írt ajánlásával: „Tanárnőnek berlini emlék: K. Vali 1992”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

145 Kézzel írt képes levelezőlap (Szigliget). Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

25.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹⁴⁶

Budapest, 1992. július 23.

Bp., 92. júl. 23.

Drága Tanárnóm,

ez a gyönyörű ciklámen Lennart Bernadotte gróf¹⁴⁷ virágszigetén, a Bodensee-i Mainau-n született és fényképeződött, s most azt mondja: drága Anna, Isten éltesse és tartsa meg derűben, szeretetben, félelem és szenvedés nélkül, nyitottan minden szépre és emberire. És hát boldog névnapot! Ezt mondja, és földereng benne egy régi, múlhatatlan kert fenyői, bokrai alatti társa. És köszöni ezt az élményt is.

*

Tanárnóm,

holnap Szegedre utazom Anna-Rékáékhoz, szabadterizünk, aztán ha túléltem a népes, zűrös családot, Kecskeméten [...] (P[...])¹⁴⁸ vár családi otthonába; hétfőn este Pesten szeretnék lenni. – Német verseim a nyomdában.¹⁴⁹ – Michel¹⁵⁰ 1 hónap múlva jön. – Zajlik... Írjon,¹⁵¹ kérem. Ég áldja, szeretettel:

K. Vali

26.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹⁵²

Budapest, 1993. június 3.

Bp., 93. jún. 3.

Tanárnóm,

próbáltam telefonon elérni tegnap és ma, sikertelenül. Ugye, nincs semmi külön(ösebb) baj! Talán éppen tanított,¹⁵³ vagy sétált, vagy művelte a BIRTOKOT:¹⁵⁴ remé-

146 Kézzel írt képeslap (Cyclamen persicum), boríték és címzés nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

147 Lennart Bernadotte (1909–2004), V. Gusztáv svéd király unokája, Lennart herceg, Visborg grófia, tájkerttervező, fotográfus, emlékiratszerző; Mainau szigeti birtokát jeles turista látványossággá tette.

148 Dr. K. P., orvos, Kecskemét.

149 Utalás a *Wandlung: Gedichte* (Budapest, 1993) c. kötetre.

150 Koch Valéria svájci ismerőse 1991. októberi svájci ösztöndíjas tartózkodása idejéből.

151 Innen kezdve a szöveg a lap bal alsó sarkában függőlegesen írva.

152 Kézzel írt kartonlap címzett borítékban, a lap hátoldalára ragasztva sokszorosított fénykép, tájban két lovassal, mellette idézet („Ahová az értelem nem hatol be, az érzés eljut. Szent Bonaventura”). Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Felsőerdősor 5. Címzés: T. c. Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. 7625. Expressz levél. Tüskés Tiborné hagyatéka.

153 1988-ban történt nyugdíjazását követően Tüskés Tiborné több éven át tanított a pécsi Hittudományi Főiskolán, s magántanítványai is voltak.

154 A Bálics-tető dűlő 11. szám alatti mecseki ingatlant Tüskés Tiborné 1990-ben vásárolta.

lem, így volt/van. Pesten vagyok, nem utazom holnap Németországba: túl sok volt a kínzás a fogaimmal, elnyűtt vagyok, alkalmatlan az utazásra és a felhőtlen „ünnepeltetésre”. [Majd szóban többet.] – Szegény kis Betti eltörte a karját, már több mint egy hete a pécsi gyermekklinikán sínylődik. – Szeretnék a jövő hét közepe táján Pécsre és Szederkénybe utazni: meglátogathatom röviden? Még próbálom addig telefonálni. Ha sikerülne Pécssett beszélgetnünk, kitalálhatnánk a nyárra egy jó kis haditervet, 1-2 kellemes nap erejéig. Jó? – Drága Tanárnóm,

ÉLET-ISKOLÁM egyik rendkívül fontos, meghatározó személyisége, Isten éltesse és tartsa meg még nagyon sokáig, töretlen hitben és derűvel mindenek ellenére, igenis! Szeretettel köszöntöm a Pedagógusnapon, és köszönöm, hogy van – volt – lesz – él – létezik!

Koch Vali

27.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁵⁵

Pécs, 1993. július 8.

Drága Angyalom, július 6-án írt levelemben¹⁵⁶ tudatosan kerültem az említését is az elmúlt hónapok gyötrelmének, a telefonbeszélgetésünkör említett [ro]sszullétének, bizakodva abban, mindez a múltté, [!] nem kell rá emlékezni. S ma, 8-án kaptam Krisztina levelét a történekről. Kérem, egy percet se szánjon az én leírt sirámainnak, hanem minden erejével akarjon meggyógyulni, mert ugye azt tudja, mennyi embernek mily sokat jelent Vali. Meglátja, újjászületik az egész szervezete, ez a lappangó baj okozta a három évvel ezelőtti riadalmat is, de akkor csak felületén oldották meg a [g]ondot. Most végre nyakoncsípték, ennek örüljön, meg a sok szeretetnek, a megjelent versnek, annak, hogy várja az otthona.

Valikám, ha már otthon lesz és úgy gondolják, édesanyját fel tudom váltani néhány napra, hogy hazaugorhasson, a szederkényi dolgok felől is nyugodtan lehessen. Én ellátok mindent, nem beszélek sokat, nem zavarom, észrevétlenül leszek, hogy pihenhessen, erősödhessen.

A mellékelt Kegyelem¹⁵⁷ hamari megérkezésének reményében, Isten szeretetében ajánlva köszöntöm meleg öleléssel

Pécs, 93. júl. 8.

Tanárnő

¹⁵⁵ Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatága.

¹⁵⁶ Utalás Tüskés Tiborné jelenleg ismeretlen levelére.

¹⁵⁷ A melléklet hiányzik.

28.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹⁵⁸

Budapest, 1993. július 15. és július 20.

Bp., 93. júl. 15. csüt.

Drága Tanárnőm,

köszönöm a leveleket, a verset és leginkább a megható segítségfelajánlást. Nem akarom élni vele, mert tudom, milyen nehéz az élete, mennyire szereti a lakást Pécssett és nyugalma sem szívesen rabolom (senkinek). De:

Drágám, ne ijedjen meg, elég, ha én megijedtem. A Jóisten nagyon nagy próbatételt küldött rám, szeretném végig (?) emberül állni, nem tudom, sikerülhet-e?

A műtét¹⁵⁹ „pazarul” jól sikerült, a seb szépen gyógyul, mintabeteg voltam. Aztán jött tegnap a hír: pozitív a szövettani eredmény. Igen, drága Tanárnőm. Namármost: Ha sikerült kivágnia a sebészemnek minden kórosat, akkor, remélem, megmaradok. Ezt a tervek szerint szept. végén endoszkópos vizsgálattal + mintavétellel ellenőrzik. Ha akkor találunk pozitív sejteket, újra kell műteni. És akkor Isten a megmondhatója, megmaradok-e, meddig és... Hát, ez van. Most higgadtan tudom szemlélni, reálsan a helyzetemet. De az éjszaka és a tudatalatti nagyon ijesztően tud hatni rám, van bennem félelem, és sajnos, joggal. (Elnézést, olyan magyartalanul fogalmazok! Még a szemem is gyenge, lehet, hogy szükségem van/lesz (lesz?) szemüvegre a műtét óta.)

Drága Tanárnőm! Lehet, hogy már kevés időnk lesz együtt. Lehet, hogy igaziból sikerülhet meggyógyulnom. Lehet. Fel van adva a lecke számomra. A keresztút első, alsó stációin állok még csak, az eddigi rémséges szenvedések és tapasztalások „csak” a bevezető, fel/-levezető szakasz voltak. Mivel minden bizonytalan, gondolom, szükségem van az időm szép és okos, emberi, tartalmas élésére.

A fenyegető rém elől nem menekülhetek: amit lehet, szeretném elintézni. És olyan emberekkel együtt lenni még, akiket szeretek és akik elfogadnak, akik összes zűrségemet elnézik. Ezért esetleg kérhetem, hogy ha Anya elment, valamelyik nap a jövő héten, jöjjön fel hozzám pár napra, 1 hétre? Nem fogok nyafogni. Nagyon fegyelmeztet vagyok, egyelőre. Jókat beszélgetnénk, eszegetnénk, sétálnánk kicsit.

Nagyon örülnék a jelenlétének. A háztartásom és a lakásom színvonala nagyon más, messze elmarad Tanárnőétől, de talán nem kérek emberfelettit. Gondoltam, ezt megírom, bár időpontot most még nem tudok mondani. Telefonálnék a házból vagy fülké-

158 Kézzel írt levél kettős borítékban. A belső boríték két széle behajtva. Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Felsőerdősor 5. Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., 7615. Expressz levél. A boríték előoldalán ráragasztott kézbesítési előjegyzés: [„A címzett” ismeretlen 93. 07. 16.” és „Vissza / retour” bélyegző. A külső borítékon: Feladó: Koch Valéria, 1068 Budapest, Felsőerdősor 5. Címzés: T.c. Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. A külső boríték előoldalán Tüskés Tiborné rájegyzései a tervezett utazás időpontjaival. Expressz levél. Tüskés Tiborné hagyatéka.

159 Súlyos állapotban végzett gyomoroperáció.

ből vagy táviratot küldenék, ha kérhetem a konkrét segítséget. Anya hétfőn v. kedden v. szerdán menne haza, de ez bizonytalan, még ő sem tudja, és most nem is akar még itt hagyni, csak ha én már kérem rá. Nem könnyű egyik-másik helyzet, de igyekszem szeretettel és erős türelemmel jó lenni hozzá. Elég sokat beszélgetünk, valami szomorúsággal vegyes szeretettel hallgatom, mint a kisgyerek, úgy érzem magam néha. Ő is szelídebb. Próbálok mosolyra fakasztani. Nagyon megfáradt szegény, az élet terhei megviselték. Lassú lett, feledékeny, szórakozott. Nagyon szeretem az én drága kis hős anyámat. És miatta is próbálok elhitetni magammal, hogy élni fogok, hogy minden talán még újra jó lehet. Anyám belehalna, ha én meghalnék.

Krisztina Harkányban van, még kb. 2 héten át. Olyan hőiesen jött, ápolt, olyan túlzó féltéssel! Tegnap egy lapon megírtam neki, hogy a félt-rettegett eredmény „jött be”. Remélem, fel tudja dolgozni, és nem omlik össze! Regenerálódnia kell!

Drágám, befejezem, fáradok. És jön István, megkérem, vigye el a levelet a postára. Ha még holnap megkapná, jó volna. Vagy csak hétfőn vajon?

Drágám, az Isten áldja és tartsa hitben, erőben, erős szeretetében! Köszönök mindent, amivel élni segít.

„én ámulok, hogy elmúlok”... – ez a József Attila-idézet¹⁶⁰ a pillanatnyi lelkiállapotom tükröképe.

PS:

Máriának még nem tudják az eredményt, most költözködnek az új lakásba-házba. Mária megint végtelenül sokat segített az első napokban, amíg ideje engedte. És ő is, mint mindenki, azt hiszi még, hogy csak egy nehéz, de végül is rutin műtéten vagyok túl. Sajnos, nem így van. Az utólagos szövettan még az operáló orvosokat is megdöbentette. Öszinték, mert ezt kértem.

Drágám, bocsásson meg, hogy nem vidám a levél. Isten áldja. Igyekszem telefonálni, ha tudok valamit. Írjon, kérem! És legyen hős, erős!

Szeretettel

Vali

[A belső boríték hátoldalán kézzel írva:]

júl. 20., kedd, 11h.

Drága Tanárnőm,

visszajött a levelem (én meg már választ vártam), biztos új postás van és nem tudja azonosítani, gondolom. A levélben írtak érvényesek. Drágám, várom válaszát. Anyám csütörtökön tervezte a hazautazást, de addig nem megy el, míg Tanárnőtől nem jön írás. Vigyázzon Magára! Én jól vagyok (ahogy lehetek.)

Isten áldja. Várom. Szeretettel:

Vali

¹⁶⁰ József Attila: [Töredékek].

29.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁶¹

Pécs, 1993. július 30.¹⁶²

Drága Angyalom, a legnagyobb elismeréssel és örömmel tudok Valira gondolni, ahogy, amilyen akarattal, lelkierővel csinálja a műtét utáni közvetlen heteket. Ez mutatja, hogy rendben van ott belül minden. <...> No, meg azt is, hogy klassz lány. – Nem virág nélküli otthonba érkeztem, három fehér bimbó várt Vali virágján. 19 óra-kor már itthon voltam, 21-re már a tetőn lógtak a kimosott ruhák, közben megtalálta a balatoni táj¹⁶³ a helyét az erkélyes szobában, ott van nagyobb fény. Köszönöm a sok ajándékot, forgatom az imádságos könyveket, szépek és lelket megindítóak az imák. – Kérem, a gyógyulás miatti örömben kedvesen tudjon elhárítani minden nem kívánt kellemetlenséget, hírt, látogatót, ne engedje ezeket közel a lelkéhez, mert fölkarcolják. Egyen sok-sok finomat, rendezgesse azokat az emlékeket, melyek kedvre derítik, s feltétlen menjen el Olaszországba. Nem szabad semmit elengedni maga mellett, ami örömet ad, mert [az]¹⁶⁴ is gyógyít.

Meleg szeretettel ölelem

Pécs, 93. júl. 30.

Tanárnő

30.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹⁶⁵

Budapest, 1993. november 16.

Bp., 93. nov. 16.

Drága Tanárnőm,

köszönöm kedves lapját.

Egy kis szívritmuszavartól eltekintve jól vagyok. Mától egy új amerikai tápszerport eszem orvosi javallatra, PERFECT 1100 a neve, 2400.– Ft egy doboz (2 hó-

161 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

162 A postabélyegző kelte: 1993. VII. 29.

163 Koch Valéria *Viharos Balaton* c., Tüskés Tibornénak ajándékozott grafikája. Ld. Egyéb dokumentumok, 8. sz.

164 Tüskés Tiborné leveleinek, lapjainak egy részét az iratrendezőbe helyezés során Koch Valéria más iratokhoz hasonlóan két helyen átlukasztotta, ami néha egy-két betű eltűnését vonta maga után.

165 Kézzel írt zöld kartonlap borítékban. A kartonlap hátoldalára ragasztott (időközben levált) sokszorosított kép (alpesi táj virágzó réttel), alatta idézet: "Áldjátok az Urat, mert jó neki énekelni, / Istenünknek kedves a dicsőítés! / Ő füvetek sarjaszt a hegyeken / és növényeket az emberek javára. Zsoltár (147,1.86)" Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Fes 5. Címzés: Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

napra elég). Próbálja ki! – Életem izgalmas és szép. Meddig? Isten kezében vagyunk, teljes bizalommal. A Kis Herceg-gel¹⁶⁶ jól haladok. Vettem néhány szép dolgot a lakásba, a gyerekeknek karácsonyra, [...], magamnak (a könyvecskémért nettó 70 ezret kaptam).¹⁶⁷ [...]

Sokat lehetne / kéne beszélgetni. Hó, hideg van. Mikor, hol találkozunk? Ugye, találunk időt? Írjon! Minden érdekel. Szeretettel:

Vali

31.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁶⁸

Pécs, 1993. december eleje

Drága Valikám,

mihelyt olvassa ezt a nem didaktikusan gyógyító-tanító könyvet¹⁶⁹ a volt operáló mester, tudni fogja, a bicskát sutba dobhatja teljes felelősséggel, mert amit ő tehetett, megtette, a többire neki nincs, csak Hermes doktornak van hatalma, s ő is elvégezte a rá eső részt.

Köszönöm, hogy megosztotta velem a legbelsőbb titkokat, melyek Vali=Chiva=kis herceg=Hermes¹⁷⁰ egységéből kiolvashatók.

Milyen egyszerű, mennyire egyetlen lehetősége van annak, hogy a másikat boldogá tegyük: elfogadni és szeretni olyannak, amilyen. Nem a szerelem lángolásában, hanem a már elfáradt szeretetben is.

Megrendített a könyv.

Millió öleléssel

Pécs, 93. dec.

Tanárnő

166 *A herceg és a rózsza. Meseregény* (Budapest, 1994).

167 Utalás a Valeria KOCH: *Wandlung: Gedichte* (Budapest, 1993) c. kötetre.

168 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. Hátoldalán Koch Valéria kézírásával: „Tanárnő / '93. dec.” Koch Valéria hagyatéka.

169 Itt és a levél további részében utalások *A herceg és a rózsza* (1994) I. (A kis herceg gyógyít, 1993) c. részének kéziratban történt olvasására.

170 Chiva, Hermes: a meseregény alakjai.

32.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁷¹

Pécs, 1993. december 9.

Drága Angyalom,

látja, mennyire szenilis lettem: a legfontosabb egyenlőségjel – bár százszor megfogalmaztam magamban – mégis kimaradt a levelemből: Vali = rózsa. No, és Pamacs-kát¹⁷² se feledjük, mert ő is Chiva.

Érzelmileg persze a rózsa két szíve melegíti, de Péter rajzolni tudását¹⁷³ a külön-külön karaktert hordozó ember[-] és állatfigurák mutatják.

Ölelem

Pécs, 93. dec. 9.

Tanárnő

33.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁷⁴

Pécs, 1993. december 21.¹⁷⁵

Valikám, mivel szó volt a megkérdezésről, Cziglányi¹⁷⁶ foglalkozna-e a könyv kiadásának a gondolatával, odaadtam neki elolvasásra, nem zárkozott el. De az anyagiak miatt számolni kell neki, bírja-e, mert segítséget sehonnan nem kap. Remélem, hamar ad választ.

Ha igen és a pesti kiadás kútba esett, akkor úgyis itt marad a kézirat,¹⁷⁷ ha nem feladom. Sajnos, ez az intézmény nem önálló gazdaságilag – a LÁMPÁS – „magánkiadó”, a püspökség intézi a másolási dolgokat is. Így csak pénzért tudnám elintézni, nem olyan sok, oldalanként 3,50, de több példányban az se semmi. Várom ezzel kapcsolatban is a válaszát.

94-től valamelyest emelik a nyomás-arat.

Tanárnő

171 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

172 Pamacs cica a meseregény szereplője.

173 KOCH Valéria: *A herceg és a rózsa. Meseregény* (1994) c. kötetének illusztrációit a szerző és Dr. Kellermann Péter készítette.

174 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap borítékban. Feladó: Szemes Anna. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

175 Keltezés nélkül, a postabélyegző kelte: Pécs, 1993. XII. 21.

176 Dr. Cziglányi Zsolt (*1960), abaligeti, majd kozármislenyi plébános, a Lámpás Kiadó vezetője, a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola rektora.

177 *A herceg és a rózsa. Meseregény* (1994) I. részének kézírata.

34.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁷⁸

Pécs, 1993. december 30.

Valikám, gondolatban, lélekben kísértem útján otthona felé, remélem, várták, így minden nehézség nélkül haza jutott.¹⁷⁹ De a vonat indulását is megvártam, mert nem azért szálltam le, hogy elmenjek, hiszen tudom, mit jelent, ha várnak valakit, ha integetnek elutazáskor, hanem túl sokan voltunk már, csak lökdösődés volt. Egyszer meg is kopogtattam az ablakot, az ott ülő férfi közönyösen rám nézett, s nyilván nem szólt Valinak. Azért én integettem, amikor elindult a szerelvény.

[...]

Köszönöm a látogatását. Köszönöm a jószívvel adott ajándékokat. Váltsa való[ra] minden reményét az elkövetkező év.

Sok meleg szeretettel ölelem

Pécs, 93. dec. 30.

Tanárnő

35.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹⁸⁰

[1993 december vége / 1994 január eleje]

Drága Tanárnőm!

Köszönöm '93 karácsonyának bearanyozását!

[szív rajza] Vali

36.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁸¹

Pécs, 1994. január 15.

Valikám,

még a vonaton ült, amikor jelentkeztem néhány sorral. Nem kapta meg? Miért nem ad Magáról hírt, amikor nagyon várom.

178 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

179 Utalás Koch Valéria 1993 karácsonya körül tett látogatására Tüskés Tibornénál.

180 Kézzel írt ajándékcímke karácsonyfa motívummal, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

181 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Postabélyegző kelte: Pécs, 1994. 01. 17. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

Kérem, semmi mással ne törődjön, csak az egészségével, ne legyen semmi és senki függvénye, ez a sok stressz, aminek Ön maga is elébe megy, az éjszakázások stb. azt emésztik fel, aminek Valira kellene kilóban rakódni. Legyen végre önző, az életéért szeresse jobban önmagát.

Millió öleléssel. Csak pár mondatot írjon.

Pécs, 94. jan. 15.

Tanárnő

37.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁸²

Pécs, 1994. február 19.

Valikám,

sajnos – a szemem miatt – nem válhatott valóra a jelzett találkozás. Tündét kértem, hívja fel és mondja meg. Biztos megtörtént.

Angyalom, ugye jól van. Egy-egy sorban adjon hírt magáról. Én nem kívánom a telefont, drága, magam is csak a legszükségesebbkor veszem fel.

Ölelem sok-sok szeretettel

Pécs, 94. febr. 19.

Tanárnő

38.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁸³

Pécs, 1994. március 1.

Valikám,

szíves megértését kérem, de a március 5–6-ra esetlegesen tervezett találkozásunk nem realizálódhat, mert Gábor jelezte jövetelét. Nem fűzök kommentárt, nagyon zaklatott lettem.

Ölelem, azért majd találkozunk

Pécs, 94. márc. 1.

Tanárnő

182 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsődördösor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

183 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsődördösor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

39.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak¹⁸⁴

Leicester, 1994. április 19.¹⁸⁵

Leicester, 19. 04. 1994

Drága Tanárnóm,

← ez egy (lopott)

1) tulipánszirom.
FOR YOU!¹⁸⁶

[szív rajza] Vali

- 2) Soxor csuklik? Emlegetjük! Röpködnek a short storyk Pécsről, Pestről, Amerikáról... A gyerekek helyesek-szelesek: gyerekek. Mint az április, mint ez a nagy sziget. Mint William Shakespeare¹⁸⁷ (és kicsi-Koch) stb. (Lényegtelen).
- 3) Tovább íródik a Kis herceg → A RÓZSA VILÁGGÁ MENT.¹⁸⁸ – Ez van.
... TO BE, OR NOT TO BE?¹⁸⁹ ...
DON'T GIVE UP!¹⁹⁰ (?)
„Az ember fáj a Földnek”¹⁹¹ ...

V

184 Kézzel írt félbehajtott, előlapján dombornyomású üdvözlőlap virágmotívummal, borítékban. A lap melléklete papírszalvétába takart virágszirom. Feladó: Koch U. K. Leicester. Címzés: Mrs Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. 7625, Hungary. AIR MAIL. Légiposta levél. Tüskés Tiborné hagyatéka.

185 Koch Valéria Tüskés Tünde és férje meghívására 1994 áprilisában kb. 2-3 hetet Leicesterben töltött. Koch Valéria ekkor járt Londonban is.

186 Önnek/Neked.

187 Koch Valéria 1994. április 23-án, Shakespeare születésnapján látogatott Tüskés Tündéékkel Stratfordba, ahol a Hamlet-szobor koponyájába két szál íriszt tűzött. Az ekkor készült két fénykép közölve: ERB, „Name – nur »Schall und Rauch« oder Nomen est omen?”, i. m., 66.

188 *A herceg és a rózsza. Meseregény* II. részének (1994) címe.

189 Lenni, vagy nem lenni. Szállóigévé vált idézet Hamlet monológiájából. A teljes sor: To be, or not to be, that is the question (3,1).

190 Ne add/adja fel! A biztatás/önbiztatás kedvelt köznyelvi formulája.

191 VÖRÖSMARTY Mihály: *Az emberek* c. versének részlete (7. versszak, 1. sor) az eredetiben: Az ember fáj a földnek.

40.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁹²

Pécs, 1994. május 10.

Valikám,

ígérte, felhív szombaton reggel 7 órakor, hogy tudjam, mit döntött a jöveteléről. Nem csörgött nálam a telefon.

Vasárnap a szentmise és a választás¹⁹³ után siettem haza, gondolva: Szederkényből hív, hazautazása előtt csak megnéz. Nem jelentkezett.

Gondolom, úgy adódott, hogy későbbre halasztotta a hazautazását, így maradt el az én meglátogatásom is.

Valikám, ugye azt tudja, hogy én szeretettel látom, csak biztosat kell tudnom, a bizonytalant nehezen viselem.

Kérem, adjon jelt Magáról.

Meleg öleléssel

Pécs, 94. máj. 10.

Tanárnő

41.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁹⁴

Pécs, 1994. június 17.

Pécs, 94. jún. 17.

Valikám,

örömmel gondolok az Úrnapi¹⁹⁵ szederkényi találkozásra. Remélem, kényelmesen utazott, a cica sündörködése vidámította, s belevetette magát a tervezett munkákba.

Sajnálom, hogy nálam semmi időt nem tölthetett, a birtokot is meg akartam mutatni. No, azért majd sor kerül rá.

Hála Istennek megyek kifelé a munkából, bár még ez a két hét szoros, utána meg jönnek Tündéék. Aztán az az idő is elrepül, s jönnek újra a megszokott hétköznapiak.

Meleg szeretettel ölelem

Tanárnő

192 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

193 Parlamenti választások 1994. május 8-án.

194 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

195 A Szentháromság vasárnapját követő csütörtökön tartott egyházi ünnep, 1994-ben június 2-ára esett.

42.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁹⁶

Pécs, 1994. július 19.

Valikám,

Tündéék itt voltak nálam, már vissza is utaztak Pestre. Azért írom a lapot, hogy megértessem és kérve kérjem, álljon el szándékától Borinak¹⁹⁷ az aranygyűrű vételével. Tündéék nem azért mondtak igent a látogatására. Megszégyenítésnek fogják fel a tervezett gesztust. Higgye el, értelmetlen is. A kislány egy bizsu gyűrűnek éppen úgy örül, ha mindenképpen teljesíteni akarja a gyűrűígérteket. Nem lesz skandallum az elvesztésekor. Egy-két év, s tethetné talomba, mert rá se menne már a kis ujjára. Meg láttam én Amerikában, hogy az ott kapott aranyláncok és egy[e]bek hogy voltak ebek harmincadján. Tegye meg, amire kérem és Tünde is erre kéri.

Sok-sok szeretettel ölelem

Pécs, 94. júl. 19.

Tanárnő

43.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának¹⁹⁸

Pécs, 1994. szeptember 25.

Valikám, hiszem, ha a fájdalmat, veszteséget műbe lehet megformálni, enyhül a sajtás. Ezt az Új Emberben olvasott újabb versek¹⁹⁹ olvastán írom, melyeket örömmel küldtem Tündééknek is.

Vajon megvalósult-e Jelenits Úrral²⁰⁰ a találkozás? Kérem, örüljön az új lelkiatya lehetőségének az ő személyében még akkor is, ha esetleg lényeges kérdésekben más a nézőpontja, mint Nyíri Tamásé. (Szennay András²⁰¹ írt róla a Vigiliában,²⁰² illetve az ő tiszteletére, rá emlékezve, vegye kézbe.)

196 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

197 Tóth Borbála, Tüskés Tünde és Dr. Tóth István lánya, Tüskés Tiborné unokája.

198 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

199 KOCH Valéria, „Hiába nyertél; Túl”, *Új Ember*, 1994. szeptember 18., 6. Az 1994-es év folyamán Koch Valériának számos további verse jelent meg az *Új Ember* számaiban: A mozdulat (május 1., 6.); Képes vagy; Bizonyosság; Áll a katedrális (május 15., 6.); A bánat idején (június 5., 6.); Ne félj (június 26., 6.); Lehetséges édes hazám (november 13., 8.).

200 Jelenits István (*1932), piarista szerzetes, tanár, teológus, író.

201 Szennay András (1921–2012), bencés szerzetes, egyetemi tanár, pannonhalmi főapát (1972–1991).

202 SZENNAY András, „A megújulás szolgálatában. A teológus Nyíri Tamás”, *Vigília* 59, 11. sz. (1994): 804–811.

Amikor [úg]y látszik, javul a szemem, újra kezdi. Most éppen ez utóbbiban van. Nincs valaki ukrán-csodadoktor, akiben meg lehetne bízni, aki nem kóklerkedve megnézné? Kérem, ha tud, segítsen, érdeklődjön meg az esetleges találkozás módját.

Köszönöm és meleg szeretettel ölelem

Pécs, 1994. szept. 25.

Tanárnő

44.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁰³

Pécs, 1994. október 3.

Valikám,

kérve kérem, Önmagához méltóan zárja le [...] a kapcsolatát. Ezt csak úgy tudja megtenni, ha semmiféle megtorlásra nem gondol, mert ütni elégánsan nem lehet, elégánsan csak eltűnni lehet a másik életéből. Ne csapja be magát [...] mentegetésével, ne okolja, ne vádolja, saját érdek nélkül – ha tud – imádkozzon érte. Ne akarjon találkozni vele, a szemébe nézni, ezek teatrális, felkavaró cselekvések. Tartsa értékesnek az életét, azért tegyen meg mindent, hogy talpraálljon. Egyen, feledkezzen bele a munkájába. A másokkal való beszédteméből is teljesen hiányozzon [...] és az egész ügynek a boncolgatása. Senki meg nem oldja helyettünk a problémánkat, egyedül kell vele szembenézni. Kérem, nosztalgiából vagy egyébből ne verje magát adósságba, édesanyja ellenében ne vágjon bele semmiféle telekügybe.

Tudom, Nyíri Tamás és Jelenits Atya két különböző alkat. Azt hiszem, tudom, el kell gondolkodnia Jelenits István mondatain. Ezzel nem szándékozom megbántani Nyíri Tamást.

Valikám, sok szeretettel ölelem

Pécs, 94. okt. 3.

Tanárnő

203 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

45.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁰⁴

Pécs, 1994. október 11.

Valikám, köszönöm a megteremtett lehetőséget a számomra. Azt mindenképpen megtapasztalhattam, hogy energiaátadás van. A csontok igazítása is jót tett. A fél órás szemkezelés, illetve az ajánlott gyógymódok majd idővel mutatják a hatásukat, remélem, eredménnyel. A teás borogatás marad. A 15 wattos piros lámpát nem a lakásom elé kell függeszteni, csak a szobában belenézni naponta két percet. Állítólag erősíti a szem öngyógyulását. S fél liter jó vodkát kellett feláldozni a vérehulló fecskefejével történő borogatásra. No, a torkomon úgyse eresztettem volna le, sehogyan. Szimpatikus, semmi nagyképűség, ami számomra fontos volt. Minden nehézség nélkül akkor is oda-találtam volna, ha Tünde nem vár már a Déliben. Persze örültem volna, ha Valit legalább este láthatom. Azért a pogácsa talán még csető volt.

Meleg szeretettel vagyok Valival

Pécs, 94. okt. 11.

Tanárnő

46.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak²⁰⁵

Budapest, 1994. október 14.

Bp., 94. okt. 14. péntek

Tanárnőm.

Üdv; ez egy müncheni beszélgetés magyarra fordított kivonata – hátha érdekli.

Lapja máig (péntek) nem jött meg. Holnap kéne repülnöm Berlinbe;²⁰⁶ fáradt vagyok, torkom, fejem fáj. Meglátjuk. – Isten áldja,

204 Írógéppel írt, kézzel aláírt és megcímezett levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

205 Kézzel írt üzenet a „... mégis bízom – zuversichtlich”. Beszélgetés Koch Valériával c. interjú fénymásolata (62–66. oldal) külső lapjának hátoldalán, boríték nélkül. Az interjút Stefan Sienerth készítette, eredeti német nyelvű megjelenése: Stefan SIENERTH, „...doch bin ich zuversichtlich – bizalommal”, *Südostdeutsche Vierteljahrsblätter* (München), 43 (1994): 102–108. Kötetben: Stefan SIENERTH, „Daß ich in diesen Raum hineingeboren wurde”. *Gespräche mit deutschen Schriftstellern aus Südosteuropa*, (München: Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 1997), 73–82. Újraközölve: *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 230–235. A fénymásolatra a cikk végén Koch Valéria kézzel rájegyezte: „(ford. Szende Béla)”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

206 1994 októberében Koch Valéria három berlini rendezvényen vett részt: Haus der ungarischen Kultur; Stadtbibliothek; Humboldt Egyetem, Hungarológiai Szeminárium. *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 205.

vigyázzon magára
és / mint a szeme világára!

[szív rajza]: Vali

PS 1: Gyönyörűen nő a leander!
A muskátli is derék lány.
A pogácsa – sajnós – elfogyott.
Köszönöm.

PS 2: [...] békében elváltam telefonon: visszakértem a kulcsot és Nyírit; meg is küldte. A többi az ő viselkedésén múlik. És az én döntésem.
Így jó.

[a bal felső sarokban ceruzával:] mellékelve: A teremburáját!²⁰⁷

47.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁰⁸
Pécs, 1994. október 21.

Valikám,
remélem, amire hazaér nagy útból, a lapom mégiscsak rátalál.

Köszönöm az írásokat. Azt hiszem, az igazi németben mindig van valami merevség, ez látszik a kérdező stílusán, amit Szende Béla – <ha> jó fordító – meglágyíthatna [!] volna. Viszont Vali válaszai játékosak, üdék, határozottak, magabiztosak, olyanok, amilyen az ember.

A rendhagyó gondolatok bizony rendhagyóak, mellé hallani kellene a bigott olvasónak azt a huncut nevetgélését, ahogy nekem ezt a gondolatsort egyszer Pesten kifejtette. Nyíri úr biztosan somolyog rajta a mennyekben, Jelenits atya viszont kicsit összehúzza a szemöldökét.

Valikám, minden előzetes baj ell[e]nére ugye jól sikerült az út, a szereplés. Sok-sok imával voltam Vele, mellette, öleléssel

Pécs, 94. okt. 21.

Tanárnő

207 A fénymásolat melléklete Koch Valéria Profán gondolatok a Szixtuszi terembura kapcsán c., A/4-es lapra számítógépről kinyomtatott prózai írása. A cím fölé kézzel ráírva: „Koch Valéria: A teremburáját!” Az írás végén keltezés: „Bp., 1994. okt. 3.” Kötetben megjelent: *Kiolvaszatatlan*, i. m., 105–107.

208 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valériának, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

48.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁰⁹

Pécs, 1994. november 15.

Drága Valikám,

biztos röpköd a világűrben valamilyen jóképű pilóta társaságában, azért a hallgatás.

Sokat gondolkodom reménykedve a Kis herceg megjelenésére. Vali és sokunk örömeire karácsonyra bizonyára kézbe vehetjük.

Remélem, a temetői járás, az otthonlét nem viselte meg. Magam is megjárta[m] a kanizsai temetőt, örvendezve, hogy a 3 éve ültetett gótikus ezüsttűja négy és fél méterre nyújtózkodott a 30 centiről, s így messziről mutatja az utamat.

Ugye összegyűjti minden este a napi pici örömeiket. Csak így lehet élni.

A szemem – hála Istennek – nyugalomban van, egyetlen kezelést se hagyok el. Ügyes fiú a Péter, persze az égiek a legnagyobb doktorok. Hiszem.

Sok sok öleléssel

Tanárnő

49.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²¹⁰

Pécs, 1994. november 26.

Valikám,

gyönyörűséges a meseregény²¹¹ borítója, a betűtípus, a rajzok, s magam csak Parancs János²¹² mondatát tudom idézni, annyira igaz: Fájdalmasan szép történet, méltó az eredeti mű szelleméhez.²¹³

Nagyot dobbant a szívem, amikor kézbe vettem, újraolvastam, ez a művész csodája: a fájdalomból mások gyönyörködtetésére alkot, s milyen jó lenne, ha ezáltal a Rózsa–Chiva lelke is felszabadultan tudna örülni.

209 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Keltezés nélkül, datálás a postabélyegző kelte alapján: 1994. 11. 15. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. A címzés alatt Koch Valéria „fejfelé” kézzel rájegyezte: „94. nov. 17-én érkezett.”

210 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka. A levelezőlap képét közli: *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 287.

211 Utalás KOCH Valéria *A herceg és a rózsza. Meseregény* (Budapest 1994) c. könyvére.

212 Parancs János (1937–1999) költő, műfordító.

213 Parancs János a kötet hátsó borítóján közölt ajánlásának utolsó mondata az eredetiben: „A fájdalommal szép történet méltó az eredeti mű szelleméhez és színvonalához.”

De az a dedikáció is mellbevágott: mi az hogy „még” meglevő.²¹⁴ Szeretet az olyan, ami elmúlik? Ugye nem.

Millió meleg öleléssel

Pécs, 94. nov. 26.

Tanárnő

Hol lehet megvásárolni a könyvet, mert szeretnék belőle ajándékozni.

50.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²¹⁵

[Pécs, 1994. november vége]

Valikám,

nagyon szeretnék segíteni a gyönyörűséges könyv eladásában. Jártam a:

Nagy Lajos gimnáziumban, tanítványom ajánlja majd a gyerekeknek,

Leőweyben, Husznainé veszi kézbe a dolgot,

Hittudományi Főiskolán magam propagálom

és még néhány helyen és magánszemélynél.

Csináltattam a címlapról másolatot Parancs János ajánlásával.

A Pedagógiai Intézetnek van tanboltja, mivel munkatársuk voltam,²¹⁶ vállalják, hogy 25%-os részesedéssel terítik az iskolákban. Meg is fogalmaztam a szöveget, két nap múlva kiküldik iskolákba, óvodákba, az egész megyébe. Egyelőre 50 darabot átvennének karácsony előtt (s a fogyástól függően utána többet is) ha ez megfelelne Valinak. Ők a nettó árból vonnak le, tehát kb. 40 forintot könyvenként. De ezt pontosan nem tudom. Ha így oké, kérem fogalmazza meg a szöveget, ahogy jónak látja a szerződést, egybe, vagy 10-10 könyvenként kéri-e az árat stb. Címük:

Baranya Megyei Ped. Intézet 7621 Pécs, Széchenyi tér 1. Tanbolt Vezetőjének. – Ugye nem zárkózik el a dedikálás elől sem, mert így még kelendőbb lenne. Tóth Pétert is (István öccse) kértem, ha jelentkezik tudjon róla, mert iskolában tanít, s ők Pesten vannak.

Millió öleléssel, de örülnék, ha tudnék segíteni

Tanárnő

214 Utalás Koch Valéria ajánlására *A herceg és a rózsza* (1994) Tüskés Tibornénak dedikált példányában.

Ld. Függelék, A) Koch Valéria könyvdedikációi Tüskés Tibornénak, 3. sz.

215 Írógéppel írt, kézzel aláírt, keltezés nélküli kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

216 Tüskés Tiborné 1984–1988 között volt a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet munkatársa.

51.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²¹⁷

Pécs, 1994. november 29.

Valikám,

nagyon sajnálom és megértem végtelenül nehéz helyzetét. Kérve kérem, a lélek ne adja fel a reményt, mert ez az egyik segítségünk emberi arcunk megtartására. Oxigén, mely ha elfogy, fuldoklunk. Szárny, mely mégiscsak fenntart bennünket.

Valikám, kérem, 11²¹⁸ darab könyvet adjon fel nekem így címezve: Vereczkei Lajos címén

Szemes Annának

7625 Pécs, Surányi út 25. I. 5.

Ez az idős házaspár mindig itthon van, szívesen átveszik, mert a postán órákig várni kell a rengeteg sorbanálló miatt.

– 3²¹⁹ könyvet nem névre dedikáljon, de a saját nevét írja bele

– 1 ” Önböli Beátának

– 1 ” Lacikának és Zsuzsinak

– 1 ” Bálintnak, Borbálának és Mártonnak²²⁰

– 1 ” Zsuzsának, az Édesanyák Édesanyjának és Annának

– 1 ” Ágotának

– 1 ” Ingridnek

– 1 ” Zsuzsának és Endrének

– 1 ” Bernadettnek, Balázsnak és Miklósnak²²¹

Remélem, Csoki²²² telefonja és könyvkérése elérte.

Ugye nagyon hamar postára kerül az 50 könyv a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet címére:

7621 Pécs – Széchenyi tér 9.

a Tanbolt Vezetőjének. Úgy kérem őket, ha ez jó Valinak is, hogy 10 könyvenként postázzák a befolyt összeget. De ha másként akarja, írja meg nekem.

217 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, A/4-es lap két oldalán, borítékban, Koch Valéria rájegyzéseivel és jegyzetcedulájával. Feladó: Szemes Anna, 7625 Pécs, Surányi út 25. II. 11. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. A borítékra Koch Valéria kezével rájegyezve, bekeretezve: „Váradi Júlia / 251-0490”; alatta bekeretezve, áthúzva: „T: 16 33 813 / Múzsza Váradi Júlia”; alatta: „MTV 153-3200”. Koch Valéria hagyatéka.

218 10-es számból írógéppel javítva.

219 A 3-as szám kézzel átírva 2-esre.

220 Tüskés Tünde és Dr. Tóth István gyermekei, Tüskés Tiborné unokái.

221 A levél első oldalának jobb felső sarkában Koch Valéria kezével rájegyezve: „12 db dedikálva OK”. Az oldal bal szélén Koch Valéria kezével rájegyezve: „– Bori, Bálint, Eszter, Kati, Gombóc (Andris) / – Borbély-Bartos Jánosnak”. A levél mindkét oldalán kézi aláhúzások, bekeretezett és „kipipált” szövegrészek.

222 Körtvélyesiné Frauenholz Anna (*1948), Koch Valéria gimnáziumi osztálytársa és barátnője, a pécsi Leówey Klára Gimnázium német nemzetiségi tagozatának iskolatitkára.

Simán adja fel a csomagokat, nincs még akkora postai forgalom karácsony előtt, hogy baj lenne, elveszne, mert ajánlva valóban méregdrága, megkapjuk, higgye el.

Valikám, kerestem telefonon, de csak a rögzítőre mondhattam rá a kérést: azonnal, expressz adjon fel 10 könyvet – a saját neve dedikálásával – mert Cziglányi a hallgatókkal megy a Vajdaságba pénteken, dec. 2-án, oda viszi ajándékba. A 21 darab könyv árát meg 200 forint feladási költséget ma, 29-én postára adtam. (tehát az én 11 és Cziglányi 10 könyvének az árát.[]) A 10 könyvet az alábbi címre küldje:

Dr. Cziglányi Zsolt

7621 Pécs – Püspöki Hittudományi Főiskola

Hunyadi út 11.

Remélem, gubanc nélkül oldódik meg minden küldés.

Sok szeretettel ölelem

Pécs, 94. nov. 29.

Tanárno²²³

52.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²²⁴

Pécs, 1994. december 3.²²⁵

Valikám,

ez annak a könyvnek az ára, amit az üzenetrögzítőre rámondva kértem. Tehát tegye a másik 4 mellé, ebben [!] csak a saját nevét írja. A négy a csomagban érkezik, amit jeleztem.

Ölelem

Tanárno

223 Koch Valéria kézzel írt jegyzetcedulájának szövege: „1 Csoki / 1 Szatoriéknak / 1 Nevelési Közp. 1. sz. tik. [?] / 1 Hámosiéknak / 1 Verának / 1 Lengyel Marinak / 24 pld / T: 310-041 Csoki / * 332-688”. A nevek „kikipálva”.

224 Írógéppel írt és aláírt levél, borítékban. Feladó: Szemes Anna, 7625 Pécs, Surányi 25. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

225 Keltezés nélkül, datálás a postabélyegző kelte alapján: Pécs, 1994. 12. 03.

53.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²²⁶

Pécs, 1994. december 11.

Valikám,

értetlenül állok a csomag elveszése előtt. Holnap megyek a főpostára az igazgatóhoz egy ügyben.

Mivel benne volt a búza és a karácsonyi Rá gondolás is, újra küldöm.²²⁷

A 2100 forintot természetesen feladom, kis türelmét kérem, hátha mégis kiderítenek valamit.

Sok-sok szeretettel köszöntöm, nagyon sajnálom, hogy nem ért célt szeretetem jele: a pogácsa.

Pécs, 94. dec. 11.

Tanárnő

54.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²²⁸

Pécs, 1994. december 28.

Ne bánkódj, Téged Istennek,
az Atyának szeretete vezet.
A legjobb utat gondolta el
Számodra, ha nem így lenne,
más úton vezetne.

Drága Valikám, e gondolattal ölelem sok-sok szeretettel az új esztendőben és mindig
Pécs, 94. dec. 28.

Tanárnő

226 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap borítékban. Melléklete írógéppel írt, kézzel aláírt karácsonyi üdvözlő, sokszorosított grafika (Mária a gyermek Jézussal) fénymásolatán. Feladó: Szemes Anna, 7625 Pécs, Surányi 25. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

227 A karácsonyi üdvözlő szövege: Küldd el a Bárányt, / hogy megtanuljunk szeretni, / hogy jóvá tegyük, amit elrontottunk, / hogy mi is tudjunk / örömet adni Atyánknek / és hogy örülni tudjunk annak, / hogy megszülettünk. / Küldd el a Bárányt, / a barátság zálogát, / a mindent Rendbehozót, / a Helyreállítót, / a Kibékítőt, / a Páztort, aki hazavisz, / a Testvért, aki egy velünk. // Istentől megáldott / ünnepeket és új / esztendőt kívánok / szeretettel / Pécs, 94 Tanárnő.

228 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap, feladó nélkül. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

55.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²²⁹

Pécs, 1994. december 30.

Valikám,

Reisinger János²³⁰ úr levele²³¹ mellé tegye oda Antal Emília²³² (igaz ember, értő irodalomtanár) sorait: „Koch Valéria könyvei csodálatos gyorsasággal megérkeztek. Természetesen magamat is megleptem. Sőt, az olvasással se vártam meg a téli szünetet. Igazi karácsonyi ajándéokra találtam benne. Biztos vagyok abban, azok is így gondolkodnak, akik kértek és megkapták. Ezt azért is írhatom, mert visszajelzést kaptam a gyerekektől.”

Drága Angyalom, millió öleléssel köszöntöm

Pécs, 94. dec. 30.

Tanárnő

56.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²³³

Pécs, 1995. január 6.

Pécs, 95. jan. 6.

Valikám,

5 könyvre van szükség. Egyet Sarolta névre dedikálva, négyet csak általánosan dedikálva.

Ha jövő héten lejön Pécsre, elég lesz, ha akkor hozza, ha nem,

Vereckei Lajos címén

Szemes Annának

229 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap, feladó nélkül. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

230 Dr. Reisinger János (*1954), irodalomtörténész, bibliakutató.

231 Reisinger János Koch Valériához írt új évi képeslapjának fénymásolata Tüskés Tiborné levelezőlapjával együtt maradt fenn Koch Valéria hagyatékában. A képeslap szövege: „Kedves Vali, köszönjük az Exupéry-folytatást, mindketten elolvastuk, sőt, Dávidnak is olvassuk ... cenzúrázva, mert a II. rész talán nem egészen gyermeknek való. Felnőtt ember vallomása ez is, mint egykor amaz ama pilótáé; kérdés, hogy a nyomorúságra-tapintás milyen következményekkel jár. Az eszmei kontroverzián kívül a stílus tetszett, kivéve az „uramat”, „oké”, „marha” etc. morféákat. A rajzok is jók átlagosan, a szövegszerkesztés pedig hiba nélküli. Mi a terjesztéssel nem foglalkozván, magunknak olvassuk... Köszönet és Béke! Reisingerék.” A képeslap címzése: Koch Valinak, Budapest, Felsőerdősor 5. 1068. A képeslap szélére Koch Valéria kézzel rájegyezte: „Reisinger János: HR-ról 94. dec. végén”. Koch Valéria hagyatéka.

232 Antal Emília, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának tanára, az iskolai könyvtár vezetője.

233 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., <...> 1068. Koch Valéria hagyatéka.

7625 Pécs, Surányi 25. I. 5.

küldje, mert én annyira ismeretlen vagyok, hogy Tünde anyósáék csomagja visszament: címzett ismeretlen felirattal.

Ölelem meleg szeretettel

Tanárnő

57.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²³⁴

Pécs, 1995. március

Valikám,

ugye megkapta Orsolyától²³⁵ az újságot,²³⁶ s elérte a Ped. Intézet könyvtárosának telefonja, hogy a cikk hatására eladta az összes könyvet, s kér még százat. Nagyon-nagyon örvendezek. Remélem, a jelzett külföldi kiadóval azóta már realizálódott a megjelentetés.²³⁷ Vajon húsvétra haza megy-e?

Sok-sok öleléssel

Pécs, 95. márc.

Tanárnő

58.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²³⁸

Pécs, 1995. május 25.

Drága Valikám,

itt tartom kezemben az Új Embert, benne a Rendhagyó köszöntést.²³⁹ Amiről azt hittem, teljesen túlvagyok, mégse valóság: mert csak megeregedtek a nem léte[ző] köny-

234 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

235 Gállos Orsolya (*1946), műfordító.

236 GÁLLOS Orsolya írása: „A kis herceg újra visszatért. Koch Valéria folytatja az 50 éve megkezdett történetet”, *Dunántúli Napló*, 1995. március 21. 3.

237 *A herceg és a rózsza* (1994) tervezett külföldi kiadása nem jött létre. Német fordításával Irene Rübberdt foglalkozott. Maria WOLFART, „Unterwegs in eigener Sache – für das Wort: Lesungen, Konferenzen, Studienreisen”, in *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 194–207, itt: 205.

238 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

239 KOCH Valéria, „Rendhagyó köszöntés. Tanárnőmnek, 1984 pedagógusnapján”, *Új Ember*, 1995. május 28. 9. Tüskés Tiborné Leőwey-ből történt áthelyezésének előzményeit és következményeit a hű tanítvány szemszögéből feldolgozó írás. Az írás Tüskés Tibornénak dedikált gépiratának képét Koch Valéria hagyatékából közli: *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 287. A kézirat dedikáció szövege az írás végén: „Tanárnőnek, '84 Pedagógusnapján, / szomorúan és a régi szeretettel / Koch Vali”. Ld. még Egyéb dokumentumok, 11. sz.

nyeim is. Persze ez attól a meghatottságtól is van, hogy oly sok évtized után változatlanul érezhetem szeretetét. Ritka Ember Ön. Szabadon idézve: Szeretetébe mártva kifestette a fáradt, fakó lelkemet.²⁴⁰

Áldja meg az Isten, legyen mellette kegyelmével, hogy már egy kis boldogságot is kaphasson.

Szeretném, ha ez a lap már nem találná itthon, mert akkor tudom, az otthonában, a lelkében rendeződtek a dolgok, s nekivágott a nagy útnak. Isten kísérje.

Meleg szeretettel ölelem

Pécs, 95. május 25.

Tanárnő

59.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁴¹

Pécs, 1995. június 7.

Valikám,

azért örülök, hogy nem érkezik hír felőle, mert így reménykedhetek abban: elhárult a beázással járó gond, s így lélekben is felszabadultan indulhatott útra. Nagyon reménykedem a szíves vendégfogadásban, a kis herceg kiadásának lehetőségében, a kapcsolódás és a pihenés adta regenerációban, így vidáman, tele újabb tervekkel tér haza közénk. Így legyen, erre kérem Istent.

[M]eleg szeretettel ölelem

Pécs, 95. jún. 7.

Tanárnő

60.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak²⁴²

Franciaország, 1995. június 13.

France, 1995. június 13.
úton Párizs felé a vonaton

Drága Tanárnőm,

éppen elhagytuk Marseille-t és vele sajnós a gyönyörű Cote d'Azur-t is, ámde robgunk Párizs felé. Útam eddig igen vegyes, minden értelemben, volt jó és rossz, szép és durva, hőség és jégeső – változatos volt, s nem túl pihentető. Enni viszont tudok. –

240 A „fáradt”, illetőleg „fakó lélek” kedvelt motívum a 20. század első felének magyar költészetében.

241 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

242 Kézzel írt képeslap (Paysage Méditerranéen). Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, H-7625 Pécs, Surányi M. u. 25. Hongrie. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Remélem, jól van és találkozunk a nyáron. – Pestre gondolni se akarok, annyira elég belőle. – Egyelőre robog a vonat → → Szeretettel:

K. Vali

61.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁴³

Pécs, 1995. június 28.

Valikám, [n]agy örvendezéssel írom e soro[ka]t, hogy az igazgatónőt kedden elérve mégis sikerült a pénz kifizetésére megoldást találni: kiállították a szerződést, mintha az ő megbízásukból készült volna a könyv, erre fizetik ki a 15.600 forint összeget, ebből 20 %-ot majd visszaigényelhet az APEH-től, mert azt is le kellett vonniuk. Mire lapom odaér, megérkezik az összeg is. Kérem, küldjön az igazgatónőnek egy könyvet: Kallós <Zoltánné> Miklósné,²⁴⁴ Zsuzsa, bár meg lehetett volna már előbb vele teremteni a kapcsolatot, akkor nem húzódik ennyi ideig.

Sok-sok szeretettel ölelem,

Pécs, 95. VI. 28.

Tanárnő

62.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁴⁵

Pécs, 1995. augusztus 14.

Valikám,
nagyon köszönöm, hogy a rendkívül nehéz helyzetében is gondolt arra, hogy születésnapom előtt felhívjon. Köszönöm a szeretetét.

Abban a reményben bocsátom útjára e sorokat, hogy másnap valóban megjelent a mester, túlvan a tatarozáson, mert – akármilyen nehéz az utána levő munka – mégis nagy megkönnyebbülés, amikor az iparosok után beha[j]tjuk az ajtót.

Szeretetteljes öleléssel

Pécs, 95. aug. 14.

Tanárnő

243 Írógéppel írt, kézzel keltezett és aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9. 1068. Koch Valéria hagyatéka.

244 A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet igazgatója.

245 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

63.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak²⁴⁶

Budapest, 1995. augusztus 15.

Bp., 95. aug. 15. kedd

Drága Tanárnőm,

voilà a fényképek világa,²⁴⁷ emlékül és szeretettel.

HAPPY BIRTHDAY! (mégegyszer!)

Most jött a lapja, köszönöm.

Sajnos, a kisszoba plafonja továbbra is ázik: Attila (Isten ostora!) újabb akciója nyomán: földölt és átszakadt a WC-tartály ill. csővezeték.

40.000.– Ft-ért várhatom (és leshetem!) az újabb cirkuszt, a sohanapján jóvátételt. Lehet, hogy perelek. Elég volt.

Más: rendezkedek, óvatosan, mert még lumbágós is lettem, erős fájdalmakkal; jogi-Péter 2x is kijött, kezelni. És kencézem kígyóméreggel. Pihentetni kéne. Kéne. De már nem bírom a koszt, káoszt. Néha van 1-2 órás fizetett segítségem. Hát, nehéz! Jó kevés vagy semmi. Próbálok csinosítgatni a friss meszelésű konyhát az új bútorral – de még nincs új mosogató. A fürdő és WC is tiszta – meddig? Hátha ott is újra átázik. Reménytelen.

No, nem kesergek. Még élek. Megleszünk, ugye?

Szíves szóval, üdv,

[szív rajza]: Vali

[külön cédulán]

Most már legalább nem tudok takarítani, majd lefekszem végre talán és várom a csodát. A csudába – hogy finom legyek. Az a baj, hogy félkézzel alig lehet vmit csinálni, se fésülni, se kenyeret vágni, se öltözni stb.

Drágám, vigyázzon magára!

az invalidus Vali

[a boríték hátoldalán]

Ui. szerda du:

Nincs törés, csak ronda zúzódások, bevérzés stb. – 10 napra begipszelték. Hát, ez van.

246 Kézzel írt levél borítékban. Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Felsőerdősor 5. Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11., 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

247 Az utalás a fényképekre egyik jelenleg ismert fényképsorozattal sem azonosítható. Vö. Függelék, B) Koch Valéria Tüskés Tibornéval kapcsolatos fényképfelvételei.

64.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁴⁸

Pécs, 1995. augusztus 18.

Drága Angyalom, az újabb baj, bajok miatti döbbenetemben a szavakat se találom. Azt érzem, hogy – hála Isten – nagyon erős lány, hogy a jóideje halmozott veszedelmek ellenére nem engedi a csüggedés befészkelődését a lélekbe, mert igazában attól „fekszik” le az ember. Kérve kérem, a rosszban is azt tudatosítsa: lehetett volna még úgy-abbul is. Hála, nem törés, mert az hat hét. Ez 10 nap. Nem kevés, de kevesebb. S ilyen helyzetben még feladta a gyönyörűséges képeket a szívhez szóló ajánlásokkal!! Kérem, profi fényképész, mert Lantos Miklós²⁴⁹ fotói meg sem közelítik Valiét. Nagy hálával, örömmel köszönöm. Most már igazán minden megörökítődött, amit szerettem volna.

Hétfőn adok fel egy kis pogácsát fájdalomcsillapítóul. Legyen otthon kedden vagy szerdán, amikor kiviszik.

Nagy-nagy szeretettel ölelem

Pécs, 95. aug. 18.

Tanárnő

65.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁵⁰

Pécs, 1995. augusztus 21.

Drága Angyalom,
amire megkapja a kis küldeményt, már csak pár nap lesz hátra a gipsz levételéig. Szívemet-lelkemet belesütöttem, segítse átvészelni a nehéz napokat. A körte a birtokról való, az is érett, ami zöld, csak késsel vágja. Nagyon finom, s soha nem lettek ekkorák, a tavaszi és nyár eleji sok eső hatása ez.

Most már annyi baj volt, hogy több nem jöhet. Kérem, tartsa magát.

Millió öleléssel

Pécs, 95. aug. 21.

Tanárnő

248 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

249 Lantos Miklós (*1930), építész, képző- és fotóművész.

250 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap borítékban. Feladó: Szemes Anna, 7625 Pécs, Surányi 25. II. 11. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

66.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁵¹

Pécs, 1995. október 16.

Valikám,

örültem a találkozásunknak. Remélem, kiheverte az itteni és az aznap esti fogadások fáradságát.

Fogadja el tőlem, szeretettel küldöm a Tűzszekerek²⁵² és Moris „kürtölését” tartalmazó kazettát, mivel nekem CD-n már megvan. MORIS is megvan.²⁵³

Szomorú vagyok, mert meg akartam hallgatni a gyönyörű AVE Maria-t,²⁵⁴ s kiderült, hogy pár taktus után csak nem vette fel a készülék az anyagot. Küldöm a kazettát, kérem, vegye rá, mert a pécsi hangtárban nincs meg. Hogy mik vannak rajta, nem kell ráírni, felírtam, tudom.

Kérem, nézze meg, hogy A Paradicsom meghódítása kazettát²⁵⁵ valóban Valiét adtam-e vissza, mert nem értem, az rajt van a szalagomon, ezért az a félelmem, hogy Valinak az üreset adtam, pedig nagyon vigyáztam.

Kérdezem: a C vitamint egészben kell bevenni?

Lehet egy nap a C és az A vitamint?

Köszönöm a munkáját.

Szeretettel ölelem

Pécs, 95. okt. 16.

Tanárnő

251 Írógéppel írt, kézzel javított és aláírt kartonlap boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

252 Vangelis kísérőzenéje a *Chariots of Fire* (1981) c. brit filmhez.

253 A mondat kézzel utólag beírva.

254 Hangkazettáim között fennmaradt egy A/4-es oldal fénymásolata, melynek eredetijét Koch Valéria kézzel írta, s Ave Maria címmel két kazetta tartalmát rögzíti. A fénymásolat szövege a következő: AVE MARIA / I. kazettán: / 1 Ave Maria – Gounod / 2 Laudate Dominum – Mozart / 3 Elévation ou Communion E-Dur – Saint-Saëns / 4 XII. Hymnus: Ave maris stella – Monteverdi / 5 Stabat Mater dolorosa – Pergolesi / 6 Salve Regina B-Dur – Schubert / 7 Tota pulchra es Maria – Bruckner / 8 Die Auferstehung und Himmelfahrt Jesu, Einleitung – Telemann / 9 Die Auferstehung und Himmelfahrt Jesu, Coro – Telemann / 10 Ave Maria – Schütz / 11 Sancta Maria, mater Dei – Mozart / II. kazettán: / 1 Salve Regina B-Dur – Schubert / 2 Fantasie Es-Dur – Saint Saëns / 3 Ave verum corpus – Mozart / 4 Ave Maria – Mendelssohn / 5 IV. „Urlicht” / Ösfény/ – Mahler / Ave Maria – Verdi / Credo – Csajkovszkij / 8 Improvisation C-Dur – Saint Saëns / 9 Ave Maria – Bruckner / 10 Locus Iste (Gradualé) – Bruckner / 11 Örvendj, Szűz Istenanya – Rahmanyinov / 12 Ave Maria – Franz Abt / 13 Ave Maria – Schubert. A feltehetően a fénymásolathoz tartozó kazettához ld. az 1995. november 19-ei levél jegyzetét.

255 Vangelis kísérőzenéje a *1492: Conquest of Paradise* (1992) c., angol–amerikai–francia–spanyol filmhez.

67.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁵⁶

Pécs, 1995. október 19.

Valikám,

remélem, a kazetták rendben célhoz jutottak.

Dobos Kálmántól,²⁵⁷ Tünde kereszta pjától kaptam kérő sorokat: Grieg-ről²⁵⁸ könyvet ír,²⁵⁹ melyben néhány vers is megjelenne. Ezek nyersfordítását valaki elkészítette, Kálmán azt kérte, ajánljak valakit, aki a végleges fordítást megcsinálná. Valira gondoltam. Kérem, ha Kálmán jelentkezik, lehetőség szerint ne zárkózzon el, bár járjanak körbe pontosan minden kérdést: hány vers, kiadá i szerződés a [m]unkára, mennyit és mikor fize[tn]ek. Fodor András²⁶⁰ azért nem neveztem meg, mert Kálmán Tüskéssel²⁶¹ nem tartja a kapcsolatot azóta,²⁶² így pedig Fodor bedobta volna magát a békítésbe. Ezt el akarom kerülni. Ha valami miatt Vali mégsem vállalja, kérem, gondolkodjon, mit tudna ajánlani.²⁶³

Kérem megértését. Szeretettel ölelem

Pécs, 95. okt. 19.

Tanárnő

68.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁶⁴

Pécs, 1995. október 23.

Valikám, Tünde²⁶⁵ kérésére írom e lapot: 95. nov. 20-án megürül a Futár u. 6. III. 1 nagy és két fél szobás lakásuk, telefon van. Szeretnék ismerős révén megbízhatónak kiadni. 96. júliusban jár le a kinti meghívása Istvánnak,²⁶⁶ de szeretnének hosszabbítani, tehát ha ez bejön, akkor még 1-2 évig kiadó a lakás. A bérleti díj: havi 20.000 fo-

256 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

257 Dobos Kálmán (1931–2013), zeneszerző.

258 Edvard Grieg (1843–1907), zeneszerző, zongoraművész.

259 DOBOS Kálmán, *Edvard Grieg élete és művészete* (Budapest: Akkord, 1999).

260 Fodor András (1929–1997), költő, író, műfordító, kritikus, szerkesztő.

261 Tüskés Tiborral.

262 Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné 1989-ben kimondott válása óta.

263 Dobos Kálmán könyvében Mezey Katalin két versfordítása található, Koch Valéria eszerint nem vállalta a fordítást.

264 Írógéppel írt, aláírás nélküli levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

265 Tüskés Tünde.

266 Dr. Tóth István, Tüskés Tünde férje.

rint, ebbe[n] bent van a hideg és melegvíz, a fűtés. Külön kell fizetni az általa, általuk fogyasztott villanyt és telefont. A fizetést egy hónapra előre kérik, megbeszélés alapján István édesapja menne érte.

Kérem, ha tud valakit, valakiket, István szüleivel lehet intézni: 1045 Bp. Berda J. út 30. V. telefon: 11-692-673 Tóth István²⁶⁷

Köszönöm, ha megpróbál együtt gondolkodni az ügyben.

A kazettákat előre is hálásan köszönöm.

Meleg öleléssel

Pécs, 95. okt. 23.

69.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak²⁶⁸

[Budapest,] 1995. október 26.

'95. X. 26.

Tanárnőm,

arannyal írva kérem, gyógyuljon, és gyógyítsa a ZENE is. Ha segíthetek, hívjon, mondja. Én is keresem majd.

Isten áldja:

K. Vali

70.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁶⁹

Pécs, 1995. október 26.

Drága Valikám,

könnyes-örömmel köszönöm szeretetét, mellyel mindig oldja a magányomat.

Bár rendelkeznek az életét bearanyozó varázserővel, úgy szeretném boldognak látni!

Gyönyörű a karácsonyi kazetta! Kívül-belül.

Védje a derűje óráit, őrizze szép mosolya békességét.

Meleg öleléssel vagyok Valival

Pécs, 95. okt. 26.

Tanárnő

²⁶⁷ A név utólag kézzel beírva a lakcím és a telefonszám mellé.

²⁶⁸ Kézzel, arany színű tollal írt üzenőcédula, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

²⁶⁹ Írógéppel írt, kézzel aláírt és kiegészített levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

Azért lassan javulगतok. Csak félek a kanizsai utazástól. Testemet-lelkemet megrázó döbbenet: Hegyi László Atya²⁷⁰ meghalt.²⁷¹

71.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁷²

Pécs, 1995. november 17.

Drága Valikám,

14.-e óta oly sokat vagyok Magával imában, reménnyel. Bízom abban, hogy a vizsgálat csak [a]miatt mutatott bajt, mert a változó korról sok minden együtt jár. Meg a művész alkatánál fogva felfokozottabb tempót diktál magának, s ez hat negatíván a szervezetre. Ugye így van.

Én már öreg vagyok, rólam nem érdemes beszélni: hogy elővett a szemem, a fogágy, bekaptam valami vírust, így 38 fölötti hőmérséklettel tengődöm. Csak bújok az ágyba, telefont, csengőt nem hallok.

Isten vigyázzon Valira. Meleg szeretettel ölelem

Pécs, 95. nov. 17.

Tanárnő

72.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak²⁷³

[Budapest, 1995. november]

[a fénymásolat előoldalán a versek alatt:]

Tanárnőmnek

szeretettel:

Koch Valéria

270 Dr. Hegyi László (1917–1995), teológiai tanár, 1978-tól pécs-belvárosi káplán. Tüskés Tiborné közreműködött egyházi beszédeinek megjelentetésében.

271 Az aláírás utáni szövegrész kézzel írva.

272 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

273 Kézzel, arany és kék színű tollal írt ajánlás és üzenet Koch Valéria gyerekversei c., hét verset tartalmazó fénymásolat elő- és hátoldalán, borítékban. A fénymásolat a *Barátság* c., 1994-ben Budapesten Ember Mária és Mayer Éva által alapított, kéthavonta megjelenő kulturális és közéleti folyóirat 1995. novemberi számának 1030. lapjáról készült. A verscímek: Mi az, hogy ÉN?; Egy tízesztendő naplójából; Fokozatok; Komoly ajándék; Betti meséli; Előttem az élet; Fehér ruhás kép. A versekhez fűzött lapalji jegyzet szövege: „Koch Valéria két nyelven, magyarul és németül publikáló költő, műfordító. Versei megjelentek az 1. évfolyam 2. és 5. számában, valamint a 2. évfolyam 3. számában, műfordításai pedig az 1. évfolyam 9–10. számában.” Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp. Felsőerdősor 5. Címzés: T.c. Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

„Barátság”, 1995. nov.

[a hátoldalon]

Mielőbbi gyógyulást, arany derűt kívánok!

[szív rajza]-tel: K. V.

73.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁷⁴

Pécs, 1995. november 18.

Valikám, drága,

látja, azért is el kellett mennie az Írószövetség tanácskozására, hogy eljöhessen hozzám vizitbe legalább a TV képernyőjén. Nagyon-nagyon örültem látásának. Ezek a fotósok jól kezelték a kamerát, hisz oly szép volt, s azt is tudták: csak jelentős személyiséget lehet mutatni. S micsoda körítés: egy híradóban a dán királyi pár esküvőjével!

Köszönöm, hogy itt volt a Surányi úti otthonomban.

Meleg öleléssel

Pécs, 95. nov. 18.

Tanárnő

74.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁷⁵

Pécs, 1995. november 19.

Drága Valikám,

áldja meg az Ég a szolgálatkész, jó szívét, ugye tudja, mekkora örömet ad nekem azzal, hogy vállalta a rajzot és a feliratozást. Naponta gyönyörködöm a küldött kazettája gerincében,²⁷⁶ amikor jól voltam, a zenében is.

Kérem, a felírás: Áldott karácsonyt legyen.

274 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

275 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

276 Tüskés Tiborné a Koch Valéria által másolt és feliratozott hangkazettákat karácsonyi ajándéknak szánta családtagjainak. Az egyik ilyen édesanyámtól kapott kazetta gerincén Koch Valéria kezével készült rajz (fenyőfa, tetején csillaggal) és felirat: „Áldott Karácsonyt!” A kazetta tartalmának összegző megjelölése a kísérő lapon írógéppel írva: „Christmas in Vienna A–B / Plácido Domingo / Diana Ross / José Carreras / B+ / Stabat Mater / AVE MARIA / variációk”. A részletes tartalomhoz ld. az 1995. okt. 16-ai levél jegyzetét.

Nagyon köszönöm. Tündéék csomagját december első napjaiban adom fel, ha addigra visszaérne, hálásan örvendeznék.

Meleg köszöntéssel

Pécs, 95. nov. 19.

Tanárnő

75.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁷⁷

Pécs, 1995. december

Drága Valikám,

még arra is volt figyelme, bár tudja, különböző helyekre kerülnek a kazetták, mégse legyen egyforma a díszítés! Hálás szeretettel köszönöm, hogy vállalta a kérés teljesítését. Gyönyörű mindegyik, de a nekem küldött a legszebb!

Az öreglány egy pillanatra, amíg olvasta a remek verseket,²⁷⁸ maga is azzá lett. Milyen jó Valinak, hogy valahol [m]indig gyerek. Ez is segíti át a sok ezen-azon. Tündééknek küldtem másolatot.

Igencsak szégyenkezem a telefonvonalon keresztül is érzékelhető kedvetlenségem miatt, igyekszem megemberelni magamat. Ebben is Vali a példa.

Millió arany-öleléssel

Pécs, 95 dec.

Öreg barátnője

76.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁷⁹

Pécs, 1995. december 28.

Valikám,

köszönöm, hogy szeret. Köszönöm, hogy ami gondról mellékesen beszélek (csizma) is megmarad az emlékezetében, s megkeresi a lelőhelyét. – Köszönöm a gyönyörű szemet, bár olyanall tudnék nézni a világba, a szépséges edénykében illatozó parfümöt és az ebben a hangszerelésben valóban szívesen hallgatózó zenét. – Mindenekelőtt azt, hogy fontosnak tartotta a karácsonyi találkozást, bár ez még fáradtságot jelentett. Valinak.

Úgy szeretném, ha boldog lenne, ha afelé indulna az élete, a lehetőségei.

277 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

278 Koch Valéria 1995 novemberében fénymásolatban küldött, a *Barátság* c. folyóiratban megjelent gyerekverseit.

279 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

Fogadja szeretettel ezt a kis szilveszteri pogácsát. Telefonbeszélgetésünk²⁸⁰ után nekiláttam. Azért érződik egy kicsit erősebben az élesztő íze, mert egy csomagtól nem akart kelni[,] s beletettem még egy adagot. Megsóztam, ehető. Fogyassza egészséggel.

Meleg szeretettel ölelem

Pécs, 95. dec. 28.

Tanárnő

77.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁸¹

1995. december vége (?)²⁸²

Valikám, szikrázó napsütés volt ma, vasárnap, viszont latyakos az úttest, tehát a legalkalmasabb idő arra, hogy a szépséges gumicsizmát felavassam, mert nem kellett félnem, hogy fázik benne a lábam. Remek volt, több órát jártam a Mecseket – elkerülve a vaddisznókat, amik felfalhattak volna, ugyanis teljesen lemerészkednek élelem után kutatva a birtokra vezető műútig, föltúrva az erdei még mindig tartó havat és fagyos földet –, kitűnően érezte magát benne a lábam. Újra hála érte, a gondoskodásáért, az ügyességéért.

Valikám, szeretettel küldöm a kazettát és ezeket az egérke-mondott, de ránk szabott imádságokat. Mellékel[em] az üres kazettát, mert Tünde jelezte, nincs meg neki, kérem az átvételét. A pénzt azért mellékelem, mert olyan sok születés- és névnap volt Tündééknél s nem küldtem semmit, itt a postán kb. ennyi árat mondtak az angliai feladásra, tehát azt kérem, tegye mellé az én soraimat, s adja fel mindjárt Leicesterbe, minek utazzon ide, innen meg oda. Köszönöm a megértését.

Címük: (bár bizonyára megvan, csak én precízkedek)

Tóth–Tüskés

12 KENILWORTH DRIVE

OADB, LEICESTER

LE 2 H 5 S

ENGLAND²⁸³

Ugye szép, kikapcsolódós hétvégeje volt, nagyon kíváncsi voltam Valinak – sok-sok öleléssel

Tanárnő

280 Koch Valéria hagyatékában fennmaradt egy Tüskés Tiborné által írógéppel kartonlapra írt, keltezés nélküli, a 90-es évekből származó üzenet a következő szöveggel: „Valikám, a hétfő vagy a csütörtök nekem a legjobb a telefonhívásra. Ez nem azt jelenti, hogy kötelező hívni, csak amikor lehetősége van. De ilyenkor jobban figyelek. Ölelem Tanárnő.”

281 Írógéppel írt, kézzel befejezett és aláírt kartonlap, keltezés és boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

282 Feltételes datálás a tartalom alapján.

283 A címet Koch Valéria filctollal bekarikázta, mellé írta: „OK” és kipipálta.

284 Innen kezdve a befejezés és az aláírás kézzel írva.

78.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak²⁸⁵

[Budapest,] 1996. január 7. és 8.

[üzennőcédula]

'96. I. 7.

Tanárnőm,

BÚÉK – csakazértis! Köszönöm a remény színű információt a csizmáról. Min múlt, mért kellett érte mennie? Használja egészséggel!

2 fotót küldök²⁸⁶ és egy bulvár cikket. – Sokat dolgozom, fáradt vagyok. És ez a zord tél!!!

[szív rajza]: Vali

[üzenet]

Jaj, bocsánat, éjszaka óta van 2 újabb versike is – voilà. (96. I. 8-án d.e.)

[rejtvény üzenettel]

H₂O+

játékos rejtvény – kéretik megfejteni!²⁸⁷

79.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁸⁸

Pécs, 1996. január 9.

Drága Valikám,

a takarítás fáradságát azonnal feledtem, mihelyt megláttam a gyönyörű képeket.²⁸⁹ Az egy szál égő gyertya mellett beragyogja a szíve-lelke, tehetsége. (a fotózásban is!) Nagyon boldog vagyok velük. Köszönöm.

285 Kézzel írt üzenőcédula, üzenet és rejtvény üzenettel borítékban. Az üzenőcédula Koch Valéria *A herceg és a rózsza* c. meseregényéről szóló, *Világgá ment a rózsza* c., „(bellét)” szignójú írás fénymásolatának hátoldalára ragasztva, az előoldal szélére kézzel ráírva: *Pesti Riport*, 1996. jan. 4. A ceruzával írt üzenet Koch Valéria *Közélet* c. verse gépiratos indigós másolatának hátoldalán olvasható. A külön cédulára rajzolt rejtvényre vonatkozó üzenet a cédula hátoldalára írva. Feladó: Koch V., 1068 Bp., F.e.s. 5. Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

286 Az említett fényképek nincsenek a borítékban.

287 A megfejtés: vízkereszt ünnepe (január 6.).

288 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. A címzés alatt Koch Valéria kézírásával: „Csakazértis!” Koch Valéria hagyatéka.

289 Utalás a Koch Valéria által küldött fényképekre. Ld. Függelék, Koch Valéria Tüskés Tibornéval kapcsolatos fényképfelvételei, 4. sz.

A Vonzások és Választás²⁹⁰ elröpül Leicesterbe is,²⁹¹ mivel az angliai élmény is beleíródott. Már ami szép volt. Kitűnő vers. A másikkal még barátkoznom kell.

Igaz, tiszta vallomás, amit elmondott a beszélgetésben.²⁹² Jószemű megoldás látványnak is: ahogy az ovális alakú arcképet hajlékonyan követik a sorok, s a könyv címlapja²⁹³ kicsit alámegy a képnek kifejezve: a kettő szoros összetartozását. – Bár kapnának észbe, s a még meglévő könyveket venné át eladásra egy jól menő bolt!

A rejtvény?: A gumicsizma véd a víz ellen! Azaz száraz marad a lábam.

Millió ölelés

Pécs, 96. jan. 9.

Tanárnő

80.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁹⁴

Pécs, 1996. január 22.

Valikám,

nem siettetésnek küldöm ám a cikket,²⁹⁵ hanem, mivel kész lett a másolat, jobb szeretem Valinál tudni. Majd tavasszal, ha egyáltalán fantáziát lát benne.

Újra mondom, végtelenül örülök a vidám hangjának, a munkabíráásának, csak egyen is, kérem.

Érezze nagyon jól Magát Bécsben.

Isten segítse haza, szeretettel ölelem

Pécs, 96. jan. 22.

Tanárnő

az otthoni száma titkos lehet, nincs a könyvben²⁹⁶

Négyszáz Ágyas Klinika: központ kapcsol:

324-122 v. 326-222

szerintem telefonon lehetetlen elérni. Pár sort kellene a klinikára írni: 7624

Ifjúság útja 13.

290 Koch Valéria: Vonzások és választás c. verse. *Új Ember*, 1996. márc. 10. 7; *Kiolvashatatlan*, i. m., 115–116.

291 Az ekkor Leicesterben tartózkodó Tüskés Tündéékhez, akiket 1994 áprilisában Koch Valéria ott meglátogatott.

292 „A herceg és a rózsza. / Szabó Éva műsora. / – interjú / – részlet a HR-ből / – Bródy J.: A B612-es bolygó / PETŐFI [Rádió]. 1995. febr. 25. 8.10.” Hangfelvétel kazettán, hátoldalán a fenti felirattal. Koch Valéria hagyatéka.

293 Feltételezhető utalás Koch Valéria *Kiolvashatatlan* (1997). c. kötetének borítótervére.

294 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

295 Azonosítatlan. Az említett cikk nincs a kartonlap mellett.

296 Azonosítatlan személyre vonatkozó utalás.

81.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának²⁹⁷

Pécs, 1996. január 29.

Valikám, köszönöm az SOS küldött kazettát,²⁹⁸ ami nekem azért jelent sokat, mert Valit – az univerzális művészt – újabb oldaláról is megismerhettem.

Sajnos, Janikovszky Éva²⁹⁹ és Szegvári Katalin³⁰⁰ beszélgetését nem tudom kiegészíteni, mert a hat tortaszelet-snitt egy része volt csak az interjúnak. Írjon neki – elküldve Tarján Tamás véleményét is – úgy, hogy nem Vali hallotta, valaki hívta fel a figyelmét az általa elmondott IBI³⁰¹ gyerekkönyv pályázatra, melynek utolsó beadási ideje 96. márc. 1. Itt van egy kész könyv, tüntessék fel úgy, hogy mielőtt megjelent, beadta hozzájuk a pályázatra. A szkeptikus megjegyzése általánosan hangzott el a jelen könyvkiadásával kapcsolatban: ha Exupéry ma írná a Kis-herceget,³⁰² nem biztos, hogy elfogadnák megjelentetésre. 96. I. 23-án volt a beszélgetés. Kérem, olyan gyorsan intézkedjen, ahogy nekem örömet szerzett a hipp-hopp elküldött kazettával.

Veszíteni valója nincs, ezzel induljon neki.

Az időjárás miatt is milyen szerencse, hogy nem indult útra!. Meleg öleléssel, hogy ne fázzon,

Pécs, 96. I. 29.

Tanárnő

Köszönöm az arany-szívet!

82.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁰³

Pécs, 1996. március 21.

Valikám,

ez a lap szimbólum. Azért küldöm, hogy lássa – remélem, érezte is –, ilyen zöld reménnyel³⁰⁴ kísértem útján³⁰⁵ az indulástól az ott létig és vissza az otthonába. Ugye jó

297 Írógéppel írt, kézzel aláírt és befejezett levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

298 Azonosítatlan hangfelvétel.

299 Janikovszky Éva (1926–2003), író, költő, szerkesztő.

300 Szegvári Katalin (*1947), újságíró, szerkesztő-riporter, műsorvezető, tanár.

301 Helyesen: IBBY (International Board for Books for Young People / Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsa). Magyar bizottságának elnöke 1978–1995 között Janikovszky Éva volt.

302 Antoine de SAINT-EXUPÉRY: *Le Petit Prince* (1943) c. regénye. Magyar fordításai A kis herceg címen 1957-től jelentek meg. KOCH Valéria: *A herceg és a rózsza* (1994) c. meseregényének egyik ösztönzője.

303 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

304 A kartonlap színe zöld. Tüskés Tiborné rendszeresen zöld és téglavörös színű, levelezőlap méretre vágott kartonlapokat használt levelezéséhez.

305 1996. március 19-én Koch Valéria költői esten vett részt Bernben. Ld. Függelék, C) Egyéb dokumentumok, 16. sz.

volt minden, a Szűz Anya pedig fogta a kezét, vezette a tollát, hogy megszülessen a várva várt vers.

Meleg öleléssel

Pécs, 96. márc. 21. a tavasz első napján

Tanárnő.

83.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak³⁰⁶

Budapest, 1996. április 4.³⁰⁷

[a fénymásolat előoldalán]

ECCE ANCILLA... * 1956. május 20. * ISTEN kicsi menyasszonya

[a fénymásolat hátoldalán]

Koch Valéria

Fehér ruhás kép

Most éppen hét éves.

Vajon hányszor hét lesz?

Kék szemű és szőke.

Baja lesz belőle.

Hősnek, szentnek készül.

Áldozat lesz végül?

Szép, s a tűzzel játszik.

Lesz, aki lesz; látszik.

*

306 Koch Valéria 1956. május 20-án készült elsőáldozási fényképének fénymásolata. A fénymásolat előoldalán a bal szélén Koch Valéria saját kezű kommentárja, hátoldalán Koch Valéria Fehér ruhás kép c., 1969-ben keletkezett versének autográfkéziratos másolata. Borítékban. Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Fes. 5. Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka. Egy ugyanekkor készült másik elsőáldozási fénykép a kép feliratokat tartalmazó hátoldalával együtt közölve: ERB, „Diese Stadt nimmt mich nicht auf”, i. m., 132.

307 Datálás a postabélyegző alapján: 1996 04 04.

84.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁰⁸

Pécs, 1996. április közepe³⁰⁹

Drága Valikám,

mivel stílusban szeretek maradni, sajnos, még mindig csak hóvirággal köszönhetem a zimankó miatt születés- és szép névnapján.³¹⁰

A Gyümölcsoltó Boldogasszony³¹¹ szeretetébe ajánlva kérem, a nehézségekben is őrizze meg a reményt, köszönjön angolosan: „Ma szép időnk van” – „Holnap még szebb lesz!”

Ebben bízva ölelem melegséggel

Pécs, 96

Tanárnő

85.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³¹²

Pécs, 1996. április 28.

Valikám,

a két, jeles ünnep³¹³ miatt – és egyébként is – nagy szeretettel és reménnyel gondoltam Valira. Az Új Emberben megjelent *Ecce Ancilla*³¹⁴ is megörvendeztetett, de azért nekem az eredeti van, azt olvasgatom el a birtoki-Szűzanyának.³¹⁵

Kis hía, hogy nem kórházban vagyok: megcsípett idén már másodszor egy-egy vadállat a birtokon gyomlálás közben, s a másodiktól orbáncos lett a lábam. Azt mondta az orvos, biztonságosabb a kezelésem náluk, mivel egyedül vagyok, de addig-addig rimámkodtam, míg csak hazaengedtek. Leőweysta volt az orvos, innen is az engedékenységgé. No, azért megmaradok, szedem az antibiotikumot, és állandóan jegelni kell a lábat.

Meleg öleléssel,

Pécs, 96. ápr. 28.

Tanárnő

308 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél MARTYN Ferenc: *Hóvirágok* (1972) c. grafikájának fénymásolatára írva, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

309 Pontos keltezés hiányában datálás a levélben említett időpontok alapján.

310 Koch Valéria születésnapja: április 22., névnapja: április 28.

311 Mária fogantatásának ünnepe, az angyali üdvözlés napja: március 25. A nagyobb egyházi ünnepeket Tüskés Tiborné számon tartotta, s időnként bevonta a keletezésbe.

312 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

313 Ld. az 1996. április közepére datált levelezőlapot.

314 KOCH Valéria, *Ecce Ancilla* c. verse (1996). *Új Ember*, 1996. ápr. 28. 7.; *Kiolvashatatlan*, i. m., 113–114.

315 A Bálics-tető dűlő 11. sz. alatti ingatlan egyik helyiségében függő Mária-kép előtt.

86.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³¹⁶

Pécs, 1996. május 12.

Valikám,

újra köszönöm a természetes mozdulattal ajánlott segítséget és kérem, remélem a megértését az elhárításában.

Három ok is készítetett rá:

a távolság,

az általam is tudott sok munkája, gondja a családnak, Édesanyjának,

nekem mindenem megvolt itthon, s a napi ötszöri másfél órás jegelés fekvéssel is arra kényszerített, hogy se ajtót nem nyitottam, se telefont nem vettem fel.

Hála Isten már jól vagyok. Ebben reménykedem Vali vizsgálati eredményével kapcsolatban is.

Valikám, amikor egyszer említette a tartalék fogkészíttetést, s hogy az orvos kapcsolásával a technikus el tudná-e készíteni, akkor mondtam, amikor módom lesz beszélni Pécs legjobb fogszakorvosának a technikusával, ismerem, rákérdezek. A következőt mondta: A legtermészetesebb, hogy minden ügyes technikus tud készíteni „másodpéldányt[”]. De csak akkor szabad rá költeni, mert nagy pénz, Vali is tudja, ha hetente váltva van a szájban hol az egyik, hol a másik. Ugyanis a szájbelső, a fogíny akkorát változik egy év alatt, hogy ha közben mindössze néhányszor van szájban, egy év után „hordhatatlan”, s oda a pénz.³¹⁷ Míg az állandó használatban a protézis alkalmazkodik, követi a belső formaváltozásokat. Említette a most nagyon propagált, beépített fogprotézist, de az a véleménye, nem szabad beugrani az ügynek, még drágább, s mivel az íny állandóan sorvad, beépítve az ételmaradék teljes eltávolítása lehetetlen, így ez folyton ínygyulladást okoz, azt a fájást is ismerjük.

A pongráci³¹⁸ jég Pécsét se kerülte el. Éppen a birtokon voltam a nagy felhőszakadáskor. Öt perc alatt tele lett egy hatalmas kád vízzel. A jég kis szemű volt és esővel jött, így talán nem tett nagy kárt. Amíg nem láttam ilyen közélről a mezőgazdaság rizikóit, nem gondoltam, mi mindennek vannak a növények s a tulajdonosok kitéve. Abban biztos vagyok, ha ennyi tapasztalatom van hat évvel ezelőtt, mint most, a birtokot természetesen akkor is megveszem, de semmit nem telepítettem volna. Egy szezon permetezési, metszési költsége 10.000 forint. Ha minden jól megy, lesz 4-5 kiló barackom. Képzeld, a fent említett összegért mennyi gyümölcsöt tárolhatnék télire a hűtőbe és az üvegekbe! Roskadásig, s akkor is a felébe, ha kerülne. Meghagytam

316 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

317 A mondat végén kézzel beírt hiányjel és 1-es szám található. Az ide tartozó, kézzel beírt 1-es számmal és nyíllal jelzett, utólag beszúrt mondat öt sorral lejjebb olvasható.

318 Pongrác napi, azaz május 12-ei.

volna, amik már voltak rajta, nyírnám a füvet, az se kis gond!! A sok esőtől az aztán nő, fogy az áram, s oly silány gépeket csinálnak, hogy a szervízelés is elvisz egy csomó pénzt. Valamivel jobb csak, mint a Braun-fogkészülék (roggyon [!]) rájuk az ég, egyik nap hazahozom négy hét távollét után, másnap vihetem vissza).

No, de ne mérgeskedjünk, mindig van jó is. Csupa orgonailat a birtok, gyönyörűek a bazsa- és pünkösdirózsák, oly szépen füttyörésznek a madarak, hogy felér egy koncerttel... mit akarok még!

Drága Angyalom, szeretettel kívánom: a nyugalom, a béke, a remény ne hagyja el a mindennapjaiban, öleléssel

Pécs, 96. május 12.

Tanárnő

87.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³¹⁹

Pécs, 1996. június 4.

Valikám,

kérem, tudjon a díjnak,³²⁰ a könyvkiadásnak, a fickóval való szerencsés találkozás lehetőségének – amely előbbre hozhatja könyve megjelenését – olyan felszabadultan örülni, ahogy én.

Köszönöm a könyvek dedikálását és elküldését.

Isten tartsa meg szeretetében és kegyelmében

Pécs, 96. jún. 4.

Tanárnő

88.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³²¹

Pécs, 1996. június 25.

Valikám,

jún. 27-én, csütörtökön 16,30-kor érkezem a Délibe. Vasárnap szeretnék visszatérni Pécsre, de ezt a munka³²² dönti majd el. Az biztos, hogy én nem tudom meglátogatni az otthonában, de ha valamelyik este eljönne – de hova, mert nem tudom, Erzsikééknek³²³

319 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

320 *A herceg és a rózsza* (1994) c meseregényéért Koch Valéria IBBY-díjat kapott 1996-ban.

321 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsődörösor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

322 Ld. az 1996. júl. 2-ai levelezőlapot.

323 Id. Tóth István és Tóth Istvánné, Tüskés Tünde apósa és anyósa.

mi a szándéka, én legszívesebben a Futár utcában aludnék, de mivel rendkívül idegesnek éreztem Erzsike hangját a fáradtságtól a telefonban – én teljes egészében alkalmazkodom az ő elképzeléséhez. Legkésőbb hétfőn a 15,30-as vonattal visszajövök Pécsre.

Semmi gondot ne okozzon, amit írtam, programjá[t] a mi találkozásunk miatt ne változtassa, majd pótoljuk máskor. De, ha látom, örülök.

Meleg szeretettel

Pécs, 96. jún, 25.

Tanárnő

89.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³²⁴

Pécs, 1996. július 2.

Valikám,

ugye magam jeleztem, mikor leszek Budapesten takarítás ügyben, ez is mutatja, hogy szerettem volna látni, beszélgetni, találkozni. Lehetetlen volt több okból, amiket itt most nem részletezek. Kérem megértését és bizalmát velem együtt, nyáron még összejöhetünk egy jó beszélgetésre.

Hétfőn délután utaztam haza, itthon várt egy kényes hivatalos ügy, hála Isten, túl vagyok rajta.

Tündéék pénteken érkeznek Pestre,³²⁵ hogy hozzám mikor, majd eldől.

Meleg szeretettel ölelem

Pécs, 96. júl. 2.

Tanárnő

90.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³²⁶

Pécs, 1996. július 19.

Drága Valikám,

kinek van akkora lelke-szíve, mint Valinak? Senkinek. Köszönöm a költői sorokkal dedikált gyönyörű képeket,³²⁷ hányféle művész lakozik Önben?

324 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

325 Angliai tartózkodásuk befejezése után.

326 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

327 Ld. Függelék, B) Koch Valéria Tüskés Tibornéval kapcsolatos fényképfelvételei, 5. sz.

K[ö]szönöm a könyvet,³²⁸ nagy-nagy örömet szerzett vele. Ízlelgetem, de az igazi elmélyülés csak szeptemberben következhet, amikor egyedül leszek.

Sokat gondolkodom Szederkénybe, úgy szeretném, ha valóban azt érezhetné: itthon vagyok, értenek, értem az enyéimet, jó, hogy hazajöttem.

Kérve kérem, a [...] és egyéb ügyet elegánsan zárja le, önmagához méltóan, ne menjen oda, ne kérjen semmit, csak így lehet és kell t[ú]llépni az egészen.

Meleg szeretettel ölelem, Isten áldja

Pécs, 96. júl. 19.

Tanárnő

91.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak³²⁹

Budapest, 1996. augusztus 14.

Bp., 96. aug. 14.

Drága Tanárnőm,

Isten éltesse a születésnapján, tartsa meg erőben, egészségben, derűben!

Egy hete próbálom már, hiába, telefonon elérni. Remélem, a fáradtságon kívül nincs baja! Szeretettel hívom Bólyba, 17-én, szombaton, 17³⁰-kor kezdődő író-olvasó találkozómról: remélem, a meghívót a bolyiak már elküldték.³³⁰

Szóval megyek le, éppen-csak-hogy-időre, vasárnap már jövők is vissza. Mivel nem tudunk beszélni telefonon, gondolom, nem találkozunk Pécsen – nagyon sajnálom. Hacsak el nem jön Bólyba!

Tele vagyok problémákkal. Ki nem?!

Szeretettel:

Koch Vali

328 Az utalás a dátumok közelsége alapján a következő könyvre vonatkozhat: BENEY ZSUZSA – JELENITS István, *Bevezetés az irodalomba*, (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995). A könyvbe helyezett üzenet öntapadós cédulán: „Bp–Pécs vonatút 1996. júl. 18. Tanárnőmnek vigasztalásul, biztatásul, hogy örömet lelje, hogy főlemelje, Anna-napi előzetesül, szeretettel: Koch Vali”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

329 Kézzel írt képeslap (rózsák vázában) borítékban. Feladó: Koch V., 1068 Bp. F.e.s. 5. Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

330 Ld. Függelék, C) Egyéb dokumentumok, 19. sz.

92.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³³¹

Pécs, 1996. szeptember 4.

Valikám,
nagyon reménykedem, semmi más oka nincs a hallgatásának, mint a rengeteg munka.
Vagy a nagyvilágba[n] röpköd valahol, s egyszercsak onnan kapom az üzenetet.
Nagyon szeretném, bárhonnan jön, csak rárószárnyon érkezzen.
Meleg szeretettel ölelem
Pécs, 96. szept. 4.

Tanárnő

93.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³³²

Pécs, 1996. szeptember 24.

Pécs, 96. szept. 24.

Valikám,
örülök annak, ha magam csak gondolatban, lélekben lehetek is ott a mai szép ünnepjén, Az Időfa bemutatásán,³³³ Tünde legalább képvisel engem a három lurkóval. Sajnálom, hogy Bálint³³⁴ nem mond verset, elzárkóztak, pedig elő kell belőle csalogatni a meglevő képességet, mert az most azért szunnyad, mivel Angliában nem volt lehetősége a szereplésre.

Örülök, hogy Édesanyja jobban van. Ez is nyugtassa meg Valit és minden este e kis sorokkal aludjon el:

Virág vagy, nem élhetsz másként,
Akárhogy fáj is, bármilyen
irtóztató a tájék,
CSAK VIRÁGKÉNT.
Meleg öleléssel

Tanárnő

331 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

332 Írógéppel írt, kézzel keltezett és aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

333 A könyvet 1996. szeptember 24-én 17 órakor mutatták be a Magyar Írószövetség székházában. A szerzővel Mezey Katalin beszélgetett. Az est alkalmából a kötetet illusztráló Damó István rajzaiból nyílt kiállítás. *Új Magyarország*, 1996. szeptember 20., 8. Az est meghívóját közli: WOLFART, „Unterwegs in eigener Sache”, i. m., 197.

334 Tóth Bálint (*1985), gimnáziumi tanár, műfordító (műfordítói neve: Tóth Bálint Péter). Dr. Tóth István és Tüskés Tünde idősebb fia.

94.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak³³⁵

Budapest, 1996. október 1.

Bp., 96. okt. 1.

Tanárnőm, köszönöm lapját.

Túl régen találkoztunk, túl sokat kéne mesélni, bár már szívesebben hallgatok, úgy egyáltalán. A külső világ és a benti bajok egyaránt indokolják ezt az alapállást. De hiszen ismeri saját életéből. Sajnos.

Jelenleg 10 napja küszködöm vészes vérszegénységgel (vashiány!) heveny, nagyon fájdalmas ér- és izületi gyulladásal, kezem, lábam merev, rondán írok, mintha balta volna a kezemben, pardon. Az időfa-bemutatót³³⁶ még fogcsikorgatva végigcsináltam a fájdalomtól, aztán összerogytam. Krisztina és Gabsa és Márta³³⁷ tudja otthonról nagyjából, Anyámat nem szabad fölzaklatnom. Ő kis fáradságról tud, s ez így helyes. – Pumpálnak belém vasat, gyulladásgátlókat, vitaminokat intravénásan – megint robbantgatnak szét az ereim. De csak ez hatásos, túlzottan lemerült „az akku”. Már egy hónapja szinte nem írok semmit, nem megy. Volt (és lesz?) velem egy-két interjú, Gállos Orsi is írt végre pár kedves szót a Naplóban.³³⁸

Sorra mondom le a rendezvényeket, s nem csak az egészség miatt. Bár most ez domináns. – Fölkelnem sem nagyon szabadna, de magad uram... Nincs Mária,³³⁹ s főleg nincs Tanárnő. Néha egy-egy ismerős kisegít ezzel-azzal. Keserves.

Ausztria és Berlin,³⁴⁰ Lipcse csak novemberben vár. Vajon rendbe jövök-e addig? Parancs Jánost tüdődaganattal műtötték, örület! Xéniának³⁴¹ 10 napos a fia, még nem láttam. – Tünde csak Bálintot hozta, de eljött. Ő sem az ANYJA... Aggódok, írjon. Telefonon nem tudom elérni.

Szomorú szeretettel:

K. V.

335 Kézzel írt postai levelezőlap. Feladó: Koch Valéria, Bp., F.e.s. 5. 1068. Címzés: T-né Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

336 Utalás KOCH Valéria: *Az időfa. Gyerekversek 1967–1996* (Budapest, 1996) c. kötetének bemutatójára.

337 Zsember-Gyurcsy Márta, Koch Valéria barátnője kisgyermekkoruk óta. Vö. *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 288–289.

338 G. O., „Koch Valéria gyerekversei. A herceg és a rózsza regénye IBBY-díjas lett”, *Dunántúli Napló*, 1996. szeptember 21., 6.

339 Wolfart Jánosné Stang Mária.

340 Ld. a Berlin / Budapest, 1996. november 27-ei és 28-ai keltezésű, Wolfart-Stang Máriával közösen írt képeslapot.

341 Xenia (Ksenija) Škrilec, Koch Valéria lendvai születésű tanítványa kb. 1987–1990 között az EL-TE BTK Német Nyelv és Irodalom Tanszékén tartott fordítás szemináriumán. Később a Szlovén Köztársaság nagykövete Budapestten. Vö. *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 280–281.

95.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁴²

Pécs, 1996. október 3.

Drága Valikám,

ez az illatozó birtoki birs azért indult útra a Felsőerdősorba, hogy a szomorú szeretetet bizakodóra, vidámra változtassa.

Valikám, az lenne a csoda, ha olyan hajítás mellett, amit hosszú hónapokig csinált – csak ámultam a munkabírásán – nem merül ki az akku.

Kérem, megértéssel olvassa a féltő-szeretetteljes dorgatóriumomat: Nem a végletek, a szélsőségek, hanem az arany közepszer³⁴³ ritmusa ad kiegyensúlyozottabb életlehetőséget.

Amennyire baj volt az előbb említett hajsza, annyira az a mostani hallgatása. A külső világ rettenetei, a benti bajok nem mentség erre. Ezek soha nem fogynak el. De a reménynek a legkétségbeejtőbbnek látszó helyzetekben is meg kell maradni. Meg kell őrizni a bizakodást, mert az oxigén, s ha elfogy, fuldoklunk. Mert tetteire indít, tud várni, derűt varázsol az arcra, szárny, mely fenntartja az embert.

Vajon Radnóti Miklós három munkaszolgálatos tábor pokla után reményvesztetten leírhatta-e e sorokat: ...szétdarabolt lázas test, s mégis egy életet él itt: jóhírt vár, szép asszonyi szót, szabad emberi sorsot, csodákat.³⁴⁴

Hogy el ne veszítsük a reményt, tudatosan számon kell tartani, minden este számbavenni az apró örömeinket, ahogy Arany János tette, ezért írhatta:

Hiszen az útfélen itt-ott
egy kis virág nekem nyitott,
azt leszedve
megvolt szívem minden kedve.³⁴⁵

Írva hallgasson. Ne azt erősítse: nem tudok. Ez veszélyes út.

342 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. A levélpapír jobb felső sarkában stilizált tollrajz. A levél mellett fennmaradt a benne említett, annak keltével azonos napon feladott postacsomag írógéppel kitöltött kísérőlevele és címezése. Feladó: Szemes Anna, 7625 Pécs, Surányi út 25. II. 11. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9. 1068. T.: gyümölcs. A címzés alatt a feladó írógéppel írt kérése: (Kérem Postás Urat, ha a címzett nem tartózkodik otthon, adja be a szomszéd-ba a csomagot, átveszik, kifizetik. Köszönöm.) Koch Valéria hagyatéka.

343 A szöveg innen kezdve az aláírás előtti záró mondatig végig behúzással gépelve. A bekezdésekre tagolás az átírásban a végig nem írt sorok és a néhány betűhellyel kijebbe kezdett sorok alapján történt.

344 Kihagyásos idézet RADNÓTI Miklós: *Hetedik ecloga* c. verséből. Az eredetiben: szétdarabolt lázas test s mégis egy életet él itt, – / jóhírt vár, szép asszonyi szót, szabad emberi sorsot, / s várja a véget, a sűrű homályba bukót, a csodákat.

345 Idézet ARANY János: *Epilogus* c. verséből. Az eredetiben: Hiszen az útfélen itt-ott / Egy kis virág nekem nyitott: / Azt leszedve, / Megvolt szívem minden kedve.

Ha most – jobbára ágyhoz kötötten – lemondja a rendezvényeket, értem, de egyébként nem!

Nézőpont kérdése: Ausztria, Berlin, Lipcse csak novemberben vár. A csak helyett a már legyen. Természetesen rendbe jön addigra, ha akar. Akarnia pedig kötelessége elsődlegesen önmaga miatt, de a családért, s azokért, akik szeretik. Sokan vannak.

Persze, kutya dolog az erek szétpattanása. Annak örüljön, az orvos mégis megtalálja az intravénás injekció beadásának a lehetőségét, s ezáltal nem jár úgy, mint én a vas szájon keresztül szedésekor: koromfeketék lettek a fogak, nem egyszerű a lecsiszolásuk.

A jó Isten mosolya legyen Valival – meleg öleléssel

Tanárnő

(Parancs Jánosnak mondja meg: ismeretlenül is kérem a mielőbbi gyógyulásra, hiányoznak a versei az Új Emberből, s úgy örültem – s még hányan! – a megjelent kötetének.³⁴⁶)

Pécs, 96. okt. 3.

96.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁴⁷

Pécs, 1996. október 19.

Valikám,

várja a diópállinkának való körtepálinka a birtokról.³⁴⁸ Úgy reménykedem, ha a jóillatú birs nem tudta rávenni a jelentkezésre, ez a szívét-lelket-testet megújító „gyógy-szer” igen. Édesapja sírjához bizonyára hazamegy, akkor beugorhatna érte meg értem.

Most úgy tűnik, nov. 2-án megyek Kanizsára,³⁴⁹ de az nap vissza is jövök. Vasárnap teljesen szabad vagyok, hétfőn délelőtt van elfoglaltságom házon kívül. Reménykedve ölelem

Pécs, 96. okt. 19.

Tanárnő

346 PARANCs János 1996-ban megjelent kötete: *Sötét folyam. Válogatott és új versek, 1958–1995*, (Budapest, Nap Kiadó, 1996).

347 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsődördösor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

348 Koch Valéria hagyatékában fennmaradt egy Tüskés Tiborné által írógéppel kartonlapra írt, keltezés nélküli pálinka-recept a következő szöveggel: Átváltozás-mítosz – körtepállinkából / diópállinka / Június 15- és 21-ke között szedett 8 darab zölddiót kettévágva beleteszünk fél liter 50 %-os szeszbe. Hozzáadunk: negyed kiló cukrot / fél, szeletelt citromot a héjával együtt / fél rúd vaníliát / negyed zacskó fahéjat / 40 szem szegfűszeget / Hetenként fakanállal jól megkeverjük, (dunsztosüvegben, jól lekötve tartjuk) 1 hónap múlva leszűrjük. / Ha jók vagyunk, Karácsonyig még érleljük! Ha nem, azonnal élvezhetjük e felséges italt.

349 Nagykanizsára, a családi sírok halottak napi felkeresése céljából.

97.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak³⁵⁰

Budapest, 1996. október 20.

Bp., 96. okt. 20.

Drága Tanárnőm,

A birsek a konyhaszekrényen illatoznak, így állandó a jelenléte. Amúgy is. (Persze, a postás csak az értesítő szelvényt dobta be a ládába, el kellett mennem érte este – hát, ez a magyar „szolgáltatás”, hiába kérte őket oly szépen még a csomagon is, Tanárnőm!) – Már kissé jobb az ízületi- és ér-helyzet, de még most is darabos az írásom, elnézést. Hosszadalmas, fájdalmas. Kontroll jön, meglátjuk. – Peti (Gabi kisfia) Pécsen van, vírusos nyirokcsomó gyulladással – ha már nem fertőző, talán lejutok 1-2 napra. Tudunk beszélgetni Tanárnővel? Rossz a telefonja? Sose veszi fel, nem értem.³⁵¹

Drágám, jelezze, hogy s mint van: remélem, jobban. Minden többit szóban, nem lapra való. Szeretettel:

K. Vali

98.

Koch Valéria és Wolfart-Stang Mária – Tüskés Tibornénak³⁵²

Berlin / Budapest, 1996. november 27. és 28.

Berlin, 96. nov. 27.

Kedves Anna,

Nofretete és barátnéja a havas berlini³⁵³ utcákat járva gondol Rád nagy szeretettel

Mária

Tanárnőm,

kalandos-tanulságos ám ez a világ! Szóban tán többet odahaza. Köszöntöm szíves szóval, szeretettel:

Koch Vali

28-án újra Pesten, most jött meg a repülő. – Várom sorait!

K. V.

350 Kézírt írt postai levelezőlap. Feladó: Koch V., 1068 Bp., F.e.s. 5. Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., II. 11. Tüskés Tiborné hagyatéka.

351 A kezdődő tinnitus és nagyothallás miatt.

352 Kézírt közösen írt és aláírt képeslap („Spaziergang im Garten” – egyiptomi királyi pár színezett dom-borműve a berlini Ägyptisches Museum anyagából), Budapesten postára adva. Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, H-7625 Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. Ungarn. Tüskés Tiborné hagyatéka.

353 1996 novemberében Koch Valéria München, Lipcse és Berlin érintésével felolvasó és előadó körúton vett részt. *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 206.

99.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁵⁴

Pécs, 1996. december eleje³⁵⁵

Drága Valikám,

köszönöm a lapot, a szíves rám gondolást. Az az igazság, hogy a szeretetet éreztem belőle, de eligazodni nem tudtam rajta: külföldi lap, magyar bélyeg, s amikor megkaptam, már nem várhatta hazajövelekor a szokásos lapom, mert itthon volt.

Ha az ünnepeket Szederkényben tölti, egyeztessünk egy napot, amikor reggel bejön, jót beszélgetünk. Alvásra azért nem invitálok, mert nagyon hideg a lakás, csak az egy szoba jó meleg. Várom jelentkezését, meleg szeretettel ölelem – a pályinkáját se ittam még meg!

Tanárnő

Jöveteléről az előrejelzés lenne jó.

100.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁵⁶

Pécs, 1996. december 7.³⁵⁷

Szent-Gály Kata³⁵⁸ üzenetének megvalósítását kívánom Jézus születésének szent ünnepére és az egész életre:

Szeress nagyon,

szeress a csalódások ellenére is,

mert ezt a szeretet nélküli világot

csak a nagyon szeretők tudják megmenteni.

Pécs, 96 KARÁCSONY

Öleléssel

Tanárnő

354 Írógéppel írt, kézzel aláírt, keltezés nélküli kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

355 Datálás a szöveg „külföldi lap, magyar bélyeg” utalása alapján.

356 Írógéppel írt, kézzel aláírt karácsonyi köszöntés, Máriát a gyermek Jézussal ábrázoló grafika fénymásolatán, borítékban. Feladó: Szemes Anna. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I.), 1068. Koch Valéria hagyatéka.

357 Datálás a postabélyegző kelte alapján: 1996 12 07.

358 Szent-Gály Kata (1916–2000), költő, író. Tüskés Tiborné hagyatékában két könyve található: *Nyitott ablak előtt* (Budapest, 1987); *Imádságtöredékek* (Budapest, 1994).

101.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak³⁵⁹

Budapest, 1996. december 17.

Bpest, 96. dec. 17. (Advent)

Tanárnőm,

köszönöm sorait és a búzáat:³⁶⁰ már kizöldült 3 cserépben! – Ne zavarja meg a lap, egyelőre Pesten vagyok. Fogalmam sincs, vasárnap, hétfőn v. kedden megyek-e haza, s hogy mikor és hol találkozunk: vonat után, Szederkény előtt, v. közben (az nem fog menni, nem hiszem), vagy visszajövet... Én is nagyon fáradt vagyok, sok a restanciám, zűrösek a napjaim; semmit se látok előre.

Próbálom Tanárnőt telefonon elérni – kérem, vegye föl! Már rengetegszer próbáltam, sose sikerül! Van pedig mondandóm, s kis ajándék is: jó lenne kicsit beszélgetni.

Előre is: boldog, békés karácsonyt! Szeretettel:

K. Vali

102.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁶¹

Pécs, 1996. december vége

Valikám, nagyon sajnálom az elmaradt találkozást. Tudom, az időjárás miatt jobb volt az útrakelés, akkor még talán nem késtek annyit a vonatok.

Elszomorodva gondolok vissza az ideges, kedvetlen hangjára, ezért is kellett volna beszélgetnünk. Oly sok idő óta valójában semmit nem tudok Valiról, elhallgatott, én kérdésekkel zavarni nem akarom. Azt bizonygatnom nem kell: a szeretetem a régi.

Tudom, nehéz az egyedüllét a hétköznapiakban is, ünnepekkor még inkább. A magam tapasztalatából írom: mégis inkább – de nem keseregve – azt kell vállalni, mint ott lenni a családban, mégis iszonyúan egyedül, s érezni: a jövőtelem, a pár napi ott létem is megzavarta az életüket, ami nekik sem könnyű, s talán kívánni, vár-

359 Kézírt írt képeslap (Mária a gyermek Jézussal, apácamunka a Galerie zum alten Oertztal anyagából). Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Surányi M. u. 25., II. 11. Pécs, 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

360 Tüskés Tiborné családtagjainak és közeli barátainak sok éven át küldött karácsony előtt búzamazakat, melyeket december 13-án, Luca napkor kellett elvetni, s a vetés karácsonyra kizöldült (ún. Luca napi búza).

361 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsődördő sor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

ni sem lehet, hogy legalább 3 napra túl tudjanak magukon emelkedni, ami nekik is jót tenne.

Értem, megértem és szeretem Magát
Pécs, 96. dec.

Tanárnő

103.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁶²
Pécs, 1996 (?)

Valikám,
a Verdi és Mozart műveket megszereztem magamnak.
Szeretném, ha örülne utólag is a Stabat Mater-nek.
Betti hogy szerepelt a szavalón?
Örülök, hogy ültetett fát, kérem, mindig azt nézze, ami mégis megvalósulhatott,
s értse meg a család nehézségeit.
Öleléssel
Pécs, 96

Tanárnő

104.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak³⁶³
Budapest, 1997. január 30.

Bp., 97. jan. 30.

Tanárnőm,

annyi minden gyülemlett föl, hogy arról csak beszélgetni lehetne talán, hosszan, vagy mélyen hallgatni.

Most egy köztes életjeladásra vállalkozom; röviden.

A telefonja vagy rossz, vagy nem veszi föl – néha mondtam volna egy-két szót, de nem volt kinek. Sajnálom.

Mellékelem a karácsonyi kazettát, ki tudja, mikor találkozunk. Az ajándéknak ez csak egy része, a többi Szederkényben maradt. Talán egyszer, szebb időben...

362 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

363 Kézzel írt levél boríték nélkül. Előnyomott levélpapíron, a jobb felső sarokban stilizált téli táj motívuma. Tüskés Tiborné hagyatéka.

A „boldog új év” számomra jan. 2-án rettenetes vesegörcsrel kezdődött, iszonyatos szenvedés, orvosi beavatkozás után megszülettem a bökös kis követ. Aztán leterített, meggörnyesztett a lumbágó: a jógi Péter 2 héten át járt hozzám, ráncigált, becsípődés és gyulladás egyaránt volt / van. Kígyóméreggel kenegtetem.

És közben sok rossz hír, rossz levegő, rossz ember, rossz emlék, köd, szmog, síkos-ság, csontig hatoló hideg. Ne rójon meg, mégis élek, mégis dolgozom. Csak holtfáradt vagyok, szomorú és üres. Mint a világ. Már nem tervezek semmit, nincsenek vágyaim.

Aztán majd meglátjuk, mi lesz, ha mégis fölolvad a jég...

Csak remélni tudom, hogy jól, tűrhetően van. Kérem, lapon ne írjon semmi személyeset, furcsa postásunk lett. Köszönöm, ha ír. S ha néha fölvenné a telefont.

Szeretettel:

K. Vali

105.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁶⁴

Pécs, 1997. február 18.

Pécs, 97. II. 18.

Doleo, ergo sum³⁶⁵

...Tudok már mindenről, mi bennem szúr, mar, kopog.
A kin, mint lámpák sora gyúl ki. Fájok: vagyok!

Álomvilágban él, kinek csak öröme van.
Rosszul érzem, de legalább én érzem magam!

S ez nagy tanács és nagy tanulság. Ki tudja, mi
világ és élet? Ők, csak ők, a „betegei”!

Kik tudták a valót e földön és föld fölött,
az igazságot? A szegények, a szenvedők.

Kik tudták a jövőt? Az ilyen érzékenyek.
Így lehettek gyógyítók is: – a betegek!...

(Illyés Gyula)

364 Írógéppel írt, kézzel keltezett, befejezett és aláírt levél MARTYN Ferenc: *Hóvirágok* (1972) c. grafikájának fénymásolatára írva, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

365 ILLYÉS Gyula: *Doleo, ergo sum* (1954) c. versének 6–10. versszaka, minimális eltéréssel az eredetitől.

Drága Valikám, kérve kérem, bízson az Isten kegyelmében, űzze³⁶⁶ el a kísértő gondolatokat. Nagy megértéssel és szeretettel

Tanárnő

106.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁶⁷

Pécs, 1997. március 12.

Valikám,

ugye tudja, hogy naponta mennyi szeretettel időzöm Valival.

Fel-felidézem az utolsó telefon-hangját[,] újra örülök a jobb közérzetének.

Valikám, ha rászánja magát a hazautazásra, két időpontot szeretnék figyelmébe ajánlani a pécsi találkozásra:

márc. 29. szombat-nagyszombat délelőttől estig vagy

ápr. 1-ét, kedd, délelőtt bejönne, talán Márta behozna, s a vonatindulásig beszélgethetnénk, esetleg, ha lenne kedve, felsétálnánk a birtokra.

Ha döntött, kérem, írja meg.

Meleg szeretettel ölelem

Pécs, 97. márc. 12.

Tanárnő

107.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁶⁸

Pécs, 1997. március közepe³⁶⁹

JÉZUS KRISZTUS

feltámadásának örömében

megélt húsvéti ünnepeket

kívánok meleg szeretettel

Pécs, 97

Tanárnő

366 A befejezés és az aláírás innen kézzel írva.

367 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

368 Írógéppel írt, kézzel aláírt sorok ARATÓ Orbán: *Nyomozás egy eltűnt holttest után* c., húsvéti témájú, ismeretlen helyen megjelent írásának fénymásolatán, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka

369 Datálás húsvét ünnepének az adott évben meghatározott időpontja (március 30.) alapján.

108.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak³⁷⁰

Budapest, 1997. március 25.

Budapest, 97. márc. 25.

Gyümölcsoltó Boldogasszony napján

Drága Tanárnőm,

köszönöm a húsvéti előzetest – én is útnak indítom, mert ki tudja, nem zordul-e tovább az idő, s akkor bizony vackomban maradok. Ha mégis útra kelek, valószínűleg szombaton a 10³⁵-ös IC-vel, ami 13^h-kor van Pécssett: kb. 15³⁰-ig, 16^h-ig legkésőbb be-szélgethetnék (17^h-kor Szederkényben föltámadási körmenet). Már hétfőn vissza ké-ne utaznom Pestre. Kérem, várjon rám szombaton 13^h-kor a vonatra. Márta du. ér-tem jön. Ha bármi változik, telefonálok. A viszontlátásig. Isten áldja:

Vali

*DERŰS, NAPPÉNYES HÚSVÉTI ÜNNEPEKET KÍVÁNOK SZERETET-
TEL: K. V.*³⁷¹

109.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁷²

Pécs, 1997. húsvét vasárnap (március 30.)

Valikám,

sietek, hogy a köszönetem a látogatásáért és az örömöm,

mert jól néz ki, –

mert vidám,

mert terve van, keményen dolgozik,

mert él az író-olvasó találkozások lehetőségével,

mert Jancsó Adrien³⁷³ őszinte (mert más nem is tud lenni) elismerését hallhatta –
már várja.

Meleg öleléssel

Pécs, 97 Húsvét vasárnap

Tanárnő

A gyönyörű piros szívecskét a Kis Jézussal együtt köszönöm.

370 Kézzel írt, tojás alakú, megcímezett képeslap (virágmotívummal) borítékban. Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Felsőerdősor 5. Címzés a borítékon: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., II. 11. Tüskés Tiborné hagyatéka.

371 A lap felső peremén körben írva.

372 Írógéppel írt, kézzel aláírt, az aláírás után kézzel kiegészített levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

373 Jancsó Adrienne (1921–2006), színész, előadóművész.

110.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁷⁴

Pécs, 1997. május 12.

Valikám,

ugye tudja, nagy-nagy szeretettel, naponta vagyok Valival. Abban reménykedem, a teljes erővel végzett munka miatti elfoglaltság az oka a hallgatásának. Örülök, hogy dolgozik. Azért egy ici pici jelzést adjon, kérem.

A birtok összes, püspöklila orgonája a teljes pompájával, a sok-sok pünkösdirózsa köszönti velem együtt. Ugye tudja, hogy várja a pályinka is a Surányi úton, rajtam kívül.

Öleléssel

Pécs, 97. május 12.

Tanárnő

111.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁷⁵

Pécs, 1997. június 3.

Drága Valikám,

mindenkit felülmúl annak megérzésében: minnek örülök általában és pedagógusnapon is. Nagy-nagy örömmel nézegetem a gyönyörű felvételeket, ilyen is csak Vali tud készíteni.³⁷⁶

Gyönyörűek a versek,³⁷⁷ remélem, a pályázatra is megérkeztek időben, s valóra válik az álom: elrepülés a még nem látott országba. Úgy legyen.

Meleg öleléssel

Pécs, 97. jún. 3.

Tanárnő

374 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka. A levelezőlap képét közli: *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 287.

375 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Koch Valéria hagyatéka.

376 Ld. Függelék, B) Koch Valéria Tüskés Tibornéval kapcsolatos fényképfelvételei, 6. sz.

377 Koch Valéria Quasimodo-émlékversei. Ld. Függelék, B) Koch Valéria Tüskés Tibornéval kapcsolatos fényképfelvételei, 4. és 6. sz.

112.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁷⁸

Pécs, 1997. július 17.

Valikám,

szeretettel ajánlom, hogy néhány napra legyen a vendégem. Bálint júl. 26-án érkezik, tehát júl. 22–23–24-ke lenne jó, illetve Bálint elmenetele után: júl.³⁷⁹ 3–8 közötti 2–3 nap. Mert utána Tünde egész családja jön, illetve a másik két gyerek lesz itt nálam felváltva, de annak az időpontjait még nem tudom. Gondolja meg, értesítsen.

Mindig nagy szeretettel vagyok Valival.

Pécs, 97. júl. 17.

Tanárnő

113.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁸⁰

Pécs, 1997. augusztus 15.

Pécs, 97 Nagyboldogasszony – aug. 15.

Valikám,

Ferenc többször kereste telefonon, de csak az üzenetrögzítő szólt, abba nem szívesen beszél, ezért küldi általam az alábbi címet:

Dr. Robert Lyons³⁸¹ – 06-1-267-9557

Magyar származású orvos, de az élete Amerikába vitte. Ott szerezte az orvosi diplomáját. Utána hosszú ideig Kínában tanulta az akupunktúra tudományát. Évente 8 hónapot tölt Magyarországon, a többi négyet Los Angeles-ben.

Keresse meg bizalommal.

Meleg öleléssel

Tanárnő

378 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

379 Elírás; a „júl.” rövidítést Koch Valéria aláhúzta, a lapszélre írt javítását – „aug.” – bekarikázta és nyíllal a rövidítéshez kapcsolta.

380 Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

381 Orvos, később a Kaqun Hungária cég ügyvezető igazgatója.

114.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁸²

Pécs, 1997. szeptember 4.

Drága Valikám,

az örömszerzés NAGYMESTERE! Megkaptam a – rajtam kívüli, rossz lány, tudja, hogy engem nem szabad már fényképezni, mert csak rontom a szépséget – a gyönyörűséges fényképeket³⁸³ (nyilván keresztezte egymást a küldeménye és az én érdeklődő lapom). Biztos jó a masina is, de a kiváló foto-művész szem is kell az ilyen profi képek készítéséhez. Nem győzök betelni velük, hogy tudta megtalálni azokat a szövegeket, ahonnan a legszebb minden az otthonban és a birtokon, s minden fontos rajta van. Elhatároztam, hogy Vali fotoiból karácsonyi ajándékomként összeállítok egy albumocskát. Nagyon-nagyon köszönöm.

Valikám, az Édesanya Gáborral egy napon született.³⁸⁴

Szívesen találkozom Valival magam is. Nekem jó a 13-ka, szombat, de ha célszerűbb a hétfő, amikor itt van Pécs Mária néni³⁸⁵ (azt nem írta, hozzá mikor megy), tervezzük akkorra a találkozást. Valira bízom, de kérem a tudatását.

Addig is meleg öleléssel

Pécs, 97. szept. 4.

Tanárnő

115.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁸⁶

1997. október 12.

Valikám,

nagyon örülök, hogy a már ismert és a kézírásával is megtisztelő vers mellett olvashattam a másik remeket, az Esti kérdést.³⁸⁷ Mindjárt jobb lett a derekam is!!!

Valikám, ha úgy dönt, hogy eljön a találkozóra, természetesen, mint az előzőn, szeretettel várom, alhat nálam, semmi akadálya. Azonban, ha a Csoki a Barbakán étteremben rendez a vacsorát, oda nem megyek, most volt egy szörnyű élményem: az

382 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. Melléklete ismeretlen eredetű ábrázolás: egylovas szán holdfényes téli tájban, a szánon férfi, kutya és gyermek, a gyermek mögött karácsonyfa.

383 Ld. Függelék, B) Koch Valéria Tüskés Tibornéval kapcsolatos fényképfelvételei, 7. sz.

384 Szeptember 13-án.

385 Váray Zoltánné szül. Pollich Mária (1911–2008), gimnáziumi tanár, Koch Valéria osztályfőnöke, némettanára és a német nemzetiségi tagozat alapítója a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban.

386 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

387 Koch Valériának Esti kérdés c. verse nem ismert, az Esti érzés verscím elírása lehet.

ízetlen, nem nekünk való koszt mellett megállás nélkül harsogott a három zenészük. Ha összegyűltünk, annak a célja a beszélgetés, gondolat váltás is, ebben a környezetben ezt csak úgy lehetett, hogy totál kikészült a fülem, a torkom. Tehát én az iskolai találkozó után haza jövök. Valinak adok kulcsot, s akkor jön, amikor jól esik.

Meleg öleléssel, nagyon örülök, hogy tanul, dolgozik.

Pécs, 97. okt. 12.

Tanárnő

116.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁸⁸

Pécs, 1997. október 28.

Valikám, előállt a

Görög padlizsán-krém recept

3 darab karcسú padlizsánt héjastól megsütünk. Lehámozzuk, összetörjük. Ízlés szerint fűszerezzük (kóstolni kell): 4-6 fokhagymagerezddel

majonézzel

olíva olajjal

sóval

fehér-fekete borssal

szegfűborssal

reszelt szerecsendióval.

Az egészet összeturmixoljuk. Ettől is krémes.

A görög király libazsirt is ken alája. Ugye anélkül is finom volt. De a vörösbor nem maradhat el!!!

Valikám, örültem a találkozásnak. Remélem, szépen ünnepeltek.

Meleg öleléssel

Pécs, 97. okt. 28.

Tanárnő

388 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

117.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁸⁹
Pécs, 1997. október vége/november eleje (?)³⁹⁰

Drága Valikám,

egyre várom a jó hírt, ugye az fog érkezni hozzám.

Remélem, a telefonja működik, ugye nem veszi zokon, ha én inkább az írás mellett maradok.

Botonddal³⁹¹ megvolt a találkozás Pécsváradon. Ő könnyedén igyekszik beszélni kinti dolgairól, de érzem, ha nem lenne mellette egy olyan élettárs, aki eltartja... Félek, nehogy az apja sorsára jusson, mert egyszer azt kell tudomásul vennie, hogy nem kell az ő „művészete”, bár lehet, hogy orcátlanság tőlem a szót idézőjelbe tenni, csak én nem vagyok fogékony se irodalomban, se más művészeti ágakban a nekem ultramodern dolgokra, „alkotásokra”?

E hét végén Kanizsára utazom a temetőbe, ha éppen akkor menne haza, s útba tudta volna ejteni Pécsset, nagyon sajnálom, hogy nem valósulhat meg a találkozás.

Sok-sok öleléssel, Isten áldását kérve üdvözlöm

Tanárnő

118.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának³⁹²
Pécs, 1997. november 19.

Valikám,

lára helyett íme a tények:

– Magyar Írók könyvesboltja címe, vezetője adatai mellékelve.³⁹³

389 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap, keltezés nélkül. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

390 Feltételes datálás a szövegben említett, halottak napja táján esedékes nagykanizsai temetőlátogatás alapján.

391 Kardos Botond (1949–2010), képzőművész, Koch Valéria gimnáziumi osztálytársa, az osztály érettségi tablójának tervezője. 1979-ben áttelepült a Német Szövetségi Köztársaságba, később Pécsváradon volt háza és műterme. Kiállításkatalógusának egy példánya megtalálható Tüskés Tiborné hagyatékában: *Bibliothek. Ein Rauminstallations-Projekt 1987–1993* von BOTOND, (Nürnberg: Galerie Schreiter, 1993). Bejegyzés a címlapon: „Sok szeretettel az első pécsváradai estén 10. 15. 1993 Botond”. Vö. GÁLLOS Orsolya, „Botond a múzsák társaságában”, *Dunántúli Napló*, 1996. szeptember 21., 6.; „Botond Könyvtára Budapesten”, *Dunántúli Napló*, 1996. szeptember 16., 7.

392 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. A fontosabb adatok kézi aláhúzásával, az első és második bolt neve előtti gondolatjelek kézzel bekarikázva, az első neve mellé kézzel odaírva: „Pécs”. Koch Valéria hagyatéka.

393 Külön cédlán mellékelve a könyvesbolt pecsétje a szokásos adatokkal. Eszerint a bolt üzemeltetője ekkor Dr. Sulyokné Szabényi Beatrix vállalkozó volt.

Bizományba átvesz 10 darab könyvet.³⁹⁴

A következő információt kéri: a könyv kiadója
   a könyv alapára
   mennyi rá az áfa
   ő mennyi terjesztői díjat kap.

A könyv kiadója vagy Vali postán juttassa el hozzájuk.

- Gránát Alma Kegytárgy üzlet – 7621 Pécs, Irgalmasok útja 1.

Vezetője: dr. Temesi Tiborné – Vera

10 példányt átvesz bizományba – ugyanazokat az információkat kéri, melyeket a Magyar Írók boltvezetője.

- Lira és Lant – 7622 Pécs, Jókai út 25. – 312-835

Ők a könyveiket az alábbi címről kapják, tehát Vali kiadójának vagy Valinak velük kell tárgyalni:

Lira és Lant RT

Budapest

Fókusz Könyváruház

Rákóczi út 14.

Beszerezési osztály

- 7621 Pécs, Széchenyi tér 17 alatti könyvesbolt – 310-789

ők a könyveiket a Bibliofil Rt-től kapják

Budapest – Pintér Zoltán

telefon: 270 2791

tehát velük kell a kapcsolatot megteremteniük

- ABCD 7621, Széchenyi tér 1. alatti bolt kártyája mellékelve.³⁹⁵

Az ő könyvbeszerezőjük: Maty[i] Dezső³⁹⁶

Pécs, Direkt Kft.

Alkotmány u. 2.

tel.: 315-529

Hozzá tartozik még a Pécssett levő két üzlet: SENECA

BETŰDZSUNGEL³⁹⁷

Vele kell közvetlenül a kapcsolatot megteremteniük.

- Volt tanítványomat, Antall Emíliát³⁹⁸ kértem, ha szokott lenni az iskolában (Nagy Lajos)

könyvárusítás és lehetséges lenne, vegye fel Valival közvetlenül a kapcsolatot.

Szóltam és megadtam a címét a Pedagógiai Intézet könyvtárosának.

394 KOCH Valéria: *Kiolvashatatlan* (Budapest, 1997) c. verseskötetéből.

395 A levél másik melléklete a pécsi ABCD Áruház kártyája a szokásos adatokkal és a Pécsi Direkt Kft. emblémájával.

396 Matyi Dezső (*1968), üzletember, könyvkiadó.

397 Javítva ebből: BETADZSUNGEL.

398 Antal Emília.

Ha az igazgató engedi (már nem az, aki a Herceg idején³⁹⁹ volt), jelentkezik Valinál.

Ide is azok az adatok kellene, mint minden nyilvános könyvesboltba, amit a levél elején már leírtam.

Valikám, ennyit tudtam tenni.

Szeretném, ha sikerülne a terjesztés, csak kötélidegek kellene hozzá.

Csoki a még meglévő, nála hagyott pár könyvet – meg amit nálam hagyott – megkísérli a karácsonyi szünet előtt eladni a tanulóknak. Mondtam neki, vásároljanak év végi jutalomkönyvet. Megemlíti Sárkány Marika igh.-nek.⁴⁰⁰

Sok-sok szeretettel ölelem.

Nagyon szép legyen az útja, mindenben a jót lássa, kérem.

Pécs, 97. nov. 19. Erzsébet napján

Tanárnő

119.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak⁴⁰¹

Budapest, 1997. december 1.

Bp., 1997. dec. 1.

Drága Tanárnőm,

– köszönöm a tiszta bűzát és beszédet líra ügyben: meglátjuk, mit lehet csinálni a könyvpiacon (rémes kifejezés!)

– Eladtam a lakást, másik még nincs. Iszonyúan sokat dolgozom és holtfáradt vagyok stb.

– 4-én reggel repülök Stuttgartba,⁴⁰² 7-én este vissza, MALEV-vel. Kérem, kérje meg ÖRÖK ÉDESANYÁNKAT, segítsen meg idelenn, odafönn!⁴⁰³

– 11-én szívesen látnám körünkben!

Minden szeretetettel:

Koch Vali⁴⁰⁴

399 KOCH Valéria: *A herceg és a rózsza* c. könyve (1994) pécsi terjesztésének idején.

400 Dr. Sárkány Lengyel Mária, a pécsi Leówey Klára Gimnázium igazgatóhelyettese.

401 KOCH Valéria *Kiolvashatatlan* (Budapest, 1997) c. verseskötetének 1997. december 11-én Budapesten a Rátkai Márton Klubban rendezett bemutatójára szóló nyomtatott meghívó előoldalára kézzel írva, borítékban. Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Felsőerdősor 5. Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

402 Koch Valéria Baden-Württemberg tartomány Donauschwäbischer Kulturpreis Förderpreis-ének átvételére utazott Stuttgartba. ERB, „Diese Stadt nimmt mich nicht auf”, i. m., 90; WOLFART, „Unterwegs in eigener Sache”, i. m., 193, 207.

403 E sorok mellett baloldalt egymás alatt négy, kézzel rajzolt csillag.

404 A meghívó túloldalán a nyomtatott szöveg alatt Koch Valéria kézzel írt, csillaggal elválasztott kiegészítése: „Verset mond: Mécs Károly / Zene: Ódor Dániel”.

120.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának⁴⁰⁵

Pécs, 1997. december 3.⁴⁰⁶

Pécs, 97 Szent Miklós

Valikám,

ugye az Égiek és Vali is derekasan helyt állt. Mindenből csak a jóra emlékezzen, kérem.

Köszönöm a szíves hívást az estre,⁴⁰⁷ lélekben biztos Valival leszek. Remélem, hogy Tünde el tud menni. Vinné a pálinkát, de lebeszéltem róla, mert ott, utána hamar üres lenne az üveg.

Nagyon szorítok, amit a Felsőerdősor 5-tel kapcsolatban írt. Ja, csak jó legyen!!

Épp most köszöntem meg édesanyjának a sütőtököt, ilyen finom, édeset talán gyerekkoromban ettem. Az elhozásért Botondnak megbocsátom minden rossz művét. Ez ne legyen bent az interjúban.

Ölelem

Tanárnő

Köszönöm a Tájékoztatót. Meg kellene tanulni használni a vásárláskor.

121.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak⁴⁰⁸

Budapest, 1997. december 16.

Bp., 1997. dec. 16. délután

Drága Tanárnőm,

a kezébe szerettem volna adni ezt a könyvet karácsonykor, de minden újra ropant kérdésessé vált. Tegnap (a rengeteg és őrlítő hasi fájdalmaim miatt) a protekciós-SOS-CT vizsgálat eredménye rosszindulatú méhdaganatra utalt. –

Pénteken tovább vizsgálnak a Kútvölgyiben. Sok jó nem várható, hogy optimistán fejezzem ki magam.

405 Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap, kézzel írt utóirattal. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka

406 Datálás a postabélyegző kelte alapján: 1997. 12. 03. A levelezőlap keltezése („97 Szent Miklós”) három nappal későbbi dátumra, december 6-ára utal.

407 KOCH Valéria: *Kiolvashatatlan* (Budapest, 1997) c. verseskötetének bemutatója 1997. december 11-én Budapesten a Rátkai Márton Klubban. Ld. az előző levelet és a kapcsolódó jegyzetet.

408 Kézzel írt levél, boríték nélkül. A levél KOCH Valéria: *Kiolvashatatlan* (Budapest, 1997) c. verseskötete Tüskés Tibornénak dedikált példányába helyezve maradt fenn. A levél és a dedikáció azonos napon kelt. A papír hátoldalán gyerekrajz fénymásolata (állatok vontatta szánon télapó), „Potos Bernadett 6/b” felirattal. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Fekszem, kínlódom, görcsökkel, hányingerrel, alvás nélkül. Nem tudom, mit mondjak az otthoniaknak. Anyám nem tudja elviselni a rossz híreket, a többiek se igen. Már én sem.

Eladtam a lakásomat – lehet, hogy már nem is kell másik? Szerettem volna karácsonykor vidám beszélgetést folytatni Tanárnővel, örülni a gyerekeknek, szánkózni a havas domboldalon, hm..., hát ez igencsak kérdéses.

Alig tudok enni vmit (rizs, zabkása, krumpli), s alig van, akire kicsit is számíthatok, hogy egy levest főzzön pl. Nagyon fázom, és ágyba parancsoltak. Kérem a Jóistent, ne hagyjon el – bennünket.

Legyen jól, drága Tanárnőm. Fogalmam sincs, mi jön még. Küldök még egy könyvet, talán azt lehetne megmutatni a könyvesboltokban, hátha rendelnek, mert az igazgató többnyire részeg, szerintem semmit se csinál, én meg nem tudok most. – De csak ha nem megterhelő.

Jaj, sajnós Anyám éppen telefonált, nagyjából mondtam, mi a gyanú. Sírt. Én is. Kértem, imádkozzunk együtt és utána nevéssen. Ó, mért kellett hívnia, pont most, faggatott, mikor jövök, stb. És köszöni Tanárnő szép levelét,⁴⁰⁹ rajongva mondta... Jaj, Istenem!

Drágám, elköszönök, bőgnöm kell és imádkozom. Talán kicsit enni is tudok utána. Valaki majd föladja a csomagot, nem tudom, ki és mikor. Elnézést.

Isten áldja!

Szeretettel:

Vali

A kiadó címe:

Orpheusz Kiadó

Deák László ügyvezető igazg.

1136 Bp., Hollán Ernő u. 30.

Tel: 340-51-87

409 Tüskés Tiborné levelezett Koch Valéria édesanyjával is. Koch Valéria halála alkalmából írt, írógéppel írt kondoleáló levelének indigós másolata Tüskés Tiborné hagyatékában. A levélre utólag rágépzelt keltezés – „Pécs, 98. január 14.” – téves, mivel Koch Valéria 1998. február 28-án hunyt el.

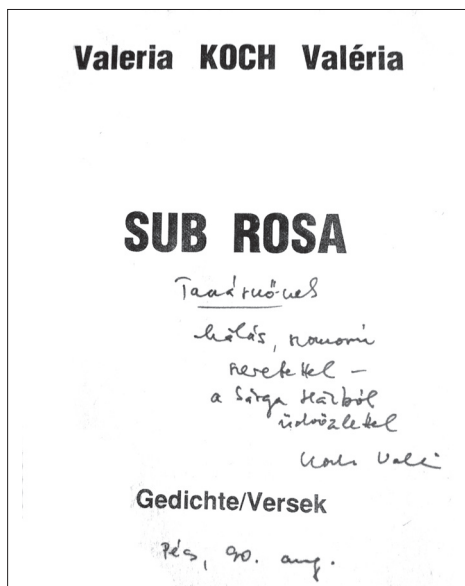
122.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak⁴¹⁰

[keltezés nélkül]

Drága Tanárnóm,
köszönöm a bábáskodást, [szív rajza]-es segítséget.
Ne küldjön már pénzt, még én tartozom...⁴¹¹
Szeretettel:

Vali

56. Koch Valéria dedikációja Tüskés Tibornénak *Sub rosa* című kötetében, 1990. augusztus

410 Koch Valéria nyomtatott névjegykártyájának hátoldalára kézzel írt üzenet, keltezés és boríték nélkül. A névjegy előoldalán a név és a lakcím (Dr. Koch Valéria / H-1068 Budapest / Felsőerdősor 5.) alatt Koch Valéria kézzel írt kiegészítése: „T: 1370-852”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

411 Tüskés Tiborné segített KOCH Valéria: *A herceg és a rózsza* (Budapest, 1994) és *Kiolvashatatlan* (Budapest, 1997) c. köteteknek terjesztésében. Az utalás a példányok eladására és az ebből befolyt összegre vonatkozhat.

Függelék

A) Koch Valéria könyvdedikációi Tüskés Tibornénak⁴¹²

1.

Valeria Koch Valéria: *Sub rosa: Gedichte / Verse*, Pécs, 1989.⁴¹³

Dedikáció: Tanárnőnek / hálás, szomorú / szeretettel – a Sárga Házból / üdvözlettel / Koch Vali / Pécs, 90. aug.

2.

Valeria Koch: *Wandlung: Gedichte*, Budapest, 1993.⁴¹⁴

Dedikáció: Tanárnőmnek / köszönettel, / szívem minden / szeretetével: / Koch Vali / Budapest, '93. november 9.

Mellékletek: 1. könyvjelző; 2. a szerző névjegykártyája.

3.

Koch Valéria: *A herceg és a rózsza. Meseregény*. I. rész: A kis herceg gyógyít (1993); II. rész: A rózsza világgá ment (1994). Budapest, A szerző magánkiadása, 1994.⁴¹⁵

A címlap hátoldalán kézzel beírva: 4. sz. pld.

Dedikáció: Tanárnőmnek / minden (még) meglévő / szeretetemmel / [szív rajza]: / Koch Vali / Bp., 94. nov. 18.

Mellékletek: 1. Gállos Orsolya: A kis herceg újra visszatért. Koch Valéria folytatja az 50 éve született történetet c. könyvkritikájának⁴¹⁶ fénymásolata, a lap alján és hátoldalán Gál-

412 A jegyzék kizárólag Koch Valéria saját köteteibe írt dedikációit tartalmazza. Bejegyzése található még a következő, Tüskés Tiborné hagyatékában található két kiadványban: 1. *Fürge ujjak könyve*, (Budapest: Műszaki, 1967). Bejegyzés: Tanárnőnek szeretettel Adott: 10 db fürge ujj 1 db Fürge Ujjak Könyve Hozzávalók: fonál (zefir v. Ariadne?) idő munkakedv ízlés stb... Kellemes töprengést és jó munkát! Szeged, 1967. dec. 21. Koch Vali. A kiadványba beragasztva Tüskés Tibor Diskay Lenke által készített ex librise. 2. *Útban a csönd felé. Magyarországi német költők, írók magyar nyelven*, vál., utószó SZENDE Béla, szerk. GYUROK János, (Pécs: Baranya Megyei Művelődési Központ, 1988). A kötetben található Koch Valéria három német nyelvű versének fordítása és tíz magyar nyelvű verse. Bejegyzés: Szemes Annának, A Tanárnőnek, a régi nagy szeretettel és köszönettel Koch Valéria Bp., 1989. jún. 21.

413 Tüskés Tiborné hagyatéka.

414 Tüskés Tiborné hagyatéka.

415 Tüskés Tiborné hagyatéka. A hagyatékban található a könyv egy további példánya, „Koch Valéria Bp., 1995. január.” autográf szerzői bejegyzéssel.

416 Az írás megjelent: *Dunántúli Napló*, 1995. március 21. 3.

los Orsolya levele Tüskés Tibornénak;⁴¹⁷ 2. Tarján Tamás⁴¹⁸ Koch Valériához írt levelének⁴¹⁹ fénymásolata;⁴²⁰ 3. az 1999. márciusi Leőwey napokra küldött sokszorosított meghívó borítékban;⁴²¹ 4. az 1999. ápr. 17-i szederkényi Koch Valéria emléknaphoz szóló, magyar és német nyelvű sokszorosított meghívó borítékban.⁴²²

4.

Koch Valéria: *Az időfa. Gyerekversek 1967–1996*, ill. Damó István, Budapest, 1996.⁴²³

Dedikáció: Szemes Annának / tanárnőmnek, / szíves szóval, / szeretettel: / Koch Valéria Bpest / Pécs, 1996. május 31.

Melléklet: meghívó a könyv bemutatójára

417 Kézírt levél, boríték nélkül. A levél szövege: Kedves Tanárnő, köszönöm a türelmét, de csak most tudtam megírni a recenziót. Érdekes ez a könyv, én egy erős önéletrajziséget azaz egy nagy szerelmi család történetét látok benne, ezt azonban nem akarom többszáz példányban elmondani. És hát benne van a betegség és a gyógyulás története is. Sajnos nem tudtam ott lenni Vali irodalomórán, mert nem a megadott időpontban volt, s nekem akkorra már másutt kellett lennem. Nagyon érdekel Vali további sorsa, egészsége. Kérem, tessék átadni neki az üdvözlőmet, jókívánságaimat és gratulációm. Újságot küldök majd, ha az írás megjelenik. Most szlovén hangjátékok hetei vannak a rádióban. Sokat fordítottam közülük, és ajánlom őket a Tanárnő szíves figyelmébe. Túl vagyok egy nagy munkán, ezért is vártam meg Tanárnőt és Valit. Szeretettel Orsi. 95.03.07.

418 Tarján Tamás (1949–2017), irodalomtörténész, színikritikus, dramaturg.

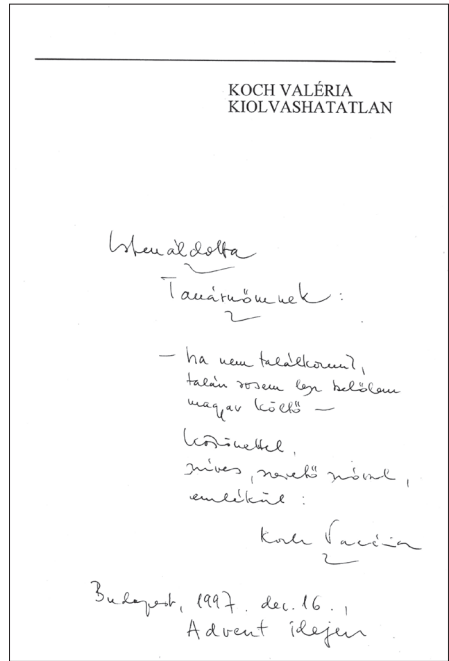
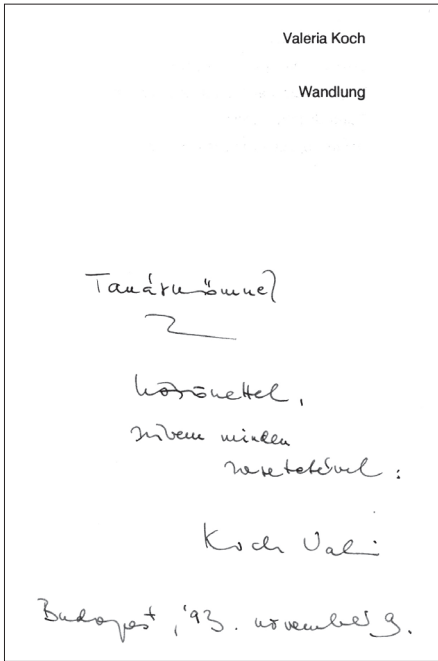
419 Írógéppel írt, kézzel javított és aláírt levél, boríték nélkül. A levél szövege: Kedves Koch Valéria, mondhatom, jóideje szinte „együtt élek” kis hercegével. Az első olvasás után a napokénti kis-olvasások (a breviáriumszerűség) módszerét választottam. Egyik nap azt kérdeztem a kis hercegtől – a rózsától, minden létezőtől, minden hiánytól, és persze az írótól –: minek köszönheted, Te és Ti, irigylendők, hogy ennyi szentség (és nemcsak *Saint*-ség) ragyog ezeken az aktuálisan időtlen, remekül mesélő, kioktatás nélkül *erizáló* lapokon? Miként lehet, hogy egy másik *A kis herceg*-folytatással eléggé megcsúfolott könyv (nekem nem épp kedvenc könyvem...) ilyen eleven, új sorsot kapott? Másik nap reggel azt kérdeztem: bár az élménykór, a sors, a humor saját (és micsoda remek figura, *pofa*, alak-újdonosság Hermes, mindenestül!) – ám ez mégiscsak *szentekszüperi* hangja! Szóval: „a róza” egyik nap villámlott, a másikon bökött. Tudom, hogy e könyv munkásságának csupán egy része, tehát az ön-rózsaság választását könyvbéli választást még, máskor meg fogja adni. Nem baj, ha bök (ugyanis a szeretetet sokkal jobban írja meg, mint annak hiányát). A könyv egyébként árkon-bokron-rózsán túl jár. Családunk Görögországban tanyázó gyermek- és felnőtt-tagjai olvassák. Úgy élnek ott (saját hibáik és rossz döntéseik következményeként), mint valami nem-bolygón. Szükségük lesz Magára, a könyvére. Tisztelettel köszönti (Tarján) Tamás. Bp., 1996. Vízkereszt.

420 A fénymásolat hátoldalán Koch Valéria kézi címzése: T.c. Tüskésné Szemes Anna Pécs, Surányi 25. 7625.

421 A program keretében március 11-én emléktáblát avattak Koch Valéria tiszteletére a pécsi Leőwey Klára Gimnázium épületében. Feladó: Leőwey Klára Gimnázium Német Nemzetiségi Tagozat / Deutscher Nationalitäten-Klassenzug des Gymnasiums Klara Leőwey, 7621 Pécs, István tér 10. Tel.: (72) 32-688. Címzés: Tüskés Tiborné, Pécs, Bokor u. 80., 7627. A téves utcanév és irányítószám kézzel áthúзва és javítva: Surányi M. u. 25. 7625.

422 A program keretében emléktáblát avattak Koch Valéria szülőházán, felavatták a költő emlékszobáját és megkoszorúzták sírját. Feladó: VUDAK, Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler, H-1391 Budapest, Pf. 224. Címzés: Tüskésné Szemes Anna, Pécs, Surányi M. u. 25., 7625.

423 Tüskés Tiborné hagyatéka. A könyv gépirata első változatának a szerző által javított, összetűzött példányát ld. Függelék, C) Egyéb dokumentumok, 20. sz.

57. Koch Valéria dedikációja Tüskés Tibornénak *Wandlung* című kötetében,
1993. november 9.

58. Koch Valéria dedikációja Tüskés Tibornénak *Kiolvashatatlan* című kötetében,
1997. december 16.

5.
Koch Valéria: *Kiolvashatatlan*, Budapest, Orpheusz Könyvek, 1997.⁴²⁴
Dedikáció: Istenáldotta / Tanárnőmnek: / – ha nem találkozunk, / talán sosem lesz
belőlem / magyar költő – / köszönettel, / szíves, szerető szóval, / emlékül: / Koch Va-
léria / Budapest, 1997. dec. 16., / Advent idején
Melléklet: Koch Valéria a dedikációval azonos napon kelt levele Tüskés Tibornénak.
Ld. 119. sz. levél.

424 Tüskés Tiborné hagyatéka.

B) Koch Valéria Tüskés Tibornével kapcsolatos fényképfelvételei

1.

4 db színes fénykép.⁴²⁵ Balatonfenyves, 1988. augusztus. A feliratok Koch Valéria kézírásával a fényképek hátoldalán.

1. Tüskés Tiborné a balatonfenyvesi nyaraló teraszán, háttérben a falon kisméretű faszobor. Képfelirat: Szt. Anna és Szemes Anna. Tanárnő születésnapján 1988. augusztus 11. Balatonfenyves Tüskés villa. (foto: Koch Vali)
2. Tüskés Tiborné csónakban, a háttérben vízen úszó hattyúk. Képfelirat: „Hattyúk tava szirénrel”, Bfenyves, 1988. aug. foto: Koch V.
3. Tüskés Tiborné csónakban evez. Képfelirat: „Déli Part” és kapitánya, 1988. aug. (Koch V.)
4. Tüskés Tiborné vízben állva egy párnából csavarja a vizet. Képfelirat: Az elszállt párna sikeres „visszavívása” (avagy: így kellene kitekerni egyesekek nyakát...) 1988. aug.

2.

1 db színes fénykép.⁴²⁶ Tüskés Tiborné íróasztalánál. Pécs, 1990 körül (?).

3.

4 db színes fénykép borítékban.⁴²⁷ Pécs, 1995. február. Tüskés Tiborné pécsi otthonának részletei.

1. Ebédlősarok fafaragásokkal, kerámiákkal és korongozott teáskészlettel.
2. Ebédlőfal kerámiákkal és szaru óraláncokkal.
3. Szoborészlet fotellel és nyitott ajtóval.
4. Karácsonyi betlehemes figurák, korsóban örökzölddel.

4.

6 db színes fénykép és kartonlap Koch Valéria kézírásával, borítékban.⁴²⁸ Pécs, 1995. december 26. és 1997. március 29. (nagy szombat)

1. Karácsonyi betlehemes figurák, Luca-búzával, égő gyertyával. Felirat a hátoldalon Koch Valéria kézírásával: Pécs, 1995. XII. 26. Karácsony Tanárnőnél (fotó: K. V.)
2. Karácsonyi betlehemes figurák, két könyvvel.

⁴²⁵ A rendezés során utólag borítékba helyezve. Tüskés Tiborné hagyatéka.

⁴²⁶ Felirat nélkül. Koch Valéria hagyatéka. A fénykép ismeretét Erb Mariának köszönöm.

⁴²⁷ A boríték felirata Koch Valéria kézírásával: Tanárnő otthonában /1995. febr. (Koch V.) A képek hátoldalán nincs felirat. Tüskés Tiborné hagyatéka.

⁴²⁸ A boríték írógéppel írt felirata: 1996 Karácsony / Vali felvétele, Husvétkor, a három királyok akkor is őrizték a Kis Jézust. A fényképeken rögzített digitális dátumok: 1. kép: 26.12.95; 2–6. kép: 97.3.29. Eszerint a boríték utólag készült felirata téves évszámhoz köti a felvételeket, az ünnepek megjelölése pontos. A tévedést magyarázza, hogy ugyanebben a borítékban volt található Koch Valéria 1995. december 26-ai fényképfelvételehez nagyon közel álló beállítását mutató két felvétel, hátoldalukon Tüskés Tiborné kézírásában azonos felirattal: „96 Karácsony (az én felvételem)”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

3. Karácsonyi betlehemes figurák, könyvvel, a háttérben szobafenyővel.
4. Karácsonyi betlehemes figurák, két könyvvel, a háttérben szobafenyővel.
5. Szobabelső terített asztallal, szekrénnel.
6. Szobabelső szekrénnel, örökzölddel.

A kartonlap⁴²⁹ a) oldalán Salvatore Quasimodo *Ed è subito sera* c. verse, fölötté a vers magyar fordítása, b) oldalán Koch Valéria *Hiszen régen este van. Hommage à S. Quasimodo* c. verse. Az a) oldal szövege: Salvatore Quasimodo / ÉS MINDJÁRT ESTE LESZ / (*Ed è subito sera*) / Ki-ki magában áll a föld szívéen / szívébe szúrva egy-egy napsugár: / és mindjárt este lesz. / ED È SUBITO SERA / Ognuno sta solo sul cuor della terra / trafitto da un raggio di sole: / ed è subito sera. A b) oldal szövege: Hommage à S. Quasimodo / Robog a vonat, de nem visz el sehová, / se hozzád, se az édes Szirakuzába: / hiszen régen este van. / K. V.

5.

- 4 db színes fénykép másodlagosan felhasznált borítékban.⁴³⁰ Pécs, 1996. április és május 31. Feliratok a fényképek hátoldalán Koch Valéria kézírásával.
1. Tüskés Tiborné otthonában, kezében tányérra helyezett teáscsészével, terített asztal mögött, az asztal sarkán Till Aran Szent Erzsébet szobra. Képfelirat: Pécs, 1996. április / Tanárnőm, / a pogácsák éppen csak meg nem szólalnak. De rózsává is válhatnának... / És a madártej! Meg a tea a kezében. Köszönöm. / A kis vázában a szerdékényi kertből van a virág, ibolya, százszorszép. / Békés, derűs percek emléke. / (fotó: Koch Vali).
  2. Szobabelső részlete könyvespolccal. Képfelirat: Pécs, 1996. április / Tanárnő lakásában / (részlet) / (fotó: Koch Vali).
  3. Terített asztal tál cseresznyével, banánnal, joghurttal, kenyérrel, tejszínes kávéval és cserép virággal. Képfelirat: Ilyen szépségekkel és finomságokkal várt rám Tanárnőm 1996. május 31-én, pénteken este Pécsen, Surányi úti otthonában. Köszönöm: / (Koch Valéria) / a fotós/.
  4. Kilátás Tüskés Tiborné Surányi Miklós úti lakása északi szobájának ablakából (parkrészlet paddal). Képfelirat: 29 évvel ezelőtt egy forró és szomorú nyári estén itt ültem, és betegség, halál, szerelem, reménykedés vett körül. 18 éves voltam.⁴³¹ Zalatnay Cini énekelt: / „Szervusztok, régi barátok”. / Köszönöm, hogy maradt 1-2 barát. / (Koch Vali).

⁴²⁹ A kartonlap eredetileg az 1997. március 29-én készült felvételekhez tartozhatott, mivel a lapon olvasható Quasimodo- emlékvers szövegváltozata Hiszen régen este van címmel, 1997-es évszámmal ellátva jelenik meg az 1997. május 30-ai fényképküldemény kísérőlevelének mellékletén. A Quasimodo- emlékvers kötetben: *Kiolvashatatlan*, i. m., 117. Quasimodo hivatkozott verse Képes Géza fordításában: És hirtelen leszáll az este. Mindenki egyedül áll a föld szívéen, / mit árdőfött a nap egy sugara, / és hirtelen leszáll az este. Salvatore QUASIMODO: *Hazatérések. Válogatott költemények*. Ford. Képes Géza, szerk., előszó Szabó György (Budapest: Európa, 1961) (2. kiadás), 43.

⁴³⁰ A borítékon Tüskés Tiborné kézírásával: Valitól / 96 Surányi út. Tüskés Tiborné hagyatéka.

⁴³¹ A „29 évvel ezelőtt” 1967-re utal, Koch Valéria ekkor érettségizett a pécsi Leőwey Klára Gimnázium IV. D osztályában.

6.

- 5 db színes fénykép kísérőlevéllel, Koch Valéria A/4-es lapra kinyomtatott két Quasimodo-emlékversével,⁴³² címzett borítékban.⁴³³ Pécs, 1997. május 16. és szeptember 15. A négy májusi felvétel hátoldalán a feliratok Koch Valéria kézírásával, a szeptemberi felvétel hátoldalán a feliratok Koch Valéria és Tüskés Tiborné kézírásával.
1. Tüskés Tiborné a Pécs, Bálics-tető dűlő 11. szám alatti ház falánál áll. Felirat: Pécs, 1997. május 16. (Fotó: Koch V.)
  2. Tüskés Tiborné a Pécs, Bálics-tető dűlő 11. szám alatti ház szobájában ül asztal mögött. Felirat: Pécs, 1997. május 17. (Fotó: Koch V.)
  3. A Pécs, Bálics-tető dűlő 11. szám alatti ház udvara a gyümölcsfákkal. Felirat: Pécs, 1997. május 16. (Fotó: Koch V.)
  4. A Pécs, Bálics-tető dűlő 11. szám alatti ház és udvar részlete pünkösdi rózsákkal, a háttérben Tüskés Tiborné. Felirat: Pécs, 1997. május 16. (Fotó: Koch V.)
  5. Tüskés Tiborné és Kardos Botond a Surányi M. út 25. szám alatti lakás ebédlőjében. Feliratok: [Tüskés Tiborné kezével:] Vali felvétele / Kardos Botond – volt tanítvány / [Koch Valéria kezével:] 1997. szept. 15.

A kísérőlevél⁴³⁴ szövege:

Bp., 97. május 30.

Drága Tanárnőm,

szeretettel köszöntöm a Pedagógusnapon legutóbbi találkozásunk közös, szép emlékeivel: mellékelek 4 „birtoki” fotót⁴³⁵ (micsoda levegő volt ott és milyen békesség!), valamint az elkészült Quasimodo-emlékverseket – hát, ennyire futotta belőlem... Is-ten éltesse Tanárnőt és tartsa meg még nagyon sokáig, derűben, egészségben.

Szeretettel:

Koch Vali

7.

- 15 db színes fénykép borítékban,⁴³⁶ a képek hátoldalán feliratok Koch Valéria kézírásával. Pécs, 1997. július 23–24. Az 1., 10–15. sz. képek Tüskés Tiborné Surányi M. úti otthonában, a 2–9. sz. képek a Bálics-tető dűlő 11. szám alatti ingatlanon készültek.

432 A két vers: Hiszen régen este van. Hommage à S. Quasimodo; Esti érzés (1997).

433 Feladó: Koch Valéria, 1068 Budapest, Felsőerdősor 5. Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. 7625. A borítékra Tüskés Tiborné utólag kézzel ráírta: Vali felvételei a birtokon 97. 1 Surányi úti.

434 A Quasimodo-verseket tartalmazó, összehajtott papírlap hátoldalára ragasztott üzenőcédulán.

435 Az 1997. szeptember 15-i felvétel eszerint utólag került a borítékba.

436 A nem postai úton kézbesített boríték címezése Koch Valéria kézírásával: Tné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi 25. 7625. A boríték felirat Tüskés Tiborné kézírásával: 97 nyár / otthon – birtok. Tüskés Tiborné hagyatéka.

1. Szobabelső ággyal és könyvespolccal. Felirat: Pécs, 1997. júl. 23. (Fotó: Koch V.)
2. Szobabelső székekkel, asztallal, kék terítővel és függönnyel. Felirat: De szép hangulatú ez a kék szoba! Pécs, 1997. júl. 23. (Fotó: Koch V.)
3. Tüskés Tiborné kerti asztal mellett ülve, az előtérben muskátlikkal. Felirat: A birtok és úrnője. Pécs, 1997. júl. 23. (Fotó: Koch V.)
4. Tüskés Tiborné házfalnak támaszkodva áll, jobb kezével a feje fölötti vasbeton gendát érinti. Felirat: A fáradt Kariatida. Pécs, 97. júl. 23. (Fotó: Koch V.)
5. Koch Valéria őszibarackfával. Felirat: (Birtoki barackok Koch Valival) Pécs, 97. július 23. (Fotó: Szemes Anna)
6. Tüskés Tiborné őszibarackfa ágai között. Felirat: Kukucs! Pécs, 97. júl. 23. (Fotó: Koch V.)
7. Madárfészek a villanyóraszekrényben. Felirat: A FÉSZEK. Pécs, 1997. júl. 23. (Fotó: Koch V.)
8. Kertrészlet margarétákkal. Felirat: Pécs, 97. júl. 23. (Fotó: Koch V.)
9. Sárgabarackfa. Felirat: (Jégverte barackok a birtokon) Pécs, 1997. júl. 23. (Fotó: Koch V.)
10. Koch Valéria és Tüskés Tiborné asztal mellett. Felirat: Tanárnő és Koch Vali. Pécs, 1997. júl. 24. (Fotó: Dorn Klári)
11. Tüskés Tiborné és Dorn Klára⁴³⁷ asztal mellett. Felirat: Tanárnő és Dorn Klári. Pécs, 1997. júl. 24. (Fotó: Koch V.)
12. Tüskés Tiborné és Dorn Klára asztal mellett. Felirat: (Fotó: Koch V.)
13. Szobabelső ülögarnitúrával, könyvespolccal, képekkel és népi tárgyakkal. Felirat: Pécs, 97. júl. 24. (Fotó: Koch V.)
14. Szobabelső féli nyitott ajtóval, Till Aran: A vérfolyásos asszony c. szobrával. Felirat: Pécs, 1997. júl. 24. (Fotó: Koch V.)
15. Szobasarok futónővennyel, népi kerámiákkal. Felirat: Pécs, 1997. júl. 24. (Fotó: Koch V.)

⁴³⁷ Dorn Klára Koch Valéria osztálytársa, barátnője és Tüskés Tiborné tanítványa volt a Leőwey Klára Gimnáziumban. *In memoriam Valeria Koch*, i. m., 23.

C) Egyéb dokumentumok

1.

Koch Valéria: Requiem c. autográf kézírata huszonnyolc 1963–1966 között írt, közöletlen versével.⁴³⁸

2.

Tüskés Tiborné fekete-fehér fényképe a pécsi Leőwey Klára Gimnázium Német Nemzetiségi Tagozatán 1967-ben érettségizett osztály tablójáról.⁴³⁹

3.

Koch Valéria: Portrévázlat Németh Lászlóról c. verse. *Németh László emlékére. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása*. Szerkesztette: A szakkör vezetősége. Felelős szerkesztő: Tüskés Tiborné. 1976. november, 7. l.⁴⁴⁰

4.

Valeria Koch: Gymnasiasten gedachten László Németh c. írása. *Neue Zeitung*, 20 (1976), 10. Dezember, 6.⁴⁴¹

5.

vk (Valeria Koch): Wiedersehen nach zehn Jahren. Das Treffen einstiger Leőwey-Gymnasiasten c. írása. *Neue Zeitung*, 21 (1977), 24. Juni, 6.⁴⁴²

6.

Koch Valéria: „Találkozás” a költészettel c. írása (1984).⁴⁴³

7.

Koch Valéria: Vízio és Értelmezési tartomány c. versei.⁴⁴⁴

438 Borítékban, melyre Koch Valéria ceruzával ráírta: „Tüskés tanárnő”. Írólapokra írt, tisztázott kézirat, lapszám, tartalomjegyzék nélkül. Minden vers alatt évszám vagy pontos keltezés. Az [I. rész] tizenöt, a „háromharmados mindenség” c. [II.] rész tizenhárom verset tartalmaz. Az utóbbiban a „Mindenségem harmada” c. vers ajánlása: „Tüskés Tibornénak”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

439 A fénykép hátoldalán felirat Koch Valéria kézírásával: „Tüskésné Szemes Anna 1967”. Koch Valéria hagyatéka. A fénykép ismeretét Erb Mariának köszönöm.

440 Fénymásolat. Tüskés Tiborné hagyatéka.

441 A teljes lapszám Tüskés Tiborné hagyatékában.

442 A teljes lapszám Tüskés Tiborné hagyatékában.

443 Újságkivágás. A forrás: *Magyar Ifjúság*, 1984. január 27., Kulturális Melléklet, 29. l. Tüskés Tiborné hagyatéka.

444 Két db újságkivágás az *Új Ember* c. hetilap 1993. június 6-ai (Értelmezési tartomány) és 1993. szeptember 12-ei (Vízio) számaiból. Tüskés Tiborné hagyatéka. A két vers kötetben: *Kiolvashatatlan*, i. m., 91–92; 94.

8.

Koch Valéria: Viharos Balaton c. grafikája⁴⁴⁵

Dedikáció a hátoldalon: Viharos Balaton / Budapest, 1993. július 26. / ANNA-napra / Tanárnőmnek / köszönettel, / szeretettel: / Chi-Va Lakoré⁴⁴⁶ / alias (Koch Valéria)

9.

Koch Valéria grafikája, cím nélkül. Jelzése balra lent: Chiva Lakoré / '93.⁴⁴⁷

10.

Koch Valéria grafikája, cím nélkül. Jelzése balra lent: Koch/95. Dedikáció a hátoldalon: Tanárnőnek, / 1995. Karácsonján / szeretettel: K. V.⁴⁴⁸

11.

Koch Valéria: Rendhagyó köszöntés. Tanárnőmnek, 1984 pedagógusnapján c. írása. *Új Ember*, 1995. május 28. 9.⁴⁴⁹

12.

Koch Valéria Együtt elindulunk c. versének (1995) autográf kézírata⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ Tüskés Tiborné hagyatéka.

⁴⁴⁶ Koch Valéria nevének anagrammája és költői alteregója. *Wandlung. Gedichte* (Budapest, 1993) c. kötetében jelent meg „Das Geheimnis Chiva Lakoré” c. ciklusa; *A herceg és a rózsza* (Budapest, 1993). c. kötetben Hermes mellett Chiva a másik főszereplő. Vö. ERB, „Diese Stadt nimmt mich nicht auf”, i. m., 112–116.

⁴⁴⁷ Koch Valéria ajándéka Tüskés Tibornénak 1993-ban. Tüskés Tiborné hagyatéka.

⁴⁴⁸ Tüskés Tiborné hagyatéka.

⁴⁴⁹ Koch Valéria írását Tüskés Tiborné hagyatéka több példányban őrzi. 1. Két A4-es lapból álló, első példányú gépirat, az írógépben hiányzó ékezetek pótlásával, az írás címe és ajánlása Koch Valéria kézírásával. A cím: „Rendhagyó köszöntés”. Az ajánlás a gépirat második lapjának alján: „Tanárnőmnek, '84 Pedagógusnapján, szomorúan és a régi szeretettel Koch Vali”. A gépirathoz gemkapoccsal hozzátűzött cédulán Tüskés Tiborné írógéppel írt megjegyzése: „– Vali írta rólam, amikor kényszerűségből ott kellett hagynom másfél évvel a nyugdíjazásom előtt a tanári pályámat. A *Magyar Nemzet*nek küldte el, nem vállalták az írás közlését. – Ugyanekkor keresték meg tanítványaim a *Köznevelés* szerkesztőségét írásukkal. Ott Tóth László szerkesztő közölte volna az írást, beleegyezéssel. Tüskés Tibor véleménye azonban az volt: a *Köznevelés* az ő nevének fenntartott, ott semmiféle velem kapcsolatos írás ne jelenjen meg. Megköszöntem a szerkesztő ajánlatát, lemondtam a közlésről. – Megjelent 95”. Az utolsó mondatot Tüskés Tiborné tollal írta. 2. Az *Új Ember*ben megjelent írás fénymásolata A4-es lapon, melynek felső szélére Tüskés Tiborné írógéppel ráírta: „Nyugdíjazásom előtt másfél évvel ott kellett hagynom az iskolát, mert az igazgatónő: Bernáth Józsefné állandóan fenyegetett: följelent a Tanulmányi Osztályon a templomba járásom miatt. Magam mondtam fel.” 3. Az *Új Ember*ben megjelent írás körbevagott fénymásolata.

⁴⁵⁰ Az *Új Ember* 1996. január 28-ai számának 9. oldalán megjelent, azonos című vers (vö. Egyéb dokumentumok 14. tétel) alcím nélküli, eltérő központoszú szövegváltozata. Sárga színű öntapadós cédulára kézzel írva, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka. A vers szövege: Koch Valéria // Együtt elindulunk // Mind meghagyom néktek / a pénzt, hatalmat / és képzelt dicsőséget: / csak egy rózsát kérek. // Szemem békíti / a lélekszéli csöndet / s egy napon értem csöngtet / az arany hajú / kicsi fiú. // Együtt elindulunk. / (1995.) A vers kötetben: *Kiolvashatatlan*, i. m., 111–112.

13.

N. S.: Mit Valeria Koch im Gespräch. Die Philosophie der Liebe: Jeden Tag kann Weihnachten sein c. interjú, mellette Valeria Koch: Orphisch c. verse. *Der Neue Pester Lloyd*, 18. Dezember 1995, 20.⁴⁵¹

14.

CD lemez Koch Valéria három rádiófelvételével 1995-ből.⁴⁵² 1. A herceg és a rózsza. Beszélgetés Koch Valériával. Riporter: Szabó Éva. Elhangzott: Petőfi Rádió, 1995. febr. 25., 8.10. 2. Minden megvan. Koch Valéria magyar és német nyelvű verseit elmondja Moór Marianna, Venczel Vera, Zsurzs Kati és a szerző. Szerk. Liptay Katalin, rendezte Sárospataki Zsuzsanna. Elhangzott: Bartók Rádió, 1995. febr. 3., 20.30. 3. Az időfa. Beszélgetés Koch Valériával. Riporter: Szabó Éva. Elhangzott: Kossuth Rádió, 1995. márc. 28.

15.

Koch Valéria Tüskés Tibornénak szóló ajánlása verseinek fénymásolatán [Budapest, 1996. január eleje]⁴⁵³

16.

Koch Valéria „Égbe kiált” és „Együtt elindulunk (Hommage à Saint-Exupéry)” c., az *Új Ember* c. hetilap 1996. január 28-ai számából kivágott versei.⁴⁵⁴

17.

A berni Stauffacher könyvesbolt (Neuengasse 25, CH-3001 Bern) Café Littéraire c. sorozatának programfüzete az 1996. március 4. – április 30. közti rendezvényekkel, köztük a „Valeria Koch – ein Abend mit der ungarndeutschen Dichterin aus Budapest” címen 1996. március 19-én 20 órára meghirdetett irodalmi esttel.⁴⁵⁵

451 A lapszám 15–28. oldalai Tüskés Tiborné hagyatékában.

452 A lemezen Koch Valéria kézírásával: „Koch Valéria”. Tüskés Tiborné hagyatéka. – Az elhangzási adatokért Wolfart Máriának mondok köszönetet.

453 Kézzel írt ajánlás Koch Valéria versei c., öt verset, alattuk Milosevits Péter egy versét tartalmazó fénymásolat elő- és hátoldalán. [Forrásmegjelölés az előoldalon a versek fölött:] „Barátság, 1995. dec. 15.” [Ajánlás a hátoldal tetején:] „Tanárnőnek”. A fénymásolat a *Barátság* c. folyóirat 1995. decemberi számának 1179. lapjáról készült. A verscímek: Ki hozza az ajándékot?; Bence bohóc; A hóember meséje; Üzenet; Szeretet. A fénymásolattal egybehajtvva Koch Valéria Vonzások és választás c. versének gépirata indigós másolatban. A vers alatt géppel írt keltezés: „Budapest, 1996. január 7.” Boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

454 Felső szélén Tüskés Tiborné kézírásával: „Új E[mber]. 96. I. 28.” Vö. Egyéb dokumentumok 12. rétel. Tüskés Tiborné hagyatéka.

455 Tüskés Tiborné hagyatéka.

18.

Koch Valéria *Ecce Ancilla c. versének fénymásolata*, 1996. március 25.⁴⁵⁶

19.

Drei Gedichte von Valeria Koch. Fragen vorösterliche; Am dritten Tag és a Schuld und Sühne c. versekkel. *Pester Lloyd*, 1996. április 3.⁴⁵⁷

20.

A bólyi Erzsébet Vigadó meghívója Koch Valéria író-olvasó találkozására⁴⁵⁸

21.

Koch Valéria: *Az időfa. Gyerekversek 1967–1996* (Budapest, 1996) c. kötetének számitógépről kinyomtatott, összetűzött változata.⁴⁵⁹

22.

Valeria Koch: 30 Jahre nach der Matura. Der Weg war holprig, wir haben ihn mitgestaltet. Telefongespräch mit Frau Maria Wolfart, Berlin, am 30. September 1997 c. interjú fénymásolata. *Neue Zeitung*, Nr. 43, 1997, 4.⁴⁶⁰

456 A/4-es lapra kinyomtatva, kartonlapra felragasztva. Az utolsó sor és a szöveg alatti keltezés – „1996. márc. 25. Gyümölcsoltó Boldogasszony” – Koch Valéria kézírásával. Az ötödik strofa harmadik és negyedik sora eltér a kötetben közölt változattól: „Általjárja szűz testemet / mennyei engedelmesség.” Vö. *Kiolvashatatlan*, i. m., 113–114; „Általjárja a szűz testet / engedelmes tör hétszer hét.” Tüskés Tiborné hagyatéka.

457 Fénymásolat újságkivágásról. A megjelenési hely azonosítása a fénymásolat szélére kézzel írt forrás-megjelölés (*Pester Lloyd*, '96. ápr. 3.) alapján. Tüskés Tiborné hagyatéka.

458 Kézzel írt meghívó Koch Valéria *A herceg és a rózsza* c. meseregénye borítóképének felhasználásával. Nem Koch Valéria kézírása. A meghívó szövege: „Chiva, segíts nekem meggyógyítani a rózsámat – kérlelt a kis herceg. – És beszéljess velem. Úgy érzem, te is tudod a titkot. Szeretnék egyszer és mindenkorra a végére járni a szeretet titkának. Gondolod, sikerülhet?” / KOCH VALÉRIA: *A HERCEG ÉS A RÓZSA* (meseregény) / Szeretettel várjuk az író-olvasó találkozóra Koch Valéria írónővel 1996. augusztus 17-én 17³⁰-kor a bólyi könyvtárban. [Borítókép] Borítékban. Feladó: Erzsébet Vigadó, 7754 Bóly, Erzsébet tér 1. Telefon: (69) 368-230. Címzés: Tüskésné Szemes Anna tanárnő, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. 7625. A postabélyegző kelte: Bóly, 1996. augusztus 14. Tüskés Tiborné hagyatéka.

459 Fénymásolat, a szerző autográf javításai és lapszámozásával. A fénymásolat terjedelme: címlap + 14 kézzel számozott lap. A címlapon Koch Valéria kézírásával: Koch Valéria / Az időfa / gyerekversek / 1967–1996 / Illusztrátor: Damó István grafikus / 6000 Kecskemét / Horváth Döme u. 6. A címlap jobb felső sarkában elmosódott kézírással: első példány. A javítások pótolják a hiányzó ékezeteket és jelzik a cikluscímeket. A 14. lap aljára írva: Ő AZ ÉN KIS JÁTSZÓTÁRSAM (c. vers + még 3-4 lesz...). Tüskés Tiborné hagyatéka.

460 Fénymásolat újságkivágásról. Tüskés Tiborné hagyatéka.

23.

A Magyarországi Német Írók és Művészek Szövetségének 1998. április 9-én kelt felhívása Koch Valéria *Stiefkind der Sprache*⁴⁶¹ c. posztumusz kötete kiadásának támogatására és kétnyelvű meghívó Koch Valéria 1998. április 23-án a Magyar Írószövetség klubtermében rendezett emlékestjére⁴⁶²

24.

1 db fekete-fehér fényképfelvétel kisgyerek portréjával. Hátoldalon felirat Tüskés Tiborné kézírásával: Koch Valéria / testvérének: Gabi / az unokája: Anna.⁴⁶³

Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta, közreadja: Tüskés Gábor

461 Valeria KOCH, *Stiefkind der Sprache. Ausgewählte Werke*, Veröffentlichungen des VUdAK, Bd. 6. (Budapest: Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler, 1999; 2. kiadás: 2008).

462 Két sokszorosított A/4-es lap, boríték nélkül. Az emlékesten az életművet a meghívó szerint Kalász Márton és Tornai József méltatta. Tüskés Tiborné hagyatéka.

463 A fényképet Koch Krisztina küldte Tüskés Tibornénak Szederkényből 2010. április 29-ei levelének mellékleteként. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Levelek és kisebb írások tanítványoknak, tanítványoktól, kollégáknak és kollégáktól (1971–1994)

1.

Tüskés Tiborné – Dr. Grezsa Ferencnek⁴⁶⁴

Pécs, 1971. szeptember 10.⁴⁶⁵

Dr. Grezsa Ferencnek,
a Bethlen Gábor Gimnázium Igazgatójának
Hódmezővásárhely

Kedves Igazgató Elvtárs!

Iskolám igazgatójának megbízásából az alábbiakban válaszolok a pécsi Leöwey Klára Gimnázium Igazgatóságához küldött levelére:

Németh László először 1963/64 telén látogatott iskolánkba. amikor részt vett az iskola irodalmi szakkörének nyilvános, ünnepi Shakespeare-műsorán, melyet a drámaíró születésének 400. évfordulójára rendeztünk.

Németh László iskolánk irodalmi szakköréhez intézett levelének közvetlen előzménye az volt, hogy a szakkör az 1968/69-es tanévben kb. tíz előadásból álló sorozatban foglalkozott az író munkásságával. A szakkör akkori titkára, Tarr Ágnes fordult kérésünkkel az íróhoz, hogy néhány sorban küldjön „üzenetet”.

Németh László levelének „igazához” még hozzátartozik, hogy Kodály Zoltánné, sz. Péczely Sarolta 1958-ban érettségizett a pécsi Leöwey Klára Gimnáziumban, s érettségiztető magyartanára Dancsó Klára volt. Viszont az iskola irodalmi szakkörét 1956-tól Tüskés Tiborné vezeti.

Németh László „üzenetének” valamint a kísérőlevélnek másolatát mellékelten küldjük. Mindkét írás közlésének jogát fenntartjuk. A másolatokat a hódmezővásár-

⁴⁶⁴ Grezsa Ferenc (1932–1991), irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, egyetemi tanár.

⁴⁶⁵ Írógéppel írt levél indigóval készült másolati példánya. Tüskés Tiborné hagyatéka.

helyi Bethlen Gábor Gimnázium Németh László archívuma részére, megőrzés céljából küldjük.

Pécs, 1971. szeptember 10.

Tisztelettel:
(Tüskés Tiborné)
tanár

2.

Tüskés Tiborné – Scheich Máriának⁴⁶⁶

Pécs, 1972. január 30.

Kedves Mária,

mindig öröm levelet kapni, de az valami különös jó érzést ad, ha olyantól jön, akitől nem vártuk. Így voltam én is. Egy osztályban szükségszerűen vannak olyanok, akik a tárgy különös szeretete vagy egyéb ok miatt közelebb kerülnek egyes tanárokhoz, mint a többiek. Az természetes, hogy ezek egyetemre kerülve vagy munkába állva is sűrű jelt adják annak, hogy az érettségivel nem ért véget semmi. Aztán a többség az, akivel négy év alatt alig beszél többet a tanár, mint amikor felelésre szólít és véleményt mond. S ha titokban reméli is, hogy az órai anyag kapcsán elmondott dolgok talán többekhez eljutnak, ki tudja azt ellenőrizni, hogy az elvetett mag hányukban kel ki? De amikor jön egy-egy váratlan levél, akkor érzi a tanár, hogy mennyire érdemes nem csak tananyag lebonyolító automatának lenni.

No de térjünk a Maga problémájára. Egy kicsit meglepett, amikor azt olvastam levelemben, hogy milyen nagy falujának a lehúzó ereje, mennyire nincs lehetőség a művelődésre, és mennyire alkalmazkodni kellene a régi, avult szokásokhoz, gondolkodáshoz. Tanár úr⁴⁶⁷ két évvel ezelőtt járt többször is Véménden a Megyei Könyvtár szervezésében előadásokat tartani, s tudom, hogy onnan jött meg a legnagyobb lelkesedéssel, mert itt találkozott Makay Idával,⁴⁶⁸ aki nem rossz költő, egy állatorvos családdal (ha jól emlékszem Mézesék), ahol 10 gyerek van, okos, értelmes a falu papja, Thierry Árpád⁴⁶⁹ is írt a faluról könyvet, ha jól emlékszem: Véménd volt Bábel⁴⁷⁰ címmel. Tudom, hogy egy kívülállónak sokszor könnyebb az utat ezekhez az emberekhez megtalálni, s Magában egy csomó gátlás is lehet, amiért ilyen kapcsolatokat nem keres, pedig ezeken a helyeken lehetne lelkileg és egyébként is gazdagodni. A béke megtartásával meg kell

466 Írógéppel írt, kézzel aláírt és keltezett levél. Magántulajdon.

467 Tüskés Tibor.

468 Makay Ida (1933–2011), költő, pedagógus.

469 Thierry Árpád (1928–1995), író, újságíró.

470 *Bábel volt, Véménd*, (Budapest: Magvető, 1971).

otthon is teremtenie a lehetőséget, hogy tudjon olvasni zavartalanul, s sokkal tágabb ismeretek birtokában véleményét önállóan kialakítani úgy, hogy azért a családot nem kell halálra sértegetni. Az olvasmányanyagban az értéket kell kiválasztani még akkor is, ha az nem lesz olyan szórakoztató – hiszen az élet sem az – s kezdetben a megértése is nehezebb. De a megjelent dolgokról tanulmányok, kritikák is napvilágot látnak, amik segíthetik az eligazodásban.

Az utat kitaposni sohasem volt könnyű, de ha valaki nemesebbre vágyik, el kell kezdeni.

Ha ideje és kedve engedi, keressen meg máskor is.

Szeretettel köszöntöm

72. jan. 30.

Tüskés Tiborné

3.

Böhm György⁴⁷¹ – Tüskés Tibornénak⁴⁷²

Budapest, 1981. október 20.

Drága Tanárnő,

sajnos összes 'emlékem' (tárgyi) a Tábori piknikről:⁴⁷³ egy meghívó és a példány. Mindkettőt itt küldöm.⁴⁷⁴ Úgy emlékezem, hogy az előadásról fénykép nem készült. Ez nem csoda hiszen vállalkozásunk akkor 'eléggé el nem ítéhető' volt. Színjáték volt egy irodalmi (hivatalos) színpad ellenében. Az, hogy eljutottunk a Helikonra,⁴⁷⁵ nem volt érdekes.

Sok sikert kívánok a kiállításhoz!⁴⁷⁶

Tisztelettel, szeretettel, üdvözléssel:

Böhm Gyuri

Bp. 1981. okt. 20.

Ps: A Helikonon kapott oklevélnek az iskolában kell kallódnia.

471 Böhm György (*1953), rendező, dramaturg. 1971-ben érettségizett a pécsi Leőwey Klára Gimnázium IV. C osztályában, osztályfőnöke Simai Margit volt.

472 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél borítékban. Címzés: Tüskés Tiborné tanárnő részére, Pécs, Surányi 25. II. 11., 7625. Feladó: Böhm György, Budapest, Akácfa u. 43., 1072. Tüskés Tiborné hagyatéka.

473 Fernando ARRABAL: *Tábori piknik* c. darabját 1969-ben mutatták be a magyar irodalmi szakkör tagjai a Leőwey Klára Gimnáziumban, Böhm György rendezésében.

474 Az említett mellékletek nincsenek a borítékban.

475 Az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny Keszthelyen tartott döntőjére.

476 1981 őszén a magyar irodalmi szakkör Illyés Gyula kiállítást rendezett abból az alkalomból, hogy a Pécsi Nemzeti Színház az 1980/81-es évadban bemutatta ILLYÉS Gyula tizedik, *Sorsválasztók* c. darabját. A dráma műsorfüzetének egy példánya Illyés-előadások fotóival és a kiállítás más előkészítő anyagaival együtt Tüskés Tiborné hagyatékában található.

4.

KOVÁCS ERZSÉBET

„Aki életét hazugságba veszti, / a boldogságtól magát elrekeszti.” (1981)⁴⁷⁷

Élet – hazugság – boldogság... Ezek a fogalmak mindig arra készítetnek, hogy szembenézzek önmagammal. Ilyenkor szinte küzdök azért, hogy őszinte maradhassak. Őszinte és igaz.

Számomra az igazság Balczó András nevével fonódik egybe. Tudom, egy embert nem szabad dicsőíteni, mert ezzel eszményképpé válik, akinek nem vesszük észre a hibáit, csak a jó tulajdonságait. Mégis több ő a példaképnél, nekem az eszményképem Balczó. Csodálom, mert ebben a világban – ahol már egy tizenhét éves gyereket is anynyi gáncs, sértés, rágalom, vád ér – tiszta tudott maradni. Olyan ember, aki tűri a szenvedéseket, de nem azért, mert így tartja helyénvalónak, hanem mert célja van, és ezt el akarja érni. Balczónak segít ebben a hite. De nekem? Én nem hiszek Istenben. Talán abból adódik ez, hogy a szigorú nagymama elzárt a vallástól, a tanulást tartotta a legfontosabbnak, emellett pedig a „feszültség” levezetésére sportolást engedélyezett. Tizenhét év „pogányság” után vagyok annyira makacs, hogy nem fordulok Istenhez,⁴⁷⁸ bár lehet, hogy ezt évekkel később még megbánom. Azt azonban elismerem, hogy hit nélkül nem lehet élni, vagy legalábbis nem lehet boldogan élni.⁴⁷⁹

A boldogság mindenkinek mást jelent. Szép házat, jó keresetet, autót, hatalmas családot, karriert vagy utazást. Az emberek többsége a pénzért küzd. Nekem nem célom a gazdagság, nem is tervezem a jövőmet. Majd ketten eldöntjük, mit fogunk csinálni, hogyan fogunk élni. Ha szeretjük, megértjük, tiszteljük egymást, talán boldogok leszünk. Hiszen az nem lehet, hogy csak a vallásos emberek boldogok, ha ugyan ők azok!

Mindenki a maga boldogságát vagy boldogtalanságát teremti meg. Hiszem, hogy ha boldogan akarok élni, igaznak és őszintének kell lennem. Ez szerintem „Isten világa” nélkül is elképzelhető. A vallásos emberek több segítséget kapnak, útmutatót ad nekik a biblia.⁴⁸⁰ „Szeretnél-e békében és boldogan élni? Kívánsz-e magadnak és sze-

⁴⁷⁷ Forrás: „Magyar irodalmi dolgozatok / Kovács Erzsébet / IV. B / 1981/82” feliratú, 41–12 jelzésű, kék fedelű vonalas iskolai füzet. A dolgozat címe fölött közepén: „2.”, a szám mellett balra a lapszálon: „1981. XII. 6.” A szöveget végig kézzel, kék színű, a tanári megjegyzéseket piros színű tollal írták. Magántulajdon. A címbeli idézet pontosan: „mert aki életét hazugságba veszti, / a boldogságtól magát elrekeszti.” Babits Mihály: *Jónás könyve*, Második rész. – Kovács Erzsébet 2021. június 22-én kelt elektronikus levelében a következőt írta Tüskés Gábornak: „Ezt a füzetet sem az iskolában őriztük, hanem javítás után hazavittük. Korábban írtunk egy másik dolgozatot Kósa Ferenc: *Küldetés* c. filmjének bemutatója és az azt követő ankét kapcsán, ahhoz a tanárnő nem írt megjegyzést. Az emlékezetemben összemosódott a két dolgozat.”

⁴⁷⁸ A lapszálon tanári megjegyzés: „!?”.

⁴⁷⁹ A bekezdés utolsó mondatát és a következő bekezdést egy lefelé és egy felfelé mutató nyíl fogja közre a lapszálon (tanári megjegyzés).

⁴⁸⁰ A szó kis kezdőbetűje kétszer aláhúzva (tanári megjegyzés).

retteidnek jó egészséget és hosszú életet? Óhajtod-e meglátni a gonoszság és a szenvedés végét? Nyilván minden őszinte ember szeretné mindezeket. Ma azonban azt látjuk, hogy a föld minden részén növekszik az erőszakosság, bűnözés, éhinség és betegség. Miért van napjainkban a világon olyan sok baj? Mit jelent mindez? Van-e valamilyen elfogadható alapja annak a reménynek, hogy ezek az állapotok még a mi időnkben megjavulnak? Igen, van okunk ezt remélni, s ez világosan meg van indokolva⁴⁸¹ egy olyan könyvben, amely a világon minden más könyvnél több nyelven jelent meg. Ez a könyv a Biblia.” – olvashatjuk Az igazság, mely örök élethez vezet című könyvben.⁴⁸²

Az Igazság⁴⁸³ a boldogságról szól. Ugyanazt a két szót találjuk itt, melyet a cím sugall. Furcsa kör ez. Aki boldog akar lenni, igaz életet kell élnie, aki igaz, talán boldog lesz az élete. „Széles és tágas az az út, amely a pusztulásba vezet, és sokan vannak, akik végig járják azt, ámde szoros az a kapu és keskeny az az út, amely az élethez vezet, és kevesen vannak, akik megtalálják azt.”⁴⁸⁴

5.

Tüskés Tiborné – Privarics Zsuzsának⁴⁸⁵

Pécs, 1982. május 23.

Zsuzsikám,⁴⁸⁶

amikor pénteken bementem az osztályba órát tartani, s ismét nem láttam az előttem ülők között a szép, nyílt tekintetű, finoman mosolygó arcát, s hiányzott, kérdeztem meg, miért nem jött iskolába. Társai felelete megdöbbenett, megriasztott annyira, hogy nem szabadulhatok a hatása alól. Ha temetésre kell mennem, ha esküvőre hívnak, mindegyiket csak magamban tudom átélni, soha nem állok oda a részvétet vagy az örömet kifejezők közé. Most mégis befűztem a gépbe a papírt. Csak megoldhatatlan a feladatom, mert ilyen tragédiában a bensőből jövő vigasztaló szó is üresnek hat, nem adhat enyhítést a fájdalomra.

481 A kifejezés egyszer aláhúzza (tanári megjegyzés).

482 *Az igazság, mely örök élethez vezet*, ford. Káldi György, (New York: International Bible Society, 1968), további kiadás: (Brooklyn, New York, Watch Tower Bible and Tract Society: 1970).

483 A szó után hiányjel (tanári megjegyzés).

484 Vö. Mt 7,13–14. A szöveg alatt tanári megjegyzés: „Erzsike érdekes ember, de sok benne a káosz! Beszélgetnie kellene valakivel! Pl. Balczó Andrásral!” A lapszálon tanári osztályzatok és aláírás: „T[artalom]: 5 / Ny[elvtan]: 4 / Látta Tné”.

485 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél borítékban. Feladó: Tüskés Tiborné, 7625 Pécs, Surányi 25. Címzés: Privarics Zsuzsának, Barcs, Lewin S. u. 12., 7570. Magántulajdonban.

486 A címzett édesanyjának váratlan halála alkalmából írt levél írásakor Privarics Zsuzsa Tüskés Tiborné 17 éves tanítványa volt a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban. Részlet Privarics Zsuzsa 2020. augusztus 26-án Tüskés Annának írt leveléből: „Féltem őrzöm a mára már megsárgult, de szívemhez oly közeli levelet. Ezt a történetet nem volt erőm megosztani másokkal. Nagyon nagy szeretettel gondolok Rá, örökké őrzöm az emlékéit!”

Kérni azonban tudok. Bármilyen nehéz, egyre jobban nyiladozó esztét, tudni, tanulni vágyását ne törje meg a veszteség, inkább legyen gyógyító önmagának a szellemiekbe feledkezés, öröm Édesanyjának s a hozzátartozóinak, akiktől legalább ezt nem szabad elvenni. – Kérem, ha úgy érzi, hogy bármiben segítségére lehetek, keressen meg, mindig szeretettel várom.

Kérem a jó Istent, adjon Magának erőt, kegyelmet az élet további elviseléséhez.

Pécs, 1982. május 23.

Tüskés Tiborné

6.

Tüskés Tiborné – Knip Erikának⁴⁸⁷

Pécs, 1986. március 15. előtt⁴⁸⁸

1986. márc. 15-re

Kedves Erika!

Köszönöm megtisztelő rám gondolatát házassági értesítése elküldésével. Mivel a távirat csak néhány sablonos szót enged meg, ezt pedig szeretném elkerülni, ezért folyamodom a levélíráshoz, hogy elmondjam meditációm.

Éppen abban a templomban, ahol az esküvőjük lesz, hallottam egy idős atyáról, akihez házassági előkészítésre járt egy fiatal pár. Megkérdezte tőlük, miért akartok összeházasodni. Mindketten természetesen válaszolták, mert boldog akarok lenni. A bölcs pap azt válaszolta, menjetek haza, s ha majd eljutottatok arra az elhatározásra, hogy nem magatok akartok boldogok lenni, hanem a másikat boldoggá tenni, akkor gyertek vissza, akkor esküdhettek meg az Isten színe előtt.

Erikám, ugye emlékszik Vörösmarty Mihály epigrammájára, melynek gondolataitól bármennyire húzódoznak a ma lányai, el kell fogadni, meg kell tudni valósítani a tartós, megelégedett élet érdekében:

Nem fáradsz-e reám mosolyogni, ha csüggedek,

S ha megszédít a gond, túrni szeszélyeimet?

Nagy feladás vár Rád: fiatal szívednek erényét tenni Napul,

megtört életem árnya fölé.⁴⁸⁹

487 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél borítékban. Címzés: Knip Erikának, Pécs, Erika út 3., 7632. Feladó: Tüskés Tiborné, 7625 Pécs, Surányi 25. Magántulajdon.

488 Datálás a keltezés alapján. A postabélyegző kelte olvashatatlan.

489 „Nem fáradsz-e reám mosolyogni, ha csüggedek, és ha / Megszédít a gond túrni szeszélyeimet? / Nagy feladás vár rád: fiatal szívednek erényét / Tenni napul megtört életem árnya fölé.”

Azt hiszem, a legnagyobb művészet: úgy tudni adni a szerelmet, a szeretetet, ahogy az a másiknak jó. Ezt tudnia kell, s azt is, hogy az adni tudó lelkek szép ajándéka, hogy sokszorosan kapnak vissza.

Isten áldása legyen házasságukon

Tüskés Tiborné

7.

Bertalan János⁴⁹⁰ – Tüskés Tibornénak⁴⁹¹

Pécs, 1989. június 29.

Apáczai Csere János NK Gimnázium⁴⁹²

7 6 3 2 Pécs, Apáczai körtér 1.

Tüskés Tiborné

Pécs

Surányi u. 25.

7625

Kedves Anna!

Elnézését kérem a késedelemért, de nagyon egyedül maradtam az ügyekkel. A könyvek dolgát igyekszem rendben lebonyolítani. Küldöm az 5 példányt. Tanítani visszavárjuk, a gyerekek is. Természetesen a bruttó 3.000,- Ft-ot biztosítjuk. Jelentkezni augusztus 28-án 9 órakor kell, a tanévnyitó ünnepség pedig 3-án, vasárnap 12 órakor lesz a színházteremben.

Nem tudok a szerződésben rögzített videókazettáról, én nem kaptam meg. Gyanítom, hogy a Pedagógiai Intézet⁴⁹³ még nem intézkedett a tiszteletdíjak kifizetéséről, felveszem Göbölös Sándorral⁴⁹⁴ a kapcsolatot.

Jó pihenést kívánok.

Szívélyes üdvözlettel:

Pécs, 1989. június 29.

Bertalan János

⁴⁹⁰ A pécsi Apáczai Csere János Nevelési Központ igazgatóhelyettese.

⁴⁹¹ Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. Az aláírás mellett az Apáczai Csere János Nevelési Központ Gimnázium Pécs körpecsétje. Tüskés Tiborné hagyatéka.

⁴⁹² A ma Apáczai Nevelési és Általános Művelődési Központ néven ismert intézményegyüttes egy 1978-as állami döntést követően 1979-től fokozatosan jött létre, a gimnázium és a művészeti iskola 1986-ban indult.

⁴⁹³ Baranya Megyei Pedagógiai Intézet, Tüskés Tiborné munkahelye 1984–1988 között.

⁴⁹⁴ Dr. Göbölös Sándor, a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet csoportvezetője, Gazdasági–Ügyviteli Osztálynak osztályvezetője, igazgatóhelyettese (1978–1991), a Baranya Megyei Pedagógiai Híradó szerkesztő bizottságának tagja.

8.

Bárdi László⁴⁹⁵ – Tüskés Tibornénak⁴⁹⁶

Pécs, 1990. szeptember 6.

Kedves Anna!

Mindenekelőtt őszinte szeretettel kell kérnem megértő elnézését, de augusztus elejétől csak másodpercekre fordulok elő itt (olyankor pedig ezernyi teendő vár). Ittlétem vérszegény alkalmakor megpróbáltam telefonon keresni Annit, (aug. 28. 14:52 és aug. 31. 12:10 szerepel a borítékon, ahová a sikertelen hívási próbálkozásokat felfirkáltam), így most röviden levélben keresem meg Annát. Legközelebb 13-án érkezem vissza Pécsre.

Ezerszeresen magaménak érzem Anna sorait,⁴⁹⁷ vétkes tékozlásnak lehet a legenyhébb minősítéssel is kommentálni B.J.,⁴⁹⁸ de más érintettek nemtörődömségét! Bármiféle felszínes mondatok helyett – amelyeket ugyanakkor igaznak is éreznék, de most nem azokra van szükség! – megpróbálok v a l ó b a n érdemlegesen szétnézni a normális lehetőségek között! Ebben hatalmas előny Anna példátlan szakmai hozzáértése, végtelen megbízható korrektsége, sokoldalúsága. Mindez megkönnyíti tájékozódásomat, s ehhez most csupán kis időt, türelmet kérek! (Zárójelben merem csak megemlíteni, hogy mostanában már szabad szombatjaim, vasárnapjaim sincsenek. Gyakori viszont az, amikor késő esti győri érkezésemkor már távirat vár, hogy másnap Bp-n kell megjelennem, de Szegedről Körömdre, külföldről máshová külföldre szólít a – gyakran értelmetlen – élet. Most nagyon vesződöm külügyminisztériumi vizsgáim sorozatával, ezeket váratlanul adták meglepetésként.)

Nagyon köszönöm Anna igazán meghatóan kedves bizalmát, igyekszem annak megfelelni!

Kézcsókkal

Pécs, 1990. szept. 6.

B. László

495 Bárdi László (*1932), orientalista, egyetemi docens, a Baranya Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztályán tanulmányi felügyelő, főelőadó, csoportvezető, majd osztályvezető-helyettes főtanácsos. 1972–1998 között a Pécsi Tanárképző Főiskola meghívott szerződéses oktatója, 1999-től a Pécsi Tudományegyetemen az Ázsia Központ alapító igazgatója.

496 Írógéppel, írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. A levél hátoldalára Tüskés Tiborné ceruzával ráírta: „Bárdi”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

497 Tüskés Tiborné feltehetően nyugdíjazását követően, további foglalkoztatási lehetőséget keresve fordult segítségért Bárdi Lászlóhoz.

498 A monogram feltételezhető feloldása: dr. Bernáth József, a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet igazgatója.

9.

AREF RASHED⁴⁹⁹A Tanár⁵⁰⁰

Nem tudom[,] mivel kell kezdenem, ugyanis akármit mondok és akármit írok, mégsem tudom visszaadni, amivel tartozom annak az embernek, akiről most szívesen beszélek. Ez csak azért van, mert ez az ember a tanárom[,] és ez már sokat jelent számomra.

Tanár fogalmán <alatt> nemcsak az iskolákban tanítással foglalkozókat értem[,] és <még> senkinek nem szabad csak ezt érteni. Tanárom ez az ember, aki az életemet irányítja (tanácsokkal, ismeretekkel... stb.), nehogy kerüljek el az igazi útról. Nekem az anyám volt az első tanárom, mert ő volt az első ember, aki az életem alapjait rakta le. Ő volt az első, akitől megtanultam[,] hogyan viselkedjek társaimmal, és hogyan éljek tisztességesen.

Tágabb értelemben szerettem meghatározni a tanár fogalmát, de soha nem felejttem el, hogy az iskolai, intézeti és egyetemi tanárok a központot foglalják el ebben az értelemben. A Tanár, ahogy a közmondás is szólja, nem más[,] mint egy gyertya, ami elég csak egy óriási célért, és pedig hogy világítsa az utat a többieknek.

Én azt mondanám, hogy a tanár mint a tiszta folyó, amihez az emberek mindenhol jönnek inni belőle. Az emberek visszamennek oda, ahonnan jöttek, de a folyó tovább<ra> folyik, hogy más emberek is igyanak belőle, és még mindig nem panaszkodik, sőt ennek örül.

Tanárom!

Engedjél meg rólad beszélni, mert sokat adott nekem és még mindig ad, de visszaadni semmiképpen nem tudok. De akárhol voltam[,] csak jót mondok rólad és így az életem végéig. Nagyon szépen köszönöm mindent, amit kaptam tőled.

499 Dr. Aref Rashed, szívsebész, osztályvezető főorvos.

500 Kitépott irkalap két oldalára kézzel írt szöveg, keltezés nélkül. Keletkezése feltehetően összefügg azzal, hogy 1982–1992 között Tüskés Tiborné magyar nyelvet tanított külföldi hallgatóknak a Pécsi Orvostudományi Egyetemen. A szöveg írója itt lehetett tanítványa. Egy, a hagyatékban fennmaradt, 1991-ben készült fényképen szigorlatozó orvostanhallgatók társaságában látható. Tüskés Tiborné hagyatéka. Átírás az eredeti írásmód megtartásával.

10.

Nagy Tamás – Tüskés Tibornénak⁵⁰¹
[Pécs,] 1992. július 1.

Drága Tanárnő!

A tisztaságot és az igazságot köszönöm elsőként. Mert ez az a kettő, amiért leginkább szerettem a Tanárnőnél lenni.

Furcsa a világ, hogy a természetest kell köszönni. De ma már az emberért jövő, tiszta és nemes szavak parány rétvén egyre kevesebb a hely, ahol nyújtózkodhatom. Ami van, azt nagyon megbecsülöm. Boldog vagyok és örülök, hogy Anna néni tanítványa lehettem.

És köszönöm a tudást, a keménységet. Hogy kedveseimé váltak a költők és az írók. Hogyha leszakad, megroppan az ég, kincseimből várat építhetek. Hogy Héphaisztosz mellényével indulhatok a sorsmorajlások közé.

Köszönöm a féltést!

A további partosításhoz erőt, egészséget és hitet kívánva ölelem:

Nagy Tamás

P. S.: Ugye nem baj, ha sokat gondolok a Tanárnőre és írok, vagy telefonálok?

92. 07. 01.

11.

Tüskés Tiborné – Nyúlné Révfalvi Ildikónak⁵⁰²
Pécs, 1994. december 17.

Drága Ildikó,

Hihetetlen a számomra, amit a gyerekekről írt. Pannonhalma,⁵⁰³ Patrona Hungariae?⁵⁰⁴ Az én tudatomban még az általános iskola alsó tagozatában járnak.

„Ó, a szárnyas idő hirtelen elrepül!”⁵⁰⁵

Ildikó mindig rejtély volt a számomra. Egyszer, nyáron, amikor bejön az itthoniakat meglátogatni, keressen meg engem is – előre jelezve – egy nagy beszélgetésre.

501 Kézzel írt levél borítékban, feladó és címzés nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

502 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél. Magántulajdon.

503 Pannonhalmi Bencés Gimnázium.

504 Patrona Hungariae Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola, Budapest.

505 „Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,” BERZSENYI Dániel: *A közelítő tél*.

Kérdi, hogy vagyok. Boldogan, mert a szemem, ami két évig állandó gyulladásban volt, megnyugodott, kifáradtak a vírusok, s hogy ez mit jelent, csak az tudja, aki ilyen bajban az elmerülésig benne volt. Meg mindenképpen az Arany János-i nézőpontot vallo magaménak:

„Hiszen az útfélen itt-ott

Egy kis virág nekem nyitott:

Azt leszedve,

Megvolt szívem minden kedve.”⁵⁰⁶

Ezt az örömc sokrot növeli az évente megérkező karácsonyi lapja is. Köszönöm.

Meleg öleléssel

Pécs, 94. dec. 17.

Tanárnő

506 ARANY János: *Epilogus*.

Dedikált könyvek Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné könyvtárából (1959–1993)

Tüskés Tiborné hagyatékából sajtó alá rendezte, közreadja Tüskés Anna

Tüskés Tibor és első felesége, Tüskés Tiborné Szemes Anna könyvtára több részből rekonstruálható. A több évtizeden át közösen, módszeresen gyarapított könyvtárat az 1989-es váláskor kettéválasztották. Ez a szétválasztás részben *ad hoc* jelleggel zajlott, a felek igényei és megegyezése szerint. Az egykori teljes könyvtárról nincsenek pontos adatok, mert a Tüskés Tibor által magával vitt könyvek egy része Tüskés Tibor halála után második feleségétől antikvár (Mike és Társa) forgalomba került.⁵⁰⁷ Tüskés Tibor még életében sok könyvet adományozott nagykanizsai *alma matere*, a volt piarista gimnázium, ma Batthyány Lajos Gimnázium időközben róla elnevezett könyvtárának két részletben, továbbá szülőhelye, a szántódi Tüskés Tibor Községi Könyvtár részére.

Az alábbi jegyzék a Tüskés Tiborné tulajdonában maradt hagyatéki könyvtárrész 1989-ig megjelent dedikált köteteit és különlenyomatait tartalmazza. A dedikációk túlnyomó többségének címezettje Tüskés Tibor; a kötetek kisebb részét mindkettejüknek, illetőleg egyedül Tüskés Tibornénak dedikálták. A jegyzék a maga töredékességében is képet ad Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné egykori kapcsolatrendszeréről.⁵⁰⁸ Azokat a Tüskés Tibornak és / vagy Tüskés Tibornénak szóló dedikációkat vettem számba, melyek írója a könyvek szerzője, fordítója, szerkesztője, elő- vagy utószóírója, néhány esetben a szerző özvegye, az alkotó, akiről a könyv szól, akinek a képzőművészeti alkotásait a kötet tartalmazza vagy akihez a kiadvány valamilyen módon kapcsolódik. A legkorábbi számbavett dedikált kötet 1937-ben, az utolsó 1989-ben jelent meg, melybe Kányádi Sándor 1993-ban írt dedikációt. A legkorábbi keltezett dedikációk Pákolitz Istvántól és Gulya Jánostól valók 1959-ből. A száznegyvenhét dedikált kiadványból huszonnyolc első borítójának belső oldalára Tüskés Tibor Diskay Lenke tervezte ex librisét ragasztották. A hagyatéki könyvtárrész fő tematikus csoportjai: magyar és világirodalom, irodalomtörténet, szociográfia, képzőművészet, művészettörténet, zene- és filmtörténet, útikönyvek.

A dedikációk számos ponton kiegészítik Tüskés Tibor írásából és levelezéseiből feltérképezhető irodalmi, képzőművészeti tájékozódását, személyes kapcsolatait. Néhány kapcsolatra kizárólag ezekből az ajánlásokból lehet következtetni. Más kapcsolatok azért nem jelentkeznek dedikált könyvekben, mert nem papíron megjelenő műv-

507 Mike és Társa 48. aukciója 2013. június 6-án.

508 A könyvtárrész töredékességét mutatja például, hogy nincs benne egyetlen Illyés Gyula életében megjelent mű sem, csak a költő halála után felesége által Tüskéséknek ajánlott kötet.

szeti ágak művelőihez fűződnek, s más típusú tárgyakkal, alkotásokkal dokumentálhatók, mint pl. a Martyn Ferenchez fűződő barátság.⁵⁰⁹ A házastársak szoros munkatársi kapcsolatát tanúsítják Tüskés Tibor öt saját könyvében a feleségének szóló dedikációk, melyek közül kettőben közvetlenül utal szoros együttműködésükre: „munkatársamnak”, „munkámban segítömnek”.

Az összesen kilencven személytől származó ajánlást tartalmazó száznegyvenhét kötet és különlenyomat fontos, máshonnan nem megismerhető információkat közöl az író életrajzához és kapcsolathálózatához. Fodor András, Gállos Orsolya és Tüskés Tibor szerepel a legtöbb, öt-öt, hat személy – Bárdosi Németh János Beke György, Csorba Győző, Csuka Zoltán, Jávorszky Béla, Bajomi Lázár Endre – három-három, huszonegy személy – Arató Károly, Bartos Tibor, Beney Zsuzsa, Bertha Bulcsu, Csányi László, Gulya János, Hamar Imre, Hernádi Gyula, Honffy Pál, Kányádi Sándor, Károlyi Amy, Kerék Imre, Mészöly Miklós, Németh Lászlóné, Sik Csaba, Stetka Éva, Sükösd Mihály, Szabó Ede, Szabó Ferenc, Takáts Gyula, Weöres Sándor – két-két dedikációval. Hatvanegy személytől egy-egy bejegyzés származik a gyűjteményben. A kiadványok többségét Tüskés Tibor részben ajándékba kapta – néha tőle kapott könyvért cserébe –, részben recenzíós példányként jutott hozzájuk.

A legtöbb könyvet a megjelenése évében vagy egy-két évvel azt követően dedikálták. Csupán két, ettől a tendenciától lényegesen eltérő mű van a könyvtárrészben: Gyergyai Albert 1937-ben megjelent művének példányát majd harminc évvel később, 1965-ben, Gy. Szabó Béla 1941-ben megjelent művét 1974-ben ajánlotta Tüskés Tibornak. Ha az összes dedikációt időrendben olvassuk, kirajzolódik a pálya 1989 előtti „sűrű” időszakai. A könyvtárrész a következő évekből tartalmazza a legtöbb dedikációt: 1976-ból tizenegy, 1983-ból tíz, 1978-ból, 1981-ből és 1985-ből kilenc, 1974-ből, 1982-ből és 1984-ből hét, 1960-ból, 1973-ból és 1987-ből hat, 1964-ből és 1975-ből öt dedikáció. Az 1960-as évek első felében a Jelenkor, majd 1973-tól a Somogy szerkesztésének jegyében számos új kapcsolat jött létre, és több dedikáció született. A külföldi utak – például: 1973 Olaszország, 1974 Erdély, 1977 Finnország, 1980 Szlovákia, 1983 Bulgária és Olaszország – találkozásai ugyancsak több dedikációt eredményeztek, elősorban a határon túli és az emigrációban élő magyar írókkal, képzőművészekkel.

A dedikációk szerzőinek életkori, hivatásbeli és földrajzi megoszlása azt mutatja, hogy Tüskés Tibor főként a kortárs és az egy generációval idősebb magyarországi írókkal, költőkkel tartott fenn ajánlásokban is megnyilvánuló kapcsolatot. A saját generációjánál fiatalabbak – például a tanítványok, pécsi újságírók, szerkesztők, képzőművészek – közeledését is szívesen fogadta, s rendszerint egymás kölcsönös támogatásával lehet számolni. A dedikációk reprezentatív mintát, ugyanakkor szükségképpen töredékes képet adnak Tüskés Tibor kapcsolati hálójáról. A teljesebb képhez további vizs-

509 Összegyűjtve megjelent: Tüskés Tibor, *M. F. mester: Írások Martyn Ferencről*, (Kaposvár: Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, 1997).

gálat szükséges a nagykanizsai és a szántódi könyvtárban, az antikvár forgalomba került és a második feleség tulajdonában maradt kötetekben.

A dedikációkat és a könyvek címléírását a jegyzék az ajánlásokat író személyek nevének betűrendjében, az egy szerzőtől származó két vagy több bejegyzést a könyvek megjelenésének időrendjében tartalmazza.

A dedikált kötetek jegyzéke

A

1. Albert Gábor, *Emelt fővel*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983.
„Tüskés Tibornak pécsi találkozásunk emlékére, szeretettel: Gábor, Pécs, 1984. január 14-én”
2. *A sóragyogású bánat: Mai nyugatnémet költők*, ford. Arató Károly stb., Budapest: Európa, 1973.
„Tüskés Tibornak baráti öleléssel, szeretettel: Arató Károly Pécs, 1973. XI. 14.”
3. *Jelzések: Mai osztrák költők*, ford. Arató Károly stb., Budapest: Európa, 1975.
„Tüskés Tibornak barátsággal, szeretettel ajánlom: Arató Károly Pécs, 1975. július 14.”

B

4. France, Anatole, *Az istenek szomjaznak*, ford. és utószó Bajomi Lázár Endre, Budapest: Európa, 1961.
„Tüskés Tibornak barátsággal Bajomi Lázár Bp. 61 XI 8”
5. Bajomi Lázár Endre, *A mai francia irodalom kistükré*, Budapest: Gondolat, 1962.
„Tüskés Tibornak barátsággal Bajomi Lázár Endre Bp. 62 VII 4”
6. Sartre, Jean-Paul, *A szavak*, utószó: Bajomi Lázár Endre, Budapest: Európa, 1964.
„Tüskés Tibornak immár régi barátsággal Bajomi Lázár Bp. 64 XI 7”
7. Balázs Béla, *Életünk*, Bratislava: Madách, 1973.
„Tüskés Tibornak, jó emlékként, köszönettel. Pozsony, 1975. III. 7. Balázs Béla”
8. Bárdosi Németh János, *A lélek lángjai*, Budapest: Magvető, 1974.
„Tüskés Tiboréknak, nagy-nagy szeretettel és ragaszkodással Pécs, 1974. november 29. Bárdosi Németh János”
9. Bárdosi Németh János, *Nyugtalan madarak*, Budapest: Magvető, 1978.
„Tüskés Tiboréknak kézcsókkal és meleg baráti öleléssel, szeretettel ajánlom. Pécs, 1978. június 15. Bárdosi Németh János”
10. Bárdosi Németh János, *Befogadás*, Budapest: Magvető, 1981.
„Szeretettel: Bárdosi Németh János családja”

11. Wolfe, Tom, *Kandírozott mandarinzselészerű áramvonal*, ford. Bartos Tibor, Budapest: Európa, 1970.
„A messzehangzású jó tanárnak szeretettel ajánlja Bartos Tibor 1971. II.”
12. Arden, John, *Drámák*, ford. Bartos Tibor, Budapest: Európa, 1979.
„A tabi-pécsi tengelyben – Tüskés Tiboréknak ajánlom Bartos Tibor 1979.”
13. Beke György, *Fölöttük a havasok*, Kolozsvár: Dácia Könyvkiadó, 1980.
„Tüskés Tibornak, a mélységekbe látó írónak, kritikusnak baráti szeretettel: Beke György, 1980. július”
14. Beke György, *Búvópatakok*, Bukarest: Kriterion, 1980.
„Tüskés Tibornak, a valóságirodalom művelőjének és istápoló kritikusának, baráti szeretettel Beke György 1981. március”
15. Beke György, *Boltívek teherbírása*, Bukarest: Kriterion, 1983.
„Tüskés Tibornak testvéri érzésekkel Beke György 1983. július”
16. Beney Zsuzsa, *Rontás*, Bukarest: Szépirodalmi, 1974.
„Tüskés Tiboréknak szeretettel 1974. július 5-én Beney Zsuzsa”
17. Beney Zsuzsa, *Nyitva van az aranykapu*, Budapest: Móra, 1979.
„Tüskés Tibornak tisztelettel, szeretettel 1979. nov. Beney Zsuzsa”
18. Bertha Bulcsu, *Ilyen az egész életed*, Budapest: Szépirodalmi, 1980.
„Tüskés Tibornak és családjának, a régi barátsággal és szeretettel. B. Bulcsu Bp. 1981. I. 14.”
19. Bertha Bulcsu, *Medvetáncoltatás*, Budapest: Szépirodalmi, 1983.
„Tüskés Tibornak és családjának nagy szeretettel B. Bulcsu Bp. 1983. XII. 28.”
20. Bucsky Mihály, *Kiss György*, Pécs: Baranya m. Tanács V.B. Művelődésügyi Osztály, 1975.
„Tüskés Tibornak őszinte szeretettel és köszönettel a sok és kedves baráti segítségért. Pécs, 1976. február 3. Bucsky Mihály”

C

21. Czigány György, *Csak a derű óráit számolom...*, Budapest: Zeneműkiadó, 1981.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Cz. Gyuri 1981 nyarán”
22. Galerie Zak, *Czobel*, Paris: Galerie Zak, 1964.
„Tüskés Tibornak barátsággal Czobel”

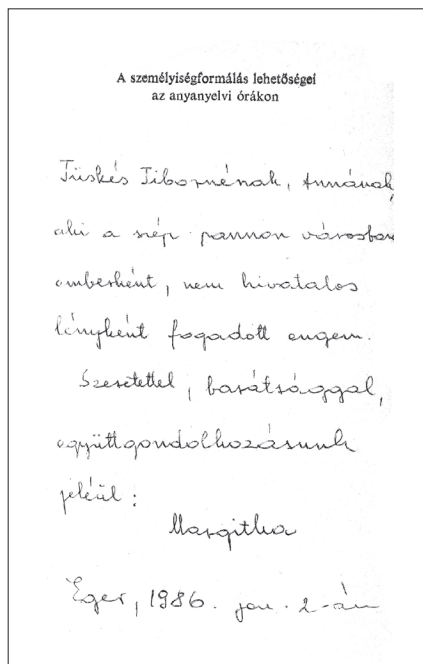
Cs

23. Cs. Varga István, *Jeszenyin világa*, Budapest: Európa, 1986.
„Tüskés Tibornak igaz nagyrabecsüléssel és szeretettel, Közös irodalmi ügyeink jegyében: Cs. Varga István Eger, 1987. febr. 14.”
24. Csányi László, „*A természet leánya*”: *Goethe és Christiane Vulpius*, Különlennyomat a Filológiai Közlöny 1969/1–4. számából.

- „Tüskés Tibornak, a régi barátsággal küldi Csányi László Szekszárd, 1970. május 15.”
25. Csányi László, *Goethe és a Farbenlehre*, Különlenyomat a Filológiai Közlöny 1972/3–4. számából.
„Kedves Tibor, viszonzásul és barátsággal fogadd ezt a csekélységet Csányi László 73 XI. 3.”
26. Csorba Győző, *Kettőshangzat: Válogatott versfordítások*, Budapest: Európa, 1976.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel ajánlom. Csorba Győző, 76. aug. 30.”
27. Csorba Győző, *Összegyűjtött versek*, Budapest: Magvető, 1978.
„Tüskés Tiboréknak nagy szeretettel ajánlom. Tibornak külön is köszönöm, hogy annyit vesződik velem. Csorba Győző Pécs, 78. V. 18.”
28. Csorba Győző, *Vissza Ithakába: Válogatott versek*, Budapest: Magvető, 1986.
„Tüskésné Annának hálás köszönettel a remek kiállításért és nagy-nagy szeretettel és tisztelettel, Csorba Győző Pécs, 86. XI. 19.” A példányba helyezett fél íves lapon Csorba Győző: Az utolsó ítéletkor c. versének gépirata. A szöveg alá gépelve: „Megjelent az Új Ember 1995. okt. 8.-ki számában Csorba Győző halálakor: 1916–1995”.
29. *Csillagok és szívek: Mai szlovén költők*, vál. utószó, jegyzetek Csuka Zoltán, Budapest: Európa, 1971.
„Tüskés Tibornak szeretettel, barátsággal: Csuka Zoltán Érdliget, 1973. jún. 24.”
30. Ignjatović, Jakov, *Szerb rapszódia*, vál. és ford. Csuka Zoltán, Budapest: Európa, 1973.
„Tüskés Tibornak, aki jó segítséget nyújt abban a törekvésben, hogy »a múltat be kell vallani«, s akkor a régi harcot, melyet őseink vívtak valóban »békévé oldja az emlékezés«. Öszinte barátsággal Csuka Zoltán Érdliget 1974 I. 25.”
31. *Adriai tengernek múzsája: A dalmát tengerpart költészete*, vál. és ford. Csuka Zoltán, Budapest: Európa, 1976.
„Tüskés Tibornak, örömmel és őszinte barátsággal nyújtom át ezt a másik »útikalauzt«, Csuka Zoltán Érdliget, 1976. VIII. 3.”

D

32. Dobóné Berencsi Margit, *A személyiségformálás lehetőségei az anyanyelvi órákon: Általános iskola, 5-8. osztály*, (A tanítás problémái), Budapest: Tankönyvkiadó, 1985.
„Tüskés Tibornénak, Annának, aki a szép pannon városban emberként, nem hivatalos lényként fogadott engem. Szeretettel, barátsággal, együttgondolkodásunk jeléül: Margitka Eger, 1986. jan. 2-án”

59. Dobóné Berencsi Margit dedikációja Tüskés Tibornénak

A személyiségformálás lehetőségei az anyanyelvi órákon című kötetében, 1986. jan. 2.

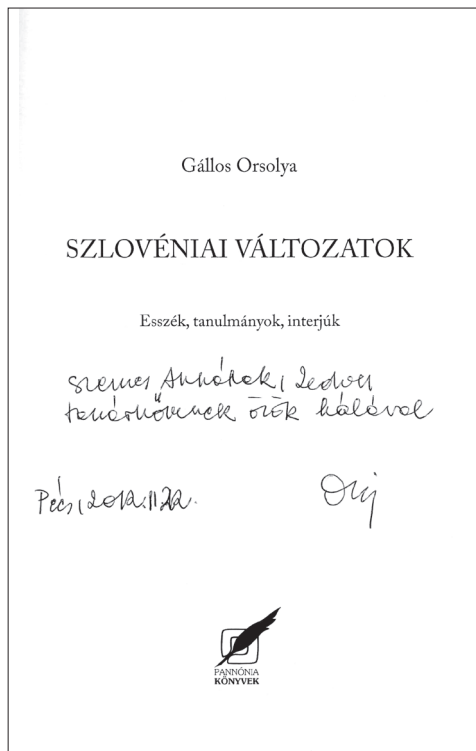
F

33. Fery Antal, *40 Exlibris*, Budapest: Kisgrafikabarátok Köre Kiadványa, 1962.
„Tüskés Tibornak tisztelettel: Fery Antal, Bp. 1963. II. 13.”
34. Fodor András, *Napraforgó: Válogatott versfordítások*, Budapest: Magvető, 1967.
„Tüskéséknek: Tibornak Annának s a jövőendő nemzedéknek igaz szeretettel küldi: Fodor Bandi 1967. IX. 5.”
35. Rózewicz, Tadeusz, *Megmenekült*, ford. Fodor András, Budapest: Európa, 1972.
„Tüskés Tibornak, a csaba-gyomai könyvészeti diadal emlékére szeretettel ajánlja: Fodor Bandi 1972. V. 28.”
36. Fodor András, *Igor Sztravinszkij*, Budapest: Gondolat, 1976.
„Tüskés Tibornak a múzsák testvériségében régi hitvalló társamnak és az egész Tüskés Családnak igaz szeretettel: F. Bandi”
37. Fodor András, *Vallomások Bartókról*, Budapest: Zeneműkiadó, 1978.
„Tüskés Tibornénak, közös szellemi küzdelmünk dokumentumaként is igaz barátsággal F. Bandi [1978]. VI. 5.”

38. Fodor András, Mezsgyék: *Válogatott versfordítások*, Budapest: Magvető, 1980.
„Tüskés Tiboréknak a közös szellemi mezsgyék jegyében az itt következő nagyhatalmú kisdedtől (ld. 7. oldal) sok szerencsét kívánva a jövődökhöz, szeretettel küldöm: Bandi 980. XII. 10.”
39. Popescu, Dumitru Radu, *Királyi vadászat*, ford. Fodor Sándor, Bukarest: Kriterion, 1975.
„Tüskés Tibornak a szerző helyett is szeretettel: a fordító azaz Fodor Sándor Kvár 75. XI. 4.”

G

40. Gábor István, *A BHZ-tól az ÁHZ-ig*, Budapest: Zeneműkiadó, 1984.
„Tibornak és családjának, változatlan barátsággal és szeretettel Gábor István, Budapest, 1984. június”
41. Gálfalvi György, *Szülőföldön, világszélien: Riportok*, Bukarest: Kriterion, 1974.
„Tüskés Tibornak, akit már akkor is bajtársamnak éreztem, amikor ezt a füzetkét írtam, erős kötöttséggel Gálfalvi György, Pécs, 1981. V. 6.”
42. Kosmač, Ciril, *Ballada a trombitáról meg a felhőről*, ford. Gállos Orsolya, Budapest: Európa, 1975.
„Szeretettel és köszönettel ajánlom Tüskéseknek ezt az igaz könyvet, ízelítőül a szlovén irodalomból Gállos Orsolya 75. IV. 14.”
43. Cankar, Ivan, *Egy idealista élete: Válogatott elbeszélések*, ford. Gállos Orsolya, Gyetvai Mária, Tóth Ferenc, Budapest: Európa, 1981.
„Tüskéseknek sok szeretettel Gállos Orsolya 82. II. 12.”
44. Zupan, Vitomil, *Menüett gitarra (és huszonöt lövésre)*, ford. Gállos Orsolya, Budapest: Európa, 1982.
„Tüskéseknek sok szeretettel a fordító: Gállos Orsolya 82. II. 12.”
45. Kovačič, Lojze, *A valóság*, ford. Gállos Orsolya, Budapest: Európa, 1984.
„Tüskés Tibornak és feleségének szeretettel 84. VIII. 30. G. Orsolya”
46. Gállos Ferenc – Gállos Orsolya, *Fejezetek Pécsvárad történetéből*, Pécs: Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1988.
„Tüskés Tanárnőnek tanítványi szeretettel 1988. XII. 14 Gállos Orsolya”
47. Granasztói Pál, *Szép magyar városok egy építész szemével*, Budapest: Corvina, 1978.
„Tüskés Tibornak szíves viszonzásul és Pécs szeretetével Granasztói Pál”
48. *Asszony-unokája: Vogul népmesék*, vál., ford. Gulya János, Budapest: Európa, 1959.
„Tüskés Tibor-nak a régi szeretettel Gulya János Bp. 1959.”
49. *Törem-isten népe: Osztyák népmesék*, vál. és ford. Gulya János, Budapest: Európa, 1960.
„tüskés tibora, mä pírjs jujalma, jem uləm! bp. 1960. gula jănoşoj”

60. Gállos Orsolya dedikációja Tüskés Tibornénak *Szlovéniai változatok* című kötetében, 2012. febr. 22.

Gy

50. Gy. Szabó Béla, *Homokvilág*, Kolozsvár: Szerző, 1941.
„Tüskés Tibornak emlékül Gy. Szabó Béla” [1974]
51. Aszalós Endre, *Gyarmathy Tihamér*, Budapest: Képzőművészeti Alap, 1979.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel, Tihamér 1983. szept. 9.”
52. Gyergyai Albert, *A mai francia regény*, Budapest: Franklin, 1937.
„Tüskés Tiboréknak egy szép pécsi délután és egy szép pécsi tartózkodás emlékére – szeretettel, Gyergyai Albert Pécs 1965-I-31-II-10”
53. Jens, Walter, *A vak*, ford. Gyurkó László, Budapest: Európa, 1959.
„Tüskés Tibornak, őszinte barátsággal Gyurkó László 60. I. 14.”
54. Borchert, Wolfgang, *Az ajtón kívül*, ford. Gyurkó László és Szolcsányi Ferenc, Budapest: Európa, 1960.
„Tüskés Tiboréknak, őszinte barátsággal 60. XI. 17. Gyurkó László”

H

55. Hamar Imre, *Tóvári Tóth István*, Budapest: Képzőművészeti Alap, 1973.
„Tüskés Tibornak meleg barátsággal Tóvári Tóth István Hamar Imre”
56. Hamar Imre, *Az élet völgye*, Veszprém, Egervölgye MGTSZ, 1984.
„Tüskés Tibornak meleg barátsággal és nagyrabecsüléssel, Hamar Imre”
57. Havasi János, *Miért nem dalol a kalapács?*, Budapest: Zeneműkiadó, 1985.
„Tüskés Tibornak tisztelettel és ifjonti barátsággal. Havasi János, Pécs, 1985. július 23.”
58. Hernádi Gyula, *Deszkekölöstor*, Budapest: Szépirodalmi, 1959.
„Tüskés Tiboréknak nagyon meleg szeretettel, barátsággal Hernádi Gyula Pécs 62 XII 13.”
59. Hernádi Gyula, *Kiáltás és kiáltás*, Budapest: Magvető, 1981.
„Barátsággal Gyula”
60. Honffy Pál, *Filmelemzés a magyarórán*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1975.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel és őszinte tisztelettel. 1975. IX. 16 [Honffy Pál?]”
61. Gyürey Vera – Honffy Pál, *Chaplintól Mihalkovig*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1988.
„Tüskés Tibornak szíves barátsággal 1988. március 7-én [Honffy Pál?]”

I

62. Illés Endre, *Méhbrazás*, Budapest: Magvető, 1985.
„Tüskés Tibornak igaz becsüléssel Illés Endre 1985. május 20.”
63. Illyés Gyula, *Menet a ködben*, Budapest: Szépirodalmi, 1986.
„Tüskés Tibornak, Annának szeretettel Illyés Gyuláné [1986]. IV. 15.”

J

64. Jánosi Zoltán, *Életveszély*, Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár, 1984.
„Tüskés Tibornénak szeretettel ajánlom e néhány kísérletet: Jánosi Zoltán Nyíregyháza, 1987. aug. 18.”
65. *Távolba futó utak: Mai finn líra*, vál. és ford. Jávorszky Béla, Budapest: Kossuth, 1975.
„Tüskés Tibornak szeretetteljes üdvözlettel Bp. 76. jan. 17. Jávorszky Béla”
66. Haavikko, Paavo – Saarikoski, Pentti, *Két finn költő versei*, vál. és ford. Jávorszky Béla, Budapest: Kossuth, 1976.
„Tüskés Tibornak őszinte barátsággal és szeretettel Bp. 1976. XI. 30. Jávorszky Béla”

67. Mukka, Timo K., *Bűnről dalol a föld*, ford. Jávorszky Béla, Budapest: Magvető, 1981.
„Tüskés Tibornak, baráti üdvözléttel, újévi üdvözlétül Bp. 1982. febr. 1. Jávorszky Béla”

K

68. Kántor Lajos, *Kép, világkép*, Bukarest: Kriterion, 1977.
„Tüskés Tibornak, baráti szeretettel Kántor Lajos, Kolozsvár, 1978. ápr. 3.”
69. *Egy kis madárka ül vala, Es saß ein klein Waldvögelein: Erdélyi szász népköltészet*, ford. Kányádi Sándor, Bukarest: Kriterion, 1977.
„Tüskés Tibornak és háza népének sok szeretettel Kányádi Sándor Kolozsvár, 1977. húsvét vasárnapján”
70. Kányádi Sándor, *Sörény és koponya*, Debrecen: Csokonai, 1989.
„Tüskés Tiboréknak Tóth Erzsébet volt tanítványa jóvoltából szeretettel Kányádi Sándor Budapest, 1993. június 8.”
71. Károlyi Amy, *Vonzások és viszonzások: Versfordítások*, Budapest: Magvető, 1975.
„Tüskés Tibornak sok kedves rángondolásáért cserébe szeretettel, barátsággal Károlyi Amy 1976. január”
72. *Emily Dickinson válogatott írásai*, Károlyi Amy fordításai és tanulmányai, Budapest: Magvető, 1978.
„Tüskés Tibornak barátsággal, szeretettel Károlyi Amy 1978. szept. 30.”
73. *Nyikolaj Rubcov versei*, vál. és ford. Kerék Imre, Budapest: Európa, 1981.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel a nyugati végekről: Kerék Imre Sopron, 1981. szept. 29.”
74. Kerék Imre, *Visszhang: Versfordítások*, Győr: Győr-Sopron Megyei Tanács Művelődési Osztálya, 1987.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel, sok jókívánsággal: Kerék Imre Sopron, 1987 nov. 20.”
75. Tandori Dezső, *Keserü*, Budapest: Képzőművészeti Kiadó, 1982.
„Tüskés Tibornak szeretettel Keserü Ilona, Pécs 1983. január”
76. *Az expresszionizmus*, szerk. Koczogh Ákos, Vajda György Mihály, ford. Csorba Győző, Hajnal Gábor, Jékely Zoltán, Végh György, Budapest: Gondolat, 1967.
„Tüskés Tibornak küldi baráti megbecsüléssel, tisztelettel Koczogh Ákos”
77. Kolbe Mihály, *Rajzok Mohácsról*, Budapest: Képzőművészeti Alap, 1976.
„Tüskés Tibornak szeretettel: Kolbe Mihály 1976”
78. Kristó Nagy István, *Ismerkedés a mai világirodalommal*, Budapest: TIT, 1962.
„Tüskés Tibornak nagyrabecsüléssel K Nagy István 62. okt. 12.”

L

79. Laczkó András, *Ecset és toll: Rippl-Rónai József és az irodalom*, Budapest: Akadémia Kiadó, 1983.
„Tüskés Tiboréknak baráti kézszorítással: Laczkó András, K.vár, 1984. febr. 20.”
80. Lakatos István, *A magyar Vergilius-fordításokról*, különlenyomat a Magyar Helikonnál 1973-ban megjelent Bibliotheca Classica Vergilius-kötetéből.
„Tüskés Tibornak, köszönettel azért, amit Vergilius-fordításomról írt (ennek a tanulmánynak utolsó oldalán is nyugtázom), de köszönöm az Egy szenvedély képei-ről közzétett recenziót is, amelyet azóta nagy nehezen sikerült megszerez-nem és meghatottan olvastam. Bp. 1973 Lakatos István”
81. Leskó László, *Gammapolison innen*, Budapest: Kozmosz könyvek, 1982.
„Tüskés Tibornak híradásul magamról, köszönettel irántam megnyilvánuló ki-tüntető figyelméért, Leskó László 82.V.30. Kaposvár”
82. Lipták Gábor, *Sárkányfészek*, Budapest: Móra, 1969.
„Tüskés Tiboréknak barátsággal és szeretettel: Lipták Gábor 1969. II. 21.”
83. Lipták Gábor, *A hajómalom kísértete*, Budapest: Móra, 1985.
„Lipták Gáborné 1985”

M

84. Balassitól Nagy Lászlóig, *arcképek a magyar irodalom nagyjairól: M. Kiss József metszetei*, Budapest: Szabó Ervin Könyvtár, 1983.
„Tüskés Tibornak barátsággal és tisztelettel. Budapest, 1983. szept. 29-én M. Kiss József”
85. Sásdi Sándor *ajánló bibliográfia*, összeáll. Megyeri Tiborné, lektorálta: Tüskés Tibor, Sásd: Sásd Nagyközségi Közös Tanács, 1988.
„Anna néninek szeretettel és tisztelettel Mária Sásd, 1988. IX. 11.”
86. Mészöly Miklós, *Fekete gólya*, Budapest: Móra, 1960.
„Tüskés Tiboréknak nagyon-nagyon sok szeretettel Miklós 1963. I. 20.”
87. Mészöly Miklós, *Az elvarázstolt tűzoltózenekar*, Budapest: Móra, 1965.
„Tüskés Tiboréknak nagy szeretettel, barátsággal – egy új »mese« folyóirat re-ményében Miklós”

N

88. Nádor Tamás, *Giacomo Puccini*, Budapest: Zeneműkiadó, 1970.
„Tüskés Tibornak őszinte barátsággal Pécs, 1970. XI. 10. Nádor Tamás”
89. Lengyel Györgyi, *„Csak az anyagnak szárnya legyen” Nagy Ferenc faragó nép-művész*, Budapest: Népi Iparművészeti Tanács, 1985.

- „Tüskés Tibor Barátunknak igaz szeretettel Nagy Ferenc és Emma asszony, 1985. ápr. 3.”
90. Saint-Pierre, Abbé de, *Az örökbéke-tervezet rövid foglalata*, előszó és jegyz. Nagy Géza, Bukarest, Kriterion, 1979.
91. „Tüskés Tibornak baráti üdvözléssel, Kolozsvár, 1979. ápr. 22. Nagy Géza”
Nagy Károly, *Magyar szigetvilágban ma és holnap*, New York: Püski, 1984.
92. „Tüskés Tibornak tisztelettel, baráti szeretettel Nagy Károly, 1984. dec. 22.”
Nagy Pál, *journal in-time 1974–1984*, Párizs: Magyar Műhely, 1984.
93. „Tüskés Tibornak barátsággal Nagy Pál Párizs, 1985. ápr. 22.”
A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium Jubileumi Évkönyve, Hódmezővásárhely: Bethlen Gábor Gimnázium, 1972.
94. „Tüskés Tibornénak megbecsült tanár-kollégámnak szeretettel Németh László 1972. dec. 15.”
Németh László, *Irgalom*, Budapest: Magvető – Szépirodalmi, 1964.
95. „Annának köszönettel, szeretettel: Németh Ella 1976 karácsonyán”
Németh László, *Novellák, regények*, Németh László válogatott művei I. Budapest: Szépirodalmi, 1981.
- „Tüskés Tiboréknak régi baráti szeretettel Németh Ella 1982. jan. 24.”

O

96. Csillag Ilona, *Ódry Árpád szemtől szemben*, Budapest: Gondolat Kiadó, 1982
„»attól még, ha nem tartják számon érdemünket nem vagyunk alábbvalók.«
(Fodor András) Hálával és tisztelettel Tüskés Tibornak; egy perem-rokon Ódry Lajosné Zeg. [Zalaegerszeg], 1983. VI. 3.”

P

97. Schiller, Friedrich, *Stuart Mária*, ford. Pákolitz István, Budapest: Európa, 1959.
98. „Tüskés Tibornak baráti szeretettel Pécs, 1959. szeptember 30. Pákolitz István”
Palkó István, *A szentivánéji álmok értelméről*, Különlenyomat a Magyar Pszichológiai Szemle 1966 XXIII. kötet 1-2 számából.
„Tüskés Tibornak őszinte barátsággal és megbecsüléssel, Palkó István, Szombathely, 1978. IX. 22.”
99. Ritszosz, Jannisz, *Erotika*, ford. Papp Árpád, Kaposvár: Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár, 1984.
100. „Tüskés Tibornak, szeretettel: Papp Árpád Kaposvár, 1985.”
Kodály Zoltán 1882–1982, szerk. Kecskeméti Gábor, Budapest: Editio Musica, 1982.
101. „Most jelent meg! Sok szeretettel küldöm a kiállításához: Sári (Péczy [László]né)”
Péter László, *Bartók Szegeden*, Szeged: Somogyi Könyvtár, 1981.

102. „Tüskés Tibornénak tisztelettel, szeretettel Szeged, 1985. június 3-án Péter László”
Losonci Miklós, *Kettős őrhelyen: Platthy György festői és művésztanári életműve*, Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, 1987.
„Tüskés Tibornak és Hitvesének baráti szeretettel: Platthy György Pécs, 1987. III. 12”
103. Prokop Péter, *Üdvösségünk Jézus neve litánia*, Róma: Detti, 1984.
„Könyvet a könyvért, Prokop Péter, Róma 1984. II. 16.”
104. Pusztai Sándor, *A fények rézsút esnek: Versek*, Budapest: Ecclesia, 1976.
„Az én kedves Tiboromnak ki »bedecker« nélkül mert neki vágni Pusztának szeretettel földid Pusztai Sándor Pécs 1976. XI. 15.”
105. Pünköszt Árpád, *Kiválasztottak*, Budapest: Árkádia, 1988.
„Tüskés Tibornak tisztelettel: Pünköszt Árpád 1988. XI. 2.”

R

106. *Kalevala*, ford. Rácz István, Helsinki: Fordító, 1976.
„Őszinte barátsággal: Rácz István Helsinki, 1977. 1. 1.”
107. Herder, Johann Gottfried, *Értekezések, Levelek*, ford. Rajnai László, Budapest: Európa, 1983.
„Tibornak baráti szeretettel R. Laci Pécs, 84 febr. 28.”
108. Reich Károly, *Hitem szerint*, Budapest: Képzőművészeti Alap, 1977.
„Tüskés Tibornak baráti szívvel és szeretettel, Reich Károly, 1978. II. 18.”

S

109. Sebestyén Ádám, *A bukovinai székelység tegnap és ma*, Szekszárd: Tolna Megyei Könyvtár, 1989.
„Tüskés Tibornénak sok sok szeretettel 1989 július 13 án Sebestyén Ádám”
110. Sík Csaba, *Picasso*, Budapest: Helikon, 1985.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Sík Csaba”
111. Sík Csaba, *Sem kő, sem bronz, sem vászon*, Budapest: Móra, 1985.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Sík Csaba”
112. Simon Gy. Ferenc, *Történetek a művészettörténetből*, Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1980
„Tüskés Tibornak, Köszönettel a baráti figyelemért: S. Gy. Feri, Bp. 81. 10. 15.”
113. Stetka, Éva, *Claudel et la tragédie antique (I)*, különlenyomat: Zagadnienia Rodzajów Literackich, t. II., (1956) z. 2/3.
„Babának és Tibornak hálával, szeretettel Éva”
114. Stetka, Éva, *Claudel et la tragédie antique (II)*, különlenyomat: Zagadnienia Rodzajów Literackich, t. III., (1957) z. 1/4.
„Tiboréknak szeretettel Éva 1960. nov. 11.”

115. *Téli levél: Tizenkét norvég költő*, vál., utószó, jegyz. Sulyok Vince, Budapest: Európa, 1976.
„Tüskés Tibornak, akinek rokonszenves életútját oly rég óta figyelem már a távolból, ismeretlen, de talán nem érdektelen norvég költőimet, északi világom egy kis darabját, nagyrabecsüléssel és baráti szívvel Sulyok Vince Fonyód, 1976. július 9.”
116. Sükösd Mihály, *Dickens*, Budapest: Gondolat, 1960.
„Tüskés Tibornak kartársi és baráti szeretettel: Sükösd Mihály 60. XI. 8.”
117. Macaulay, Thomas Babington, *Esszék*, vál. és bev. Sükösd Mihály, Budapest: Gondolat, 1961.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Sükösd Mihály 61. II. 8.”

Sz

118. Hölderlin, Friedrich, *Versek, Levelek, Hüperiön, Empedoklész*, ford. Bernáth István, Hajnal Gábor, Szabó Ede, Budapest: Magyar Helikon, 1961.
„Tüskés Tibornak, (hogy valamivel megköszönjem a kedves vendégszeretetet) baráti öleléssel Szabó Ede”
119. Szabó Ede, *Hölderlin*, Budapest: Gondolat, 1964.
„Tüskés Tibornak barátsággal, szeretettel Szabó Ede”
120. Szabó Ferenc, *Teljes évszak*, Róma: Ugo Detti, 1984.
„Tüskés Tibornak barátsággal: Feri 84. Húsvét”
121. Szabó Ferenc, *Szavak forrása csend: Műfordítások*, Róma: Ugo Detti, 1985.
„Tüskés Tibornak szeretettel: Szabó Feri R. 86. febr. 28.”
122. Szász Levente, *„Jelet rakj az úton végig”: A finnek irodalma*, Pécs: Városi Könyvtár, 1976.
„Tüskés Tibornak, baráti szívvel. Pécs, 1977. máj. 15. Szász Levente”
123. *Szatyor Győző*, Pécs: Pécsi Kisgaléria, 1987.
„Tüskés Tibornak köszönettel és szeretettel Satyor Győző Pécs, 1987. X. 7.”
124. Mikszáth Kálmán, *Egy éj az Arany Bogárban*, utószó: Szeghalmi Elemér, Budapest: Szépirodalmi, 1974.
„Tüskés Tibornak igaz szeretettel és barátsággal: Szeghalmi Elemér 1974. december”
125. Szekér Endre, *Stilisztikai szöveggyűjtemény és példatár*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1970.
„Tüskés Tibornak baráti kézszorítással – szép könyveit köszönve: Szekér Endre 1973. nov.”
126. Lázár István–Székely András–Szelényi Károly, *Magyarország*, Budapest: Képzőművészeti Kiadó, 1986.
„Tüskés Tibornak közös munkánkra, szeretettel: Szelényi 1987”

127. T. Szőnyi Zsuzsa, *Szőnyi István: kiállítási katalógus*, Róma: Triznyá Mátyás és Szerző, 1982.
„Sok szeretettel Zsuzsa és Matyi”

T

128. Takáts Gyula, *Dorombol a hold*, Budapest: Móra, 1973.
„Tüskés Tiboréknak a régi nagy szeretettel 973 T. Gyula”
129. Takáts Gyula, *Vulkánok, fügefák*, Budapest: Szépirodalmi, 1978.
„Tüskés Tiboréknak nagy szeretettel és baráti öleléssel 978. 1. 25. T. Gyula”
130. Țățomir, Nicolae, *Un om pe promontoriu: Versuri*, București: Editura Tinere-tului, 1961.
„Magyar író barátainknak, szeretettel a szerző. Pécs, 24. IX. 962 Țățomir”
131. Buzzati, Dino, *A tatárpuszta*, ford. Telegdi Polgár István, Budapest: Európa, 1963.
„Tüskés Tibornak tisztelettel, barátsággal 1964. I. 19. Telegdi Polgár István”
132. Thiery Árpád, *Királynék városa*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel 1981. Thiery Árpád”
133. Tomiš, Karol, *A Nyugat és a szlovák irodalom*, különlenyomat az Irodalomtör-téneti Füzetek 100. számából, 1980.
„Tüskés Tibornak barátsággal Bratislava 1982. 4. 24. Karcsi”
134. Tóth István, *Tollseprűk: Hogyan írjuk? Hogyan mondjuk?* Pécs, 1979. [kiadó nélkül, sokszorosított kiadvány, a Dunántúli Naplóban megjelent írásokból]
„»Ne a hibáit nézd, inkább erőnyeit!« E jelmonddal küldi szerény sorait a ma-gyar nyelv nagy mesterének, Tüskés Tibornak meleg baráti szeretettel: Tóth Pis-ta 80. IV. 11.”
135. Ady Endre, *Pjesme – Verse*, ford. Josip Krleža, felelős szerk. Troszt Sándor, Eszék: Horvátországi Magyarok Szövetsége, 1978.
„Igaz barátsággal ajánlom Tüskés Tibornak Eszék, 79. IX. 6. Troszt Sándor”
136. Tüskés Tibor, *Kortárs irodalom a középiskolában. Az élő magyar irodalom ta-nításának módszertani kérdései*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1970.
„Annának, a legkiválóbb feleségnek és legkiválóbb tanárnak, segítőmnek és munkatársamnak szeretettel Tibor 1970. nov.”
137. Tüskés Tibor, *Kodolányi János*, Budapest: Magvető, 1974.
„Feleségemnek, munkámban segítőmnek, velem aggódó társamnak régi nagy szeretettel 1974. karácsonyán Tibor”
138. Tüskés Tibor, *Versről versre. Az újabb líra megközelítése*, Budapest: Tankönyv-kiadó, 1976.
„Feleségemnek, Annának, a kedvesnek, »kenetek« nélkül, sok szeretettel Tibor”
139. Tüskés Tibor, *Görögországi utazás*, Békéscsaba: Megyei Könyvtár, 1984. [1. szá-mú számozott példány]

„Az elsőt, Annának, a Társnak, mindenben az Elsőnek, az utazásban, a bajban, a karban, a házasságban, sok szeretettel 1984. márc. 1. Tibor”

140. Tüskés Tibor, *Szülőföldünk, a Dunántúl*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1980.
„Annának köszönetként, elismerésül és munkaeszközként is, szeretettel és ötvenévesen, 1980. Tibor”

V

141. Vajda Gábor, *Források és partok: Tanulmányok, kritikák*, Újvidék: Fórum, 1983.
„Tüskés Tibor barátomnak, szeretettel: Vajda Gábor, [Zrenjanin], 1983. szept. 9.”
142. Vălčev, Jordan, *Boeve*, 1981.
„In nomine Hungariae et Bulgariae! – Tüskeso Tiboro! BŤ Sf, Maius, 1983.”
143. Varga Dávid, *Az ország peremén: Körösnyagyharsány szociográfiája*, Budapest: Magvető, 1982.
„Tüskés Tibornak a déli, nyugati »perifériák« mentorának, Sok szeretettel s jókívánattal. 82. XI. 1. Varga J. Dávid”

W

144. Shelley, Percy Bysshe, *A megszabadított Prometheus*, ford. Weöres Sándor, Budapest: Móra, 1961.
„Tüskés Tibornak barátsággal Weöres Sándor 1961. IV. 10.”
145. Weöres Sándor, *Tűzkút*, Budapest: Magvető, 1964.
„Tüskés Tibornak szeretettel barátsággal Weöres Sanyi”

Z

146. Zalabai Zsigmond, *Mindenekről számot adok*, Bratislava: Madách, 1984.
„Tüskés Tibornak, visszagondolva pozsonyi s előregondolva jövőbeni találkozásunkra, tisztelettel és barátsággal Zalabai Zsigmond, 1985. jan. 7.”
147. Zelmanović, Đorđe, *Kadet Krleža*, Zagreb, Školske novine / Sveučilišna naklada Liber, 1987.
„Tüskés Tibor elvtársnak barátsággal és tisztelettel Đ. Zelmanović Pécs, 25. 11. 988.”

III. EMLÉKEZÉSEK

ANTAL EMÍLIA

Emlékeim Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőről

Negyvenöt évvel ezelőtt, 1974-ben érettségiztem a Tanárnő osztályában. Ezt követően magam is a tanári pályát választottam; magyar–könyvtár szakon végeztem az ELTE-n. Gondolkodásmódomat, világlátásomat, ízlésemet, emberi tartásomat erősen befolyásolta az a négy esztendő, amit a Leőwey Gimnáziumban töltöttem. De abban a szerencsében is volt részem, hogy szinte a mai napig élő kapcsolatban maradtam vele. Nyári látogatásaimon minden évben megoszthattam örömeimet, tapasztalataimat, meghallgattam tanácsait, ötleteit. Örömmel válaszoltam kérdéseire is, hiszen érdekelt, hogyan zajlik az oktatás, az élet az 1993-ban újra ciszterci tulajdonban került Nagy Lajos Gimnáziumban.

Ha az ember hatvankét évesen visszatekint, ki tud emelni a szülein, családján kívül néhány embert, aki meghatározó volt az életében. Nekem az egyik ilyen ember a Tanárnő, akit azóta is magunk között Osztinak hívunk.

Kulcsszavak, amelyek eszembe jutnak róla: igényesség, fegyelmezettség, figyelmesség.

Ígényesség

Az élet minden területén ez jellemezte: családi életében, emberi kapcsolataiban, öltözködésében éppen úgy, mint amit mi tapasztaltunk, a tudás átadásában és a nevelésben. Szerette, ha van virág a vázában, ha énekelve várjuk óra előtt, ha fegyelmezetten és udvariasan viselkedünk, ha részt veszünk a város irodalmi rendezvényein, ha jó műveket olvasunk. Igényesen tanította az irodalmat, rendkívül sok minden belefért az órába. A tananyag megbeszélése, diktálása, szigorú és következetes számonkérése volt az első, de mindig jutott idő filmek, színházi előadások, új könyvek értékelésére. Az iskolában gyakran szervezett irodalmi kiállításokat, ezek összeállításába, az anyag összegyűjtésébe is bevont bennünket. Amikor már minden a helyére került, láttuk mi is, hogyan kell odafigyelve, igényesen szervezni.

Fegyelmezettség

Szigorú tanárnak tartották, és az is volt. Önmagával szemben is magas volt a mérce, de tőlünk is ezt várta. Fegyelmezett, önálló munkát, rendes füzetvezetést, jó kiállást, határidők pontos betartását, őszinteséget. Ha valaki nem készített el határidőre egy órai vagy szakköri kiselőadást, nem fogadott el mentséget. Mindenre kiterjedt a figyelme. Emlékszem, még az első hónapban történt: a köpenyem zsebében volt a kezem, amikor vele beszéltem. Nagyon kemény hangon közölte, hogy ez gimnázium, itt ez nem stílus, és gyorsan próbáljak változtatni, mert különben kiderül, nem való vagyok ide. Magázott bennünket, ezt sokan nehezen élték meg, mert távolságtartást éreztek. Ne-

kem meghatározó példa volt, hiszen később én is magáztam a diákjaimat. Éppen a partnerséget, a diák megbecsülését éreztem belőle, de természetesen adott egy tartást is.

Figyelmesség

Határozottsága, tudása miatt felnéztünk rá, igyekeztünk mindig a kedvébe járni feleleteinkkel, órai és órán kívüli viselkedésünkkel, de megtapasztaltuk nap, mint nap, hogy figyelemmel kíséri gondjainkat, örömeinket is. Ha segítségre volt szükségünk, vagy Ő segített, vagy próbálta megszervezni. Tapintatos kérdéseivel a folyosón jelezte, hogy bátran megkereshetjük. Másodikos koromban, amikor kórházba kerültem, eljött meglátogatni, ez nagyon nagy szó volt, és igen jól esett. Az osztályt úgy próbálta erre nevelni, hogy kérte, szünet után vagy disznóvágáskor hozzanak egy kis kóstolót a többieknek, amit szünetben közösen fogyasztottunk el. Jelezte, hogy örül a nyári képeslapjainknak, és mindig válaszolt is rá. Tudtuk, hogy a gerbera a kedvenc virága. Próbáltunk időnként mi is virággal örömet szerezni. Ha viszont nem volt elégedett velünk, pedagógiai céllal nem fogadta el még a karácsonyra általunk hímzett madaras párnát sem. Hatalmas gesztusnak éreztük a részéről, hogy a szerenádon behívta az osztályt, és a tetőterazon vendégül látott bennünket.

Mit köszönhetek a Tanárnőnek?

Sokat változott az elmúlt évtizedekben az iskolák légköre, mások az elvárások és a diákok. A kirándulások szervezésekor mindig szem előtt tartom, ő hogyan építette be az irodalmi emlékhelyeket, hogyan készített fel bennünket a kiselőadásoktól a szervezésig, így nevelve bennünket önállóságra. Felhívom a tanítványaim figyelmét színházi előadásokra, új könyvekre, próbálom nyitottságra nevelni őket. Meghívtam többször írókat, költőket, szerkesztőket, ahogy tőle láttam, hogy találkozzanak az élő irodalommal. Követve az ő módszerét, határozott, bátor és őszinte véleménynyilvánításra, egymásért való kiállásra buzdítom őket szóval és példával.

De mindenekelőtt azt a szeretetet köszönöm NEKI, amivel közel ötven éve körülvesz!

DR. BÁNYAI LÁSZLÓNÉ KATONA ZSUZSANNA – ÓNODI ILDIKÓ

Diákjait az irodalom és a művészetek szeretetére nevelte...

Tüskés Tibornét – Babát – az 1960-as évek közepén ismertük meg, ugyanis kezdő tanárként ekkor kerültünk a Leőwey Klára Gimnáziumba.

Ebben az időszakban a mindig vidám, kollegiális kapcsolatot könnyen teremtő, de egyébként mélyebb barátságokat nehezen kötő Baba megajándékozott bennünket társaságával, – ennyi év után nyugodtan mondhatjuk – barátságával. Pedig szakmánkat tekintve messze álltunk egymástól, hiszen mi biológiát és kémiát tanítottunk.

Oktató-nevelő, kulturális és egyéb tevékenységét egyaránt magas színvonalon végezte. Tanítványainak fáradhatatlanul nyitogatta a kapukat a világra – ízig-vérig pedagógusnak bizonyult.

Mindig nagy jelentőséget tulajdonított a szép magyar beszédnek, a pontos fogalmazásnak. Diákjait az irodalom és a művészetek szeretetére nevelte, előadóesteken való részvételre biztatta, színházlátogatásokra ösztönözte.

Kortárs írókat és költőket hívott meg az irodalmi szakkörökre. Nagyon fontosnak tartotta a népművészetet, ezen belül is a népdalokat. Magyaróráin virágénekekkel és népdalok éneklésével várták az osztályokban. A kirándulásokon nem mozgalmi dalok, hanem magyar népdalok szóltak.

Egy-egy évforduló kapcsán jeles írókról, költőkről kiállításokat szervezett, ezek közül nagyon emlékezetes volt a Németh László kiállítás és emléktábla elhelyezése az iskolában.

Sohasem az éppen divatos ideológiák, tanmenetek vezérelték életét és munkásságát, hanem az ennél mélyebb elkötelezettség, az örök emberi értékek, a hit, a haza és a család szeretete. Ezért a rendszerváltás előtti évtizedekben világnézeti (vallási) meggyőződése, elvei és eszméi miatt mellőzték, sőt meghurcolták.

Egész egyénisége, elhivatottsága példaként állhat a mai fiatalok előtt.

BERTHOLD (KOVÁCS) ERZSÉBET

Tüskés Tiborné tanárnő emlékező-könyvébe

Gimnáziumi éveimről vegyes emlékeim vannak. Egyrészt a mai napig fáj, hogy zoológusi pályafutásomhoz nem találtam kellő támogatást: az 1978-ban induló és 1982-ben érettségizett utolsó biológia tagozatos (B) osztály a kezdeti ígéret ellenére második idegen nyelvként nem tanulhatott angol nyelvet, a kémiát könyvből olvasva kellett megértenünk, a biológiai terepgyakorlataink városközeli sétákká váltak. A négy év ugyanakkor életre szóló barátságokat, tartást, irányt adott. Ezt két nagyszerű pedagógusnak köszönhetem. Egyikük Tüskés Tiborné, aki a magyar nyelvet és irodalmat tanította. Legendává vált bemutatkozását nem felejttem el: „A nevem Tüskés Tiborné, született Szemes Anna, hát ehhez tartsák magukat.” Tartottuk magunkat 14–18 éves kamaszként és utána is, mert nem múlt el érettségi találkozó anélkül, hogy Tüskés tanárnőt ne hívtuk vagy ne látogattuk volna meg.

Másod- vagy harmadévesek voltunk, amikor egy gimnáziumi filmvetítésen megnéztük Kósa Ferenc *Küldetés* című filmjét. Rajongtam Balczó Andrásért, a sportemberért, öttusázóért, az 1972-es müncheni olimpiai befutóját láttam a TV-ben. A filmről kritikát írtunk, amit a kijavítása után a tanárnő mindenkinek visszaadott azzal, hogy ez nem maradhat az iskolában. Máig féltett kincsként őrzöm a füzetet. Engem az igazságtalanság fogott meg, az értékek meg nem becsülése. Ma is érzem a felháborodást, a tüzet, amit a kritikámba írtam. Természetesen emlékszem a tanárnő megjegyzésére is: „Erzsike, maga érdekes ember. Beszélnie kellene valakivel, talán Balczó Andrással...” Balczó Andrással ugyan nem találkoztam, de sokakkal, akik szintén azt vallják: bármilyen nehéz is az út, az álmokat, vágyakat követni, a hitet megtartani kell.

Bárhol is töltöm a szilvesztert a világon, éjfélkor az emberek boldogan koccintanak, köszöntik egymást és az új évet. Nekem könnybe lábad a szemem, elszorul a torkom, a *Himnusz*ra, az otthoniakra, Magyarországra gondolok... Eggyé válok a tanárnőtől tanult Kölcsey-elemzéssel. Hasonlóan magamévá vált Janus Pannonius, Csokonai, Babits, Németh László, József Attila. Bár nem tudom, milyen szempontok alapján elemeznek, hogyan érveljek, mi a fontos a retorikában, de tudom, hogy mi a diktátum, a gyorsírás, a gyorsan írás, a tanult szöveg visszaadása vagy az improvizáció. Utóbbi segítségével önmagamot felülmúlva elemeztem a szóbeli érettségin József Attila *Ódáját*. Olyan hitelesen vontam párhuzamot József Attila szerelmi költészete és „napjaink”, azaz egy akkori barát és osztálytárs, Böle Pali első szerelmi csírái között, hogy felmerült a gyanú, utóbbiaknak én lehetek a címzettje. A huszadik érettségi találkozón merem végül megkérdezni a tanárnőt, miért kaptam e „fantasztikus” szóbeli teljesítmény ellenére csak 4-es jegyet magyar irodalomból. A válasz gondolkodás nélkül érkezett, bár időközben a tanárnő életében is eltelt húsz év, és bizonyára több száz tanítványa

vizsgázott azóta: „Erzsike, a szóbelije remek volt, de az írásbeli Móricz-elemzése olyan gyenge, hogy összesítve négyesnél jobbat nem kaphatott.” Valóban, az írásbelim olyan rossz lett, hogy azonnal kitöröltem az emlékezetemből.

A dolgok idővel a helyükre kerülnek. Így van ez sok mindennel az életemben. Munkácsaládba születtem; csángó, balatonfelvidéki és decsi őssökkel. Nagypámat öt gyerekkel telepítették Egyházaskozárra, ahol a falu egyik legszebb sváb tornácos házat kapta, közvetlenül a katolikus kápolna mellett. 1946-ban, ahogy mindenki a faluban, ő is belépett a técszbe, de hamarosan ki is, mert a kezdeti ígéreteket nem teljesítették. Tisztelték, becsülték a faluban. Nem sokat mesélt a „régidőkről”, inkább arról beszélgettünk, amit az újságban olvastunk, TV-ben láttunk. Vasárnaponként mindig jött egy-egy látogató; hol egy rokon, szomszéd, hol a borbély-cigány, hol a pap. Én Pécssett, a Hunyadi úton születtem, apai nagyanyám lakásában, közel a Pálosokhoz. Nagyanyám egy korai, boldogtalan házasságból menekült Szekszárdról Pécsre. Röviddel a beiskolázásom előtt költöztünk az Uránvárosba, ott jártam iskolába és onnan jártam a Leőwey Gimnáziumba. Tizenkét éves voltam, amikor apám elhagyta anyámat, aki két évvel később új élettársat talált, így egy hársági sváb zenész-kántor család részévé is váltunk. Én sportoltam, és már hét éves korom óta arról álmodtam, hogy egyszer Afrikában állatokat figyelek meg. Faltam az afrikai vadászkönyveket, elolvastam mindent Joy Adamson-tól, Jane Goodall-tól, Dian Fossey-től. Ezután jött a Leőwey. Ubul a furulyával, magyar tánccházak, nemzeti érzelmek, gyimesi népdalok, Sinkovits Imre a Székesegyházban, Mária himnusz.

Számomra játék volt osztálytitkárnak lenni, KISZ-tagnak, kosárlabdázónak. Lelkesedtem mindenért. Amikor a tanárnő bejött a tanterembe, és azt mondta: „Híveim, Magyarországon 2000-re több [...] lesz, mint magyar...”, én naívan és hazafias érzelmektől fűtve azonnal elhatároztam, hogy négy gyereket vállalok. Legszívesebben tizenegyet, egy focicsapatnyit mondtam volna a nemzet megmentéséért, de az mégis soknak tűnt. Nem így lett. Mai fejjel nemcsak a szülési kedvről, hanem a diszkriminációról, a fociról, stadionokról, migrációról, emberségről, történelmi felelősségvállalásról, szegénységről, kizsákmányolásról, szeretetről, emberségről, tévedésekről is szívesen beszélgetnék a tanárnővel. Innen ugyanis minden másnak tűnik, változik a látószög.

Nem emlékszem, milyen alkalomból, de egyszer a tanárnő megkért engem, Nagit és egy harmadik társunkat, hogy segítsünk otthon, a Surányi úton dobozokat pakolni. Miután elvégeztük a feladatot, jutalmul egy fazék lecsós kolbászt melegíthettünk és ehattunk meg. El is mosogattunk. Ennyi év távlatából engedjen meg a tanárnő egy utólagos véleményt Nagitól (aki sajnos már nincs közöttünk): „A tanárnő maradjon csak tanárnő!”

2018. december 16.

BÖHM GYÖRGY

A Tanárnő

„GÁL. Min gondolkozol olyan nagyon mélyen?

TURAI. Azon gondolkozom, hogy tulajdonképpen milyen nehéz egy színdarabot elkezdeni. ...”

Ezekkel a mondatokkal kezdi Molnár Ferenc *Játék a kastélyban* című három felvonásos anekdotáját. Eléggé el nem ítéltető módon, a tőle vett idézettel próbálom érzékeltetni, hogy milyen nehéz helyzetbe kerültem ezen írás vállalásakor. Hogyan kezdjem el? Úgy érzem magam, mint a gimnáziumban dolgozatíráskor, és a dolgozat címe: A Tanárnő.

Dolgozatom címe, bevezetője megvan. Jöhet a tárgyalás. A Tanárnőről kellene írnom, „de magamnál tovább még nem jutottam”. Félek, hogy nem is fogok. Ugyanis az én pályám is azt példázza, hogy a Tanárnőnek meghatározó szerepe volt rá, pontosabban a pályám alakulására és az életemre is! Nem tudom, hogy volt-e valamiféle mód-szere, de ha volt is, mit sem érne az Ő személyisége nélkül. Többször mondtam már, hogy gyönyörű múlt van a jövőmben. Ebben a gyönyörű múltban a Tanárnő is benne van! A személyes dolgokat azért nem szeretném leírni, mert személyes dolgok, és nem akarom, hogy megszűnjenek azok maradni. Úgy látom, mivel a tárgyalás rész sem lett igazi dolgozathoz illő hosszúságú, ezért ez csak egy röpdolgozat lett.

Tehát, akkor jöjjön a befejezés. Megnéztem a gimnáziumi bizonyítványomat, s megdöbbenve szembesültem, hogy mindig csak négyes voltam irodalomból, csak az érettségim lett jeles. Mostanáig azt hittem, hogy mindig ötösöm volt. Az emlékezet! Az érettségim Illyés Gyula *Bölcsek a fán* című, tragédia tréfában elbeszélve műfajú művének epilógusával zártam feleletemet a bizottság előtt. Azóta is sokszor idéztem, hiszen még mindig tudom. És most szembesültem azzal, hogy ez nem a darab epilógusa, hanem csak a kórus tagjainak darabzáró megszólalása. Az emlékezet! Azért ennél nagyobb tragédia ne történjen életünkben. Álljon itt Illyés művének epilógusa, ahogy az én emlékezetem megőrizte, és egy fénykép, amely az érettségi után készült.

Nincs repülés gyönyörűbb, ragyogóbb, mint
eszmének, tudománynak a szárnyaival
szállni előtted irányért, emberiség!
Elragadó! Akik ezt mívelhetik: elragadó!
Már ha ragadni, valóban
képesek is valamit ki a bajból,
...vagy föl a mélyből, azaz
Összefonódva szilárdan a lenti világgal –
Mert aki önhittén maga célját nézve repül csak

és kötelékét, nyugnek mondva letépi:
mint a gyereksárkány a spárga szakadtán,
megforog és dobátik fél percre talán magasabbra,
de aztán
hátra esik, s hullik csavarúlva magába,
miként ők...
ó, boldogtalanok, jobb sorsra valók ti...!

CSÉKEINÉ KORDA KLÁRA

Tanárnő

„Hozzám már hűtlen lettek a szavak”

Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnő a legnagyobb egyéniség volt tanáraink közül, aki a szüleimen kívül hatott rám. Úgy mutatkozott be, hogy tüskés is, szemes is, mindent észrevesz, megtorolja az inkorrektiséget, ehhez tartjuk magunkat. Nála nem lehetett puskázni; tanulni és tudni kellett. Az ő elismerése szárnyakat adott, bírálata elkeserített, és jobb munkára ösztönzött. Nagy szerencse és kegyelem, hogy ismerhettem, s felnőtté válásom tanúja, segítője volt. Minden cselekedetem rugója, ítélete, igazolója és vigasza. Az az erkölcsi erő, amellyel minket nevelt, tartást adott. Abban az időben nem taníthattak a Bibliáról, de hogyan érthette meg a diák irodalmunk gyöngyszemeit annak ismerete nélkül? Nagyon sokszor velem mondatta el a történetet, aki otthonról hoztam a tudást, de a Tanárnő biztatása kellett, hogy komolyan vegyem, és foglalkozzam vele. Kamaszkorunkban a szülők példája nem szokott elég lenni.

Diákéveink alatt irodalmi szakkör keretében bejártuk az egész országot. Év közben feldolgoztuk nagy íróink, költőink, művészeink munkásságát, és tanév végén szervezett kirándulás keretében adott helyen megemlékeztünk róluk. Ez nagy hatással volt rám; későbbi életem legszebb ajándéka az idegenvezetés lett. Útjaim szervezésekor mindig visszhangzottak a tanácsai, az egyensúly megtartására tett útmutatásai, hogy testnek és léleknek egyaránt gyarapodását szolgáló legyen az idegen tájak, emberek megismerése.

Az első igazán nagy csalódás érettségi után a sikertelen egyetemi felvételi volt. Magas pontszámot értem el, szakmai támogatás is állt a hátam mögött, mégsem vettek fel „helyhiány miatt”. Azzal vigasztalt, hogy nem nekem való pálya, keressek megfelelőbbet, járjak utána az élet-feladatomnak.

Kikerültem az NDK-ba, és életmentő volt honvágy ellen a rengeteg memoriter. Elég idegőrlő volt a három műszak; a kinti magyar társaság nem értelmiségi gyülekezet. Sok buktatón keresztül találtam megfelelő nemzeti érzéssel rendelkező, keresztény németekre. Mint köldökzsinórba kapaszkodtam a Tanárnővel folytatott levelezésbe. Sokat biztatott, hogy ne adjam meg magam a körülményeknek, s tanuljak, ha lehet. A szakmunkás oklevelem mellé német gép- és gyorsírást is megszereztem, amely képesítés végül egész életemben jó kereseti lehetőséghez juttatott. Akkortájt halt meg az édesanyja, és tőle kaptam a mondatot, hogy „nem tudjuk kellő időben eléggé szeretni és értékelni a jó embert, és erre akkor döbbenünk rá, amikor már késő”.

Boldoggá tett, hogy mindkét gyermekét ismerhettem, egy társaságba tartozhatunk, és féltő szeretettel figyelhettem életük alakulását. Méltón folytatják nagyszerű szüleik példáját. Ők elkerültek Pécsről, Tanárnő egyedül maradt, és rendszeresen látogat-

hattam. Egyedül lévén nem vezetett nagy konyhát, de sok csodálatos receptet kaptam tőle, amiket családom tagjai kamatoztatnak a mai napig. Sokat sétáltunk, barangoltunk a Mecseken; kedves ötlete volt az Állatkert melletti Mária-kép helyrehozatala. Akkor nem örültem neki, de most milyen jó, hogy megvan, és számomra Őt őrzi. Sajnos, a lábam állapota nem engedi meg a túrázást, ő pedig nem jól hall. Így nehézkes lett a kapcsolattartás.

Mégis hadd írjam le legutóbbi jótéteményét. Mindig kérte találkozásaink alkalmával, hogy énekeljünk. Igen, de mit. Petőfi „Kis lak áll a nagy Duna mentében” c. dalát hiba nélkül végigénekeltük, az összes versszakkal. A másik az „Ó Jézus emlékezni Rád” c. népének volt, aminek én csak az első két versszakát tudtam kívülről. Röstelltem, és elővettem az énekeskönyvet, hogy megtanuljam a hiányzó három versszakot. Felmásztam a dunaszekcsői löszfal tetején álló magaslesre, miközben az alattunk lévő szomszédságból valami megdöbbenően trágár szóáradat ömlött, nem volt hova menekülni előle. Amint elkezdtem az éneket, lent azonnal eldugult a szennycsatorna, az új szomszédok megtanulták mihez tartás végett, hova kerültek.

Mindenben benne van, mint Juhász Gyula félrekötött nyakkendőjében Anna. Nincs nap, hogy ne gondolnék rá; nincs élethelyzet, melyben ne kérdezném, ő mit tenne. Ezt az útravalót kaptam, és hálásan őrzőm.

DÉVÉNYI MÁRTA

Kedves Anna, kedves Tanárnő!

Hálás szeretettel köszöntelek.

Most, hogy a hozzád kötő mondatokat, eseményeket rendezgetem emlékezetemben, legelőször azok a magyar irodalom búvőkörében eltöltött, meghitt együttlétek jutnak eszembe, amikor gimnazista leányok, s néhány fiú ül kíváncsi érdeklődéssel a padokban, hogy meghallgassák előadást tartó társaikat a Leőwey Klára Gimnázium egyik tantermében, te pedig az utolsó padsorból hallgatod kritikus és elismerő figyelemmel munkájuk eredményét. Lehullanak a Szent István tér vadgesztenye és platán fáinak levelei, majd hó lepi be az ágakat, aztán eljön a tavaszi rügyfakadás ideje, s mi útmutatósoddal írókról, költőkről, műveikről, életükről beszélünk, készülünk az áprilisi négynapos irodalmi szakköri kirándulásra, amikor majd a költők és írók életének színterei megelevenítik mindazt, amiről szó esett a tanév során. A tájhoz mindenütt hozzákapcsolod a történelmi örökséget: a várakat, kastélyokat, székesegyházakat és templomokat.

A kirándulások felemelő, vidám és megható élményei diákéletünk felejthetetlen részévé váltak. Én a nyugat-dunántúli kiránduláson vettem részt 1968-ban, majd a dél-alföldin 1969-ben. Tüskés Tibor tanár úr és diáktársaink megemlékezései, idegenvezetők és lelkes hagyományápolók tették teljesebbé ismereteinket, s érzelmi kötődésünket az irodalomhoz. Sok szép élmény idéződött fel bennem a kirándulások naplóinak lapozgatása közben, s köszönettel gondolok Rád, Anna, hogy mindezt megmutattad nekünk, hogy tudjuk, hová kell majd visszatérnünk, hová kell elvinnünk a gyermekeinket, hogy ők is részeseivé váljanak annak a szellemi és érzelmi kötődésnek, amelyet bennünk formáltál.

Engem tanórákon nem tanítottál, a szakköri tanításaid, útmutatásaid viszont anélkül élesebben megmaradtak bennem. Jólesett, és megerősített pályaválasztásomban, hogy bíztál bennem, egy évig a szakkör titkára lehettem, s ha erős kritikával szóltál is valamelyik munkámról, határidőt szabnál a javításra, amiből kihallatszott, hogy képesnek tartasz rá.

Magázva szólítottad meg tanítványaidat, s én úgy gondolom, hogy ez elősegítette fokozatos felnőtté válásunkat, mert a felnőtteknek járó megszólítással együtt kötelezettség is jártak. Hogy most tegezve szólítalak meg, s Annának szólíthatlak, arra tőled kaptam engedélyt, amikor 1977-től 1984-ig tanártársad voltam a Leőwey Klára Gimnáziumban, de köszönöm, hogy ez idő alatt is tanáromként láttál el tanácsaiddal, ami növelte biztonságérzetemet tanári pályám elején. A belém vetett bizalom is mindig megerősített. Németh László születésének 75. évfordulója alkalmából emlékműsort és kiállítást rendeztél 1976 novemberében, s a megemlékező kiadványban én is leírhattam, hogy mit jelent számomra Németh László életműve. Az emlékmű-

sor meghívójának mottójaként Németh László *A Leőwey Klára Gimnázium magyar szakkörének* című írásából az alábbi buzdítást választottad: „...tartsanak ki a divatok szelében is amellet, aminek szépségéről, igazságáról meggyőződtek”. Ez a buzdítás ma is időszerű, a divatok forgószelében.

Később ritkultak találkozásaink, de az emlékezet kincsesládájából sokszor felbukkanó szavaid, megállapításaid gyakran szolgálnak vezérfonalként. Jó volt találkozni veled diákjaink érettségi találkozóin, s látni huncutkás, kedves mosolyodat, hallani a határozottságában is szeretetteljes hangodat, amely újra a magyar irodalmi szakkör meghitt hangulatát idézte.

Karácsonyi válaszlapjaidat, az ünnep kedves ajándékait, nagy örömmel olvastam. Idézem a 2010-ben írt karácsonyi üdvözlőted zárósort: „Jézus Krisztus megszületésének örömeiben élhessük mindennapjainkat. Így lehessen. Anna”.

Most húsvét közeleg, a nárciszok is kinyíltak, s virágba borult a cseresznyefa kertünkben. Hálával és szeretettel gondolkodom Rád, és kívánok Neked áldott és kegyelemteljes ünnepeket:

Dévényi Márta

Pécs, 2019. március 31.

FODOR ANDRÁSNÉ

Emlékezés találkozásainkra, régi nyarakra

1960 nyarán voltunk először meghívva a Fonyódligeten nyaraló fiatal pécsi tanár házaspárhoz, Tüskés Tiborékhoz férjemmel, Fodor Andrással. Bandi és Tibor már találkoztak valamely irodalmi eseményen a Dunántúlon, leveleztek, – mi Annával és Gábor nevű kislával ott láttuk először egymást, egy bérelt ház kertjében. Jól esett együtt tölteni a délutánt az akkor még Babának hívott fiatal, mosolygós tanárnővel, akinek már egy kislánya is volt akkor Pécsen, a Nagymama őrizetében. Emlékszem kedves, Kanizsa környéki ízes, tisztán ejtett szavaira, szívélyes vendéglésére.

Meghívtuk a következő borongós napokon a mi régebbi nyaralónkba is őket Fonyódra, s emlékszem, hogy a nyárhoz illő hűvös, világoskékre festett bútorok közt barátkoztunk velük az akkoriban izgalmas, új magnetofonnal. A kis Gábornak is tetszett a felmondott versének visszahallgatása! Mire eljött a következő nyár, már ők számoltak be a Balatonfenyvesen frissen felépülő házukról, a szépülő kertről, melynek a későbbi években mi is rendszeresen meghívott vendégei lehettünk.

Babáról kiderült, hogy nemcsak nagyon jó, igényes és sokoldalú tanár Pécsen, ki szakköröket tart, verssel, zenével rendezett délutánokat tanítványainak – de az új balatoni nyaralóban jó ízlését, szorgalmas tevékenységét is megcsodálhattuk. A fehér falak térelválasztó kék, földig érő vászonfüggönyei ritkaságszámba mentek akkoriban. Jó volt velük a fonott karosszékeken ülni, együtt, az asztal körül. Itt is volt mindig nyárhoz illő kínálat, gyümölcs, sütemény, ital. Egyik későbbi látogatáskor, amikor kedves kis Tünde lányuk beszédes szívélyességgel tudott már kínálni, itt biztatott előkóstolóként egy tál mézes sütemény mellől engem is: „Ezt kóstolja meg, ez milyen folséges!”

A kert rendezésében mindketten részt vettek, távoli kirándulásokról is hoztak egy-egy érdekes növényt, cserjét, amit elültettek. Egy váratlan látogatáson Bandi kerítésfestésen érte Annát, piros, míniumos kézzel dolgozott a dróthálós kapun. Tibor olykor horgászashoz is kedvet kapott, később Gáborral vittek haza nyári ebédre a zsákmányból. Anna nem idegenkedett a haltól, szerette – azt hiszem, jól főzött, süített.

A későbbiekben, a további nyarakon sok emlékezetes, mondhatni felejthetetlen kirándulást tettünk Tibor és Bandi szervezésében, majdnem mindig a Balaton túlsó partján, ahol szeretett és tisztelt író barátaink nyaraltak. Előzetes megbeszélés után hajóval Fonyódról Badacsonyba, majd vonattal tovább Takáts Gyulához, Németh Lászlóékhoz, Csorba Győzőékhez. Illyés Gyulánál és Borsos Miklósnál is megfordultunk, Balatonfüredet, Tihanyt is látogattuk velük együtt. Anna, Gábor és Tünde is elmaradhatatlan volt. Kirándulásaink során egyetlen vendéglői ebédre emlékszem, valahol a túlsóparton, Badacsony környékén, ahol egyikőnk zöldbab főzeléket rendelt. Va-

lahogy jobb is lehetett volna, s Anna mosolyogva jegyezte meg: „Hát, én otthon mindig *jól* megtejfölözöm!”

Pécsre ritkán jutottam le, mégis, az új lakás friss örömében részesülhettem, láthatam a társbérleti évekből megszabadult család szép új otthonát. A régi, szűkös körülmények alkotói kuckója, a „gugyesz” boldog feledésbe merült a három szép szoba, erkély nyújtotta tágasságban, a városra nyíló kilátás szépségében. Őszinte szívvel osztoztunk megjavult sorsukban, és újból elismertük Anna lakberendező ízlését, otthonot teremtő ügyességét. Emlékszem, a szobák előtti kis hallban étkeztünk. A friss, ropogós kiflik ízét még szinte most is érzem, ennyi év után!

Ahogy mindannyiunkat a gyerekkorból örökre elkísérnek emlékek, úgy érzem, hogy fiatalkori barátságunk, szép élményeink sem merülhetnek feledésbe. Most, a 80-as éveinkben járva, szeretném üzeni Annának: örülök, hogy megismerhettem, köszönöm, hogy tartotta velem a kapcsolatot sok éven át, akkor is – rövid üdvözletek, jókívánságok formájában –, amikor már egyedül maradtam.

Egészséget, nyugodt szép éveket kívánva gondolok Rá szeretettel.

2019. január

GÁLLOS ORSOLYA

Tüskés Tiborné Szemes Anna

A pécsi Leőwey Klára Gimnázium második d. osztályában, talán 1961 szeptemberében új magyartanárt kaptunk. Ő volt Tüskés Tiborné Szemes Anna. Komoly fiatal nő jött be a tanterembe, haját fiatal évei ellenére ősz szálak színezték különleges árnyalatúra, ő azonban nem festette a haját, sem az arcát, és ezt mi, tizenhat évesek, mint a női szépség avatatlan, ám felette érintett és mindig ítélkező szakértői nagyon rokonszenvesnek találtuk. A tanárnő magázott, és mint a lánynevelés felkent papnője tartózkodóan, mégis jól kivethető módon formálta tanítványait az 1960-as évek első felében. Őt sem szólítottuk kereszt- vagy pláne becenevén, ahogyan az iskola más tanárnőinél megtörtént. Tanárnő – ez volt az elvárt megszólítás, és a kialakuló távolság is felnőtt korunkra, a társadalomba való kilépésre készített elő bennünket. A magázásról volt híres a gimnáziumban, pedig a színvonal volt a fő jellemzője. Az első volt, aki magázott, azaz felnőtt számba vett bennünket, akik magunkat azért még letegezhetőnek, vagyis gyerekeknek éreztük, mint ahogy azok is voltunk. A lényeg azonban a készülődés volt, és főként az órái. A készülődés egy gazdagabb, tartalmasabb, minőségibb életre. Az 1960-as évek elején, Pécsen. Természetes, hogy a magyart is sajátos módon tanította különböző források alapján. Egyéni stílusban és magas színvonalon. Az új tananyagot előadás formájában ismertette, és nekünk jegyzetelnünk kellett. A tankönyvet csak a szemelvények megismerése céljából nyitottuk ki.

Azóta klasszikussá vált az 1989-ben készült, több Oscar- meg BAFTA-díjat és jelölést megért *Holt költők társasága* című amerikai film, melyben sutba dobják a mit sem érő, konzervatív irodalomkönyvet, és a lázadó tanár önálló gondolkodásra, az ásatag szemlélet elhagyására buzdítja diákjait. Fiúkat. Persze feljelentik, és persze eltávolítják az iskolából. A tanárnőre is többször küldtek ellenőrzést, szakfelügyelőt, aki szabályosan kikérdezett bennünket. A fő kérdés az volt, bojkottálja-e a tanárnő a tankönyvet, úgy is, mint a marxista esztétika tárházát. Mi igyekeztünk helyt állni, és a tanárnőnek szurkoltunk, egyébként sem voltunk tudatlanabbak magyarból, mint más osztályok. Sőt.

Volt, hogy más osztályok sztárjai bejöttek hozzánk magyarórát, a tanárnő előadását hallgatni.

Ebben a találásban persze új, teljes képet kaptunk a magyar irodalom nagyjairól. Évekig emlegettük Csokonai-óráját, majd annyi előítélet és politikai aktualizálás után tőle kaptunk valós pályaképet Petőfiről, Adyról, megfejtve a nagy költő „minden titkait”. József Attila addig munkásmozgalmi plakátfiguraként volt jelen a köztudatban, és tanárnőnkől kaptuk meg életének és költészetének igaz megfejtését.

Megtanultuk azt is, hogy léteznek a hivatalosság által kedvelt, jutalmazott szerzők, létezik a hivatalos irodalom, és létezik a valódi művészet, amit a hatalom nem-

csak ignorál, hanem gyakorta büntet, sőt üldöz is. A hivatalosság kegyeltjeit mégsem irigység, hanem sokkal inkább nevetség és megvetés tárgyának tekintettük. Kinevet-tük, parodizáltuk őket.

Majd jött a nagy beavatás harmadikban, *Az ember tragédiája*. Ekkor készült jegyzeteimet haszonnal forgattam főiskolai vizsgámra készülve, és szolgáltak azok érettségi segédanyagul hűgomnak meg másoknak a későbbi években. Ma is élvezet olvasni, hogyan kaptuk a tanárnőtől klasszikusainkat. Tárgyszeretete, hivatásszeretete mellett nyilvánvaló volt, hogy bennünket, tanítványait is szereti. Kölcsönös csendes szeretetben teltek éveink a gimnáziumban.

Híres volt magyar szakköre is, ahol nemcsak az irodalom, hanem a társzművészetek, mint festészet, zene, építészet is napirendre kerültek. Nekünk, szakkörösöknek kellett előadást tartanunk egy-egy témáról, művészeti korszakról. Felkerestük a pécsi Modern Magyar Képtárat még első otthonában, a Szabadság utca – Rákóczi út sarkán. Jöttek a szakkörbe is vendégek, Pécssett élő kiváló alkotók: az absztrakt kép megszületését mutatta be Lantos Ferenc képzőművész, más alkalommal Tillai Ernő építész a modern lakótelepekről beszélt a pécsi Uránváros kapcsán. Lantost az aktuális botrányról kérdeztük, ugyanis Picasso akkor jelentette be, hogy teljes munkássága érvénytelen, szélhámosság volt az egész.

Tanárnőnk persze látta az első Csontváry-kiállítást 1963 nyarán, a székesfehérvári István Király Múzeumban. Ez volt az év szellemi szenzációja, tanárnőnk ismerte, és velünk is megismertette a festő körül felcsapó hisztériát (hogy tudniillik, Csontváry örült volt, és képei egy futóbolond értéktelen mázsolmányai, a szocialista realizmus meg sem érintette alkotásait).

Persze felelnünk is úgy kellett, mindig teljes mondatban, nyelvi, esztétikai és tárgyi szempontból teljes, önálló előadásban. Továbbá megtanultuk tőle, hogy az irodalom nemcsak *holt költők társasága*, hanem nagyon is élő dolog.

Felelet nem múlhatott el idézet nélkül, így sok memoritert kellett nála tanulni, de a nagy költemények – *Zalán futása* előhangja, *A vén cigány*, *Gondolatok a könyvtárban*, Arany-balladák és a *Ráchel siralma* – megtanulásáért külön ötös járt. Nem volt kérdés, hogy a *Himnusz*t meg a *Szózat*ot könyv nélkül kell tudni. Persze voltak, akik e hallatlan követelés miatt futottak az igazgatóságra panaszt tenni. Nyilvánvaló, hogy nacionalizmus vádjával illették az 1960-as évek első felében. A sors ironiája vagy bizonyos mindig újraéledő elnyomás tanúbizonysága, hogy efféle ostoba váddal támadták nyugdíjazása előtt is – mire elhagyta a Leóweyt. Ez az eljárás nagyon bántotta, mert gyakorlatilag elűzték a hivatásából. (Az volt a vád, hogy utálja és elnyomja az orosz tagozatos diákokat – azaz utálja a Szovjetuniót.) Történt ez az 1980-as évek közepén, amikor már a fél ország nemzeti és keresztény érzelmeit fitogtatta.

Ugyanakkor láthattuk, hogy szeretett tanárnőnk gondterhelt családanya, láttuk karján Tünde lányával óvodába rohanni, láttuk Gábor fiával sietni a városban. Tudtuk, kínos társbérletben él a József utcában. Férje, Tüskés Tibor, a tanárúr az 1964-ben öt éves fennállását ünneplő *Jelenkor* folyóirat főszerkesztője ebben az időben, és

íróvendégei, mint Fodor András, Hernádi Gyula, Mándy Iván, Mészöly Miklós, a magyar irodalom jelesei, akiknek a neve korszakot jelez, eljöttek magyaróráinkra, és mi beszélhettünk velük, kérdezhettünk tőlük. A Doktor Sándor Művelődési Ház Jelenkor-estjein léptek fel pécsi kollégáik, Bertók László, Csorba Győző, Pákolitz István társaságában. Ott hallottuk Pilinszky Jánost, Weöres Sándort felolvasni, mint Pécshez kötődő költőket, a Jelenkor szerzőit. Dedikáltattuk köteteinket, és versengtünk, kinek kitől van dedikációja.

Ma már a titkos iratok feltárása után nyilvánvaló, hogy ezekre az évekre esett a *Jelenkor* megszorongatása (és az *Alföld* is). Ledorongoló szerkesztőségi cikk jelent meg a *Népszabadság*ban, sőt titkos házkutatást is folytattak Tüskésék Surányi úti lakásán, ahol nyilván papírokat kerestek. Mi, tanítványok – megneszelve, hogy már megint rászálltak a tanárnőre – deputációba mentünk a Pécs Városi Tanács művelődési osztályvezetőjéhez, aki arról biztosított bennünket, hogy a tanárnő teljes bizalmukat élvezi, és egzisztenciáját semmi sem fenyegeti.

Személy szerint Tüskés Tiborné Szemes Annának köszönhetem az irodalom iránti vonzódásomat, hogy magyar szakos tanári pályát választottam, magyar-országi, szlovén nyelv és irodalom szakot végeztem, szívesen foglalkozom nyelvvel és irodalommal, és idővel műfordító lettem.

Minden osztálytalálkozón – most már több, mint fél évszázad óta – mindig az ő nevét említik először és legtöbbször a volt tanítványok.

DR. HORVÁTH ISTVÁNNÉ KAKAS TÜNDE

Mit köszönhetek volt osztályfőnökömnek?

Címszavakban: 1. tudást; 2. szerelmet; 3. beszéd tempójú íráskészséget.

A Leőwey Klára Gimnázium városszerte „irodalom tagozatos”-ként emlegetett F osztályába jártam 1966–1970 között. Nem ide jelentkeztem, de az évnnyitón ide állítottak. Nagy öntudatommal azonnal apelláltam az osztályfőnöknél, Tüskés Tibornénál. Rámcsodálkozott, és Görcs igazgató úrhoz irányított, mondván, itt a névsorban a nevem. Az igazgató úr elé perdültem, bemutatkoztam, és elmondtam, hogy angolt, illetve gyors- és gépirást szeretnék tanulni a G osztályban. Ám valami tévedés történt, mert az F-ben francia a második idegen nyelv, és könyvkötészet a gyakorlat. Igazgató úr meghökkent, és megkérdezte: „Ki az igazgató, én vagy maga?” Beláttam, itt nincs mit tenni, aztán mindketten elmosolyodtunk. Persze, hogy megjegyzett. Minden reggel az iskola kapujában külön figyelmet szentelt nekem, és a köszönése mellé a keresztnevemen szólított. Ezért kínosan ügyelnem kellett az iskolajelvény meglétére, a szoknya hosszára és a sötétkék köpeny felvételére.

Utólag egyáltalán nem bántam meg, mert „erősebb” osztályba ültettek. Igaz, a történelem eleinte jobban érdekelt az irodalomnál; országos tanulmányi versenyen vettem részt, pályázatokat írtam. De az irodalom – főleg a pécsi – több csatornán keresztül is élvezetes lett számomra. Édesanyám, Kakas Istvánné a Baranya megyei Tanács Művelődési Osztálya előadójaként napi kapcsolatban állt például Csorba Győzővel, és ismert minden helyi művészt, alkotót. Izgalmas volt összekötni a magánembert a művekkel, rányitván szemünket a világra, Pécs szépségeinek, történelmi és irodalmi hagyományainak megbecsülésére.

Tudom, kicsit fellengzősnek tűnik, de a Mecseken lakván minden tavasszal Janus Pannonius *Egy dunántúli mandulafához* c. verse jutott eszembe, hiszen ott sétáltam előtte, a vers sorait felidézve. Nagyanyám, Bornemissza Mária az *Egri csillagok* Gerőjének vezetéknévét viselte, s mindig emlegette, hogy nagy birtokaik voltak valaha. Édesapám, Kakas István jegyzőgyakornokként érte meg a „felszaba-dulás”-t, s azonnal elvesztette az állását. A Bajai Tanítóképző elvégzése után Pécs környéki településeken lett tanító. Pécs szeretete életem végéig belém ivódott; mint „tüke” amúgy is büszkévé tett. Osztályfőnököm minden óráján a gyökerekre figyelve, a lelkeket megérintve tárta elénk kimagasló tudását, az összefüggések meglátását, a betű szeretetét.

De miért írtam az elején, hogy a szerelmet is az osztályfőnökömnek köszönhetem? Mert a 4. gimnáziumi év szeptemberében belépett az osztályajtón a későbbi férjem. Úgy megakadt rajta a szemem, hogy élete végéig rajta is maradt. Pedig a lányosztályban bőven akadt konkurencia. Csak érettségi után kezdtünk jární egymással. Később mindig a fülembé csengett osztályfőnököm róla alkotott véleménye: „Horváth István

nagyon tisztességes, becsületes, egyenes ember.” Szíven ütött ez a mondat, pedig a házasságunk igazolta szavait. Minden napunk szárnyalás volt, soha nem fogytunk ki a témából. Egymást sarkalltuk a tanulásra, új dolgok meglátására. Férjem az alapellátásban dolgozó orvos lett, s mindketten rengeteg pályázatot nyertünk, cikkeket írtunk a saját szakmánk területén. Egyik írása megjelent például a *Sorsfordulók. 23 orvos legsebbebb történetei* c. kötetben, mely a Littera Nova Kiadó orvosok számára kiírt irodalmi pályázatának anyagából állt össze. Nemcsak testi-lelki jóbarátok voltunk, hanem szellemi társakká nőttük ki magunkat egymás mellett.

Ebben az összefüggésben sem érdektelen, hogy hogyan csöppent hozzánk. Eredetileg a Széchenyi Gimnázium matematika–fizika tagozatára felvételizett. Sorra nyerte a versenyeket, míg nem a Gyakorló Általános iskolai volt matematikatanárom lett a gimnázium igazgatója, akinek az lett a rögeszméje, hogy a Széchenyi Gimnáziumot átnevezi Lenin Gimnáziummá. Az írásbeli engedélyeztetést senki nem merte megtorpedözni, az ismert okok miatt. A tanárok hiába berzenkedtek a történelmi név elhagyása miatt, nyíltan senki nem tehetett semmit. A néma tiltakozás okán jópár tanár keresett „menedéket” más intézményekben. Ekkor került hozzánk a legjobb fizikatanár, Simai Margit, és követték a tanítványai, köztük a leendő férjem. Osztályfőnökünk befogadta a mi osztályunkba. A lányosztály persze sem a matematika, sem a fizika terén nem jeleskedett, így több alkalommal Horváth István állt a katedra lábánál, és magyarázta el a megoldást. (Az már városi legenda, hogy Erhardt Imre, a Széchenyi igazgatója elmozdíthatatlanságában bízva dolgozott a „Leninné átvarázsolni az iskolát” projekten, míg nem a tanév vége felé eltűnt az összes osztálynapló. Soha nem kerültek elő, a tettet sem találták meg. Az eredmény: azonnali elbocsájtás. A sors fintora – talán a diákság oldotta meg a gordiuszi csomót?)

A magyarórák anyagának rendszeres jegyzetelése során tettem szert a beszédtempót követő íráskészségre, melynek nagy hasznát vettem későbbi tanulmányaim során, a pécsi Tanárképző Főiskola kémia szakán ugyanúgy, mint a Janus Pannonius Tudományegyetem jogi szakokleveles tanácsadói képzésében. Később egy kémiai tárgyú könyvet írtam, Kanadában egy vallástörténeti könyvön dolgoztam egy olasz professzorral. A magyarórákon ismertem fel a kemény, kitartó munka értelmét, az előrenézés fontosságát.

Az irodalomórák nem mellékes „hozádéma” volt népi hagyományaink megbecsülése. Ha nem vágytunk felelésre, az óra eleji öt fő kisdolgozatát és két fő szóbeli beszámolóját kivédendő, valamilyen népének vagy régi historikus éneket adtunk elő az osztállyal. Előfordult, hogy nem jártunk kellő sikerrel, de – mint igazi diákok – próbálkoztunk. Imádtuk az osztállyal a közös színházlátogatásokat. A legtöbb darab rajongással töltött el. Olyannyira, hogy pillanatnyilag hét operabérletem van, majd minden este gyönyörködöm a szebbnél szebb előadásokban.

Osztályfőnökünket igényes és mértéktartó öltözködés jellemezte. Rendszerint angol kosztümben jelent meg, ami hivatali értelemben is nagyon előnyös volt. Egyszer a segítségemet kérte: ex libriseket ragasztottam be a lakásán a könyvekbe, s rácsodál-

koztam a könyvtárnyi könyvre, az irodalmi légkörre. Az osztályban mindig tudtuk, éppen melyik író, költő vendégeskedik náluk.

1970-ben, az érettségi tabló előkészítésénél sok megbeszélést követően egy erdélyi fafaragásos motívum mellett döntöttünk. A képek nyersvaszronra kerültek. Amikor kitették, a város a csodájára járt, mindig tülekedés volt előtte.

Amikor Tüskés Tibornét később eltávolították a gimnáziumból, kérdeztem édesanyámat, mi lett volna vele a vallásossága miatt. Szerinte semmi, mert nem bántották a nézetei miatt, ám lehetetlené tették az életét a Leőweyben, éppen a nyugdíjazása előtt. Sajnálta, hogy nem adott hangot ellenérzésének az igazgatónő üldöztetésével kapcsolatban a Művelődési Osztályon. Volt osztályfőnököm nem ezt érdemelte annyi odaadó fáradozás után. A diákságnak akkor is példát mutatott emberségből, szorgalmából, kitartásból, méltóságból.

Férjem szerint Tüskés Tiborné olyan talentummal rendelkezett, hogy neki is írnia kellett volna, de lekötötte a család, és feláldozta magát a férje karrierje érdekében. 2000 áprilisában, negyvennyolc éves korában a férjem elhunyt. A temetés után a volt Széchenyi gimnáziumi osztálya meghívott az osztálytalálkozóra, ahol tiszteletbeli osztálytárssá választottak. Itt találkoztam újra a tizenhat éves koromban az Országos Tanulmányi Versenyen egykor mellettem ülővel, aki később az élettársam lett. Volt osztályfőnököm férjem halála után egy lélekemelő, vigasztaló levelet küldött nekem.

Jóval később egyszer a Pálos templomnál sétáltunk, amikor tanácstalanul hozzám fordult: „Jön az unokám, de a pontos érkezését nem tudom, csak a napot, és azt, hogy nálam alszik. Mit adjak neki vacsorára?” Mivel csaknem minden edényét kidobta, megbeszéltük a találkozót, és elvittem a Xavér önkiszolgáló étterembe. Kis kosárkájával jött, benne műanyag dobozokkal. „De hogyan melegítem meg az ételt?” – kérdezte. „A mikróban” – válaszoltam. „De nekem az nincs” – mondta. „A szomszédban biztosan lesz, és szívesen segítenek” – tanácsoltam. A történet jelzi, hogy az élet praktikus dolgainak megoldásában egy idő után nehézségei mutatkoztak.

Ha az olvasó mérlegre teszi Tüskés Tiborné életét, pályafutását, eldöntheti, mennyit adott e sorok írójának, illetőleg mindkettőnknek, mert az utolsó gimnáziumi évben a majdani férjem is átélte az osztálybeli történeteket. Átolvasva a leírtakat, csak most látom, eddig nem is gondoltam bele úgy igazán, milyen meghatározó szerepet játszott az életemben az osztályfőnököm.

HORVÁTH LÓRÁNT

Megkésett tisztelés¹

Amikor megtudtam, hogy a teológián magyar irodalmat is tanulnunk kell, berzenkedni kezdtem. Mi újat tudnak előadni, amit a gimnáziumi évek alatt nem tártak elénk? Nem értettem. Ekkor ismertem meg Annát, a „Tanárnőt”, ahogy jó ideig szólítottam, s vele irodalmunk addig még rejtett kincseit. Márai *Halotti beszéde*, Babits Mihály *Timár Virgil fia* című novellája, az *Isten a szekéren* Sánta Ferencről, Karinthy *Barabása* gazdagították lelki világomat.

Időnként – ha a helyzet megkívánta –, emlékeiből szemezgetett, s mi ámulva hallgattuk. Egyszer egy matúra pillanatait vetítette elénk, azt, amikor érettségi elnökként József Attila vallásos költészetéről kérdezte a magabiztosnak tűnő vizsgázót. A fiatal ember kerek perccel kijelentette, hogy József Attila proletár költő volt, a hit világa távol állt tőle. – Nem. Téved kedves uram, József Attila vallásos költő volt – igazította helyre a hézagos tudású ifjút. Mindezt úgy mesélte el, s olyan keserűség bujkált hangjában, mintha ezekben a pillanatokban újra átélne ezt a szörnyűséget, a kollektív agymosás, lélekmérgezés generációkon átívelő rombolását.

Amikor beharangozták, hogy a közelgő Kazinczy versenyre iskolánk is nevezőket küld, s a „pályázók” közé soroltak, dohogva fogadtam. Bizony előfordult, hogy kibúvókat kerestem, vagy menekültem a találkozások elől, csalódást okozva felkészítőmnek.

Az eredményes szereplés aztán megváltoztatott mindent... Valahogy más szemmel néztem erre a madárcsontú, csupa szív teremtésre, aki annyit fáradt azért, hogy elhitesse velem: igenis menni, sikerülni fog. Amikor más irányba kanyarodott a sorsom, akkor sem szakadt meg a kapcsolatunk: leveleztünk végig a teológia évei alatt.

Majd amikor első plébániámat megkaptam, s versmondó versenyt szerveztünk hittanosainknak, az első szóra jött, és zsűrizte a bátor próbálkozókat. Ekkor hangzott el részéről a kérés: „Lóránt ezentúl, kérem, Annának szólítson!” Micsoda megtiszteltetés volt ez nekem!

Egyházközségi lapjainkat mindig postáztam pécsi címére. Rendszeresen érkezett a köszönő szó egy-egy fotó, jelesebb újságcikk, vagy idézet kíséretében. Hiába a távolság, a „csak” papírra rótt sorok, lelkek találkoztak így. A lelkünk találkozott így...

Most pedig egyre bánkodom, mert e méltató sorokat Tanárnő szeretteinek kellett volna elküldenem, de kifutottam az időből. Az emlékkönyvnek ez már nem lehet része. De része lesz egy másik könyvnek bizonynyal, egy olyan könyvnek, amit Róla is,

1 Forrás: *Tóti Kagyló: A Lengyeltóti Plébánia lapja* 2, VII–VIII. szám, július–augusztus (2019): 1. Horváth Lóránt Tüskés Tiborné tanítványa volt a Pécsi Hittudományi Főiskolán 1993/94-ben. Teológiai tanulmányai idején, majd pappá szentelését követően több éven át leveleztek.

és Mindegyikünkről vezetnek odaát. Amibe gondosan fölíratnak mindenek: a legtitkosabb sóhajunktól fogva a világgraszoló tettekig. Az a Valaki pedig, aki ezt a könyvet jegyzi, üzeni nekünk Dániellel: „... akik igazságra tanítottak sokakat, tündökölnek örökkön-örökké, miként a csillagok.” (Dán 12,3)

HÖNIG KLÁRA

Tüskés Tibornéről

1974-ben nyertem felvételt a pécsi Leőwey Klára Gimnázium angol-francia tagozatos osztályába. Negyvenegy diák kezdte meg ebben az évben ezt az osztályt, és 1978-ban, az érettségi évében huszonegyen maradtunk. Osztályfőnökünk elejétől fogva Tüskés Tiborné volt, akit azóta is leginkább „Oszti” néven emlegetünk.

Bizony, jó negyven év telt el az érettségi óta, és harmincöt éve magam is tanárként – angol-német szakos középiskolai tanári diplomával – tevékenykedem. Így, ha most egy volt tanárnőmről írok, leginkább a magammal való összehasonlítás alapján tudok rá is visszaemlékezni. Mivel alapvetően optimista alkat vagyok, a múltból is a pozitívumokra szeretek jobban koncentrálni; azt mérlegelni, hogyan alakították mások földi pályafutásomat, hogyan segítettek abban, hogy a rám bízott feladatot eredményesebben tudjam elvégezni, abban az értelemben, hogy embertársaimat szolgáljam, és igyekezzem minél jobban Krisztus példáját követni. Abban, hogy e törekvés szerint tudtam, igyekeztem élni, természetsszerűleg az előttem haladó felnőttek közül többen is sokban segítettek.

Mivel a szocializmus, az „átkos” korszakában telt el a fent említett négy gimnáziumi év is az életemből, bizony, nem túl sok olyan felnőtt volt, aki tudott, és egyáltalában mert is olyan életutat, eszméket, világnézetet mutatni számomra, ami után ösztönösen, kegyelemként vágytam. A néhány, meglehetősen kevés ember között megemlíthetek néhány ismerőst, általános iskolai tanárt, szüleimet, Hergenróder Miklós pécsi kanonokot, és nagyon meghatározó egyéniségként megemlíthetem magát „Oszti”, azaz Tüskés Tibornét.

Tüskés Tiborné szakmáját kiválóan ismerte, kiválóan adta át tudását, a legnagyobb alapossággal, precízséggel, átéléssel és lelkesedéssel. Szinte egyetemi szinten sajátította el velünk az irodalmi, főleg a magyar irodalmi ismereteket. Az irodalmi alkotások elemzése során azok eszmeiségét, „lelkét” próbálta megértetni velünk, kiemelve a tanult anyagból azt, ami az embert nemesebbé, jobbá, hívőbbé teszi. Az ismeret, a tudás átadása közben adott át meghatározóan fontos értékeket. A nagyszerű ebben az, hogy ezt meg merte tenni abban a gerinctelen, hamis, hitet elnyomó korszakban: az irodalom, a művészetek szeretetét, megbecsülését, a tisztességet, egyenességet, kiállni-mérést, meg nem alkuvást, hitet. Mindez által abban a négy évben tulajdonképpen kiragadott minket a megalkuvó, semmitmondó szocialista frázisokból álló mindennapokból, és egy kis mikro-univerzumban válhattunk a mai értékrendszer szerinti tisztességes, az irodalom, az igazi kulturális értékek iránt fogékony emberekké. Ez volt az ő legnagyobb küldetése – megmenteni, nevelni, tanítani minél több embert egy jobb jövő-

nek. És a jövő szerencsére sok vonatkozásban őt igazolta. Ilyen értelemben az akkori korszak tanárai közül „Osztí” szemrebbenés nélkül nézhet tükörbe.

Nagyon szépnek és fontosnak tartom, különösen így utólag, hogy minden általa tartott órát valamilyen szép magyar népdal eléneklésével kezdtük el. Ez a viszonylag kis momentum is sokat segített abban, hogy lelkünk finomodjon, nemesedjen.

Az is nagyon fontos, értékes volt számunkra, hogy az órai tevékenység keretein kívül az irodalmi szakkör (pontos elnevezése: Pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakköre) keretében csodálatos élményekben lehetett részünk, nagyszerű alkotókat, egyéniségeket, azok alkotói tevékenységét ismerhettünk meg személyesen. Akikre jól emlékszem: Andrásfalvy Bertalan, Szatyor Győző, Diskay Lenke, Varga Hajdú István, Németh Lászlóné, Bárdosi Németh János, Bertók László, Fodor András, Takáts Gyula, Gállos Orsolya, Koch Valéria, Vekerdi László, Tüskés Tibor. Kiemelten kell említeni az 1976-ban Németh László emlékére rendezett kis konferenciát és annak „Németh László emlékére” című kiadványát.

Osztályfőnökünk biztatására rendszeresen mentünk előadásokra a Pécsi Nemzeti Színházba. Ezek közül kettő számomra a legemlékezetesebb. Az egyik Nagy László felolvasó estje, a másik Németh László *Széchenyi* című drámája a budapesti Nemzeti Színház vendégelőadásában, Bessenyei Ferenc főszereplésével. Ha jól emlékszem, ezek a pécsi vendégszereplések Tüskés Tiborné közreműködésével jöhettek létre.

„Osztit”, mint magánembert, nem nagyon tudtam megismerni; úgy gondolom, a többi osztálytársam sem igazán. Erre csak jóval később lett valamelyest lehetőségem, idősebb korában, amikor már egy felszabadultabb, derűsebb arcát mutatta. Ez bizonyára az új korszak szellemének is, illetőleg gyermekei, unokái sikerei, dédunokái megszületése feletti örömeinek volt köszönhető. Nekem, nekünk, akkori diákoknak egyfajta próféta volt, aki a jó irányba igyekezett vezetetni bennünket. A próféták több-kevesebb sikert értek, érnek el embertársaik körében. Tüskés Tiborné, „Osztí”, szerintem, a sikeres próféták közé sorolható.

El lehetne gondolkozni azon, honnan vette Tüskés Tiborné mindehhez az erőt, a bátorságot, a kitartást a szocializmus megfélemlítő korszakában. Bizonyára mély hitéből merítette, de azért ehhez még talán több is kellett. Úgy gondolom, ő kiválasztott erre a feladatra.

Nemrég volt negyvenéves osztálytalálkozóunk, és jó volt látni, érezni, tudni azt, hogy valamennyi volt osztálytárs tiszta tekintetű, becsületes, a szép, az értékes dolgok iránt, a szépirodalom felé nyitott ember maradt.

Pécs, 2019. január 3.

MÁRKUSNÉ VÖRÖS IBOLYA

Hitt bennünk

1970-ben léptem át a Leőwey Gimnázium kapuját. Orosz–pedagógia tagozaton kezdtem, majd betegségem miatt átkerültem az általános tagozatra.

Az első időszak számomra „kemény” volt: falusi általános iskolából, egyszerű fizikai dolgozó emberek gyermekeként nagy hátránnyal indultam. Mindehhez hozzájárult gyenge fizikumom, látásproblémám. Kollégiumi lakóként havonta egyszer láthatam a családomat, szüleim a távolság és a rossz közlekedési feltételek miatt nem tudtak meglátogatni.

Mi voltunk az I/a. osztály. Osztályfőnökünk Tüskés Tiborné tanárnő, akinek gyakran főhetett és főtt is a feje kisebb-nagyobb csínytevéseink miatt. A tanulás mellett mindig maradt kapacitásunk letérni a kijelölt útról, egy-egy kamaszos lázadásra gyakran találtunk időt és energiát. A rendkívül szigorú házirend szabályai örökös zúgolódásra készítettek minket. Akkoriban tilos volt a smink, a hajfestés, és a divatos öltözködésre törekvők képviselőit is eltakarta az iskolaköpeny egyhangú kéksége; jelvényt kellett hordanunk. Este nyolc után csak szülői felügyelettel tartózkodhattunk az utcán – ez bennünket, kollégistákat nem érintett, hiszen csak 15.45-ig volt kimenőnk. Talán mondanom sem kell, hogy betarthatatlannak éreztük a fegyelmezésnek eme fokát. Nagy létszámú osztály voltunk, sok-sok humoros, nagy igazságérzettel megerősített egyéniséggel. Úgy gondolom, hogy összetartó közösség lett a miénk; ha baj volt, összezártunk, ha öröme volt okunk, együtt neveltünk. Tüskés Tanárnő – ahogy mi hívtuk, „Oszti” – legjobb tudása szerint terelgetett minket a megfelelő útra, s hosszú távon nem is feledtük el intelmeit, hisz bátran mondhatom, mindannyian egyenes gerincű, életképes emberekké lettünk.

Ahogy belépett az osztályba, már a megjelenése is tiszteletet parancsoló volt, és mégis, sohasem volt körülötte feszültség. Látom termetét, mosolyát, magabiztos könnyedségét, ahogy fellép a katedrára. Csend van, figyelünk, kezdődik a magyar óra. Mindnek más a hangulata. Az ember percek alatt beleringatta magát a kor hangulatába, szinte együtt éltünk a kor szellemével, a gigászi hősökkel, az áldozatokkal, megérettük, szertettük a hazánkat. Ennél nagyobb érzést tanár diákjának nem adhat át. Közvetlenül, egyszerűen, mégis megrendítően adott elő. Emlékszem Ady hazáját, nemzetét féltő forradalmi költészetére. Akkor talán igazából még fel sem tudtuk mérni, ami felnőtt fejfel érett meg bennünk. Úgy gondolom, lelkünk mélyén azonosultunk a gondolatokkal. Minden óra, minden gondolat más, és mégis ugyanaz. Egy egész ember életét végigkísérő, meghatározó emlék.

Tüskés Tanárnő nemcsak pedagógus, hanem kertész, lélekbúvár, művész és meseterember is egy személyben. Nemcsak a tudását közvetítette, hanem példát adott, jel-

lemet formált, ültetett, gyomlált, mint a kertész, és életet vitt a könyveken keresztül a tanításba. Oktató – nevelő munkája során mindig a hit, a remény és a szeretet volt az életeszmenye.

Hitt bennünk: a nevelhetőségünkben, jóságunkban, őszinteségünkben, hitt az emberekben.

Remélte, hogy a befektetett munka majd meghozza gyümölcsét. A termés beérik – alkalmazható tudás lesz belőle.

Tudta, hogy a megértéssel, türelemmel, szeretettel körülvelt gyermek hatékonyan nevelhető és eredményesen tanítható.

Nem véletlen, hogy minket sodort egymás mellé az akkori oktatási rendszer. Nem volt céltalan, és egyetlen perce sem volt értelem nélküli. Az érettségi vizsga után elindultunk a szélrózsa minden irányába, hogy beteljesítsük az álmainkat. Harcos hétköznapok, vidám korszakok állnak mögöttünk, még előttünk is.

Óvodapedagógus lettem, ahol a tekintetek sugarában örömet lobbanthatok másban, példát mutatok, megújulok, hogy a kicsi fejekben értelem nyiladozzék. Mennyi bánat és öröm kell, míg a rügyből gyümölcs érik. Példát adok, jellemet formálok, ültetek, gyomlállok, mint a kertész, és életet viszek a nevelésbe. Munkám során mindig a hit, a remény és a szeretet a hajtóerő.

Hiszek a gyermekekben: a nevelhetőségükben, jóságukban, őszinteségükben, hiszek az emberekben.

Remélem, hogy a befektetett munka majd meghozza gyümölcsét. A termés beérik – alkalmazható tudás lesz belőle.

Tudom, hogy a megértéssel, türelemmel, szeretettel körülvelt gyermek könnyebben kezelhető, hatékonyan és eredményesen nevelhető.

Úgy gondolom, hogy személye olyan minta volt számomra, amely egész életemet, pályámat meghatározta.

MÁRTA ANETTE

„Egészet adni”

Egy sorsformáló pedagógus a volt diák szemével

Nagy örömmel fogadtam Gábor, Tünde és Anna felkérését a kötethez történő hozzájárulásra. Mindig felemelő érzés részt venni olyan munkában, amelynek célja egy szeretett és tisztelt személy ünneplése és meglepése. Megtisztelő is egyben, hogy a sok volt tanítvány és pályatárs között én is helyet kaphatok néhány gondolat erejéig.

Tüskés Tiborné (vagy ahogy mi egymás között szólítottuk: Oszti) a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban volt magyartanárom és egyben osztályfőnököm 1978 és 1982 között. Ebben az iskolában mi voltunk az utolsó osztálya: néhány év múlva egy másik középiskolába ment dolgozni, és őszintén szólva nem tudom, kapott-e ott is osztályt. Akárhogy történt is, velünk zárta le élete egyik meghatározó időszakát, hiszen több évtizeden át tanított a Leőwey Klára Gimnáziumban.

Első találkozásunkra a mai napig emlékszem: a gimnázium első osztályában az első óránk osztályfőnöki óra volt. Becsengetéskor egy törekeny, szőke tanárnő jött be az osztályba, aki a bemutatkozás keretében a következőt mondta: „Nevem alapján Tüskés is és Szemes is vagyok, és mindkét tulajdonság jellemző is rám.” Nagyon szigorúnak tűnt, észrevett és szóvá tett mindent, amit nem tartott helyénvalónak, és életemben először történt meg, hogy magáztak. Az első találkozás után eléggé kétségbe estem, hogyan tudok majd helytállni, és megfelelni ilyen szigorú elvárásoknak. Nem tudtam akkor még, hogy olyan lehetőséget kaptam az élettől, amiért csak hálás lehetek.

Amióta megtanultam olvasni, ez vált a legkedvesebb időtöltésemmé. Olyan családban nőttem fel, ahol nemcsak magyartanár édesanyám, hanem mindenki folyamatosan olvasott: több irodalmi folyóiratra is előfizettek a szüleim, a könyvespolcokat pedig állandóan bővíteni kellett az egyre gyarapodó könyvállomány miatt. Ebben a környezetben elolvastam mindent, ami érdekelt, olyan könyveket is, amelyek meghaladták az aktuális kötelező olvasmányok szintjét.

Mivel az irodalom szeretetét magammal hoztam, a lehető legjobb kezekbe kerültem tanárnő személyében. Már a gimnázium második évében nyilvánvalóvá vált, hogy olyan irányban fogok továbbtanulni, amihez a magyar felvételi tárgy, ezért az irodalom szakkörhöz is csatlakoztam. A tanórák és a szakköri foglalkozások keretében olyan ismeretanyagra és élményekre tettem szert, amelyek meghatározták pályám alakulását.

Ha visszaidézem a magyarázókat, őszintén szólva nem emlékszem arra, hogy az akkoriban hivatalos irodalom tankönyv az év eleji könyvvásárlástól eltekintve bármikor a kezemben lett volna. Az órák elméleti anyaga nagyrészt a „Spenót” és egyéb források feldolgozásából származott. Mindezek segítségével mást és másképp tanultunk, mint a más magyartanárokhoz járók.

A magyarórák és az irodalom szakkör együttes hatására bővült az olvasási érdeklődésem. Ezeknek köszönhetően ismertem meg Kodolányi János, Pilinszky János műveit, és itt kaptam először olyan folyóiratot a kezembe, amely kortárs erdélyi írók és költők műveit tartalmazta. Találkozhattunk Takáts Gyulával, Nagy Gáspárral, valamint a pécsi és dunántúli irodalmi élet számos meghatározó szereplőjével.

Az irodalomhoz kapcsolódóan érdekes módon sok éneket is tanultunk: zsoltárokat, virágénekeket, megzenésített verseket, erdélyi népdalokat. Egy idő után becsengetéskor ezeket énekelve vártuk az órára érkező tanárainkat. (Visszagondolva úgy vélem, nem saját ötletünk volt ez, hanem inkább osztályfőnöki sugallat. Mindenesetre az éneklés a mindennapjaink szerves részévé vált: az irodalom érettségien a tételekhez kapcsolódóan elénekeltem egy vers megzenésített változatát, illetve az osztálytalálkozón is énekelünk egy-két dalt.)

Az érettségi után magyar–angol szakra felvételiztem, és ilyen szakon szereztem középiskolai tanári diplomát. Az élet úgy hozta, hogy magyart eddig még nem tanítottam: az angol és általában a nyelvészet került az érdeklődésem középpontjába, ebből doktoráltam, de az irodalom szeretete megmaradt. A pályaválasztásomban a családi indíttatás mellett a gimnáziumi magyarórák is fontos szerepet játszottak.

Ennek ellenére nem az irodalomórák és az irodalom szakkör minősége a legmeghatározóbb élményem, ha tanárnőre gondolok, hanem mindaz, amit szigorával, következetességével az életről tanított nekünk. A Leőwey olyan gimnázium volt, ahol megtanítottak bennünket tanulni. Magasak voltak az elvárások, sokat kellett tanulnunk, és ezek hatványozottan jelentek meg a magyarórákkal kapcsolatban. Nyilván nem véletlen, hogy a következő Kodolányi-idézet szerepelt a termünk falán: „Szeress dolgozni. Önmagát becsüli az, aki dolgozik. Önmagát nézi értéktelennek, aki henyél. Mert a végzett munka egy része lelkiünknek.”

Nemcsak általában a szorgalmat és a dolgozni, tevékenykedni akarást tanultuk meg az iskolától és elsősorban tanárnőktől, hanem azt, hogy bármilyen munkát adunk is ki a kezünk közül, annak mindenképp színvonalasnak és másokhoz szólónak kell lenni. A kiadott munka jelenthet akár egy képeslapot, egy könyvet vagy művészeti alkotást éppen úgy, mint a fizetésért végzett tevékenység eredményét. Tőle tanultuk meg, hogyan kell például az alkalomhoz illő bélyeget választani az elküldeni kívánt képeslapra vagy levélre, azt hogyan kell szépen felragasztani; hogyan illik másokkal szóban és írásban kommunikálni, és úgy általában hogyan kell intelligensen élni a mindennapokban.

Tanárnő ezeket nemcsak tanította, hanem személyes példájával is igazolta ezek helyességét. Ballagási ajándékként mindannyian egy „könyvecskét” kaptunk tőle, amely a két évvel korábbi osztálykirándulásunkhoz kapcsolódó előadásaink írásos anyagát tartalmazta. Nagyon meglepődtünk, hiszen nem gépelve adtuk le annak idején az előadásainkat: vagy ő maga gépelte le, vagy legépeltette, de mindenképp sok időt és energiát áldozott arra, hogy egy 45 oldalas „könyvecskét” összeállítson és sokszoroztson. Jó volt most ismét kézbe venni és elolvasni az általa bevezetőként írt sorokat, amelyek

hűen tükrözik azt a szellemiséget, amit képviselt, és ami akkoriban nem az általánosan elterjedt közé tartozott.

Legszebb emlékeim azonban az érettségi óta eltelt időszakhoz kötődnek, mert az évtizedek során szoros kapcsolatot alakítottunk ki. Mivel nekünk is Balatonfenyvesen volt nyaralónk, a nyaralások során is gyakran találkoztunk, de itthon Pécsen is szinte folyamatos kapcsolatban álltunk személyesen vagy írásban. Ezen időszak alatt mindketten megéltünk örömet és bánatot egyaránt, és ezeket őszintén megosztottuk egymással: láttuk egymás szemében a könnyeket, ott volt a betegágyam mellett a kórházban, lélekben mellettem állt a bajban, és velem örült-ünnepel a boldog események kapcsán. Ő is ugyanígy megosztotta velem személyes és családi életének történéseit: ismertem Gábor és Tünde életének alakulását; amikor Tündéék Amerikában voltak ösztöndíjjal, a néhány éves Bálint folyékony angol beszédét kazettáról én fordítottam le írásban, hogy tanárnő követni tudja a beszélgetést. Rengeteg emlékem van az elmúlt évtizedekről: rendszeresen írtunk is egymásnak, beszámoltunk életünk alakulásáról. A tanárnőtől érkező üdvözlőlapok egyediségével és tartalmával soha nem tudtam versenyezni: mindig különlegeset küldött formában és tartalomban egyaránt. Többnyire mellékletek is voltak a küldeményekben: olyan írások fénymásolatai, amelyeket az adott élethelyzetben segítőknek vagy útmutatónak szánt. Egy külön fiókban őrzöm az évek során kapott lapokat és írásokat, melyek közül néhány az íróasztalom körüli polcokon kapott állandó helyet.

Hosszú idő telt el a gimnáziumi évek óta: már engem is tanárnőnek szólítanak, és állítólag szemes is vagyok, sőt néha tuskés is. Ám ha néhány sorban kellene összefoglalnom, mit tartok a tanárnőtől kapott legfontosabb útravalónak, azt Szent-Gály Kata szavaival tudnám a legtalálóbban megtenni – nem véletlen, hogy a ballagási tarisznyába a már említett „könyvecske” mellé ezek kerültek:

Egészet adni – sohase felet.
Vállalni mindent – bármit is jelent.

Egészet adni – mindent, ami van,
ami csak vagyok – maradéktalan.

MELÁTH FERENC

Magam előtt látom a mosolyát

Több jó tanárom volt a gimnáziumban, akikre szeretettel és hálával emlékezem, de legmeghatározóbbak csak hárman-négyen voltak, akik közül az egyik kétségkívül Tüskés Tiborné Szemes Anna, alias Tüsi volt. Az hiszem, Anna néninek a mi korosztályunkból, de legalábbis a mi osztályunkból senki nem nevezte. Eleinte egyértelműen Tüskésnéként hivatkoztunk rá, és olyan jó keményen, erősen, tüskésen megnyomva, hogy „Tüssskésnééé”, mint amilyennek eleinte láttuk őt.

A kép elsősorban az volt – ami az első órára belépésénél, de lehet, hogy már az őt megelőző hírek alapján kialakult róla –, hogy Tüskésné egy nagyon szigorú tanár. Nem volt magas termetű, inkább filigrán alkatú, de minden mozdulata erőt sugárzott. Legalábbis bennem így él. A hónap alatt a naplóval és az egyéb könyvekkel, szigorú, nagyon szigorú tekintettel, mindig nagyon jólfésülten – soha egy ici-picit sem elhanyagolt frizurával – lép be az osztályterembe, köszön, gyors léptekkel az asztalhoz siet, és várja az osztály reagálását. A bemutatkozása valahogy így hangzott: „Tüskés Tiborné Szemes Anna vagyok, én fogom tanítani a magyar nyelvet és irodalmat. A nevem Tüskés és Szemes, ami azt jelenti, hogy mindent látok, mindent észreveszek, egy cseppet sem éri meg nálam csalni, mert akkor tüskés vagyok és szúrok.” Hát, nem kell nagyon ecsetelnem, hogy 14–15 éves sihederekként ez hogyan hathatott akkor ránk. Természetesen egyből megpróbáltuk őt nevetségessé tenni önmagunk és egymás előtt az első óra után, kifigurázva a belépőjét, de azért leginkább csak tele volt a gatyánk. Úgy tűnt, hogy nagyon komolyan beszélt, tehát a magyar nyelv és irodalom kapcsán nem a nevetésre, hanem a megfelelésre lesz nagyobb kényszerünk. Az, hogy a többi tanárral ellentétben magázott bennünket, csak fokozta a félelmeinket. Ugyanakkor ez nagyon imponált, és megtisztelő volt.

Eleinte mindenképpen „A Tüskésné” és az őt övező szigor volt vele kapcsolatban a meghatározó. Azt is hamar nyilvánvalóvá tette, hogy a könyvünkben levő dolgok nagy részét ő hülyeségnek tartja. Valószínűleg ilyen szavakkal nem illette a tananyagot, de azért ha valamit le kellett minősíteni, akkor a megvetés az arcára volt írva. Aztán ha kellett, akkor a rosseb és a fene és egyéb népi szavak is elhagyták néha az ajkát, amit persze az első használatkor megmagyarázott, elmondta a jelentését, eredetét és a használatának körét, legitimitását. Az akkor kiadott tananyag alapvetően a megvetendők közé tartozott számára. Ezért aztán kerekperec megmondta, hogy érettségizni nála biztosan nem fogunk tudni a tankönyvek alapján, de ha jegyzetelünk az órán, és leírjuk azt, amit ő tanít a magyar irodalomról, akkor van esélyünk. Így hát eszeveszett körmölésbe kezdünk, és ebből állt a magyar óráink nagy része. A legtöbben utáltuk, néha gyűlöltük ezt a dolgot. Voltak, akik próbáltak ennek hangot is adni, akár szülőkön keresztül a fogadóórán, de nem sok sikerrel. Nem tűnt úgy, hogy Tüskésné ettől megváltoztatta volna

az álláspontját a tananyagot illetően, vagy akár csak megijedt volna. Továbbra is diktálta, szigorúan tollba mondta azt. Talán annyit enyhült felénk, hogy ha már mindannyian teljesen elvesztettük a fonalat és a grafit vonalat, akkor megállt, lassított, vagy akár egy bizonyos ponttól kezdve újra is kezdte a diktálást. Viszont voltak, akik annyira nem bírták a tempót, és őt magát sem (és talán Tüskésné sem őket), hogy az első évfolyamban átmentek másik gimnáziumba, későbbi beszámolójuk alapján egyértelműen miatta.

Hogy miként lett „A Tüskésné”-ből Tüsi, pontosan nem tudom. Csak apró történet-töredékek vannak előttem. Például amikor valami olyan művet vettünk, ami különösen közel volt a szívéhez, azt előadta. Megállt, a tartásával, mozdulataival is megadta a kellő tiszteletet a szerző és a mű iránt, és úgy szavalta el a verset, vagy mondta el a prózát. És ez tiszteletet váltott ki belőlünk is. Nemcsak az irodalom, hanem iránta is. Miközben átéltük, megéltük a művek hangulatát és tartalmát, Tüskésné egyre közelebb jött hozzánk. Engem például mindig jobban érdekelték a reál, mint a humán dolgok, és utáltam körmöltni az irodalomórán, de valahogy mégis érdekelni kezdtek a versek, és érdekelni kezdtek a nagy magyar íróink és költőink. És nem tartottam már annyira a Tüskésnétől. Aztán a zene, a dalok voltak a következő, ami tovább olvasztotta a jeget. Több megzenésített verset is megtanított nekünk Tüsi, de csak egyet tudok ma már, a Sebő Ferenc féle *Rejtelmek* megzenésítést. Ezt az osztályunk sokszor, sok helyen elénekelte, amelyek közül minden bizonnyal a miskolctapolcai barlangfürdőben megvalósult „spontán koncertünk” volt a legemlékezetesebb. Zengett, zúgott, visszhangzott az egész barlang, ahogyan több szólamban énekeltünk ott. Az emberek pedig élvezték. Ez az élmény megfellebbezhetetlenül bizonyította nekünk, hogy a vers, az irodalom, a zene örök érték. És ezeket mi leginkább Tüsitől kaptuk kamaszként. Ő pedig akkor már egyértelműen a mosolygós Tüsi volt. Ahogy így visszaemlékszem, magam előtt látom a mosolyát. Az is határozott és egyértelmű volt. És sokat mosolygott. Emlékszem, hogy néhányan az osztályból kitaláltunk egy „előadást”, amit az engedékenyebbnek megismert tanárok órája elején néha előadtunk azért, hogy ezzel elkerüljük vagy megváltsuk a felelést. Volt ebben kézen állva járástól kezdve a versszaválásig többféle vicces műsorszám, ami nagyon bevált sok tanárnál, de hosszú ideig fel sem vetődött bennünk, hogy Tüsinél is elő merjünk hozakodni vele. Végül hosszas önmagunk és társaink győzködése után az egyik magyar óra elején, amikor nagyon fontos volt a felelést elkerülni, előadtuk. És Tüsi mosolygott! Mi pedig – mármint az egész osztály – nem felelt aznap. Fellelegeztünk! Nagy siker volt. Nem csak azért, mert elkerültük a felelést. Amiatt inkább, hogy a szigorú Tüskésnének megolvastottuk a szívét.

Személyesen nekem különleges kapcsolatom volt Tüsivel, úgy gondolom, de legalábbis így akarok emlékezni rá. Egyre inkább kezdtem érezni, tapasztalni, hogy kedvel engem. Nem is értettem pontosan, hogy miért, mert nem a magyar volt a kedvenc tárgyam, és nem is voltam benne túl szorgalmas. Gondoltam akkor arra, hogy ez esetleg összefügghet Tüsi nagyon határozott „rendszerutálat”-ával. Nem rejtette véka alá soha, hogy mennyire nem ért egyet az akkori rendszer sok elvével, de leginkább a hazugságaival. Nem szerte azokat az embereket, akik a rendszer fenntartói, de leginkább, akik haszonleső és

hiteltelen ál-hívei voltak. Na, én elég rendszeridegen felmenőkkel rendelkeztem a lelkész nagyapám és a köztudottan elkötelezett hívő, gyülekezeti vezető apám személyében. És volt nekem is néhány olyan akció az iskolában (pl. KISZ-ből való kilépés, orosz nyelvtanulás körüli mizériák), ami kifejezhetett egyfajta lázadást a rendszer ellen. Aztán persze lehet, hogy semmi köze nem volt ilyen dolgokhoz, egyszerűen csak kedvelt, és kész.

Az, hogy éreztem Tüsi szeretetét, még inkább lelkesített a magyar nyelv és irodalom iránti érdeklődésre. Megszerettem a verseket, főként a nyugatos költőkéét. Élveztem, hogy Tüsi elvitt magával néhányunkat az iskolából komoly kulturális eseményekre is, ahol mi akkori nagy embereket hallhattunk, láthattunk, és találkozhattunk velük. Voltak író-olvasótalálkozók, különböző irodalmi estek, ankétok, filmklubok vagy éppen ösbemutatók. Nekem Kósa Ferenc két filmjével, a *Küldetéssel* és a *Guernicával* kapcsolatos események voltak a legnagyobb ilyen élmények. A *Küldetést* abban az időben kb. betiltották. Viszont Kósa Ferenc Balczóval együtt járta az országot, és ankétokat tartott. Egy ilyent az iskolánkban is rendeztek. Nagyon élveztük, és büszkék voltunk, hogy egy amolyan „szamizdat” eseményben az iskolánk részt vesz. De ennél is megtisztelőbb volt, hogy a *Guernicá*nak az ösbemutatójára Pécsre került sor, és Tüsi megszervezte, hogy néhányan oda is elmehessünk. Ez akkor nagy kiváltság volt nekünk. Éreztük, hogy ezek az emberek, akik főszereplői ezen eseményeknek, nem a rendszer gyáva hívei, hanem amolyan forradalmárok, akik vállalják a szembenállásukat, vállalják nézeteiket, ha kell, még hátrányok árán is. És megtisztelő volt köztük lenni.

A legszemélyesebb élményem Tüsiel a Leőwey Klára Gimnázium fennállásának 75. évfordulója alkalmából szervezett rendezvénysorozat egyik kiállítása volt. A gimnázium dísztermében rendezett irodalmi és képzőművészeti emlékekből összeállított tárlatot Tüsi férjével, Tüskés Tiborral együtt hozta létre, és az iskolából engem kért meg arra, hogy segítsék nekik. Lehet egyébként, hogy másokat is megkért, sőt az is lehet, hogy más is emlékszik még rajtam kívül is úgy, hogy egyedül őt kérte meg, de nem baj, hiszen ez nem a tényekről, hanem arról az érzésről szól, amit ez nekem akkor 17 évesen jelentett. Fontos embernek éreztem magamat, akinek számít a véleménye, akit két nagy ember kérdez meg arról, hogy egy képet, egy kisplasztikát vagy egy könyvet hova rakjon, hogyan helyezzen el. Szóval nagyon büszke voltam.

Végül van még egy nagyon kedves emlékem vele. Érettségi után a velem egyidős, de nem a Leőweybe járó barátnőm úgy döntött, hogy olyan pályát választ, amihez magyar nyelvből is kell felvételiznie. A kérdése az volt, hogy kihez járhatna felkészítésre. Számomra ez nem volt kérdés. A Tüsihez. És valóban, ő szinte kérdés nélkül elvállalta. Egyből. Így aztán az érettségi után kb. még egy éven keresztül többször találkozhattam vele, amikor néhányszor elkísértem a barátnőmet, vagy elé mentem a Mecsek-oldali Tüskés-lakásra. Mindig örömmel látott. Vagy ha nem találkoztunk, akkor érdeklődött irántam. Aztán nagyon drukolt a barátnőmnek, hogy fölvegyék. Fölvették. És nagyon drukolt nekünk, mint párnak, hogy pár maradjunk. Ma is azok vagyunk. És mindig őszinte szeretettel érdeklődött a feleségem és a gyermekeim iránt részletesen is az érettségi találkozón, amíg eljött. Ma is jó érzésekkel és szeretettel emlékezem Tüsiire.

MENDÖL ZSUZSANNA

Gondolatok Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőről

Csak a vélekedésemet írhatom le, emlékek csak személyes kapcsolatból születhetnek. Pár évig voltunk kolléganők a Leőwey Klára Gimnáziumban, pontosabban 1967–1973 között. A nagy létszámú tantestületben óráközi szünetekben, tanári értekezleteken, rendezvényeken láttuk egymást. Kezdő tanárként teljesen lekötött a munkám.

Tüskésné „fogalom” volt a magyart tanító tanárok között, tanítványai jól felkészültek voltak, nagy fegyelmet tartott. Tekintélyét persze emelte, hogy férje akkor – az én odaérkezésemkor – már neves embernek számított a város kulturális életében. Mint a *Jelenkor* című folyóirat egykori szerkesztője kiváló „kapcsolati hálóval” rendelkezett: nemcsak a város és a régió alkotó embereivel állt kapcsolatban, hanem a kortárs irodalom jeles szerzőivel is. Ők voltak számomra az „ideális pár”, akiknek közös útja tanulókorukban alapozódott meg, azonos érdeklődésük motiválta pályaválasztásukat, egyetemi tanulmányaik alatti felkészülésüket. Középiskolai magyar tanári munkásságuk bizonyára a tapasztalataik, módszereik cseréjére, csiszolására adott módot, szakmai tökéletesedésre. Többet adtak a tanmenetben, tankönyvben foglaltaknál. Szélesebb körű ismeretek átadására törekedtek, amiben a helyi irodalmi hagyományok megismertetésén túl a kortárs irodalom iránti érdeklődés felkeltését író–olvasó találkozások él-ményeivel biztosították.

Ebben Tüskés Tibor *Pécsi Múza* (1958), *A pécsi irodalom kistükre* (1970) és *Pécs irodalmi emlékhelyei* (1971) című kötetei adtak segítséget. Tüskés Tibornak a pedagógiai munkában segédletként hasznosítható tanulmányai, az *Irodalmi nevelés a tanórán kívül* (1969, 1970, 1977) és a *Kortárs irodalom a középiskolában* (1970, 1977) leg-tökéletesebben felesége munkásságában kerültek át a gyakorlatba. Tibor műelemzései is segítették a magyartanárokat – így engem is – az óráikra való felkészülésében.

A házaspár tanári együttműködésének eredményeképp valósult meg, hogy számos író, így például Németh László is eljött Tüskésné irodalmi szakkörének meghívására a Leőwey Klára Gimnáziumba. Szakköröseivel évenként felkerekedett, hogy egy-egy tájegység irodalmi emlékhelyeit meglátogassák. 1969-ben a „Petőfi nyomában” témájú kiránduláson kísérő tanárként én is velük tarthattam. Tanári munkájának eredményét csodálhattam meg ez alkalommal, előkészítő munkáját, ahogy diákjai felkészültek a kirándulásra: az egyes helyszínek irodalmi vonatkozásait ők ismertették meg társaikkal. Mindenkinek volt testhez álló feladata, élményeiket később írásba is foglalták, fényképekkel illusztrálták, amikből hazaérkezve albumot készítettek. Az egyes évfolyamok tanulói máig megőrizték e kirándulások dokumentumait. A haza, a táj szeretetének, a tanulók viselkedéskultúrájának alakításához járultak hozzá e kirándulások.

Tüskésné számomra az írófeleség heroikus feladatának példája volt. Tudott a háttérben maradni, és áldozatos munkájával biztosította a családi hátteret, munkakörülményeket Tibor mennyiségileg is elképesztő teljesítményéhez. Férjéhez méltó munkabírását jelzi a család hétköznapi feladatainak ellátása kenyérkereső munkája mellett, az íróbarátok vendégeskedéséhez a tökéletes háziasszony szerepe, férje munkájának támogatása. Két gyermekük motiválása és felkészítése az értelmiségi létre, tudományos pályára. Életművének jelentős része pedagógus munkája mellett férje és gyermekei teljesítménye, lényük megformálása. Pályája igazolja az ismert közhelyet: Minden sikeres férfi mögött egy nagyszerű, erős asszony áll.

2019. február

NAGY IMRE

Egy Tanárnőről

Az a Tanárnő (így, nagy T-vel), akiről most felidézem két vele kapcsolatos emlékemet, Pécssett, a Leőwey Klára Gimnáziumban tanított. Diákok sokaságának adta meg az igényes szépirodalomhoz vezető út első tapasztalatait, az olvasás örömeinek élményét. Ma is tisztelettel köszöntik volt tanítványai, ha találkozhatnak vele a Surányi Miklós úton a Pálos templomtól a lakásáig vezető sétája során.

Az első emlék, amit felidézek, a hetvenes évekből való. Abban az időben a magyar nyelv és irodalom tantárgy szakfelügyelője voltam Pécssett és Baranyában. Ebből adódóan kellett ellátogatnom abba a gimnáziumba, a munkahelyére, ahol jó néhány kiváló óráját látogathattam. Az óra, amire leginkább emlékszem, Szántó Tiborral foglalkozott. Ehhez a mondathoz nyomban hozzá kell fűznöm, hogy akkoriban nem volt általános gyakorlat (sajnos, nem volt), hogy a tanár – az előírt tananyagon kívül – a helyi irodalomhoz tartozó, ám országos rangú szerzővel foglalkozzon. Szántó Tibor, jeles prózaíró, a *Dunántúl* című folyóirat szerkesztője (Bertók László felfedezője) ilyen szerző volt. Tüskésné legkiválóbb megoldása az volt, hogy az órát valójában a diákjai hozták össze, akik előzetesen kijelölt feladatok, olvasmányok alapján készítették beszámolóikat. Így került sorra a *Triciklin* című elbeszélés élményszerű ismertetése, valamint egy-egy tartalmas beszámoló hangzott el *A Denevér-kastély*, illetve a *Bálnáról is beszélünk* című regényekről. Volt azonban ennek az órának egy váratlanul adódó, különös pedagógiai tanulsága is. Az egyik tanuló ugyanis nem az íróról, hanem a könyvtervező, tipográfus Szántó Tiborról tartott beszámolót, nyilván az azonos név vezette tévútra. Vártam, hogy most mi lesz, hogyan reagál erre a helyzetre a Tanárnő? Nos, a tévedés tisztázása után a pironkodó lány még dicséretet is kapott gondos (bár a témához nem tartozó) beszámolójáért, s Tüskésné megkérte a diákot, hogy a következő órán – lám csak, milyen érdekes témára bukkantunk, mondta – készüljön referátummal a magyar könyv művészeiről, a szóba hozott Szántó mellett Kner Imréről, Tevan Andorról és a többiekéről. Azon az órán pedagógiából is sokat tanultam.

Másik emlékem egy évtizeddel későbből származik, a nyolcvanas évekhez tartozik. Ekkor már az egyetemen oktattam, és a tanszékvezetőnek, Bécsy Tamásnak az volt a terve, hogy a hallgatók, a művészeti tanszékek közötti kapcsolatot erősítendő, az irodalom mellett a társművészetekről is kapjanak tájékoztatást. Bécsy tudta rólam, hogy filmekkel is foglalkozom, s megkért, írjak egy filmelméleti tárgyú jegyzetet. Ezt valahonnan megtudták a Pedagógiai Intézetben, és megkérdezték, meg tudnám-e írni ezt a szöveget olyan tankönyvként, persze, olvasmányosan, hogy a középiskolában is használhassák. Tetszett nekem ez a dolog, a kérdésre igennel válaszoltam. Így készült el *A mozgókép és a filmalkotás* című könyvem, amely 1988-ban meg is jelent az Intézet

kiadásában. És itt lépett a történetbe Tüskés Tiborné. Ő lett a könyv gondos kiadói szerkesztője, aki nagy segítségemre volt abban, hogy az elméleti, illetve történeti tárgyú fejezeteket pedagógiai szempontból hasznosítható szakaszokkal egészíthessem ki. Ezeket a szövegeket a fiktív párbeszéd műfaji jellemzőivel ruháztam fel, s ebben igen hasznos tanácsokat kaptam a Tanárnőtől a dialógusok felépítésére nézve. A kéziratot gondosan átnézte, és tanulságos jegyzetekkel látta el. Máig hálás vagyok neki ezért.

Most látom, hogy az általam felidézett szubjektív emlékek alighanem valami személyesnél többről is vallanak. Arról, amit az „alkotó pedagógus” kifejezéssel szoktak megnevezni. Igen, a tanítás: alkotás. Ezt példázza számomra Tüskés Tiborné Szemes Anna tanári munkája.

NÉMET NEMZETISÉGI TAGOZAT, D OSZTÁLY (1967–1971)

A Tanárnő

A fogalom, amely negyvennyolc évvel az érettségi után is lázba hoz bennünket, emlékek sorát eleveníti fel, az irodalomtanárunk, Tüskés Tiborné Szemes Anna, ahogy az első órán bemutatkozott.

Mit jelentett Ő egy német nemzetiségi osztálynak 1967-ben? Olyan új világot és követelményrendszert, ami mindannyiunk számára új volt. A tételek leírása, megtanulása, azt hiszem a legtöbb időt vette el tőlünk, de megpróbáltuk. Nagy segítség volt, amikor megkaptuk a Tanárnő egy végzős osztályától a tételeket, és akkor kinyílt előttünk az irodalom kincses szelencéje. Valamennyien könyvolvasási feladatot kaptunk, és órán szemelvényeket olvastunk fel a könyvekből. Emberi léptékű irodalmi élettörténeteket hallgattunk. Irodalmi kirándulások során olyan helyekre jutottunk el, amelyekre ma is emlékszünk.

Felfigyelt a bennünk rejlő képességekre is. Támogatta osztálytársunk, Darida Miklós rendezési képességeit, aki megrendezhette Babits Mihály *Jónás könyvét*, amelyet többször bemutattak a gimnázium színpadán.

Ma is abból a tudásból élünk, amit Tőle kaptunk, amelynek kapcsán nemcsak megtanultuk, de megértettük, mit jelent, mit ér, mi a súlya a magyar irodalomnak. A Tanárnő át akarta adni ezt a széles skálájú tudást, amely a helyesírás nélkül nem volt teljes. Amikor látta, hogy ez nálunk nehézségekbe ütközik, felajánlotta, hogy a 6. órában – ha mi is vállaljuk – megtanítt bennünket helyesen írni. Boldogan vállaltuk ezt az életre szóló ajándékot.

Négy év alatt megismertük a Tanárnőt, a Nőt, aki példát mutatott viselkedéskultúrában, öltözkében, emberi tartásban. Az érettségi találkozókra már mint felnőtteknek adott útravalót. Bárhol találkoztunk vele, útmutató volt minden szava. Csak ekkor értettük meg igazán, ki Ő, és hogy abban a korban milyen bátor volt, hogy vállalta átadni azt a tudást, amihez ma is vissza tudunk nyúlni.

Álljanak itt az egyéni visszaemlékezések, amelyek visszahozzák gimnáziumi éveink szépségét, hangulatát.

Rudolf Teri

A különleges órák élményén túl csodáltam emberi tartását, bölcsességét és azt, hogy komolyan vett bennünket. Máig megmaradt annak az alkalomnak az emléke, amikor Kosztolányi *Mostan színes tintákról álmodom* c. versét felolvasta, s ahogy az arany színhez ért, az édesanyához, elcsuklott a hangja. Ez olykor még most is eszembe jut, ha már rég eltávozott szüleimre gondolok. A másik helyzet szokatlan volt: Gáborral fa-

lujáró úton néprajzi jellegű gyűjtésre érkeztek kis falunkba, Szágyra, és édesapámmal, aki földműves volt, akkoriban már idős és beteges, nagyon komolyan elbeszélgettek. Később is emlegette Tanárnő, hogy ilyen tiszta tekintetű emberrel ritkán találkozok – erre nagyon büszke voltam.

Ezt is köszönöm neki.

Mátray Enikő

Nekem is eszembe jutott az első találkozás alkalmával az a meghökkentő őszinteség és laza humorosság – ami abban az időben ugye nem igazán volt jellemző –, amikor Tanárnő a leány- és asszonynevével, szójátékkal mutatkozott be (Tüskés Tiborné / Szemes Anna). Ha nem kellően felvértezve, érzéken közelítettünk a feladathoz, kaptunk néhány „szúrós” megjegyzést.

A magyar szakkör keretében több napos kiránduláson voltunk 1968. április 21–24-én. A zöld borítású útinaplót, amelyet Sebők Tünde állított össze, és még többen mások, a mai napig őrzöm. A háromnapos irodalmi/történelmi kirándulás állomásai: Nikla, Keszthely, Tapolca, Sümeg, Egyházashetye, Savaria (Szombathely), Ják, Kőszeg, Sopron, Nagycenk, Fertőd, Győr, Abda, Pannonhalma, Zirc, Balatonfüred, Tihany, Balatonszárszó. Rengeteg kézzelfogható élmény, amelyek életet leheltek a száraz iskolai tananyagba.

Emlékezetes az az első balatoni találkozásunk, amikor a mindenkit felvidító lemenő nap látványában osztoztunk egymással, de a beszélgetés témájára a meglepetés miatt már nem emlékezem. Élénken él bennem egy kb. tizenöt évvel ezelőtti találkozásunk, amikor Balatonfenyvesen a kora esti órákban a parti sétányon találkoztunk, és lepődtünk meg – én jobban, mert a Tanárnő szinte semmit nem változott. Vele emlékezhettem az együtt töltött pécsi magyarórákra, és meghatott, hogy a Tanárnő a több száz diákból az egyre, azaz rám is emlékezett.

Lipók Éva

Ami nekem maradandó egyéni emlékem a gimnáziumi éveimből, az, ahogyan megismertette, és örök életre megszerettette velem Németh László műveit. Ezt a rajongásomat – mert akkor tényleg az volt – tovább tudtam adni édesapámnak, ezért is hálas vagyok neki.

Lehet, hogy rosszul emlékszem, de az egyik érettségi találkozón egy könyvből is idézett, felírtam akkor a címét, mert akkor és ott nagyon megérintett: Jean-Pierre Dubois-Dumée, *Múlik az idő, de nem öregszünk*. Sajnos ezt az élményt hagytam feledésbe merülni. Most megszerzem a könyvet, és elolvasom.

Schäffer István

Egy lelkiismeretes, következetes pedagógusnak ismertem meg, igen tiszta lelkű, hozta ezt magával a találkozókra is.

Darida Miklós

Amikor felidézem Tanárnőnk, Tüskés Tiborné magyaróráit, a sok emlék közül azokat keresem, amelyek meghatározóak voltak színházrendezői és tanári pályám alakulásában.

A Pécsi Nemzeti Színház akkor (1967–1971 között) fénykorát élte. Minden évadot Shakespeare egy művével nyitott, ekkor kezdtek minden évben Illyés Gyulától egy-egy darabot bemutatni. Az előadásokra Tanárnő bennünket alaposan felkészített, értetűk is az előadásokat, melyek a mai napig emlékeztetésekként számomra.

Irodalomórán gyakran szóba került a pécsi irodalmi élet, ennek köszönhetően már gimnazistaként rendszeres olvasója voltam a *Jelenkornak*. Később sok estét tartottam és rendeztem pécsi írók-költők műveiből, nem csupán idehaza, hanem négy alkalommal Erdélyben, többek között a Kolozsvári Állami Magyar Színházban és a híres nagyenyedi Bethlen Kollégiumban is. A pécsi irodalom szeretetét is Tanárnőnek köszönhetem.

Sokat hallottunk Tőle Németh Lászlóról, ami akkor (hatvanas évek vége!) nagy szó volt. Rendezőként „faltam” történelmi és társadalmi drámáit, tanárként pedagógiai írásait. Utóbbiakat tanári működésem alatt folyamatosan tanulmányoztam, meghatározta pedagógiai gondolkodásomat. Kodolányi János sem szerepelt a tananyagban, de – hála Tanárnőnek – mai napig legkedvesebb magyar regényíróim egyike. Egy folyóiratban egy írásom is megjelent Kodolányi pécsváradi gyermekeiről.

Kedves emlékem egy irodalmi kirándulás, amit Tanárnő szervezett és vezetett: Petőfi nyomán jártuk be a Kiskunságot. Később tanárként ez a kirándulás volt számomra a példa: hogyan kell egy kirándulást megszervezni, hazánk szép tájait írók, költők szemszögéből diákjainknak bemutatni.

Kedves Tanárnő: hálás szívvel köszönöm!

Véghegyi Erzsébet

Sok élményem, emlékem van a gimnáziumi évekből a Tanárnőről. Neki köszönhetem azt az irodalmi műveltséget, amely gazdag útravalót adott, és lehetett rá építeni. Megtanultam, mi az érték, és eszerint tudtam a későbbiekben választani. Lehetőséget adott a hazai és a nemzetközi kortárs irodalom megismerésére. Lehetővé tette a pécsi írókkal, költőkkel való találkozást. Még riportot is készíthettem velük. Kodolányi János könyvei meghatározták életemet. Mivel pécsi vagyok, sokszor találkoztunk, és életem nagyon nehéz pillanataiban adott tanácsot, útmutatást. Nem engedte el a kezünket.

Minden osztálytalálkozónkra eljött. Az egyik találkozón, amelyre nagyon emlékszem, és még ma is összeszorul a szívem, őszintén elmondta nekünk élete buktatóit. Menyire meg szeretett volna felelni az elvárásoknak, mint tanár, mint feleség, mint anya, és ehhez az Istenbe vetett töretlen hit adta az erőt. Ezen az osztálytalálkozón osztályfőnökünk, Herbert Mici néni² és némettanárnőnk, Husznainé Ida is megerősítették a Tanárnő szavait, és szellemi-lelki útravalót adtak életünk rögzös útjaira, amiért a mai napig hálával tartozom. Nagyon köszönöm.

(Összeállította Véghelyi Erzsébet)

2 Herbert Jánosné Járó Mária matematika–fizika szakos tanár, 1951-től tanított a Leőwey Klára Gimnáziumban. *A pécsi állami Leőwey Klára Általános Leánygimnázium*, i. m., 48.

NYITRAY KORNÉLIA

„Az életet már megjártam”

Ez az írás egy közösségi média terében feltett kérdéssel indult. Tüskés Tiborné Szemes Anna egykori tanítványait kérte unokája, Tüskés Anna, hogy jelentkezzenek. Megdobtam a szívem. A Tanárnő emléke, személye a mai napig mélyen él bennem, nem tudtam szó nélkül tovább lapozni, bár nem sokat írogatok efféle „bejegyzéseket”. A múlt emlékei így fonódtak bele napjaink digitális terébe... „Kedves Anna! – írtam válaszul –, a nagymamája a Leőweyben (Leőwey Klára Gimnáziumban) volt magyartanárom 1978–1982 között. Az egyik olyan tanárom volt a gimnáziumi éveken (ha nem az egyetlen), akire mai napig szinte naponta emlékszem. Bennem él; hiszem, hogy viszem tovább a lelkét én is, ahogy sokan mások szerte a világban. Nem csak tanár, de lélektanító is volt. Példa arra, hogy az igényességgel ötvözött követelmény („szigor”) szerethető és motiváló lehet. Szeretettel és mosollyal gondolok rá.” Ezt később a mostani írás felkérésére adott válaszomban még ennyivel egészítettem ki: „Kedves Gábor! Édesanyjátoktól nem csak hatalmas tudást kaptam, emberként is nagy hatással volt rám, és sok szerepe van abban, hogy azzá fejlődtem, aki vagyok.”

Mindez jól összefoglalja a Tanárnőhöz fűződő emlékeimet, de kanyarodjunk most vissza a kezdetekhez, és tekintsük át a kép megszületésének, formálódásának folyamatát. Már mosolygok is magamban: milyen találó szó a „megszületés” erre a kezdetre. Kettőnk kapcsolata ugyanis nem indult fájdalommentesen.

Az első botladozások nehézségei

A komlói általános iskolából a pécsi „elit gimnázium elit biológia tagozatos osztályában” orvosnak készültem, ám a nyelvtanórai eredményeim alapján úgy tűnt, erre kevés esélyem lesz. Kemény elvárások voltak; akkor úgy éreztük, kegyetlenül kemények (ma úgy gondolom, bárcsak máig megmaradtak volna, és a mai ifjúság is a vérében érezhetné a szép és helyes magyar írástudást...). A nyelvtanórák röpdolgozattal kezdődtek. Elővettük az írólapot, és három oszlopba osztva teleírtuk a tollba mondott szavak sokaságát. Három hiba már egyest jelentett (én így emlékszem). Akkor is, ha típushiba ismétlődött csupán – vagyis ha egy szabályt nem tudtunk, az már megalapozhatta az elégtelent. Könnyörtelen mérce? Minden bizonnyal. És megérte? Kétségtelenül! A mai napig ebből élek, ennek köszönhetem, hogy merek írni (bár ma már a helyesírássellenőrző alkalmazások világában élünk, hasonlatos ez ahhoz, ahogy összeadni és kivonni is érdemes megtanulni, még akkor is, ha van számológépünk). Akkor azonban ebből csupán annyit láttam, hogy bizony félévhez közeledve az osztály jelentős részével

egyetemben nyelvtanból bukásra álltam, és csak némi jóindulattal kaptam kettést a bizonyítványban.

Megjegyzem, az első évben amúgy is nehezen ment a beilleszkedés a gimnáziumi közegbe. Otthonról elkerülve a lánykollégium légkörébe próbáltam beilleszkedni. Nem ment könnyen. Zárkózott természetemmel nehéz volt hirtelen 14 másik lánnyal egy teremben hálni. Szokatlan volt az is, hogy egy hatalmas teremben többedmagammal együtt, csendben az asztalnál ülve kellett a szilencium alatt tanulni. Nekem ez elvesztegetett idő volt, legfeljebb az írásos házi feladatokat tudtam így elkészíteni. A lexikális anyagot a mai napig képtelen vagyok mozdulatlanul ülve megtanulni, járkálnom, mozognom kell közben, helyet és helyzetet változtatnom; leveszek könyveket a polcra, utánanézek részleteknek, rajzolok, felvázolok gondolatokat, ötleteket, következtetéseket. A dolgozószobám fala is olyan, hogy van egy nagy felület, amire írhatok, rajzolhatok, mintegy letörölhető táblára. Szeretek közben másokat is megkérdezni, véleményt cserélni. Úgy éreztem, ez a néma ülés mindezt lefojtja, lehetetlenné teszi, és ez bénítólag hatott akkor rám. Nem nagyon ment így a tanulás.

Fogódzkodók

Mégis miben rejlik, hogy egy ilyen kezdés után „a Tanárnő” lett az a tanítóm, akire máig szeretettel emlékszem? Ezt az érdekes kérdést járom körbe most, bízva abban, hogy e körutazásban mások is ráláthatnak majd a Tanárnő személyiségére, munkájára, érdemeire.

Önbizalom és hit

A Tanárnő bemutatkozása meghatározó kezdeti élmény ebben. Csak úgy a mihez tartás végett már a legelső órán hangsúlyozta, hogy mire készülünk, merthogy ő nem csak „tüskés” lett, de „szemesnek” is született. Akkor ezen jól nevettünk, később pedig többször felidéztük, és nekem bizony sokat segített abban, hogy túllépjek a kezdeti nehézségeken. Azzal, hogy ezt tudtukra adta, azt erősítette bennem, hogy nemcsak velem van baj, másoknak is lehettek nehézségei, és hát nagy valószínűséggel a többségük leérettségizett... Abban is önbizalmat adott, hogy a Tanárnő nem minket bélyegez meg a rossz jeggyel; tudja ő, hogy nem könnyű nekünk, ám ez nem ok arra, hogy lejjebb vigyük a mércét. Inkább szép türelmesen, kitartóan, mosolyogva követte, ahogy óráról órára lassacskán egyre kevesebb hibával írtuk a szavakat. Ez erőt adott, reményt; nem adtam fel, szorgosan készültem, írtam én is a dolgozatokat, és a második félévre már egész jól belejöttem a szabályok ismeretébe.

Megbocsátás

Az előítéletektől mentes, szerető befogadást akkor is megéltem, amikor a kollégiumi évek alatt egy zúros ügybe keveredtem. Négy lány közül én voltam az, aki végül nem kaptam tantestületi intőt, „csak” osztályfőnöki figyelmeztetést. A történet, ami miatt

ez a büntetés ért bennünket, a jelen írás szempontjából nem lényeges, sokkal említésre méltóbb az, amit ezután a tanárok részéről éreztem. Tüskés tanárnő ítéletétől féltem legjobban. Addigra már egész szépen haladtam a tanulásban, úgy éreztem, már egy kedves tanítványként tekint rám, ám most attól rettegettem, hogy mindent lerombolt ez az esemény. Félve néztem a szemébe az órákon, lesújtó tekintetre, szidalmas megjegyzésekre számítottam. El sem akartam hinni, hogy egy rosszálló, mégis inkább a teljes igazságra kíváncsi és elfogadó hangnemű, „maguk meg mibe keveredtek?” kérdéssel és az azt követő meghallgatással a történet le lett zárva. Máig hálás vagyok ezért a támogató, együttérző és megbocsájto fogadtatásért, ami segített túllendülni ezen a mélypontra, reményt adott azokban a nehéz pillanatokban. Jól van, hát ez hiba volt, de ettől még értékes maradtam, és lehetőségem van a korrigálásra.

A második tanévtől már kivívtam, hogy nem kellett a kollégiumban maradnom. „Bejáró” lettem. Megváltozott a társaság és a közeg, amiben mozogtam. Nagyobb felelősséggel is járt, hogy nem a szomszédból kellett reggel beérnem a csengetésre, hanem egy Komló melletti kis tanyáról, háromszori átszállással buszoztam mindennap odafele, majd hazafelé. Ez volt az az időszak, ami a Tanárnőhöz fűződő kapcsolatomat is gyökeresen átformálta.

A szemlélet érlelődése

Az irodalom varázsa

A kezemet a szívemre téve azért most is azt kell mondanom, hogy sosem lett a kedvencem a nyelvtanóra. Annál inkább kárpótoltak az irodalomórák. Ez sem könnyedén indult, bele kellett jönnöm a sok olvasásba, és rá kellett hangolódnom egy elvontabb látásmódra. S bár az elején döcögősen ment, túlzás nélkül mondhatom, hogy ezt ennek dacára már a legelejétől nagyon élveztem. Az első lépéseknél talán a szépséggel és a világ sokrétűségével való összeismerkedés vonzott, amit oly csodálatosan tárt elénk a Tanárnő. Aztán az összefüggések felismerése, a látásmód finomodása, a kritikus szellem kibontakozása épült erre rá. Arra, hogy volt-e egyáltalán irodalomkönyvünk, nem is emlékszem; az órán hallottakból készültem, amiket szorgosan jegyzeteltem. Az órák varázsa talán abban az egyedi ötvözetben rejlett, ahogyan a Tanárnő a tényszerű adatokat a történelmi környezetbe, életútba ágyazva lelkesen mesélte nekünk, kérdéseket tett fel, elgondolkodtatott bennünket. Nemcsak átolvastuk, hanem el is olvastuk a verseket és hosszabb műveket, sőt a sorok között is tanultunk olvasni kisebb-nagyobb sikerrel.

Az elvek megtestesítése

Nem tudtunk mindent pontosan, csupán foszlányokat, utalásokat hallottunk a politikai helyzetre, arra, hogy miért nem taníthatott történelmet. Szerintem nagy veszteség volt a diákok számára. Én nagyon sajnálom, hogy nem tőle tanultam a történelmet. Olyan spirituszt vitt a magyarórákba, hogy képtelenség volt nem megszeretni. Valami ilyesmi hiányzott nekem a történelemórákból. Ott csak adatokat tanultunk, mégha

nagyon kedves és jóságos is volt a tanárunk, ez valahogy kevés volt ahhoz, hogy minél többet akarjunk tudni. Örülök, hogy azért a történelemből is potyogott egy-két morzsa az irodalom asztalára, amit felcsipegethettünk...

Volt egy tanárnőnk, akit megfosztottak az egyik tantárgyától, amit szeretett volna szívből tanítani. Egy tanárnő, akiből ennek ellenére sem érződött sértődöttség vagy utálat, ellenségeskedés. Talán csak némi megvetés. És aki a fásultság helyett azzal vágott vissza, hogy töretlen lelkesedéssel tanított a magyarórákon.

A felnőtt kapcsolat formálódása

A gimnázium harmadik-negyedik évére már egy egészen kötetlen, szinte baráti kapcsolat formálódott az osztály egy kisebb csapata és a Tanárnő között. Talán ennek köszönhető, hogy az iskolán kívül is volt alkalmunk találkozni vele. Feledhetetlen emlék marad, amikor egy festés után ezzel a kis csapattal segítettünk a lakásában a könyvek visszapakolásában. Utána meleg kakaót és kalácsot kaptunk, azzal ünnepeelve, hogy az irodalom visszaköltözhetett régi becses helyére. Rengeteg könyv, móka, kacagás, és a gondoskodó szeretet kakaóillattal vegyített emléke. Átmelegszik most is a szívem, és mosolyra húzódik a szám, ahogy visszagondolok rá.

A másik iskolán kívüli emlék, amikor nyáron a Balatonon látogattuk meg a barátnőmmel. A fák árnyékába húzódva ültünk a forró melegben a kertben. Már nem tudom, miről beszéltünk, csak a közvetlen, befogadó szeretetet élem át, ahogy visszaemlékszem. A baráti fülekre emlékszem, őrá, aki kedvesen kíváncsi a történeteinkre, aki nem prédikál, csak meghallgat, és elgondolkodtató kérdéseket tesz fel. Kedvesen és határozottan. Sokszor hiányzott utána nekem egy ilyen reflexiós felület.

Hát így vált a Tanárnő a rettegett tanárból egy elveihez hű, kemény, mégis elfogadó, igazságos és megértő, nem csak az érettségire tanító, de az életre nevelő emberré bennem. A mesterré, aki képes a diákjait motiválni, értéket ad, példát mutat, akire felnézünk. Aki a kérdéseivel csak a talajt biztosítja a fejlődéshez, nem vonszol maga után vagy lökdös előre. Nem attól boldog, ha egyetértünk vele, hanem attól, ha vannak elveink, és merünk vele vitatkozni. Akit szeretnénk megörvendeztetni azzal, hogy nyitott, gondolkodó, másokat is meghallgató, mégis önállóan döntő, és az elveit vállaló emberré formálódunk a szeme láttára.

Amiért azóta is hálás vagyok

Bár az irodalom a szívem ügyévé vált, az orvossá válástól ez nem térített el. És ez szerintem így van jól: miért kellene minden irodalomkedvelőből bölcsésznek lennie? Menynyivel szebben dolgozhatnának az orvosok, mérnökök, rendőrök és a többiek, ha több volna köztük a szépirodalmat ismerő?

Sokfelé vezetett az utam, megéltem boldog és viszontagságos időszakokat munkában, magánéletben egyaránt. Most visszatekintve érdekes tudatosítani, hogy a tartás és kitartás, amit példaként kaptam, hogyan szívódott bele az én lényembe is. Nem konkrét szavak csengenek a fülemben, inkább úgy érzem, a részemmé vált. A jó időszakokban értékként vezetett, a nehéz helyzetekben pedig reményt, hitet és tartást adott.

A fogalmazási készségem nem professzionális, ezzel tisztában vagyok, és elnézést is kérek minden olvasótól, ha bárdolatlan az írásom. Annyira azonban mégis fejlett, hogy orvosi körökben általában kitűntem a ténylegesen magyar nyelvre átírt angol cikkfordításaimmal. Ahogy tapasztaltam ugyanis, valaki vagy angolul tud, vagy magyarul, vagy az orvosi témákkal van tisztában, a három ötvözete ritkán van meg egy emberben.

A későbbi marketinges és a jelenlegi orvosszakértői munkakörömben még közvetlenebb hasznát vehetem a gimnáziumban belém ivódott stílusnak, hiszen kiadványokat készítek, cikkeket fordítok, és szóban is kommunikálok, tárgyalok, előadásokat, képzéseket tartok.

Végül, de nem utolsó sorban jó érzéssel tölt el az is, hogy szépen ki tudom fejezni magam a hétköznapijaimban és magánéletemben. Hiszem és vallom, hogy ez gazdagítja és mélyíti a kapcsolataimat, és bízom benne, hogy néhány cseppet a gyerekeim lelkébe is csöpögtettem a Tanárnőtől kapott stílusból.

Annyi év után

Érdekes volt hallani a felkérést, és végiggondolni, ahogy a Tanárnőtől az unokáig vezetett az élet fonala. Furcsa érzés volt Annával, az unokával levelezni. Egy jófajta furcsa érzés. Amiben az is benne van, hogy a gyermekek és unokák is tovább viszik az értékeket. És abban, hogy ilyen szeretettel készülnek egy meglepetés összeállítására, valahol ott van benne a Tanárnő is, hiszen az ő nevelése köszön vissza belőle. Ezekről a nemes érzésektől egészen különleges számomra ez a felkérés.

Azután érdekes volt visszagondolni ezekre az időkre, feleleveníteni és megfogalmazni, ami amúgy is itt van bennem, csak nem mondom ki, nem tudatosítom magamban.

Nem kevés szorongás van bennem, ahogy írok. Szeretnék megfelelni, és szeretném azzal megköszönni, amit kaptam a Tanárnőtől, hogy büszke lehet rám. És most könnyben úszik a szemem, ahogy ezt leírom. Igen, ez is egyfajta szeretet...

Az biztos, hogy nincs még egy tanárom, akiről így, vagy csak hasonlóan tudnék írni. Talán ebben az egy mondatban minden benne van.

NYÚLNÉ RÉVFALVI ILDIKÓ

Emlékeim A TANÁRNŐRŐL

Bár magunk közt csak „Tüsi néninek” emlegettük, de Ő volt számunkra A TANÁRNŐ, így nagy betűkkel.

Őt a diákok vagy szinte rajongásig szerették, vagy nem szerették. Középut nem volt. Én az első „táborba” tartoztam. Életem egyik meghatározó személyisége. Mindig is tanár akartam lenni, de mivel Ő nagyon magasra tette a mércét, először nem mertem magyar szakra jelentkezni, bár titokban vágytam rá. Ő erősített meg, hogy mégis oda menjek, s nem bántam meg. Ő is örült ennek. Példaképnek tekintettem, biztató szavai a későbbiekben is erőt adtak. Mivel „grafomán-fajta” vagyok, naplót vezettem, így maradhattak meg az utolsó órán elhangzott búcsúszavai, amit most idézhetek.

1971. máj. 6.

„Nem szeretek búcsúzni, szívesebben fogok kezét az ajtóban, mint a peronon állva integetek a távolodó, ponttá zsugorodó, végtelenbe vesző vonat után. Az itt maradónak mindig nehezebb, mint az elmenőnek. Tulajdonképpen nem is búcsúzni kellene, hanem köszönni. Hiszen az iskola valamiféle szövetség. A diákon és a tanáron is múlik. Köszönöm, hogy vállalták ezt a szövetséget. Visszaemlékezve majd meglátják, ez volt életük legnyugalmasabb időszaka. Hiszen idejüket megszabta az órarend, a tanulás. Ezután a maguk tapasztalatai alapján kell kiépíteni állásfoglalásukat, ha el tudják érni ezt a bölcsességet. Nemrég eljutottam abba az iskolába, ahol 23 évvel ezelőtt én is úgy álltam virággal a kezemben, ahogy maguk is fognak, énekeltem a Gaudeamus igiturt, 23 év nagy idő, az ember ezalatt óriási változáson megy át. Csak egyet ne felejtsek el, a tudás nem valami köbtartalomra mért fazék, ami vagy tele van, vagy félig, vagy üres. A tudást mindig gyarapítani, gazdagítani kell. Lassan homályba vesznek a könyvek, füzetek, csak a kellemesre emlékeznek vissza. Sokat el fognak felejtani abból, amit tanultak, de mindig maradjon meg magukban az igény, akkor nem volt hiába!

Mit is mondhatnék még útravalóul? Ebben az osztályban mindig elemi erővel tört fel a kritika, akár egy-egy fél jegy hatására is. Maradjon meg mindig az igazságszeretetük, a kritikai érzékük, nem a meghunyászkodás, persze nem azt mondom, hogy az értelmetlen ellenkezés. Őrizzék meg a tisztaságot, őszinteséget, emberséget!

Mikor maguk születtek, mindenki nevetett, csak maguk sírtak. Próbáljanak úgy élni, hogyha eljön a haláluk, mindenki sírjon, de maguk tudjanak mosolyogni.

Hogy mindezt őszintén átérzve mondhassam, azt a 23 évvel ezelőttit idézem fel magamban. Mosolyogva kellene búcsúznom, s azt is teszem – legalábbis megpróbálom –, s innen, a peron sárga kőkövairől kívánom, hogy legyen boldogabb a sorsuk, érjenek el többet, mint a 23 évvel ezelőttiek, s tegyék szebbé, emberibbé az életet, mint a 23 évvel ezelőtti nemzedék tehetette!”

Abban az időben (1967–1971) különlegesnek számító módszerei voltak. Tankönyvet szinte nem is használtunk, az ő előadásait jegyzeteltük. (Volt, akinek ez nem tetszett, diáknak, kollegának egyaránt.) Később, a felsőfokú tanulmányaim idején nagy segítség volt, hogy nála megtanulhattam figyelni, kiszűrni és jegyzetelni a lényegét. Szigorú volt, sokat követelt, ugyanakkor nagyon igazságos és emberséges. Különös volt az is, hogy magázott bennünket, de nála ez a tiszteletet jelentette.

Vidámság és humor is volt az órákon. Lehetett vele „alkut kötni”: ha tisztességesen készültünk, megengedte, hogy vicceket is meséljünk. Ezzel mi néha visszaéltünk, ha el akartuk húzni az órát. Erre az volt a kikötés, hogy óránként csak egy vicc jöhet. No, a mi leleményes osztálytársunk (sajnos már nincs az élők közt) ekkor rukkolt elő véget nem érő vicceivel, Andrej Andrejevics Andrejev, a híres betörő és Szergej Szergejevics Szergejev, a híres detektív szereplésével. Szegény Tanárnő a fejét fogta, de alku az alku, csak az engedélyezett egy vicc volt...

Gyakran mondogatta: „én nemcsak Tüskés vagyok, de Szemes is, úgysem tudnak semmit eltitkolni előlem.”

A mi osztályunkat különösen szerette, többen érdeklődtünk az irodalom iránt, sokszor voltak „ünnepi órák”, amikor magunk rendezte műsort mutattunk be – itt „alapozott” Böhm Gyuri is, aki ma neves rendező.

A Tanárnő keltette fel az érdeklődésünket a különböző kulturális rendezvények iránt, Pécs bővelkedett abban az időben ilyen eseményekben. Jártunk is szorgalmasan, hogy aztán az órán beszámolhassunk az élményeinkről. Így például 1970/71-ben: Tüskés Tibor Babits estje, benne a *Jónás könyve* Bánffy György előadásában, Labanc Bori est (benne részletek Tüskés Tibor könyvéből is), Berek Kati est, Radnóti műsor Besenyeivel, beszélgetés Eck Imrével, s a remek színházi előadások, melyeken még Illyés Gyula is ott volt...

Feledhetetlenek a szakköri foglalkozások, bár sokat és alaposan kellett készülni az előadásainkra, amiket közösen értékeltünk is. (Én Bartók Béláról és Tersánszkyról tartottam.) Emlékezetesek a szakköri kirándulások, melyekről többen élménybeszámolót írtunk. A legjobb részletek összevágásával képes, bekötött naplók készültek, melyeket ma is őrzök.

1968. ápr. 21–24: Berzsényi nyomában Nyugat-Magyarország, együtt a Janus Pannonius Gimnázium szakköröseivel, Tüskés tanár úrral. (Abdán a tanár úr tartott megrendítő előadást Radnótiról)

1969. ápr. 18–21: Az Alföldön főleg Petőfi emlékhelyeket kerestünk fel, de Arany, József Attila és Németh László nyomait is követtük. A kirándulásokon mindig harsozott a busz a magyar népdaloktól és a megzenésített versektől.

Szakkörösként két kiállítás rendezésében segítettem a Tanárnő szervezésében: 1969 – néprajzi kiállítás; 1970. febr. 2–28. – Huszonöt év magyar irodalma (a meghívón Fodor András aláírása, aki meglátogatta a kiállítást) Ezek a kiállítások a város kulturális életének is jelentős eseményei voltak.

A szakkör jó kapcsolatot ápolt Németh Lászlóval is, aki levelet írt szakkörünknek. Ennek a gondolatait gyakran idéztük a Tanárnővel, főleg az utolsó részt, ami nem mindenkinek tetszett abban az időben. (Ezzel köszöntem meg az érettségi elnök munkáját, és a felvételi dolgozatomba is beleírtam.) Ma is meghatározó számomra. *„Tartsanak ki a divatok szelében is amellet, aminek szépségéről és igazságáról meggyőződtek. S azt a gyertyányi fényességet, mely tetszésükbe gyűlt, adják hozzá az imbolygó világosságához, melyre szegény népiünknek oly nagy szüksége van.”* (Németh László)

Kedves személyes emlékem az utolsó szakköri foglalkozás 1971. máj. 3-án. Ugyanis a Tanárnő elfelejtette, és hazament. Ezt mi nagyon sérelmeztük, mert csodásan fel díszítettük az osztályt, s nagyon vártuk. Ezért aztán a zuhogó esőben felkerekedtünk, és felmentünk hozzá. Egész úton gyakoroltuk a mondókánkat. Mikor kinyitotta az ajtót, rákezdtek skandalva: „Eljöttünk megtartani utolsó szakköri foglalkozásunkat. Mélyen meg vagyunk bántva. – Én mint szakköri titkár – mi mint szakköri tagok – mert a Tanárnő elfelejtette! Pódiumjáték hangzott el férfi és női hangokra. Karvezető: Böhm György.” Látni kellett volna a Tanárnő arcát, hogy meglepődött. De nagyon meg is hatódott, és örült a tíz szál, minden színárnyalatban pompázó gerberának. (Ez volt a kedvenc virága, mindig ilyet adtunk neki.)

Jártunk együtt a Helikonon is – naplóm szerint – 1971. máj. 27-én. Kalandos utazás volt, a Tanárnőt apukám autójával vittük, ami lerobbant, de szerencsére éppen Fenyvesen, a nyaralójuk előtt. Amíg apukám szerelt, a Tanárnővel elmentünk bevásárolni, és ebédet készítettünk. Végül sok izgalom után időben megérkeztünk, jóval a darabunk bemutatása előtt, amiben B. Gyuri alakította a női főszerepet. Így kiderült, hogy mire kellett a titokzatos „Ádám-almák” (amiket aztán együtt megettünk).

A nyelvtant kevésbé szerette – ezt mi ki is használtuk –, igyekeztünk elbliccelni, s helyette beszélgetni. Ez annyira köztudott volt, hogy amikor felvételiztem a főiskolán, s Péczy tanár úr megkérdezte, ki tanította a magyart, a választ hallva Temesi tanár úr csak nevetett. Akkor nyelvtant nem is kérdezek – mondta.

Abban az időben még nem voltam hívő, orosz tagozatosként nem is nagyon volt ez téma köztünk. Nyíltan vele sem beszélünk vallásról, de sejtettük róla, hogy hívő. Későbbi beszélgetésekből derült ki, hogy ezért bizony néha kellemetlenségei is voltak. A naplóból idézem, amit egyszer Jézusról mondott, s ami akkor nem-hívőként is hatott rám: *„Mi az, amit a ma emberének is át kellene vennie tőle, hogy jobb, boldogabb legyen, s hogy egy eszmei társadalmat építsen? Ő az út, az igazság és az élet – de az út nem mindig egyenes, hanem görbe és meredek, s ha vissza is csúszik néha az ember, a magaslatocon mégis szédítő öröm kíséri. Szeresd felebarátodat – mikor nem azt kereszük, hogy ártsunk egymásnak, hanem bosszú helyett egy baráti kézfogást.”* (1970. dec.)

Egy másik megnyilvánulása: *„Az igazi vallásos emberről nem is mindig tudni, hogy az, csak azt látjuk, hogy valamivel jobb és igazabb ember.”* Hát ezt éreztük mi is vele kapcsolatban.

Később sem szakadt meg a kapcsolatunk, többször meglátogattam, mindig szeretettel fogadott. Felnőtt megtérőként már sokat beszélgettünk a hitről, figyelemmel kí-

sérte pap fiam és szerzetes lányom hivatását. Fiammal, Viktorral személyesen is megismerkedett, több miséjén részt vett, őrizte a tőle kapott szentképeket, a pápával készült fotóit. Mikor ajándékba vittem neki a lányom gambiai missziójáról írt könyvét, nagyon örültem a pozitív kritikájának, hiszen mindig fontos volt számomra a véleménye.

Karácsonyra, húsvétra mindig kaptam tőle üdvözetet, soha nem bolti képeslapot, hanem írógéppel írt üzenetet, rajzot, szentírási idézetet – ezeket ma is őrzöm. A gyerekeimtől 60. születésnapomra kapott albuma is írt kedves szavakat.

Örömmel várta a látogatásokat, híreket, mindig készült rá – borral, sütivel –, imádkoztunk is együtt, utazási képeket nézegettünk, mindenre kíváncsi volt. Fontos volt ez számára, mert eléggé elzártan élt, TV, rádió nélkül, de ezeket nem is igényelte.

Egyre nehezebb lett a kapcsolattartás, mert a romló hallása miatt nehezen tudtunk telefonon beszélni. A negyven és negyvenöt éves érettségi találkozónkon is részt vett, bár az utóbbit egy szomszéd segítségével tudtuk megszervezni, aki közvetített telefonon. (Jót nevettünk, mert ő Farkas volt, én pedig Nyúl.) De sikerült még 2016-ban együtt lenni a Tettye étteremben, s jól beszélgetni. Ez volt az utolsó találkozásunk.

Örülök a lehetőségnek, hogy felidézhettem ezeket az emlékeket. Egy biztos, hogy A TANÁRNŐ azon emberek között van, akik fontos szerepet játszottak az életemben, irányt, tartást adtak. Közel ötven év után még ma is hatással vannak rám az akkori szavai, tanítása, személyisége. Örülök, hogy a tanítványa lehettem. Isten áldja!

SAÁRY KATALIN

Titkok és emlékek
Négy év Osztival

Ezúton köszönöm a bizalmat Tüskés Gábornak, hogy hozzám fordult, és arra kért, hogy írjak Édesanyjáról, meséljem el a gimnáziumi emlékeimet. Azokat az emlékeket, amik a régmúlt homályába vesztek, „csenddé és illattá” nemesültek, s el voltak eddig rejtve szívem legmélyébe! Gábor nagy feladat elé állított! Édesanyjához kevesek a szavak. Amikor én találkoztam Vele, nagyon fiatalok voltunk, 1966-ot írtunk, valóban egy egyszerű és tiszta világban élő gyereklányok voltunk, akik Őmellette értünk nagykorúvá. Kötelezően hordtuk a kék iskolaköpenyt, rajta kitűzve Gimnáziumunk jelvényét, a sapka szerencsére akkoriban már nem volt „divat”. Igazgatónk, dr. Görcs László a kapuban állva ellenőrizte egyenként diákjait, hogy kellőképpen jelennek meg az iskolában. Mindez ma már legenda! Tudom, írhatnám az unalomig ismert szöveget, hogy bezzeg a mi időnkben még más volt minden! Valóban más volt minden, szebb, egyszerűbb és tisztább, olyan, mint Tüskés Tiborné, aki nekem a példaképem volt, és a mai napig az is maradt. A tanári kar Babának hívta a jellemére és a szépségére utalva, mi Osztinak szólítjuk a mai napig.

Az emlék olyan, mint a fákon a falevél. A fa rügyeket bont, kizöldül, a levél színesedni kezd, sárga, piros, rozsdabarna színekben ragyog a napfényben, aztán beteljesíti a sorsát, lehull a fáról. A fa alá hullik, takarónak, így válik avarrá, mely véd, befed és betakar. Nekem az emlékekről a falevél jut az eszembe, amikor visszanézve kutatok benne, Osztira gondolva. Számomra Ő volt az a meghatározó Tanár, akitől Édesapám mellett a legtöbb emberséget, erkölcsi tartást, szeretetet és tudást kaptam!

Tudást átadni, örökíteni nem egyszerű feladat! Irodalmat tanítani úgy, hogy egy emberöltő távlatából is emlékezz, citálj a versekből, ehhez már Tanár kell, olyan tanár, aki Ember a talpán, Aki szívvel-lélekkel és szeretettel örökíti át óriási tudását, úgy, hogy cserébe semmit sem kér! Csak ad és ad és ad, úgy, hogy előadása színes, érdekes, fenntartja a figyelmet és elvarázsol! Erre kevés tanár képes, erre születni kell. Én soha nem voltam olyan diák, akinek a tanára felé megfelelési kényszere van. Az Ő óráira öröm volt készülnöm, nekem szükségem volt a tudására, olyan választékosan fogalmazott, az előadása fel volt építve, ahogy az a nagykönyvben meg van írva: volt bevezetése, tárgyalása és befejezése. Gondolkodásra késztetett bennünket. Soha nem felejttem el azt az irodalom órát, amikor Madách Imre *Az ember tragédiája* tananyagát vettük, hogy hogyan vezetett rá bennünket a közös megoldásra. A kilencedik, párizsi szint „álom az álomban” színként nevezik, mivel az álmodó Kepler-Ádám Dantonként jelenik meg. Ezt nehezen fogtuk fel, s elég nagy fejtörés után, Vele együtt oldottuk meg.

Oszti nemcsak a magyartanárom volt, hanem az osztályfőnököm és az Irodalmi Szakkör vezetőm is. Az egész éves gyűjtő, feldolgozó munkánk eredményeként eljutot-

tunk azokra az irodalmi helyszínekre, amik még közelebb hozták hozzánk íróinkat, költőinket. Meglátogattuk Kaposváron az akkor már beteg Takáts Gyula költőt, aki otthonában fogadott bennünket. Balatonfüreden találkoztunk Lipták Gáborral, akivel érdekes beszélgetést folytattunk. Jártunk Dunavescsén, Petőfi Sándor nyomában, Szabadszálláson, József Attila életének mozzanatait keresve. Megtudtuk, hogy itt érte a Mama halálának a híre, és itt, ekkor született meg a *Kései sirató* című verse. Jártunk Nagykőrösön, a gimnáziumban, ahol Arany János kilenc évig tanított, jártunk a szegedi temetőben, Juhász Gyula és Tömörkény István sírjánál, és még sok neves helyszínen. Minderről naplót is írtunk, amik most ott sorakoznak könyvespolcainkon.

Ő nem átlagos Tanár volt, nem átlagos tudással. Az első meglepetés akkor ért, amikor mint osztályfőnök bemutatkozott: „Szemes Annának hívnak, ez a lánykori neve-men, a férjezett pedig Tüskés Tiborné, mindkettő jellememre is utal”! Ennek megkoronázásaként magázott bennünket!

Feltűnő jelenség volt, igazi Nő, akit mintha skatulyából húztak volna ki, mindig jól fésült fekete konttyal, formás lábakkal, elegáns kosztümökben, a kedvenc színe a kék volt. Pár évvel később a fekete konty elkezdett mákosodni, fehéredni, majd egyszer csak szőke konttyá változott.

Aztán jött a második meglepetés, a tanítási módszere: tankönyvet nem használtunk, az általa kidolgozott anyagot adta le nekünk, mintegy előkészítve bennünket a jegyzetelős főiskolás évekre.

Aztán a harmadik meglepetés: az osztálykirándulás 1968-ban, amit a nyarakon át tartó kukoricacímerezés előzött meg, így gyűjtöttük az apanázt a kirándulásra! Zágrábon keresztül Abbáziába utaztunk, József Attila nyomában. Visszanézve úgy gondolom, azokban az években kevés szerencsés diáknak adatott meg egy ilyen különleges út! Első találkozás a tengerrel, az esténként csillogó-villogó fénybe öltözött városokkal, Abbázia század eleji nagyvilági, romantikus villáival, pazar szállodáival, a tengerben lebukó naplemente látványával, az ott tükröződő fényekkel, Lovran a kis sikátoraival, Fiume az először látott óriási tengerjáró hajóival, Pula az amfiteátrumával elvarázsolt bennünket. Sokan az osztálytársak közül azóta is az Adria szerelmesei lettünk, és járjuk a partját hűségesen. Elegáns szállodában szálltunk meg, négyen-öten egy szép szállodai szobában. Emlékszem, én voltam az egyik „szobafelelős”. Esténként Oszti bekopogott minden szobába, de nem jött be, csak jó éjt kívánva megkérdezte, minden rendben van-e? Természetesen, válaszoltam, holott tudtam, hogy szobatársaim az éj leple alatt épp magán-kiránduláson vesznek részt, átruccantak a szomszédos Fiumébe. Ez az a titok, ami most került napvilágra!

Ízes, választékos nyelven beszélt, nem volt egyetlen felesleges szava! A nevetése a mai napig a fülemben cseng. A szeme és a nevetése most is a régi.

A sors keze, hogy a „nagy Madách” tételt húztam az érettségi szóbeli vizsgámon és a főiskolai felvételin is. Miközben a felvételin a tételt mondtam, éreztem, hogy a velem együtt ülő diáktársaim is engem hallgatnak. Amikor mondandóm végére értem, a vizsgáztató bizottságból egy dörgő hang megszólalt: „Mondja, ki volt a maga magyar-

tanára?” „Tüskés Tiborné!”, válaszoltam. Akkor, ott éreztem át, hogy milyen érzés a „siker”, és akkor, ott fogtam fel az Ő tudásának, a különleges, egyéni tanítási módszerének a nagyszerűségét. Akkor, ott elhatalmasodott rajtam a büszkeség és a hála érzése iránta; ott, akkor értettem meg, hogy milyen kincset adott a kezembe, és akkor vilant át az agyamon az ezerszer elcsépelte mondás: „a tudás, hatalom”.

Osztii! Köszönöm Önnek az átadott tudását, az emberségét, a szeretetét, a figyelmét és a gondoskodását! Életem meghatározója az a tudás, amit átadott nekem; az az emberség, amit mintának vehettem, végigkísérte életutamat, ezért úgy érzem, kevesek a köszönő szavaim!

Elköszönök, úgy, ahogy mostanában szoktunk: az Isten áldja, viszontlátásra! Azután átöleljük egymást... Amikor átölelem, a pici, törekeny asszonyt, Osztit, Juhász Gyula verse jár a fejemben.

SCHUBERT MAGDOLNA

Emlékeim Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőről

A Tanárnő 1975 és 1979 között tanított Pécsen, a Leőwey Klára Gimnáziumban, az akkori angol–francia tagozatos osztály kezdő angolosaként. A Tanárnőt híre megelőzte, a felsőbb évesek szigorú, sokat követelő pedagógusként írták le. Nem csalódtunk.

Megnyerő külsejű, törékeny, mindig csinos, szőke, többnyire a katedra jobb oldalán álló és magyarázó tanárként látom magam előtt leggyakrabban. Bizonyára sokunk számára emlékezetes bemutatkozása: „Tüskés Tiborné Szemes Anna vagyok, tüskés is, szemes is!”

Néhány hét alatt világossá vált tanítási módszere, számonkérésének módja. Büszke voltam arra, hogy az osztályunkban én kaptam az első jelest, Petrarcából feleltem. Az osztályunk akkori „nagy arcait” meg is döbbenette, hogy az addigi lenézésük és boszszantásuk egyik céltáblája, a senki kis falusi gyerek felelete elnyerte a Tanárnő tetszését.

A Tanárnő világossá tette célját: mindenkit felkészít az érettségire magyar nyelvből és irodalomból, és a továbbtanulni vágyók megkapnak minden segítséget. A kész anyag szisztematikus számonkérése mellett kibontakozási lehetőséget kapott mindenki az osztályból, aki arra kedvet érzett, így feldolgoztunk írókat, költőket – Adyra, József Attilára mai napig emlékszem. Bárki „tárgyat” választhatott, s az osztály egy része bekapcsolódott az előadásba zenével, verssel.

A Tanárnőt – kérésére – tőle tanult virágénekekkel és népdalokkal fogadtuk. Nem esett nehezünkre, komoly repertoárunk gyűlt össze a negyedik év végéig. Akkor ez szokatlannak tűnt, de szívesen tettük. Azóta megértettem, az énekléssel összerendezett bennünket lelkileg, az órákon könnyebben koncentráltunk.

A Tanárnő módszeresen számon kérte második évtől „előlről” az érettségi várható témaköreit. Az órák első tíz perce a röpdolgozatoké volt. Nem állítom, hogy nem izgultunk! Ma érteni vélem: nem hagyta elveszni a megtanultakat. A memoriter-szerűen rögzült anyagot az érettségi lámpalázában bárki „elővehette” agya hátsó zugaiból.

A Tanárnő – azt hiszem 1976-ban – Németh László emlékkiállítását szervezett és rendezett a gimnázium kisebb dísztermében. Az emlékműsor vendégeként jelen volt az író özvegye, talán egyik lánya is. A Tanárnővel közeli barátként üdvözölték egymást. Németh Lászlóról akkor még nagyon keveset tudtam. A kiállítás, az irodalmi és személyes beszélgetések, a „Szülőföldem, Mezőszilas” c. film közel hozta az író, műveit is érdeklődéssel vettük a kezünkbe. Emlékszem, nagyon meglepett, hogy mellőzöttsége idején az ötvenes években az író megtanult oroszul, hogy fordíthasson orosz klasszikusokat.

A Tanárnő formálta ízlésünket. Hallgattunk megzenésített verseket, így Koncz Zsuzsa lemezeit József Attila verseiből. Sokat olvastunk. Igényes, értékes irodalmi műveket, magyart és világirodalmat is.

Jómagam kollégista voltam. A „közösségi” lét minden előnyével és hátrányával. Az érettségi évében, februárban albérletbe költöztem; tartottam attól, nem lesz elég időm a tanulással foglalkozni. Szinte minden éjjel – volt, hogy reggel 4 óráig is – olvastam. Faltam drámát, regényt, verseket, magyart, angolt, németet, Dosztojevszkijt, Shakespeare-t, Zolát... Nem tudtam betelni.

Mindez a Tanárnőnek köszönhető. Nem volt elég „tanulni” az irodalmat, meg kellett a műveket ismerni! Az olvasás „éhségét” plántálta belénk.

A Tanárnőről tudtuk, mélyen vallásos, hitét mindenkor megvallotta. Abban az időben nem volt kockázat nélkül való magatartás. Hajlíthatatlan, egyenes jelleméről tanúskodott.

A magyar nyelv és irodalom régi kincseit közel hozta hozzánk. Erdélyi Zsuzsanna *Hegyet hágék, lőtőt lépék* c. könyvére különösen emlékszem.

Ma sokan „ostorozzák” az irodalmi művek, versek, drámarészletek szó szerinti megtanítását és számonkérését. Nem osztom a kétkedők véleményét. A tizenéves fejében van akkora „hely”, hogy mindez elférjen. A tiszta, választékos beszédhez pedig szinte nélkülözhetetlen. A szókincs bővül, a nyelv dallama fülbe mászik, és megmarad. A Tanárnő tudatosan, a hangsúlyokat, arányokat pontosan adagolva kérte számon tőlünk a „memoritert”. Mindenki gazdagodott ezáltal.

Számomra a mai napig imádsággal ér fel Janus Pannonius *A békéért* című verse. Más fordításban nem is tetszik. Nehéz percekben ez jut először eszembe. Kikerestem, a Google-ról, bár fordítóként nem Berczeli A. Károlyra emlékeztem.

Janus Pannonius
A békéért

Istenem, ó, nagyúr vagy az égben, a csillagokon túl,
nézz le szelíden e csúf földre, hol örületes
harc, szomorúság dúlja a békét, s csörgeti kardját
Mars is, amerre rohan. Pusztul az élet, Uram!
Áldd meg e földet, Atyám, nyugalom kell végre a népnek,
fájnak a harci sebek, s oly szomorú a halál!
(Fordította: Berczeli A. Károly)

Amint ígérte a Tanárnő, mindenkit felkészített a sikeres érettségire, azokat is, akik nem kívántak a magyar nyelvvel, irodalommal foglalkozni, abból felvételizni. Magam, humán érdeklődésüként is jogi pályára készültem, felvételi tantárgyaim a magyar és történelem voltak. Harmadiktól részt vettem a Tanárnő szakkörein. Az egyes téma-

köröket részletesebben, mélyebben dolgoztuk fel, mint óráinkon. Nem okozott gondot az egyetemi felvételi.

Néhányszor jártam a Surányi úti lakásában. Lenyűgözött a könyvek mennyisége, a piros szőttesek, párnák látványa.

Osztályfőnökünk Mátyás Gézáné, nekünk Klári néni volt. Nagyon szerettük. Tanárainkat vezetékneven emlegettük. Kivételt a Tanárnő jelentett. Nem kellett névvel illetnünk, a mai napig Ő számunkra „A Tanárnő”. Szeretjük, tiszteljük.

Érettségi találkozóinkra – és most lesz a negyvenedik – szaktanárként csak őt hívjuk el. Jó vele találkozni, előtte, utána kicsit megélénkül vele a kapcsolatunk. Mit sem változik. Törekény, de energikus. A találkozókön olyan írásokkal köszönt, gazdagít bennünket, hogy szinte mindig könnyekre fakadunk.

Tőle mindig csak kaptunk. Reméljük, adni is tudtunk...

Szeretettel ölelem: Schubert Magdolna

Pécs, 2019. március 30.

SOMFAI MAGDOLNA

Anna emlékére

A Tüskés házaspárral a 60-as évek közepén ismerkedtem meg, amikor férjhez mentem Arató Károlyhoz. Általa kerültem be a pécsi kulturális élet akkor igen élénk sodrásába, így a Jelenkor társaságába is. Többször került sor családi összejövetelekre Annáékkal, ilyenkor mindig remek háziasszony volt. Különösen emlékezetes maradt számomra „Rákóczi túrós” süteménye, ami maga volt a tökéletesség. Egy alkalommal nálam volt a szűk rokonság, és előtte Annát kértem meg, süssön nekem pogácsát. Amikor feltálaltam a vendégeknek, lányom megszólalt: „Anya, neked még eddig sosem sikerült ilyen finom pogácsát sütni”. Én mélyen hallgattam, hogy idegen tollakkal ékeskedem. Mai napig őrzöm szakácskönyvemben az általa nekem legépelet recepteket, többek közt a „Kanizsai almás sütit”.

Éveken át november végén bedobta postaládámba a Luca napi búza adagot.

Gyakran tettünk közös sétákat a Mikszáth Kálmán utcából indulva, Kőbányán át az Erdész úton a Bálics-tetőn lévő „birtokára”, amire nagyon büszke volt – joggal. Ezt válásuk után vette – gondolom – a fenyvesi nyaraló pótlására, igen nagy anyagi áldozattal. Megmutatta gyümölcsfáit, féltett növényeit, virágait. Több örökzöldet kaptam tőle, amik most is díszei kertemnek. Amikor egyedül arra jártam, a lakatba tűztem egy ágat, jelezve, hogy ott voltam.

Egyik séta alkalmával megmutatta a Misinára vezető túraút elején állított Mária képet, amit az Ő kezdeményezésére hoztak helyre. Sokat beszélgettünk irodalomról, az aktuális politikai helyzetről és természetesen az unokákról, akikről mindig szeretettel és büszkeséggel szólt. Emlékezetemben marad Anna unokája, akinek okosságát emelte ki, és Márton, akivel eleinte „akadtak gondjai” szüleinek. Beszámolt zalai rokoni látogatásairól, akikhez érezhetően szorosan kötődött. Visszaemlékezett a balatonfenyvesi házban töltött nyarakra, ahol gyakran látogatták őket Fodor Andrásék és Takáts Gyuláék, a somogyi barátok.

Amikor Tibor elköltözött otthonról, könyvállományuk egy részét magával vitte. Anna szomorúan mondta, hogy nagyon hiányosak a könyvespolcai. Nekem akkor halt meg Nagynénim, akinek könyvtárát én örököltem, de annak nagy része azonos volt a szüleimtől örökölt könyvekkel. Felajánlottam neki, szívesen kölcsön adom azokat, hogy feltöltsse az üres polcokat. Ezt örömmel elfogadta.

Rendszeresen futottunk össze a régi, Apáca utcai Csorba Győző Könyvtárban is. Amikor megnyílt az új Tudásközpont, én lelkesedéssel beszéltem arról. Ő ezzel nem tudott megbarátkozni, és azt mondta: „persze, mert te fiatal vagy”?!

Később ritkultak sétáink. A Mikszáth Kálmán utcai orvosi rendelőben kialakított szavazóköriben – ahol én szavazó biztos voltam – találkoztunk és beszélünk utoljára.

Akkor már érezhető volt egészségi állapotának romlása. Emlékezetemben azonban a szellemi élményeket jelentő találkozások maradtak meg.

Öröm és megtiszteltetés számomra, hogy egy „igaz ember” tisztelt meg a barátságával.

Pécs, 2021.02.09.

SZÁNTÓ MARIANN

Emlékeim Tüskés Tiborné Szemes Anna magyartanáromról

Tüskés Tiborné Szemes Anna 1978 és 1982 között tanított a Leőwey Klára Gimnáziumban. Már az első magyaróránkon nyilvánvaló volt, hogy a szikár termetű tanárnő egyedi egyéniség, és sokat követel. Azok közé a ritka emberek közé tartozott, akit vagy szeretni lehetett, vagy „utálni”. Igazából lényre senkit sem hagyott közömbösen. Ő volt az egyetlen tanárom, aki magázott a gimnáziumban, és aki nyilvánosan kritizálta az akkori rendszert és kultúrpolitikát. Sosem fogadott el semmiféle ajándékot, ezért a fiúk az osztályból egy rövidke kis ideig Robespierre, a megvesztegethetetlen néven is emlegették, amikor történelemből a francia forradalomnál tartottunk. Ha jól emlékszem, ez második osztályban lehetett.

Szívesen emlékszem vissza a tanárnő szavaiból áradó tüzre és lelkesedésre. A módszereivel nem mindig értettem egyet (diktálás), viszont lenyűgözően nagy tudását és az irodalom iránti szenvedélyét mindig tiszteltem. Neki köszönhetem, hogy szociográfiákat kezdtem olvasni, és felfedeztem Ingmar Bergman remekműveit. (Bergman azóta is egyik kedvenc rendezőm.) A társművészetek bevonása a tanításba erősítette a kreativitásom, és megszerettette velem a filmművészetet.

Tüskés Tanárnő sok hangsúlyt fektetett a hagyományok ápolására, ezen felbuzdulva elkezdtem egy kicsit kutatni a szlovákiai magyarok népszokásait, népviseleteit. Ez szorosabbá tette kapcsolatomat édesanyámmal, aki szlovákiai magyar Jókáról (ma: Jelka). Javasolta többször is, hogy magyar népdalok éneklésével várjuk az óra kezdetén. Bár éretlen tinédzserek voltunk, elfogadtuk a javaslatát, és sokszor énekeltünk neki népdalokat. Többen kezdtek táncázba is járni Tüskés Tanárnő hatására. A táncház mozgalom egy enyhe tüntetés volt az akkori rendszer ellen.

Bár a biológia tagozatról orvosi pályára szerettem volna jelentkezni, a nyelvészeti OKTV-k hatására második gimnazista koromban pályát módosítottam. Ugyan Anna néni, akit akkor Tüskés Tanárnőnek hívtam, jobban szerette az irodalmat tanítani, mint a nyelvtant, bemutatott Rónaky Editnek, aki első lépéseimet mentorálta a nyelvészeti esszék írásakor.

Anna néni nevelt minket arra, hogy részletes olvasmánynaplót írjunk nyáron. Ezt nagyon szerettem. Ezek a naplók vezettek rá az írás gyógyító erejére. Ennek később, egyéni megpróbáltatásaim során vettem igen nagy hasznát.

Nem adta könnyen az ötösöket, de hasznunkra vált ez a szigor, mert fejlődésre serkentett bennünket. Később, gyakorló tanár koromban pedig jó példa volt arra, hogyan kell tiszteletet nyerni nem túl motivált tanulóim szemében. Engedékenyebb kollégáim tanítványai kevesebb eredményt értek el, ami igazolni látszik Anna néni hozzáállását a tanításhoz.

Néhány éve a satyagrahikról olvastam egy cikket, és önkéntelenül is Anna néni jutott eszembe. Ellenzékiisége és nyíltan vállalt vallásossága ritka volt a kommunista rendszerben; kritikai gondolkodásra ösztökölt már fiatal felnőttként is sokunkat. Rendszeresen népszerűsítette a rendszer által félreállított rendezőket. Az egész osztályunk emlékszik arra, amikor fogalmazást kellett írni Kósa Ferenc Balczó Andrásról készített dokumentumfilmjéről; nem egy olyan alkotás, amelyet az akkor kultúrpolitika támogatott volna.

Önkéntes jelentkezés alapján lehetett vállalni magyar írók és költők életének bemutatását. Ez plusz tudásra és az előadói/kifejezési készség fejlesztésére nagyon jó gyakorlat volt.

Az érettségítől mindenki nagyon félt, és Anna néni lelkiismeretesen készítetett fel minket az utolsó félévben. Ekkor több fajta dolgozatot is írtunk. Összetörte a szívem, amikor életem első négyesét kaptam egy összehasonlító elemzésre. Hamlet és Antigone között vontam párhuzamot. Én apait és anyait is beleadtam, és úgy éreztem, hogy Anna néni leértékelte a munkámat. Az érettségi dolgozatom és szóbelim persze ötös lett, de ezt a sérelmet jó pár évig hordozgattam magamban. Sosem kaptam négyest magyarból, és igazságtalannak találtam az értékelést.

Sok évvel az érettségi után meg is kérdeztem tőle, hogy az valóban négyes dolgozat volt-e. Erre csak annyit mondott, hogy nem szerette volna, ha elbízom magam. Azután pedig hozzátette, hogy negyven éves tanári pályafutása alatt Gázsity Emilia és én voltunk a legokosabb tanítványai. (Nos, ez váratlanul ért; én a gyermekkori traumáimból kifolyólag az önértékelés hiányával küszködöm.)

Dicsérni nemigen szokott, de egyszer, amikor a szekszárdi Garay Gimnázium diákjait legyőztük az irodalomversenyen, azt mondta, én vagyok az élő példa arra, hogy az ő tanítványai is tudnak verset elemezni. Sok kritika érte a tantestületben a diktálás miatt, és néhány kolléga azt mondta neki, hogy nem neveli önálló gondolkodásra a diákokat, és a tanulói nem tudnak verset elemezni.

1988-ban emigráltam Kanadába, így kapcsolatunk megszakadt. Azóta kétszer látogattam meg Anna nénit; mind a kétszer Surányi Miklós úti otthonában. Válását és az állása elvesztését már filozofikus magaslathoz nézte, amikor először voltam nála. Én is elmondtam neki a megpróbáltatásokat, amik érték idegenben. Más olvasni a tragédiákat, és az irodalom világában élni, meg más megélni őket. Weöres Sándor kevésbé ismert filozófiai munkáit hozta nekem vigasztalásul. Hamvas Béla kapcsán beszéltem neki buddhista tapasztalataimról is.

Másodszor 2018 májusában jártam nála. Szerettem volna meghívni a 36. érettségi találkozónkra. Szellemileg friss volt, de már a számról olvasta a beszédem. Egy zoltárt énekelt nekem. Tüskés Anna unokájáról azt mondta, hogy „nagyon okos lány”, és büszke rá. Úgy gondolom, Anna is büszke lehet erre a nem mindennapi nagymamára!

2019 áprilisában látogatok ismét Magyarországra, és remélem, hogy személyesen tudom neki átadni a zoltáros könyvet, amit vettem neki ajándékba. Szeretném vele megosztani azt az ideológiai fejlődési utat, ami a patriarchális társadalmaktól (Magyar-

ország és Kanada) spirituális gyakorlatokon keresztül az Isteni Anya (Divine Mother) energiáinak a felfedezéséhez és egy jó értelemben vett feminizmus műveléséhez vezetett. Ha módomban áll, elénekelném neki a „Boldog Asszony Anyánk, Régi Nagy Pátronánk” kezdetű régi magyar himnusz is.

SZEDERKÉNYI ERVINNÉ

Drága Baba

A magunk, azaz a mi kettőnk közös és eltérő sorsából adódó aura, mátrix, környütlálás vizsgálata – szeretettel üzenem az illetékeseknek, ifjú és koros kutatóknak: „Hajrá, szabad a pálya!” Az óvodától az akadémiáig.

Az adott kor tényfeltáró történetei, a módszerek, minden egyéb tennivaló – egyszerű. Mi másképpen értelmeztük a szavakat. „Másként ejtjük a szót, fejünkön / másként tapad a haj.” Csak az adott tantestület tanárainak „fluktuációját”, az igazgatók névsorát, stb. kell megnézni. Ez pár perc, pár óra... és persze a kockázat...

Első köszöntésem, Szeged miatt, az egykori kartáncosból lett énekes tehetségtől:

Verdi: *Álarcosbál*, III. felvonás: Oscar tudja... kezdetű ária Lehoczky-val.

A versek?

Vörösmarty: *Emlékkönyvbe* (Szólj, gondolj, tégy jót...);

Gondolatok a könyvtárban, kiemelten az utolsó szakasz;

Ady: *Szent Lélek karavánja*;

József A.: *Eszmélet*, kiemelten az első két szakasz;

Hazám, kiemelten az első szakasz.

Záró köszöntésem, Harolyn Blackwell előadásában, újra csak:

Verdi: *Álarcosbál*, III. felvonás: Oscar tudja, de nem mondja...

Büszkén írom, átadván az utókornak: viszontagságunkban, a nekünk teremtdőtt nehéz helyzetünkben mindig tiszteltük egymást. Öllelek, emlékeinket húsz év Luca-búzás küldeményeddel körbe növesztve: Juli

TARR ÁGNES

„Drága angyalom”

Mint nyugtalan madár az ágakon,
 Helyről-helyre röpköd gondolatom,
 Szedegeti a sok szép emléket,
 Mint a méh a virágról a mézet;

Azt hiszem, éppen Petőfi sorai érzékeltetik legjobban mostani érzéseimet: a diákkorból előhívott emlékek nyomán támadt hol vidám, hol szomorkás, hol nyugtalanító gondolataimat.

Két, szorosan összefonódó oka is van a régi dolgok előhívásának: emlékeim Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőről és a közelgő 50. érettségi találkozónk.

Nyolcadikos koromban egyik kedvenc tantárgyam a kémia volt. (E mögött is egy nagyszerű tanár állt.) Ezért a továbbtanuláson gondolkodva nagyon megörültem a Leőwey Gimnáziumban induló kémia–biológia tagozatnak. Mi mégsem lettünk igazi tagozat, s ez az osztályunknak nem kis csalódást okozott. Én viszonylag hamar találtam magamnak kárpótlást a magyarórákban és a Tanárnő személyében. Fölnéztem tudására, erkölcsi tartására, még a szigora is tetszett.

Harmadik osztályban fogalmazódott meg bennem, hogy talán magyart szeretnék tanítani. Csak sok évvel később tudtam igazán fölmérni, hogy e célom elérésében a Tanárnő milyen sokat adott nekem.

Ahogy szedegetem az emlékeimet, sok kedves kép villan föl. Hárman-négyen balagunk a Surányi Miklós út felé, beszélgetünk, kicsit nevetünk, és süt a nap. Ez mindig így együtt idéződik föl bennem.

Nézegetem a könyvespolcait azzal a kimondatlan óhajjal, hogy majd valamikor nekem is ilyen lesz.

Egy meghitt délután, jóízű beszélgetés a Tanárnőnél Korda Klárral és Langó Gizivel.

Igyekeztünk mindig fehér virágokat adni neki, mert úgy tudtuk, azokat szereti. Ezt a tévhitünket ő maga oszlatta szét jó nevetve.

A levelei...!

Ahogy múltott fölöttem az idő, egyre többször szólítottam a tanítványaimat drága angyalomnak. Elég soká jöttem rá, hogy ezt a megszólítást is tőle „örököltém”.

Nagyon gyakran álmodom. Általában emlékszem is az álmaimra. A 70-es évektől hosszú ideig időnként megjelent álmomban a Tanárnő. Azt vettem észre, hogy az álmot követő napon mindig jó dolgok történnek velem. Mintha valami különös védelem alatt állnék. Már ébredéstől végtelen nyugalmat, biztonságot éreztem. Öt-hat évvel ezelőtt szakadtak meg ezek az álmok. Vagy csak szünetet tartanak?

„...tartsanak ki a divatok szelében is amellet, aminek a szépségéről és igazságáról meggyőződtek...” – ezt Németh László és a Tanárnő együtt mondják nekem, nekünk.

Az irodalmi szakkör végigkísérte az életemet. Egyrészt az ott szerzett élményeket, tapasztalatokat és tárgyi emlékeket mindig fölhasználtam tanítási óráimon. Másrészt különböző kirándulásokon, tanulmányutakon lehetőleg szót ejtettem az érintett irodalmi emlékhelyekről. Biológiatanár férjem révén tizenhét évig jártam az országot egy nagyon rokonszenves társasággal, a baranyai földrajz- és biológiatanárokkal. Ahogy közejük kerültem, rögtön fölajánlottam, hogy szívesen beszélek az adott országrész irodalmi vonatkozásairól. Nem mondhatnám, hogy kitörő örömmel fogadták a javaslatomat, de nem utasították el. A további utakon már szinte várták, hogy miről fogok mesélni. Így aztán Kis- és Nagy-Magyarország számos szegletében beszéltem a magyar irodalomról.

Tóth Ilona – Tüskés Tibornénak³

Pécs, 2019. május 4.

Drága Osztályfőnököm!

Az alábbi gondolatokkal szeretném köszönteni Ön szívem teljes szeretetével és tiszteletével:

Ha jó s balsorsod napjai,
égtáj, évszak divatjai
közt megmaradsz annak, ami
lehetsz egészen
kifosztva is épen;
lélek a lélektelenségben:
úgy leszel ember, igazi!
(Keresztury Dezső: Emberként élni)

Ezek a szavak egész eddigi életemben mindig és mindenkor visszacsengtek a fülembé[,] és ezeket a gondolatokat is Öntől kaptam, mint sok más szellemi, lelki, etikai, erkölcsi kincseket is.

Mindig és mindenkor ott munkálkodtak bennem ezek a sorok, hogy nem szabad feladni, hogy küzdeni kell, de ebben a küzdelemben meg kell maradni „EMBERNEK”! S ezt az örökérvényű üzenetet kedves Tanárnőmtől, drága Osztályfőnökömtől kaptam útravalóul.

Hallom karakteres, tisztán és mélyen csengő szavait, látom magam előtt törekény, de annál határozottabb alakját, érzem az osztálykirándulások elmélyült, érzékeny hangulatát, ahol nemzeti értékeink között botladoztunk mi kis csetlő-botló gimnazisták. S mégis teret kaphattunk ezeken az egyedülálló helyszíneken, megnyilatkozhattunk a magunk kezdetleges gondolatiságával, kiselőadásokat tarthattunk egymásnak, a Tanárnőnknek!

Hallom és látom a tanórák megfeszült perceit, az irodalom varázsának simogató érintését, felidézem a Boldog herceg Osztályfőnökömtől először hallott történetének számomra életre szóló perceit, melyek be- és átszőtték létezésem valamennyi komponensét.

3 Számítógéppel írt, kinyomtatott, kézzel aláírt levél díszborítékban, feladó és címzés nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

Drága, Tisztelt Tanárnőm!

Ön olyan soha el nem múltó értékeket adott a kezembe, lelkembe, melyek erőt adtak ahhoz, hogy méltósággal, egyenes gerinccel és jellemmel, tiszta szívvel és ésszel kormányozzam az életemet.

Erőt adtak ahhoz, hogy pedagógussá válhassak, talán a szó legnemesebb értelmében. Erőt adtak ahhoz, hogy pedagógusként magas színvonalon, elkötelezetten tevékenykedjek, melyhez látnom és éreznem, tudnom kellett az Ön különlegesen egyedi, megismételhetetlen karakterét, a NAGY Tanár személyiségét!

Minden tettemben, cselekedetemben, érzésemben, gondolatomban őrzöm és tovább viszem Önt, bennem élnek tovább az emléknyomok!

Köszönöm, hogy VAN NEKÜNK!

Bármerre járok, nincs olyan iskola, nincs olyan osztály, olyan nevelőtestületi Közösség, fórum, konferencia és értekezlet, ahol ne beszélnék Önről, az Ön nagy Tanításairól, el nem feledhető[,] különlegesen egyedi személyiségéről, kedves Lényéről!

Tisztelettel és ölelő szeretettel egykori tanítványa: Tóth Ilona

Pécs, 2019. 05. 04.

TÜSKÉS TÜNDE

Fáradhatatlanul szolgált...

A szülőről egy gyermek tud a legkevésbé objektív képet festeni. Én sem vagyok ezzel másként. A történeteim tehát a szeretet elfogult szemüvegén keresztül próbálják meg árnyalni a képet, mely a tanítványban, munkatársban, rokonban, barátban, ismerősből, szomszédban, az olvasóban már megvan. Az emlékezet egy igen nagy lyukú rosta, amin az is kihullik, amit pedig a jelenben fontosnak, feledhetetlennek érez az ember. Mi több, arra is rádöbbsen, hogy gyerekként sokkal többet kellett volna szüleit kérdegetni, meséltetni!

Édesanyám, Tüskés Tiborné Szemes Anna, Nagykanizsán született 1930. augusztus 11-én. Egyedüli gyermeke volt szüleinek, Jánosnak és Rozáliának. A távolabbi felmenőkről nem mesélt, csak annyit tudok, hogy a család eredeti neve Szélig volt, amit Nagypám magyarosított Szemesre. A takarékoság, a rend szeretete a család legtöbb tagját jellemzi.

Gyermekkoráról a barátnővel cserélt zsíros-cukros és lekváros kenyér története és egy, az Édesapja által lövedékhüvelyből készített váza maradt fenn, amit a háborúból küldött haza a családnak. Nagypámát én már nem ismerhettem. Kanizsán a nagyszülői házban még én is nyaraltam, emlékezetem megőrizte Nagymamám szépen befont, kontyba fölcsavart haját, és a vitrinben álló fehér porcelán kutyát. Talán első megrendítő találkozásom a veszteség okozta fájdalommal az volt, amikor meghozták Édesanyámnak az ő édesanyja halálának a hírért.

Sokszor szóba került a kanizsai piaristáknál töltött néhány év. Csak innen tanulhattak tovább lányok, ezért engedélyezték nekik, hogy rövid időre csatlakozzanak a fiúgimnáziumhoz. A tabló tanúsága szerint itt érettségizett egy osztályban Édesanyám és Édesapám, majd kerültek mindketten az ELTE bölcsészkarára magyar–történelem szakra. Az egyetemi évekből a sok órás hazazötykölődést a személyvonaton, a pesti villamosokat és azt az esetet szokták emlegetni, amikor Édesanyámnak szájára volt, s az orvos tanácsára a forró sütőbe kellett dugnia a fejét. Apai hagyatékom féltett kincse az a fafurulya, melyet Édesanyám ajándékozott föltehetően egyik születésnapjára Édesapámnak, aki aztán három-négy napra eltűnt, s amikor előkerült, néhány önállóan elsajátított népdallal lepte meg Édesanyámat. A furulya gyerekkorom minden családi karácsonyán előkerült, hímzett tokja rojtos-szakadt a sok évtizedes használatból.

Közös pécsi életüket egy József utcai társbérletben kezdték meg, ahol Édesapámnak nyugalmat a munkához egy, az éléskamrából nyíló parányi helyiség, a „gugyesz” biztosított, de a közös konyha, WC és fürdőszoba bizony megnehezítette az életüket. Az első fizetéséből, 50 Ft-ért vásárolt vasalót Édesanyám közel 50 évig használta. Bátyám 1955-ben született, amikor az édesanyáknak hat hét szülési szabadság után újra

munkába kellett állniuk. Édesanyám az órák közti szünetekben loholt haza szoptatni, Keresztmama segített a gyerekvigyázásban. Bátyám nagyon rossz étkű gyerek volt, ezért sokszor hallottam a „Gábikám, csak még egy kiskanállal egyél!” könyörgést. Egy csúszós téli reggel is az iskolába szaladt Édesanyám, amikor eltörte a lábát.

Négy éves voltam, amikor saját lakásba, a mecseki hegyoldalba költöztünk. Ez sok családi sétát is jelentett a Havi-hegyre, Tettyére. Édesanyám két szerepet látott el mindig száz százalékosan. Tanár volt, és támogatta Édesapám írói munkáját. Elevenen élnék bennem a szerenádok, melyeket az öt ház lakói az ablakokból ámulattal hallgattak, az osztályok megvendéglése a tetőterazon, az érettségi dolgozatok javításának izgalma és idegessége, és a sok hálás tanítványtól kapott virágsokrok, még az érettségi után évtizedekkel is. Néha én is részese lehettem egy-egy irodalmi szakköri vagy osztálykirándulásnak. Láttam a sok készülést, a diákok felkészítését az útra, s szájatva hallgattam a niklai remetéről szóló előadást vagy Nagycenken a megemlékezést Széchenyi Istvánról. Soha nem láttam volna disznóölést, soha nem tudnám milyen a buzsáki rátét, soha nem teríthettem volna meg Németh Lászlónak, és nem őrizhetnék lepréselt havasi gyopárt Sopronból, ha Édesanyám irodalmi szakkörének rendezvényein néha én is részt nem vehetek. Bár én nem a magyar szakot választottam hivatásnak, de az irodalom, a művészetek szeretetét biztosan tőle kaptam. Unokái az ő teteleit használták az érettségire való fölkészüléshez. S amikor korongozni volt kedvem, fölhajtottam a legjobb hódmezővásárhelyi fazekast, aki egy hétre befogadott, vagy ha linómetaszt akartam tanulni, elküldött a Pécsi Kisgrafika Barátok Körébe. Bártfai Márta nénit is megfűzte, hogy bár „kicsit dundi a kislány”, fogadják be balettozni. Nem tudok úgy őszibarackba harapni, hogy ne jutna eszembe Takáts Gyula becehegyi kertje, ahol Édesanyámmal a fáról szedhettük a gyümölcsöt, melynek leve aztán mindkettőnk arcán-száján végigfolyt, s mi csak nevtünk, és élveztük a fenséges ízeket.

Feleségként fáradhatatlanul szolgálta Édesapámat. Ha kellett, fájós fejét masszírozta; ha nem jelent meg a várva-várt könyv karácsonyra, egy nulladik példányt kikunyerált a nyomdából. Ha meglátogattak bennünket a kortárs írók, olyan finom ebédeket főzött, olyan almáspitét, négerkockát sütött, ami miatt máskor is szívesen eljöttek. Unokái a mai napig emlegetik Mamika karácsonyi gesztenyealagutját, a dülöngélős pogácsáit és a kosárkákat, amiket csak ő tudott olyan finomra készíteni. Esküvőmre a géppel írt szakácskönyvét kaptam ajándékba, amiből ma is megpróbálom az otthoni ízeket előcsalogatni.

És mindig a háttérben maradt. Vajon ki tudja, hány könyv korrektúráját javította, hány jó tanácsot adott nehéz helyzetben, s milyen mély fájdalomban élt több évtizeden át, amikor mindez nem volt elég a család egyben tartásához. A terheit, megaláztatásait emelt fejjel, egyenes gerinccel viselte. Nem panaszkodott, amikor a hite miatt, néhány évvel nyugdíjazása előtt kitétték az iskolából. Nem neheztelt, amikor rajta álltak bosszút az akkori hatalmasok a férje „bűnei” miatt.

Kapcsolatunk nagyon szép része fűződik Balatonfenyveshez. Tisztán látom magam előtt, hogy eleinte kukoricatábla volt az épülő apró házzal szemben, ahonnan a kuko-

ricababákat törtem, majd az ágynemű cipelését Pécsről Fenyvesre és vissza, mert nem volt váltás. Édesanyámnak a Balaton és a napfény a teljes kikapcsolódást és felüdülést jelentette. Órákig tudott a napon feküdni, közben verseket mondtunk, megzenésített verseket énekeltünk. Hajnalban evezünk ki a Zöld Szörny, majd a Déli Part nevű csónakon, hódítottuk meg a halászokat, akik fogással, süllővel hálálták meg a mosolyunkat. A barackbefőzések, a málnaeltevések, a családi mosogatás a kútnál (sokáig nem volt folyóvíz), a kútba ejtett fasírozott (az volt a hűtőszekrény!) a családi legendárium örök történeteinek tartoznak. Egy kettesben eltöltött téli hétvége emléke különösen elevenen él bennem. Begyűjtött a cserépkályhába, s amíg az melegedett, mi lementünk a befagyott Balatonra csúszkálni, sétálni. Végighemperegtünk az érintetlen hóban, és sokat neveltünk. Az ő takarékos életének köszönhetjük bátyámmal együtt az első saját otthonunkat is. Unokáit mindig szeretettel hívta meggyet magozni, könyvet porolni.

A mecseki „birtok” megvétele új élményekkel, kihívásokkal gazdagította. Gyümölcsfákat telepített, órákig vágta a fűvet, lendülettel húzta a ciszternából a vizet; örült minden erdei termésnek, makknak, toboznak; babakocsin tolta le a termést, s csak nagyon ritkán evett vásárolt gyümölcsöt. Évekig gondozta a mecseki Madonna kegyképet, virágot vitt, bokrot ültetett, és rendíthetetlenül énekelt hangosan, hálával, néha panaszosan. A hosszú, magányos mecseki sétáira legtöbbször volt tanítványai kísérték el. Imádkozott a betegekért, a családjáért, a világ jobbra fordulásáért.

Egy ilyen szubjektív visszaemlékezésnek nem lehet feladata se a teljes élet, se az óhatatlanul okozott sebek számbavétele. De valahogy mégis lehet, és szándékom szerint az is, amibe beletartozik, hogy megsimogassam ráncos kezét, sokadszor is elmeséljem, hogyan telik egy napom, együtt énekeljük a *Virágok vetélkedését*, és megköszönjem a Mindenhatónak az ÉDESANYÁMAT.

WOLFART-STANG MÁRIA

TANÁRNŐ

Igen, így, csupa nagybetűvel.

Osztályunk, a II. D, amellyel 1964 szeptemberében találkozott először Tanárnő a Leőwey Klára Gimnáziumban, nagy kihívás volt számára. Ő mindenesetre így készült rá. Ugyan már, hallom az ellenvetést, tizenkét év gyakorlatával, a közismerten legendás műveltségével, pedagógiai tapasztalatával, mi indokolhatta ezt a várakozást? A tanulók jelentős részének anyanyelve volt a vélt nehézség, merthogy ez az osztály a német nemzetiségi tagozathoz tartozott. Itt bizony akkoriban több diák is volt, akinek faluja német nyelvjárása volt az anyanyelve, és csak az óvoda, majd inkább az iskola hozta a változást, a váltást: megtanultak beszélni, majd írni és olvasni – magyarul. Legtöbbjüknek sikerült, és magyarul, kulturális anyanyelvükön biztos lábon álltak nemsokára, a német nyelvjárás szóbeliségéből magyar irodalmi nyelven váltottak az írásbeliségre.

Erről a folyamatról Tanárnőnek nem voltak, nem is lehettek behatóbb ismeretei. Nem tudhatta, hogy kis falusi iskolákban, az egykor sváb községekben akkoriban is voltak olyan tanítók, tanárok, akik kiváló magyar nyelvű szakmai képzést kaptak, és azt lelkiismeretesen, a nyelv és irodalom iránti nagy szeretettel adták tovább tanítványaiknak. Szülőfalum, Babarc tanulóit harminc éven át tanította ebben a szellemben, nagy sikerrel Hock János, akinek munkáját a babarci gyerekek középiskolai sikerei igazolták; közéjük tartozott e sorok írója is. De elmondhatták ezt a szederkényiek is, akiknek magyartanára Hoffmann Ottó volt, később a Pécsi Pedagógiai Főiskola tanára. Nála nevelődött Koch Valéria, akinek költői pályája szülőfaluja tanára után szorosán kapcsolódott Tanárnő személyéhez, mint arról a későbbiekben részletesebben is beszélek.

„Biztosan hallották már, hogy rám igencsak jellemző mindkét nevem: Tüskés és Szemes.” Ezt a – később legendássá vált – mondatot, mely közvetlenül a köszönést követte, senki sem feledte, kedvelt idézete lett a következő évtizedek osztálytalálkozóinak is. No meg Tanárnő kérésére követte azt Kriszt István osztálytársunk nemes szóáradata, ő ugyanis fogadásból és Tanárnő tiszteletére megtanulta az egész (!) *Jónás könyvét*. De Babits csak egy volt a sorban, akinek művészetét megszerettette osztályunkban még a józan természettudós-jelöltekkel is.

A sor elején hadd álljon Pécs emblematisz művésze, Janus Pannonius. Amikor e sorok születnek, már tudjuk, „Az év fája” európai versenyben a másfél száz esztendő s pécsi, havi-hegyi mandulafa győzött. Amikor rá szavaztam, ösztönzést adott az az áhítat és a szép szó, ahogyan Tanárnő Janus *Egy dunántúli mandulafához* c. versét felolvasta, és aztán róla beszélünk. Lett még később két „jó pontom” nála: „Pontosan, szépen” mondtam el az összes Janus-memoritert – meg kell hagyni, nem volt kevés –, aztán meg, hogy következő nyáron szüleimmel Donátusra költöztünk, szigorúan lel-

kemre kötötte, jelentsem, ha a második nagy kanyar utáni mandulás virágozni kezd... Így tudtuk meg, hogy nagy sétáló, hétvégén kedves útvonala a Magaslati út, aztán tovább Bálicsig és Donátusig...

Szigorú volt; tartottunk tőle, mélyre ható tekintetétől és mindig pontosan fogalmazott értékeléseitől. Jó időbe telt, míg kölcsönösen oldódott a feszültség. Ennek az az (akkor még nem tudatos) felfedezés volt az oka, hogy fel- és elismertük a két szembenálló felet ösztönző értékrend azonosságát. Tőle azt hallottuk, amit otthon is, az alapvető értékek nem változnak, bármilyen emlékmű áll is a főtéren, cselekedni csak „bensőnkől vezérelve” szabad és kell. Nem (jel)szavak formájában tette ezt Tanárnő, hanem közvetítve, és ez a közeg csak egy lehetett: az irodalom, a szó művészete. Küldetést teljesített, tudatosan, következetesen, de nem feledve, hogy érlelődő fiatalokhoz beszél, velük osztja meg gondolatait.

Arra törekedett, hogy mindenkihez közel vigye a magyar irodalom nagy alkotójának világát. Nehéz kiválasztanom a sok-sok élmény közül – mert az volt minden óra! – a legemlékezetesebbeket. Hogy kedveltük meg Balassit, aki először írta le az „édes hazám” kifejezést, hogy aztán majd Berzsenyi dörgedelmeit és Vörösmarty lenyűgöző képeit is megértjük. Ma is előttem van Tanárnő szenvedő arca, ahogy az *Ember*ek bonyolult metafora-sorának elemzése után megállt, mielőtt elhangzott volna: „Az ember fáj a földnek.” Tudom, mások rendre *A vén cigány* halhatatlan sorait értékeli tán leginkább, nem is kétlem ennek jogosságát, de én Tanárnővel tartok...

Nem elégedett meg a szöveggyűjtemény anyagával. Nem feledem, mennyire kitágult a horizontja kis csapatunknak, ahogy például Petőfi életrajzának felvázolása helyett bevezetésül Kosztolányi *Petőfi Sándorka* című novelláját olvasta fel nekünk. 1823 szilveszter éjszakájának felidézésével a késői utód költő olyan érzéseket és ismereteket adott át, amelyek mély nyomot hagytak bennünk a korról, amelyben és amely ellen a költő-zseni megszületett. Arany életművéből az *Őszikék* költőjének portréja él bennem mélyen ma is; a messzi Pestre került pécsi lány margitszigeti sétáin idézi Arany sorait fiának, a tölgyek alatt járva...

A legtöbbet talán mégis a XX. század irodalmában barangolva fedeztetett fel velünk. A költői kép fejlődését, új és új változatait, az „értelmezési tartomány” kitágulását, mélyebb rétegeit, ezek felszínre hozását: alig hihető, de a hatvanas évek közepén pillérei voltak tanításának. A szó művészete volt ugyan óráinak tárgya, de nála az irodalom nem valami burokokban született, önmagában létező valami volt, hanem kora terméke is, mely együtt lélegzett, kölcsönös hatásban született a többi művészettel. Bevezetett bennünket a századforduló színes művészeti irányzataiba – azóta vagyok az impresszionizmus rajongója, a szecesszió később jött hozzá –, és egyszerre kitágult a horizont: megsejtettük, hogyan rokon Ady párizsi össze és a színes tintákról álmódó Kosztolányi, a szökecséget sirató Juhász Gyula és a körüti hajnalt álmódó Tóth Árpád. De látni kellett a kegyetlen Magyar Ugart és a *Tápai lagzi* reménytelenségét, majd aztán a babitsi világkép szigorú erkölcsiségét. Mindenekelőtt pedig sikerült elhithetnie

velünk, hogy József Attila nem tagadja meg az *Eszmélet*, *A Dunánál* és a *Hazám* világát, ha „a semmi ágán” látja elvesztett énje darabjait.

A kortárs irodalom akkoriban már témája volt az oktatásnak, sőt tán érettségi tétel is volt. Ennek köszönhetjük az *Iszony* élményét (Hintsch György akkor készült filmjét is elemeztük az órán); Németh László alakja más összefüggésben is megragadott. Tanárnővel fedeztük fel a pályája csúcán járó lírikus Nagy Lászlót, aki képalkotásával bővölte el az osztály kis irodalmár-csapatát.

Érdekes volt látni, ahogy ez a csoport kialakult. Elsőben (más volt a magyartanárunk) már érezhető volt, hogy többen is vagyunk, akik felkészültek, jó ismereteik vannak az általános iskolából, a kötelezőnél többet olvasnak, de nem alakult ki az az egymásra figyelő, a másikat biztató légkör, mint másodiktól Tanárnő szárnyai alatt. Hozzájárult ehhez Koch Valéria és Stang Mária barátsága és egyre erősebb kötődésük példaképükhöz, Tanárnőhöz. Nehéz erről beszélnem, Vali hiányával megbirkóznom, mert ő már 21 éve nincs közöttünk, és Tanárnővel sem segíthetünk már egymásnak ebben. De talán mégis...

Térjünk hát vissza a gimnázium falai közé, ahol délután is volt élet, mert volt magyar szakkör. Ugyan már, hol nincsen, tehetné fel a kérdést az átlagolvasó. A mi válaszuk határozottan és egyértelműen csak az lehet: Ez volt A SZAKKÖR, minden túlzás nélkül, természetes hangsúllyal. Hogy vártuk a szerdákat (ugye, jól emlékszem a napra?)! Az éves program megbeszélése is izgalmas volt, a témaválasztás, az időzítés. Emlékszem, micsoda kutatói munka lett abból, amikor harmadikban, a műfajok sokszínűsége jegyében témám „*Hamlet* a magyar színpadon” volt. Azért is választottam szívesen, mert igazi színházrajongó voltam, és ráadásul az azt megelőző évben Budapesten, a Madách Színházban láttam a *Hamletet* Gábor Miklóssal a főszerepben (hála szállodaportás nagybátyám kapcsolatainak). Egy hibája mégis volt az előadásomnak: olyan nagy volt a merítés majd százötven év színház történetéből, hogy a dicséret mellett Tanárnő arra is figyelmeztetett: idő hiányában (a vidéki buszos társainkra is gondolni kellett) elmarad a vita, az pedig szerves része volt minden foglalkozásnak.

Nagy éve volt a szakkörnek az 1966/67. tanév, mert a szakkör anyagát az év végére tervezett irodalmi kirándulás helyszínei határozták meg. A Dél- és Közép-Dunántúl nevezetes emlékhelyeit kerestük fel április végén, így mi, az érettségizők is részt vehettünk a több napos kiránduláson. Vörösmarty nyomában Bonyhádon és Börzsöny-pusztán jártunk, Petőfi-emlékekkel találkoztunk Sárszentlőrincen és a Tolna megyei Borjádön, de volt több találkozás a kortárs irodalom képviselőivel is: Székesfehérváron Takács Imrével és Kaposvárott Takáts Gyulával, Balatonfüreden az író és kultúrtörténész Lipták Gáborral. De jártunk az akkor még a feltárás első szakaszában levő Tác-Gorsiumban, ahol az évközi felkészülés és előadás után helyben kellett eligazodnom a római város romjai közt, és bemutatnom őket társaimnak. Az út anyagából napló is készült egy, a könyvtárban jártas egykori tanítvány közreműködésével, ma is őrzöm. A következő tanévben is volt irodalmi kirándulás, amelyen egyetemi elfoglaltságom miatt már nem vehettem részt, de a róla készült naplót megkaptam.

Ezekben az években Tanárnő vezette az irodalmi színpadot is. Az előadások közül kiemelkedtek azok, amelyeket a kortárs irodalom vagy városunk, Pécs irodalmi hagyományai ihlettek. Természetes volt, hogy szívesen látta azokat a tanítványait a színpadon, akiket tanított. Osztályunkból is többen szerepeltek; ma is fel tudom idézni, ahogy Koch Vali kicsit rekedtes, finom hangján Arató Károly versét mondja.

Az iskola falain túl is volt Pécssett irodalmi élet, és Tanárnő gondoskodott arról, hogy minél többen részesei lehessünk. Gyakori vendégei voltunk a Doktor Sándor Művelődési Háznak, ott voltunk a *Dunántúl* antológia bemutatásán, ahol pécsi vagy a városunkból indult szerzők olvasták fel műveiket. Ma is itt áll a polcomon a nevezetes könyv, benne Kalász Márton, Bárdosi Németh János, Csorba Győző, Pákolitz István aláírásával. Különösen emlékezetes volt az irodalmi estek sorában Czine Mihály irodalomtörténész a kortárs írókról szóló előadása.

Azok közé tartozom, akik Tanárnő hatására is választották a magyar szakot. Jól emlékszem, milyen nagy volt az öröme, hogy mindkét tanítványa, Vali és Mária is bejutott az egyetemre. Rendszeresen írtunk neki tanulmányainkról, meglátogattuk, ha hazatértünk a szünetekben. Különös játéka volt a sorsnak, hogy az egyetem után Vali egy évre, jómagam pedig 1976–79 között régi iskolánkban taníthattunk. Segítőkészsége és végtelen tapintata nekem nagyon sokat jelentett abban a nem könnyű helyzetben, körülöttem régi tanáraimmal. Jól emlékszem, mennyire nem értett egyet azzal, hogy nem taníthattam osztályomat magyarra – többen voltak egyszakos magyartanárok, nekik kellett az órák –, mert tudta, milyen szenvedéllyel szeretem mindkét tárgyat. Maradt hát nekem hál' Istennek a német irodalom tanítása...

1976 őszén tanárként részese lehettem a Leőwey Gimnázium egyik emlékezetes irodalmi ünnepének, a Németh László Emléknapnak. Az erről készült emlékjúsgálapjain, ahol megjelent Koch Valéria az írók különös érzékenységgel idéző verse, a *Portrévázlat Németh Lászlóról*, egy rövid emlékezőm is olvasható gimnazista korunkról, az íróval történt személyes találkozásról. Férfjem, Wolfart János kérésére, aki a Pécsi Stúdió Német Szerkesztőségének tagja és az aznapi adás szerkesztője volt, lefordítottam az írást németre, és magam olvastam fel a műsorban. Tanárnő másnapi kommentárját így őrizte meg emlékezetem: „A tartalmát ugye ismerem, ha szó szerint németül követni nem is tudtam, de a hanglejtéséből érezhető volt a szeretet és a tisztelet az író iránt.”

Emlékezetesek voltak az érettségi találkozók, ezt főleg Tanárnőnek köszönhetjük. Élénk szellemével, nyitottságával, természetes érdeklődésével a fehér asztalnál is szívesen volt velünk. Kettőt idézek fel röviden. 1977-ben, a tízéves találkozón a Szőlőskert étteremben volt, és Vali kiváló cikkben örökítette meg, ki merre tart, és a résztvevőkről, így Tanárnőről is kedves, aktuális portrét rajzolt. A negyvenéves találkozón csak Tanárnő volt már velünk, és társaink közül már öten, köztük Vali is, „igazoltan hiányzott”, de Valinkat odavarázsolta közénk gyönyörűséges *Fivérem*, *Jézus* című valomásos prózájának felolvasásával.

Elérkeztem emlékezőmnek arra a pontjára, amelynek leírása – mint azt fentebb már jeleztem – valóban nem könnyű számomra. Azokra az évekre, amelyekről Vali úgy

ír, hogy „barátságból [...] felsőfokon adtál leckét”, tehát most itt nekem is felsőfokon kell szólnom. Annak a két embernek a történetéről, barátságáról, akik a pécsi évektől kezdődően, a Pécs-Pest fizikai távolság ellenére, három és fél évtizeden át oly erős lelki kapcsolatban álltak, amely nem adatik meg minden embernek.

A gimnáziumban feltűnt hamar Tanárnőnek, hogy milyen egyedi és biztos stílusban ír új tanítványa, Koch Valéria, hogy a szabadon választott Csokonai verselemzés tárgya nála nem valamelyik közismert költemény, hanem *A rózsabimbóhoz* című, kis rokokó gyöngyszem. Hatalmas östöt adott rá. Minden olyan feladat érdekelte Valit, ami nem volt szokványos, leginkább a kortárs irodalom. Ebben szívesen támogatta őt Tanárnő, a szakkörök előtt beszélgettek vagy a szünetekben, de azok gyakran rövidnek bizonyultak. Már egy év is eltelt, amikor Vali úgy döntött, megmutatja verseit Tanárnőnek. Akkor már több éve írt, de mindig kritikus volt magával szemben, bár ezt másoktól, akik közel álltak hozzá, nem viselte olyan jól. Tanárnő kezdetben óvón, körültekintően kifejtett véleménye akkor vett új, pozitív fordulatot, amikor 1966. december 3-án, József Attila halálának évfordulóján ajándékot talált a tanári asztalon: Koch Valéria *Szárszó, december 3.* című versét. Az osztály nem értette – a kevés beavatott kivételével –, miért késlekedik a Tanárnő, olvas, ahelyett, hogy József Attilát magyarázná. Akkor ott, felcserélődtek a szerepek, ő tanult tanítványától, megtudta, hogyan látja egy tizenhét éves fiatal tehetség a szárszói tragédiát. Érett műnek tartotta és ez a vélekedés költőjében is megmaradt, aki 31 évvel később felvette a verset *Requiem* címmel gyűjteményes magyar nyelvű kötetébe.

Az egyetemi évek alatt minden szünetben, ha hazajött szüleihez Szederkénybe, feltétlenül ellátogatott Tanárnőhöz is. Fő beszédtémájuk a tanulmányok mellett az írás volt, minden arra érdemesnek tartott új versét elküldte vagy személyesen elvitte a Surányi útra. Nagy örömmel közölte azt is, hogy szerkesztője lett a szegedi Móra Közlégium *Magunk* című lapjának, sőt 1969–72 között ő volt a főszerkesztő. Az aktuális lapszám mindig eljutott Tanárnőhöz is, fontos volt Valinak az ő véleménye. Lassan ahhoz is hozzá kellett szoknia a magyar nyelv és a nemzeti gondolat elkötelezett örökének, hogy tanítványa Halász Előd professzor hatására egyre jobban elmélyül a német irodalomban, fordítja a modern és a kortárs német költőket, sőt ír is németül verseket. A következő évtizedekben két nyelven, németül és magyarul író költő lett, aki saját verseit soha nem fordította. Változatlan bizalommal és – ekkor már így is nevezhetjük – barátsággal fordult Tanárnőhöz, akit mindig így nevez és magáz leveleiben (ez kölcsönös maradt mindvégig).

Sűrűn váltottak levelet, mert Vali 1982-ig albérletben lakott, telefonja nem volt, csak élete utolsó tíz évében élvezhette otthonában is ezt a „luxust”. Nagy öröm volt mindkettőjüknek, ha a levél kíséretében ott volt egy újságkivágás vagy annak másolata Vali legújabb művével. 1974-től ugyan már egyre több német nyelvű verse jelenik meg antológiákban illetve elsősorban a *Neue Zeitung* lapjain, de nem kevés a magyar nyelvű sem, leginkább a *Magyar Nemzet*ben, az *Új Tükör*ben, néhány az *Élet és Irodalomban* is. Szíves köszöntéssel nyújtja át Tanárnőnek első kétnyelvű kötetét, *Zuver-*

sicht–Bizalom a címe. A kötetet forgatva feltűnik, milyen sok verse kötődik Pécshez, az itt megszerzett tudáshoz és főként a mély emberi kapcsolatokhoz: *Emlékezés Pécsre, Dunántúli táj nyárutón* és a legfontosabb – *Anna nevére*. Azokra a nyári balatoni látogatásokra emlékeznek ezek a sorok, amely a baráti kapcsolat kiteljesedésének egyik konkrét, mindkettőjük számára fontos helyszíne volt, a nagy beszélgetések és a Valinak annyira hiányzó pihenése, kikapcsolódása.

A hagyatékában megőrzött számtalan Tanárnő-levél és a többnyire zöld (ez a remény színe, idézi is az egyiket), néha fehér és piros katalógus-cédulákra gépelt, kézzel aláírt sorok a másik sorsára figyelés, az őszinte kitárulkozás, a gyakori segítő kéz és szív letétei, egyszerűen az igaz és mély barátság dokumentumai. Két nem egyenes ívű, sok nehéz fordulattal, válsággal, kétséggel, csalódással, de ugyanakkor a lélek mélyén változatlan és rendíthetetlen hittel áldott ember sorsának állomásairól vallanak. Vali történetébe ágyazva követjük útjukat.

Koch Valéria, akit rövid pályája delelőjén, egy németországi kitüntetése alkalmából kritikusa, Szabó János „a magyarországi német irodalom állócsillagá”-nak nevezett, Tanárnőnek ’Vali’ maradt, tán írhatnánk ezt is csupa nagybetűvel, ha nem lenne anakronizmus a költő művei ismeretében. Éppen a fenti kitüntetés és dicsérő szavak, no meg további európai költői díjak, a kisebbségi nívódíj, a gyermekkönyv-díj ismeretében-tudatában írja német nyelvű négysorosában: bárminek is hívják, tartják, ő nem más „[...] csak egy kis gida Szederkényben” („[...] nur ein kleines Geißlein in / Surgetin”).

Tanárnő Vali pályájának minden fordulatát aggódó figyelemmel és bizakodással kísérte. Tudta, a magánéletében megélt sok-sok hiány, szenvedés, értetlenség a fiatal költőnő életében csak akkor és úgy fordulhat jóra, az mentheti meg a még nagyobb szenvedéstől, ha – vers lesz belőle. Ha megjelenik az első szó, majd sor és szakasz a fehér papírlapon, aztán számtalan áthúzás, javítás, újraírás után ott az a négy, nyolc, tán húsz-huszonöt sor is, amit már elküldhet Tanárnőnek, első és legfontosabb olvasójának (ez többnyire így volt), az maga volt a belső vihar utáni tiszta öröm. Valinak, az alkotó embernek pedig kétszeresen is fontos volt a baráti visszajelzés: örömet adhatott egy jó barátnak, és értő véleményt kapott olvasójától.

Külön fejezet szólhatna arról, hogyan tükröződik barátságuk *A herceg és a rózsza* című meseregénye sorsában. A külső történet is érdekes, mert végül támogatás nélkül, az író magánkiadásában jelent meg a könyv. Terjesztésében Vali baráti köre tevékenyen részt vett; egyik fő támogatója ebben Tanárnő volt kiterjedt pécsi (egykori) tanítványi és szakmai-baráti kapcsolatrendszerével. A belső történetre, az ál-meseregény alapját-háttérét adó befejez(het)etlen kapcsolatra és szenvedéstörténetre szívós kitartással, együtt érző szigorúsággal tér vissza több levelében, kérve Valit, vessen véget belsőleg is, nem csak a könyv lapjain az évtizedekig tartó, annyi bánatot okozó érzésnek.

Sok-sok kis mindennapi öröm is helyet kapott a színes lapokon. Köszönet a látogatásokért, a saját készítésű, bekeretezett rajzokért és leginkább a mesteri fotókért. Tanárnő nem restellte Valinak a lakásában és a „birtokon” készült képeit Pécs egyik legjobb fotósának alkotásaival szembesíteni – Vali javára. Megható, ahogy megköszöni a

legkisebb figyelmességet, a távoli országokból küldött képeslapokat, az elmaradhatatlan ünnepi, születés- és névnapi megemlékezéseket. A nagy betegségek idején (1990-ben és 93-ban) felajánlja segítségét Vali ápolásában, aggódva érdeklődik minden vizsgálat után, jó-e az eredmény. Röviden szólva: Vali családja és barátai is sokat tettek érte, de Tanárnő jó szava, a tudat, hogy van, mindig vele van, a legtöbbet jelentette neki.

Vali elvesztésével sokunk élete csonkább lett, hiánya fáj, de a legtöbb, amit tehetünk, hogy olvassuk verseit, műveit, magunkban, ahogy azt Tanárnő is tette, vagy együtt emlékezünk rá, mint azon az emlékezetes negyvenéves találkozónkon, a gimnáziumban, ahol közös történetünk elkezdődött...

Képek jegyzéke

1. Szemes János és Horváth Rozália esküvői képe, Nagykanizsa, 1928. Fotó: Halász S. Modern fényképészete, Nagykanizsa
2. Szemes Jánosné Horváth Rozália és Szemes Anna, Nagykanizsa, 1938. március. Fotó: Halász fotó műterme, Nagykanizsa
3. Szemes Anna és Tüskés Tibor érettségi tablóképe, a nagykanizsai Kegyesrendi r. k. Gimnázium VIII. osztálya, 1947/48, Szemes Anna felülről az ötödik sorban jobbról a negyedik, Tüskés Tibor felülről a negyedik sorban balról a második,
4. Szemes Anna fényképe az egyetemi leckekönyvben, 1949
5. Szemes János sebesülten a Horthy Miklós Kórházban, Budapest, 1942
6. Szemes Anna IV. éves magyar–történelem szakos tanárjelölt, ELTE, 1952
7. Szemes Anna, 1959 körül. Fotó: család
8. Szemes Anna tanári oklevele, előoldal, 1953
9. A pécsi Bányaiipari Mélyfúró Technikum végzett technikusai, IV. B osztály, tablókép, 1951–1955
10. A pécsi Cséti Ottó Bányaiipari Technikum IV. B osztálya, tablókép, 1952–1956
11. A pécsi Dolgozók Cséti Ottó Bányaiipari Technikumának végzett technikusai, tablókép, 1952–1956
12. A pécsi Cséti Ottó Bányaiipari Technikum végzett diákjainak ajándéka Tüskés Tibornénak, 1952–1956
13. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, Ballagás, 1956 (?)
14. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. E osztály, tablókép, 1955–1959
15. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. B osztály, tablókép, 1956–1960
16. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, Ballagás, 1962. május
17. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. C osztály, tablókép, 1967–1971
18. Tüskés Tiborné diákjaival az érettségi bizonyítvány kézhezvétele után, Pécs, a székesegyház előtt, 1971. Fotó: Böhm György
19. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, Ballagás, 1974. május
20. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. E osztály, tablókép, 1974–1978
21. Az 1974–78-ban járt angol–francia tagozatos osztály ballagási napja, Pécs, Leőwey Klára Gimnázium, 1978. május eleje. Fotó: Hőnig Klára

22. Tüskés Tiborné első osztálya a pécsi Cséti Ottó Bányaipari Technikumban (1952–1956), 30 éves érettségi találkozó, 1986
23. Khaled Nashwan Akarsz-e ismerni engem? című verse a szerző Szemes Annának szóló kéziratoss dedikációjával, 1990, Forrás: Új Dunántúli Napló 1, 199. sz. (1990. október 21.): 8.
24. Tüskés Tiborné Szemes Anna a Pécsi Orvostudományi Egyetem szigorlatozó orvostanhallgatóival, 1991
25. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, *Az Ormánság népművészete és irodalmi hagyományai* című kiállítás, 1969. február
26. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, *Az Ormánság népművészete és irodalmi hagyományai* című kiállítás, 1969. február
27. Németh László levele a Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakkörének, Budapest, 1969. január 28.
28. Németh László emléktáblája, Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, 1976
29. A Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakköre Lipták Gábornál, Balatonfüred, 1967. április
30. Tüskés Tiborné, Tüskés Tibor és mások a borjádi Petőfi-méhes előtt a Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakkörének kirándulásán, 1967. április
31. A Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakkörének tagjai a cecei Csók István Múzeum előtt, 1967
32. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium irodalmi szakkörének kirándulása, Nyugat-Dunántúl, 1970-es évek
33. A *Huszonöt év magyar irodalma* című kiállítás meghívója Martyn Ferenc rajzával, 1970. február, Fodor András aláírásával
34. A *Huszonöt év magyar irodalma* című kiállítás részlete, 1970. február
35. A *Petőfi örökösei* című kiállítás meghívója Martyn Ferenc rajzával, 1973. március
36. Németh László dedikációja Tüskés Tibornénak *A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium Jubileumi Évkönyvében*, 1972. december 15.
37. Németh Lászlóné és Tüskés Tiborné Németh László emléktáblájának avatásán és kiállításának megnyitóján, Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, 1976. november 22.
38. Németh Lászlóné dedikációja Tüskés Tibornénak Németh László *Irgalom* című kötetében, 1976 karácsonyán
39. Takáts Gyula és Tüskés Tiborné, Balatonfenyves, 1965 körül. Fotó: család
40. Varga Hajdu István és Tüskés Tiborné, Pécs, 1967 körül. Fotó: család
41. A *Kodály Zoltán élete képekben* című kiállítás és emléktábla avató meghívója Reich Károly rajzával, 1982. október 27.
42. A Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakköre útinaplójának egy oldala bonyhádi fényképekkel, Tüskés Tibor képaláírásaival, 1967. április
43. Tüskés Tiborné szüreten a pécsi Leőwey Klára Gimnázium egyik osztályával, Vilmány, 1960-as évek második fele
44. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, IV. F osztály, tablókép, 1966–1970

45. Aranykoszorús Leőwey jelvény Tüskés Tiborné hagyatékából, tervezte Soltra Elemér (1976?)
46. A *Negyven év magyar irodalma* című kiállítás meghívója Borsos Miklós rajzával, Pécs, 1985. március
47. A *Negyven év magyar irodalma* című kiállítás részlete, Forrás: Dunántúli Napló 42, 62. sz. (1985. március 5.): 5.
48. Látogatás Csorba Győzőéknél. Álló sor: Tüskés Tiborné, Tüskés Tünde; ülő sor: Csorba Győzőné, Csorba Győző, Fodor Andrásné, Tüskés Tibor, Révfülöp, 1972. Fotó: család
49. Csorba Győző dedikációja Tüskés Tibornénak *Vissza Ithakába* című kötetében, 1986. nov. 19.
50. Fodor Andrásné, Tüskés Tiborné, Fodor András, Fonyód (?), 1960. nyár
51. A XI. Baranyai Irodalomtanítási Napok meghívója Martyn Ferenc rajzával, Pécs, 1985. július
52. A XII. Baranyai Irodalomtanítási Napok meghívója Nagy András grafikájával, Pécs, 1987. június – július
53. A Baranya Megyei Pedagógiai Híradó 1987/1. számának borítója Martyn Ferenc grafikájával
54. Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, német nemzetiségi tagozat, IV. D osztály, tablókép, 1963–1967, Koch Valéria felülről a harmadik sorban jobbról a harmadik
55. Tüskés Tiborné Szemes Anna és Koch Valéria, Pécs, 1997. július 24. Felvétel: Dorn Klára
56. Koch Valéria dedikációja Tüskés Tibornénak *Sub rosa* című kötetében, 1990. augusztus
57. Koch Valéria dedikációja Tüskés Tibornénak *Wandlung* című kötetében, 1993. november 9.
58. Koch Valéria dedikációja Tüskés Tibornénak *Kiolvashatatlan* című kötetében, 1997. december 16.
59. Dobóné Berencsi Margit dedikációja Tüskés Tibornénak *A személyiségformálás lehetőségei az anyanyelvi órákon* című kötetében, 1986. jan. 2.
60. Gállos Orsolya dedikációja Tüskés Tibornénak *Szlovéniai változatok* című kötetében, 2012. febr. 22.

Névmutató

A szövegben csupán vezetéknevvel, keresztnévvel vagy ragadványnévvel említett diákok és tanárok nevének kiegészítése a névmutatóban a pécsi Leőwey Klára Gimnázium megfelelő osztálynévsorai és tantestületi névsorai alapján, továbbá a volt osztálytársak segítségével történt. A néhány ismeretlen vezetéknevű vagy keresztnevű személyt a forrásokban megadott névalakkal tüntettük fel. A névmutató Tüskés Tiborné Szemes Anna nevét nem tartalmazza.

Ábrahám Beatrix 81	Arany János 104, 171–172, 174, 190, 198,
Abt, Franz 301	319, 360, 393, 424, 428, 447
Ádám Ottó 258	Arató Károly 120, 362–363, 433, 449
Adamson, Joy 383	Arató Lászlóné 64, 66, 68
Ady Endre 70, 83, 130, 171, 375, 392, 402,	Arató Orbán 326
430, 438, 447	Arden, John 364
Agárdi Péter 202	Arrabal, Fernando 117, 173, 352
Agócsy László 153	Aszalós Endre 368
Ágoston Zoltán 38	Áts Erika 253
Ahmatova, Anna 260	Attila hun király 299
Al-Banna, Ahmad 99	
Albert Gábor 363	B. Stenge Csaba 16
Albert Zsuzsa, Albert Gáborné Marek Zsu-	Babits Mihály 79, 95, 156–159, 169, 171–172,
zsanna 218	178, 180, 262, 353, 382, 398, 414, 446
Álföldy Jenő 222	Babocsay András 93
Almási (Almásy) Mária 61, 62	Bach, Johann Sebastian 171, 172, 178, 180
Al-Shammari, Adel 99	Bajomi Lázár Endre 362–363
Andrásfalvy Bertalan 401	Bakóné Aradi Éva 101
Andris („Gombóc”) 292	Balassi Bálint 70, 447
Anna 292	Balatoni Irén 62
Anna, Szent 341	Balázs 292
Antal Emília 12, 136, 139, 141, 168–169,	Balázs Béla 363
295, 333, 379	Balázs Ilona 122, 162
Áprily Lajos 121	Balázs Samu 258
Ár Zsuzsa 77, 136, 140–141	Balczó András 88, 260, 353–354, 382, 409, 436
Aragon, Louis 178	Bálint 292

- Bálint Endre 121
 Balogh Ferencné 223
 Balogh Magdolna 81, 136, 139, 140
 Bana Enikő 139, 141
 Bánffy György 424
 Bányai Lászlóné Katona Zsuzsanna 381
 Bárdi László 245, 357
 Bárdosi Németh János 26, 112, 122, 125, 148, 150, 362–363, 401, 449
 Barta János 11
 Bártfai Márta 444
 Bartók Béla 424
 Bartos Tibor 362, 364
 Básti Lajos 258
 Bathyány Lajos nádor 38
 Bechtel, Helmut Herman 250
 Bécsy Tamás 201, 412
 Bede Gabriella 102
 Beethoven, Ludwig van 172, 178
 Beke György 362, 364
 Bellér 308
 Bencs Éva 181, 188
 Beney Zsuzsa 316, 362, 364
 Bengerno Péter 93
 Bense Gabriella 102
 Berczeli A. Károly 431
 Berek Katalin 224–226, 424
 Béres Ilona 258
 Berger Tamás 102
 Bergman, Ingmar 435
 Berkes Erzsébet 260
 Bernadett 292
 Bernadotte, Lennart 275
 Bernáth István 374
 Bernáth József 224–225, 244, 357
 Bernáth Józsefné Kovács Erzsébet 135, 181–182, 184–186, 188, 192, 199, 201, 207–208, 346
 Bertalan János 356
 Bertha Bulcsu 12–13, 119, 212, 217, 220, 362, 364
 Berthold (Kovács) Erzsébet 353–354, 382–383
 Bertók László 12, 122, 138, 149, 217, 219, 221–222, 394, 401, 412
 Berzsényi Dániel 115, 120, 158–159, 171–172, 359, 424, 447
 Bessenyei Ferenc 132, 258, 401, 424
 Birinyi József 232
 Bisztray Ádám 218
 Bisztray Gyula 11
 Biztos M. Margit 37
 Bizse János 112, 124
 Blackwell, Harolyn 438
 Bodai Edit 72
 Bodor Tibor 258
 Bojtár Csaba 38
 Bókay Antal 12, 230–231, 233, 235
 Bokor Vera 60, 62
 Bolgár Elek 46
 Bonaventura, Szent 275
 Borbély-Bartos János 292
 Borchert, Wolfgang 368
 Bori 292
 Bornemissza Mária 395
 Borsos Miklós 121, 172, 213, 263, 390, 455
 Bosnyák Magdolna 91–93
 Böhm György 69, 71, 173, 352, 384, 424–425, 453
 Bóle Pali 382
 Bósz Attila 16
 Bródy János 309
 Bruckner, Anton 301
 Bucsky Mihály 364
 Buda Attila 16
 Budai Ilona 232
 Buják Zoltán 93
 Burgert Róbertné 150
 Buru Éva 93, 167
 Bush, George H. W. 267
 Buzzati, Dino 375
 Bükk Brigitta 136, 139, 141

- Cankar, Ivan 367
Carreras, José 305
Chagall, Marc 264
Cirill, Szent 159
Cösta, Wesarg 98
Czigány György 364
Cziglányi Zsolt 78, 136, 139, 141–142, 144, 181, 293
Czine Mihály 212, 222, 241, 449
Czóbel Béla 364
Czuczor Ernő 115
- Cs. Varga István 364
Csajkovszkij, Pjotr Iljics 172, 301
Csányi László 362, 364–365
Csehov, Anton 79
Csékeiné Korda Klára 386, 439
Cserny Ágota 292
Csiky Gergely 173
Csillag Ilona 372
Csirke Borbála 150
Csiszár Mária 71
Csokonai Vitéz Mihály 171, 256, 382, 392, 451
Csontváry Kosztka Tivadar 80, 180, 393
Csoóri Sándor 222–223, 230, 240–241
Csorba Győző 119, 215–219, 221–222, 231, 244, 362, 365, 370, 390, 394–395, 449, 455
Csorba Győzőné Velényi Margit 216, 455
Csorba Tivadar 184, 193, 199, 202, 207
Csuka Zoltán 362, 365
- Dalnoki Jenőné Láng Felícia 170
Damó István 317, 339, 348
Dancsó Klára 190, 191, 350
Dániel próféta 399
Danton, Georges Jacques 427
Darida Miklós 169, 414, 416
Deák Anna-Réka 272, 275
Deák László 336
- Deme László 11
Deme Tamás 202
Déry Tibor 117, 120
Dévényi Iván 190
Dévényi Márta 388, 389
Diskay Lenke 112, 120, 124–125, 154, 338, 361, 401
Dobóné Berencsi Margit 365–366, 455
Dobos Kálmán 302
Domingo, Plácido 305
Domján Edit 258
Domokos Mátyás 12, 222, 224–225, 228–231, 238–239
Dorn Klára 252, 344, 455
Dósa Zsuzsa 272
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 431
Drescher J. Attila 250
Dubois-Dumée, Jean-Pierre 415
Durucz István 183, 184
- Ébner 47
Eck Imre 424
Egyed Antal 154
Egyed Mária 61–63
Ember Mária 249, 304
Endre 292
Endrey Klára 37
Erb Maria 16, 32, 249–250, 252, 254, 260, 265–266, 284, 334, 341, 345–346
Erdei Annamária 102
Erdélyi Zsuzsanna 431
Érdi Gabriella 249
Erdőhelyi Kálmán 64, 66, 68
Erhardt Imre 396
Eszter 292
- Farkas 426
Farkas Gábor („Ubul”) 383
Fazekas Veronika 102
Fehér Zoltán József 151
Fejes Endre 79

- Ferenc 329
 Ferenczi Erzsébet 181, 188, 197, 199, 209
 Fery Antal 366
 Filó Ferenc 36
 Fischer Irén 58
 Fischer János 240
 Fitt Márta 72
 Fodor András 12–13, 112–114, 118, 120–121, 127–128, 130–132, 135–136, 138, 148, 217, 221, 223, 232, 256, 260, 264, 302, 362, 366–367, 372, 390, 394, 401, 424, 433, 455
 Fodor Andrásné Máti S Sarolta 216, 223, 390, 455
 Fodor Ilona 260
 Fodor Rita 93
 Fodor Sándor 367
 Forray Zsolt 102
 Fossey, Dian 383
 Földessy Dénes 138
 France, Anatole 363
 Frang Gábor 200
 Frangepán Ferenc 161
 Fülöp Éva 124, 173
- G. Jäger Márta 158
 Gábor István 367
 Gábor Miklós 448
 Gábrriel József 122, 190, 191
 Galambosi László 149, 218
 Gálfalvi György 367
 Gállos Ferenc 367
 Gállos Orsolya 153, 212, 244, 255, 296, 318, 332, 338–339, 362, 367–368, 392, 401, 455
 Galsai Pongrácz 217
 Gandhi, Mahatma 247
 Gattyán Anna 62
 Gázsity Emília 86, 90–93, 167, 436
 Gazsó Ferenc 77, 202
 Geibl József 16
 Gelencsér Géza 190
- Gergely Jánosné 140–141, 195–197, 202, 206
 Gervai András 138
 Goethe, Johann Wolfgang von 154
 Goodall, Jane 383
 Gorka Livia 172
 Gounod, Charles-François 301
 Gőbölös Sándor 356
 Gölcz Piroška 204
 Görcs László 54–56, 64, 67–68, 181, 190–191, 206, 395, 427
 Görömbei András 12, 215, 222, 224, 228, 230–233, 235, 237
 Granasztói Pál 367
 Grezsa Ferenc 20–21, 113–114, 350
 Grieg, Edvard 302
 Gulya János 361, 362, 367
 Gusztáv, V., svéd király 275
 Gusztovny Károlyné 92, 170
- Gy. Szabó Béla 362, 368
 Gyarmathy Tihamér 368
 Gyergyai Albert 11, 362, 368
 Gyetvai Mária 367
 György, Szent 241
 Győry Klára 58, 60, 62
 Gyulai Pál 154
 Gyurisics Tünde 174
 Gyurkó László 368
 Gyurok János 260, 338
 Gyürey Vera 369
 Gyürke Katalin 62
- Haász Ágota 78, 81
 Haavikko, Paavo 369
 Habsburg József főherceg 161
 Hahn, Ulla 273
 Hajnal Gábor 370, 374
 Halas Margit 62
 Halász Előd 450
 Halász S. 33, 37, 453
 Hamar Imre 362, 369

- Hámori család 293
Hamvas Béla 436
Händel, Georg Friedrich 175
Hankiss Elemér 212
Hargel, Ahmad 98
Hársházi István 158
Havas Ilona 37
Havasi János 369
Haydn, Joseph 172, 178
Hegedüs D. Géza 224, 226, 234, 236
Hegedüs Rozália 102
Hegyi László 304
Heidegger, Martin 259
Heilmann József 250
Heizler Mária 72
Herbert Jánosné Járó Mária 417
Herder, Johann Gottfried 373
Hergenröder Miklós 400
Hernádi Erzsébet 62
Hernádi Gyula 362, 369, 394
Hetlis Józsefné 124
Hintsch György 192, 257, 448
Hock János 446
Hoffmann Ottó 446
Hollódy Elemér 135
Honegger, Arthur 175
Honffy Pál 362, 369
Horvai István 258
Horváth Andrea 102
Horváth Anna 34
Horváth Ernő 258
Horváth Éva 58, 60–61, 63
Horváth István 395, 396
Horváth Istvánné Kakas Tünde 154, 159, 395
Horváth Iván 92, 93
Horváth Jánosné Nagy Anna 34
Horváth Károly 34
Horváth Lóránt 398
Horváth Mária 34
Horváth Teréz 44
Hoyk Zsófia 204
Hölderlin, Friedrich 374
Hőnig Klára 81, 84, 136, 139–141, 144, 400, 453
Hrúz Mária 122
Husznai Gáborné Hambuch Ida 291, 417
Husztai Klára 247
Ibi 166
Ignjatović, Jakov 365
Illés Endre 248, 369
Illés István 34–35, 41
Illés Károly 34–35, 41
Illyés Gyula 79, 121–122, 131, 148, 157, 178, 214, 223, 243, 262–263, 325, 352, 361, 369, 384, 390, 416, 424
Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra 369
Imre, magyar herceg, Szent 38
Ingrid 292
Irimi Zsuzsanna 144–145
Iványi Csilla 92–93
Jancsó Adrienne 221, 327
Janikovszky Éva 310
János Zsuzsa 91, 93
Jánosi Zoltán 12, 224–225, 228–231, 239, 369
Jánosy István 131
Janus Pannonius 70, 382, 395, 431, 446
Jávorszky Béla 362, 369–370
Jeanne d’Arc (Szent Johanna) 250, 252
Jékely Zoltán 370
Jelenits István 286–287, 289, 316
Jens, Walter 368
Jézus Krisztus 322–323, 326–327, 341, 389, 400, 425
Jókai Mór 78, 104, 161, 173
József Attila 48, 65, 70, 86, 115, 161, 166, 171, 176, 191, 251, 278, 382, 392, 398, 424, 428, 430, 431, 438, 448, 450
József Etelka (Etus) 161
József Jolán 161
Juhász Ferenc 168, 223

Juhász Gyula 70, 171, 387, 428–429, 447
 Juhász Miklós 38
 Juhász Péter 222–223

K. P. 275

Kajdi Bözsi 36

Kakas István 395

Kakas Istvánné 395

Kalász Márton 217, 221, 260, 349, 449

Káldi György 354

Kallós Miklósné Zsuzsa 298

Kálóczi Vilma 139, 141

Kamarás Júlia 159

Kántor Lajos 370

Kányádi Sándor 361–362, 370

Karadžić, Vuk Stefanović 159

Karayanni, Fariy 100

Kardos Botond 332, 335, 343

Kardos Ferenc 31, 43

Karinthy Frigyes 104, 398

Károlyi Amy 217, 362, 370

Karsai Nándor 258

Kassák Lajos 119, 121

Kati 292

Katona Ádám 148

Kecskeméti Gábor 372

Kékes Andor 46

Kelemen család 157

Kelemen József 156

Kelemen Mihály 157

Kelle Sándor 112, 125, 150, 151

Kellermann Péter 281

Képes Géza 342

Kepler, Johannes 427

Kerécz Zita 91, 93, 167

Kerek Imre 362, 370

Keresztury Dezső 96, 441

Keserü Ilona 214, 370

Keszthelyi Hanna 63

Khaled Nashwan 27, 99, 454

Kincses Mária 149

Király István 11, 130, 131

Király kartársnő 60

Kis Elemér 191

Kiss Dénes 217

Kiss Ernő 115

Kiss Ferenc 222–223

Kiss Gyöngyi 103

Kiss (Kis) Márta 72

Kiss Tamás 139, 141

Klárka 230

Kleisz Erika 93

Klivényi Jakab 154

Knapp Éva 16, 32, 148, 253

Kner Imre 412

Knip Erika 91, 93, 355

Kobajasi Kenicsiró 80

Koch Józsefné 181, 184, 187, 203, 209

Koch Krisztina 269–270, 276, 278, 318, 349

Koch Leó 269

Koch Leoné Metzing Regina 269

Koch Valéria 12, 16, 22, 24–25, 32, 135, 147,
 202, 211, 248–349, 401, 446, 448–452,
 455

Koczkás Sándor 222, 224–225, 228

Koczogh Ákos 370

Kodály Zoltán 20, 152–153, 175, 193

Kodály Zoltánné Péczely Sarolta 20, 350

Kodolányi János 78, 95, 111, 121, 405, 416

Kolbach János 245

Kolbe Mihály 370

Kolta Ferenc 201

Koltai Magdolna 245

Komáromi Csaba 16

Komlódi elvtárs 183

Komlódi Jánosné 201–202, 207

Komlós Aladár 11

Koncz Zsuzsa 431

Kopányi György 218

Korb, Angela 250

Kormos István 227, 242

Kósa Ferenc 88, 353, 382, 409, 436

- Kosmač, Ciril 367
 Kosztolányi Dezső 171, 414, 447
 Kotnyek István 38
 Kovačič, Lojze 367
 Kovács Erzsébet *lásd* Berthold (Kovács) Erzsébet
 Kovács Éva 81, 101
 Kovács Illés 36
 Kovács Ilona 60
 Kovács Judit 120
 Kovács Katalin 78
 Kovács Lászlóné 196
 Kovács Margit 172
 Kovács Sándor 119
 Kovács Tamás 204
 Kovásznay Rezső 64, 68
 Kóhalmi Klára 93
 Kölcsey Ferenc 171, 382
 Kőröshegyi Rózsa 61, 62
 Körtvéyesiné Frauenholcz Anna („Csoki”) 292, 293, 330, 334
 Kőszegi Ágnes 72
 Kövesi Enikő 91, 93
 Kövesi Józsefné 101
 Krakóczy Ibolya 58, 62, 63
 Krapecz Imre 78, 81
 Kratofil Anna 349
 Kratofil Bernadett 270, 271, 276, 324
 Krebsz János 245
 Krémer Éva 91, 92, 93, 167
 Krénusz Józsefné 189
 Kristó Nagy István 370
 Kriszt István 446
 Krleža, Josip 375
 Krumpek Csilla 103
 Krupics Katalin 62
 Kubik Anna 221
 Kugler Sándorné Kovács Györgyi 37
 Kunos István 200
 Lábadi Rózsa 61
 Labanc Bori 424
 Lacika 292
 Laczkó András 371
 Lakatos István 371
 Láng Klára 176
 Langó Gizella 78, 81, 439
 Lantos Ferenc 120, 393
 Lantos Kornélia 125
 Lantos Miklós 300
 László Judit 136, 141
 László Júlianna 139
 László, I., magyar király, Szent 161
 Lázár Ervin 119
 Lázár György 262
 Lázár István 374
 Légrádi Anna 62
 Lehoczky Éva 438
 Lehoczky Mária 36
 Lengyel Ferenc 16
 Lengyel Györgyi 371
 Lengyel József 121
 Lengyel Mária (Mari) 293
 Lenin, Vlagyimir Iljics 396
 Leskó László 371
 Lipók Éva 415
 Lipták Gábor 114–115, 371, 428, 448, 454
 Lipták Gáborné Dobner Pirooska 371
 Liptay Katalin 347
 Litkei József 181, 186–187, 197
 London, Jack 79
 Losonci Miklós 373
 Lőrincze Lajos 11
 Lőrinczi Mária 61
 Ludézer Sándor 93
 Lukács Bea 194
 Lukács Ilona 58, 62
 Lukács József 38
 Lukács Katalin 250
 Lyons, Robert 329

- M. Kiss József 371
Macaulay, Thomas Babington 374
Madách Imre 104, 198, 207, 256, 427–428
Magyarlaki Józsefné 245
Mahler, Gustav 301
Major Sándor 192, 258
Major Tamás 258
Majsai Károly 164, 165
Makay Gusztáv 132
Makay Ida 218–219, 351
Mándy Iván 394
Márai Sándor 398
Maress Zoltán 49
Mária, Szűz 36, 294, 311–312, 322–323, 327, 334, 383, 387, 433, 445
Márkusné Vörös Ibolya 402
Márta Anette 91–93, 167, 404
Martyn Ferenc 112, 118, 120, 123, 125, 172, 214, 217, 241, 244, 245, 312, 325, 362, 454–455
Mátray Enikő 415
Mátyás Gézáné Klári 432
Matyi Dezső 332
Maupassant, Guy de 177, 248
Mayer Éva 304
Mécs Károly 334
Megyeri Tiborné, Mária 371
Meláth Ferenc 407
Mendelssohn, Felix 301
Mendöl Zsuzsanna 410
Mészöly Judit 62
Mészöly Miklós 362, 371, 394
Metód, Szent 159
Mézes család 351
Mezey Katalin 302, 317
Michel 275
Miha Tamásné 36
Mihalik Zsolt 244–245
Miklós 292
Miklós, Szent 335
Mikszáth Kálmán 78, 374
Milosevits Péter 347
Mizser Attila 42
Mizsey Gabriella 92, 93
Mohai V. Lajos 43
Molière (Jean-Baptiste Poquelin) 169
Molnár Antal 37
Molnár Ferenc 384
Monteverdi, Claudio 301
Moór Marianna 347
Móricz Zsigmond 383
„Moris” 301
Mozart, Wolfgang Amadeus 172, 178, 260, 301, 324
Mózes Tímea 102–103
Mócsi Magdolna 136
Mukka, Timo K. 370
Munkácsy Gyula 259
Munkácsy Mihály 179
N. S. 347
Nádor Tamás 371
Nagy Valéria 72
Nagy András 236, 242, 455
Nagy Ferenc 372
Nagy Ferencné, Emma 372
Nagy Gáspár 405
Nagy Géza 372
Nagy Gyuláné 32, 109, 189, 262
Nagy Imre 200, 206, 224, 226, 230, 232, 412
Nagy Judit 204
Nagy Károly 372
Nagy Katalin 123
Nagy László 221–241, 243, 401, 448
Nagy Mária 60, 62
Nagy Pál 372
Nagy Tamás 359
Nagy Zoltán („Nagi”) 383
Nagy Zsuzsika 163–164
Naupor Ivánné 93
Nemes Melinda 212, 221
Németh G. Béla 212

- Németh Hajnalka 102
 Németh Lajos 190
 Németh László 13, 15, 19–21, 32, 78, 111–114, 119, 121, 126–142, 144–145, 147–150, 153, 178, 191–192, 240, 252–253, 257–258, 262, 345, 350, 372, 381–382, 388–390, 401, 410, 415–416, 424–425, 430, 440, 444, 448–449, 454
 Németh Lászlóné Démusz Ella 113–114, 127–129, 131–132, 134–137, 139, 149, 193, 257, 362, 372, 401, 454
 Nofretete 321
- Nyíri Kristóf 259, 270
 Nyíri Tamás 259, 260, 286–287, 289
 Nyitray Kornélia 418
 Nyúl Viktor 426
 Nyúlne Révfalvi Ildikó 359, 423, 426
- Obradović, Dimitrije (Dositej) 159
 Ódor Dániel 334
 Ódry Lajosné 372
 Ónodi Ildikó 381
 Ormos Anikó 93
 Oroszlán Gabriella 136, 139, 141, 144
 Oroszlán Józsefné 92, 194
 Ortutay Gyula 113, 133
- Ömböli Beáta 292
 Ördög Ferenc 38
- Pais Dezső 11
 Pákolitz István 119, 120, 122, 218, 361, 372, 394, 449
 Pál József 218
 Pál Józsefné, Mariska 41
 Pálfi Gyula 44
 Palkó István 372
 Papp Andrea 79
 Papp Árpád 372
 Papp László 93
- Papp Teréz 57
 Parancs János 290, 318, 320
 Pataki Ferenc 77
 Pável Rita 250
 Péczely László 425
 Péczely Lászlóné, Sári 372
 Pehr Edit 60, 61, 62, 63
 Perczel Adél (Etelka) 156
 Perczel család 154, 155
 Perczel Mór 154–156
 Perczel Sándor 154
 Pergolesi, Giovanni Battista 301
 Péter László 372–373
 Péter („jogi”) 290, 299, 325
 Péterfia Gábor 245
 Petőfi Sándor 65, 70–71, 112, 115, 122–123, 126, 138, 162–165, 178, 191, 256, 387, 392, 410, 424, 428, 439, 447–448, 454
 Petrarca, Francesco 430
 Petrovics István 163
 Picasso, Pablo 393
 Pilinszky János 119, 260, 263, 394, 405
 Pilláry Zsófia 92–93
 Pintér Zoltán 332
 Pirisi Jánosné 125, 202
 Platthy György 373
 Polányi Imre 46
 Polesinszky Emil 36
 Pomogáts Béla 222
 Popescu, Dumitru Radu 367
 Popovics elvtárs 258
 Poppe Judit 94
 Poszler György 212
 Potos Bernadett 335
 Previtali, Andrea 269
 Privarics Zsuzsa 354
 Prokop Péter 167, 373
 Propszt Eszter 250
 Puch János 159
 Pucsenics Teréz 92, 94
 Puskin, Alekszandr Szergejevics 79

- Pusztá Sándor 373
 Pünkösti Árpád 373
 Quasimodo, Salvatore 328, 342, 343
 Rachmanyinov, Sergey 301
 Rác Innocentia, Cenci 156, 157
 Rác István 373
 Radnóti Miklós 319, 424
 Raffai Sarolta 262
 Rajnai László 373
 Rákóczi Ferenc, II., 156
 Rashed, Aref 358
 Ravel, Maurice 172, 178
 Reich Károly 152, 373, 454
 Reisinger Dávid 295
 Reisinger János 255, 295
 Rejtő Jenő 79
 Repity Hajnalka 103
 Reviczky Gyula 39
 Ritszosz, Jannisz 372
 Ritter Betty 16
 Robespierre, Maximilien 435
 Ródlér Józsefné Móger Mária Magdolna 34
 Rolland, Romain 79
 Róna Géza 181–182, 184–188, 205
 Rónaky Edit *lásd* Tasnádiné Rónaky Edit
 Rónay György 260
 Rónay László 264
 Ross, Diana 305
 Rózewicz, Tadeusz 366
 Rózsás József 244–245
 Rudolf Teri 415
 Rübberdt, Irene 296
 Saarikoski, Pentti 369
 Saáry Katalin 427
 Saba, Umberto 143
 Saint-Exupéry, Antoine de 295, 310, 339
 Saint-Pierre, Abbé de 372
 Saint-Saëns, Camille 301
 Sakay Imre 154
 Salinger, Jerome David 79
 Sánta 72
 Sánta Ferenc 79, 212, 398
 Sárkányné Lengyel Mária 16, 181, 250, 334
 Sarolta 295
 Sárospataki Zsuzsanna 347
 Sartre, Jean-Paul 363
 Sashalmi Erika 58, 60
 Sauerländer, Siegfried 254
 Sava, I., érsek 159
 Schäffer István 416
 Scheich Mária 351
 Schiller, Friedrich 154, 372
 Schmidt Vencel 156
 Schubert, Franz 301
 Schubert Magdolna 430, 432
 Schulz, Max Walter 249
 Schuth János 250
 Schütz, Heinrich 301
 Sebestyén Ádám 373
 Sebő Ferenc 408
 Sebők Tünde 158, 415
 Shakespeare, William 19, 111, 113, 154, 284, 416, 431
 Shelley, Percy Bysshe 376
 Sienerth, Stefan 288
 Sík Csaba 362, 373
 Síki Géza *lásd* Rónay György
 Simai Margit 93, 200, 352, 396
 Simon Gy. Ferenc 373
 Simon Mariann 103
 Simon Zsuzsa 21
 Sinkovits Imre 383
 Sipos Márta 64, 68, 150, 170
 Škrilec, Xenia (Ksenija) 318
 Solohov, Mihail Alekszandrovics 79
 Soltra Elemér 192, 455
 Somfai Magdolna 16, 433
 Somlai Gyöngyi 60, 61, 62
 Stetka Éva 362, 373

- Sulyok Vince 374
 Sulyokné Szebényi Beatrix 332
 Sükösd Mihály 362, 374
 Sylke, Matthias 98
- Szabó Attila 102
 Szabó Ede 362, 374
 Szabó Éva 309, 347
 Szabó Ferenc 362, 374
 Szabó György 342
 Szabó János 244–245, 265, 451
 Szabó Júlia 139, 141
 Szabó Magda 79
 Szabó Mihály 47
 Szabó Szabolcs 200
 Szabolcsi Miklós 212
 Szántó Judit 259
 Szántó Katalin 178
 Szántó Mariann 85, 435
 Szántó Tibor 79, 412
 Szász Levente 374
 Szatori család 293
 Szatyor Győző 374, 401
 Szebényi Mária 38
 Széchenyi István 444
 Szécsi Margit 12, 222, 224–225, 227, 230–232, 234
 Szederkényi Ervin 212, 224, 230–231, 235, 264
 Szederkényi Ervinné Kopasz Júlia 185, 194, 197–201, 205–208, 227, 230–231, 438
 Szegedy-Maszák Mihály 212
 Szeghalmi Elemér 374
 Szegvári Katalin 310
 Székely András 374
 Székér Endre 374
 Szekfű Gyula 65
 Szélényi Károly 374
 Szélig Antal 44
 Szélig János *lásd* Szemes (Szélig) János
- Szemes (Szélig) János 33, 40–42, 44–46, 443, 453
 Szemes Jánosné Horváth Rozália 33–34, 37, 41, 45–46, 53, 55, 443, 453
 Szende Béla 253, 260, 288–289, 338
 Szende Béláné 196–197, 200, 206
 Szennay András 286
 Szent-Gály Kata 322, 406
 Szepesi Attila 218
 Szerb Antal 79
 Szigeti Emese 125
 Szlezák Ildikó 212
 Szokolszky Oszkár 192
 Szókratész 211
 Szolcsányi Ferenc 368
 Szomolányi József 38
 Szőke Gabriella 58, 61–63
 Szőnyi Tamás 138
 Szőnyi Zsuzsa 375
 Szulimán Sándor 92, 93, 94
 Szűcs Tibor 103
 Szűcsné Jávör Anna 16
- Takács Gyula 199, 200, 201, 202
 Takács Ibolya 71
 Takács Imre 115, 218, 220, 448
 Takáts Ágostonné 64, 67, 68
 Takáts Gyula 12, 13, 115, 151, 152, 218, 219, 362, 375, 390, 401, 405, 428, 433, 444, 448, 454
 Takáts Gyuláné Szabó Ilona 152
 Tamási Áron 120, 121
 Tandori Dezső 370
 Tarján Tamás 255, 310, 339
 Tárkány Erőné Bánfalvi Júlia 109
 Tarnóczky Attila 38
 Tarr Ágnes 19, 350, 439
 Tasnádiné Rónaky Edit 125, 150, 212, 435
 Tasso, Torquato 154
 Tatai Tamás 87, 94
 Ţaţomir, Nicolae 375

- Telegdi Polgár István 375
 Telemann, Georg Philipp 301
 Temesi Mihály 425
 Temesi Tiborné, Vera 332
 Tersánszky J. Jenő 121, 424
 Teslér László 154
 Tevan Andor 412
 Thierry Árpád 351, 375
 Till Aran 342, 344
 Tillai Ernő 393
 Tolnay Klári 258
 Tolsztoj, Lev 79, 195
 Tomiš, Karol 375
 Tornai József 250, 349
 Tóth Aladárné 195, 196
 Tóth Árpád 447
 Tóth Bálint (műfordítói neve: Tóth Bálint Péter) 292, 317–318, 329, 406
 Tóth Borbála 286, 292
 Tóth Erzsébet 370
 Tóth Ferenc 367
 Tóth Ilona 94, 441, 442
 Tóth István mikrobiológus 266, 267, 271, 286, 291, 292, 302, 303, 307, 317
 Tóth István nyelvész 375
 Tóth István, id. 314
 Tóth Istvánné, (id.), Erzsébet 314–315
 Tóth Károly 78
 Tóth László 202, 346
 Tóth Márton 271, 292, 433
 Tóth Péter 267, 291
 Tóth Tiborné 124
 Tóth Zoltán 212
 Tóvári Tóth István 369
 Tömörkény István 428
 Töröcsik Mari 258
 Török Ildikó 94
 Török Sophie 157
 Tripolszky László 264
 Triznya Mátyás 375
 Triznya Mátyásné, T. Szőnyi Zsuzsa 375
 Troszt Sándor 375
 Turóczy-Trostler József 11
 Tüskés Anna 12, 31–32, 36, 43, 251, 354, 361, 404, 418, 422, 433, 436
 Tüskés Gábor 16, 31–32, 51, 56, 129, 194, 251, 253, 259–260, 283, 330, 349, 390, 393, 404, 406, 414, 418, 427, 444
 Tüskés Tibor 11–13, 19, 21, 32, 35, 38–39, 43, 76, 115, 120, 130, 132, 134, 151–155, 158–159, 162, 190, 193, 200–201, 212, 215, 217, 222, 225, 253–255, 259–261, 263–265, 302, 346, 351, 361–376, 393, 401, 409–410, 424, 433, 453, 455
 Tüskés Tünde 12, 31, 35, 39, 51, 56, 125, 134, 216, 251, 260, 266–267, 270–271, 283, 285–286, 288, 292, 296, 302, 306–307, 309, 314–315, 317–318, 329, 335, 390, 393, 404, 406, 443, 455
 Udvaros Éva Elvira 79
 Újvári Jenő 227
 Újvári Jenőné 122
 Ulrich Ilona 136
 Ungár Károlyné Berzsenyi Piroska 158
 Vajda Gábor 376
 Vajda György Mihály 370
 Vajda János 42, 70
 Vălčev, Jordan 376
 Vangelis (Evángelosz Odiszéasz Papathanaszú) 301
 Ványi Terézia 181, 182, 183, 184, 189, 197, 199, 200, 209
 Váradi Júlia 292
 Várady Csilla 94
 Várady Géza 122
 Váray Zoltánné Pollich Mária 330
 Varga Béla 223
 Varga Hajdu István 112, 151–152, 401, 454
 Varga J. Dávid 376
 Varga Péter 42

- Varga Tiborné 93, 195, 196
Varga Zoltán 250
Vargha Balázs 12, 112, 122, 132, 133, 191
Várhegyi György 77
Várkonyi Endre 20
Vasarely, Victor 80
Vasberényi Géza 162, 163
Vaszilov Eszter 136, 139, 141, 144
Végh György 370
Végh Mária 78-79, 125, 144
Véghelyi Erzsébet 162, 416–417
Vekerdi László 12, 113–114, 127–132, 135–
136, 138, 148, 401
Venczel Vera 101, 347
Vera 293
Verdi, Giuseppe 178, 301, 324, 438
Vereczkei Lajos 292, 295
Veres Péter 13
Vergilius 371
Vértesi Jolán 64, 68
Vincze Ferenc 249
Vitkovics Mihály 263
Vivaldi, Antonio 172
Volkov, Jurij 272
Vörös Ibolya 72
Vörösmarty Mihály 38, 154–156, 171, 190,
284, 355, 438, 447–448

Wagner, Richard 171, 172
Waldapfel József 11
Weöres Sándor 13, 119, 121, 217–218, 263,
362, 376, 394, 436

Windischgraetz, Alfred 65
Witzl Éva 159
Wolfart János 449
Wolfart Jánosné Stang Mária 16, 32, 124,
136, 147, 249–251, 266, 269–270, 278,
317–318, 321, 334, 347–348, 446, 448
Wolfe, Tom 364
Würtz Ádám 223

Zalabai Zsigmond 376
Zalatnay Sarolta (Cini) 342
Zámbó Piroska 72
Zelei Miklós 264
Zelmanović, Đorđe 376
Zola, Émile 431
Zolnay Pál 226–227
Zrínyi család 160
Zrínyi Miklós 65, 154
Zrínyi Péter 161
Zugfil Jánosné Koch Gabriella („Gabi”,
„Gabsa”) 270, 318, 349
Zugfil Péter Gábor („Peti”) 321
Zupan, Vitomil 367

Zsemler-Gyurcsy Márta 318, 326–327
Zsifkó Valéria („Bubu”) 72, 179
Zsirmon Györgyi 92, 94, 167
Zsoldos Endre 42
Zsolnay Vilmos 80
Zsurzs Kati 347
Zsuzsa 292
Zsuzsi 292

A kötet válogatást nyújt Tüskés Tiborné Szemes Anna (1930–2020) középiskolai magyartanár hagyatékában fennmaradt forrásokból, a neki ajánlott írásokból és a róla szóló emlékezésekből. A gyűjtemény három pécsi közoktatási intézmény, a Cséti Ottó Bányaipari Technikum, a Leőwey Klára Gimnázium és a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet történetéhez kapcsolódik, miközben fényt vet egy nem mindennapi tanáregyéniség életére, munkájára, a tanórákon messze túlmutató oktató, nevelő tevékenységére. A források által felölelt időszak az 1950-es évektől a Kádár-korszakon át az 1989 utáni évtized végéig terjed. A filológiai jegyzetekkel ellátott dokumentumok számos műfajt képviselnek: a személyi és hivatalos iratokon, továbbá egy önéletrajzi visszaemlékezésen kívül vannak köztük versek, az irodalmi szakköri munka forrásai, beszédek, újságcikkek, interjúk és levelek. A levelezőpartnerek sorában egyaránt találunk írókat, költőket, kritikusokat és irodalomtörténészeket, mint például Németh László, Takáts Gyula, Fodor András, Bertha Bulcsu, Bertók László, Szécsi Margit, Vekardi László, Vargha Balázs, Görömbei András és Domokos Mátyás. A kötet közli a Koch Valériával mintegy harminc éven át folytatott, irodalomtörténeti értékű levelezés jelenleg ismert teljes anyagát, továbbá Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné közös könyvtára hagyatékban fennmaradt részének dedikált kötetét. A válogatás közread néhány, az irodalom és az oktatás világán egyaránt túlmutató, kortörténeti dokumentumot is. A forráskiadás hozzájárulhat a 20. század második fele magyarországi oktatás-, nevelés-, irodalom- és művelődéstörténetének megértéséhez, ösztönözheti a középiskolai irodalomtanítás megújítására irányuló törekvéseket, és serkentheti a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában őrzött hagyaték módszeres feldolgozását.